

AZ

EGYHÁZI KÖZIGAZGATÁS

KÉZIKÖNYVE

IRTA

EÖTVÖS KÁROLY LAJOS

KIR. TANFELÜGYELŐ.

BEVEZETTE

BEÖTHY ZSIGMOND

NYUG. KIR. ITÉLŐTÁBLAI TANÁCSSELNÖK, EGYHÁZMEGYEI GONDNOK,
FŐRENDIHÁZI TAG, STB.

II. KÖTET.

FELEKEZETI ISKOLAJOG.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVKERESKEDÉSE

(A M. T. AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN).

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ KÖNYV.

Történeti áttekintés.

ELSŐ RÉSZ.

	Lap.
Egyház és iskola a középkorban	1—8

MÁSODIK RÉSZ.

reformáció és az oktatásügy	8—11
tanítványok első iskolái	11—19
reformáció és az iskolák	20—29

HARMADIK RÉSZ.

Az ügyelet	30—37
Az 1868. XXVIII. t.-cz. meghozataláig	37—48

MÁSODIK KÖNYV.

Felekezeti népiskolák.

ELSŐ RÉSZ.

Az 1868: XXXVIII. törvényczikk	49—66
Az 1876: XXVIII. törvényczikk	66—75
Állami felügyelet	75—83

MÁSODIK RÉSZ.

Felekezeti népiskolai hatóságok	83—97
Egyházmegyei és egyházkerületi tanfelügyelők	97—103
A kath. népiskolákra vonatkozó egyéb rendeletek	103—109
A magyar nyelv tanításáról a népokt. tanintézetekben	109—117
Gör. kel. fel. tanhatóságok	118—128
Népoktatási intézetek a reformátusoknál	129—134
A dunamelléki ref. egyházkerület népiskolai szabályzata	134—156
Az erdélyi ref. egyházkerület népiskolai rendszabálya	156—170
Evangelikus népiskolák	170—178
Népokt. intézetek az erd. szász evangelikusoknál és az unitáriusoknál	178—185
Izraelita iskolák	185—190

HARMADIK RÉSZ.

A tanítók nyugdíja	190—201
A nyugdíjtörvény végrehajtására vonatkozó utasítások	201—229
Ötödéves fizetési pótlék	230—234

HARMADIK KÖNYV.

Középiskolák.

ELSŐ RÉSZ.

Az 1883: XXX. törvényczikk	235—253
Az 1890: XXX. t.-cz. a középiskolákról és azok tanítóinak képesítéséről szóló 1883: XXX. t.-cz. módosítása tárgyában	253—254

MÁSODIK RÉSZ.

	Lap.
Az állami kezelés alatt álló fel. középiskolák rendtartása	255—268
A fel. középiskolákra vonatkozó általános utasítások	268—284
Érettségi vizsgálati utasítás	285—293
Az erdélyi r. kath. Status gymnasiumai	294—297
A magyarországi ref. középiskolák	297—319
Az erdélyi ref. középisk. rendtartás	319—330
A tiszai ág. ev. egyházkerület «Rendezete»	330—336
Az unit. középiskolák rendszabályai	337—348

HARMADIK RÉSZ.

Nyugdíjazás	349—356
Az erdélyi r. kath. Status tanári nyugdíjszabályzata	356—360
A dunamelléki ref. egyh. ker. tanári gyámegyesület	360—365
A tiszántúli ref. középisk. tanárok nyugdíjintézete	365—368
A tiszai ág. ev. egyházkerület nyugdíjintézeti szabályzata	369—377
Fel. középiskolák orsz. nyugdíjintézete	77—380

NEGYEDIK RÉSZ.

Fel. középiskolák meglátogatására kiküldött min. megbízottak	380—386
Az orsz. közoktatási tanács	386—396
Tankönyv-engedélyezés a középiskolákban	396—400

ÖTÖDIK RÉSZ.

Középiskolai tanárképzés	400—406
Szabályzat a középiskolai tanárvizsgálat tárgyában	406—413
Bölcsészettudori szigorlat	413—416

NEGYEDIK KÖNYV.

Főiskolák.

ELSŐ RÉSZ

Kir. (kath.) jogakadémiák	417—422
Kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendje	422—428
Az egyet. vizsg. szabályzat kiterjesztése a fel. jogakadémiákra	428—432
Az akadémiák egy éves önkéntes hallgatóinak adott kedvezmények	432—434
Magántanulás, tanfolyam nélkül vizsgázás	434—438
Az egri érseki joglyceum tanulmányrendje és fegyelme	438—450

MÁSODIK RÉSZ.

Zsinati törvény a ref. főiskolákról	450—454
A debreczeni ref. jogakadémia tanulmányrende	454—464
Az eperjesi ág. ev. jogakadémia szervezése	464—470
Idéзések, hivatkozások, utalások	471—477
Betűrendes tárgymutató	478—486

FELEKEZETI ISKOLAJOG.

ELSŐ KÖNYV.

Történeti áttekintés.

ELSŐ RÉSZ.

Egyház és iskola a középkorban.

Miként a magyar egyházkormányzat önálló alakulásának kútfejűl a magyar ősegyház állami szervezetét ismertük föl, úgy felekezeti iskolajogunk forrását is az ősmagyar társadalom kulturintézményeiben kell keresnünk. Kevés írásos emlékünksz maradt ugyan ezekről fenn, de bőven elég arra, hogy a régészeti és nyelví adatokkal kiegészítetten legkedvezőbb bizonytságot tegyenek őseink fejlett műveltségéről. Eltekintve hadviselésük módjának sajátos fogásaitól, melyek czernyi diadalaikat biztosították, a béke munkáiban is mesterek voltak. Az állattenyésztés és halászatnak a napjainkig fenmaradt sok eszköz és műkifejezés tanusítása szerint nagyon kifejlett vándor foglalkozása mellett a földmívelő eszközök és termények régi magyar elnevezése az őstermelés minden ágának művelésére enged következtelnünk. A csekély számmal fenmaradt ipartermékek helyett beszédes tanui a mesterségek üzésének a varga, szűcs, takács, ács, kovács, kolompár, kardos, ötvös stb. iparjelző eredeti magyar szók. A kereskedeés a nomádelet fejletlen gyakorlata szerint csere útján folyt, a «jószág», «marha» mint csereérték nehézkesen közvetíthette a forgalmat.

A nem közönséges fokú műveltségnek biztos jele az a nemzeti és egyéni jellem, melyről a külföldi krónikások magasztalóan emlékeznek; továbbá az igazságszolgáltatás kifejlett jogrendszere, és az a politikai érettség, mely a még hazátlan nemzetnek oly páratlan szabad alkotmányt szerzett. Magasb műveltségre vall az ősvallás is az ő monotheis-

musával, lélekhalhatatlansági hitével, egynejű házassági intézményével és külön papi rendével.

Végre az írás, rovás, a szittya, hún, székely táblák, a külföldi udvarokhoz írásos ikenetek, a pusztaszeri alkotmánynek írásba foglalása és az ősök haditetteinek époszokban megénekklése: mindez már *iskolai* műveltséget, *iskolai tanítást* tétélez föl. A dana és tan, danol és tanul azonos gyökfogalmak. A vallás tana és a hősök története bizonyára dana által taníttatott. A «tanál» (= talál) és a «tanács» egy származásúak; a találosok = *táltosok* a nemzetnek nemcsak jövőt találói, jósai, papjai, hanem tanácsosai és *tanítói* is.

A táltosok tehát a magyar nemzeti állam papjai, tanácsosai, jósai, írástudói és tanítói voltak. Ez utóbbi minőségükben részint a saját rendjüknek új nemzedéket nevelendők, részint a nemzet ifjúságát művelendők: tanítottak írni, olvasni, énekelni, tanították a vallás alaptanait és szertartásait; tanították a törvényeket, írták és tanították a történetet. A vezérek korában fejlett magyar államnak iskolája a táltosokra volt bízva.

Szintúgy Erdélyben a székelyek írásmestere horkác (horg-ács), az íródeák pap, ki a viaszos lemeze horgos írószerrel rótt fel a tudatni valókat (ács: takács, kovács, Rohács családnév, ugyanazon képzési és jelentésű mint a horkács). A horkácok feje, a kanczellár pedig a rabonbán, rovóban. E székely hierarchia szintén a fejedelem tanácsadója, írástudója, jósa, áldozója és a nép tanítómestere.

Mind a hunoknál, kiknek maradéki a székelyek, mind a magyaroknál külön rendet képezett a tanító papság az államban, s mint ilyen, állami jogok gyakorlásával volt megbízva. Ez magyarázza meg első királyunknak azon különben messze menő és alkotmányos országunkban autokrata módon meg sem kockáztathatott atyai intelmét: «in regali dignitate tercii possident locum pontifices... si illos perfecte amas, sine dubio tuum regnum honorifice gubernas». Nemcsak a király, de a nemzet által is történeti fejlemények alapján elismert rendet képeztek a táltosok utódai, a keresztény papok.

S mint ilyenek szent hivatásukat, a tanítást, államilag elismert joggal gyakorolták. Egy századon át a görög-keleti vallás papjai terjesztették a keresztény hitet és műveltséget, ha tán nem is kizárólag, de az udvarnál és népnél egyaránt túlnyomóan, s annál inkább tért foglalhatva, mert a székelyek közt már régebben elterjedt volt az *ó-hit*. Szent István alatt ezt és az *őshit*et felváltotta az *új-hit*, s vele a görög műveltséget a római, a görög és pogány papságot, a *táltosokat* és *horkácokat* a róm kath. papok és szerzetesek.

A hittérítő szent férfiak állami rendül a táltosok helyébe léptek, király és nemzet a táltosok jogkörének örököseiül ismerte őket el: így lettek az állam tanácsadói, írástudói, törvénytevői, történetirői és *tanítói*. A *felekezeti iskolajog* történeti alapja az *állami megbízatás*.

És minthogy a róm. kath. clerus kánonjogiilag is hivatva volt a tanításra, iskolák alapítása és fentartására, az oktatásnak a legalsó foktól a legfelsőbbig vezetésére: ez állami megbízatást buzdó készséggel fogadta el, s iparkodott annak teljes mértékben megfelelni is, egyrészt mivel a tanítás volt legbiztosabb eszköze a hittérítő egyházalapításra, másrészt mert e célra páratlan dús alapítványokat adományozott a papságnak az apostol király. Az államegyházzal szemben hatalmas felségjogokat inauguráló szent István király rendeleteinek II. könyvében kötelezi a községeket, hogy legalább tizenkint egyesületen templomot építsenek, és ahhoz papot s könyveket a püspök tartozott állítani: «Decem ville ecclesiam edificent. Vestimenta et coopertoria rex provideat, presbyterum et libros episcopi». Ezzel a népoktatás jog- és köteleességekörét a clerussal szemben századokra megszabta. Az ugynevezett fārai vagy plebāniai iskolát minden lelkész köteles és jogosított volt vezetni, s így legalább minden tíz községre egy népiskola jutott, a melyben imákat, énekeket, történetet és írást-olvasást is tanultak a hīvek, kik előbb ugyan e tárgyakban a táltosoktól nyertek oktatást.

Hogy a papok egyházi parancsból szintén utalva voltak iskolaalapításra és oktatásra külföldön is, kitűnik a következő adatokból. A compostellai zsinatnak (1056) a rómaiban (1073) ismételt két határozata szerint: minden főpap tanodákat állítson fel megyéjében. «Ut omnes Episcopi artes literarum in suis Ecclesiis docere faciant». Can. II. A harmadik lateráni egyetemes zsinat (1179), régebbi határozatok nyomán sürgeté, hogy minden székes-egyháznál levő, s azon egyházmegye papnövéndékeit és szegény iskolásait ingyen képező mesternek valami illő javadalom rendeltessék ki, miáltal az oktató foglalkozásain segítve legyen, s a tanulóknak út nyíljen a tudományhoz. «Ut per unamquamque Ecclesiam cathedralem Magistro, qui clericos eiusdem Ecclesiae et scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium assignetur, quo docentis necessitas subleuetur, et discentibus via pateat ad doctrinam». Can. XVIII. Hasonló rendeletet tartalmaz III. Inceze pápa bullája (1216), melyben megparancsolja, hogy minden székes-egyházban a főpap mesterkanonokot vagyis káptalani tanodafőnököt (canonicus scholasticus) állítson, ki papnövéndékeket s másokat is a grammatikára ingyen oktasson. (Catalog. MSS.

Biblioth. Szécheny. Tom. I. Act. polit.-histor. N-o 53.) A 789-d. aacheni és 807-d. capitularében meghagyatik, «ut computum, grammaticam per singula monasteria vel episcopia dicant». Annál inkább buzgólkodtak főpapjaink az állami és egyházi utasításokkal egyaránt szabályozott tanításban és taníttatásban, nemes versenyre kelvén az apostol király által tisztán térítési és oktatási czélból alapított káptalanokkal és szerzetes apátságokkal.

Első káptalani iskola volt a székesfehérvári, első apátsági a pannonhalmi. «Ez ama fönséges benczés monostor, melyben a tudományoknak első csarnoka nyitvatott hazánkban, melyből mint egy felsőbb rangu növeldeből, az egyházi megyék kormányzatára az érényekben s tudományokban szépen képezett férfiak vitettek át, a hol apostolok képeztettek, vértanúk nevelkedtek, szentek laktak, tudósok foglalkoztak, tanítók gyakoroltattak.» Így szól Thuróczy (Ungaria suis cum Regibus etc. pag. 170—171. Lib. I.) a pannonhegyi monostorról.

Gellért csanádi püspök «Maros városában» virágzó iskolát alapított Valter mester vezetése alatt, a mely iskoláról érdekes följegyzései vannak e vértanú szent férfiú életirójának. «A püspököknek pedig nagy gondja volt a szegény tanulókra, szerzetesekre s jövevényekre, kinek házához vezetetének a kisdetek és iskolába adatának. kik olyan gondosan oktattattak, hogy az éjek is nappalokká tétetnének.» «Populus autem, licet adhuc novae plantationis exisesset, tamen verbum dei ferventi spiritu audiebat, meditando in lege domini die ac nocte» mondja szent Gellért életirója. Látván végre Valter mester, hogy az iskolások száma szaporodik, a munkában kifáradva monda a püspököknek: «nem vagyok elég e sokaságnak.» «Mór barátot küldte hát a püspök (Gellért), — hogy az iskolákba is bemenjen, melyek akkor (1033.) Székesfehérvárt igen kitünőek valának, és találjon a tanulók közt tanítót és hozzon egy olyat. Bement az iskolába, hol bizonyos Henrik nevű német vala a növendékek alimestere,» — beszéli szent Gellért életirója. Ugyanő említi, hogy «egykor harmincz új keresztény férfiú járult a püspökhöz, esedezvén, hogy fiaikat venné át, s a tudományokba avatván, szentelné papokká. Kiket elfogadván, Valter mester gondviselésére bízta, egy alkalmas házat adván nekik, hogy a grammatikai és muzsikai tanulmányokban oktathá, — kik rövid időn e tárgyakban nem közönséges előmenetelt tőnek. Mit látván a nemesek és nagyok, ők is fiaikat a nevezett Valter mesterhez adák oktatás végett, hogy a szabad művészetek gyümölcseiben részesülhének.»

A veszprémi főiskoláról Kún Lászlónak 1276-ki adományozó levelében olvashatók ezen világos szavak: «Tudja mindenki, miszerént

Veszprém városában azon időtől fogva, hogy Magyarországon Isten jóvoltából a katolika hit virágzik, a szabad mesterségek tanulmányai, melyek által főleg az isteni parancsok legvilágosabban megmagyaráztatnak, valamint Párizsban Franciaországban, a tanítók kitünő tudományával s a tanulók nagy seregével egész Magyarország egyházai között növekedő hirrel fénylettek, s a törvénytudomány az ország jogai fentartására ott főrangot foglal el »

Az esztergomi egyházmegyében mindjárt annak létrejöttével iskola is keletkezett. A Zoborhegyről nyilván emlékezik Mór Pécsmegye második püspöke, ki Zoroárd általa leirt életében magáról mondja, hogy mint tanuló gyermek itt végezvén iskoláját — látta Zoroárdot, mi 1009-dik év után lehetett, miután Zoroárd akkor jött Magyarorszába. A szt. Benedek-rendü szerzeteseken kívül a Domonkosiak is nyitottak 1221. táján iskolát, valamint az Esztergomban levő szt. Ágoston-rendiek is, kik Kún Lászlótól azért nyerték az örmények földét, hogy az iskola tanítóit tartsák. Nyoma van még az Árpád korszakában virágzott iskoláknak Visegrádon, Tapolczán.

Győrött két külön iskola volt. Egyik a székes-egyház mellett, hihetőleg egykorú a püspökség felállításával (1009.) s így az első magyar szent király korába szolgál vissza. Másik a dömések monostorában, melyet Pál nevű magyar származású szerzetes a XIII-dik század első felében (1221. v. 1222.), mint a dömés-rendnek hazánkban meghonosítója, alapított, ki az egyházi jognak tudora s egyszersmind tanára volt azelőtt a híres bolognai egyetemnek egyházjogi tanszékén. — Budán is két iskola volt: a káptalané és a döméseké. A tanító szerzetes iskolái annyira elszaporodtak, hogy a XIII. században már több mint 70 társház volt ellátva tanárokkal és azon időben igen drága tanszerekkel.

A káptalani iskolákban is mindenütt virágzott az oktatás. A falusi iskolákban leginkább olvasást, írást és vallástant tanultak, de többnyire tanítottak annyi latint is, hogy a gymnasiumok egyik-másik osztályára előkészítsék a főlebb igyekvő tanulókat. Tanítottak pedig a kanonokok, mesterek és felügyeletük alatt az alsóbb osztályokban a régibb tanítványok. Az éneklő-, mester-, és olvasó kanonoki stallum minden káptalannál az oktatásnak vezetésére alapított. «Az olvasó kanonok első helyet foglal a kar baloldalán; a prépost helyettese mindenben; az üdvige, szent leczke, jóslatok s egyéb szent szakaszok felolvasóira ügyel; rossz kiejtést, hibás hangnyomatot javít (tehát elebb tanít is); azon fölül tanodaigazgató. A tanodában hasznos dolgokat kell előadni és pedig vagy önmagának, vagy az alolvasó által, kit az

olvasó mindenre tanít s tanítására felügyel.» A kanonok tehát az iskola igazgatója; felügyelője pedig a püspök, — a legfőbb felügyelet felségjoga a királyt mint államfőt illetén meg.

A tanítást a betűk ismertetésével kezdték a fārai és középiskolákban, melyek közt megkülönböztető korlát nem vonatott, egyik a másiknak tovább fejtésével vált csak ki. Magyarul és latinul olvasni mindegyik iskolában tanultak a növendékek. A fārai és monostori iskolákban a szegény köznép gyermekei először is bevezetést nyertek a vallāstanba (különös figyelemmel a mindennapi keresztyén imákra) olvasás, ének és elemi számtanba. — Egyéb tanodáinkban az Európa tanintézeteinél ekkor már szeltiben alkalmazott szabad művészetek (artes libertes) osztályai képezték a két külön tanszakot, körükbe tartozott melléktárgyakkal együtt. A fārai iskolák terhe lassanként átháríttatni kezdett a községekre, de ezek viszont a fentartás kötelezettségeinek elvállalásával jogot is szereztek: az iskolamesterek felfogadásának jogát; 1438-ban a püspökök sürgetik, hogy az iskolamester-választás a lelkészek hozzájárultával történjék. Mint Európának minden iskolájában, nálunk is a vallāstan és ének mellett a latin nyelv és verstan, az ékesszólāstan, az, egyházjog, történet, vitakozāstan, számtan, mértan, csillagjólāstan és zene voltak a közép-tanoda és az akadémia tantárgyai. A theologiai tudományok, orvosi és jogi tanulmányok fakultásai együtt vagy közülük legalább kettő képezték az egyetemet, melynek azonban egyik fakultásául a grammatikai vagy a szabadművészeti tancsoportot is beszámíttattak. Ily egyetem volt a veszprémi és a Nagy Lajos király által 1364 körül Pécs városában alapított fōtanoda, mely V. Orbán pápa által szeptember 1-jén 1367-ben kelt Bulla szerint megerősíttetvén, Studium Generale tanítására felhatalmaztatott. E tanodában a hittudományt kivéve, minden egyéb tantárgy előadatott, tanítói úgy mint tanítványai más ily tanintézeteknek engedélyezett jogokkal felruhāztattak, s a pécsi püspök vagy helyettese által tudorokká felavatott növendékei felhatalmaztattak arra, hogy újabb vizsgálat nélkül bármely fōtanodában taníthassanak. Amint szokásos volt az általános európai gyakorlat szerint pápa megerősítését kérni a királyi alapítványokból felállított főiskoláknak, úgy az apostoli király felségjogából kifolyó állandó gyakorlat volt a felekezeti főiskolák állami megerősítése; az oklevelek kölcsönös elismerése ez eljárással biztosíttatott.

Hogy Nagyváradon már a 14-dik században a kor igényeihez képest rendezett felsőbb iskola létezett, kitetszik Keresztúry József «Descriptio Episcopatus, et Capituli Magovaradiensis» czimű mun-

kájából, mely Vallaszky Pál Nagy Lajos királynak a nagyváradi püspökség javait megerősítő okiratát 1374. esztendőről idézve a 90-dik lapon így nyilatkozik: «Scholas etsi aevo hoc floruisse plurimas non ambigam, ego tamen unam Varadiensem eruere potui.» Mátyás II. Pál római pápától nyert, 1465. évben kelt Bulla nyomán a reá következő évben Pozsonyban alapított egy akadémiát, mely a Bolognai főtanodához hason előnyökkel, és kiváltságokkal felruházott hittani karral ellátatott. De ezen tanintézet neusokára háttérbe szorult, miután a nagy fejedelem már a reá jött évben 1467-ben alapját kezdé rakni azon nagyszerű országos főtanodának, melynek Studium Generale név alatt Budán kellendett létesülnie, s 40 ezer tanulóra volt szánva. az óriási épületek a viziváros legszélsőbb részén, a Dunaparton már munkába is vették.

Szólanunk kell még a nőnevelésről. A leánynövendékek oktatása kizárólag az egyház intézeteiben eszközöltetett, bár azok is fejedelmi alapítványoknak és adományoknak köszönhatték létüket. A női szervezetek buzgólkodása a zárdai ujonczok tanításán kívül a laicus növendékek oktatására is kiterjedt. Első és legrégibb a veszprémvölgyi eleinte görög, később latinოსult apácák klastroma, szent Istvántól alapítva s bőkezűleg adományozva. Az alapító levél «ott egybegyűlt számos apácákát» említi. Jóllehet a szerzetes leánykák számára volt sajátlag rendelve; azért egyéb leánykák is befogadtattak oktatás végett. Régibb emlékek hiányozván, róla bővebben a Margitlegendából értesülünk. Az oktatónők közül ismeretesek Katalin, Ilona és Olympias. Legbővebb tudomásunk van azon dömös apáczaklastromról, melyet IV. Béla király Margit leánya kedveért emeltetett Buda fölött a Nyulak, vagy — miként utóbb neveztek — Boldogasszony szigetében, s királyi bőkezűséggel adományozott. Az építés 1252-ben befejeztetvén, ide hozatott a tíz éves Margit — kiről azután a hely mai neve Margitsziget — más nővérekkel a veszprémi klastromból. A Klarisszákról a XIII. században (1246) IV. Incze pápa a Klára-szüzek eredeti rendszabályait megerősítő levelében ekkép rendelkezik: «Ha némely növendék-leánykák vagy korosabbak is, de fogékonyeszűiek s alázatosabbak vannak nevelésben, ha az apátasszony jónak látja, oktassa őket a tudományokban, alkalmas és ildomos oktatónőt rendelvén melléjük.»

Hogy a gör. keleti egyháznak hasonló alapon fejlett iskolái voltak: bár történeti adatok nem említik, kétségtelen abból, hogy szerzeteik eléggé elterjedtek, már pedig az óhitűek szerzetesei még inkább voltak a tudományok művelésére utalva, mint a róm. katolikusok, mert a főpapság a szerzetesrendből választatott egyházbírói szabály szerint. Az Erdélyben kétség kívül magyarokból állt Árpádkori óhitű egyház híveinek utóbb eloláhosodása szintén hiteles bizonyítéka a gör. keleti felekezeti iskolák sok százados gyakorlásának: a papok és szerzetesek tanítása azoknak délről beáramlása folytán nem magyar nyelvű volt, s így a hívek nem művelték anyanyelvüket, hozzá szoktak a tanítás és isteni tisztelet nyelvéhez, s utóbb egészen fel is veték azt, miként manapság a bukovinai és moldvai csángóknál tapasztaljuk. Annál könnyebben történhetett pedig ez, mert középiskolájuk vagy éppen felső iskolájuk az óhitűeknek nem volt, s így a nemzeti műveltség magasb foka teljesen ismeretlen maradt a gör. keleti egyház magyar hívei előtt.

Voltak még a zsidóknak is eleitől fogva saját iskoláik, melyek bizonyára csak bibliai és talmudismereteket terjesztettek, s így művelődésünkre teljesen hatáskül voltak, nemcsak, sőt titokzatosságuknál fogva bizalmatlanságot, gyűlöletet, üldözést keltettek. IV. Bélának egy decretuma pártfogásába veszi őket, s elrendeli, hogy «mindaz, ki a zsidók iskoláin vakmerően erőszakoskodik, az ő birájuknak másfél márka birságot fizessen.»

Végre lehettek az izmaelitáknak is tanodaik, mindaddig, míg nemzetiségüket és vallásukat jóáron feladva, teljesen beleolvadtak a kath. magyar nemzetbe.

MÁSODIK RÉSZ.

A reformatió és az oktatásügy.

A XV. század közművelődési viszonyai Európa-szerte sínylették a papok tanulmányi színvonalának alaszálltát. A népoktatásra is hivatott egyházi alsó rend e műveltségi hanyatlásának hazánkban is nagy mértékéről tanuskodnak az 1493-diki esztergomi tartományi, 1494-diki nyitrai és 1515-diki veszprémi megyei zsinatok végzései, melyekben szükségesnek mutatkozott annak ismételt hangsúlyozása, hogy «kik az egyházi rendeket fölvenni kívánják . . . megvizsgáltatnak, és csak akkor szenteltetnek föl, ha a kellő kort elérték, jó erkölcsökkel bírnak,

törvényes házasságból származnak, *jól tudnak olvasni*, énekelni és az *elemi ismeretekben némileg jártasok*.» És hogy e szerény mértékű követelménynek is mennyire felelt az alsó clerus meg, tehát mily hiányosan fejleszthette a népművelést, következethetni Fraknoi Vilmos ez illetékes nyilatkozatából: «Valószínű, hogy a kath. clerus erkölcsi és kulturai sülyedése a XVI. század elején kedvezőtlenül hatott vissza a népnevelés ügyére is, mely egészen a lelkészek kezeibe volt letéve. Utóbb Oláh Miklós, felfogva ezen ügy vallási és nemzeti horderejét, szokott buzgalomával karolta azt föl.»

E hatalmas főpap a Magyarországon éppen iskoláikkal tért hódító protestantismus ellensúlyozására a plebániái iskolák szorgosabb fejlesztését tűzte czélul, annál inkább, mert az iskolatartási kötelezettségre a főpapság törvények által is újra meg újra figyelmeztetve lön.

Az 1560-dik évi nagyszombati zsinat köteleességévé tette a lelkészeknek, hogy hiveiket a hittan elemeibe oktassák; az evangeliumokat, epistolákat, a kathekismust, az apostoli hitvallást és a közhasználatban levő imádságokat megmagyarázzák. Ugyanakkor elrendelte, hogy minden plebánia, vagy a szegényebbek többen egyesülve, iskolamestert (ludi magister) alkalmazzanak. Ennek hivatása volt az ismeretek elemeibe beavatni a gyermekeket; vagyis az olvasásra, írásra, egyházi énekekre és a vallástanra tanítani. A lelkész kötelessége a tanítóra felügyelni és őt támogatni.

A XVI. századbeli székesegyházi iskolák szervezetéről legrészletesebben tájékoz a szabályzat, melyet Oláh Miklós a nagyszombati tanoda számára 1554-ben megállapított. Az iskola igazgatója az olvasókanonok. Ez választja meg a tanítót (alolvasó, sublector), ki tudós, katolikus férfiú, amennyire lehetséges a szabad művészetnek mestere legyen. A megerősítés az érsek joga. Tiszte: vasárnaponként az evangeliumot magyarázni s a hittanból előadást tartani. A köznapokon magyarázza a latin nyelvtant; olvassa a költők közül: Virgilt, Horaciot, Ovidiust, Terentiust; a szónokok közül Cicerót és Quintiliant; a történetírók közül: Liviust, Sallustiust, Caesart. Ezenkívül tanítja a dialektikát, retorikát, számtant «és a többi szabadművészeteket». Hetenkint legalább egy írásbeli föladványt ad a tanulóknak, hogy magokat a költészetben és prózában gyakorolják; szónoklati és vitakozási gyakorlatokat is rendez. Ünnepeken és vasárnapokon egyházi öltönyben jelenik meg az isteni tiszteleten az egész ifjúsággal; köznapokon felváltva az ifjúság negyedrészt vezet misére. Segédeit (socii scholares) ez idősebb és jelesebb tanulók közül választja, kik között a kisebb tanulókat felosztja, ezeknek előadásokat tartanak s

velők a tanár előadásait ismétlik. Külön énekmester (succentor scholasticus) tanítja az egyházi éneket.

Ugyanez esztergomi érsek az 1560-diki nagyszombati zsinaton köteletségévé tette a lelkészeknek, hogy híveiket a hittan elemeiben oktassák s minden plebánia, a szegényebbek együtt, iskolamestert tartsanak, ki a gyermekeket írásra, olvasásra, egyházi énekekre s vallás-tanra oktassa. De hogy ennek nem sok foganatja lehetett, mutatja Forgách bibornok 1611-diki újabb intézkedése, mely szerint a plebánosok katechizáljanak, a kiskorú ifjúságot pedig délutáni órákon a templomba gyűjtsék és tanítsák s *az iskolaképes gyermekekről jegyzéket vezessenek.*

A főpapok iskolaalapítási és fentartási kötelezettségét hangsúlyozzák ez időből a következő törvények. I. Ferdinánd XI. rendelete 6. cikkének 4. §-a (1548): «a főpapok tehetségökhöz képest iskolákat állítsanak, melyekben a jó tudományok és igaz vallás taníttassék: hogy ekkép a rossz hittanok napról napra inkább eltöröltessenek, és a régi vallás fölnevelkedjék: és a jó szónoklók az országban elterjesztessenek.»

Az 1548: VII. t.-cz. a királyt fölkéri, «hogy a jámbor és tudós férfiaknak az országban könnyebben elterjedése érdekében méltóztatásuk a gymnasiumokban tanulókról akkép gondoskodni, hogy tanulásukat folytathassák és bevégezhessék». Az 1548: 12. czikk.: «Továbbá az elpusztult zárdáknak, kalastromoknak birtokai s jövedelmei (kivéven Bélavárt és tartományait, melyeket a királyi Felség, tetszése szerint ideiglenesen annak fentartása végett Tahy Ferencznek engedett) tudós papok, és Isten igéjének igaz hirdetői táplálására, hogy a népet a régi igaz értelmű, valódi katholika hitben és vallásban megtartani, és azokat, kik attól ez országban eltértek, arra visszavezetni igyekezzenek, valamint a vidékbeli iskolák felállítására s fölszerelésére, és azok tudós és jámbor mestereinek tartására és végre a jó reményű ifjúságnak s fiataloknak, hogy tanulhassanak, előmozdítására és segítésére fordítassanak s alkalmaztassanak: ezen módon jámbor és tudós férfiak neveltessenek és tápláltassanak. (1. §.) Hogy mindezen fentírtak helyes rendben végeztessenek, s az említett jövedelmek hiven a mondott használatra fordítassanak, tartozzék minden főpap megyéjében arra gondot viselni, és *ha szükséges leend, a királyi Felségnek, azon eljárásról számot adjon.*» Mig az 1548-diki XII-diki törvényben csupán elpusztult zárdák és káptalanok javairól van szó, s ezek jövedelmeinek felhasználásánál az iskolák állítása csak egyik czélul említettetik, az eljárás még inkább a főpapokra látszik bízni, addig

az 1550: XIX. t.-cz.-ben egyenesen a király kéretik fel, hogy: «méltoztassék az elpusztult egyházak (ecclesiarum), káptalanok és konventek javait és jövedelmeit iskolák állítására s tudós férfiak eltartására haladék nélkül és mindenütt fordíttatni; a tétovázókat királyi tekintélyével kényszeríteni, hogy így az országba hozott tudós férfiak és a felállított iskolák által a hajdani vallás és isteni tisztelet minél gyorsabban föléledjen, a mint ennek eszközlését ő Felsége kegyelmesen ajánlotta is.» A király (I. Ferdinánd) 1560. ápril 10-én egy, törvénykönyvünkbe fölvett rendeletet bocsátott ki, melyben intézkedik, hogy az idegen kézen levő egyházi javadalmak jogos birtokosaiknak visszaadassanak; de kivételt tesz azokra, melyeket iskolák föntartására adományozott; egyuttal megengedi a főpapoknak, hogy az elpusztult javadalmak birtokait magok is iskolák alapítására és föntartására fordíthassák.

A XVI. században nagyobb virágzásra emelkedett kath. középiskola volt a győri, Ujlaki Ferencz püspök pártfogása alatt, továbbá a Verancsics püspök által 1558-ban alapított egri és sélyei jezsuita iskola, a kolozsvári és gyulafehérvári jezsuita kollegium. Amazt Bátori István 1581 akadémiai rangra emelte, de a jezsuiták erőszakos térítéseik miatt kétizben is (1588., 1599.) száműzetvén, az iskola elenyészett.

A protestánsok első iskolái.

Állam és egyház az államegyház megmentésére az elementáris erővel terjedő reformatióval szemben legbiztosabb eszközül az iskolát tekintette, és azt oly rendkívüli arányokban sietett fejleszteni, mint ahogy a protestánsok által felkarolva lőn. A protestánsoknál, kik a bibliára, és ennek alapján szabad vizsgálódásra építvén reformatiójukat, az iskolát a vallás leghatalmasb terjesztőjéül, az egyháznak veteményes kertjéül karolták fel: mindjárt a XVI-dik században sok közép- és felsőiskola keletkezett, részint az egyházmegyék, részint a városok s többen a fejedelmek pártfogása alatt. De maguk az első reformátorok is állítottak iskolákat. Így Székely István Szikszón, Szegedi Kis István Czepléden, Gyulán, Temesvárott, Kopácsi István Erdődön. Egyházmegyei iskolák voltak a révkomáromi, nagyszombati, veszprémi, tatai, győri, losonczi, lévai. A tiszáninneni s túli részeken nevezetesebb gymnasiumok voltak a gönczi, kassai, miskolci, rimaszombati, szikszói, szigeti, hányai, erdődi, beregszászi; a dunamellékin a kecskeméti,

kőrösi, czeplédi, veresmarti, pécsi. Az ágostai evangélikusok nagyobb gymnasiumai voltak az új-szigeti és csepregi (Nádasdy Tamás által alapítva); soproni, pozsonyi, mosonyi (Révaytól); galgóczi (Thurzótól); vág-besztercei (Balassától) stb. A protestánsok maig fennálló főiskoláinak állítása is ez időre esik. A tolnai főiskolának (hiresebb tanárai: Szegedi Kis István, Dombi Péter, Tolnai Bálint) tanárai és tanulói a török pusztítások miatt 1599-ben Kecskemétre menekültek s az ottani fiúiskolának alapját megvetették. Ugyanezen időben alapított szegedi Kis István által a nagykőrösi gymnasium és Török Bálint által a pápai iskola. A debreczenit Enyingi Török Bálint alapította (hiresebb tanárai: Melius Péter, Ujfalvi Imre), 1660-ban az elpusztult nagyváradii collegium megmaradt ifjúsága (Mártonfalvy Gy. tanár vezetése alatt) idejött. Ez iskola később I. Apafy Mihálytól nagy alapítványokat kapott. A sárospataki collegium 1531-ben állítatott Kopácsi István által Perényi Péter pártfogása alatt. A Lorántffyak, Dobó, I. Rákóczy György nagyban gyarapították. A bártfai iskola a XVI. század közepén, Stöckel Lénárd reformator alatt virágzott a beszterczebányai Fabri Tamás alatt, a Kassai Gönczy András alatt.

Az erdélyi rendek már 1556-ban gondoskodtak arról, hogy a régi egyházi, kolostori iskolák helyett, melyek vagy felbomlottak, elenyésztek a vallási forrongások és küzdelmek között, vagy rendeltetésüknek eleget nem tettek, újak és a kor kívánalmainak megfelelők állíttassanak. E czélt megvalósítandók, a nevezett évben Kolozsvárt nov. 25. decz. 7-ig tartott, az erdélyi nemzeti fejedelemséget szervező nevezetes országgyűlés XXIII. cikkében névszerint kijelölnek iskolahelyiségekül Kolozsvárt és Vásárhelyt egy-egy kolostort s midőn az erre vonatkozó és az egyházi javak szekularizációját illető törvényczikket megerősítés végett Izabella királyné elébe terjesztették, ez «annyiba beleegyezett, hogy ha a káptalanok ügye eldől, állíttassanak föl iskolák a kolozsvári és vásárhelyi klastromokból». 1557-ben a gyulafehérvári (febr. 6—16-ig terjedett) partialis gyűlésen indokolt kéréssel sürgetik újból a rendek ő felségét, hogy előbb tett nyilatkozata alapján, a barátok kiűzetése után megürült klastromokat gymnasiumokká, iskolákká alakítsa, mivel az ifjúság elhanyagolt tanítása miatt a művelletlenség, vadság napról napra mindinkább terjed az országban. Most a királyné beváltja ígéretét s az említett kolozsvári és vásárhelyi két klastromot átengedi iskolahelyiségeknek. Ugyanazon évben a tordai (jun. 1—10.) országgyűlésen, melyen a teljes vallásszabadság is kimondatott (quisque teneat eam fidem, quam vellet), alig félév alatt harmadszor is szőnyegre hozzák a rendek az iskolák ügyében hozott

törvényeket, s most már a kolozsvári és vásárhelyi klastromok mellett kéri és sürgetik, hogy Váradon a Mindenszentek kolostora is alakíttassék át iskolává. És a királyné «Isten dicséretére és az ország közhasznára, kegyelmesen megengedte, hogy mind a három helyen iskolák állíttassanak; sőt a rendek közkívánságára évenkénti jövedelmet és segélyt is rendelt: a kolozsvári iskola fentartására és a tanulók táplálására 100 frtot, a vásárhelyi iskolának pedig a székely dézmából szintén bizonyos, amannak megfelelő segélyösszeget ígért és ígétét be is váltotta, adván harmadfél-száz forint segélyt a székelyvásárhelyi iskolához mind ő, mind fia és utóda János Zsigmond az 1565-ki (január) kolozsvári országgyűlés e végzése szerint: «A székely-vásárhelyi scholához a harmadfél-száz forint segítséget ő Felsége az meghalt kegyelmes asszonyunk levele tartása szerint ez esztendőben is megadatta, ez jövendő esztendőre is megadatja Isten segítségével: mert kedvez ő felsége a tanuságnak és a tanuló személyeknek.»

Az 1587-diki erdélyi országgyűlés fölterjesztése így hangzik: «Megszolgáljuk Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy Nagyságod mind a mi könyörgésünket s mind pedig a tanuló helyeknek, scholáknak pusztaságokat és a benne lakó ifjaknak fogyatkozásokat szeme eleibe vévén, a többi között a vásárhelyi scholához ilyen kegyelmességét nyújtotta, mind a tanulóknak táplálásokra méltó és szükséges subsidiumot rendelt Nagyságod. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy Nagyságod kegyelmességét ennekutánna is efféle tanuló rendről és scholabeli építésekről meg ne vonja, hogy az ifjuságnak a tanuláshoz jobb alkalmatossága lévén, inkább gyarapodhassanak.»

Az unitáriusoknak a XVI. században Kolozsvárt, Tordán, Gyulafehérvárt, Hidvégen és Dézsen volt virágzó középiskolájuk.

A szász nemzeti egyetem 1546-ban kötelességükké tette a községeknek az iskolák fentartását, s megengedte, hogy e célra a kolostorok javait felhasználják, sőt 1578-ban már a barczaságon a szegény gyermek könyvekkel s ruhával ellátásáról is gondoskodtak. elrendelvén, hogy a templomok jövedelmeinek egy része szegény gyermekek ruházására és ellátására fordíttassék, hogy ekkép ezek is az iskolába vonzattassanak. A lelkészek voltak az iskolák felügyelői. Ők határozták meg a használandó tankönyveket. A tanítóknak csak az ő megégyezésökkel volt szabad a község meghívását elfogadni. A tanítók jövedelme rendesen a község pénztárából fizetett évi díj mellett a lakosokra kivetett illetményekből állott. Legtöbb községben azon lakosok, kik saját marhájokkal művelik földeiket, egy köből buzát, kik két holdnál kevesebbet birnak, félköblöt, a birtoknélküliek 5 denárt

fizettek. A nagy temetésért járó 25 és a kicsinyért járó 16 denár, egyharmada a tanítót illette. A tanítónak meg volt engedve, tanítványait bizonyos házi és külső munkákra használni. De tiltva volt őket túlterhelni, vagy oly szolgálatokra kényszeríteni, melyek méltatlanok voltak s rendszerint női szolgák által végeztettek; nehogy ilyképen az iskola látogatásától elriasztassanak.

Igy gondoskodván az elemi oktatásról, a középiskolákat is felkarolták szász protestánsaink és jeles külföldi tanárokkal, azon korban kiváló tanítási rendszerrel és a fegyelem kitűnő szervezésével tették keresettekké. A gymn. és főiskolai tanuló testület szervezése úgy látszik Strassburgból és Goldbergból származott, sajátos vegyülekben és módosítással. Az erdélyi szászok Wittenbergben tanult reformátora, Honter János dolgozott ki 1543–44-ben a brassói iskola részére egy szabályzatot, mely azután a többi szász iskolában is elfogadtatott. Ebben az ifjuság élén áll az egy évre választott király (rex adolescentium), alatta a fél évre választott két censor «praefectus, orator, secretarius, aedilis, musicus, preco». A tanulók századokra s tizedekre osztva, a centuriók és decuriók hasonló fölügyázása alatt, mint Strassburgban. Itt a király ugyanaz, a ki a többi iskolákban a senior, s a goldbergi consul az iskolaszékek elnöke, a secretarius annak jegyzője, s tagjai még a senatorok és az orator bizonyos ügyészi szereppel. Az aedilis az iskolai épületekre ügyelt föl. Ugyanilyen a szebeni gymnasium 1598. évi szervezete.

A magyarországi protestáns iskolák szervezete, tan- és fegyelmi rendszere szintén a wittenbergi egyetem szabályzatainak mintájára alakult. A XVI. század elején működött Trotzendorf wittenbergi tanár az első, ki az iskolát határozott nevelési programmal, a társadalmi intézmények keretébe illeszti. «Intézete hasonlított törvényekkel jól berendezett államhoz, melyben az ifjuság oktatás és egyéb gyakorlatok által neveltetik a vallásos életre, beavattatik a hit igazságaiba, s egyszersmind elemeibe azon tudományoknak, melyek szükségesek az egyházban és az emberi társaságban; szigorú fegyelemmel pedig a tisztas kötelességeknek a köz- és magán életben teljesítésére szoktattnak». Ez öntudatos nevelési program az egyház tanai és vezetése szerint foganatosíttatván a mesternek Magyar- és Erdélyországban is nagy számú követői által, az iskolát valóban az egyház veteményes kertjévé tette. Trotzendorf szigorú fegyelemmel szabályozta a diákéletet. Keményen fenytette akár a tanulás elhanyagolásával, akár a magaviseletben, vagy általában a kötelességek mulasztásával s megsértésével elkövetett vétségeket. A büntetések voltak: dorgálás, fára

festett szárnak nyakba akasztása, hegedű, (fidicula = lantalaku kilyukgatott deszkába zárása a nyaknak és kezeknek) bezárás, testi fenyték. Néha a növendéknek az evés idején az asztal mellett, a földön kellett ülnie, máskor éjjel az ágy mellett a földön hálnia. A büntetéseket vagy a tanító s igazgató, vagy a «scholasticus magistratus», a «senatus» mérte ki. A senatus a consul elnöklése alatt működött fegyelmi bíróság volt, s az ügyek rendes vádemeléssel és védbeszédekkel s mindig bizonyos ünnepiességgel tárgyaltattak. Fölmerült esetekben, vagy meghatározott időközökben összeült a senatus az e célra föntartott helyiségben. Az elnöklő consul körül ültek a senatorok; saját külön helyen a vádlott; távolabb voltak a hallgatók, elől mindjárt 'Trotzendorf, a «dictator perpetuus». A vádat vagy maga Trotzendorf, vagy (különösen ha a jó magaviselet s erkölcsi törvények elleni vétség forgott fenn) az azzal megbízott egy tanuló emelte. Erre következett a vádlott védbeszéde. Mindenki köteles volt magát önmaga által készített beszédben védelmezni, s ezért rendszeren nyolcz nappal előbb tudtára is adatott a vád. Fölmentetett, ha ártatlanságát védbeszédében kimutatta, vagy ha vétségét töredelmesen beismerve, jól sikerült védbeszédet mondott. Ellenben csekélyebb vádaknál maga a rossz vádbeszéd miatt is elítéltetik. Az ítéletet a senatorok szavazatai szerint a consul mondta ki, de Trotzendorf hajtotta végre, és ugyan ő, a consul ítéletmondása után az egész ügyet és tárgyalást összegezni szokta, előadva saját nézetét, intéseit s dorgálását is. Egész eljárása indokul azt mondják, hogy az ifjúságot korán akarta ahhoz szoktatni, hogy a világi felsőséget és bíróságot, mint Isten rendelését — tamquam Dei opus — tiszteljék. Ha azonban tekintjük nem csupán senatusát, hanem oeconomokban, ephorokban, quästorokban s censorokban létesített intézményeit is, mindezekből inkább az az alapeszme tűnik ki, hogy egyfelől a tanulók nagy számához képest a nevelő s tanító-személyzet csekélyisége mellett, a szükséges rendet s fegyelmet csak magának az ifjúságnak közreműködésével reménylette föntarthatni; másfelől talán, mint Sturm, ezek által a görög-római köztársaságok képét akarta mintegy a tanulók életében előállítani; s egyszersmind az ifjúságot erkölcsi önuralomra, ügyeinek önmaga által intézésére, szóval bizonyos önkormányzatra nevelte. Ez utóbbi mennyire volt előre kitűzött célja, adatokból nem tudom, de hogy eljárásának következése volt, az kétségtelen. Világosan mutatja ezt a tapasztalás azoknál a magyar protestáns nagyobb kollegiumoknál, melyeknél az intézmények meghonosultak, különösen p. o. a s.-pataki és részben a debreczeni tanintézeteken Trotzendorf ez

intézményei majd mind föltalálhatók a hazai protestáns tanintézetknél, természetesen a viszonyokhoz módosulásokkal, és később itthon való saját hazai kifejlődésökben. Az oeconomusokat több helyen ugyanazon név alatt s hasonló teendőikkel látjuk, p. o. Eperjesen, S.-Patakon, Debreczenben, másutt «dispensator» név alatt. (Pápa) teendőit a seniorral megosztva. A quästorok, censorok és senátorok tisztségeinek megfelelnek az «esküdt deákok», a «primariusok», kikből kerülnek ki többnyire egyszersmind az alsó osztályok tanulói. A consul elnöki teendői a seniorra ruházvák, kinek azonban egyéb munkaköre is van (p. o. Patakon az iskola jövedelmeit kezeli). és a ki itt az egész ifjuság elnöke.

A protestánsok első zsinatai majdnem mind tüzetesen foglalkoztak az iskolaügygel. Így olvassuk az 1566-diki gönczi zsinat végzéseit: A lelkipásztorok ne tagadják meg az iskolatanítónak tartozott élelmezést, a következő okoknál fogva: hogy azok a lelkészettől el ne idegenkedjenek, aztán, hogy a lelkipásztorok ellen haragra gyuladva, viszályt ne támaszszanak, vagy részegségökkel magokat a közhelyeken fel ne tüntessék. XVIII. cz. Az iskolaigazgatók hivatalukban szorgalmasok legyenek s lelkipásztoruk engedelme nélkül ne kóboroljanak és figyelmezzenek a lelkipásztorokra, hogy oktatják azok az ifjuságot.

Az 1567-ben tartott debreczeni zsinat rendelkezése így szól: A tanulni nem akaró tanítványokat pedig, a kik mindig kószálnak, helyöket szerte változtatják, folyvást új tanítókat keresnek, az iskolai munkát és gyakorlatokat folytatni nem bírják, a szent beszédeknek is az Úrnapokon nem hallgatják s gyakorlatul bírni nem akarják, könyveik nincsenek, kik mindent a dobzódásra, részegeskedésre fordítanak, s nem is a végett tanulnak, hogy az Istennek és egyháznak kedvére legyenek vagy szolgáljanak: az ilyeket az egyházból kivette tendóknak nyilváníjuk és az egyházi jótéteményekre méltatlannak ítéljük. Nemkülönb, hogy a tanítók és tanulók a nőszemélyekkel való beszélgetéseket s tiszteletlen társalgásokat iskolában és iskolán kívül kerüljék, a vétékre vezető alkalmak és botrányok miatt az Isten ígéje szerint parancsoljuk.

Az 1577-diki váradi zsinat czikkeiből: XXIV. cz. Az iskola-tanítók az egyházak lelkipásztorainak, a kik az egyházakat kormányozzák, tisztos és kegyes függéssel alávettesenek és az azoknak tartozott tiszteletet megadják. Lelkipásztoraikat fondorkodásaik s igaztalan vádaskodásaikkal a nép előtt ne terheljék, sem azoknak akarata és engedelme nélkül a magok határaiton kívül ne csapong-

janak, hanem valamint feddhetetlen életökkel, úgy a tanításban való szorgalommal vezéreljék a hűségökre bizott hallgatókat és a zsinaton a magok lelkipásztoraikkal megjelenni el ne mulasztják. XXV. cz. A tanítás szolgálatától idegenkedő iskolaigazgatókat, kik csupán rút hasznót s nyereséget vadásznak, nem vesszük be. Hasonlólag eltiltjuk a részegeskedőket, fajtalanokat, rendetlen életűeket és a kóborló bohócokat. XXVI. cz. Viszont az egyházak lelkipásztorai legyenek összekötöttek, legyenek egyenlők iskolaigazgatóikkal a keresztyén szeretet kölcsönös köteléke, a valódi kegyesség és igazhitűség egyetértése, és így az egész élet becsületességének s az erkölcsök épségének összhangzása által, és az azok iránt, mint az Isten házában tisztársak iránt, tartozott jó akaratjokat, pártfogásukat és az egyház szabályainál fogva őket megillető táplálékokat tőlök senki meg ne vonja. Minden bárminémű vádaskodók pedig, vagy a tisztességes személyeknek gyalázói, a más jó hírének s életének rágalmazói keményen rendre utasítandók és büntetendők. A gúnyiratok és mást gyalázó levelek írása, letétel büntetése alatt kerülendő.

Az 1576. évben Herczeg-Szőllősen tartott zsinat Articulusaiból: 10. «Hogy pedig ezekre ez szent dolgokra az keresztyének inkább reá szokhassanak, és az igaz tudományban naponként öregbülhessenek, azt akarjuk, hogy minden tanító ne csak praedikállyon, hanem az gyermekeket is az köröztétségnek fundamentomára, és az hitnek ágazataira tanítsa, a mint az régi anyaszentegyházban való tanítók is cselekettenek. 24. Senki se Praedikátor se scolai Mester egy Pispökség alól más Pispökség alá ne mennyen, hanem attul az mely Pispék alatt lakot, levelet kérjen jámborsága mellett. Ezt pedig akarjok az sok hamis tanítókért, az kik alatomban közinkben bemásznak mint az Christus ő felőlök meg mondotta. Így az kösség is oly tanítót ne fogadgyon az kinek mind tudományáról mind életiről bizonság tevő levele nem lezend. 26. Az scola mesterek az ő Pásztoroknak tisztességgel és engedelömmel legyenek, se az ő Pásztorokat vagy ugyan ottan az kösség közöt, vagy másut allatomban ne gyalázzák, se ne árulják. Ha pedig valamel scola Mester az ő Pásztor ellen oknekül való háboruságot indítand, és annak igaz okát nem adhatángya megbüntettetik. Ezt is ő tőlök meg kíványuk, hogy az ő tisztekben híven eljárjanak, mind az iffiaknak és gyermeköknek tanításában, mind pedig az templomhoz való ceremóniáknak ki szolgáltatásában, az mi abban ő reájok néz. Továbbá hogy erejeknek fölötte drága étkekre őket ne erőltessék, hanem az mit asztalokra szörözhetnek, vagy sok vagy kevés legyen azzal ökis megelégedgyenek.

A Pásztorok is penig az ő Mestereknek tisztességgel legyenek, és hogyha ebédrel, vacsorával szegődség szerint önékie tartoznak, hiven meg adgyák, ha penig szegődségök arra nincsen, ő magokról viseljenek gondot.

«Az 1587-iki csepregi zsinat ide vágó Articulusa: Az iskolatanítók lelkipásztoruknak engedelmeskedjenek és tisztókben szorgalmasan eljáranak. Az iskoláknak és kollegiumoknak minden tanító a nagyobb tanulókkal együtt legyenek jelen mindig a zsinatokon. ugyanazon törvény szerint, mint az egyházak lelkipásztorai. Urnapokon reggel predikációkat tartsanak vagy az evangeliomokból, vagy a prófétákból. Ebéd után pedig vagy a Pál leveléből kell magyarázatot tartani, vagy a gyermekekkel kell a kátét felmondadni. A népesebb gyülekezetekben legalább hetenként kétszer beszédeket kell tartani és a kátét tanítani. A tudományos oktatásokat az iskolákban el nem kell hanyagolni, hanem a rektoroknak mindenütt szorgalmasan végezni, az ifjúság a vallásban és a nyelvtan elemeiben kiképeztessék.

Az 1595-ben alkotott Felső-Magyarországi Artikulusokból figyelmet érdemelnek a következő tételek: Mivel pedig az iskolák az egyház veteményes kertjei, a lelkészek kötelessége az iskolákról intézkedni és minden helyekre oly iskolatanítókat állítani, a kik a gyermekeket és ifjúságot a kegyesség követésében és tisztességes tudományokban szorgalmasan oktassák, képezzék. Az iskolatanítók mind magok, mind hallgatóik ép úgy köteleztetnek minden kegyes és tisztességes dolgokban lelkipásztoruk iránt a tartozott engedelmissége kimutatni, a mikép a lelkipásztortól szoktak hivatalukra meghívatni és alkalmaztatni, sőt többnyire a papok asztaláról is enni. Az engedetlenek és daczolók ellen pedig, akár tanítók akár tanulók legyenek azok, legyen hatalmok a lelkipásztoroknak, hogy azokat elcsapják, a dolgot azonban előre közölve a szeniorral. Miképen a lelkipásztorok tartoznak megadni tanítóiknak a határozott élelmi illetéket, úgy viszont az iskolatanítók is azokkal, a miket ezek anyagi tehetségök szerint eléjük adnak, megelégedjenek (csak hogy velök csalárdul ne bánjanak), mert tehetségén felül senkit nem lehet kényszeríteni. Valamint pedig joggal megkívánják a tanítók mind a lelkésztől, mind a néptől azt a mi az övék; úgy viszont tőlök is a közigazság szabálya követeli, hogy ők is hűségesen végezzék kötelességüket, s hogy az iskolai növendékek képzésében nem annyira magán kedvencz tanulmányaiknak feküdjenek, nem annyira magánhasznokat tekintsék, mint hallgatóiknak előmenetelét. Azért is magokat azoknak felfogásához és észtehetségéhez úgy alkalmazzák, hogy ha az egyszer elkezdett leczkéket egy

évök lefolyta alatt el nem végezik (kivéve az egy dialectikát, melynek magyarázatára két év engedtetik), mint haszontalan szolgák minden fizetésöktől és évi tiszteletdíjoktól meg fognak fosztatni. Azok pedig, a kik sem nem tanulnak, sem nem tanítanak, a milyenek a sok falusi és feleséges tanítók, el fognak mozdíttatni.

Végre az e század utolján határozott Borsod-Gömör-Kishonti czikkelyekből álljanak itt e tételek: A gyermekekre és ifjuságra is gondot kell viselni az egyházban. Ezért a káté, apostoli hitvallás, uri ima és a tizparancsolatnak sommás és rövid magyarázatát meg kell az egyházban tartani és a nyilvános gyülekezetekben a szokott órákon előadni. A lelkészeiktől méltatlanságot szenvedő tanítók — és viszont amazok — járjanak el törvényesen az illetékes hatóság — és mások bírāja — azaz az egyházi törvényszék előtt. A lelki pásztorok viszont a keresztyéni szeretet kötelekeivel fűzzék magokhoz tanítóikat; tüntessék ki azok iránt tartozott pártfogásukat és jó indulatjokat, és adják meg azoknak a méltányos élelmezést, ha a rendes és törvényes szerződvényük szerint ezzel tartoznak; mindazáltal ők is a lelkipásztorok erejét haladó királyi étkezéseket ne követeljenek; hanem a mi az idő szűk voltához, a fizetés és tehetség mérvéhez képest számukra kiszolgáltatható, elégedjenek meg azzal. A lelki pásztor méltányos és szükséges okból való távolléte alatt pedig kiváltképen, ha a lelki pásztor egyházi ügyben van a maga egyházától távol: saját asztalukról éljenek. Továbbá a lelkészek mestereiket, ha azok kötelességeiket teljesítik, méltatlan vádjaikkal ne kisebbsítsék; azonban mégis vigyázzanak fel, hogyan járnak el azok kötelességeikben és szeliden intsek meg őket, ha valamely fogyatkozást vesznek észre.

A reformatió, mint kovász élesztette az ország iskolaügyét a XVI. században; de egyúttal izét is megszabta az oktatásnak, mely úgy a katolikusoknál, mint a protestánsoknál határozott egyházi jellegű volt. Az iskolai administráció is felekezeti jogkörben fejlődött: a két magyar haza fejedelmei és törvényhozásai szintén nem annyira államérdekből, mint felekezeti előnyök biztosítására, vagy ezzel amannak támogatására avatkoztak az iskolaügybe. Az iskolajog felekezeti jelleget öltött, a katolikusoknál az apostoli fejedelem kedvezésénél, a protestánsoknál az egyházi és iskolai autonomia kifejtésénél fogva. A felügyelet itt és ott egyháziak által gyakoroltatott az államfő legfelsőbb felügyeleti jogának elismerése mellett. Iskola és egyház felbonthatatlan kapcsolatba, szövetségbe léptek.

Az ellenreformáció és az iskolák.

Pázmán Péter nagy nevéhez van fűzve az ellenreformáció sikere, de ennek alapját az Oláh Miklós érsek által 1560-ban behívott Jézus-társaság működése vetette meg. A jezsuiták a róm. kath. közép és felső oktatást több mint egy századon keresztül majdnem kizárólag vezették és ezzel az új nemzedék nevelését az ellenreformációra irányozták. Tanrendszerök hivatalosan az ezerötyszáz nyolcvanas években dolgoztatott ki s állapított meg. Ugyanis az a congregatio, a mely Aquavivát 1581-ben generalissá választotta, e célra egy hat tagu bizottságot küldött ki. E bizottság csaknem teljes egy évig dolgozott. Ennek munkálatát terjesztette Aquaviva generalis 1584. decz. 5-én a pápa elé. De még a pápa jóváhagyása után ismét kiadta átvizsgálás végett előbb az egyes provinciákra, azután a beérkezett véleményekkel Rómában e célra állított bizottságnak. Így készült el, és jelent meg nyomtatásban először 1591-ben Rómában a «Ratio atque institutio Studiorum Societatis Jesu.» Miután 1591. óta néhány évig az iskolákban gyakorlatban volt, az V-dik congregatióra Rómába gyűlt tartományfőnökök, a tett tapasztalások szerint, újból átvizsgálták, s a szerkezet egyszerűsítése és a kivített megkönnyítő némely nem elvi módosítások után végleg megállapították. Így utolsó szerkezetében véglegesen jóváhagyva adta ki a Ratio Studiorumot a generalis 1599. január 8-ikán foganatosítás végett. E változhatlannak tartott és céljaikra nagy ügyességgel, jól átgondoltan alkotott rendszerök paedagogiai oldalát illetőleg, legnagyobb részében eredetileg a XVI-dik század ugyanazon humanista paedagogusaitól származik, kiknek befolyása alatt a magyar protestánsok tanügye is rendeztetett; s különösen az e téren legnagyobb orgánizáló elméjű Sturm Jánostól. De önálló külön rendszerre fejlődött céltudatos alkalmazás és átdolgozás által. Sőt bár egyetemes tanrendje a Ratiónak a helyi viszonyokhoz idomítást fölötte megnehezítette: a jezsuiták éleslátása mindazáltal módját találta a szükséges eltéréseknek, korlátozásoknak vagy bővítéseknek is. Így pl. a hazai történet tanítását a Rat. Studiorum nem említi, mégis azt látjuk, hogy a magyar jezsuiták ezzel is foglalkoztatták növendékeiket. E célra különösen a szini előadásokat használták föl. Leginkább ugyan a XVII-dik század eseményeit, de többször régebbi időből, p. o. Hunyadi Mátyás, vagy az Árpádok korából hoztak színre történeteket. A szini előadásokon kívül alkalmasint még a konviktusokban és az akadémiai gyakorlatokon foglalkoztak hazai történettel. Erre mutat az, hogy néha akadémiai gya-

korlatokon a magyar történet egyes korszakait tárgyzó munkákat olvastak föl, s a fölött vitatkoztak. Egyébiránt a tanítás menete, a többféle írásbeli és szóbeli gyakorlatokkal, szavalatokkal, koncertatiókkal egészen a Rat. Stud. értelmében vezettetett minden gymnasiumaikban. A versenyeket, szavalatokat és akadémiai gyakorlatokat gyakran díszes közönség előtt tartották, mely alkalmakkal sokszor nagyúri pártfogók osztottak ki jutalmakat. Elemi tanítással a jezsuiták nem foglalkoztak. A Ratio Studiorum szerint a gymnasium azonnal a grammatikai tanítással kezdődik. Jóval később, a XVIII-dik században vétettek föl az elemi osztályok — legalább Magyarországon — világi tanítókkal. Gymnasiumaiknak tehát egyik sajátága, a miben azok a XVI—XVII-dik századbeli Melancthon és Sturm-féle iskoláktól különböztek, hogy belőlök az ABC-ések s olvasók osztálya (Sturmnál a IX-dik) ki volt zárva. (Melletők vagy velök szemben a piaristák iskoláik jogosultságát ezzel is indokolták. Kalazanti a piarista szerzetet épen az elemi tanításra, a most úgynevezett népiskolai oktatásra alapítá, s csak idő folytán, lassankint terjesztette ki működését a gymnasiumi képzésre is.) Mint a hieronimiták Lüttichben és Sturm Strassburgban, a jezsuiták is az osztályokban a tanulók közül decuriókat alkalmaztak a tanítók segítségéül. Az osztály-tanár által választott e decuriók tiszte: a felvigyázásuk alá rendelt tanulókkal a leczkét felmondadni; az írásbeli munkákat a tanító számára összeszedni, s az arra rendelt könyvbe pontokkal bejegyezni, hogy leczkéje fölmondásában ki hányszor akadt meg? (*quoties memoria quemque fefellerit*), vagy a ki nem készített írásbeli dolgozatot, vagy nem két példányban adta be; végre teljesíteni a mi efféléket az osztálytanár rendelt. Ezenfelül alkalmazott szintén az osztálybeli tanulók közül, a praefectus is mindegyik osztályba egy fő decuriót (*decursionem maximum*) akár censor avagy praetor néven, a ki felügyel a tanulók szolgálására, pontos megjelenésére, s az iskolában és a csarnokokban magukviselésére. A többi közönséges decuriók ennek a fődecuriónak vagy praetornak szintén tesznek jelentést, az pedig hetenkint közvetlen a praefectusnak adja be jelentését. Hogy nagyobb tekintélye legyen, szabadalma van a tanár jóváhagyásával közbenjárni könnyebb büntetések elengedéseért. A tanítványok ily közrehatása emelte a rendtartás és oktatás sikerét is, meg a tanárok messzeterjedő befolyását is. Még hatalmasabb támogatója volt ennek a convictus, melyben az előkelő családok gyermekei kizárólag a jezsuiták vezetése alatt fejlődén, intentióikat teljesen elsajátították, és azok megvalósítását, mint életezelt, tűzték maguk elé.

A hatalmasan fejlett felsőbb iskolák alapját megvető elemi oktatás azonban a tanító szerzet által még XVI. század végén s a XVII-nek elején még föl nem váltott világi papság kezelése alatt nagyon szomorú volt. A vasvári főesperes egész kerületéről mondja, hogy «a gyermekek nevelését mindenütt elhanyagolva találta». S okát egy későbbi alkalommal azon körülményben találja föl, mely szerint a tanítók silány ellátásuk folytán inséggel kénytelenek küzdeni. «A tanítók — ugymond — többnyire igen műveletlen férfiak; mert kik némi műveltséggel bírnak, nem fogadnak el ily rosszul javadalmazott állomásokat; s kik ezeket elfogadják, elhanyagolni kénytelenek tanonczaikat, hogy kezük munkájával megszerezzék, mi élelmükre és ruházatjukra szükséges». Kevésnek volt fekvő birtoka. Többnyire a községekől nyertek némi fizetést s a gazdától meg zsellérektől néhány dénárt vagy kevés gabonát. Így a sasvári 20 forintot, a holicsei ugyanannyit és $4\frac{1}{2}$ mérő zabot, a závodí 7 forintot és 50 mérő zabot, a manigai 70 mérő búzát kapott a községtől. Ritkábbak voltak az esetek, midőn a földesuraktól nyerték fizetésüket. Az újvári a primástól 50 forintot húzott és a plebános által élelmezett; a surányi 12 forintot és 12 mérő gabonát kapott a földesurtól. De ezek a nagy tömeg által méltán irigyeltettek. A vinni tanító csak másfél forintot és másfél mérő zabot, a péterfalvi 3 forintot és 10 mérő zabot, a dojcsi 4 forintot és 5 mérő zabot kapott sat. És még nehezebb volt azoknak sorsa, kik a hivektől kényszerültek csekély illetékeiket nagy hajjal beszedni. A nagykéri és selyei minden gazdától félmérő búzát s 5 dénárt, a deákii a házas emberektől 5 dénárt kapott. Nem kevésbé lehetett nehéz behajtani az évdíjt, melyet az iskolás gyermekek fejenként fizettek, s mely 25 dénár és 1 frt 20 dénár között váltakozott. Jövedelmüket kiegészítették azon díjak, mely a temetésben való részvételükért (6—12—20—25 dénár) s harangozásért (3—7 dénár) fizettetett. Az offertorium alkalmával begyűlt összegnek egyharmada rendszerint a tanítókat illette, kiknek a nyitrai főesperesség számos plebániái nagyobb ünnepeken a «koleda» (caliscatio) is jövedelmi forrást nyitott. Ugyancsak a nyitrai főesperességben ugyszólván általános volt a gyakorlat, mely szerint a tanítók ünnepnapokon a plebános asztalánál étkeztek.

A Jézus-társaság köréből az esztergomi érseki székhöz fűződött Pázmány Péter mint primás is, nem csupán főpásztori rendelkezéseivel, elragadó szónoklataival, classicus vitairataival és a politika terét is uraló diplomáciájával indította meg egész vonalon az ellenreformatió diadalmas hadjáratát, hanem az iskolák

felállításában és kormányzásában is versenyre kelt a protestáns egyházakkal.

Mig Bécsben a ma is fennálló Pazmaneumot alapította tudományosb klerus nevelésére, Nagyszombatban a szegény nemes ifjak nevelő intézetét létesítette. E Convictus Nobiliumra nézve írja: «Miután meggyőződünk, hogy valamint az elvetett mag az aratásnak, úgy az ifjuság nevelése a kath. vallás és az erkölcsiség megszilárdulásának föltétele: régóta aggódo lélekkel kerestünk módokat, mikép eszközölhessük, hogy a nemes ifjak, főleg a szegényebb sorsúak, vallásosság és tudományban neveltessenek, s midőn majd érett korra jutnak, a haza támaszaivá és díszévé váljanak.» A növelde részére már 1619-ben vásárolt házat. De megalapítása csak öt évvel később lett lehetségessé; midőn az esztergomi érsekségnek a pisetum jövedelmet visszaszerzé, ebből ötezer magyar forintot rendelt évenként a növelde föntartására fizettetni. Az intézet vezetését a Jézus-társaság atyaira bízta. A növendékek, a magyar korona területén született szegény nemes ifjak közül, az érsek által vétettek be. Azok rendszerint csak lakást és élelmet nyertek; csak kivételesen, ha nagyon szegények voltak s tehetségeik kiváló reményeket keltettek, láttattak el egyéb szükségességekkel is. Midőn az intézetbe lépnek, semmi más kötelességet nem vállalnak magukra, mint azt, hogy míg falai között tartózkodnak, Isten félelmében élni és szorgalmasan tanulni, miután pedig azt elhagyják, hazájuknak és nemzetüknek hiven szolgálni fognak. A király Pázmán kérelmére az intézetet megerősíté, s gyarapítására a körmöczi bányák jövedelmeiből évenként fizetendő 2000 forintot utalványozott s ezen összeget utóbb 3000 frtra emelte.

Számos alapítványa közt legnevezetesebb a nagyszombati jezsuita-collegiumnak egyetemre emelése. Alapító levelében így ír: «Midőn gyakorta aggódo elmélkednénk a fölött, mikép kellene előmozdítanunk a kath. vallás terjedését Magyarországon, s egyúttal emelni a nemes magyar nemzet díszét: legbiztosabb eszköz gyanánt tűnt föl előttünk, egy tudományos egyetem fölállítása, melyben a harezias nemzet erkölcei szelidülnének, s az egyház és állam igazgatására alkalmas férfiak neveltetnének. Ily intézet életbeléptetésére nem hiányzott kedvünk és igyekvésünk; azonban a haza veszedelme és némely szükséges alapítványok mind ekkoráig akadályozták hő óhajtasunk teljesülését. Most végre, miután Isten törekvéseinket áldasai és mennyei kegyeivel elhalmozta, rendelkezésünkre áll némi pénzösszeg, melylyel úgy hiszszük, létesíthetünk valamit, habár nem a dolog nagyságával összhangzót, de legalább szorongatott hazánk szükségéinek megfelelőt».

Pázmánnak 1635. márczius 13-án kiállított alapító levelét a király október 18-án kelt aranybullában megerősítette. Ez okmány az állami felügyelet és iskolajog szempontjából fölötte érdekes. Elmondja, hogy követvén elődeit, kik szintén állítottak gymnasiumokat és egyetemeket: királyi teljhatalmánál fogva, Pázmány alapítását jóváhagyja, megerősíti, és az új főiskolát felruházza mindazon kiváltságokkal, melyeket a német birodalomban és az örökös tartományokban levő egyetemek élveznek; s azt pártfogásába fogadva, egyszersmind utódainak, s az ország karainak és rendjeinek oltalmába ajánlja. A királyi aranybullával nyerte meg az egyetem a testületi önjogúságot, önkormányzatot és tagjai fölött gyakorlandott birói hatóságot, szemben Nagyszombat városával és egyéb egyházi s világi hatóságokkal. De, természetesen a jezsuiták kezelésére bízván, e rend szervezeténél fogva, mint intézet, a társaság felsőbbbségével szemben nem bírhatott azon testületi önállósággal, melyet különben az egyetemek szokásos kiváltságai értelmében minden irányban gyakoroltak.

Az egyetemmel szoros kapcsolatban álltak a különböző nevelőintézetek és papnöveldék. A jezsuiták kezelésére bízott nemesi convictusról már fentebb emlékeztünk. Papnöveldék voltak: 1. a szent Istvánról címzett, melyet Oláh Miklós érsek és az esztergomi káptalan alapítottak, (ezért ez a legrégebbnek, «antiquissimumnak» nevezetett), és Miksa s II. Ferdinánd királyok és Pázmány Péter s egyebek alapítványaival gyarapítva, esztergommegyei világi papok igazgatása alatt állott. 2. A boldogságos Szűzről címzett Szelepcsényi-féle seminarium, melyet Szelepcsényi György primás 1687-ben alapított, és melybe díj mellett világi ifjak is fölvétettek. 3. A szt. Adalbert seminarium, melyet Jáni Jakab alapított, s később tett alapítványaikkal számosan gyarapították. Ebbe görög szertartású növendékpapok és néhány világi ifjú is föllett véve. Végre 4. az egyetemes papnöveldé (Generale seminarium) vagy a növendékek ruhájáról ugynevezett «collegium rubrorum», mely 1649. évben Losy Imre s Lippay György primások alapítványából keletkezett, s melyet III. Ferdinánd király az ó-budai prépostság javainak adományozásával s több főpapok jelentékeny összegekkel gyarapítottak. Az utóbbi három jezsuiták vezetése alatt állott.

Kassának századokig virágzó főiskolája volt, mely Mátyás korában érte tetőpontját, de a XVI. század elején is benne a bölcészeti s hittudományok egész terjedelmökben nem csak taníttattak, hanem mesteri és tudori rangok is osztogatattak, s 1520 körül Coxe-Lenárd — egykor VIII. Henrik angol király nevelője — volt rectora. Nagyon

hihető, hogy a mohácsi vésznapig fennállott. Báthory Zsófia fejedelemnő feltámasztotta e főiskolát romjaiból, a jezsuitáknak állítván oda convictussal egybekötött collegiumot. Kisdi Benedek Jászházán 1657. febr. 26-án kelt alapító levelével a jezsuiták kassai collegiumának előbb 30, majd 40 ezer tallért, vagyis 60,000 forint készpénzt adományoz a végre, hogy a Jézus-társaság constitúciói értelmében szervezett Akadémia, azaz Studium generale állíttassék Kassán, vagy ha onnét idővel kiszoríttatnék, az egri püspökség területén levő valamely más helyen. Az alapító okmányban a tanfolyamokat, tanárok számát, akadémiái vizsgálatokat s fokozatok adományozását egészen Pázmány a nagyszombati egyetemre vonatkozó alapító levelével egyezőleg határozza meg. Ő is kíván 3 évi bölcészeti tanfolyamot, az ethikának és matematikának előadásával. Továbbá theologiai tanfolyamot az egyes tárgyra kijelölt hat tanárral. Az akadémiái fokozatokra előléptetést egyéb akadémiáknál szokásos módon kívánja eszközölni. Kisdi alapítólevelét I. Lipót király 1660. aug. 7-ikén Bécsben kelt és Szelepcsényi György kalocsai érsek által ellenjegyzett aranybullájába fölvette és megerősítette. Egyszersmind az aranybullában, királyi hatalmánál fogva, a kassai új intézetet az uralkodása alatt álló egyéb, jelesen a kölni, bécsi, prágai, olmüezi, mainezi, ingolstadti, gráci és nagyszombati egyetemekkel teljesen egyenjogu egyetemmé emeli, s az egyetem minden kiváltságaival fölruhazza, különösen följosítja az új püspöki egyetemet a bíraskodásra és a haccalaureatus, licentiat, magisterség és tudorság fokozatainak is adományozhatására. Végre utódainak és Magyarország karainak és rendjeinek otálmába és szeretetébe ajánlja. A kassai főiskola, Kisdi alapítványa értelmében, egészen a Ratio Studiorumnak megfelelő jezsuita-egyetem volt, jogi és orvosi karok nélkül. Egymás alá rendelt fokozatokképen három tanfolyama, illetőleg kara volt, úgy mint a négy éves hittani, a három éves bölcészeti tanfolyam és a facultas lingvarumot képező hat éves gymnasium.

A világiak, főleg pedig a főúri sarjak nevelésének gondozása mellett lörekedett Pázmán életbeléptetni a tridenti zsinat azon végzését, mely elrendelte, hogy minden székesegyház mellett papnövelde alapíttassék s megengedte, hogy e czélra némely egyházi javadalmaikat szentelni és az egyházakat megadóztatni lehessen, föl hívta Pázmán az egyházi zsinatot, hogy e tárgyat beható tárgyalás alá vegye. Megállapított, hogy miután az 1625-diki királyi intézkedés folytán a főpapok hagyatékaik felerészben papnöveldek alapítására fordítandók: az ekként befolyó összegek a pozsonyi káptalan levéltárában fognak

öriztetni, míg tizezer forint összegyűl; akkor kamatai növendékek nevelésére fordíttatnak. Ugyanott fog öriztetni azon pénzösszeg is, mely a szentgotthardi apátság kiváltására gyűjtetett, ezen apátság jövedelmei majdan szintén a papnevelés céljaira fogván fordíttatni. A kanonokok fölhívtak, hogy végrendeleteikben e szent célról meg ne feledkezzenek. Miután pedig lehetetlen volt, hogy mindegyik egyházmegyében külön papnövelde alapíttassék, Pázmán egyelőre háromnak létesítését tervezé. Az egyiknek székhelye Győr leendett, a melyre Dallos jelentékeny összeget hagyományozott; a győri egyházmegyéhez tartozó főpapok pedig kötelezték magukat, hogy ott mindegyik egy-egy növendéket fog saját költségén neveltetni. A második papnöveldét Bécsben óhajta alapíttatni, hogy míg a Pázmán-intézet az esztergomi egyházmegye, az alapítandó intézet az ország többi megyéi részére neveljen papokat; e célra az «arany hegyről»-ről nevezett bécsi házat ajánlotta föl. A harmadik papnöveldének Nagyszombaton kelle alapíttatni az egész esztergomi érseki tartomány részére. A lakházat Pázmán saját költségén már megszerezte volt s készen nyilatkozott azt megfelelőleg berendezni. Az intézet költségeinek fődözésére a zsinaton megjelent főpapok jövedelmeik arányába évenként fizetendő (2—150 forint között váltakozó) összegeket ajánlottak meg, melyek együttvéve mintegy hetedfélszáz forintra rúgtak. Pázmán sietett beváltani ígérteit. A följánlott nagyszombati házat újból fölépítette. De a főpapok ajánlatait nem tartotta elég biztos alapnak. Célyszerűbbnek látta valamely egyházi javadalmat szerezni e célra. E miatt 1630. végén a királyhoz folyamodott, hogy a megürült Buda-fölvéizi prépostságot a nagyszombati papnöveldének adományozza, «Oly nagy a szükség papokban — írja —, hogy ha még egyszer annyival rendelkeznék mint a mennyivel birunk, nem lenne elég. Én ugyan telhetőleg számos ifjakat nevelek az egyházi pályára, de a szükség nagysága erőmet fölülmulja. E miatt fged trónjához fordulva esedezem, méltóztassék támogatni törekvéseimet». A király teljesítette kérelmét s eként biztosította a papnövelde fönnállását.

A világi és egyházi újnemzedék képzése a püspökök felügyeletének és a király főfelügyeletének alakilag fentartása mellett, ezekkel a Jézus-társaság vezetése alá jutott a katolikusoknál. Így övék lett a maig fennálló gymnasiumok közül Komárom és Gyöngyös 1633-ban. Szathmár 1634-ben, Beszterczebánya 1635-ben, Sopron és Ungvár 1636-ban, Selmecz 1649-ben, Rozsnyó 1656-ban, Szakolcza 1659-ben. Győr 1667-ben, Lőcse 1672-ben, Kőszeg 1675-ben, Eperjes 1677-ben. Eger 1689-ben, Nagyvárad 1695-ben, Nagybánya 1696-ban, Pécs

1699-ben, Fehérvár 1727-ben — több más tan- és nevelő intézetekkel; úgy, hogy midőn e rend Mária Thérézia alatt feloszlott, 30 gazdagon adományozott és sűrűen látogatott gymnasiumon kívül a budai, győri, kassai és zágrábi akadémia, valamint 12 papnövelde, s világiak nevelésére rendelt dúsan felszerelt 9 convictus volt vezérlése alatt.

A jezsuitákkal a tanítás sikerében versenyeztek és főleg az elemi oktatásra is kiterjedő gondjuknál fogva gyorsan nyert teret foglaltak a piaristák. E kegyes tanítórend, melyet hazánk még alapítója: Kalazanti József élteben 1642-dik évben Podolinban, Szepes vármegyében kebelébe fogadott, üdvös munkásságánál, s a tanítási pályán gyakorlatilag tanusított tevékenységénél fogva szintén gyorsan terjedezett, 1666-ban Privigyen, hét év múlva Breznó-Bányán, s azután még számos helyen nyitott társházat, elemi és középiskolát, meg convictust. Kivülök a minorita szerzet a jelenleg még fennálló gymnasiumok közül az aradit és miskolczit, a szt. Ferenéz-rend pedig a bajai, jászberényi és szabadkai gymnasiumot látta el tanárokkal, és a Pálosok tartottak fenn néhány középiskolát.

A katolikus iskolák felvirágzásával egyidejűleg megindult a prot. tanodák üldöztetése, mely azonban csak megnehezítette, de meg nem semmisítette fejlődésüket. Nemcsak az egyházak, de még nagyobb mérvben a városok és főurak voltak az iskolák alapítói és fentartói; fejedelmi támogatásban csak Erdély részesítette időnként őket. Az A. C. Tit. X. Art. III. az állami védelemnek és felügyeletnek ez érdekes határozmányait tartalmazza: «Mivel penig a méltóságos Fejedelemtől, azok a conferalt proventusok, és jóság, a végre rendeltetteknek, hogy a tudós Professor emberek, s azon kívül is jó Mesterek tartassanak a Collegiumban; annakokáért haladéknélkül helyre állattassanak abbéli fogyatkozások, és tudos, hasznoson tanító Professzorok hozattassanak, és Mesterek-is jók állattassanak a Collegiumban.

És hogy azok-is bátorságosabban mérészellyenek el-jöni az hivatalra, ujobban praesentium vigore assecuralljuk mind mostani, s mind jövődöbéli Professorokat, s Mestereket, a Collegiumnak minden tagjait, Püspököket, keresztyén Fejedelmek után a Collegiumnak minden Inspectorit, hogy az ekkédiglen manuteneált jóságokban, es egyéb legatumokbän in perpetuum őket meg-tartjuk, és a mennyiben Fiscalitasnak nevezeti alá irattattanak, azt illyen declaratioval értyük és tartjuk: hogy ha valamikor a Collegium keze és nevezeti alól annak hasznával és épületivel, valami más alkalmatosb hely concambialtatnék, communi interessantium consensu, avagy Istennek hazánkra

bocsátott csapásából a Collegium tellyességgel ruinaltatnék, és vagy ideig, vagy akármint-is a Fiscus, vagy mások kezekre deveniálnának azon bonumok in tali casu tartassanak Fiscalisoknak azon modon mint egyéb Fiscalisok, és perennali jure ne bírattassanak, se ne conferaltassanak, excoipalvan mindazáltal azokat az jországokat, a mellyek donatione mediante valamely summában conferaltattanak a Fejedelmektől a Collegiumhoz salvis aliorum juribus permanentibus. Szükségeskeppen penig megkívántatik az-is, hogy azon Collegiumnak mind külső és belső állapottyára, mind az Ecclesiái Statusbol, s mind penig külső rendekből bizonyos fő Inspectorok állattassanak, kik az Orthodoxus Fejedelmek után vigyázzanak a Collegiumnak derekasb állapottyára, kiváltképpen arra, mitsoda rendel és haszonnal progrediálnak a tanításban, és a fogyatkozásokat animadvertályák egyenlő tetszésekből, köztök történhető nagy akadályokat jó igazításban-is vegyenek, és tudják azt-is mitsoda bonumi legyenek a Collegiumnak, hol és kik által conservaltatnak, és erogaltatnak, hogy valami modon azok vagy ne dissipaltassanak, vagy in profanum usum ne convertaltassanak.»

A főiskolák fentartásával együtt azok kormányzása is megosztott lön az egyház és világiak, községi, megyei hatóságok, és a főurak, fejedelmek közt. Ez feloldotta az iskolát kizárólagos egyházi, felekezeti jellege alól, és szabad fejlődést engedett az iskolajognak az állam és egyház közös érdekei mezején. Épen e szempont indokoltta tette az elemi oktatásnak a prot. egyház által szélesebb, és vallásos irányra mellett nemzetiesebb alapra fektetését. «Az elemi iskolák tantárgyait úgy oszszák be, hogy azokból a tanítványok a nagyobb iskolákba, elméjük magasabb művelésére szerencsésen előbb léphessenek s eképen az iskolákból mint nemcsak az egyháznak, de egyszersmind az államnak is veteményes kertjéből mind a kettő kormányára hasznos tagok kerüljenek ki.» Így szól Geleji Katona István 1649. évi XCIV. kánona. A XCVII. kánonban pedig a leányokat oktató «nemzeti iskolákról» rendelkezik: «Krisztus földi országában, vagy a vitézkedő egyházban nemcsak a magasb tudományokat és idegen nyelveket tanító, hanem nemzeti nyelvű iskolák is szükségesek. A mint tehát azokat a fiú-, úgy ezeket a leánygyermeknek vagy hajadonok számára minden városban és faluban, a hol azok jó szerrel létrehozhatók, meg kell nyitni, és ezekben nem férfiakat, hanem szelid, kegyes, tisztos és tudományokban jártas nőket kell, ha ilyenek találhatók, tanítókül alkalmazni. Külömben a feleséges kántorok, avagy a kisebb népességű egyházakban a lelkészek is eljárhatnak ebben, a kik a leányiskolákat

elkülönítve, kivált a nagyobb fiúktól, olvasni, s ha nekik és szülőknek tetszik, írni is tanítsák». A leánynevelést az 1646-iki szatnár-németi zsinat V. végzése is sürgette: «Minthogy a Krisztus országában a nemek közt semmi különbség nem létezik, hanem mindkettőnek üdve egyenlő tekintetbe veendő: valamint a gyermekek tanítására falunkint és városunkint latin iskolák állíttattak, úgy a leány- vagy nőgyermek számára is, a mint azt a helyek alkalmas volta engedendi, *nemzeti iskolákat* kell nyitni, a melyekben azok olvasni és ha nekik és szülőknek is az volna óhajításuk, írni is tanuljanak; hogy ekképen és ennek segélyével, a biblia és más hasznos és az ő felfogásukhoz alkalmazott könyvek olvasásából az idvességes tudományban és kegyesség gyakorlatában könnyebb és szerencsésebb előmenetelt vehessenek».

Az iskolai felügyeletet azonban a protestáns egyházak is iparkodtak maguknak biztosítani. A felsőbb iskolák a püspököknek, a nemzeti iskolák az espereseknek felügyelete alatt állottak. Ez érdekből a tanítók is egyházi hivatalosoknak tekintettek és a papokkal tisztviselési viszonyban állíttattak («cum ludi moderatoribus tamquam collegis»). Így a már hivatkozott zsinati törvényeken kívül az A. C. I. R. 5. sz. szerint a tanítók bántalmazói épen úgy bűnhődnek, mint a papokéi; az A. C. I. R. 6. cz.-ben a papi és mesteri hivatalbeliek egyházi személyeknek iratnak; az A. C. I. R. 10. cz. a tanítónak a paptól függését mondja ki, a 9., 11., 28., 83., 94—97. Canon a tanítók és iskolák viszonyait egyházi törvénnyel szabályozza. Az 1627. évi nagyváradi zsinat XXIV. Art. a tanítóknak az egyháztól függését így szabályozza: «Az egyházak lelkipásztoraiknak, a kik az egyházakat kormányozzák, az iskolatanítók tisztos és kegyes függéssel engedelmeskedjenek, és az azoknak tartozó tiszteletet megadják. Lelkipásztoraikat fondorkodásaikkal és igaztalan vádaskodásaikkal a nép előtt ne terheljék, sem azoknak akarata és engedelme nélkül a magok határaikon kívül ne csapongjanak, hanem valamint feddhetlen életökkel, úgy a tanításban való szorgalommal vezéreljék a hűségükre bizott hallgatókat; és a zsinatokon a magok lelkipásztoraikkal megjelenni el ne mulasztásák». A lelkész és tanító közötti collegiálitást igen alkalmas volt fejleszteni a protestánsok azon általános gyakorlata, hogy a végzett papnövendékek lelkipásztorrá választatásuk előtt néhány évig tanítóskodtak.

HARMADIK RÉSZ.

Az állami felügyelet.

Az I. kötetben (9—14. lapon) már idézett békekötések, koronázási hitlevelek és törvények a felekezeti iskolajognak és vele szemben az állam felügyeleti jogának keretét elég tüzetesen megalkották. Az iskolafentartó felekezetek versenyében pedig az oktatás fejlődésének biztosítékát a nemzet nyerte meg.

Az állami felügyelet III. Károly uralkodásától kezdve ölt határozott alakot s érvényesít döntő befolyást az iskolákra. A középkori állammal szemben, mely nem érezte szükségét a közoktatási ügyekbe avatkozásnak: az ujkor a közoktatást politicumnak minősíté, és az addig kizárólag az egyház kezében volt ügyet iparkodik részint concurrentiával, részint a felügyelet folytonos gyakorlásával magáévá tenni. E törekvés hazánkban a XVIII. század folyamán érvényesült.

Törvénykönyvünkben az iskolák és alapítványaik felügyelésének joga kifejezetten az 1715: LXXIV. t.-cz. 1. §. által határoztatik meg. «Az egyházi vagy világi ifjuság számára bárkik által az országon belül vagy kívül alapított e nemű papnöveldeknek, növelő- és tanintézeteknek (convictorum et collegiorum), a mikor szükségesnek látszik felügyeletét, és annak, vajjon az alapítványoknak elég tétetik-e, számadások vétele mellett megvizsgálását ő szent királyi Felsége apostoli tiszteül és legfőbb hatalmául egyedül magának tartja fönn.»

És hogy ez állami felügyelet mely hatóság által gyakoroltatik, kijelöli az 1723: LXX. t.-cz., a kir. helytartótanácsra ruházván úgy az oktatás, mint az alapítványok felügyelését. «Bárminemű kegyes alapítványokra felügyeletet, és a számadások mellett megvizsgálását annak, vajjon az alapítványnak elég tétetik-e? Ő szent Felsége apostoli tisztnél, és legfőbb hatalmánál fogva az 1715: LXXIV. törvényezikk erejével magának fentartotta; (1. §.) és a királyi helytartótanács kebeléből némelyeket rendelend, kik a fentebbiekre különös gondot fordítsanak. (2. §.) A Szirmay-féle alapítványt illetőleg, mint a mely egy harmadik jogát érinti, ő Felsége (meghallgatván a másik félt is) az igazsággal megegyezőleg fog intézkedni. (3. §.) A Hrabovszky-alapítvány kérdése pedig, mely a vallás ügyében kirendelt, s már bevégeződött bizottságban bővebben tárgyaltatott, mihelyt ennek munkálatai felülvizsgálatnak, méltányosan fog befejeztetni. (4. §.) Egyébiránt, hogy az akadémiákon ne csupán a bölcészeti, hittani és jogi

tudományok taníttassanak, még pedig szabatosabban, elkülönítve, megállapított órákban, és egyedül azon tudományokat tanulók számára; hanem a külföldi egyetemeken nyilvánosan tanítani szokott bármely egyéb, a köz- és katonai statust illető tantárgyak is tárgyalassanak és alkalmas tanárok által előadassanak, a mint a karok és rendek az ennek könnyebben kivihetésére szolgáló módot, formát és eszközöket ő Felségének előterjesztik, ő Felsége a rendek kérelmébe királyi kegyelmességével bele fog egyezni; (5. §.) és királyi helytartó tanácsát ez iránt kellőleg utasítandja».

Az 1733. márcz. 7-én kelt kir. leirat a főiskolák, ezek közt első sorban a papnöveldek felállítása és alapítványaik gyarapítása tárgyában rendelkezik. «A mi a seminariumokat illeti — melyekből kell a lelkészeket venni, azok létesítése is a megyés püspökökre tartozik. Ezek komolyan megintendők, hogy közülök azok, kiknek már van papnöveldejök, abba ne vegyenek föl olyanokat, kik még a humaniorokat sem végezték el, hanem csak a gymnasiumi tanulásukat befejezett, sőt a mennyire lehet, oly ifjakat, kik már a felsőbb tudományokba is be vannak avatva. Továbbá taníttatásukról is úgy gondoskodjanak, hogy legfőlebb öt év alatt az egész tanfolyamot bevégezzék, és pedig két évig a bölcsészeti, három éven át a theologiai tanulmányokat, különös súlyt helyezve az erkölcsi theológiára és a modern controversiákra; és csak mindezeket kellően kitanulva, bocsáttathassanak ki lelkészekül. A mely megyés püspököknek pedig vagy egyáltalán nincs papnöveldejök, vagy ha van is, megyéjök kiterjedéséhez képest az nem elegendő, azok utasíttassanak mindegyik egyházmegyében kellően berendezett papnövelde állítására. Azonban a tanfolyam, a dogmatikai tudományok elvégzésével is, a most mondott öt évnél tovább ne tartson. Egyébiránt az esztergomi és zág-rábi egyházmegyében jó eredménynyel főnálló rendszabályok példájára, a főpapoknak, még az alsóbb rendűeknek se engedessék meg vagyonukról rendelkezni, hacsak az egyházzal is meg nem emlékeznek végrendeletökben. Az egész országban ekkép keletkező hagyományok azután az illető egyházmegyék papnöveldeinek gyarapítására fordítandók. Egyszersmind a seminariumokra, convictusokra, collegiumokra, és az alapítványok rendeltetésszerű fölhasználására való felügyeletet illetőleg, miután ezt az 1715: LXXIV., és 1723: LXX. törvények értelmében magunknak föntartottuk, valamint az 1729: XXI. t.-cz. szerint a jelenlegi zág-rábi püspököt saját egyházmegyéjére nézve különösen kiküldöttük, hasonlóul Magyarországon az érsekeket és püspököket ezennel megbizzuk a felügyeletnek és az

1722. óta való számadások átvizsgálásának saját megyéikben eszköz-lésével, utasítván őket, hogy a nevezett seminariumok, convictusok és collegiumok igazgatásáról részletes jelentéseiket, valamint a jól készített számadásokat a helytartótanácsnak időről időre fölterjeszszék».

Az 1741: XLIII. t.-cz. 1. §. hasonló általános szabályozást követ-kezőkben helyez kilátásba: «És azt is kegyelmesen kijelentette, hogy királyi tiszthez képest, a mondott alapítványnak kezelése körül, olyan rendelkezést fog tenni, mely a mai idők folyása szerint, a nemesi ifjuság nevelésére és tanítására, és így az ország közjavára s előme-netelére hasznosnak s megegyezőnek fog találatni».

A jezsuita-rendnek XIV. Kelemen pápa által eltöröltetése nem-csak javaiknak secularisatióját vonta maga után, de a belőlük alakít-tott «tanulmányi alap» állami kezelés alá vételével egyidejűleg a kath. államegyház iskoláinak közvetlen állami igazgatása és a prot. fel. iskoláknak is szigorubb állami felügyelettel irányzása vált szük-ségessé. A jezsuita Ratio helyébe Mária Terézia Ratiója lépett.

Az 1776. augusztus 5-én kelt kir. leirat az áll. felügyelet gya-korlására kinevezi a tanügyi főigazgatókat, kik felügyelnek «minden akadémiára, fő- és algymnasiumra, minden iskolai és tanulmányi ügyre, minden valláskülönbség nélkül»; mégis biztosítja a felekeze-teket, hogy «ez a felügyelet nem terjed az iskolai és tanulmányi ügyeken túl», és nem szándéka, hogy a felekezetek «a vallás ügyé-ben a törvényeken felül valami sérelmet szenvedjenek».

A Ratio Educationis határozottan kimondja, hogy az iskola politicum. «Mint minden mást, úgy azt is az ősök bölcseségének köszönjük, hogy a nevelésről való gondoskodás és az oktatás igaz-gatása a törvények rendelkezése szerint a királyi jogok közé tartozik; az ügy végrehajtása pedig a királyság politikai hatóságaira van bízva.

Az 1777-ben megjelent «Ratio Educationis totiusque rei litte-rariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas» beveze-tésből és 3 főrészből áll. A *bevezetés* a tanügy fontosságát mutogatja, továbbá a tanulmányi rendszer megállapítását fejedelmi joggá nyil-vánítván, ez által igazolni akarja, miért jelenik meg a Ratio mint rendelet s miért nem mint törvény, felsorolja továbbá az országban létező nemzetiségeket (magyar, német, szláv, horvát, ruthén, illir, oláh), vallásokat, polgári osztályokat, s ezek után felsorolja azon tudnivalókat, melyek mindenkinek nemzete, vallása s polgári állásá-hoz képest szükségesek. Meg- és felosztja továbbá az iskolákat elemi-ekre (nemzeti iskolák), s ezeket: falusi, kisvárosi és nagyobb városi iskolákra, mely utóbbiak közül némelyik normalis iskola volt; továbbá

gymnasiumokra, akadémiákra s egyetemekre. Az első rész az iskola kormányzatát tünteti föl. (De politico-oeconomica scholas administrandi ratione generatim.) A legfőbb tanügyi hatóság volt a kir. helytartó-tanács kebelében alkotott általános tanulmányi bizottmány, mely a iudex curiae-val az élén, állott néhány helytartó tanácsosból s két provincia-lis tanulmányi igazgatóból, mint ülnökökből. Az egész állam Horvát- és Szlavonországgal együtt 9 kerületre (budai, pozsonyi, besztercze-bányai, győri, pécsi, kassai, ungvári, nagyváradi, zágrábi kerületekre) osztatott; minden kerület élén kir. provincialis igazgató volt, alatta az összes trivialis, fő- és normalis iskolákra egy kir. inspektor. Minden kerület főhelyén egy négy osztályu normalis iskola állíttatott föl, melyben a nemzeti, fő-, trivialis iskolák tanítói képződtek. A második rész a tudományok fajairól s tanításuk módjáról (De Instituto et argumentis studiorum), a harmadik rész az iskolai felügyeletről érte-kezik (De scholarum politia, seu disciplinae procuratione).

A népiskolákra nézve tekintetbe kellett venni: *a)* A haza különféle nyelvű lakóit, kik némely helyen vegyesen lakván, két sőt három nyelven is beszélnek. *b)* A vallásfelekezetek különféleségét. *c)* A latin nyelvnek minden lakosra nézve mellőzhetlenül szükséges voltát. *d)* A német nyelv hasznát. *e)* Ezekből folyólag s ezen föltételekhez képest kellett a népiskolai tanítókat kiképezni. *f)* A népoktatás érde-kében, a nem róm. kath. iskolába is be kellett volna hozni az oktatás-beli egyformaságot, s megakadályozni, hogy a szülék kebelében föl ne támadjon az a gondolat, mintha gyermekeiket a róm. kath. vallás tanulására kényszerítenék; ugyanazért a tankönyveket úgy kellett szerkeszteni, hogy azokból bármely vallásu növendék aggodalom nél-kül tanulhasson. *g)* A róm. kath. gyermekek katekizmusát a tan-könyvektől elkülönítve kellett kinyomtatni. *h)* A róm. kath. gyerme-keket a hittanra, más vallásu gyermekektől elkülönítve, a papnak kellett tanítani, s más vallásu gyermekeknek a róm. kath. vallás tanulását csak szüleik beleegyezésével lehetett megengedni. *i)* Az iskolai eljáráságnak meghagyatott, hogy a nem róm. kath. gyer-mekekkel nyájasan bánjanak s mindenféle vallásos összeütközést eltávoztassanak. *k)* Mivel némely népiskolai tanuló latinul is tanulhat, a tanítónak e nyelvet tudnia kelle. *l)* És mivel a német nyelv igen hasznos, a tankönyveket úgy kellett nyomtatni, hogy a tantárgy az egyik lapon a tanuló anyanyelvén, a másik lapon német nyelven legyen, a szükséges szótárral. A nagyobb városokban e két nyelvű tanítást azonnal, a kisebb városokban néhány év alatt, falukon pedig mikor jónak látszék, akkor kellett megkezdeni. *m)* Megkívántatott

végül, hogy minden gyermek, ki a latin nyelv tanulására elővitetik, tudjon legalább középszertűen írni.

A gymnasiumok tárgyaiul kijelöltettek: a helyesírás, számtan, latinnyelv, természetrajz, szent történet, magyarok története, világtörténet, földrajz; felső fokon még a görög nyelv és a mértan. Mindezek tanítási módjára és menetére tüzetes utasításokat tartalmaz a Ratio. Az akadémiák célját, felosztását, tárgyalásmódját és tantárgyait szintén részletesen előíranyozza a munkálat. Végül pedig a kir. egyetem vezetéséről intézkedik. Külön rész közli a rendtartási és fegyelmi szabályokat az iskolák minden fokára vonatkozólag. Az egész munkálat következetes rendszerbe foglalása az állami közoktatásügynek mint a politicumnak, — s ezzel megtörése a felekezeti iskolajog kizárólagos uralmának.

A kath. clerus megnyugvással fogadta e rendszerváltozást, mert az államegyháznak csak gyarapodását tekintette az akatholikusokra is kiterjedő egyetemes rendelkezésekben. Nem így a gör. keletiek, kik csak imént nyert szabadalmaik, autonómiájuk megszorítását, a Cyrill-betűk mellőzésében pedig lithurgiájuk sérelmét (— talán inkább a külföldi szlávssággal való összeköttetés megtámadását) látták; végre féltek a létüket fenyegető uniálásnak így még inkább elharapózható kísérleteitől. A protestánsok a békekötésekre és törvényekre, nevezetesen az 1647. és 1681. évi törvények biztosítékaira hivatkozással szegültek a Ratio ellen, minthogy azok a templomok és iskolák védelméről együtt szólnak, s így a vallásgyakorlat és kormányzás automiájával együtt az iskola autonómiáját is örök időkre megerősítették. De mégis nem annyira az állami beavatkozás ellen fegyverkeztek (hisz tankönyveik vizsgálat alá vetését nem perhorreskálták), mint inkább a katolikus befolyás ellen, minek nem akarták az új nemzedéket prédául bocsátani, minthogy az 1715: XXX. tiltja egyik egyháznak a másik ügyeibe avatkozását.

Erdélyben már a kath. status is ellenszegül, miután autonómiáját félti és iskolai alapjait kezéből kiadni nem akarja. Az 1767-ben alakított comissio catholica, sőt maga a kormányzék is, mely legnagyobb részt protestánsokból állt, támogatta a status fölterjesztését. A Leop. Diploma az iskolát az erdélyi bevett vallások bármelyikétől elválaszthatlannak ismeri el: «Sive cuicumque ex receptis religionibus addictae ecclesiae, parochiae vel scholae»; az A. C. I. r. 10. cz. 1-ső cikkében láthatólag, a fehérvári kollegium számára Bethlen Gábor által hagyományozott húsz ezer forint felett támasztott nehézségek eligazítása «a püspökre az ekkléziával együtt» bízott az ország

rendei által. A ref. egyház törvényei által szabályozta mind az alsóbb (94. és 97. c.), mind a felsőbb iskolákat (96. c.), és névszerint az ekleziások kebelében létező iskolákra nézve a közvetlen felügyezés jogát s kötelességét a helybeli papokra (94. c.), esperesekre (88. c.) és a püspökre (91. c.) bízta, elég bizonyosságul annak, hogy iskolái minden más befolyás kirekesztésével, az egyház közvetlen felsőbbsege alá rendelt testületek; a mit az állam is elismert, a mennyiben ország-törvényében s névszerint az A. C. I. r. 10. cz. 2-dik és 3-dik czikkeiben a ref. egyház kollegiumai alapítása helyének elhatározását, s az akkor fejérvári, most enyedi főiskola külső és belső állapotjára vigyázást oly fejedelmekre bízta, kik «evangelikus orthodox fejedelmek», a közvetlen fölügyezés kezelésére «mind az ekleziásiai statusból, mind pedig külső rendekből bizonyos főinspektorok állítását» is rendelvén.

A ref. status a Ratioval szemben az elemi iskolákra ugyan ki nem terjedő, de a gymn. és akad. oktatást annál tüzetesebb gondnal és igazán kitünő módszerrel szabályozó 1769-diki munkálatára utalt. A kollegiumi egész tanfolyam e szerint két részre oszlott, alsóbbra és felsőbbre; az alsó állott egy előkészítő osztályból, nyolcz gymn. osztályból: 1. declinisták és comparisták, 2. conjugisták, 3. grammatisták, 4. syntaxisták, 5. rhetorok és oratorok, 6. poéták, 7. görögök és 8. logikusok osztálya. A felsőbb tanfolyam első szaka volt a theologiai, második a philosophiai, harmadik a philologiai, negyedik a jogi.

Az erdélyiek tiltakozásának annyi sikere volt, hogy egy új tanítási rendszer, *norma* adatott ki, s ennek közönségesen minden vallások között leendő behozatalára egy consessus literarius állítattott föl a gubernator elnöksége alatt 1782-ben május 15-én. A protestánsok iskolai rendszere a consistoriumok kezén hagyatott. Minden kath. convictus, seminarium vagy akadémia, a hol katolikus ifjuság együtt lakott, eltöröltetett 1784. augusztus 28-kán, s ezeknek fundációi stipendiummá változtattak, melyből a jobb tanulók különböző classificatio szerint segedelmet kaptak. A professorokat azonban magok a tanítványok fizették, ennek neve volt *didactrum*. Egy tanuló fizetett a gymnasiumban esztendőre 6 frtot, philosophiában 9 frt, a jusban, medicinában 15 frtot. (8654/1784.) A normális iskolák, fölállításuk már 1779-ben elkezdődvén, sok gyarapodást nyertek. A trivialis falusi iskolák fölállítása már 1783-ban a patronusoknak megparancsoltatott. A limitanea militia és katonai regementeknél is a nevelő házak fölállítása munkába vétetett, a szebeni árvaház (Orphanotrophium) szépen gyarapodott.

A magyarországi protestánsokra nézve pedig 1784-ben elrendeltetett, hogy 1. mindazon iskoláik, melyekhez régi joguk van, vagy a melyeknek a türelmi parancsnál fogva birtokában vannak, sajátjaikul meghagyatnak. 2. Oly helyeken is, hol eddig a protestánsoknak pusztá vallásgyakorlat engedtetett, kántoraik által ezután a vallásitanításon kívül egyébféle tárgyakat is taníthatnak, azonban ily helyeken önálló iskolák helyett a róm. katolikusokkal közös iskolát tarthatnak. 3. Az ilyen tanítás oly helyeken is megengedtetik a protestánsoknak, hol a családok kevés száma miatt a vallásgyakorlás sincs részökre megengedve, de ha módjukban van, kántort vagy tanítót tarthatnak. 4. Ha ezt egyes helységben meg nem tehetnék, megengedtetik, hogy ily célból a közelebb fekvő helységek egyesülhessenek. 5. Ahol ezeket megtenniök nem lehet s a községben egyedül csak róm. kath. tanító van, szabadságukban áll gyermekeiket a közelebbi nem katolikus iskolába járatni; s az ily gyermekeket nem szabad a katolikus iskolába járásra kényszeríteni. 6. A tanítóságra alkalmazandó kántoroknak szabályszerűen képzett tanítóknak kell lenni. 7. Az iskolák fentartásáról a nem katolikus község tartozik gondoskodni mindenütt. 8. Oly különféle vallásu lakossággal bíró helyeken, hol főelemi iskolák vannak, vagy legalább ilyen iskoláknak kellene lenni, a tanítókat is a helyi vallások szerint a különféle vallásuak közül kell választani. 9. Az ilyen helyeken állított vegyes iskolák nem kath. tanítói, épen úgy, mint a kath. tanítók, fizetéseiket az iskolák fentartására rendelt közös alapból huzzák. 10. Ez a segély az oly tisztán prot. főelemi iskoláknak is jár, melyet a kiadott hivatalos szervezet szerint vannak rendezve. 11. A vegyes iskolákban a kath. és nem kath. isk. növendékek számára közös könyörgést kell készíteni, hogy így a tanulást egy időben lehessen kezdeni s végezni. 12. Az ily iskolákban a vallásitanításra bizonyos napokat vagy órákat kell rendelni. 13. A vallásitanításra nézve a Ratio Educationisban elrendelt szabályzat megtartassék. 14. A gyermeket, szülei engedelmé nélkül, vallása megváltoztatására birni nem szabad. 15. A tankönyvekből minden oly helyet, mely a prot. érületet sérti, ki kell hagyni, s az ily helyeket magukkal a protestánsokkal kell kijelöltetni. 16. Iskolai olvasókönyveiket a róm. katolikusokéi mintájára s maguk a protestánsok készítik, hogyha a felső-ausztriai prot. szuperintendens által készítettet magukra nézve alkalmasnak s elfogadhatónak nem tartják. 17. Saját iskoláik feletti közvetlen felügyelet ő reájuk magukra bízatik. 18. Egyéb tekintetben a kerületi tanfelügyelő alá rendeltetnek. 19. E végre azonban protestáns tanfelügyelők neveztetnek ki.

A Ratio Educationalis és vele együtt az állam közvetlen intézkedése iskolaügyekben ezek szerint csupán a kath. iskolákban, és még a katonai határőrvidékeken érvényesült. Felekezeti és nemzeti feltékenység megővta a felekezeti iskolajogot. De az állami felügyelet is határozott formát öltött és tért foglalt úgy az iskolákban, mint a köztudatban.

Az 1868: XXXVIII. törvényczikk meghozataláig.

II. Lipót nagy szellemű elődeinek autokrát alkotásait a közoktatás terén biztosítandó és tovább fejlesztendő, az alkotmány keretébe igyekezett illeszteni, törvényhozás által meggyökereztetni. Lemondván a birodalmi egységnek egyházi és iskolai autonomiáinkat is fenyegető eszméjéről, a független Magyarországnak közoktatásügyét szintén önálló közjogi szabályozás alá vette, és ebben a felekezeti iskolajogot történeti fejlődése szerint biztosította ugyan, mégis annak forrását az államtól nyert megbízásban jelölte ki, és az iskolát politicumnak ismertette törvényben is el. Az 1790/1. évi XV. t.-cz. intézkedik e fontos kérdésben: «Minthogy a köztársaság java az ifjuság nevelésétől függ leginkább, annál fogva ő kir. Felsege hozzájárulván, a karok és rendek elhatározták, hogy a nemzeti nevelés és oktatás szabadsága rendszerének általános elvei kidolgozása végett, és aztán az ily munkálatnak az országgyűlés megvizsgálása és helybenhagyása után az ország törvényeibe való igtatás tekintetéből való előterjesztése végett országos küldöttség neveztessek, — a királyi jogok épségben hagyásával.»

Ennek folytán az egyházi bizottság utasított, hogy dolgozza ki mindazon törvényeket, melyek a szerzetes rendek egynémelyikének helyreállítására, a kegyes alapítványokra, s különösen a lelkészségek szabályozására s ellátására nézve szükségeseknek éreztetnek. A tanulmányi ügyben kiküldött bizottság feladata pedig az lön, hogy terveket nyújtson be a köznevelés valamennyi ágazatát illetőleg: nevezetesen miként rendeztesse a főtanodák, nevelőintézetek, miként kezeltesse az ösztöndíjak s alapítványok, miként állittassék fel egy hadi, egy tudományos, egy művészeti akadémia, egy magyar nyelvművelő társaság, egy leánynevelő intézet? stb.

Munkálatának megállapításáig a Mária Therézia alatti tanrendszer helyezettett vissza, a tanpénz fizetése megszüntettetett, a német tannyelv helyett a felsőbb osztályokban az ezelőtt szokásos latin, az

alsóbb osztályokban pedig a magyar, illetőleg anyanyelv hozatott be. 1791-dik évi 9414. sz. a. kelt intézvény szerint a magyar nyelv, s irodalom tanítására külön tanszék rendszeresített, s 1796. jun. 7-én 12004. sz. sz. a. kelt rendelettel a magyar nyelvnek lelkiismeretes kezelése parancsoltatott, meghagyatván, hogy kivéve a külföldieket, senki a magyar nyelv tanulása alól föl ne mentessék, s a magyar nyelv tanítója figyelmeztessék, hogy e nyelvben tett előmenetel felőli bizonyítványok kiállításában szigorú legyen.

Az 1790/1. évi XXVI. t.-czikk a protestánsok sérelmeit orvosolta meg, úgy egyházi, mint iskolai autonómiájuk biztosításával. Az 5. §. az iskolákra nézve így intézkedik: «Mind az alsóbb rendű, mind a nyelvészeti iskolákat, nemcsak a melyekkel birnak, megtarthassák, hanem a hol nekik szükségesnek látszik, újakat is, valamint felsőbbeket is építhessenek, hozzájárulván mindazonáltal ezekre nézve az előleges királyi jóváhagyás; és oda iskolamestereket, tanárokat, igazgatókat, úgy aligazgatókat meghívjanak s elbocsássanak, azok számát neveljék vagy kisebbsítsék, valamint bármiféle, úgy helybeli, mint felebbvaló s legfőbb iskolakormányzókat vagy gondnokokat saját felekezeti embereikből válaszszanak, a tanításnak és tanulásnak módját, formáját és rendét intézhessék, (épségben hagyatván ezen iskolákra nézve is, mint előrebocsáttatott, föntisztelt ő Felségének az ország törvényes kormánysszékei útján gyakorlandó legfőbb felügyelési hatalma), az minden jövőendő időben mindkét vallásbeli evangélikusoknak szabad legyen, mindazonáltal a karok és rendek alázatos előterjesztése szerint, ő Felsége által meghatározandó irodalmi intézet rendezése ezen iskolákra szinte kiterjesztetvén, ide nem értvén a vallást tárgyazó, s minden vallásnak tulajdonát tenni tartozó dolgokat. Azonkívül azok tanulói nemcsak jóltevőikhez járulhatnak biztosan, segélynyerés s papi segedelem végett, hanem külföldi akadémiákra is mehetnek tanulás végett, minden akadály nélkül, és azon ösztöndíjazásoknak fölvétele, melyek részökre alapítottak, nékiek megengedtessek. Mind a symbolikai, mind a theologiai, és a kegyesség gyakorlására czélzó könyveket, közölök állítandó különös, és a királyi tanácsnak névszerint bejelentendő saját vallásbeli vizsgálók felügyelete alatt szabadon nyomtattatni megengedtessek.»

A 10. és 12. §§. pedig az iskolai és egyéb alapítványok ügyét így rendezi: «Az evangélikusok alapítványai, melyek egyházaik, lelkészeik és bárminő nevű iskoláik, kórházaik, árvaházaik, vagy az ágostai és helvét hitvallású szegények és ifjuság részére alapítottak, vagy jövőben alapíttatnak, valamint az alamizsnák is, tőlük sem-

mikép el ne vétessenek, sem az ő kezeikből s kezelésük alól semmi szín alatt ki ne vétessenek; továbbá ezen alapítványok igazgatása azoknál, kiket ez, az ő kebelökből helyesen megillet, épségben és érintetlenül meghagyassék; azon alapítványok pedig, melyek a két hitvallásu evangélikusoktól az utolsó országlás alatt elvételtek, azonnal visszaadassanak; a kir. főfölgyelet, hogy ezen alapítványok az alapítók célja szerint kezeltessenek és osztassanak ki, ezekre is kiterjesztetvén». «A két hitvallásu evangélikusok mindenkép biztosítatván az ekként alkotott és örökké tartandó törvény rendelkezése által vallásuk szabad gyakorlata s templomaik, iskoláik és lelkészlakaik, valamint alapítványaik megtartása iránt, hogy még inkább megszilárdíttassék köztök és a róm. kath. vallást követő országlakosok közt a béke és egyetértés, rendeltetik: hogy a nevezett templomok, iskolák, paplakok és alapítványok iránt (épségben maradván azonban a Szirmay, Hrabovszky valamint Apaffy-alapítványok iránt. mennyiben azt próbákkal bizonyíthatják, az evangélikusok követelése) mind két részről a jelen birtokállapot vétessék zsinormértékül oly módon, hogy ezentúl a katolikusok alapítványai a katolikusok, az evangélikusok alapítványai pedig az evangélikusok számára fordíttassanak; annál fogva nemcsak mind két részről szűnjék meg jövőre ezek visszakövetelése, hanem ezentúl semmiféle ürügy alatt soha semmi elfoglalása se engedtessék meg a templomoknak, iskolák és paplakoknak; azok ellen pedig, kik ily erőszakos foglalásokban magokat bűnösökké teszik, az 1647: XIV. t.-czikkben meghatározott 600 magyar forint büntetés alkalmaztassék».

Az erdélyiekre nézve alaptörvényt képez az 1791. LV. t.-cz., mely, bevezető szavaiból láthatólag, a haza állandó békéjének és csendességének biztosítása, s a honfiak között a testvéri szeretetnek helyreállítása céljából megrendeli: a) hogy a négy törvényesen bevett vallásfelekezet sérthetlen tulajdonosa legyen mindazon javoknak, a melyeknek e törvény keletkezése alkalmával birtokában és használatában volt. b) Eltörli az A. C. I. r. 1. cz. 7. cikkének azon rendeletét, mely szerint valamely községben a «major parst» képező felekezet a másíknak templomát elfoglalhatta. c) Jogot és szabadságot enged a négy bevett vallásfelekezetnek és patronusaíknak, hogy városokban, falukban, vagy pusztákon, szóval, bárhol maguknak iskolákat, templomokat és tornyokat építhessenek s állíthassanak be; és d) biztosítást nyújt arra nézve, hogy a négy bevett vallásfelekezet által a törvény keletkezése alkalmával birt, vagy jövőben szabadon építendő, illetőleg felállítandó főtanodák (collegiumok) és kisebb

iskolák, templomok, tornyok, harangok, parochiák, kerítések, sat. tulajdonában és használatában megháboríttatni soha sem fognak.

A kath. status autonomiáját pedig az 1792. márczius 23-án kelt kir. leirat e rendelkezése biztosítja: «Admissum, ut catholici etiam negotia scholastica, ecclesiastica et fundationalia, exceptis iis, quae directe Episcopi reservata sunt, tractent».

Az 1790/1-diki országgyűlésből kiküldött választmány tanügyi munkálata Ferencz király által némely módosításokkal elfogadtatván, az 1806-dik évben megjelent «Ratio Educationis publicae» czimű könyvbe foglaltatott, s elrendeltetett, miszerint az ott előirt tanrendszer, s iskolai szervezet a főtebbi évben, 1806/7. tanévtől kezdve életbe léptessék. A 6—12 éves gyermekek iskolakötelezettségét ez is hangsúlyozza, sőt a szülőket testi fenytékkal is szorítja gyermekeik iskolába járatására. Az ismétlő (vasárnapi) iskolázást is elrendeli. Az elemi népiskolákat felosztja: falusi és kisebb mezővárosi — nagyobb mezővárosi és kisebb városi — s végre nagyvárosi iskolákra. A falusi és kisebb mezővárosi iskolákban egy tanító van s egy vagy két osztály. A tanítónak a templomi szolgálaton kívül más mellékes foglalkozást üzni nem szabad; ha előregszik vagy egyéb baja támad, segédet kap. Az egyik osztályt tehetik a kezdők, a másikat a haladók. A kezdők óra száma 10, a haladóké 20. A tantárgyak: A vallástánból a káté, melyet a lelkész köteles volt az iskolában a gyermekeknek is megmagyarázni, amit a tanító aztán csak ismételtetett. Az olvasás elemeiből: a nyomott és írott betűk ismerete, a szótagolás és olvasás, a helyes- és szépírás. A számvetés, alkalmazva a mezei gazdaságra s a háztartásra. Az erkölcs és az illendőség szabályai. A latin nyelv elemei a nemesek gyermekei s általában a latin iskolába készülők számára. A nagyobb mezővárosi és kisebb városi iskolákban van két osztály s ugyanannyi tanító. Tanítási idő az I. osztályban heti 22 óra, a II. oszt. heti 22½ óra. A tantárgyak: A vallásból tanítani kellett a falusi iskolai tárgyakon kívül az evangéliumot, az apostolok leveleit és a szent történetet. Az anyanyelvből még a fogalmazást és könyvvitelt. Számtanból a hármass- és társasszabályt, s alkalmazni kellett azt az iparra és kereskedelemre. Ezen kívül, kik iparosok akartak lenni, azok mértant és rajzot is tanultak. Egyéb tantárgy anyaga ugyanaz, mint a falusi iskolákban. A nagyvárosi iskolákban a tantárgyak ugyanezek, csak hogy terjedelmesebben, mint a kisvárosi iskolákban. A kik azonban kézművesek, kereskedők akartak lenni, azokat tanítani kellett az anyanyelvtanra, helyesírásra, fogalmazásra, mértanra, építészetre, természetrajzra, kézműipartanra, kereskedelmi

földrajzra és árutanra. A kik pedig a latin iskolába akartak menni, azokat a latin nyelvre is. A nagyvárosi iskolával volt összekötve a leendő *tanítók képzőintézete* is. A tanítójelöltek azonban tanultak még: mértant, géptant, hazai történelmet, rajzot, zenét, s a nem magyar ajkuak a magyar nyelvtant. A tanítójelöltek számára volt az intézetben zene, rajz és írástanító is. Tanítójelöltekül az iskolát végzett jobb tanulók választattak ki, kik aztán bejártak a normába, hallgatták a tanítást, néha segédkeztek is. Külön órákon eleinte nem tanítottak, később meghagyatott a harmadik és negyedik osztály tanítójának, hogy a tanítójelölteket a tanításmódba bevezessék, de külön órák csak az 1806 — 7-diki iskolai évben rendszeresítették számukra (naponta két óra). A fölvételhez legalább egy gymnasiumi osztály elvégzése kívántatott.

A köznép leányait tanítani kellett vallásra, olvasásra, írásra az anyai nyelven s számolásra. A polgári s nemesi leányokat: a vallástanra, erkölestanra, evangeliumokra, az anyanyelven való olvasásra, írásra, számvetésre, női házimunkákra s Magyarország állapotának ismeretére. A nagyobb rangu leányokat ezeken kívül az írók olvasására, magyar, német, francia nyelvre, a magyar s a világtörténetre, földrajzra, női munkákra.

A gymnasiumok tanterve olyan, mint az 1777-diki Ratióban csakhogy a germanisatio mellőzésével az anyanyelv oktatása jobban előtérbe lép. A magyar nyelv mind a 6 osztályban rendes tantárgy volt, s miután az előadási nyelv rendszeresen a latin volt, meghagyatott, hogy a tantárgyak magyarázatánál ne csak a tanítványok anyanyelve, hanem azokra nézve, kik a magyar nyelvben még nem eléggé jártasak, kellő gyakorlat végett e nyelv is használtassék. A német nyelvre nézve kiemeltetvén, miszerint annak ismerete az osztrák tartományokkal való kapcsolat folytán föltötte szükséges; szabályként kimondatott, hogy a tanítók alkalmazásánál figyelem legyen arra, miszerint a tanítók közt mindenkor legyen olyan, ki e nyelvben azoknak, kik kívánják, oktatást adhasson, s hogy a hazai többi nyelvek tanítására is a szükséghez képest gond fordítottassék.

A főfelügyelői jogot Ő felsége nevében az országos főkormányzók gyakorolja. Az akadémiák, lyceumok, gymnasiumok s elemi iskolák felsőbb igazgatása a tanker. főigazgatókra bízott s az ország öt tankerületre — budaira, nagyváradira, pozsonyira, kassaira és győőre —, Horvátországot illetőleg pedig a zágrábira osztatott. Az egyetem kormányát az elnök, alelnök s az egyetemi tanács — mely az igazgatóból, a négy szakok dékánjaiból, s idősbjeiből állott — képez-

ték. A közvetlen igazgatásra nézve a gymnasiumok élére egy igazgató állíttatott, mely állomásra, a tanulmányi alaphól díjazott gymnasiumokat illetőleg, üresedés esetében a főigazgató kinevezés végett hármas kijelölést terjesztett a m. kir. helytartótanács elé. A szerzetesek által ellátott gymnasiumokban az igazgatót felsőbb megerősítés mellett a rendfőnök nevezé ki, ugyanaz alkalmazta a rendje ellátása alatti tanodákban a többi tanítókat is, kik az illető szerzet tanárképző tanfolyamában kellőleg kiképeztetvén, a tanker. főigazgatótól, jelenlétében letett vizsga folytán, tanképességi bizonyítványt kaptak. A többi gymnasiumokban tanári állomás üresedés esetében a főkörmányszék a tanker. főigazgató székhelyére pályázatot hirdetett, a hol a pályázók a tankerületi főigazgató elnöklete alatt az akadémiái, s a kerületbeli főgymnasium tanárai által megvizsgáltattak, s a vizsga eredményéhez képest hármas kijelölés a m. kir. helytartótanács elé terjesztetett.

Ferencz Ratiójának ugyanaz a sorsa lett, mint az előzőeknek: az állami, határvidéki és kath. iskolákban alkalmazva lőn, de a protestánsok autonómiáján rést nem üthetett. A helytartótanács azon ismételt kijelentések után, hogy a prot. iskolák felügyeletét csak törvény szabályozhatja, 1819. jan. 19-én kelt körrendeletben kinyilatkoztatta, hogy a Ratió mellőzésével, a protestánsok eddigi gyakorlata érintetlen hagyatik. Hogy mégis a Ratió által jelzett tagadhatlan haladással a kath. iskolák versenye el ne nyomja a protestánsokét, ezek kényszerítve voltak megfelelő újításokról gondoskodni iskoláik szervezésében, igazgatásában és tanrendszerében. Mig ekkép jótékony verseny támadt az iskolafentartó hatóságok közt, a nemzet sem maradt tétlen; a tapasztalt hiányoknak a kor s a fejlődött tudományok igényeihez képest orvoslása tekintetéből több kísérletek tétettek. Így az 1827-diki országgyűlésből e célra egy választmány küldetett ki; az 1836. évi országgyűlésből is a tanügy hiányai miatt Ő felségéhez országos kívánalmak terjesztetvén fel, ezek indokából ugyanazon évi június 19-én és november 10-én a helytartónácsi levéltárban 19,278 és 38,325. szám alatt meglévő két rendbeli kegyelmes udvari rendelettel azon okból, hogy a fentérintett sérelmeknek és kívánalmaknak nagyobb része legfőbb kir. hatalomból, s kiadandó legfőbb határozatokkal is elintézhetőek voltak, a m. kir. helytartótanácsnak meghagyatott, hogy az összes tanulmányi ügyet kormányzéki tárgyalásba vegye, s mind a felállítandó tanítóképezdék s műegyetem, mind azok iránt, melyek a «Ratio Educationis»-ban netán változtatandók lennének. tekintettel az 1827-diki országgyűlésből kiküldött választmány munkálatára, véleményes fölterjesztést tegyen.

A helytartótanács ez utasítás vétele előtt is számos rendelettel pótolta a Ratió hézagait. Így elrendelte, hogy hol a közönség nem tudja az iskolamestert fizetni, fizesse az uraság (1817. 15,196. sz. a.). A hol a tanítónak elengendő fizetése van, oda ne vétessenek fel mások iskolamestereknek, hanem a kik a tanításnak módját megtanulták és erről az iskolai előjáróktól jó bizonyosságlevelet nyertek. (1795. 13,881. és 1799. 19,247. sz. a.) A lelkipásztorok nyárban is szorítsák iskolába való járásra azon fiúgyermeket, a kik erre alkalmasak, ha csak azokat szülőik elkerülhetlen munkával el nem foglalják, s hogy e végre, ha a szükség úgy hozná magával, a nemes vármegyék tisztjeitől kérjenek segedelmet (1813. 3424. sz. a.). Mind a városokban, mind a falvakban közönséges pásztorok rendeltessenek a marháknak őrzésére, hogy az őrzés által a nép gyermekei az iskolától vissza ne tartassanak. (1811. 15,840. sz. a.) Az 1844. II. t.-cz. 9. §. szerint: «Ő felsége méltóztatott kegyelmesen rendelkezést tenni, már az iránt is, hogy az ország határain belüli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen.» Ehhez képest az 1844. jun. 30-án 10433/363. sz. a. kelt udvari rendelettel, — azon évi 2715. sz. alatti helytartótanácsi intézkedés szerint tannyelvül a magyar rendeltetett, kivéve a Syntaxis ornatát, Rhetoricát, Poesist és Mythologiót, mely tantárgyakra nézve a latin nyelv fentartatott. Ezen szabály alól továbbá — szintén az előbbi gyakorlat ideiglenes fentartása mellett kivétettek a pozsonyi, breznóbányai, körmöczi, sz.-györgyi, besztercebányai, trencsényi, eperjesi, kis-szebeni, lőcsei, podolini, temesvári és belényesi gymnasiumok, s a m. kir. helytartótanács felhívotta, hogy e tanodákra vonatkozólag a fentebbi intézkedés folytán szükségelt módosítások iránt javaslatot tegyen. Végre 1845-ben elkészült új munkálata, melyben az 1827-diki és 1843-diki országgyűlések küldöttségeinek munkálata némi részben alkalmazást nyert, nagyobb ujitás azonban a felügyelet oly szabályozása által czéloztattik, hogy az állam megbizásából a papság gyakorolja azt. A munkálata czíme: «A magyar kir. Helytartótanács 1845. 25,224. sz. a. jul. 16-áról kelt intézménye. Magyarország elemi tanodáinak szabályai.» Tartalma pedig: 1. A nép- és elemi iskolák felállítási kötelessége s költségeik viselése a községeket, városokat, esetleg a kegyes földesurakat illeti. 2. Nép- és elemi iskolákat kell felállítani mindenütt, a hol a tanulásra elegendő számú fiú- s leánygyermek van. — 3. Ha az iskolát felállították, attól fogva minden 6—12 éves gyermek iskolába járni köteles; ha a szüle e kötelességnek nem tesz eleget, pénzbírságra büntetetik. — 4. Az elemi iskola: alsó és felső. Az

alsó két osztályból áll, a felső is két osztályból, de a legfelső osztály két éves tanfolyamú. — 5. A fiú és leánygyermeket, a hol lehet, egymástól el kell választani. — 6. A tantárgyak s azok felosztása a következő: a) Vallás. I. oszt. kis káté s az ó-szövetség kivonata. II. oszt. a káté bővebben s az új-szövetség kivonata. III. oszt. Hit- és erkölcsstan s az evangélium magyarázata. IV. oszt. (1. 2. év) Ker. hit- és erkölcsstan. b) Nyelv. I. oszt. Olvasás és írás elemei. II. oszt. Olvasás, írás, olvasókönyv. III. oszt. Olvasás, írás, anya- és magyar nyelvtan, fogalmazás. IV. oszt. 1. év, magyar és német nyelv, (Horvátországban a tiszta horvát, német és magyar nyelv) fogalmazás. 2. év ezek folytatása. c) Számtan. I. oszt. A számvetés elemei. II. oszt. Négy alapl művelet egész és törtszámokkal. III. oszt. Arány, mértékek, pénznemek stb. IV. oszt. 1. év. Arányok, viszonyok, kamat stb. IV. oszt. 2. év kereskedelmi s üzleti számolás. d) *Latin olvasás.* (Azoknak, kik a gymnasiumba mentek.) e) Mértan. IV. 1. év földmérés, 2. év Tömörmértan. f) Rajz. A IV. oszt. mindkét évfolyamában. g) Természettan erőműtan a IV. 2. évfolyamában. — 7. Meghatározottatott a szorgalom ideje is októbertől augusztusig. A falusi iskolában nincs nagy szünidő, hanem ez a mezeti munkákhoz képest részletekben határoztatik meg. — 8. Tanító csak képesített egyén lehet. Egy tanító 100 gyermeknél többet nem taníthat, ha több tanítvány van egy osztályban, a tanító mellé segédet kell rendelni A vallás tanítása a lelkészre ruháztatik. A tanító a kántorságon kívül más hivatalt nem viselhet. A tanítót a község nyugdíjazni tartozik; s 30 évi szolgálat után a tanító teljes nyugdíjat nyer. A tanítók a község, vagy a pártfogó hármass kijelöléséből, a kerületi felügyelő ajánlatára, a kir. főigazgató által; a főelemti tanítók pedig a Helytartótanács által neveztetnek ki; a vallástanítókat a püspök jelöli ki. — 9. Az iskolák főkormányzója a Helytartótanács, mely az elemi oktatásra a kir. főigazgatók által ügyel fel. Ezek alatt állanak az esperesek, mint kir. felügyelők; minden iskola helyi felügyelője a helyi lelkész.

Míg e szabályzattal az iskolák felekezeti befolyás alá kerültek, az 1848. évi közoktatási törvényjavaslat ismét nemcsak a felügyeletben, de az iskoláztatásban is megszorítását czélozta a felekezeti iskolajognak. Már a 1848. XX. tcz. 38. §-a kimondta, hogy «minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek», a 4. §. pedig, hogy «a bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás valláskülönbbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik». Az e törvénnyel kilátásba helyezett közoktatási törvényjavaslat a népiskolákat általában községi jellegűeknek mondja

ki, és csak kivételesen s oly megszorítással engedi a hitfelekezeteknek külön iskola felállítását, hogy ezáltal a közös iskola fentartására kívántató és aránylag kivetendő községi adó alól föl nem mentetnek. Maga a fontos elvi kijelentéseket tartalmazó törvényjavaslat így hangzik:

1. §. Az elemi oktatásnak célja, hogy a gyermekek a tudomány első elemeibe avattassanak. A közállomány kötelessége fölvigyázni, hogy az elemi nevelésben mindenki részesüljön. 2. §. A közállomány gondoskodni fog, hogy minden helységben s népes pusztában, a mennyire lehet, tanintézetek legyenek. 3. §. Szüléknek vagy gyámoknak szabadságukban áll, gyermekeiket háznál vagy magánintézetekben neveltetni, s ily esetben arra, hogy gyermekeiket a nyilvános elemi iskolákba küldjék, nem kényszerítettnek. Azonban a háznál vagy magánintézetben nevelt gyermekek minden évben a nyilvános iskola előljárói előtt fognak megvizsgáltatni. 4. §. Minden szülő vagy gyám — ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy házi szolgák tartatnak — kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat, ha nevelésükről háznál vagy magánintézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni, még pedig a fiukat 6 éves koruktól 12 éves korukig, a leányokat szintén 6 éves koruktól a tizedikig. Ezen kötelesség elmulasztása pénzbeli s a szükséghez képest fogsági büntetéssel is büntettetik. 5. §. Az elemi nevelés minden közintézetben ingyen adatik. 6. §. A mennyiben az egyes iskolák saját főnállásukra alapított vagyonnal nem bírnak, (mely minden intézetnek most is teljes épségben főtartatik), annyiban a népiskolának terheit a község viseli, mely e célra minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra külön adót vethet ki. 7. §. A község által kivetett iskolai adó az országos adónak öt száztőlját nem haladhatja; ennek fizetéséhez minden lakos és birtokos azon arányban járul, melyben egyéb közterheket visel. 8. §. Ha az egyes népiskola főtartására sem annak saját alapítványi jövedelme, sem a 7. §-ban meghatározott községi adó nem elégséges, a hiány a közállománytól nyert pénzsegély által fog fedeztetni. 9. §. Az elemi oktatás azon tárgyakban határoztatik, melyek a polgári élet minden viszonyaiban szükségesek, figyelemmel arra, hogy a gyermekek inkább alapos, mint sokféle ismeretekhez jussanak, különös tárgyai: írás és olvasás. Fejbeli és jegyekkel való számítás. Természettan és természetleírás, különös figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a növények szüleinek nagyobb része tartozik. Hazai történet s földleírás. A polgári jogok s kötelességek ismerete. Testgyakorlat, különös tekintettel a hadi

szolgálatra. Éneklés. 10. §. Az oktatás nyelve a lakosok többsége szerint határoztatik meg. 11. §. Oly helyeken, hol a föntebbi 10. §. értelmében a rendes oktatási nyelv nem a magyar volna, a magyar nyelv is taníttatni fog. 12. §. A vallási oktatást a növendékek ezután egyenesen és közvetlenül vallásuk lelkészeitől veendik. 13. §. A mely községben több hitfelekezet van, mindenik hitfelekezet számára külön elemi iskola nyíttatik, ha egy-egy felekezet iskolába járó gyermekeinek száma 50-re megyen. 14. §. A mely községben több hitfelekezet van, hanem oly számmal, hogy a 12. §. értelmében számukra külön iskolát nyitni nem lehet, ily helyeken az iskola közös, és az elemi nevelést a növendékek hitfelekezeti előny vagy különbség nélkül nyerendik; másként is a vallásos nevelés a 12. §. értelmében nem ezen iskolához, hanem egyenesen az illető lelkészekhez tartozván. 15. §. Ha oly községekben, hol több hitfelekezet van, de a 13. §. értelmében ezek számára külön iskolákat nyitni nem lehet, akár egyesek, akár valamely hitfelekezetibeliek mégis saját erejükkel külön iskolát állítani kívánnak, ez szabadságukban fog állani, a nélkül azonban, hogy ez által a közös iskola föntartására kívántató és aránylag kivetendő községi adó alól fölmentetnének. 16. §. A községi iskoláknak egyenes fölügyelése és vezérlése a községek által választandó bizottmányokat illeti; valamint ezeket fogja illetni a tanítók választása azok közül, kik kellő bizonyítványt bírnak arról, hogy a nevelési pályára elkészültek. 17. §. A közállomány gondoskodni fog, hogy kellő számmal fölállíttassanak oly intézetek, melyekben a néptanítók képeztessenek. 18. §. Az ország külön kerületeiben s az egykori Erdély- és Horvátországban összesen hat kerületi bizottmány állíttatik föl, mely a közoktatási ministerium vezérlete alatt a népnevelés ügyét különösen kezelni fogja. 19. §. Ezen czikknek nyomán részletes és a törvényhozás elé terjesztendő tervek készítésével a közoktatási ministerium megbizatik.

A javaslat az események árjába elmerült, nem vált törvénynyé. Mintegy visszahatásul az állam e térfoglalási kísérletére, jelent meg egy év múlva a császári rendelet, mely az államegyházat használja föl reactionarius céljaira. Az állam az oktatás és nevelés fölött a fölügyeletet kezébe veszi s oda fog hatni, hogy legalább az elemi népiskolai oktatással fölérő tanításban minden gyermek részesüljön. Az oktatási intézeteket köz- és magánintézetekre osztja. A népiskoláról pedig kijelenti, hogy az kiválólág az ifjuság nevelésére lévén hivatva, abban a vallási oktatásnak túlnyomósággal kell bírní, s ennél fogva az egyházzal szoros kapcsolatban kell állnia. A népiskolázás

tehát az egyházközség ügye, a hol azonban az egyházi és politikai község összeesik, ott a politikai község az iskola gazdasági ügyeivel, az egyházi pedig a szellemi ügyeivel foglalkozzék. A tanfölgügyelést a kerületi főbízostra bizza, ki mellé ideigl. tanodaügyelők rendeltetnek. A főigazgatók addigi fölgügyelete megszüntettetik. A tanfölgügyelőknek föladatuk volt az iskolák, tanárok s tanítványok purifikációja, statisztika-gyűjtés stb.

Thun Leo minister reorganizáló munkája a «Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht vom 23. März 1855. womit die Zahl der Classen an den Hauptschulen bestimmt, und der in denselben zu ertheilende Unterricht geregelt wird». E szervezet, melynek az 1855—6. iskolai évben kellett életbe lépni, az iskolák állítását és föntartását ismét rábizta a községekre, a tankötelezettséget a 6—12 éves koru gyermekekre kimondotta, de minthogy csak négy osztályu iskolákat rendelt el, lehetővé tette, hogy a gyermekek tíz éves korukra is elvégezzék az elemi népiskolát. Az elemi iskolákat fölosztotta fő- és alsó elemi iskolákra. A főelemi iskolának négy külön osztálya volt négy tanítóval, vagy egy teremben volt a négy osztály egy tanítóval. Egy tanítóra száz gyermek bízott.

A főelemi iskola tárgyai voltak: Vallástan: I. oszt. A vallástan előfogalmai. II. oszt. A káté. III. oszt. Bibliai történetek. IV. oszt. Evangeliumok s az előbbi oszt. tárgyai. Olvasás és nyelvtan: I. oszt. Olvasás elemei összekötve a szemléleti oktatással. II. oszt. A gépies folyékony olvasás, az olvasmányok tartalmi fejtegetése; a német nyelv elemei. III. oszt. Az olvasás gyakorlása összekötve a szó és dolog magyarázatával, nyelvtani, helyesírási s fogalmazási kezdeményezések, ezekhez járult magyar gyermekeknél a német nyelv elemeinek a folytatása. IV. oszt. Az értelmes és jól hangsúlyozott olvasás mellett a beszéd részeinek ismertetése, a mondatok és szók elemzése, a rendszeres nyelvtan, fogalmazás. Az olvasókönyvek magyarázása alkalmával kellett a gyermekeket egyúttal a földrajzi és természet-tudományi ismeretekre tanítani. Az írást mind a négy osztályon keresztül fokozatosan gyakorolni s tanítani kellett. A számvetésből az I. oszt. 1—100-ig, a II. s III. oszt. a négy alapművelet fejben s jegyekkel és a törtéket a IV. oszt. a törtéket s arányokat tanulta. Énekelni, rajzolni mindegyik osztály tanult.

A protestánsok a vis inertiae menedékét ragadták meg, midőn iskoláik kormányzásától elzártá az egyházi autonómiajukat is elseprő kényuralom; mikor pedig (1857-ben) ismét szabadságot nyertek egyházi autonómiajuk gyakorlására, első gondjuk volt az iskolaszervezés. A reformátusok 4 magyarországi kerülete a népiskolai ügyekre nézve

egyesült, s 1858-ban az együttes munkálkodás alapelveit kidolgoztatta. Az egyetemes ref. tanügyi bizottság aztán együttesen is alapított meg egy népiskolai szervezetet, melyet Gönczy Pál készített. E szerint: a gyermek tavasszal adatik az iskolába, — ez a kezdő iskolázás, — azután jár 4 évig, s ennek elvégezte után még egy fél évig bent marad, hogy a miben gyenge, abban erősíttessék s a konfirmációra előkészüljön. Tantárgyak: beszéd- és értelemgyakorlatok: vallás; írás, olvasás; magyar nyelv; földrajz; történelem; természet-tan; számtan; szépirás; a mezőgazdaság alapvonalai, különös tekintettel a fatenyésztés és kertészetre; női tan, gazdasszony-ság és háztartás a leányok számára. Az új tantervhez a 4. egyházkerület egyetemes tanügyi bizottmánya készítette el, részint egészen ujonnan a tankönyveket, részint pedig elfogadta a sárospataki népiskolai könyvtár tankönyveit. De csakhamar jött a «patens», mely a megindult nemzeti irányú mozgalmat elfojtotta, és az egyházi és iskolai autonomia megsemmisítését czélozta. Szerinte a fejedelmi főfelügyelési jog közvetlen vagy közvetett. Közvetlen a felség saját elhatározása alá főtartott esetekre nézve; közvetett pedig a magasb egyházi közigazgatás szempontjából, a mennyiben az annak körében fölmerült ügyek felülvizsgálata s utolsó foku elintézésére nézve a Bécsben székelő császári vallás- és közoktatási ministeriumnál egy osztály alakított a két evang. vallásfelekezet hitsorsosai-ból. Az evang. iskolákra való föl-vigyzás csak ágostai és helv. hitvallású férfiak által fog gyakoroltatni. Az iskolákra és alapítványokra vonatkozó főfelügyeleti jog azonban oly széles hatáskört foglal, hogy annak a legszigorubb részletig terjedő keretében a prot. iskolaügyi autonomia csaknem teljes tétlenségre van kárhoztatva; úgy, hogy a prot. iskolák egész rendezését, kormányzását, a tankönyvek megválasztását a prot. egyházalkotmányban gyökerező szellemi függetlenség elnyomásával s az 1791-diki XXVI. t.-cz. világos sérelmével egyenesen a kormány hatalmába adja. Mindenik parochialis községnek jogában áll papját, a segédpapokat és az iskolatanítókat szabadon választani; ezek azonban illető járandóságukba csak akkor vezetendők be, ha ellenök, följelentésök után 30 napra a kormány-szék által kifogás nem tétetik. A superintendentiák az állampénztárból évenként segedelmi átalányt kapnak, melyből a superintendensek, esperesek s szegény egyházak és népiskolák egyenként hivatali pótlékot nyernek. A protestánsok ellenállása azonban meggyusított a felekezeti (akkor nemzeti) iskolajog eljárására számított kísérletet.

MÁSODIK KÖNYV.

Felekezeti népiskolák.

ELSŐ RÉSZ.

Az 1868. XXXVIII. törvényczikk.

Az iskolajog történeti fejlődésének vívmányait nem hagyta tekinteten kívül törvényhozásunk, mikor 1868-ban megkezdte, s azóta számos törvényalkotással folytatta az oktatásügy rendezését. Az oktatás politicum, állam-társadalmi intézmény; de az egyház-társadalom évezredes gyakorlatra hivatkozással igényt formál az iskolajog fejlesztése iránt megbízatásra: és az állam ez igényt jogosnak ismerte el. A népoktatási törvény első sorban a felekezeteknek jogául állapította meg az iskolatartást, és midőn e jogot megosztotta a községekkel, társulatokkal és egyesekkel is, a községet csak ott és azon esetekben kötelezte népiskola létesítésére és fentartására, hol és amennyiben a felekezetek nem állítanak törvényszabta kellékekkel bíró iskolát; az állam iskolaállítási és fentartási jogát pedig mindaddig, a míg az egyházak mint letéteményesei kezében a népoktatás megbízható és az állam-érdekekbe nem ütköző irányt művel, a törvényhozás csak mint regulátort tartotta fenn, és az állami iskolát a más jellegű iskolák közé mint irányadó versenytársat állította.

De az állam ily liberalis engedékenységének a felügyelet meghatározásánál már nem volt helye; a törvény tehát az állami felügyeletet nemcsak fentartotta, de mindjárt az első, s még inkább a későbbi részletezéseknél minden félremagyarázást kizárólag fejlesztette, mert minél nagyobb mérvben megoszlik a különféle tényezők, főleg pedig a felekezetek közt az iskolatartás joga; és minél kisebb részt vesz e jog gyakorlásában az állam, annál szükségesebb a felügyeleti jog érvényesülése; és ennek korlátolása az iskolatartás jogának is megszorítását, vagy legalább az állami iskolafentartás versenynek túlfellesztését vonná természetszerűleg maga után.

A felekezeti népiskolák jogszabályainak és kormányzásának részleteibe bocsátkozás előtt álljon itt az alaptörvényül tekinthető 1868: XXXVIII. t.-cikk egész szövegében.

A tanítás kötelezettsége és szabadsága. 1. §. Minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy háziszolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésükről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járattni, életidejük 6-dik évének betöltésétől egész a 12-dik, illetőleg 15-dik év betöltéséig. 2. §. Azonban a testileg vagy szellemileg gyenge gyermekeket, a tisztí orvos bizonyítására, az iskolai szék (117. §.) rövidebb vagy hosszabb időre fölmentheti az iskolába járás kötelezettsége alól. 3. §. Ragályos bajban vagy elmebetegségben szenvedők, avagy taníthatlan tompa elméjük kizárandók a nyilvános intézetekből. 4. §. Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja, ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök fölhasználása sikertelennek bizonyulna be s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartatnék: a kötelességét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első ízben 50 kr-ra, második ízben 1 frtra, harmadik ízben 2 frtra, negyedik ízben 4 frtra büntetessék az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyszeri büntetés sem térítené a szülőt (gazdát vagy gyámot) kötelességének teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erről a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja. 5. §. A mulasztást igazoló esetek a közoktatási minister által kiadandó rendeletben állapíttatnak meg. 6. §. A szülőknek és gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket háznál vagy bármely vallásu magán- és nyilvános intézetekben, ugyszintén más helységben levő tanintézetben neveltetni. Erről azonban a szülők vagy gyámok a helybeli iskolai székek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni, hogy az ily gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének, és a kötelezett évek tartamáig taníttasanak. 7. §. A háznál tanult növendékek kötelesek évenként vizsgát tenni le valamely megfelelő nyilvános tanintézet illető tanítói előtt.

A népoktatási tanintézetek köre és állíthatása. 8. §. A népoktatási tanintézetek: az elemi és felsőbb népiskolák, polgári iskolák és tanítóképezdek. 9. §. A népoktatási tanintézetek vagy nyilvános

vagy magániskolák. 10. §. Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és föntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.

A hitfelekezetek által föllállított népoktatási tanintézetek. 11. §. A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket; az ily tanintézetek föllállítására és föntartására híveik anyagi hozzájárulását a saját képviselők által meghatározandó módon és arányban, a mint eddig szokásban volt, ezentul is igénybe vehetik: azon intézetekben a tanítókat és tanárokat magok választhatják, azoknak fizetését maguk határozhatják meg, a tankönyveket maguk szabhatják meg s a tanítási rendszer és módszer iránt is, tekintetbe véve a 45. §. rendelkezését, intézkedhetnek, a következő föltételek alatt: 1. Hogy iskolai épületeik építésére és átalakítására nézve a jelen törvény 27. és 28. szakaszai rendeleteinek eleget tegyenek; 2. hogy e törvény 29. és 34., továbbá a 133. és 141. szakaszait, melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről, az egy tanító által tanítandó gyermekek számáról, a tanító képességéről és másnemű foglalkozásáról szólnak, szintén szem előtt tartsák; 3. hogy népiskolaikban a tantárgyak legalább is a következők legyenek: *a)* hit- és erkölcsan; *b)* olvasás és írás; *c)* fejbeli és jegyekkel való számolás és a hazai mértékek ismertetése; *d)* nyelvtan; *e)* természettan és természetrajz elemei, figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak; *f)* hazai földleírás és történet; *g)* gyakorlati utmutatások a mezei gazdaság és különösen a kertészet köréből; *h)* a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése; *i)* ének; *k)* testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra; 4. hogy az iskola táblákkal, a mennyre lehet, földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal s általában a legszükségesebb taneszközökkel föl legyen szerelve; 5. hogy az iskolákban a szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen. 12. §. A hitfelekezetek által föntartott vagy állítandó felsőbb népiskolai és polgári iskolákban a jelen törvény azon szakaszain kívül, a melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről (29. és 63. §.) s az egy tanító által tanítható növendékek számáról (34. §.) szólnak, a felső népiskola és a polgári iskola tanfolyamai évszámát (61., 68. §.) és tantárgyát (64., 74. §.) szabályozó rendeletek is megtartandók. 13. §. Minden hitfelekezet állíthat fel és tarthat fenn tanítóképezdét is azon föltétel alatt, hogy e képezdek a növendékek gyakorlati kiképezése végett gyakorló iskolával legyenek összekötve; hogy azokban

legalább azon tudományok, és legalább azon terjedelemben taníttassanak, a melyeknek és a minő terjedelemben tanítása az állami képezdékre nézve ezen törvényben el van rendelve (88. §); hogy bennök évenként nyilvános vizsgák tartassanak, azok eredménye a közoktatási minis-ter tudomására hozassék; hogy végre az azokban végzett növendékek számára a 102. és 103. §§-ban körülírt szigorlatoknak megfelelő vizsgák rendeztessenek. 14. §. Minden hitfelekezeti népoktatási tanintézet az állam főfelügyelete alatt áll. Ennélfogva a kormánynak joga és tiszte: *a)* A felekezeti iskolákat is közegei által időnkint meg-látogatgatni; *b)* szigoruan őrködni, hogy a 11., 12., 13-dik §§-ban foglalt föltételek pontosan teljesíttessenek; *c)* meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti hatóságok azon köteles-séget, hogy az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése czéljára fordítására felügyelnek; *d)* a hitfelekezeti iskolákról, az illető hitfelekezeti hatóság útján, statisztikai adatokat szerezni be. 15. §. Ha a 11., 12. és 13. szakaszokban foglalt föltételeket a hitfe-lekezetek főhatóságai a kormány által félevenként történt három izbeli megintés után sem teljesítenék: a kormány közös községi iskola föllállítását rendelheti el; s a község fölhatalmaztatik azon hitfeleke-zetekre is kivetni a törvényben megállapított iskolai adót, a melyek a főntebb érintett szakaszokban foglalt föltételeket, a mondott három-szori megintés után sem akarják, vagy nem képesek saját felekezeti iskoláikra nézve teljesíteni.

A magánosok és társulatok által föllállított népoktatási tan-intézetek. 16. §. Magán egyének és társulatok is állíthatnak föl elemi és felső népiskolákat, polgári iskolákat és tanítóképezdéket, ha *a)* a magán-egyének az általok nyitni szándékolt tanfolyamra oklevéllel képesítvék; vagy azon téren működésük folytán mind a tankerületi iskolai tanács, mind a kormány tudomása szerint, közelismerést vívtak ki; *b)* a társulatok a kormánynak eleve bejelentett alapszabályaik szerint kifejezetten e czélra is alakultak. 17. §. Ezen intézetek nyil-vánosak lesznek, ha az illetők a föllállítandó tanintézet szerkezetében és tantervében, melyet a megnyitás előtt legalább egy hónappal a tankerületi iskolai tanács útján a kormánynak bemutatni tartoznak, mindazon kellékeknek eleget tesznek, melyeket ezen törvény a meg-felelő községi és állami tanintézetekre megállapít. 18. §. Állíthatnak azonban magán-tanintézeteket is, mely esetben ezen szándékukról a kormányt, az intézet szervezetének és tantervének bemutatása mellett, a tankerületi iskolai tanács útján legalább egy hónappal előbb érte-síteni tartoznak. 19. §. Minden ily magán-tanintézet tartozik a tani-

tandó tárgyakat és azok terjedelmét illetőleg megfelelni azon nyilvános tanintézeteknek, melyeket pótolni akar. 20. §. Az ily magán-tanintézetekben is évenként nyilvános vizsgák tartandók, melyeknek napja a kerületi tanfelügyelőnek és a helybeli iskolai széknak legalább egy hónappal előre bejelentendő, hogy azon megjelenhessen, s illetőleg magát képviseltethesse. 21. §. A viszonyoknál fogva kiválóan szükséges és kitűnő magán-tanintézeteknek a kormány erkölcsi és anyagi támogatást nyújthat. 22. §. Ellenben, ha ezen tanintézetekben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnának, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak jönne tudomására: a tankerületi iskolai tanács utján a vizsgálatot elrendelheti s annak eredményéhez képest a tanintézetet bezáráthatja; sőt rendkívüli esetben az illető tanintézet működését a vizsgálat lefolyta előtt is fölfüggesztheti.

A községi népoktatási tanintézetek. 23. §. Oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn a törvény rendeleteinek megfelelő népiskolát, valamint az ezen törvényben kijelölt egyéb esetekben is, a község köteles a szükséges népoktatási tanintézeteket felállítani. 24. §. Azon iskolák, melyek ekkép a község által állíttatnak, közös tanintézetek, a községi lakosok gyermekei részére, hitfelekezeti különbség nélkül. 25. §. Általában nem tekintetnek ezentúl felekezeti iskoláknak azon tanintézetek, a melyek községi vagyonból és jövedelmekből a község összes tagjai által, felekezeti különbség nélkül tartanak fenn. Azon már fennálló hitfelekezeti iskolákra nézve mindazáltal, a melyek eddigelé a község vagyonából és jövedelmeiből tartanak fenn, szabadságában áll az illető községnek az eddigi gyakorlatot továbbra is fentartani; de az ily esetben a segélyezés a különböző hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg, s egy hitfelekezeti iskolájától sem vonathatik el, míg a többi hitfelekezetek iskolái irányában is meg nem szüntettetik. 26. §. Különféle felekezetű községekben, ha egyes felekezetek képesek is a jelen törvény kívánatainak megfelelő népiskolákat tartani fenn, de azon meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb állapotban tarthatnak fenn közös iskolát, a melyre az egész községet, sőt az állam segélyét is igénybe vehetik: a külön felekezeti iskolák közös iskolává alakíthatók. Az ekkép egyesített közös iskola teljesen községi iskolává lesz, melyre a jelen törvény mindazon rendeletei kiterjesztetnek, a melyek a községi iskolákról szólnak. 27. §. Az ujonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épültek, szárazak s a gyermekek létszámához mérten (egy teremre 60 gyermeket, s minden gyermekre legalább is 8—12 ☐ látnyi helyet számítva) elegendő számú tágas, világos és könnyen

szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva. 28. §. A népiskolai hatóságok, felekezeti, községi, megyei és kormányközegek egyaránt kötelesek minden hatáskörükhöz tartozó eszközökkel oda hatni, hogy a már fennálló iskolai épületek is, a mennyiben az előbbi szakaszban említett kellékeknek nem felelnek meg, mind a hitfelekezetek, mind a községek által, mihelyt lehetséges, mindenütt az érintett kellékeknek megfelelőleg alakíttassanak át. 29. §. A fiu- és leánygyermek elkülönözve, s a mennyire lehet, külön termekben oktatandók. 30. §. A község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal s minden szükséges és elegendő számú taneszközzel felszerelni. 31. §. A szegénységüket kimutató gyermekek könyveket ingyen kapnak az iskolától. 32. §. Köteles a község a szükséges iskolai könyveket és tanszereket évenként előre beszerezni, s a tanulók között, a tanítók által számadás mellett, a szükséghez képest kiosztatni. E könyvek és tanszerek vételára a tandíjjal együtt szedetik be. 33. §. A tanító díjazásáról a törvény értelmében a község gondoskodik. 34. §. Egy tanító 80 növendéknél többet rendesen nem taníthat. Rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt. 35. §. A községi népiskolák terheit első rendben a község viseli, mely e célra minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra külön adót vethet ki. Ez adó azonban az állami egyenes adóknak 5 %-át nem haladhatja meg. 36. §. Azon községi tagok és birtokosok, kik a jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek a községi iskola fentartásához járulni, a mennyiben azon összeg, a melylyel saját hitfelekezeti iskolájuk fentartásához pénzben vagy terményekben járulnak, egyenes adóik öt százalékát nem meríti ki. 37. §. Oly pusztai vagy majorsági birtokok, melyek külön adóközséget képeznek, de a törvényes kellékeknek megfelelő népiskolával nem bírnak, s ilyenek felállítására a 44. §. értelmében sem kötelezhetők, az illető törvényhatóság által egyik szomszéd községhez csatolandók, s annak iskolaterheit a 35. §. értelmében viselni tartoznak. 38. §. Minden község, mely a törvény értelmében községi iskolát állít fel, köteles fekvő birtokban vagy készpénzben iskolai alapot alkotni, s ezt évről évre lehetőleg szaporítani. 39. §. Ezen iskolai alapvagyon gyarapítása végett mindenütt, a hol a tagosítás és a legelőelkülönítés még ezentul fog megtörténni, azon alkalommal a már fennálló vagy netalán felállítandó községi népiskola számára a felosztandó közös területnek mindenki illetményébe aránylag beszámítandó legalább egy századrésze elkülönítettik. 40. §. A 35-ik §. értelmében

kivetett adó és a 39. §. szerint alakított iskolai alapvagyon jövedelme csak községi iskola állítására és fentartására fordíttatik. 41. §. A községi birtokrendezésnél, a közös területből a 39-dik §. rendelete szerint iskolai czélokra különített rész jövedelme, a hol községi iskola jelenleg nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola vagy iskolák segélyezésére fordíttathatik. Azon esetre, ha ilyen községben utóbb községi iskola állíttatik, e törvény 40. §. irányadó. 42. §. Az iskolaépületek és tanítólak építése és fentartása is a községet illeti. 43. §. Ha a község kimutatja, hogy szükséges népoktatási tanintézeteinek e törvény szerint felállítására és fentartására a kellő anyagi erőt nem képes egészen előállítani, illető hatósága útján segélyért az államhoz folyamodhatik. A közoktatási minister a folyamodó községet az állam költségvetéseiben e czélra megszavazott összegből segélyezi.

A) *Elemi népiskolák.* 44. §. Oly községekben, ahol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel bíró egyház vagy egyházak hivein kívül más hitfelekezethez tartozó, legalább 30 tanköteles gyermek is van, a kiknek szülői a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják: köteles a község közös népiskolát állítani. Az ilyen községi iskola költségei mindenek előtt a község azon közös vagyona jövedelmeiből fedezendő, a melyek iskolai czélokra rendelvek, és pedig oly arányban, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola vagy iskolák növendékeiéhez. Azon községi lakosok és birtokosok, kik a jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti népiskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek az ekkép alkotott községi iskola fentartásához községi adóval járulni, a mennyiben az összeg, a melylyel saját felekezeti iskolájok fentartásához pénzben vagy terményekben járulnak, nem meríti ki egyenes adójuk öt százalékát. 45. §. Ott pedig, a hol a más hitfelekezetekhez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, a mennyiben szülőik oktatásukról más úton nem gondoskodnának, a létező felekezeti iskolába fognak járni, s szülőik ezen iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban fognak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fentartja. Miért is ilyen helyeken a hitfelekezeti iskolában a hit- és erkölcstan tanítása bizonyos órákra szorítandó, mely idő alatt a más hitfelekezethez tartozó gyermekek saját hitfelekezetök gondozása folytán és felügyelete alatt fognak hit- és erkölcstani oktatásban részesíttetni. 46. §. Egymástól legfőlebb fél geographiai mértföld távolságra levő oly községek, melyek saját erejükből nem képesek törvényszabta elemi nép-

iskolát fentartani, e célra egyesülhetnek s közös elemi iskolát állíthatnak, vagy közös népiskolai tanítót tarthatnak. 47. §. A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; és pedig: *a*) vagy tanyai iskolák állítása által; *b*) vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástól távolsága miatt tanyai állandó iskolák a célznak meg nem felelnek, járó-kelő (ambulans) tanítók alkalmazása által. 48. §. Az elemi népiskolai oktatás két tanfolyamot foglal magában, ugymint: 1. 6 évig tartó mindennapi, és 2. a 3 évre terjedő ismétlő iskolai tanítást. 49. §. A mindennapi iskolába tartoznak járni a 6-dik évüket betöltött gyermekek 12-dik évük betöltéseig. Kivétel csupán azon gyermekekre nézve engedtetik, a kik négy évi elemi oktatás után felsőbb tanintézetbe (polgári iskola, közép iskola) lépnek, s ott legalább két évig tanulnak. 50. §. A 12-dik évet betöltött s általában azon gyermekek, kik a mindennapi iskola egész tanfolyamát bevégezték, az ismétlő iskolába kötelesek járni. Ha ugyanazon helységben hitfelekezeti vagy egyéb népiskolák is volnának, melyekben csak hat évi tanfolyam van, azon iskolákból kikerült gyermekek is 15-dik évük betöltéseig kötelesek a községi ismétlő iskolába járni. 51. §. A szegénységüket kimutató gyermekek tandíjt nem fizetnek. 52. §. A tanórak száma a tanulókra nézve hetenkint: a mindennapi iskolában legalább 20, legfőlebb 25, beleértve a hit- és erkölcstant is, de nem értve ide a testgyakorlat és a mezőgazdasági vagy kertészeti gyakorlatokat. Az ismétlő iskolában hetenkint télen 5, nyáron 2. 53. §. A mindennapi iskolába járó növendékek 10 éves korukig, szünidő kivételével, télen-nyáron egyformán tartoznak iskolába járni; a 10 évesnél idősebb gyermekekre nézve azonban a földmiveléssel foglalkozó községekben az iskolai szék megengedheti, hogy szünidőn kívül még két hónapig a legnagyobb munkaidőben csak vasárnapi iskolába járjanak. 54. §. A szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen. 55. §. A községi elemi népiskolában köteles tantárgyak: *a*) hit- és erkölcs tan; *b*) írás és olvasás; *c*) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek és pénznemek ismerete; *d*) nyelvtan; *e*) beszéd és értelemgyakorlatok; *f*) hazai földleírás és történet; *g*) némi általános földleírás és történet; *h*) természettan és *i*) természetrajz elemei; különös tekintettel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak; *k*) gyakorlati utmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből; *l*) a polgári főbb jogok és kötelességek tanítása; *m*) ének; *n*) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra. 56. §. A tanterv időnkint való meghatáro-

zása a közoktatási minister teendője. 57. §. A községi elemi népiskolákban minden hitfelekezet gyermekei járhatván, hiveik hit- és erkölcstani oktatásáról az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni. E vallásoktatásnak a közös iskolai órákon kívül is szintén nyilvánosan kell tartatni. 58. §. Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajku községben ez okból oly tanító alkalmazandó, ki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, a hol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, a mennyire a község ereje engedi, különböző ajku segédtanítók is választatnak.

B) Felsőbb népiskolák. 50. §. Oly falvak és városok községei, melyek keblükben legalább 5000 lakost számlálnak, kötelesek felsőbb népiskolákat, vagy ha anyagi erejük engedi, polgári iskolákat állítani s tartani fenn. 60. §. Egymástól legfőlebb egy fél mértföldnyi távolságra fekvő helységek együtt is állíthatnak föl egy közös felső népiskolát. 61. §. A tanfolyam a felső népiskolában a fiúk számára 3, a leány-gyermekek számára 2 év. 62. §. A felvételt akaró növendéknek vagy (bélyegmentes) bizonyítványt kell fölmutatnia arról, hogy a 6 osztályu népiskolai tanfolyamot nyilvános iskolában törvény szerint elvégezte, vagy pedig fölvételi vizsgát kell letenni a felsőbb népiskola alapjául szükséges ismeretekből. 63. §. A tanítási nyelvre és a vallás tanítására, ugy szintén az egy tanító vezérlete alatti gyermekek létszámára nézve, valamint a szünidőket illetőleg, a fennebb (34, 54, 57, 58) §§-ok érvényesek itt is. A fiu- és leánygyermekek ezen iskolákban minden esetben elkülönítve taníttassanak.

64. §. *Tanfolyagok.* *a)* Fiúk számára: *a)* hit- és erkölcstan; *b)* szépirás és rajz; *c)* anyanyelv; *d)* a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv; *e)* számtan és mértan, alkalmazási gyakorlatokkal; *f)* természettan és természetrajz, különös tekintettel a földművelésre és iparra; *g)* földrajz és történet (általános és hazai); *h)* mezői gazdaságtan alapvonalai; *i)* hazai alkotmánytan; *k)* egyszerű könyvvitel; *l)* testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra; *m)* ének. *b)* Leányok számára: *a)* hit- és erkölcstan; *b)* szépirás és rajz; *c)* számtan; *d)* anyanyelv; *e)* a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv; *f)* földrajz és történet; *g)* természettan és természetrajz, (különös tekintettel a kertészetre és női foglalkozásra); *h)* ének; *i)* női kézimunkák. 65. §. Egy felsőbb népiskolában legkevesebb két rendes és egy segédtanító működik. 66. §. Tanórāja egy osztálynak hetenkint 18, és legfőlebb 24 óra lehet a hittani órákkal együtt. Egy tanító hetenkint 30 óránál többet nem köteles tanítani.

C) Polgári iskolák. 67. §. Nagyobb községek, melyeknek anyagi ereje engedi, kötelesek felső népiskola helyett polgári iskolákat állítani és tartani fenn a helység lakosai számára, felekezeti különbség nélkül. 68. §. Polgári iskolákban a tanfolyam fiúk számára 6 év. leánygyermek számára 4 év. — 69. §. Azon növendéknek, a ki polgári iskolába kíván fölvétetni, bizonyítványt kell felmutatnia arról, hogy a népiskola első négy évi folyamát elvégezte, vagy fölvételi vizsgát kell letennie a polgári iskolába léphetésre megkívánt ismeretekből. — 70. §. Egy tanító 50 növendéknél többet rendesen nem taníthat, rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt. — 71. §. A fiú- és leánynövendékek a polgári iskolákban teljesen elkülönítendőek. — 72. §. A polgári iskolában, a községek anyagi erejéhez és a tanfolyamok számához (79. §.) képest 4—6. de legalább három rendes és egy segédtanárnak kell lennie. — 73. §. A polgári iskola egy-egy osztálya növendékeinek tanórája hetenkint legalább 24, legfőlebb 26 lehet, beleértve a hit- és erkölcstant is. — 74. §. A polgári iskola tantárgyai: *a)* a hit- és erkölcstan; *b)* anyanyelv, irálytan és irodalom; *c)* a hol a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv; *d)* a hol a tanítási nyelv a magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv; *e)* számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig; *f)* mértan; *g)* földrajz és *h)* történelem (hazai és egyetemes); *i)* természetrajz; *k)* természettan; *l)* vegytan (tekintettel az iparra, kereskedelemre és gazdaságra); *m)* mezőgazdaság vagy ipartan, tekintettel a község és vidéke szükségére; *n)* statistika; *o)* köz-, ingatlan- és váltójog alapvonalai; *p)* könyvvitel; *q)* rajz, a mértannal összhangzathoz véve, és szépírás; *r)* ének; *s)* test- és fegyvergyakorlat. Rendkívüli tantárgyak, a mint a község ereje engedi és rendkívüli órákban: a latin, francia stb. nyelvek és zene. — 75. §. A tanítási nyelvre és a vallás tanítására nézve a polgári iskolákban a jelen törvény 57., 58. szakaszainak szabályai érvényesek. — 76. §. A 74. szakaszban elsorolt tantárgyakra nézve, a fiúgyermek számára alkotott polgári iskolákban, a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évi folyamata alatt, habár kimerítőbben, ugyanazon tantárgyak taníttassanak, a melyek a középtanoda (reálgymnasium) négy alsó osztályában taníttatnak, a latin nyelv kivételével. A többi tantárgy a tanfolyam első négy évében legfőlebb megkezdethetik, s főleg a polgári iskola két utolsó évi folyamában adandó elő. — 77. §. A polgári iskola tanterve, tekintettel a megelőző két szakasz rendeleteire, időnkint a közoktatási minister által állapíttatik meg. — 78. §. A közoktatási minister állapítja meg

azt is, hogy a leányok számára alkotott polgári iskolákban a főttebb elsorolt tantárgyak közül, melyek hagyassanak el, s minő más tantárgyak vétessenek föl azok helyett. — 79. §. Minden község legelőbb is azon köteletségének tartozik eleget tenni, hogy azon népoktatási tanintézeteket létesítse lehető legtökéletesebben, melyeket ezen törvény értelmében felállítani köteles; ha azonban ezen kötelezettségének eleget tett, jogában áll a felsőbb népoktatási tanintézeteket akár egészben felállítani, akár pedig azoknak csak egy vagy két évi folyamát hozni létre.

Az állam által állított népoktatási tanintézetek. 80. §. Azon népoktatási tanintézeteken kívül, melyeket a törvény értelmében a községek kötelesek fentartani, a közoktatási miniszternek jogában és tisztségében áll, bárhol, ha szükségesnek látja, tisztán államköltségen, a helyi körülmények által igényelt népoktatási tanintézeteket állítani, melyek a 23—78. §§-ban megszabott módon szervezendők, s a tanterületi iskolai tanács és tanfelügyelő hatósága alatt állanak.

A tanítóképezdek. 81. §. Az állam az ország különböző vidékein 20 tanítóképezdét állít fel. — 82. §. A képezdének egy gyakorló iskolával kell összekötve lenni, melyben a növendéktanítók gyakorlatilag képezthetessenek. — 83. §. A tanintézethez legalább 2 holdnyi kertnek kell csatoltatni, hogy a növendékek a földmívelésben, a gyümölcs- és szőlőtermesztésben gyakorlati oktatást is nyerjenek. 84. §. A tanári személyzet egy igazgató tanárból, legalább két rendes s egy segédtanárból és a gyakorló iskolában működő egy tanítóból áll. — 85. §. A rendes tanárok fizetése 1000 frt és 100 frt szállásbér. Ezenfelül az igazgató-tanár az igazgatói teendőikért 200 frt tiszteletdíjat kap. A segédtanár fizetése 450 forint, az iskola épületében lakással, fűtéssel és a köztartás asztalánál szabad étkezés. A gyakorlati iskola tanítójának fizetése lakáson kívül 700 forint. — 86. §. A tanítóképezdebe olyan ép testű növendékek vétetnek fel, kik a 15-dik évet már meghaladták s az anyanyelv, számvetés és földrajz ismeretében s a történelemben legalább annyi jártassággal birnak, a mennyit a gymnasium vagy reáliskola 4 első osztályában tanítanak. A belépni kívánó növendék erről vagy nyilvános iskolai (bélyegmentes) bizonyítványát köteles előmutatni vagy fölvételi vizsgának kell magát alávetnie. — 87. §. A képezdei tanfolyam 3 év. — 88. §. Kötelezett tantárgyak: *a)* hit- és erkölcstan; *b)* neveléstan; *c)* oktatási módszertan; *d)* földrajz; *e)* történet (általános és hazai); *f)* anyanyelv; *g)* magyar nyelv; *h)* német nyelv; *i)* természettudományok és azoknak a földmívelésre és iparra való alkalmazása; *k)* gazdaság-

tan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal; *l*) hazai alkotmánytan; *m*) mennyiségtan és mértan; *n*) ének és zene (különösen hegedű és zongora); *o*) szépirás és rajz; *p*) testgyakorlat tanítása; *q*) a gyakorló iskolában a tanítás gyakorlása. — 89. §. A közoktatási miniszter által időnkint kiadandó tantervben határoztatik meg, hogy a tantárgyak közül mindegyik osztályban melyik s minő terjedelemben taníttatik. — 90. §. E képezdek hitfelekezeti különbség nélkül állami intézetek lévén, a növendékek vallásos oktatása az illető hitfelekezetek tiszte. A hit- és erkölestan ezen külön tanítóinak tiszteletdíját az állam fizeti. — 91. §. A tanítóképezde épületei a tanításhoz és a növendékek élelmezéséhez megkívántató helyiségeket foglalják magukban. — 92. §. Mindegyik képezdében köztartás állíttatik, melyben mérsékelt díjért minden növendék teljes élelmi ellátást nyer. A köztartási díjat évenként a képezde igazgató-tanácsa határozza meg. A köztartáshoz szükséges lát és cselédséget az intézet fizeti. Egyéb-iránt a köztartásban való részvétel a tanuló tetszésére hagyatik. — 93. §. Mindegyik képezdében több szegény, szorgalmas, jómagaviseletű tanuló helyett a köztartásra az intézet fizeti be a kellő díjat. Szegény, szorgalmas és jómagaviseletű növendékek közül többen ösztöndíjban is részesíttetnek. — 94. §. Az élelmezés és ösztöndíjbeli jótéteményeket az igazgatótanács osztja ki, a hozzá benyújtott bizonyítványok és a tanári kar ajánlata alapján. E jótétemények egyenlő jó magaviselet és szorgalom mellett szegény tanítók gyermekeinek adandók s a felekezeti iskolák tanítóinak gyermekeire is kiterjesztetnek. — 95. §. Az intézet épületében a rendet az igazgató tartja fenn, és a tisztaságra felügyel. — 96. §. Minden képezde egy lehetőleg szakmunkákból álló s a tanulók által is szabadon használható könyvtárral látandó el. A könyvtár gyarapítására évenként bizonyos összeg fordíttatik. — 97. §. Fegyelmi ügyekben s a tanulók személyes viszonyában első fokon a tanári karból álló tanári szék intézkedik. — 98. §. A tanári szék fölött az igazgató-tanács áll. Ezt az illető tanfelügyelőnek elnöklete alatt az igazgató-tanár és a közoktatási miniszter által kinevezett öt tag képezi. — 99. §. Az igazgató-tanács a közoktatási miniszter utasítása szerint vezeti a képezde anyagi és szellemi ügyeit, felügyel a tanári kar működésére, s ítél a tanári székből hozzá felebezett ügyekben. Az igazgató-tanács ítéletei ellen is azonban fontosabb ügyekben a közoktatásügyi ministeriumhoz folyamodhatnak a felek. — 100. §. Az igazgató-tanács tagjai az elnökön s az igazgató-tanáron kívül összejövetelök alkalmával neta- láni utiköltségek megtérítését s napidíjakat kapnak az intézet pénz-

tárából. — 101. §. Évenként egyszer a tankerületi felügyelő és az igazgatótanács tagjainak jelenlétében nyilvános vizsgák tartatnak. — 102. §. A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legfőlebb két év eltelte alatt, a mely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezdei összes tantárgyakból, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki, és csak e föltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet. — 103. §. A kik felső népiskolai és polgári iskolai tanítói állomásra akarják magukat képesíteni, azoknak a 102. §-ban megállapított vizsgán kívül a felső népiskola vagy polgári iskola tantárgyaiból és azoknak tanítási módszeréből, a kormány által arra rendelt hatóság előtt, még egy szigorlatot kell kiállaniok. — 104. A kik a 102. és 103. §-ban meghatározott vizsgákon kétszer visszavetettek, többé vizsgára nem bocsáttatnak. — 105. §. Magán tanítóképezdéket csak oly egyének állíthatnak, a kik elemi vagy felsőbb népiskolát avagy polgári iskolát tartanak fenn, a melyekben a tanítóknak képezendő egyének gyakorlati kiképzést is nyerhetnek. Az ily magán-képezdék növendékei azonban valamely nyilvános tanítóképező intézetben kötelesek letenni azon elméleti és gyakorlati vizsgákat, a melyeknek a nyilvános tanítóképező intézetek növendékei e törvény szerint alávetvék.

Tanítónő-képezdék. 106. §. Az állam az ország különböző vidékein tanítónőket képező intézeteket is állít föl, a melyekben különösen a felső nép- és polgári iskolákban lévő leányosztályok számára tanítónők képeztessenek. — 107. §. A tanítónőket képező intézetekben egy benlakó tanítónő felügyelete alatt a növendékek is mindnyájan benlaknak és közösen étkeznek. Az igazgató-tanács csak kivételesen engedheti meg a künlakást. — 108. §. Fölvétetnek a 14-ik évöket betöltött oly leányok, kik a felső népiskolai tanfolyamot egészen bevégezték. Mindenik növendék a felső népiskola tantárgyaiból szigorú fölvételi vizsgát tartozik kiállani. — 109. §. A tanfolyam 3 év. 110. §. A tanítónőket képező intézetben férfi-tanárokon kívül, női tanulmányokra kellő számú és képzettségű tanítónők is alkalmazandók. 111. §. A tanítónőket képező intézetek köteles tantárgyai: *a)* hit- és erkölcstan; *b)* szépirás és rajz; *c)* anyanyelv és helyesírás; *d)* magyar nyelv; *e)* német nyelv; *f)* földrajz és történet; *g)* neveléstan; *h)* számtan; *i)* természettan és természetrajz (különös tekintettel a kertészetre és a női foglalkozásokra, p. o. a főzésre); *k)* ének; *l)* gazdasszonyiség és háztartás szabályai; *m)* női munkák; *n)* a tanítás gyakorlása a gyakorló-iskola leányosztályában. 112. §. Egy-egy intézetbe fölvehető növendékek számát a kormány határozza meg. 113. §. Tandij nincs.

A benlakók szállást, mosást ingyen, élelmet pedig mérsékelt árért nyernek. Több szegény és kitünő szorgalmu leányért az intézet fizeti a köztartási díjat. Ezek számát az igazgatótanács fölterjesztésére, a közoktatási minster határozza meg. 114. §. Az évi vizsgákon fölül az egész tanfolyamot bevégzett növendékek összes tanulmányaikból szigorú vizsgát tartoznak kiállani, s csak úgy nyerhetnek oklevelet. A ki e vizsgán kétszer visszavetetik, többé nem bocsáttatik vizsgára. 115. §. A növendékek fölött fegyelmi ügyekben a képezdei igazgatótanár és a rendes tanítónők ítélnek első fokon, másodfokon az igazgató-tanács. Egyébiránt a tanítónők képezde a tanítóképezdével ugyanazon hatóság alatt áll.

A népiskolai hatóságok. 116. §. Mindennemű községi népoktatási intézet közvetlenül a község hatósága alatt áll. A község e hatóságát az általa választott iskolai szék által gyakorolja. 117. §. E végből minden községben legalább 9 tagból álló iskolai szék alakíttatik, melynek tagjait a kebelbeli lakosok közül, lehetőleg az oktatásügyhöz értő egyénekből, képviselőtestülettel bíró községekben és városokban a képviselő-testület, egyéb községekben a községi lakosok közgyűlése választja. A választott tagokon kívül a helybeli lelkészek és a községi népiskola tanítója, vagy a hol több tanító van, a tanítói testület választott képviselője is tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai az iskolai széknek. 118. §. A községi iskolai szék három évre választatik. Tagjai azonban mindannyiszor újra választathatnak. 119. §. Ha az illető község az iskolai szék megválasztását a három év letelte után két hétnél tovább halogatná, az iskolai szék tagjait a község tagjaiból a tankerületi iskolai tanács nevezi ki. A kinevezés azonban csak egy évre érvényes; ez idő elmúltával csak az esetben újítandó meg, ha a község választási jogával ekkor sem élne két hét alatt. 120. §. Választások érvényességére az iskolai szék tagjai két harmadának, más érvényes határozat hozására általános többségének jelenléte szükséges. 121. §. Az iskolai szék a tanítót a 136. §. szerint választja; hetenkint egy-egy tagja által meglátogatattja a helybeli iskolákat; a tandíjt illetőleg határoz: örködik, hogy a gyermekek rendesen járjanak az iskolába; a mulasztók gondviselőit megintti, a szükség esetében megbüntetésüket szorgalmazza a bíróságnál; szigorúan fölügyel a tanításra s az iskolai törvények pontos végrehajtására; fölügyel az iskolai alap kezelésére s a községi előljárósággal egyetértőleg gondoskodik annak gyarapításáról; rendelkezik az iskolai épületek kellő javításáról, az iskoláknak taneszközökkel való ellátásáról; továbbá a tanító és a tanulók szülői s

gondviselői között főnforgó panaszokban és minden nevezetesebb feyelmi kérdésekben elsőfoku bíróságot képez; az évi vizsgákon jelen van; a gondnokoktól számot kér; s eljárásáról évenként, sürgős és fontosabb esetekben gyakrabban is, jelentést tesz a községnek. A község előljárói e jelentéseket a megyei vagy városi tankerületi iskolai tanácshoz minden alkalommal fölterjesztik. 122. §. A községi iskolai szék választ az iskolák száma szerint egy vagy több gondnokot, ki az iskolák vagyonát kezeli, az iskolai szék utasítása szerint az épületeket javíttatja, a hivatalnokok fizetését kiszolgáltatja, s évenként az iskolai szék elé részletes és okmányokkal igazolt számadást terjeszt. E számadások, miután az iskolai szék által megvizsgáltattak, fölülvizsgálat végett a községhez, s onnan a tankerületi iskolai tanácshoz tétetnek át. 123. §. Az egész ország vármegyék szerint azoknak megfelelő számú tankerületekre osztatik föl. A királyi városok közül csupán Buda-Pest együtt képez külön tankerületet. 123. §. A tankerületbeli összes községi népoktatási intézetek ügyeit a közoktatásügyi minister által kinevezett tanfölügyelő és az elnöklete alatt álló iskolai tanács kezeli, a hitfelekezeti iskolák fölött pedig a tanfelügyelő közbejöttével gyakoroltatik a főfelügyelet. Egy tanfelügyelő több tankerületben is működhetik, ha területeiken összesen 300-nál több község nincsen. Ha teendőinek halmozottsága igényli, a kormány másodfölügyelőt vagy segédet nevezhet mellé. 125. §. A tankerületi iskolatanács következőleg alakul: 1. Minden hitfelekezet, melynek a vármegye területén egyházközségei vannak, választ saját kebeléből egy-egy tagot; 2. a tanmegye területén levő összes községi nyilvános tanítók maguk közül négy tagot választanak; 3. a többi tagokat a vármegyei bizottság választja saját kebeléből, ezek száma legalább 14, legfőlebb 34; 4. a mely megyében királyi városok vannak. a 3-dik pontban meghatározott tagoknak egy részét ők választják azon arányban, melyben lakosságuk létszáma a vármegye összes lakosságának létszámához van; 126. §. a tankerületi iskolai tanács öt évre választatik. Tagjai azonban az öt év elteltével újra megválaszthatók. 127. §. Buda-Pest, mely a törvény szerint külön tankerületet képez, városrészenként több iskolai községre osztatik, ugyanannyi iskolai székekkel. Ez iskolai székek a városrészek városi választói által 3 évre választatnak. Tagjaik azonban újra választhatók. Ez iskolai székek teendői ugyanazok, a melyek a 121. §-ban elsorolvák, a tanítók választásán és az iskolai vagyon kezelésére való felügyeleten kívül, a mely teendők Buda-Pesten a városi iskolai tanácsot és a városi képviselőtestületet illetik. A budapesti (tankerületi) iskolai tanács a képviselő-testület által és ugyan-

annyi évre választatik, mint a képviselő-testület. Tagjai azonban újra választhatók. A városi iskolai székek, hivataluknál fogva, tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai a helybeli lelkészek, felekezeti különbség nélkül. s a községi tanítói testület két képviselője. 128. §. *A tankerületi felügyelő:* 1. A tankerület területén levő összes, ugy községi, mint felekezeti és magán alsóbb és felsőbb népoktatási tanintézeteket évenként legalább egyszer meglátogatja, s a törvénynek azokban való pontos végrehajtására szigoruan felügyel; 2. a községi és állami tanodákban a közoktatási minster utasítása szerint intézkedik, annak tanügyi rendeleteit a tanügyi kerület területén levő községi, magán s társulati iskolákban végrehajtja, s a kormánynak mindazokról, mind a felekezeti iskolákról évenként részletes jelentést nyújt be; 3. A tankerületi népiskolai tanácsnak és netalán egyéb tanodák (p. o. tanítóképezdek) igazgató-tanácsának elnöke. — 129. §. A felügyelők és segédek rendest fizetést huznak. 130. §. *Az iskolai tanács:* 1. A községi iskolai szék által megvizsgált számadásokat fölülvizsgálja; 2. a községi iskolát illetőleg a szülőknek a tanítókkal való ügyeiben és mindennemű népiskolai fegyelmi ügyekben másodfoku bíróság; 3. a községi iskolai székek a tanító, vagy a tanítónak az iskolai szék elleni panaszaiban ítél (innét egyenesen a közoktatási ministeriumhoz folyamodhatnak a felek) s általában ítéletet mond az iskolai székek eljárása fölött; 4. tanácskozik a tanügyi kerület tanügyi viszonyairól, s a mi hiányokon maga nem segíthet, azokról jelentést s illetőleg javaslatot intéz a megyéhez, vagy városi képviselő testülethez, a mely a közoktatási minsterhez tesz fölterjesztést. 131. §. Az iskolai tanács minden negyedévben összeül, s ez alkalomra tagjai utiköltséget és napidíjt huznak. 132. §. Az iskolai tanács működéséről s a tankerületben a tanügy állásáról évenként jelentést teszen a megyei bizottság vagy városi képviselő testület elé. Ez évi jelentés az illető bizottság vagy képviselő-testület által mindenkor fölterjesztetik a közoktatási minsterhez.

A tanítókról. 133. §. Tanítói hivatalra ezentul csak oly egyének képesíttetnek, a kik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén, (bélyegmentes) tanítói oklevelet nyertek; vagy ha nem végeztek is nyilvános képezdei tanfolyamot, mind az elméleti, mind a gyakorlati vizsgát nyilvános képezdében sikerrel kiállották. Azon nem-okleveles tanítók, a kik a jelen törvény kihirdetésekor már hivatalban voltak, állomásikon meghagyatnak ugyan, de kötelességük az iskolákat vizsgáló főhatóság előtt tanításbeli jártasságukat és ügyességüket igazolni. A

kik ezt igazolni nem tudják, a nyári szünnapok alatt a legközelebbi képezdében póttanulásra köteleztethetnek. 134. §. Tanítói vizsgát egyes szaktudományokból és azok tanítási módszeréből is lehet letenni. Az ekkép nyert tanítói oklevél azonban csak azon tantárgyak tanítására képesít, melyek abban ki vannak jelölve. 135. §. Polgári iskolákba kivételesen oly szakférfiak is meghivathatnak szaktanítóknak, a kik tanítói oklevéllel nem bírnak ugyan, de egyes tudományok több évi folytonos művelése által az irodalom terén magukat kitüntették. 136. §. Tanítókat a tankerületi iskolai tanács küldöttének elnöklelte és vezetése alatt a községi iskolai szék választ szavazás által. A választás eredménye az illető iskolatanácsnak jóváhagyás végett bejelentendő. 137. §. Segédtanítóknak nem csak okleveles tanítók, hanem képezdei tanfolyamot végzett ifjak is meghivathatnak. A meghívás joga szintén az iskolai széknek illeti. Ha a község a szükségessé vált segédtanítói hivatalt betölteni elmulasztaná, vagy e hivatal betöltését halogatná: a tankerületi iskolai főfelügyelő nevezhet ki segédtanítót, kinevezéséről a megyei iskola-tanácsnak jelentést téve. 138. §. A tanítók élethosszig választatnak, és hivatalukból csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás vagy polgári büntény miatt mozdíthatók el, a tankerületi iskolatanács ítélete folytán. Ily ítéletek azonban megerősítés végett a közoktatási minister elé terjesztendők. 139. §. A megürült tanítói állomások legfőlebb fél év alatt betöltendők. Ezen idő alatt az iskolában segédtanító alkalmazandó. 140. §. A tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozás napjától számítandó fél évig az egész fizetést és lakást élvezik. 141. §. A tanító országos, vármegyei, városi, községi és egyházi képviselő, valamint esküdtszéki tag is lehet ugyan, de semminemű hivatalt a tanítóság mellett nem viselhet. Olyan teendőket azonban, melyek helyben és a tanórákon kívül véghezvihetők, az iskolai felsőség előleges engedelmével elvállalhat. A felekezeti iskolatanítók az isteni tiszteleten és temetéseken is segédkezhetnek. 142. §. A tanító fizetését a helyi viszonyok szerint az iskolai szék állapítja meg a tankerületi iskola-tanács jóváhagyásával. Azonban tisztos lakáson és legalább egy negyed holdnyi kerten kívül is, a fizetés nem lehet kevesebb mint: a) az elemi népiskolai rendes tanítóé 300 frt o. é.; b) elemi népiskolai segédtanítóé 200 frt o. é.; c) felső népiskolai rendes tanítóé 550 frt o. é.; d) felső népiskolai segédtanítóé 250 frt o. é.; e) polgári iskolai tanítóé nagyobb városokban 800 frt o. é., kisebb helyeken 700 frt o. é. f) polgári iskolai segédtanítóé nagyobb városokban 400 frt o. é., kisebb helyeken 350 frt. o. é. 143. §. Ott,

a hol eddig szokásban volt, vagy a hol a helyi viszonyokhoz mérve czélszerűnek mutatkozik, ama fizetések aránylagos része terményekben, ezek árának 10 évi átlagát számítva állapittatik meg, mely terményeket az illető községek előljárói szedik be és szolgáltatják ki. E termények mennyisége egyszer meghatározatván, alább nem szállíthatatik. 144. §. A hol a tanítók jelenleg a 142. §-ban kitett összegeknél nagyobb fizetést húznak: ott annak élvezetében ezentúl is meghagyandók. 145. §. A rendes tanítók évi fizetésének 2 százalékát a község évenként visszatartja a segélyezési pénztár számára s azt a megyei iskola-tanácsnak beszolgáltatja. Az ekkép minden tankerületben begyűlt pénzt összesítve az oktatásügyi minister kezeli, róla évenként lehetőleg részletes nyílt számadást tévén közzé. E pénztárból az öregség vagy betegség miatt végleg munkaképtelenné vált s így állomásaikon nem maradható tanítók, a munkaképtelenné vált tanítónők, valamint az elhalt tanítók özvegyei, (míg férjhez nem mentek) s árvái (16 éves korukig) segélyeztetnek, különös tekintettel a segélyezendő tanító vagy özvegye számosabb tagokból álló s szükségben szenvedő családjára. 146. §. Elhalt tanítók szegény árváinak neveltetésére az állam pénztárából is adatik segély, és pedig oly módon: 1. hogy az évenként megszavazott összeg legalább 100 gyermek között osztatik föl; 2. a gyermekek bármely helyen és bárminő tanintézetben tanulhatnak; 3. csak 16 éves korukig húzzák az állami segélyt. 147. §. A községi nép- és polgári iskolai tanítók kötelesek minden tankerületben tanítói testületté alakulni. A tankerületi tanítói testület annyi körre oszlik föl, a hány járása van a megyének. A járási körök, a községek segélyezésével, kötelesek évenként kétszer, az egész testület pedig évenként egyszer tanítói értekezletre egybegyűlni. A tanítói értekezletek szabályozására a közoktatási minister rendeletet bocsát ki. 148. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister bizatik meg, ki a közoktatás ügyéről évenként jelentést tesz az országgyűlésnek.

Az 1876. évi XXVIII. törvénycikk.

Az 1868. XXXVIII. törvénycikknek 116—132. és 136—137. §-ai a népiskolai hatóságokról alkotott 1876. évi XXVIII. törvénycikk által hatályon kívül helyezetttek, és a népiskolai hatóságok következőleg szerveztettek:

1. §. A népiskolaügy közigazgatását a vallás- és közoktatásügyi

minister s annak vezetése alatt a törvényhatóságok és azoknak közoktatási bizottságai, a tanfelügyelők, a községi hatóságok, az iskolaszékek eszközlik az 1868. XXXVIII. törvényczikk, a közigazgatási bizottságról szóló 1876. VI. t.-czikk és a jelen törvény értelmében.

2. §. Mindegyik vármegye (kerület, szék, vidék) a határai között levő s önálló törvényhatósági joggal bíró városokkal együtt külön tankerületet képez, úgy mindazonáltal, hogy ezen városok népiskolai ügyei, saját közigazgatási bizottságaik hatáskörébe tartoznak. Budapest főváros külön tankerületet képez.

3. §. A tanfelügyelőt az oktatáshoz és a közigazgatás ügyeihez értő egyének közül a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki, különös tekintettel azokra, kik az oktatás és iskolai igazgatás terén magukat gyakorlatilag is kitüntették. Egy tanfelügyelő rendszerint csak egy tankerületben működik: kivételesen azonban több kisebb szomszédos tankerületeknek is lehet egy tanfelügyelője. A vallás- és közoktatásügyi minister, ha a tankerület területének és népességének nagyságánál fogva a teendők halmozottsága igényli, állandó szakértő segédet avagy segédeket nevezhet a tanfelügyelő mellé, úgyszintén szükség esetében egyes szakértőket az iskolák szakszerű vizsgálatával bízhat meg, mely esetben azok napidíjat kapnak és utiköltségeik megtéríttetnek; ezenfelül ideiglenesen megbízhat ahhoz értő és önként vállalkozó egyéneket az iskolalátogatásokban való segédkezéssel. A tankerületekbe tanfelügyelők, segédek és megbízottak akként alkalmazandók, hogy az államkormány ezen közegei minden iskolát évenként legalább egyszer meglátogathassanak. A tanfelügyelők és segédek rendes fizetést húznak.

4. §. A hitfelekezeti iskolák fölött az állami főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi minister a 3. §-ban említett közegei által gyakorolja a fennálló törvények értelmében.

5. §. A tanfelügyelő a közoktatási bizottságnak tagja és tanügyi előadója; a bizottságnak népiskolai ügyekre vonatkozó határozatai az ő jelenlétében hozatnak. A tanfelügyelő főbb teendői: 1. Köteles a tankerületében levő állami, községi, hitfelekezeti, társulati és magán alsó és felső népoktatási, úgyszintén a kisdedővő összes intézeteket maga vagy segéde, vagy az iskolalátogatásokkal ideiglenesen megbízottak által minél gyakrabban, évenként azonban legalább egyszer meglátogatni, illetőleg meglátogattatni, s azokban a népoktatási törvény pontos végrehajtására felügyelni. — E célból úgy a polgári mint a hitfelekezeti iskolaszékekkel s községi és egyházközségi hatóságokkal, úgy szintén az iskolák felsőbb hatóságaival, valamint a társulati és

magánintézetek felsőségeivel közvetlenül is érintkezhetik. 2. Az állami népiskolai tanintézetek irányában a jelen s a közoktatási bizottságról szóló törvény értelmében, és a vallás- és közoktatásügyi minister utasításai és rendeletei szerint intézkedik. 3. Az iskolákban az oktatásra és nevelésre való szakszerű felügyeletet, illetőleg főfelügyeletet gyakorolja. E célból: a) A nem-állami és nem-községi tanintézetek illetékes felsőségei az iskoláikban használt tanterveket és tankönyveket, melyeket a hitfelekezetek az 1868. XXXVIII. törvénycikk értelmében szabadon állapíthatnak meg, kötelesek a tanfelügyelővel közölni: hasonlóul kötelesek a tanítók is a tanfelügyelőnek, illetőleg segédnek vagy a 3-dik §. értelmében megbízottaknak az általuk használt tanterveket, tankönyveket és taneszközöket az iskolalátogatások alkalmával előmutatni. Ha a tanfelügyelő a használt tankönyvek vagy taneszközök között olyanokat talál, melyek sem a kormány, sem az illető iskola saját illetékes főhatósága által engedélyezve nincsenek, vagy épen az államkormány által el vannak tiltva: ezek elkoboztatása iránt, valamint azon tanítók elleni további eljárás tekintetéből, kik ily tankönyveket használnak, a közigazgatási bizottsághoz azonnal jelentést tesz. b) A tanfelügyelő felügyel, illetőleg felügyeltet (3. §.) arra is, hogy a törvényben kötelezett tantárgyak az iskolákban mily terjedelemben és az illetékes felsőség által megállapított tanterv szerint taníttatnak-e? E tekintetben, ha hiányokat tapasztal, figyelmezteti a tanítót, értesíti az iskola illetékes felsőségét, és a mikor szükséges, jelentést tesz a miniszternek. 4. Felügyel, hogy az egyházak külső ügyei az illető polgári avagy hitközségi előljárók által a törvény értelmében rendben tartassanak. 5. Olyan ügyekben, melyek nem tartoznak a közigazgatási bizottság hatáskörébe, a községi hatóságoknál, vagy az ügy minősége szerint a községi iskolaszékeknél maga intézkedik, s ezen intézkedéséről, ha szükségesnek látja, az illető járási tisztviselőt is közvetlenül értesíti. A törvényhatóság járási (vagy azoknak megfelelő) tisztviselőihez intézendő rendeleteket illetőleg azonban a közigazgatási bizottságról szóló 1876. VI-dik törvény 23. §-a értelmében jár el, vagy szükség eseteiben az ugyanazon törvény 19. §-ában írt intézkedést eszközli ki. 6. Felügyel a népiskolákban a közegészségi állapotra s ugy az 1868. XXXVIII. törvénycikk 27. és 28. §-aiban, valamint a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. XIV-dik törvénycikk 27.—35. §-aiban foglalt rendeletek megtartására. 7. A tanügyi statisztikai adatokat a polgári avagy hitközségi hatóságtól közvetlenül, szükség esetén a közigazgatási tisztviselők segélyével bekivánja s azokat egybeállítva, a közigazgatási bizottsághoz és a vallás- és köz-

oktatásügyi ministerhez beszolgáltatja. 8. A tankerületében levő állami tanítóképezdek és tanítónőképezdek igazgatótanácsában elnököl, e teendőjében azonban őt a vallás- és közoktatási minister mással is helyettesítheti.

6. §. A közigazgatási bizottság az 1876. évi VI-dik törvény határozatai értelmében és az ezekben megszabott teendőin felül: 1. Tanácskozik a törvényhatóság összes népoktatási viszonyairól, és a mennyiben a fennálló törvények értelmében jogosítva van, intézkedik; a mennyiben pedig az intézkedés saját hatáskörét meghaladja, a törvényhatósághoz, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi ministerhez jelentést tesz. 2. Intézkedik az iránt, hogy a közoktatásügyi ministernek az iskolai törvény végrehajtására vonatkozó rendeletei, valamint a tanfelügyelőnek a törvény, a minister utasításai, avagy a közigazgatási bizottság határozatai értelmében kelt intézkedései, a községi és felekezeti iskolai hatóságok által kellő időben fogadosittassanak; hogy általában a törvényhatósági tisztviselők a tanfelügyelőt törvényes eljárásban és az 1876. évi VI. t.-cz. 30. és 32. §-aiban körülírt teendők teljesítésében az illető iskolai hatóságokat támogassák, és felügyeljenek arra, hogy a községi és felekezeti iskolai hatóságok az iskolaügyben kötelességeiket teljesítsék. 3. Intézkedik az iránt, hogy a községi eljáróságok a tanköteles gyermekeket minden tanévet megelőzőleg két hónappal összeírják s ez összeírás egy példányát az illető iskolai hatóságoknak pontosan beküldjék. 4. Felterjesztést tesz a közoktatásügyi ministerhez azon felekezeti iskolák megintése iránt, melyekről a tanfelügyelő jelentéseiből meggyőződött, hogy a törvénynek meg nem felelnek. A hol pedig a felekezeti iskola a vallás- és közoktatásügyi minister által a felekezeti főhatóságok után félévi időközökben ismételt háromszori megintés után sem felel meg a törvényeknek: községi vagy állami iskola felállítását hozza javaslatba a ministernél. 5. Felügyel az 1868. XXXVIII. törvényczikk 35. §-ában elrendelt iskolai adó kivételére. A hol szükségesnek látja, ez iskolaadó kivételét elrendeli, s ezen adó kulcsát az idézett törvény korlátai közt, meghatározza. 6. Felterjesztést tesz a közoktatásügyi ministerhez a tankerületben szükséges népiskolai intézetek felállítása vagy segélyezése, valamint a törvényellenes vagy épen ártalmas tanintézetek megszüntetése iránt. 7. A községi iskolaszékek által megvizsgált számadásokat és az állami népiskolák számadásait a hatóság számvevői közegek igénybevételevel felülvizsgálja, az állami és az állam által segélyezett községi iskolák számadásait felülvizsgálás után a közoktatásügyi ministerhez felterjeszti. E rendelkezés nem vonatkozik az állami tanító- és tanítónő-képez-

dékre s azokkal összekötött gyakorló iskolákra. 8. A tankerületi iskolatanácsok megszűnven, a közigazgatási bizottság intézkedik a jelen törvényben nem említett mindazon ügyekben is, melyeket fennálló törvények a tankerületi iskolatanácsokhoz utasítanak. 9. A közigazgatási bizottság a közigazgatás összes ágainak állapotáról, valamint saját működéséről félévenként a miniszterelnökhöz és a törvényhatóság közgyűléséhez intézendő jelentésében részletesen kiterjeszkedik a hatósága alatt lévő népoktatásügy állására és e részben tett intézkedéseire s egész működésére is (közigazgatási bizottságról szóló törvény 64., 65., 70. §§.). Ezenkívül valahányszor szükséges, vagy egyes esetekben arra felhivatik, jelentést tesz a vallás- és közoktatási miniszterhez.

7. §. A közigazgatási bizottság: 1. Az állami és községi népiskolákra nézve a szülőknek a tanítókkal való ügyeiben és általában mindazon ügyekben, melyekben első fokon az iskolaszék, s ennek nem léteben a gondnokság határozott: — másod fokon; — a községi iskolaszék vagy gondnokság és a tanító közötti panaszokban pedig első fokon határoz. Határozatai ellen a felek a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodhatnak; másod fokon hozott határozata ellen azonban csak azon esetben, ha ezen határozat az első fokú határozattól eltér. 2. Fegyelmi vizsgálatot indíthat, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére pedig köteles indítani a községi előjárók bármely tagja ellen: *a*) ha az megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvényben és szabály- vagy kormányrendeletekben az iskolaügy iránt megszabott kötelességét; *b*) ha iskolaügyre vonatkozó s a törvényhatóság, illetőleg a kormány által nyilván vagy hallgatólag még helyben nem hagyott vagy megmásított olyan határozatot vagy szabályrendeletet hajt végre, mely felsőbb jóváhagyás előtt végre nem hajtható. Ily esetekben a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvényczikk módosítását és kiegészítését tartalmazó 1876. V. t.-cz. értelmében intézkedik. 3. Állami vagy községi népiskolákban alkalmazott akár segéd, akár ideiglenes, akár rendes tanító ellen, az iskolaszék (gondnokság) feljelentésére vagy a nélkül is fegyelmi vizsgálatot rendelhet el, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére pedig elrendelni köteles, a tanító erkölcsi kihágása, vagy hivatali vétsége miatt. A tanító hivatali vétséget követ el: hanyagság, növendékekkel durva bánásmód által s általában a törvényben vagy azon alapuló rendeletben kiszabott hivatalos kötelességének akár mulasztással, akár más módon megsértése által. A közigazgatási bizottság azon tanítót, ki ellen fegyelmi vizsgálat indíttatik, a vizsgálat elrendelésével egyidejűleg felfüggesztheti hivatalától. Azon tanítót pedig, ki büntető vizs-

galat alatt áll, mindenesetre felfüggeszti. Határozatai a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felelbevezhetők. A hozott határozat végrehajtását a felelbevezés nem akadályozza. 4. Tanító ellen a fegyelmi vizsgálatot kis és nagy községben a szolgabíró (dulló stb.), rendezett tanácsu és törvényhatósági joggal bíró városban a polgármester teljesíti. A vizsgálat fogantatásának idejéről az előbbi pontban említett közegek a tanfelügyelőt értesíteni kötelesek; — a tanfelügyelő vagy megbízottja a vizsgálatnál jelen lehet. A vizsgálatnál az iskolaszék vagy gondnokság mindig meghallgatandó. A vizsgálat befejeztével a fegyelmi bíráskodást a közigazgatási bizottság fegyelmi válaszmánya gyakorolja. A vizsgálat eredményéhez és a vétség fokozatához képest kiszabható fegyelmi büntetések a következők: *a)* megintés vagy dorgálás; *b)* pénzbírság, mely a tanító összes fizetésének 10 %-áig terjedhet; *c)* szerzett nyugdíj igényének elvesztése; *d)* állomásáról való elmozdítás. Az ítéletek a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kézbesítéstől számított 8 nap alatt felelbevezhetők, a *c)* vagy *d)* alatt irt büntetések alkalmazásának eseteiben pedig a bizottság elnöke által ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felülvizsgálás végett hivatalból felterjesztendők. A felelbevezés a közigazgatási bizottság elnökénél nyújtandó be. Ezen §. 3. és 4. pontjaiban foglalt rendelkezések az állami tanító- és tanítónő-képezdek s azok gyakorló iskoláinak tanítóira nem vonatkoznak. 5. Az államkormány által eltiltott tankönyveket vagy taneszközöket a közigazgatási bizottság haladéktalanul elkoboztatja, sőt ily esetben az elnök is köteles a közigazgatási bizottságról szóló törvény 19. §-a értelmében intézkedni. Az államkormány által eltiltott tankönyv vagy taneszköz használata büntetendő cselekményt képez, mely a körülmények szerint 300 forintig terjedhető bírsággal, vagy 3 hóig terjedhető fogsággal, vagy a tanítót illetőleg hivatalvesztéssel is sújtható. A közigazgatási bizottság az ügyet szabályszerű bünvádi eljárás végett a kir. törvényszéknek átadja. Egyidejűleg a tanítót hivatalától és fizetésétől felfüggesztheti, vagy ha az felekezeti iskola tanítója: jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, ki az illető egyházi főhatóság útján a vétkes tanítónak állomásától és fizetésétől felfüggesztését elrendelheti.

8. §. A népoktatás ügyének előmozdítása és fejlesztése végett a törvényhatósági képviselőtestület a tanügy iránt érdeklődő és abban jártas egyénekből állandó népnevelési bizottságot alakít, melynek az iskolalátogatásokkal ideiglenesen megbízottakon kívül a törvényhatóság területén lévő vallásfelekezetek egy-egy választottja és a törvényhatóság területén lévő úgy állami s községi tanítók, valamint mindegyik vallás-

felekezet tanítói közül a törvényhatósági közgyűlés által választott egy-egy tanító is tagja. Ezen bizottság szervezetét a törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg. E bizottság véleményezési és indítványozási joggal bír a törvényhatóság összes népiskolai ügyeire nézve. Ennélfogva ezen ügyek előmozdítása és fejlesztése céljából javaslatokat terjeszthet a közigazgatási bizottsághoz; úgyszintén véleményt ad minden oly népoktatási ügyben, mely a közigazgatási bizottság által e végett hozzáutasítottatik.

9. §. A községi népoktatási intézetek a polgári község, a felekezetiek a hitközség alatt állanak. Ehez képest minden, úgy polgári, mint hitközségben, a mely népiskolát tart fenn, legalább 5 választott tagból álló iskolaszék alakíttatik. E tagokat a kebelbeli lakosok közül — lehetőleg az oktatásügyhöz értő, de mindenesetre írni, olvasni tudó — egyénekből a község képviselőtestülete, illetőleg a hitközség képviselőtestülete választja. A hol a hitközség sem a törvény, sem az 1868. XXXVIII. törvényezikk életbeléptetését megelőző gyakorlat alapján szervezett képviselettel nem bír, ott az iskolaszék tagjait az illetékes felekezeti főhatóság által megállapítandó szabályzat szerint mindazok választják, a kik mint hitközség tagjai, vagy azon kívül is, az iskola fentartásához állandóan járulnak. Ezen választási jogot nem gyakorolhatják azok, kik a községi törvény (1871. XVIII.) 39. §. *a)* *b)* *c)* és *d)* pontjai által a községi választásokból ki vannak zárva. A felekezeti iskolaszékeknek az illetékes lelkész mindenesetre tagja. A polgári községi iskolaszéknek a választott tagokon kívül minden helybeli hitfelekezetnek rendes lelkésze és a községi népiskolai tanító, vagy a hol több tanító van, a tanítótestület képviselője is, tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai. A hol az iskolaközségben legalább tizenöt tanító van, ott a tanítók magok közül két, a hol pedig legalább 30 tanító van, három képviselőt választhatnak. Több egymáshoz közel fekvő község is alakíthat egy közös községi iskolaszéket, sőt a közigazgatási bizottság is elrendelheti ily közös iskolaszék alakítását. Az ily közös iskolaszékek tagjainak létszámát s azon arányt, melyben az egyes községek tagokat választanak, az e végből egyesült községek szabad egyezkedéssel állapítják meg. Ha nem tudnának megegyezni, mind a tagok létszámát, mind az egyes községek által választandó tagok számarányát illetőleg a közigazgatási bizottság határoz. A községi iskolaszékek ügyrendjét a vallás- és közoktatásügyi minster szabályrendelettel állapítja meg.

10. §. A községi iskolaszék tagjai három évre választatnak, azonban mindannyiszor újra választhatók.

11. §. Ha a polgári község a 10. §. értelmében iskolaszékét a három év letelte után négy hét alatt sem választaná meg: az iskolaszék tagjait a község tagjaiból a törvényhatósági közigazgatási bizottság nevezi ki, s ha kinevezettek azt el nem vállalnák és az iskolaszékot ily módon sem lehetne megalakítani, a községi iskola részére gondnokot nevez ki. A kinevezés azonban csak egy évre érvényes: ez idő elmúltával csak az esetben újítandó meg, ha a község választási jogával két hét alatt ekkor sem élne. A hitfelekezetek e részbeni mulasztását a tanfelügyelő a közoktatásügyi miniszterhez feljeleníti, ki a felekezeti főhatóság útján az iskolaszék megválasztását, ha szükséges, záros határidő alatt elrendeli.

12. §. Választások érvényességére a községi iskolaszék választott tagjai két harmadának, más érvényes határozat hozására azok általános többségének jelenléte szükséges.

13. §. Az iskolaszék teendői: 1. A községi iskolaszék a tanítót a törvényhatósági közigazgatási bizottság egy küldöttjének elnöklete alatt választja, mely választás a közigazgatási bizottság jóváhagyása alá terjesztetik. A közigazgatási bizottság oly egyént is bízhat meg, a ki nem tagja. Okleveles tanítókat avagy tanítóképezdét végzett egyéneket segéd-tanítókul meghívhat. Ha az iskolaszék a szükségessé vált segéd-tanítói állomást befölteni elmulasztaná, vagy annak betöltését halogatná, a segéd-tanítót a tanfelügyelő nevezi ki s eljárásáról a közigazgatási bizottságnak jelentést tesz. A helybeli iskolákat egy tagja által hetenkint legalább egyszer meglátogatgatja; a tandíjra nézve az illetékes községi hatósággal egyetértőleg határoz: örködik, hogy a tanköteles gyermekek beírassanak és rendesen járjanak az iskolába; a mulasztók szülőit vagy gondviselőit első ízben megintí, azután a mulasztások jegyzékét legalább minden két hétben a községi előjáráságnak a büntetések kiszabása s végrehajtása végett átadja; felügyel a tanításra s az iskolai törvények és felsőbb rendeletek pontos végrehajtására; felügyel az iskolai alap kezelésére s az illetékes előjárásággal egyetértőleg gondoskodik annak gyarapításáról; a községi hatósággal egyetértőleg intézkedik az iskolai épületek kellő javítása, az iskoláknak taneszközökkel való ellátása és a tanítók illetményének pontos kiszolgáltatásáról. A tanulók szülői vagy gondviselői és a tanító között felforgó panaszokban és az iskolai fegyelem ügyeiben elsőfokulag határoz, határozata ellen mindkét fél a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz felebezhet; az évi vizsgálaton jelen van; a gondnoktól számot kér s számolásait vizsgálja; végre eljárásáról a községnek évenként legalább két ízben, sürgős és fontosabb esetekben

többször is jelentést tesz. 2. A felekezeti iskolaszék szervezetét és teendőit, a fennebbiek szem előtt tartása mellett, a felekezeti iskolaügyet vezető illetékes főhatóság szabja meg, azonban az iskolamulasztók irányában köteles úgy járni el, mint a községi iskolaszékre nézve meg van állapítva. 3. Mind a községi, mind a hitfelekezeti iskolaszék a néptanítók nyugdíjazásáról szóló törvény értelmében reabizottakat végrehajlja.

14. §. A községi iskolaszék az iskolák száma szerint, egy vagy több gondnokot választ, ki az iskola vagyonát az iskolaszék utasítása szerint kezeli, az épületeket javíttatja, a fizetéseket kiszolgáltatja és évenként az iskolaszék elé részletes és okmányokkal igazolt számadást terjeszt. E számadások, miután a községi iskolaszék által megvizsgáltattak, fölülvizsgálat végett a községhez s onnan a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz tételnek át. Azon városokban, hol a népoktatási költségek a kormány engedélye folytán a közkötség-előirányzatban nyernek fedezetet, a város képviselő-testülete akként intézkedhetik, hogy a népiskolák anyagi ellátása a közpénztárból történjék.

15. §. Az állami iskolákhoz a vallás- és közoktatásügyi minister az iskolaszékek helyett gondnokságokat állít s azok teendőit és ügyrendjét rendeletileg állapítja meg.

16. §. Budapest város részenként több iskolai községre osztatik, ugyanannyi iskolaszékkal. Ez iskolaszékek a városrészek választói által három évre választatnak; tagjaik azonban újra választhatók. A fővárosi iskolaszékeknek hivataluknál fogva tanácskozó és szavazattal bíró tagjai az iskolaközségbeli lelkészek felekezeti különbség nélkül s a községi tanítótestület két képviselője. Ezen iskolaszékek teendői ugyanazok, a melyek a 13. §-ban elősorolvák, a tanítók választásán, meghívásán, elhelyezésén és elmozdításán kívül, mely teendők Budapesten, a főváros rendezéséről szóló 1872. XXXVI. t.-cz. 110. §-a szerint a fővárosi tanácsot illetik s az iskolai vagyon és alap kezelésére való felügyeleten kívül, a melyet Budapesten közvetlen a fővárosi tanács és törvényhatósági bizottság gyakorol. A főváros összes közmivelődési és közoktatási ügyeinek összhangzóan fejleszthetése és előmozdítása végett a főváros törvényhatósági bizottsága saját kebeleiből a közoktatási ügyek előadásával megbízott tanácsos elnöklete alatt állandó közoktatásügyi bizottságot alakít. E bizottság szervezetét a fővárosi törvényhatóság szabályrendelettel akkép állapítja meg, hogy abban a fővárosi községi tanári és tanítói testület képviselve legyen, s ülésében a kellő felvilágosítások megadása végett a fővárosi kerületi

tanfelügyelő vagy ennek helyettese is résztvehesen. Ezen közoktatásügyi bizottság véleményezési és indítványozási joggal bír a főváros összes közművelődési, közoktatási és nevelési ügyeire nézve; ezen ügyek szervezését illetően a fővárosi tanács és törvényhatósági bizottság által mindenkor meghallgatandó; kijelölési jogot gyakorol a tanárok és tanítók választásánál; egyszersmind véleményt ad minden közoktatási ügyben, a mely a közoktatási bizottság által e végett hozzatásítatik. A közoktatási ügyek közvetlen ellenőrzése s a bizottsági tárgyalások előkészítése végett ezen közoktatásügyi bizottság albizottságokat választ, tekintettel a fővárosi polgári iskolákra, a szakoktatásra, elemi népiskolákra és a kisdudóvó-intézetekre. A főváros területén levő polgári iskolák kivételnek az iskolaszékek hatósága alól s ezek teendőit a polgári iskolákra nézve a közoktatásügyi bizottságnak polgári iskolai albizottsága látja el. Mindazon ügyekben, melyek az iskolaszékektől e törvény szerint a közigazgatási bizottsághoz vitetnek felebb, valamint a polgári iskolai albizottság intézkedéseire nézve is Budapesten a fővárosi tanácshoz s a tanács határozatai ellen a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz történik a felebbvitel.

17. §. Addig is, míg a törvényhozás a volt határörvidéki területén levő népiskolák ügyeit véglegesen rendezné, az 1873. XXVII. t.-cz. 2-dik §-ának b) pontjában és 25-dik §-ában foglalt intézkedések azon ügyekre vonatkozólag is fentartatnak, melyekről a jelen törvény rendelkezik. A vallás- és közoktatásügyi minister felhatalmaztatik, hogy az 1871. június 8-án kibocsátott szabályrendelet határozatait, a mennyiben az 1876. VI. t.-cz. és a jelen törvény intézkedései szükségessé teszik, a viszonyokhoz alkalmazva, rendeletileg módosíthassa.

18. §. Az 1868. XXXVIII. törvényezikk 116., 117., 118., 119., 120., 121., 122., 123., 124., 125., 126., 127., 128., 129., 130., 131., 132., 136. és 137. §§-ai hatályon kívül tetetnek.

19. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatási minister bizatik meg.

Állami felügyelet.

A felekezeti iskolák felett az áll. felügyelet a vallás- és közokt. minister által gyakoroltatik, és pedig részint közvetlenül, részint a kir. tanfelügyelő és a törvényhatósági közigazgatási bizottság útján. A kir. tanfelügyelő eljárása és teendői a felekezeti népoktatási intézetek irányában a most közölt törvények mellett azon «Utastás»-ban körvo-

naloztatnak, melyet a vallás- és közoktatási miniszter 1876. szept. 2-án kelt 20,311. sz. körrendelettel bocsátott közre. Ez «Útasítás» szerint a kir. tanfelügyelő a tankerületében levő felekezeti népoktatási intézeteket az 1868. XXXVIII. törv. 14. §. és az 1876. XXVIII. töév. 5. §-a szerint minél gyakrabban, évenként azonban legalább egyszer vagy maga meglátogatja, vagy segéde, vagy az iskolalátogatással ideiglenesen megbízottak által meglátogatattja s azokban a népoktatási törvény pontos végrehajtására felügyel, illetőleg felügyeltet. E célból a hitfelekezeti iskolaszékekkel s az egyházi előjáróságokkal szükség esetén az egyházi főhatóságokkal személyesen vagy levél által is érintkezhetik; érintkezik különösen akkor, ha valamely felekezeti iskolát meglátogat, vagy azt az e végre kiküldött meghatalmazottja által meglátogatattja. A tanfelügyelő ez irányban gyakorlandó teendőit két szempont alá lehet sorozni. 1. Oly természetűekre, melyekben a hitfelekezeteknek a törvény által megadott iskolai önkormányzati jogaira kell tekintettel lennie. 2. Oly tulajdonságaikra, melyek a népoktatási törvények rendeletei szerint az állami avagy községi és hitfelekezeti népoktatási intézetekkel egyenlően közösek.

Ezek szerint a tanfelügyelő teendői *I. A hitfelekezetek iskolai önkormányzati jogait tekintve*: Az 1868. XXXVIII. törv. 11., 12. és 13. §-ai szerint a törvény a hitfelekezeteknek mindazon községekben, hol híveik lagnak jogot ad arra, hogy saját erejükből nyilvános népoktatási intézeteket tarthassanak s állíthassanak fel: azon intézetekben a szükséges tanítókat magok választhatják, azoknak fizetését magok határozhatják s a tankönyveket is magok szabhatják meg; a tanítási rendszer és módszer iránt is intézkedhetnek, tekintetbe véve a népiskolai törvény ez utóbbira vonatkozó rendelkezését: ezeknél fogva a tanfelügyelő a hitfelekezeteknek, a törvény által engedett ezen jogait tiszteletben tartani köteles, ezekbe nem avatkozik, azokat eljárásai alkalmával meg nem sérti s általában ezekben semmi rendelkezési jogot nem gyakorol.

Ámbár nem ereszkedhetik a tanfelügyelő a felekezeti iskolák számára megállapítandó tanrendszer és módszer megállapításába, mindazáltal hivatalos kötelessége szerint felügyel vagy felügyeltet a következőkre: 1. Hogy a törvényben rájuk nézve is kötelezett tantárgyak iskoláikban mily terjedelemben s az egyházi főhatóság által megállapított tanterv szerint taníttatnak-e? Megkívánja tehát, hogy minden felekezeti népoktatási intézetben meglegyen annak illetékes felsősege által, a törvény rendelete alapján megállapított tanterve

és tanítási órarendje: ugyanazon illetékes egyházi főhatóság által meghatározott s engedélyezett tankönyvek és taneszközök, és hogy mindezek csakugyan az illetékes egyházi felsőség által határozattak meg, arról a tanító e tárgyakról szóló hivatalos nyilatkozatot és pecsét által megerősített tárgysorozatot köteles előtte felmutatni. 2. Hogy a kötelezett tantárgyak tanításáról s a tanítás sikeréről meggyőződjhessék, a népisk. hatóságokról szóló törvény 5. §-a értelmében reáruházott köteletségénél fogva a tanuló gyermekeket az iskolaszék jelenlétében vagy a tanító által kikérdezteti, vagy maga kikérdezi. 3. Oly helyeken, hol a népisk. törvény 45. §-a rendelkezéből a felekezeti iskolában más felekezethez tartozó növendékek is tanulnak, megvizsgálja, hogy azok meghatározott bizonyos órákban saját hitfelekezetük gondoskodásából és felügyelete alatt, részesítettnek-e hit- és erkölestani oktatásban? Ha a fenn elsoroltakra nézve hiányokat tapasztal, figyelmezteti a tanítót, az iskolaszéket, a dolog fontosságához képest értesíti az iskola illetékes felsőségét és a mikor szükséges, jelentést tesz a közokt. ministernek. 4. A fennebbi számok alatt jelölt szempontok szerint vizsgálja meg a hitfelekezeti tanítóképezdéket is s végére jár, hogy azokban a népisk. törv. 88. §-ban fölvetett tantárgyak az illető felsőség által kiadott tanterv szerint és ugyanaz által kijelölt és jóváhagyott tankönyvek és taneszközök használata mellett s rendszeren taníttatnak-e? — Van-e mellettök gyakorlóiskola s hasonló módon taníttatnak-e abban a népisk. törv. 11. §-a 3. pontjában kijelölt tantárgyak; megtartatnak-e ez intézetekben az évi nyilvános vizsgák s küldenek-e erről évenként jelentést a közoktatásügyi ministerhez? — Végre bizonyosságot szerez arról is, hogy a törv. 102. §-a értelmében az egész tanfolyamot bevégzett tanítójelöltek, a pályafolyam elvégezte után egy év múlva (hacsak ez alól a közokt. minister különös engedélye által fel nem oldattak) az arra rendelt hitfelekezeti hatóság által szigorló vizsga alá vétettek-e? Hogy az ebbeli eljárás helyességéről meggyőződjék, megvizsgálja a tanítóképesítésről vezetett anyakönyvet s ha azt nem találná rendén, az iránt elsőbben az egyházi főhatóságot figyelmezteti, szükség esetén a közokt. ministernél is jelentést tesz.

II. A hitfelekezeti iskoláknak az állami és községi iskolákkal közös kötelelességeire nézve: A népiskolai hatóságokról szóló törvény 9. §-a szerint köteles minden hitközség felekezeti iskolája ügyeinek vezetésére iskolaszéket választani s ennek ügyrendjét megállapítani. A tanfelügyelő meggyőződést szerez arról, hogy a kerületében levő minden hitközség iskolaszékét megválasztotta-e s annak

elnökének és tagjainak névjegyzékét ugyancsak a hitközségtől beki-
vánja. Ha e részben mulasztásnak jőne nyomára, erről a közokta-
tásügyi miniszterhez azonnal jelentést tesz.

Felügyel, vagy megbízottai, sőt a törvényhatósági tisztviselők
által is felügyeltet arra, hogy a hitfelekezeti iskolai épületek megfe-
lelnek-e a népiskolai törvény 27. §-a kívánalmainak? Ott, a hol
szükséges, iskolai új épület felállíttatását követeli, a hol pedig a meg-
levő épületet használni lehet, sürgeti, hogy a népisk. törv. 28. §-a
szerint célirányosan átalakíttassék. Kiválóan ügyel és ügyeltet arra,
hogy a tantermek világosak s mindenek felett egészségesek legyenek,
emellett célirányosan bebutoroztassanak, taneszközökkel felszerel-
tessenek.

A felekezeti iskolába járásra utalt tanköteles gyermekek szám-
ban és rendben tartására nézve intézkedik és felügyel, hogy 1. A
községek számára kiadott utasítás 1. §-a szerint a községi előljáró-
ság az illető lelkész, vagy lelkészek közbejöttével a hitközséghez
tartozó tanköteleseket is évenként a kiszabott időben pontosan ösz-
szeírja, és az iskolabajárrásra kötelezze és azt ezen kötelessége
teljesítésére az illető egyházközséggel együtt a szolgabíró erejével is
rászorítsa. 2. A felekezeti iskolákban a rendtartáshoz szükséges,
felvételi, anyakönyvi és mulasztási naplók mindenütt meglegyenek s
pontosan vezettessenek. 3. Az illető tanító és iskolaszék a mulasztók
névsorát a hét utolsó napján a községi bírónak bemutatassa, hogy
ez a ki nem mentett mulasztásokért a hanyag szüleket, gyámokat,
gazdákat megbüntesse, a meg nem javítható szülék, gyámok, gaz-
dák iskolaköteles gyermekei mellé a megyei hatóság ereje igénybe-
vételével is gyámot rendeljen.

A felekezeti elemi népiskolák tanítása rendezését és az azok-
ban való tanítást illetőleg intézkedik és felügyel, hogy 1. A népisk.
törv. 48. §-a szerint a 6—12 éves gyermek tanítására rendelt min-
dennapi iskolai tanítás 6 éven át, hat folyamot foglaljon magában
s e felibe ott, a hol a hitfelekezet megteheti, általa három évre ter-
jedő ismétlő iskolai oktatás rendeztessenek; a hol a hitközség ez
utóbbit megtenni nem bírná, a népisk. törv. 50. §-a értelmében és
a polgári községek számára kiadott utasítás 3. §-a szerint a fele-
kezeti ismétlő iskolásokat a községi vagy állami ismétlő iskolákba
járassák. 2. Az iskolák látogatása alkalmával a tanító által használt
tanterveket, tankönyveket és taneszközöket magának vagy meg-
bízottjának előmutattatja. Ha ezek között olyanokat talál, melyek
sem a kormány, sem az iskola saját illetékes főhatósága által enge-

délyezve nincsenek, vagy éppen az államkormány által el is vannak tiltva: ezek elkoboztatása iránt, valamint azon tanítók ellen, kik ily tankönyveket vagy taneszközöket használnak, további eljárás végett a közigazgatási bizottsághoz azonnal jelentést tesz. 3. Megvizsgálja, hogy egy tanító vezetése alatt nincs-e több 80 növendéknél, a hol többet talál, ennek törvényszerű rendezése iránt első sorban a hitközséget, azután az illető egyházi főhatóságot hívja fel s ha e felhívásoknak sikere nem lenne, a közoktatási miniszterhez jelentést tesz. 4. Vegyes iskolákban szemmel tartja, hogy a fiúk el vannak-e egymástól legalább annyira különözve, hogy az egyik nem az egyik, a másik nem a másik oldalon szemben levő padokon üljön. 5. Megvizsgálja, van-e minden gyermeknek tankönyve és a tanításhoz szükséges egyébféle tanszere (palatáblája, papírja, tolla, írónja stb). 6. Fel van-e az iskola kellően szerelve tanszerekkel? Van-e alkalmas fali írótabla, földgömb, földabroszok (legalább Magyarország, Európa és a Föld öt része faliabrosza és a gyermeknél ezekhez szükséges kézi abroszok), olvasótabla, természetrajzi és természettani ábrák s eszközgyűjtemények stb? Van-e az iskolának testgyakorló helye és van-e gazdasági gyakorló terület s gyakoroltatnak-e ezeken a növendékek? 7. Szigorúan megkívánja, hogy a népisk. törv. 54. §-ában elrendelt szorgalomidőt falun legalább 8, kis városon 9 hónapon át lehetőleg egy folytában megtartsák; az ezt meg nem tartók ellen előbb a közigazgatási bizottság előtt, szükség esetén a kormánynál lép fel s ezt mindenerővel megtartatja.

A felekezeti rendes és segéd vagy helyettes iskolatanítókra nézve mindenkor meggyőződést szerez arról, hogy azok a népisk. törv. 133. §-a követelményei szerint választattak-e? Minthogy a tanítói hivatalra a törv. 138. §-a szerint a tanítók élethossziglan választatnak, a felekezeti iskolai tanítók hivatalból való elmozdítása esetén felügyel, hogy azok az egyházi hatóság fennálló törvénye, vagy szabályai szerint ítéltek-e el s nem történik-e rajtok méltatlanság? A népoktatási törvény 141. §-a értelmében a felekezeti tanítóknak sem engedheti meg, hogy azok a törvényben kijelölt munkakörön és polgári jogok gyakorlásán kívül még más mellékshivaltat is viselhessenek. Ha tanóráik végzésén kívül helyben elvégezhető mellékfoglalatosságot akarnának magokra vállalni, ez iránt az illető egyházi főhatóságtól kell engedélyt nyerniök. A népisk. törv. 14. §-a c) pontja szerint gyakorolja a főfelügyeletet abban is, hogy a felekezeti iskola vagyona biztosan helyeztessék el s rendeltetése céljára fordíttassék.

A felekezeti iskolában tapasztalt hiányokra figyelmezteti az illető iskolaszéket, esetleg az egyházi előjáróságot s ha feltűnő, vagy éppen lényeges hiányokat talál, egyszersmind kijelenti, hogy az állapotok meg nem javítása esetén kénytelen lesz a közigazgatási bizottságnál s ennek útján a közoktatásügyi ministernél jelentést tenni, minek következménye lehet a népiskolai törvény 15. §-ának alkalmazása. A felekezeti iskolákban tapasztalt hiányokat följegyzi, azokról az állapot megjavítása végett a közigazgatási bizottságnál véleményes jelentést nyújt be, a honnan szükség esetén az ügy a közoktatásügyi miniszterhez fölterjesztetik.

A tanfelügyelő nem gyakorolhat ugyan a hitfelekezetek egyházi hatóságai iránt semminemű rendelkezési jogot, azonban éppen a hitfelekezeti iskolák fejlődésének, a hit- és erkölestan tanításának érdekében koronként velük érintkezik, sőt a jelen utasításban foglalt esetekben, a törvény rendeleteinek végrehajtása, vagy pedig a törvény értelmében az egyházra háruló teendők iránt hozzájuk, a mikor csak szükséges, fölhívást intéz. A hitfelekezeti hatóságokkal szükséges érintkezéseiben a következő pontokban foglalt utasítások szerint jár el. Mihelyt valamely helyen községi iskola nyílik meg, arról azonnal értesíti a tanfelügyelő mindazon hitfelekezeteknek illető egyházközségi előjáróságát, a melyekhez tartozó gyermekek a kérdéses községi iskolába járnak s fölhívja őket, hogy a törv. 57. §-a értelmében gondoskodjanak a felekezetbeli növendékek hit- és erkölestani oktatásáról. Ha e fölhívásnak nem volna eredménye, akkor az illető egyházi főhatóságot e mulasztás felől értesíti s intézkedésre hívja föl. Ha ennek sem lenne sikere, akkor a közoktatási ministernél tesz az ügyben jelentést.

A hol a tanfelügyelő azt látja, hogy valamely felekezeti iskola a törvény kellékeinek nemcsak jelenleg nem felel meg, de reményleni sem lehet, hogy az egyházközség azt saját erejéből kellő karba helyezze, másfelől pedig, ha a község is hozzájárulna, ott közös erővel virágzóbb iskolát lehetne állítani: ily esetben az illető egyházközséget figyelmeztesse a népiskolai törvény alkalmazásba veendő 15. §-ára s valószínű következéseire hívja is föl, hogy nem volna-e kész a háromszori megintést be sem várva, iskoláját a törv. 26. §-a értelmében községi iskolává átalakítani, melyre az egész község, sőt szükség esetén az állam segélyét is igénybe veheti. Kérdezze meg, hogy azon esetre, ha az egyházközség ezt tenni kész, egyuttal hajlandó volna-e saját részéről is valamely vagyont (p. o. iskolai épületet s földeket stb.) a községi iskolának átengedni s ha igen, mit s mennyit s mi

föltétel alatt engedne át a községi iskola javára? Az átadandó vagyonra nézve jegyezze meg, hogy a községgel kötendő szerződésben meg lehet állapítani, hogyha valamikor a községi iskola megszűntével ismét felekezeti iskola állíttatnék, a most átadott minden ingatlan vagyon, vagy az ingóság értéke, ismét a hitfelekezet tulajdonául száll vissza. Ily értelemben értesítse s hívja föl a községi hatóságot is.

Ha ugyanazon helyen már léteznek községi iskola, úgy a hitfelekezetet tökéletlen iskolájának megszűntetése mellett e meglevő községi iskola fölsegítésére hívja fel. Ha az ily felhívásokra a hitfelekezet záros határidő alatt tagadólag válaszolna, akkor az illető iskolára nézve a törv. 15. §-nak alkalmazása iránt a közigazgatási bizottság útján tegyen jelentést a közoktatásügyi ministernél. Általában, hol azt látja, hogy a törvény kellékeinek lényeges pontokban meg nem felelő felekezeti iskolák hiányain az illető egyházközség (akár szegénység, akár hanyagság miatt) nem segít, ott a kormányhoz benyújtandó jelentés előtt az egyházközség egyházi főhatóságát is értesítse felőle és intézkedésre kérje föl. Levelében azonban jelentse ki, hogy tudósítása ne tekintessék a törv. 15. §-ba írt megintésnek, hanem csak bizalmas értesítésnek.

Oly esetekben, midőn a hitfelekezeti iskola ugyanazon felekezeti növendékein felül a községben nincs más vallású 30 tanköteles gyermek, kiknek számára a törvény 44. §-a szerint községi iskolát lehetne állítani, a törv. 45. §-át kell alkalmazásba venni, erről a tanfelügyelő azonnal értesítse az illető egyházközségi hatóságot, s hívja föl, hogy a községben más vallású tanköteles gyermekeket is iskolájába vétesse föl, és hogy a vallás- és erkölcstan tanításáról a törv. 45. §-nak rendelete szerint intézkedjék. Ha a tankötelesek a hitfelekezeti iskola termeibe be nem férnének, találjon abban módot, hogy a termek megnagyobbíttassanak. Ha e fölhívásnak sikere nem lenne, vagy pedig később a hit- és erkölcstan tanítására nézve a törvény 45. §-a nem tartatnék meg, az egyházközségi előjárásnál való ismétli figyelmeztetés mellett mielőtt a kormánynál tenne ez ügyben jelentést, azonnal értesítse az illető egyházi főhatóságot s annak intézkedését kérje ki.

A népiskolai hatóságokról szóló törvény 5. §-a 3. a) alatti értelmében a hitfelekezeti illetékes felsőségeket, ha ezt magoktól nem tennék, évenként egyszer, vagy a hányszor szükségesnek látja, felhívja, hogy felekezeti iskoláikra nézve megerősített s helybenhagyott tanterveket, a tankönyvek, taneszközök névjegyzékét vele közöljék. Ezeket köteles a tanfelügyelő megvizsgálni s ha azokat a törvénytől meg nem egye-

zöknek találná, észrevételei kíséretében javítás végett az illető egyházi felsőségnak visszaküldeni; ha a javítás meg nem történne, a közigazgatási bizottsághoz tesz jelentést, mely szükség esetén az ügyet a közoktatási miniszterhez terjeszti föl.

Az 1868. XXXVIII. törvény 11., 12. és 13. §-ai a hitfelekezeteknek népoktatási intézeteik felállítására, azokban szükséges tanítók megválasztására, díjazására, a tankönyvek megszabására, a tanítási rendszer és módszer megállapítására, önkormányzati jogot enged ugyan; mindamellett a tantárgyak nemét és számát az iskolahajárás kötelezettségét, egy tanító által tanítható növendékek számát, a tanításra fordítandó szorgalomidőt, az iskolának mindennapira és ismétlődőre való felosztását, a tanítók képesítettségét, a tanítói hivatalhoz köthető másféle foglalatosság korlátozását, a tanítói hivatal élethossziglan tartását, az 1875. évi XXXII. törvény pedig a tanítók nyugdíjazását a hitfelekezetekre nézve is szabályozza; ezeknél fogva a felekezeti iskolák itt felsorolt ügyeire a tanfelügyelő és a törvényhatósági közigazgatási bizottság által közvetítve, de közvetlenül is gyakorolja a felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A törvényhatósági közigazgatási bizottságnak a felekezeti iskolákkal szemben jogkörére és kötelességére nézve az 1876-dik XXVIII. törvényczikk 6. §-a 2. száma alatt így rendelkezik: «Intézkedik az iránt, hogy a közoktatásügyi miniszternek az iskolai törvény végrehajtására vonatkozó rendeletei, valamint a tanfelügyelőnek a törvény, a miniszter utasításai, avagy a közigazgatási bizottság határozatai értelmében kelt intézkedései a községi és felekezeti iskolai hatóságok által kellő időben foganatosíttassanak; hogy általában a törvényhatósági tisztviselők a tanfelügyelőt törvényes eljárásban és az 1876. VI. t.-cz 30. és 32. §-aiban körülírt teendők teljesítésében az illető iskolai hatóságok támogassák és felügyeljenek arra, hogy a községi és felekezeti iskolai hatóságok az iskolai ügyekben kötelességeiket rendesen teljesítsék».

Ezekhez képest a közigazgatási bizottság a felekezeti iskolák következő külső ügyeire a törvényhatósági tisztviselők által is felügyeltet. 1. A községi előljárást ellenőrizteti, hogy a felekezeti iskolába járó tanköteleseket az eléjük szabott módon pontosan összeírják, s az iskolába nem járók, avagy iskolamulasztók szüleit a törvény értelmében megbüntessék; a magánosan vagy más intézetben tanuló felekezeti tanköteleseket nyilvántartsák, s mindezekről jelentéseiket a közigazgatási bizottsághoz beküldjék. 2. Az 1868. XXXVIII. t.-cz. 54. §-ában elrendelt szorgalomidőt faluhelyen legalább 8, városban

legalább 9 hónapon át egyfolytában megtartassák. 3. Hogy az iskolai épületek a törvény értelmében egészségesek, világosak legyenek és a gyermekek létszámához mértén építtessenek, a régibbek pedig e szerint kibővíttessenek. 4. Hogy a fiu- és leánygyermekek, ha ugyanazon teremben taníttatnának, legalább külön oldalra ültetessenek, de a mennyre lehet, külön termekben oktattassanak. 5. Hogy a felekezeti elemi népiskolák is hat évi tanfolyammal, mindennapi és három évig tartó ismétlő iskolákra osztassanak. 6. A törvényben kijelölt tantárgyak kivétel nélkül és kellő terjedelemben taníttassanak. Kiváló figyelmet tárgyává teszi, hogy a népisk. törvény 57. §-a értelmében úgy a közösségi és állami, valamint a felekezeti iskolákban saját vallása hit- és erkölcstanára minden gyermek kellően oktattassék. Ha a tanfelügyelő felhívására a hitközségi lelkész nem teljesítené e részbeli köteleességét az esetben ezt az egyházi főhatóságánál köteleessége teljesítésére utasíttatja, s ha még ez úton sem boldogulna, a közoktatásügyi minis-ternél tesz jelentést. 7. Az 1868. XXXVIII. t.-cz. életbelépte óta e törvény 133. §-a szerint, a felekezeti iskolákba is csak okleveles tanítók választathattak s ezentúl is csak olyanok választathatnak. Ha e törvénnyel ellenkezőleg a felekezeti iskolákban a tanításra nem jogosított tanítókat fedezne fel, azokat a közoktatásügyi ministerhez azonnal följelenti. 8. Egy tanító 80 gyermeknél többet a felekezeti iskolában sem taníthat: ez ügyre nézve is szigorú ellenőrzést rendel s az e részben fölfedezett visszaélést a kormánynak bejelenti.

A tanfelügyelői és közig. bizottsági utasítások szolgálnak irányadókul az ideiglenes min. iskolálatogatóknak és szakértő megbízottaknak is azon különbséggel, hogy az észleleteik szerint orvoslandó bajokról nem közvetlen intézkednek, hanem véleményes jelentést tesznek a kir. tanfelügyelőhöz: hasonlókép a főszolgabíráknak, kik jelentéseiket a közig. bizottsághoz terjesztik be további intézkedés végett.

MÁSODIK RÉSZ.

Felekezeti népiskolai hatóságok.

Az immár törvény által szabályozott állami felügyelet alatt a felekezetek maguk állapítják meg a fokozatos iskolai hatóságokat és maguk adnak utasítást az iskolai rendtartás tárgyában. A latin és görög szertartású katolikusoknál a tanítás joga a püspök hatáskörébe lévén kánonjogilag utalva, a népiskolai hatóságot is a püspök gyakorolja, részben közvetlenül, részben pedig a püspöki hatalmánál

fogva felállított (Erdélyben a kath. Status által alkotott) hatósági közegek útján. Hogy a püspöki megyék lehetőleg egyöntetű eljárást létesítsenek a népiskolai közigazgatásban, a kath. püspöki kar az egész országban alkalmazandó egyetemes Rendszabályokat és Utasításokat létesített, melyekkel az iskolaszékek szerveztettek, a plebánosok iskolahatósági munkaköre megszabotott és a felekezeti tanfelügyelet szabályoztatott. Ezek szerint:

A hitközségben létező népoktatási intézetek a püspöki hatóság, mint egyházmegyei főtanhatóság felügyelete és kormányzata mellett, a hitközségek alatt állanak. Ehhez képest minden hitközségben, mely katolikus népiskolával bir, lehetőleg az oktatásügyhöz értő, de mindenestre irni és olvasni tudó egyénekből külön hitközségi iskolaszék alakittatik. A fiókegyházak iskolaügyeiket, akár az anyaegyház módjára külön, az anya- vagy fiókegyházakkal egyesülve, mindig azonban az illető lelkész, mint rendes elnök vezetése alatt kezelhetik. Az így egyesült hitközségi iskolaszékek tagjainak számát s azon arányt, melyben az egyes községek azokba tagokat választanak, az e végből egyesült községek szabad egyezkedéssel állapítják meg. Ha megegyezni nem tudnának, mind a tagok számát, mind az egyes községek által választandók számarányát az egyházmegyei hatóság határozza meg. A hitközségi iskolaszék tagjai: *a)* Hivataluknál fogva a plebános, vagy helyettes-plebános (administrator) és a latin s görög szertartásu r. kath. népiskolák rendes tanítói. Azon esetre, ha a plebános vagy helyettes-plebános betegség, vagy hasonló körülmény miatt az iskolaszék munkálkodásában huzamos ideig részt nem vehetne, akkor magát mint iskolaszéki tagot segédje által helyettesítheti. Oly egyházközségben, hol több rendes tanító van, a tanítók képviselő útján vesznek részt a hitközségi iskolaszékben. E czélból kebelökből titkos szavazással öt rendes tanító után egy, tizenkét rendes tanító után pedig két tagot, ezenfelül minden tíz rendes tanító után még egy képviselőt választanak három évről három évre. *b)* Választás által minden hitközségben legalább 5, és legfőlebb 36 tag, — és pedig a hitközség lélekszámahoz képest 6000 lélekszámig 5—12; 6000—12,000-ig 18; 12,000—24,000-ig 30, és azontul 36 rendes tag választatik. Választó-képességgel bir minden latin, vagy görög szertartásu r. kath. férfit, ki mint a hitközség tagja, vagy azon kívül is, az iskola fentartásához állandóan hozzájárul. Választó-képességgel nem birnak azok, kik az 1871. XVIII. t.-czikk 39. §-ának *a)*, *b)*, *c)* és *d)* pontjai értelmében a községi választásokból ki vannak zárva. Jelesen: *a)* a hadsereg (hadi tengetészet) állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleg

állományban levő honvédek; *b*) a kik valami büntény miatt vizsgálati fogságban vannak; *c*) a kik valamely büntény miatt elmarasztaltattak, a marasztaló ítélet kihirdetésétől a büntetés egész tartama alatt; *d*) a csőd alatt levők. Iskolaszéki tagokul választhatók azon hitközségbeli választók, kik az oktatásügyhöz lehetőleg értenek, s mindenestre olvasni, írni tudnak. Az első választás alkalmával a választók összeírását és a választást az illetékes plebános, vagy helyettes-plebános a hitközségnek két választott tagjával eszközli, illetőleg vezeti. A következő választásoknál azonban, vagy ott, a hol már van hitközségi iskolaszék, az iskolaszék küld ki két tagot, kik a plebános elnöklete alatt az összeírást és a választást eszközlik. A választók lajstroma megtekintés és netalán felszólamlás végett 3 napig kitétetik Ezen idő alatt a felszólamlások az összeíró bizottságnál bejelentendők, mely azokat saját véleménye kíséretében végeldöntés végett az egyházmegyei hatósághoz terjeszti fel. Az összeírás befejezése és a felszólamlások elintézése után, a választás napját a plebános vagy helyettes-plebános 8 nappal előbb a szószékről kihirdeti. A hirdetmény azután az iskola ajtajára kifüggesztetik. A hirdetményben a választás helye és módja is határozottan kitűzetik. A választás szavazás által előszóval vagy írott jeggyel történik. A szavazó személyesen tartozik megjelenni. A szavazatokat az elnök és a bizottság szedi és az eredményt kihirdeti. A megválasztatásra egyszerű szavazattöbbség elégséges. Egyenlő szavazatszámnál a nagyobb életkor határoz. A megválasztott tag ellen a választás után 8 napig az egyházmegyei hatóságnál kifogást tenni szabad. Ez a kifogást megvizsgálja, és ha alaposnak találja, a választást megsemmisíti; ellenkező esetben a kifogás elvetésével a választást megerősíti. A kitörült iskolaszéki tag helyét az foglalja el, ki a megválasztottak után legtöbb szavazattal bír. Ugyanez történik valamely iskolaszéki tag elhalálozásakor. A tagok három évre választatnak, de ezen idő letelte után ismét megválaszthatók. Ha az illető hitközség az iskolaszék megválasztását a három év letelte után négy hét alatt ujonnan nem eszközölné, az iskolaszék tagjait a hitközség tagjaiból a plebános fölterjesztésére az egyházmegyei hatóság nevezi ki. Ha a kinevezettek azt el nem vállalnák, és az iskolaszéket ily módon megalakítani nem lehetne, az egyházmegyei kormány a plebános mellé az iskola részére gondnokot nevez ki. A kinevezés azonban csak egy évre érvényes; ez idő elmúltával csak azon esetben újítandó meg, ha a hitközség választási jogával két hét alatt ekkor sem élne. Ugyanezen eljárás követendő minden oly esetben, a midőn az iskolaszéket egyáltalán megalakítani nem lehetne. A hitközségi iskolaszék

elnöke a plebános, illetőleg helyettesplebános, ki mellé az iskolaszék saját kebeléből egy világi elnököt választ. Ez az egyházi elnök akadályoztatása esetében annak felhívására minden elnöki tisztet teljesít. Ezenkívül az iskolaszék ugyancsak saját kebeléből jegyzőt választ, és a pénzkezelésből eredő felelősség miatt, tekintettel a vagyoni állásra, fő- és algonokot. A gondnokok az iskolaszék körén kívül lévők közül is választhatók. Ekkor azonban az iskolaszék üléseiben csak tanácskozási joguk van, de szavazatuk nincs. Az iskolaszék üléseiben minden határozat a jelenlevők általános szavazattöbbségével hozatik. Az iskolaszék kebelében megejtendő választásoknál a választott tagok kétharmadának, más érvényes határozatok hozására pedig általános többségnek jelenléte szükséges. Egyenlő szavazatszámnál az elnök dönt. A gondnokok hivataluk pontos és lelkiismeretes teljesítésére, az iskolaszék előtt következő esküt tesznek: «Én N. N. esküszöm az élő Istenre, a boldogságos szűz Máriára és Istennek minden Szenteire, hogy mint az n—i hitközségi iskolaszék gondnoka, kötelességeimet hiven és pontosan teljesíteni, az iskola javát tehetségem szerint előmozdítani és annak rám bízott vagy bízandó mindennemű vagyont lelkiismeretesen kezelni fogom. Isten engem úgy segéljen.»

A hitközségi iskolaszék teendői. A) Az iskolaügyre nézve. Az iskolaszék megalakulása után annak egyházi elnöke, az elnökök és tagok névsorát az egyházkerületi tanfelügyelő útján az egyházmegyei hatóságnak és az illető állami tanfelügyelőnek haladéok nélkül írásban bejelenti. A hitközségi iskolaszék ülést tart minden évben az iskolai számadás megvizsgálása végett, ezenkívül minden hónapban és valahányszor az elnök, vagy az iskolaszéki tagok fele kívánja. Az iskolaszéket rendszerint az egyházi elnök, akadályoztatása esetén az ő tudtával és beleegyezésével a világi elnök hívja össze. Az ülésekről rendes jegyzőkönyv vezetetik, mely az elnök és a jelenvoltak két megbízottja által hitelesítettik. Ezen jegyzőkönyvet az egyházi elnök őrzi, az egyházkerületi tanfelügyelő pedig hivatalos iskolalátogatása alkalmával aláírja. A jegyzőkönyv kivonata minden, a fennálló szabályok szerint egyházhatalósági elintézkést vagy jóváhagyást igénylő ügyben s különben is valahányszor az egyházmegyei hatóság kívánja, az egyházi elnök és a jegyző aláírásával ezen hatóság elé terjesztetik. Az iskolaszék a tanítókat a megüresült állomásokra mindenkor előlegesen kihirdetett pályázat folytán az e hivatalra képesítettek közül az egyházkerületi tanfelügyelőnek, vagy helyettesének, mint egyházhatalósági biztosnak jelenlétében választja. A választási jegyzőkönyvet a megválasztott tanító bizonyítványával együtt az egyházkerületi tanfelügyelőség útján a

választás megerősítése végett az egyházmegyei hatósághoz fölterjeszti. Oly esetekben, midőn valamely tanítói állomás véglegesen be nem tölthető, arra az iskolaszék képesített segédtanítót az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával ideiglenesen alkalmaz. A szükségessé váló segédtanítói állomásokat felállítja s betölti. E végből okleveles tanítókat vagy tanítóképezdét végzett egyéneket segédtanítókul meghívhat, mit ha nem teljesítene, a segédtanítót az egyházkerületi tanfelügyelő alkalmazza. Ezen meghívás vagy alkalmazás az egyházmegyei hatósághoz megerősítés végett fölterjesztendő. A megválasztott és egyházhatóságilag megerősített tanító az egyházkerületi tanfelügyelő, vagy ennek akadályoztatása esetében a helybeli plebános által leszen hivatalába bevezetendő és pedig a hívők jelenlétében a templomban, hol a trienti szent zsinat rendelete szerinti hitvallást ünnepélyesen leteszi. A rendes és segédtanítók fizetését a helyi körülmények szerint az iskolaszék, tekintettel a népiskolai törvény 142. §-ra, megállapítja, s arról az egyházkerületi tanfelügyelőség útján, helybenhagyás végett az egyházmegyei hatóságnál jelentést tesz. A hitközségi iskolaszék által megállapított tanítói díjlevél az egyházkerületi tanfelügyelőség útján az egyházmegyei hatóságnak két példányban előlegesen fölterjesztendő, s csak annak jóváhagyása után lesz érvényes. Jóváhagyás után az egyik példány az egyházmegyei levéltárba tétetik, a második az iskolaszéknek küldetik vissza. A tanítónak hitelesített másolat adatik ki. Az iskolaszék az összeírt tankötelesek névsorát a községi előljáróságtól átveszi, és szigorúan felügyel, hogy ezek az iskolába rendszeren járjanak; a mulasztók szüleit vagy gondviselőit első ízben megintí, azután a mulasztások jegyzékét legalább minden két hétben a községi előljáróságnak a büntetések megszabása végett átadja, és attól a behajtott büntetéspénzeket az iskola javára átveszi. Intézkedik az iskolának szükséges tanszerekkel való ellátásáról, és a tanítók illetményeinek pontos kiszolgáltatásáról. A szükséges tankönyvek beszerzéséről gondoskodik, ügyelvén, hogy az iskolákban olyan könyvek és térképek ne használtassanak, melyek az egyházmegyei hatóságtól engedélyezve nincsenek, vagy melyeknek használatát a kormány eltiltotta. Felügyel, hogy a tanítók az egyházhatóság által megállapított és hitelesített tantervet szorosan megtartsák. A megállapított és hitelesített tanterv alapján a tanító vagy tanítók hozzájárulásával a helyi körülményekhez és a tanítók számához alkalmazott tanítási tantervet (órarendet) dolgoz ki évről évre, melyet a tanító a tanterem falára kifüggeszt, és tanítási eljárásában pontosan követ. Felügyel a hitközségi iskolában a közegészségi állapotra, s úgy az 1868. évi XXXVIII.

t.-cz. 27., 28. §§-ban, valamint a közegészségügy rendezéséről szóló 1876 évi XIV. t.-cz. 27–35. §§-ban foglalt rendeletek megtartására. A tanügyi statisztikai adatokat elkészítteti, hogy azokat kívánatra vagy az egyházmegyei hatóságnak, vagy a kormány képviselőjének kiszolgáltatthassa. Az iskolai törvény pontos végrehajtását illető ügyekben a közigazgatási bizottságtól hozzá intézett megkereséseknek eleget tesz; a bekívánt táblázatokat, kimutatásokat kiadja, s a sérelmes eseteket az egyházmegyei hatóságnak följelenti. Az iskolát hetenkint legalább egyszer egy-egy küldöttje által meglátogattatja. A kiküldött a tanításba bele nem szólhat, hanem az iskolát szemléli meg és a tanítás rendes folyását kíséri figyelemmel. Tudomást szerez arról, vajjon a gyermekek rendesen járnak-e iskolába? Vajjon a tanítás imádsággal kezdődik, végződik-e? Vajjon a leánygyermekek külön oldalon ülnek-e? A tanítót az iskola netatani szükségei felől megkérdezi. Ottléte idejét a tanítónál e célra őrzött jegyzőkönyvbe beírja, és a tapasztaltakról az iskolaszéknek jelentést tesz. Az iskolaszék szigorúan felügyel a rendes és segédtanítóknak erkölcsi magokviselésére, hivatali kötelességeik pontos és szorgalmas teljesítésére, a növendékekkel való bánásmódjukra, valamint arra is, hogy a népiskolai törvény 141. §-ának értelmében a kántori szokott teendőkön kívül semmi más hivatalt ne viseljenek, vagy az egyházmegyei hatóság által meg nem engedett mellékfoglalkozást ne gyakoroljanak. A hanyag vagy rossz magaviseletű tanítót megint, s ha ismételt megintésre sem javulna, az egyházkerületi tanfelügyelőnek följelenti, ki az ügyet az egyházmegyei hatóság elé terjeszti; ellenben a szorgalmas és kitűnő tanító igyekezetének jutalmazásáról gondoskodik. Iskolai fegyelmi ügyekben, úgy szintén a szülők és tanítók közötti perekben intézkedik és elsőbíróságilag ítél: határozata ellen azonban mindkét fél 15 nap alatt az egyházmegyei hatósághoz főlebbezhet. Az iskolai szorgalomidőt, valamint a szünetek idejét a törvény idevonatkozó rendeletének (154. §.) korlátai között, tekintettel a helyi viszonyokra, meghatározza, a szorgalomidő kezdetét legalább két héttel előbb kihirdeti, és a tanító- vagy tanítóknak meghagyja, hogy a fölvételre kitűzött napon a gyermekeket beírják. Az iskolában a tanítás körül tapasztalt hiányokat, vagy a szükséges javításokat, amennyiben azokat maga el nem háríthatná, illetőleg nem eszközölhetné, az egyházkerületi tanfelügyelőnek bejelenti. Határoz a tandíj behozatala vagy megszüntetése iránt; de mindig tekintettel a népiskolai törvény 1., 50. és 51-dik szakaszaira, melyekben a tankötelezettség-, és szegénységöket kimutató gyermekek tandíjmentessége van kimondva. Az évi vizsgálatokon jelen van, és a kitűnő s szor-

galmas tanulók megjutalmazásáról gondoskodik. A néptanítók nyugdíjazásáról szóló törvény értelmében a rábizottakat végrehajtja. Különösen pedig az országos nyugdíjintézetbe fölvett tanítók nevét, midőn azok a községbe beköltöznek, vagy lakhelyeiket változtatják, azon hely megnevezésével együtt, a hová költöztek, az állami tanfelügyelőnek bejelenti. Eljárásáról a hitközségnek évenként legalább két ízben, sürgős és fontos esetekben többször is jelentést tesz. Mint a hitközségben a népnevelésügy öre és képviselője, gondoskodik, hogy a népiskolai törvény 50-dik §-a értelmében az ismétlődő oktatások mindenütt megtartassanak és azokba a 13—15 éves tanulók pontosan járjanak, továbbá, hogy a körülményekhez képest kisdedovoda, felsőbb népiskola, vagy polgári iskola állíttassék fel. Általában felügyel arra, hogy az egyházmegyei hatóságnak az iskolaügyre vonatkozó minden rendelethez pontosan végrehajtsassék.

B) Az iskolai vagyon kezelésére nézve. A hitközségi iskola-vagyont, annak jövedelmeit, ugyszintén a hitközségi iskola javára tett alapítványokat, rendeltetésükhöz híven, s az azokra vonatkozólag fennálló szabványok pontos megtartásával, az egyházmegyei hatóság felügyelete alatt és rendeletei szerint kezeli. Amennyiben pedig az ily alapítványok kezelését az alapító kifejezett akarata másra bízta volna, azok szabályszerű és rendeltetésüknek megfelelő kezelését ellenőrzi. Az iskolának évi szükségleteiről, beleértve a tanítók évi járandóságait, rendes költségvetést készít, melyben pontosan elősorolja mindazon forrásokat, melyekből az iskola évi jövedelmeit meríti. Ügyel az iskolaépület s a tanítói lak jókarban tartására, és az iránt a szükségekhez képest intézkedik. Nagyobb iskolai építkezések iránt az egyházmegyei hatóságnak a tervek és költségvetés melléklésével fölterjesztést tesz, attól engedélyt kér, s az engedély és rendelet szerint az építkezést eszközli; halasztást nem szenvedő javításokat pedig felelősség és utólagos följelentés mellett rögtön eszközöltet. A hitközségi iskolavagyonhoz tartozó tőkésíthető pénzeket 100 forintig kamatozás végett elhelyezi, s földet, ha czélszerűnek látja, bérbe adja, arra figyelni tartozván, hogy a kölcsönvevő háromszoros biztosítékot nyújtson. A kötelezvények és biztosítékok másolatai utólagosan az egyházmegyei hatósághoz fölterjesztendők, s a kölcsönadott összegért az iskolaszéknek a kölcsönt megszavazó minden tagja együttesen és egyenkint felelős. Száz forintnál nagyobb összegnek kölcsön-, valamint a földnek bérbeadása az egyházmegyei hatóság jóváhagyása után s rendelkezése szerint foganatosítandó. Az elnök és a gondnok a hitközségi iskola pénztárából kölcsönt nem vehetnek. Gondoskodik a

szükséges évi kiadások fedezéséről. De ha a rendes kiadásokon felül 50 frtnál nagyobb kiadás szükségeltetnék, arra az egyházmegyei hatóságtól az egyházkerületi tanfelügyelőség útján engedélyt kér. Ha iskolai alapítványok tétetnek, a hitközségi iskolaszék azokról szóló három példányban kiállított szabályszerű alapítványleveleket s egyéb hozzátartozó okiratokat megerősítés végett az egyházkerületi tanfelügyelőség útján az egyházmegyei hatósághoz fölterjeszti. Az iskolai leltárt elkészíti és rendben tartja. Az iskolai számadásokat megvizsgálja és felülvizsgálat végett az egyházkerületi tanfelügyelőség útján az egyházmegyei hatósághoz fölterjeszti.

Az iskolaszék tisztviselői. A) Elnök. Az iskolaszék elnöke összehívja a gyűlést; kitézi az elintézendő tárgyakat, vezeti a tanácskozmányokat; kimondja a határozatokat; azok végrehajtását eszközli, az iskolaszéket, közvetve az egész hitközséget iskolai ügyekben képviseli. B) Jegyző. A jegyző vezeti az ülések jegyzőkönyveit; elkészíti a szükséges kivonatokat és a jelentéseket fölszereli. C) Gondnok. Az iskolaépületek jókarban tartására ügyel; az épületek tisztogatásáról gondoskodik; a szükséges javításokat a hitközségi iskolaszéknek bejelenti s annak rendeletére eszközli. Az iskola kiadásait és bevételeit felelősség terhe alatt kezeli; mihez képest a község tagjaitól a köteles iskolai tartozásokat — ha szükséges, a polgári hatóság fölkért közbenjárása mellett — beszedi; a tanító illetekeit meghatározott időben annak nyugtá-ványára kiszolgáltatja. Azonban mind a bevételre vonatkozó ellen-nyugtákat, mind a kiadási nyugtákat a plebános, mint az iskolaszék egyházi elnöke, ellenjegyzzi, melyek csak így érvényesek. Mindamellett az évi rendes kiadásokon felül rendkívüli szükségekre a hitközségi iskolaszék előleges jóváhagyása és utasítása nélkül 10 frtnál többet egy éven át ki nem adhat, s azért a szükséghez képest összeállított költség-előirányzatát az iskolaszéknek bemutatja, eljárásáról pedig a teljes ülésben mindenkor jelentést tesz. A kiadásokról és bevételekről hiteles, a plebános mint elnök által ellenjegyzett okiratokkal ellátott számadást vezet, és naplóját havonként, végszámadásait pedig az év végével a hitközségi iskolaszék elé terjeszti. A gondnok teendőit akadályoztatása esetén az algondnok végzi. A hol eddig a tanítók fizetését, az iskolák fentartását, az épületek javítását a polgári község előjárósága a kath. iskolaszékkel egyetértve gondozta, ezen gyakorlat továbbra is fentartatik. Az iskola és az erre vonatkozó alapítványok pénzei biztos szekrényben, legalább két zár alatt tartatnak; a kulcsok egyikét az elnök, másikat azon gondnok őrzi, ki számadásra köteles. A pénzszekrény rendszeren a plebáni lakban helyeztetik el.

A plebánosnak, mint a hitközségi iskolaszék elnökének teendői. Az iskolaszéki rendszabályok értelmében a hitközségi iskolaszéknek rendes elnöke a plebános, ki mint ilyen első sorban köteles gondoskodni, hogy az iskolaszéki rendszabályok pontosan végrehaj tassanak, és azok értelmében a hitközségi iskolaszék megalakuljon. Ha a rendszabályok végrehajtásában nehézség merülne fel, és a helyi iskolai viszonyok azok részletesebb értelmezését tennék szükségessé: az egyházkerületi tanfelügyelő útján, az egyházmegyei hatóságnak véleményes előterjesztést tesz. Figyelemmel van az egyházlátogatási jegyzőkönyvnek (*Visitatio canonica*) a helyi iskolai ügyre vonatkozó határozataira; a fennálló iskolai viszonyokra; a netalán létező egyháztanácsokra, s mindig szem előtt tartja a rendszabályok azon szakaszát, mely szerint ott, hol eddig a kathol. iskolák külső ügyeit az iskolaszék a községi előljárással egyetértve gondozta, ezen gyakorlat továbbra is fentartatik. A mely hitközségben a kathol. népiskola az illető hivek minden anyagi hozzájárulása nélkül, egyes jötevek, vagy pedig e célra szolgáló alapítványból tartatik fenn, ott az iskolaszék csak az iskolát fentartók előlegesen megnyert beleegyezése mellett leszen megalakítandó. A magánosok által fentartott ezen iskoláknál az illető plebános, mint a plebániája körében létező kathol. népiskolák igazgatója, ügyel fel, hogy az 1868. XXXVIII. és 1876. XXVIII. törv.-czikkek a kathol. népiskolákra vonatkozó rendelkezései megtartassanak, az egyházhatóságilag előírt tanterv és tankönyvek használtassanak; az iskolai rendtartáshoz tartozó fölvételi, anyakönyvi és mulasztási naplók meglegyenek, s a tanító azokat a törvénynek megfelelőleg kezelje és nyilván tartsa. Ha a népnevelés érdeke, a helyi körülmények és a hivek azt kívánnák, hogy a rendszabályok 2. §-a értelmében a fiókegyház anyaegyházzal, vagy több fiókegyház együtt alakítsanak iskolaszéket: ily esetben mindenekelőtt ezen kérdés intézendő el, s a választás megejtése előtt meg kell állapítani mind az iskolaszéki tagok számát, mind pedig azon arányt, melyben az ekként egyesült hitközségek abba tagokat választani fognak. A hol a hitközség a törvény, vagy az 1868. XXXVIII. t.-cz. életbeléptetését megelőző gyakorlat alapján, szervezett hitközségi képvisellel bír: ott a hitközségi iskolaszéket az 1876. XXVIII. t.-cz. 9. §-a értelmében ezen hitközségi képviselőt választja. A választók lajstroma a rendszabályok 7. §-a értelmében megtekintés és felszámolás végett 3 napig kiteendő; azonban a rendszabályok a választási lajstrom kitételének helyét nem határozzák meg. Ez a helyi körülményektől függ. Alkalmas hely erre nézve az iskola-épület, vagy,

ha a helyi körülmények azt megengedik és javasolják, a községháza. Az iskolaszéknek megalakítása után az elnökök és a tagok névsorát a rendszabályok 18-dik §. értelmében további megfelelő eljárás végett, az egyházkerületi tanfelügyelőnek haladéktalanul megküldi. A rendszabályok 19. §. értelmében az iskolaszéki gyűlést rendesen megtartja, és arra minden iskolaszéki tagot meghiv. Az iskolaszék elintézéséhez tartozó s időközben érkezett, vagy fölmerült minden iskolai ügyet és tárgyat az iskolaszék elé terjeszt, azok tárgyalási sorrendjét megállapítja, gondoskodván, hogy mindaz, mi a hitközségi iskolai ügy javát illeti, az iskolaszéki ülésben megbeszélés és tanácskozás tárgyát képezze. Ha az iskolaszék netalán oly ügyben hozna határozatot, mely a rendszabályokban kijelölt hatáskörén kívül esik, az ily határozat végrehajtását felfüggeszti és az ügyet az egyházkerületi tanfelügyelő útján, az egyházmegyei hatósághoz fölterjeszti. Az iskolaszéki rendszabályok értelmében a megürült tanítói állomások pályázat útján levén betöltendő, e végből az üresedésbe jött állomás szabályszerű jövedelmeinek jegyzékét az iskolaszék részéről és nevében, a pályázat kihirdetése végett, az egyházkerületi tanfelügyelőnek megküldi, és azt értesíti, hogy a helyi viszonyokhoz képest, az iskolaszék mely napon kívánja a választást eszközölni. A tanítók választásánál, amennyiben az egyszersmind kántor is volna, és mint ilyennek választását az egyházlátogatási jegyzőkönyv, vagy törvényes gyakorlat szabályozná, ezt az iskolaszék a választási jog gyakorlásánál figyelembe tartozik venni. Ha az egyházkerületi tanfelügyelő a megválasztott és egyházhatóságilag megerősített tanítónak hivatalába leendő bevezetésével a plebánost bizza meg: e tiszten a rendszabályok 23-dik §-ában előirt módon jár el. Az iskolaszéki rendszabályok értelmében az iskolaszék által kiállítandó tanítói díjlevél elkészítésénél arra ügyel, hogy az szabályszerűen állíttassék ki, valamint rendben legyen az iskolai leltár, melynek elkészítése az 51-dik §. értelmében az iskolaszék hatásköréhez tartozik. Az így elkészített leltár mellett adatnak át a tanítónak az iskola felszereléséhez tartozó tárgyak és taneszközök, ki azok hű megőrzéséről az iskolaszéknek számolni köteles. Az iskolaszék egyik fontos teendője a megállapított és hitelesített tanterv alapján elkészíttetni az iskola helyi körülményeihez és a tanítók számához alkalmazott tanítási órarendet. A plebános mint elnök, nemcsak azon lesz, hogy az iskolaszék e fontos teendőjét a rendszabályok 29. §-a szerint célszerűen teljesíthesse, hanem egyszersmind azt is szorgalmazni fogja, hogy a leánygyermek a varrásban és szükséges női

kézi munkákban, a fiuk pedig a kerti gazdaság mellett, a vidék viszonyaihoz képest művelhető házi iparban is gyakoroltassanak. Ha az iskolaszéknek intézkedései, vagy hozandó ítéletei ellen 15 nap alatt netalán fölebbezés adatnék be, mint elnök, kötelességének fogja tartani az ily fölebbezést az iskolaszék véleményével az egyházmegyei hatósághoz fölterjeszteni. Az iskolaszéknek kötelessége a rendszabályok 34-ik §-ban előírt módon a hanyag, vagy rossz magaviseletű tanítót meginteni, de felette nem bíraskodhatik. Oly esetben tehát, midőn az ekként gyakorolt ismételt megintés sikerre nem vezetne, valamint akkor is, ha a tanító az egyházhatóság által elő nem irt, vagy a kormány által eltiltott tankönyvet használna, — mire a rendszabályok 27. §. szerint az iskolaszék van hivatva felügyelni, — kötelessége az elnök-plebánosnak az ügyet az egyházkerületi tanfelügyelő útján az egyházmegyei hatóságnak haladéktalanul fölterjeszteni. Gondoskodik, hogy az iskolaszék tagjai az iskolát meglátogassák, és minden osztályban meg legyen az iskolát meglátogatók jegyzőkönyve, melybe ottléteket és a tapasztaltakat bejegyezhessek. A hitközségi iskolai vagyon pontos kezelésén kívül, mit az iskolaszék a rendszabályok értelmében eszközöl, főgondjai közé számítja az iskolaszék figyelmét az iskolai alapvagyon gyarapítására felhívni. Nevezetesen: a) gondoskodik, hogy ott, hol a tagosítás, vagy legelő-elkülönítés még meg nem történt, a tagosítás vagy legelő-elkülönítés alkalmával a hitközségi iskola javára bizonyos rész kihasíttassék, és az, mint a kathol. hitközség iskolai vagyona, telekkönyveztessek; ezen telekkönyvi bejegyzést a már meglevő iskolai vagyonra nézve, ha az még nem volna szabályszerűen bejegyezve, szintén eszközli, illetőleg az iskolaszék által eszközölteti. b) Nem mulaszt el fölhasználni egyetlen kedvező alkalmat sem arra nézve, hogy az iskolai alapvagyon gyarapíttassék; e végből ajánlani fogja az iskolaszéknek a takarékmagtárak fölállítását, az időszerű és a helyi viszonyokhoz alkalmazott segélyek gyűjtését, alapítványok tételét, stb. Némely vidéken czélszerűen gyarapíttatik az iskolai alap oly módon, hogy a közlegelőből, vagy a községbeli birtokosok részéről ideiglenes használatra (három, négy évre) átengedtetik az iskola javára néhány hold föld. Ezt a hitközség közösen megmunkálja, és az egész jövedelmet az iskolai alap javára tőkésíti. Mint elnök hivatva van iskolai ügyekben az iskolaszéket és közvetve az egész hitközséget képviselni. E minőségben fő törekvésének ismeri akként járni el, hogy a jó egyetértés az iskolaszék és a polgári község előljárósága között folytonosan fentartassék. A polgári hatóságok és az állami tanfelügyelő törvényes kívánalmainak teljesítését az

iskolaszéknél eszközli, és a kívánt statisztikai adatok pontos összeállítását gondozza és ellenőrzi. A tanító fizetésének rendes kiszolgáltatása érdekében semmi alkalmat nem mulaszt el az iskolaszéknél fölhasználni; de különösen a tanító halála esetében szorgalmazni fogja, hogy az elhalt tanító özvegye vagy árvái a népoktatási 1868. XXXVIII. t.-cz. 140. §-ban fölemlített és egyéb kedvezményekben, a körülményekhez képest, részesüljenek.

A plebánosnak, mint a hitközségi népiskolák igazgatójának teendői. A plebános mint iskola-igazgató vezeti a népiskolai tanítást egész menetét, megfigyeli a tanító tanítási eljárását, felügyel az iskolai fegyelem fentartására, szóval kötelessége mindazt megtenni és gondozni, mi az iskola beléletéhez tartozik, és a mit a gyermekek valóságos nevelése és helyes oktatása megkíván. E végből az iskolát minél gyakrabban meglátogatja, és nemcsak a tanteremnek tisztán tartásáról és kellő fölszereléséről, hanem a gyermekeknek erkölcsi viseletéről és az előirt tantárgyakban tett előhaladásáról is közvetlen és részletes tudomást szerez magának. Ha az iskolának meglátogatása alkalmával azt tapasztalná, hogy a tanító kevésbbé szorgalmas, és tanítási eljárása a tanítás- és neveléstan elveinek, és a kathol. iskola feladatának meg nem felel: a tanítót négy szem között bizalmasan figyelmezteti az észlelt hiányokra, nagyobb szorgalomra inti s komolyan meghagyja neki, hogy kövesse tanítási eljárásában a nevelés- és tanítástan elveit, alkalmazkodjék az egyházmegyei hatóság által előirt tantervhez, a tanítási órákat pontosan megtartsa, s az iskolában kellő időben, a tanítási idő megkezdése előtt legalább egy negyed órával, rendszeren megjelenjék. Ha ily módon ismételve tett figyelmeztetésnek és megintésnek sem lenne kívánt sikere, az ügyet az iskolai rendszabályok 34-ik §-ban előirt eljárás végett az iskolaszéknek jelenti be. Eszközli az iskolaszéknél, hogy az iskola-épület jó karban és tisztán tartassék. A tanterem a tanköteles gyermekek befogadására elegendő térséggel bírjon, világos és a törvényben előirt tanszerekkel fölszerelve legyen. Az e részben tapasztalt hiányokat az iskolaszéknek bejelenti és azok megszüntetését szorgalmazza. A törvény által minden népiskola számára előirt iskolai fölszerelésen kívül, a kathol. iskola kellő fölszereléséhez tartozik a megváltás jelképe, a feszület, melynek egy kathol. népiskolában sem szabad hiányozni. Intézkedik, hogy a gyermekek ünnep- és vasárnapokon, úgy nem különben hétköznapokon is, a mennyiben az idő, a helyi viszonyok és egyéb körülmények azt megengedik — szent misét rendszeren hallgassanak; a templomban valamint a nyilvános körmenetekben tanítójuk vezetése mellett

példás rendben megjelenjenek; hogy továbbá az idősebbek korukhoz képest, a szentségek méltó fölvételéhez kellőleg elkészíttessenek, és azokhoz az eleve megállapított napokon áhitattal járuljanak. A hit- és erkölcstan alapos tanítására és a gyermekek felfogása- s korához mért bővebb megmagyarázására kiváló gondot fordít. Igyekezni fog ezen nagyföntosságu kötelességének lelkiismeretesen megfelelni. Hasonló lelkiismeretes pontosságot kíván meg azoktól, kik mint segédlelkészek, vagy önálló hitelemzők kötelesek az igazgatása alatt levő kathol. népiskolában a hitoktatást és elemzést teljesíteni. Az iskolai fegyelem fenntartását és ellenőrzését illetőleg felügyel. hogy a tanító a gyermekekkel atyai szeretettel és szeliden bánjék, s nyájassága és igazságossága által igyekezzék a gyermekeket magához kapcsolni. A fegyelem gyakorlásában fokozatosan és a neveléstan elvei szerint kell eljárnia. Ha a tanító által gyakorolt fokozatos fegyelmi eljárásnak óhajtott sikere nem lenne, az ügy előbb az igazgató, később az iskolaszék elé terjesztetik a rendszabályok 35. §. értelmében teendő intézkedés végett. Gondoskodik, hogy az iskolaszék által egyházhatóságilag megállapított tanterv alapján készített órarendet a tanító a tanterem falára kifüggeszsze, és azt tanítási eljárásában pontosan megtartsa. Az egyházhatóságilag megállapított és hitelesített tanterv, valamint az előirt tankönyvek jegyzéke az iskolában készen tartatik és a tanító köteles azt az állami tanfelügyelőnek vagy helyettesének, ha az iskolát megtátogatná, előmutatni. Az iskolai rendtartáshoz szükséges fölvételi, anyakönyvi és mulasztási naplókat (A. B. C. tabellákat) az iskola részére megszerzi, vagy az iskolaszék által beszerezteteti és ügyel arra, hogy azokat a tanító rendesen vezesse; a mulasztási napló kivonatát pedig minden hét végén az iskolaszéknek, a rendszabályok 25. §-ban előirt további eljárás végett bemutatassa. A tankötelezettség szigorú ellenőrzése végett a fölvételi naplót a tanköteleseknek a polgári község által elkészített jegyzékével összeveti, és az iskolába még be nem jegyzett tanköteles gyermekek szüleinek neveit a rendszabályok 25. §-a értelmében leendő eljárás végett az iskolaszéknek átadja. A hitközségbeli árvák nevelését és iskolába járatását kiváló figyelemmel kíséri, és az iskolaszéknek gondozásába különösen is ajánlja. Ha a kathol. tanköteles gyermekek jegyzékének ekként eszközölt összehasonlításából annak jönne tudomására, hogy kath. szülők gyermekei a községben lévő más vallású, vagy községi iskolába járnak: ezek vallás-erkölcsi neveléséről s oktatásáról megfelelő módon gondoskodni igyekszik. Hasonlóképen gondoskodni tartozik vallási és erkölcsi oktatásáról azon kathol. gyermekeknek, kik

a községben levő magániskolába, — vagy mint az ismétlő iskola látogatására kötelezettek, más vallású, vagy községi ismétlő iskolába járnak. Ezen utóbbi eset elhárítása végett azon lesz, hogy a hitközségi ismétlő-iskola minden esetre fölláttassék. Az iskolai szorgalom-időnek, az iskolaszék által lett megállapítása után felügyel az igazgató-plebános, hogy a tanító a jelentkező tanköteles gyermekeket az A. minta szerinti fölvételi naplóba pontosan beírja, és hogy a tanítás a Szentlélek ünnepélyes segélyül hívása után, a kitűzött időben megkezdessék és a törvény által megengedett szünidők kivételével, folytonos legyen. A tanítónak 1—3 napra való eltávozásra engedélyt ad; de ezen esetben a tanításról más módon tartozik gondoskodni. A jelentkező és az elemi iskolába felvehető 6—12 éves tanköteles gyermekek szerzett ismereteik szerint osztatnak be a népiskolai tanfolyam osztályaiba. Az ismétlő iskola látogatására kötelezett 13—15 éves tanköteleseket szintén az A. minta szerinti felvételi naplóba kell bejegyezni a beíratásra kitűzött 3—6 nap alatt. A mely hitközségben a kathol. népiskolában több tanító működik, ott az igazgató a tanítókkal havonként rendesen tanácskozást tart, melyre minden tanító megjelenni tartozik; és meg nem jelenését csak betegség által mentheti ki. E tanácskozásról, melynek tárgyait az iskola erkölcsi és szellemi életére vonatkozó, továbbá az iskola rendtartását és fegyelmét illető ügyek képezik, rendes jegyzőkönyv vezetetik, s a történt megállapodásokat, és a tanítás-nevelés összhangzó kezelésére nézve hozott határozatokat, minden osztály tanítója követni és megtartani köteles. Ha az igazgató oly hitközségben, hol több népiskola van, előírt kötelmeinek lelkészi teendői miatt meg nem felelhetne azon pontossággal, melyet az iskolai ügy tőle megkíván, az egyházkerületi tanfelügyelő útján, az egyházmegyei hatóságnak előterjesztést tesz az iránt, hogy a tanítók egyike vagy más alkalmas egyén, az igazgató teendőivel legalább egy részben megbizassék, illetőleg helyettesíttessék. Az így kinevezett igazgató, kötelmeiben az egyházhatóságilag kijelölt hatáskör és a vett utasítás szerint jár el. A tanév végén tartandó nyilvános vizsgálatok idejének meghatározása iránt az iskolaszéknek javaslatot terjeszt elő, illetőleg a helyi körülmények szerint a vizsgálatok napját megállapítja, s arra az iskolaszék tagjait és az érdekllett szülőket czélszerű módon meghívja, értesítvén a vizsgálat megtartásának napjáról az egyházkerületi tanfelügyelőt is. A vizsgálatot megelőzőleg gondoskodik, hogy a tanító a tanulók erkölcsi magaviseletéről, szorgalmáról és tanulásbeli előmeneteléről szóló anyakönyvet B. minta szerint elkészítse, és az a

vizsgálaton közszemlére kitétessék. A növendékek osztályzatának megállapítása következő fokok szerint történik: Erkölcsei magaviselet: dicséretes, jó, tűrhető. Szorgalom: ernyedetlen, dicséretes, változó, hanyag. Előmenetel kijelölésére: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen. A mely tanuló elégtelen osztályzatot nyert, az a következő tanév elején az igazgató és az iskolaszék egy kiküldött tagjának jelenlétében pótvizsgát tesz, s ha ekkor is elégtelen jegyet kapna, az osztály ismétlésére utasíttatik. A magántanulók az igazgató és az iskolaszék egy kiküldött tagjának jelenlétében tesznek vizsgát. A magán tanuló az előírt tandíjt kétszeresen köteles megfizetni; vagy ha a rendes tanulók tandíját nem fizetnének, az iskolaszék állapítja meg a magánvizsgálatok díját. A tanuló, midőn az iskolának bármely fokát (p. o. az elemi, ismétlő, felső népiskolát) bevégez, vagy ha ezek bármelyike bevégezése előtt más iskolába kíván átlépni, az anyakönyv alapján iskolai bizonyítvánnyal láttatik el. E bizonyítvány bélyegmentes, és azt a tanító s a plebános mint igazgató aláírja. A szülők kívánatára az iskolai bizonyítvány mindenkor kiadható, de annak kiadása ellenőrzés végett az anyakönyvbe bejegyeztetik. Az iskolai év bevégezése után ünnepélyes hálaadó isteni tisztelet tartatik. A plebános, mint iskola-igazgató, a hozzátartozó hitközségekben levő minden népiskolai tanintézetről az előírt rovatos minta szerint évi jelentést készít, és azt az egyházmegyei hatóságnak leendő fölterjesztés végett, kellő időben az egyházkerületi tanfelügyelőnek átadja.

Egyházmegyei és egyházkerületi tanfelügyelők.

Az egyházmegyei kath. népiskolai ügy rendszeres vezetésére és a létező kath. népiskolai tanintézetek felett való felügyelet biztosabb gyakorlására minden egyházmegyében egyházmegyei tanfelügyelői hivatal állíttatott fel. Az egyházmegyei tanfelügyelői hivatal áll a tanfelügyelőből és a megye terjedelméhez képest egy vagy két tanfelügyelői segédből. A hol az egyházmegye viszonyai kívánják, két tanfelügyelő is működik. Az egyházmegyei tanfelügyelőt és segédjét az illető egyházmegye főpásztora nevezi ki. A tanfelügyelő a káptalan tagjai közül választatik és neveztetik ki. Az egyházmegyei tanfelügyelő a főpásztor által részére kijelölt hatáskörben annak megbízásából, és a vett utasítás szerint működik. Nevezetesen: 1. Az egyházmegyei hatósághoz érkezett iskolai előterjesztéseket, rendeleteket és beadványokat tanulmányozza, feldolgozza, és a nyert hatáskörhöz képest

vagy elintézi, vagy pedig véleményes jelentésével az egyházmegyei hatóságnak bemutatja. 2. A mely egyházmegyében az iskolai ügyek a szentszékek (Consistorium) előtt tárgyaltnak, ott az egyházmegyei tanfelügyelő a szentszék elintézéséhez tartozó iskolai ügyekben előadó, és oly esetben, midőn véleménye eltér a szentszék tagjai többségének véleményétől, a kérdést az illető főpásztor, vagy helynöke dönti el. 3. Az egyházmegyei tanfelügyelő, mint ilyen, az egyházmegye területén létező népoktatási tanintézeteket a körülményekhez képest személyesen is meglátogatja, s felügyel, hogy az egyházkerületi tanfelügyelők a kerületükhöz tartozó népiskolákat minden évben hivatalosan meglátogassák. 4. Az iskolai számadásokat, melyeket az iskolaszékek vezetnek, felülvizsgálja és az iskolai vagyon pontos kezelését ellenőrzi. 5. Felügyel, hogy az egyházmegyében létező kath. népiskolai tanintézetek a törvény kívánalmainak és az egyházhatósági rendeleteknek mind külső, mind belső felszerelésükre nézve megfeleljenek, és hogy azokban a nevelés s tanítás az egyházhatóságilag előírt tanterv és tankönyvek alapján eszközöltessék, és a tanköteles gyermekek a mindennapi és ismétlő iskolába rendszeren járjanak. 6. A tanítóknak a nevelés- és tanítástan köréből kidolgozás végett évenként alkalmas gyakorlati elméleti tételeket kitűz; a tanítók egyházkerületi tanácskozásányaiban, a mikor csak lehet és szükséges, megjelenik s elnököl. 7. Szigoruan felügyel, hogy az egyház területén létező községi népiskolákban, valamint a magán-tanintézetekben a hit- és erkölcstan a törvény értelmében taníttassék. 8. Figyelemmel kíséri a tanítók fizetéseinek pontos kiszolgáltatását, és a mennyiben szükséges, az illető iskolaszékeket szorgalmazza, sőt a polgári hatóságokat is megkeresi. 9. Az egyházkerületi vagy egyházmegyei tanító-egyletetet gyámolítja; gyűléseikben lehetőleg részt vesz s felügyel, hogy működésüket a kath. népnevelés érdekében megerősített alapszabályaik keretén belül folytassák. 10. Kiváló gondot fordít az egyházmegyében levő tanító- és nótanító-képző intézetekre. A tanítóképesítő vizsgálatokon jelen van, és a tanítóképesítő okleveleket aláírja. 11. A felsőbb népiskolák és a polgári iskolák, valamint a kisdodóvó intézetek felállítását a törvény értelmében és a helyi viszonyokhoz képest szorgalmazza. Általán mindaz iránt, mit az egyházmegyei kath. népnevelés érdekében jónak, czélszerűnek és hasznosnak tart, az egyházmegyei hatósághoz nemcsak évi jelentésében, hanem azonkívül is indítványt, javaslatot terjeszt elő. A szentszékek elintézéséhez az illető egyházmegye főpásztorának rendelkezése szerint tartoznak: 1. Az új népiskolai épületek felállítása, a mennyiben az, az egyházmegyei alapítványok

terhére, vagy azok segélyének igénybevétele mellett terveztetik. 2. Az iskolaszékek által megválasztott tanítók megerősítése. 3. A tanítók elleni fegyelmi eljárás. 4. Az egyházmegyei kántortanítói nyugdíjintézeti ügyek. 5. A hitközségi iskolaszékektől az egyházmegyei hatósághoz fölterjesztendő ügyek. A szentszéki ülésekben elintéztet iskolai ügyek a szentszéki elnök aláírásával láttatnak el és adatnak ki, vagy terjesztetnek föl az egyházmegye főpásztorához. Az egyházmegyei tanfelügyelő kinevezésekor a főpásztortól részletes utasítást kap, s ezen utasítás szerint tartozik működésében és az iskolák hivatalos meglátogatásában eljárni. Az egyházmegyei tanfelügyelő az iskolaszékeket, valamint az egyházkerületi tanfelügyelőket működésükben támogatja, s ezek viszont az egyházmegyei tanfelügyelő által hozzájuk intézett hivatalos felhívásokat, megkereséseket teljesíteni tartoznak. Az egyházmegyei tanfelügyelő a kath. népiskolai tankönyvek kiadását előkészítő és ellenőrző tanügyi bizottságnak tagja. Az egyházmegyei tanfelügyelőnek kinevezése az illető állami tanfelügyelőnek, a hitközségi iskolaszékeknek és az egyházkerületi tanfelügyelőknek az egyházmegyei hatóság által hivatalosan tudtul adatik. Az egyházmegyei kath. népiskolák állapotáról a hozzá beérkezett adatok és személyesen szerzett tapasztalatai alapján évenként általános kimutatást készít, és azt véleményes jelentése mellett az egyházmegyei hatóság elé terjeszti. Hivatalos utazási költségeit, valamint az irodai kiadásokat felszámítja, és azok az egyházmegyei pénztárból megtérítetnek, vagy pedig e célra évi általányban részesül. A tanfelügyelői segéd állandó évi fizetéssel láttatik el.

Az egyházkerületi tanfelügyelőnek (fő- vagy al-esperesnek) feladata a rábizott egyházkerületben létező mindennemű kath. népiskolai tanintézetek felett őrködni és felügyelni, hogy azok úgy külső, mint belső berendezésekre nézve a törvény kívánalmainak és rendelkezéseknek megfeleljenek. Hogy az egyházkerületi tanfelügyelő ezen feladatának mennél sikeresebben megfelelhessen és egyházkerületében a kath. népevelés érdekeit lehetőleg előmozdithassa, kötelessége az egyházkerületében levő kath. népoktatási tanintézeteket évenként egyszer mulhatlan, de a fölmerült szükséghez képest többször is hivatalosan meglátogatni, és azok állapotáról a helyszínén személyesen tudomást szerezni. Az iskolaszéki rendszabályokban reá bízottakat hiven és pontosan igyekszik teljesíteni. Nevezetesen: a) Az iskolaszék megalakulásáról a rendszabályok 18. §.- értelmében az egyházmegyei hatóságot és az állami tanfelügyelőt a tagok névsorának beküldése mellett haladéktalanul értesíti. b) Az üresedésbe jött tanítói állomásokra

a pályázat kihirdetését czélszerű módon eszközli; a választást mint elnök vezeti. Ha akadályozva volna a választáson személyesen megjelenni, helyettest küld ki, és a helyettes kiküldéséről az iskolaszéket írásban értesíti. c) A megválasztott és egyházhatóságilag megerősített tanítót hivatalába bevezeti. Ha e tiszteben közbe jött akadály miatt el nem járhatna, a tanítónak hivatalába leendő bevezetésével az illetékes plebánost bizza meg. d) A rendszabályokban előirt esetekben segédtanítókat alkalmaz és eljárását az egyházmegyei hatóságnak megerősítés végett fölterjeszti. Az egyházmegyei hatóságnak az iskolaügyben kiadott rendeleteit és megbízásait egyházkerületében végrehajtja, és azok pontos teljesítésére felügyel. A hitközségi iskolaszékeknek hozzá tett előterjesztéseit véleményes jelentésével az egyházmegyei hatóságnak bemutatja, hogy a hitközségi iskolaszékek az egyházmegyei hatóságnak az ekkép fölterjesztett ügyekben hozott határozatait végrehajtsák. Gondoskodik, hogy az egyházkerülethez tartozó minden hitközségben a tanköteles kath. gyermekek számának és a törvény kívánalmainak megfelelő népiskola állittassék, hogy a létező, a mennyiben hiányos volna, czélszerűen átalakíttassék és fölszereltessek. E részben az illető iskolaszékeket szorgalmazza és ismételve figyelmezteti a rendszabályokban előirt kötelmeik teljesítésére. A népnevelés érdekeinek minél sikeresebb előmozdítása végett sürgeti az ismétlő iskolák czélszerű berendezését, s a népoktatási törvény értelmében (1868. XXXVIII. t.-cz. 59. §.) a felsőbb népiskola, esetleg (67. §.) a polgári iskola felállítását. A hol a helyi viszonyok ezt azonnal fogyanatosíthatni meg nem engedik: ott azon van, hogy legalább az iparos tanulók részére esti ipariskolák létesíttessenek. Ha egyházkerületében egymáshoz közel eső oly kisebb két vagy három hitközség van, melyek egyikében sincs a törvény kellékeinek megfelelő népiskola, s illet saját erejükből létesíteni és fentartani nem képesek, ajánlani fogja, hogy egyesülve tartsanak fenn jól berendezett kath. népiskolát. E végből az illető hitközségek előljároságát tanácskozmányra hívja meg, s velők az ügy előmozdítása végett értekezik. A mely hitközségben nincs iskola, de annak felállítását a tanköteles gyermekek kevesebb száma sem kívánja, ott szorgalmazni fogja, hogy a kath. gyermekek a szomszéd hitközség iskolájába eljárjanak és az illető plebános részéről kellő hitoktatásban részesüljenek. Hasonlóképen kell gondoskodnia a község határában létező pusztákon, vagy majorságokban, vagy tanyákon lakó kath. gyermekek iskolába járatásáról és hitoktatásáról. A nagyobb kiterjedésű és népesebb pusztákat illetőleg eszközli, hogy azok birtokosai a tanköteles gyermekek oktatásáról a

népoktatási törvény (1868. XXXVIII. t.-cz. 47. §.) értelmében gondoskodjanak.

Az egyházkerületben levő kath. tanítók szakképzettségének lehető előmozdítása és a tanítási eljárás egyöntetűségének biztosítása végett igyekszik tanítói könyvtárakat létesíteni, az előírt tanítói tanácskozmányt minden évben megtartja. Ezen tanácskozmányokban felolvasatnak és megmagyaráztatnak az időközben érkezett fontosabb felsőbb rendeletek: megbeszéltetnek az egyházkerületi népiskolák erkölcsi és szellemi ügyei; megvitattatnak a tanítók dolgozatai, melyeket az egyházmegyei tanfelügyelő által kitűzendő nevelés, tanítástani tételből évenként elkészíteni kötelesek. A megtartott tanítói tanácskozmányokról jegyzőkönyv vétetik fel, mely a tanítók dolgozataival együtt az egyházmegyei hatóságnak fölterjesztetik. Kiváló gondot fordít az egyházkerületi tanítók szellemi képzettségének előmozdítása mellett azok anyagi helyzetének javítására. Tudomást vesz fizetéseik mennyiségéről és azok rendes kiszolgáltatásáról. Ha e részben hiányt tapasztal, az iskolaszéket felhívja, hogy kötelességének eleget tenni és a tanítók évi fizetését nemcsak pontosan kiszolgáltatni, hanem a körülményekhez képest javítani igyekezzenek. Az egyházmegyei kántortanítói nyugdíjintézet ügyeit egyházkerületében vezeti, a befizetéseket átveszi és ellenőrzi. Az elhalt kántortanító árvái és özvegye részére, a mennyiben jogosítottak, a nyugdíjilleték folyóvá tételét a fennálló egyházmegyei szabályok értelmében eszközli.

Az egyházker. népoktatási tanintézetek leendő hivatalos meglátogatásának idejéről az iskolaszéket értesíti, és ezen hivatalos látogatásában következőkép jár el: *a)* Tudomást szerez az iskolaszék működéséről, átnézi az ülésekről vezetett jegyzőkönyveket, és a helyi népiskolai ügyben az iskolaszékekkel tanácskozik. *b)* Megvizsgálja az iskolai vagyon kezelésére s az iskolai épületeket tűz elleni biztosítására vonatkozó okiratokat, és a gondnok által vezetett naplókat; megvizsgálja az iskolahelyiséget, és ha annak akár külső, akár belső felszerelését hiányosnak találja, az iskolaszék figyelmét a tapasztalt hiányok pótlására felhívja. *c)* Tudomást vesz a gyermekek vallás-erkölcsi állapotáról, a hitelemzésnek mely időben, ki által és miként való megtartásáról; a másvallásu vagy községi iskolába járó kathol. gyermekek hit- és erkölcs-tani oktatásáról, a nyilvános isteni tiszteleten való megjelenéséről és a szentségekhez járulásáról. *d)* Megvizsgálja a fölvételi és mulasztási naplókat, a tankötelesek összeírását, hogy megtudja: helyesen vezeti-e azokat a tanító, s szorgalmasan járnak-e a tanköteles gyermekek az iskolába, megtartatik-e az

ismétlő iskola, s helyesen vannak-e úgy a mindennapi, mint az ismétlő iskolában a gyermekek osztályozva, s ha az iskola vegyes, vajlon a leánygyermekek a fiúktól elválasztva ülnek-e? e) Az iskolaszék által a rendszabályok 29. §-a értelmében elkészített órarendet és a használatban levő tankönyveket kiváló figyelmére méltatja, és ha nem találja megegyezőnek az egyházhatóságilag előírt tantervvel és tankönyvekkel, e tekintetben azonnal intézkedik. f) A tanítás menetének és sikerének megtudása céljából az előírt tantárgyakból a gyermekeket kikérdezteti, és maga is kikérdezi. Mennyire lehetséges, a hivatalos látogatáson kívül az évi vizsgálatokon is majd egyik, majd másik iskolában megjelenik. g) Az iskolaszéki rendszabályok 33-dik szakaszában előírt iskolalátogatási jegyzőkönyvet megtekintti, és az iskolaszéki tagoknak az iskola gyakori meglátogatását a rendszabályok értelmében ajánlja. h) A tanító magaviseletében, tanítási eljárásában észlelt hibákat a tanítónak négy szemközt elmondja: a szorgalmas és példás viseletű tanítónak pedig elismerését kifejezi nyilvánosan, és lehető megjutalmazásáról alkalmilag gondoskodik, vagy e végett az iskolaszék figyelmébe ajánlja. Az iskolai alapvagyonnak a hitközségi iskolaszék által a rendszabályok értelmében való kezelését ellenőrzi; a helyi tanhatóságokat iskolai alapvagyongyűjtésére, vagy a meglevőnek gyarapítására buzdítja; ebbeli törekvésekben gyámolítja, sőt a mennyiben szükséges, maga is közbenjár és az egyházmegyei hatóság közvetítését is kikéri, hogy a tagosítás, vagy legelő-elkülönítés alkalmával a hitközségi iskola részére bizonyos földterület kihasíttassék. Felügyel és megvizsgálja: vajlon a meglevő iskolai föld be van-e és helyesen a telekkönyvbe írva. Mint egyházkerületi tanfelügyelő, a polgári és az iskolai hatóságok között a jó egyetértést részéről is fentartani, előmozdítani igyekszik. Az illető iskolaszékeket működéseikben gyámolítja. Kiváló figyelemmel kíséri a faiskolák ügyét, a kerti gazdászat ápolását és gyümölcsfák nemesítését. Eszközölni igyekszik az illető iskolaszékeknél, hogy a gyermekek a vidéken divó és gyakorolható kézi munkában és házi iparban, a leányok pedig a varrásban és női kézi munkákban lehető és a körülmények által megengedett oktatásban részesüljenek. Az egyházkerületi népoktatási tanintézetek állapotáról a hivatalos évi látogatások alkalmával szerzett adatok alapján részletes kimutatást terjeszt az egyházmegyei hatóság elé, melyben valamint a tapasztalt előhaladást, úgy a még létező hiányokat feltüntetvén, azok miként lehet megszüntetése iránt véleményét előadja. Az egyházmegyei hatóság által előírt iskolai értesítvényeket az illető igazgatóktól bekívánja, s

azokat, valamint az iskolaszékek által hozzá áttett iskolai számadásokat az egyházmegyei hatóságnak betérjeszti. A mely egyházmegyében az egyházkerületi tanfelügyelők számára utazási általány rendszerezítve nem volna, ott hivatalos utazási költségeiket felszámítják, és azok nekik az egyházmegyei pénztárból utalványoztatnak.

A kath. népiskolákra vonatkozó egyéb rendeletek.

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 7. §-a értelmében a községi iskolába járó tankötelesek hit- és erkölcsstani oktatásáról az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni. A róm. kath. növendékek hit- és erkölcsstani oktatása feletti gondoskodás és felügyelet a kánonjogban gyökerező, s az állam által, a törvényhozás által és a gyakorlati téren folyton elismert és tiszteletben tartott hittanítói hatalomnál fogva a megyés püspököt (érseket) illeti meg. A kánonjog értelmében minden közsegeben hitoktató maga a plebános. A plebános mellé segédül az u. n. segédlelkészek adatnak, ott, hol a lelkészi teendőket, — melyek közé a hitoktatás is tartozik — a plebános egymaga végezni nem képes. A kánonjogi szabványok megengedik, hogy az esetben, ha a plebános hívei sokaságánál fogva segédlelkészei támogatása mellett sem tehet egyéb teendői közepette a hitoktatás iránti kötelezettségének eleget — a hitoktatásra — a segédlelkészi teendők ezen speciális nemére, külön egyén rendeltethessék ki, ki is ily minőségben, ha csak valamely orsz. törvény, avagy az azt előre pótolni hivatott kormányzat másféleképpen nem intézkednék, segédlelkésznek lévén tekintendő, csak is az illető megyés püspök (érsek) által küldhető ki. Az 1868. évi XXXVIII. t.-cz.-nek a községi népokt. tanintézetek növendékeinek hit- és erkölcsstani oktatását szabályozó 57. §-a külön hitoktató kirendeléséről nem intézkedik. A főntebbiekből nyilván folyik tehát, hogy azokban a római kath. hit- és erkölcsstani oktatását első sorban az illető plebános és annak a törvény életbe léptéig alkalmazott segédjei tartoznak teljesíteni, s azon esetben, ha ezek segélyével a hit- és erkölcsstani oktatás kellőképpen nem teljesíthetnének, a püspök (érsek) joga, illetőleg kötelessége az említett korlátok közt a hitoktatás teljesítésére alkalmas egyént kiküldeni. (1878. július 7-én 11,042. sz. a. kelt cult. min. rend., szintén így az 1878. május 5-én 10,802. sz. a. kelt cult. min. rendelet.)

Nem változtatott e rendelkezés a régebbi szabályzaton, mely szerint: a plebános rendszeresen végezze az elemi iskolákban a hitelem-

zést, miután ez legfőbb kötelességei közé tartozik. (1783. nov. 3. 10,553. sz. a. kir. rend.) A vallásoktatás hitfelekezeti különbség nélkül az intézet épületében teljesítendő, minélfogva az igazgató gondoskodni tartozik, hogy az intézeti tanulók vallási viszonyaikhoz képest, mindegyik vallásfelekezet számára a tanodai épületben külön helyiség legyen, melyben a vallásoktatásra kiszabott órák alatt mindegyik hitoktató előadását tartsa; tartozik továbbá felügyelni, hogy a vallásoktatók ebbeli kötelességeiket pontosan teljesítsék, mulasztás alkalmával őket — mint a tanítótestület tagjait — erre figyelmeztetni, ennek sikertelensége esetében erről, hatályosabb intézkedés végett az illető hitfelekezeti előjáróságot értesíteni, s ha ennek sem volna eredménye, az esetet a közoktatási ministeriumnak följelenteni. Minthogy a fentebbi eljárást maga a vallástanítás érdeke s az iskolai rend és fegyelem egyaránt követeli, ettől eltérő intézkedés, különösen arra vonatkozólag, hogy valamely hitoktatás ne az intézeti épületben, hanem azon kívül tartassék: csak az esetben engedtetethik meg, ha a tanodai épületben a szükségelt helyiségek egyáltalában meg nem szereztethetnének, vagy pedig egyik vagy másik hitfelekezetből a tanulók száma fölötte csekély volna; ezen esetekben azonban az eltérő intézkedés mindenkor a cultusminister tudomására hozandó. (1871. január 15-én 27,580/1870. sz. a. cult. min. rend.)

Miután a tanköteleseknek az isteni tiszteletben való részvételük, nem különben az annál szükséges imák és énekek tanítása a hit- és erkölcsstani oktatással szoros kapcsolatban van, illetőleg annak kiegészítő részét képezi: a szükséges imák és énekek tanításáról, továbbá a tanköteleseknek az isteni tiszteletben való megjelenéséről és az illendő magaviseletök fölötti örökdésről a községi iskolai növendékekre nézve is első sorban a kirendelt hitoktatók segélyével az illető hitközség tartozik gondoskodni. (A vallás és közoktatási minister 1870. július 15-én 17,305. sz. a. kelt rendelete.)

A vallás és közokt. m. kir. minister 1877. évi júl. 24-én 18,221. szám alatt kelt rendelete: «A községi iskolákba járó növendékek hit- és erkölcsstani oktatásáról — a polgári községek számára kibocsátott 1876. évi minist. utasítás 12. §-a értelmében — az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni; minélfogva a hitoktató a növendékektől külön tandíjat nem követelhet, hanem ebbeli igényét csakis a hitközségnél érvényesítheti.»

A vallás és közoktatási m. kir. ministernek 1868. évi november hó 26-án 21,131. sz. a. kelt rendelete, a nem katolikus iskolákba járó katolikus tanulók vallásoktatása tárgyában, mindkét prot

hitfelekezetet superintendenseihez s az unitárius püspökhöz: A magyarországi kath. püspöki kar, tekintettel az 1847/8. XX. törvényczikk 4-dik §-ának rendelkezésére, hogy a nemkatholikus iskolákba járó katolikus tanulók mindenkor megfelelő vallásoktatásban részesíttessenek, azon közösen megállapított elhatározását közlé velem, miszerint a kath. érsekek és püspökök a nemkatholikus tanintézetek székhelyein ezentúl kath. hittanítókat fognak kinevezni, kik az azon tanintézeteket látogató kath. tanulókat a hittanban rendesen oktatni, s a vizsgálatok alkalmával megvizsgálni kötelesek. Minthogy az idézett törvény erejénél fogva az egyes hitfelekezetek iskoláikba való járhatás kölcsönösen mindenkinek meg van engedve, s ezen iskolákat különböző valláshoz tartozó tanulók tényleg látogatják is — az egyes hitfelekezetek hivatvák gondoskodni arról, hogy a vallásukbeli tanulók, kik más hitfelekezeti iskolákba járván, a tanintézet részéről hittani oktatást nem nyernek, ily tanításban kellőleg részesíttessenek, — a mit az iskola általános érdekeit is tekintve — legczélszerűbben erre különösen kijelölt s határozott utasítással, s oktatási tervvel ellátott hitoktatók fognak teljesíthetni. Ugyanazért a kath. püspöki kar fennemlített illetékes elhatározása teljes helyesléssel találkozván, midőn erről czímedet hivatalos tisztelettel értesítem, ezen elhatározás fogadtatbavétele tekintetéből egyszersmind felkérem, miszerint a hatásköre alatti tanodákat az ottani kath. tanulók hitoktatására nézve ezentúl szabályul szolgáló következő határozatok pontos megtartására, s ezek értelmében leendő további intézkedésre utasítani sziveskedjék: 1-ör. A nemkatholikus iskolákat látogató kath. tanulókat saját hittanukban a megyei püspök által erre kijelölt hittanító fogja oktatni, az illető tanulók tehát a hitoktatónál az általa meghatározott időben, melynek az iskolai rendes tanórákkal összeütköznie nem szabad, megjelenni tartoznak. 2-ör. Ha kath. vallású magántanulók valamely nemkath. intézetnél magánvizsgálatot tesznek, a hittani vizsgálatot szinte ezen kijelölt hittanító előtt kötelesek letenni, magától értetvén, hogy ezek a magántanulás szabadságánál fogva magát a hittanbani oktatást mástól is nyerhetik. 3-ör. Az illető tanintézet az iskolai bizonyítványokban a hittani ismeretekre vonatkozó előmeneteli jegyet csak az ezen hittanítótól nyert bizonyítványok alapján töltheti ki. 4-er. E czélra bármi más egyéntől kiállított bizonyítvány nem vétethetik figyelembe, s ennél fogva nem a kijelölt hittanító által kiállított bizonyítvány alapján kitöltött tanjegy semmisnek fogván tekintetni, minthogy a hittan az általános kötelezettségű tantárgyak közé tartozik, az illető tanuló a szabályszerű vizsgálat hiányában sem a felsőbb osztályba föl nem

mehet, sem pedig a mennyiben érettségi vizsgálatról szóló bizonyítvány forogna kérdésben, a felsőbb tanintézetekbe föl nem vétetik.

A hit- és erkölcstan tanulása alól a felekezetnélküliség ürügye alatt sem mentethetik föl senkisé; ily esetben az illető tanuló azon hitfelekezet vallásoktatásában tartozik résztvenni, melyhez szülei (esetleg ő is) előbb tartoztak. (A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1877. évi november 27-én 25,801. sz. a. kelt rendelete.)

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 1878. évi febr. 17-én 1578. sz. a. kelt rendelete: 1. Azon felekezeti iskolák fentartási költségeihez, melyek a hitfelekezetek tagjai a népokt. törvény 11. §-ában előírt módon tartatnak fenn, a más hitfelekezetekhez tartozó azon szülők, kik gyermekeiket azon iskolákba járatják, a népokt. törvény 45. §-a értelmében ugyanazon módon és arányban járulnak, mint azon hitfelekezetek tagjai, melyek az iskolát fentartják. 2. A tisztán községi költségen fentartott és a népokt. törvény 25. §-a értelmében továbbra is felekezetieknek elismert iskolák költségeihez, illetőleg az e czélból fölvelt községi háztartási előirányzat megfelelő szükségletei rovatának fedezéséhez minden községi lakos és birtokos, ki az 1871. évi XVIII. t.-cz. értelmében községi célokra megadóztathatik, kivétel nélkül tartozik járulni; magától értetvén azonban, hogy az esetben, ha az illető községben több felekezeti iskola van, a községi segély a különböző hitfelekezeti iskolák között igazságos arányban megosztandó. 3. A részben községi segélyezés, részben pedig az illető hívek anyagi támogatása mellett fentartott felekezeti iskolák költségeinek viselésénél az 1. és 2. pontban foglaltak szolgálnak zsinórmértékül. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister fentebbi elveknek hivatalos eljárásában való alkalmazására a S. megyei közigazgatási bizottságot oly megjegyzéssel utasította, hogy azok nem vonatkoznak a kántortanítónak az illető hitközség részéről ezen most nevezett minőségében teljesítendő szolgálatai után járó fizetésére; a mennyiben tehát ki nem puhatolható az, hogy a kántor-tanítót mennyi fizetés illeti az egyik és mennyi a másik minőségében teljesítendő szolgálatai után, igyekezzék a közig. bizottság erre nézve a felek közt magánegyezséget létesíteni.

Az iskolafentartás, építés, tanítói és kántori fizetés, úgy ezek számára lakás szolgáltatása a kath. egyházakban is az egyházközséget terheli. (1795. nov. 5-én, 12,446. sz. a., és 1824. június 11-én 7627. sz. a. kelt udvari rendeletek, továbbá az 1861. nov. 2-án 15,665. sz. a. kelt, 65,269. helyt. tan. számmal jelzett canc. rend..

1865. évi 40,545. sz. helyt. tan. rend., és 1875. évi 9063. sz. cult. min. rendelet.)

A felekezeti iskolák ezek szerint felekezeti vagyonból és jövedelmekből tartatnak fenn. A népokt. törvény életbelépte, tehát 1869. év óta fennálló azon felekezeti iskolát, mely addig községi erővel tartatott fenn, továbbra is segélyezheti mint illet a község. Ha ily felekezeti jellegű iskola a község tulajdonát képezi, egyedül a község határoz a felett: felekezeti vagy községi jellegű legyen-e továbbra? Ha pedig hitfelekezeti tulajdont képez, a község pedig csak segélyezi: a község csupán a felett határozhat, megadja-e továbbra is az iskolának mint felekezeti intézetnek a segélyt, vagy megvonja tőle? (1869. november 11-én 21,717. szám alatt kiadott közokt. ministeri rendelet.)

A . . . megyei közigazg. bizottság fölterjesztéséből a közokt. minister arról értesült, hogy a törvényhatóság területén több oly község van, mely az illető egyházi anyaközségtől $\frac{1}{2}$ mértföldnél távolabb fekszik, s tankötelesei mégis az anyaközséghez számíttatnak a nélkül, hogy azok az anyaközség iskolájába a nagy távolság miatt évenként csak egy-két napig is járhatnának. Oly végből, hogy a fűntebbi visszasság folytán a népoktatási törvénynek a tankötelesek pontos iskoláztatására irányuló célzata illusoriussá ne tétessék, a közokt. minister utasította a közigazgatási bizottságot, miszerint gondoskodjék arról, hogy iskolánélküli községből, mely önálló iskola felállítására nem bír elég anyagi erővel s az abban lakó felekezetek valamelyikének anyaiskolája fél mértföldnél távolabb fekszik, az 1868. XXXVIII. t.-cz. 45. és 46. §§-ai értelmében minden felekezetű tanköteles a közelebbi (fél mértföldnél távolabb nem eső), habár más felekezetű iskolában oktattassék a népokt. törvény 4. §-ában megszabott szigor különbeni alkalmaztatásának terhe alatt. (12/4. 1878. k. 7686. sz. cult. min. rend.) Hitfelekezeti népiskolákban az ismétlő tanfolyamot az illető hitközség köteles berendezni. (23/7. 1877. k. 18,241. sz. cult. min. rendelet.) «Az ismétlő iskolák berendezésére az 1876. évi XXVIII. t.-cz. 6. §-ának 4. pontjában előírt intézkedés terhe alatt a népoktatási törvény 11. és 25. §§-ai értelmében az illető egyházközségek a politikai községek anyagi támogatásának igénybe vehetése nélkül is kötelezhetők, minthogy a népoktatási törvény értelmében csakis a szabályszerű 6 évi mindennapi és 3 évi ismétlő tanfolyammal bíró népiskolák tekinthetők a törvényes kívánalmaknak megfelelő tanintézeteknek.

Elemi okleveles tanítók pályázati próba, illetőleg versenyelőadások czimén vizsgálatoknak újból alá nem vethetők. Kimondta ezt a

vallás- és közokt. m. kir. minister 1877. évi júl. 13-án 14,638. sz. a. kelt következő rendeletében: «A törvényhatósági bizottságának rendes közgyűléséből fölterjesztett s az elemi tanítók próba-illetőleg verseny-előadásainál követendő eljárást megállapító rendszabályzatot azon oknál fogva nem hagyhatom jóvá, mert a belügyminister ur által velem egyetértőleg kiadott rendeletben világosan kiemeltetett, hogy a tanítókkal tartandó próbaelőadás alatt oly vizsgálat ne értesse, mely által a szabályszerűleg nyert tanítóképesítési okmány értéke leszállíttatnék; hanem ezen próba-előadásnak csakis az legyen czélja, hogy a különben képesített tanító oktatási módszeréről, a gyermekekkel való bánásmódjáról és általában gyakorlati képzettségéről alapos és biztos tudomás szereztessék. Ennek ellenében a helybenhagyás végett bemutatott rendszabályok II. része az írásbeli próbáról szól, melyben a tanítóktól írásbeli feladat kidolgozása kívánatik és pedig olyképen, hogy a próba-előadásra meghívott tanító ezen írásbeli feladat előzetes sikeres elkészítése után bocsátathatik a szóbeli próba-előadásra. A tanítóknak e rendszabály szerint oly írásbeli vizsgát kellene kiállniok, a milyenen, oklevelük szerzése idején, az államkormány által e végre kirendelt vizsgáló bizottság felügyelete s vizsgálata mellett már átestek; minélfogva ily vizsgálatra a fennálló törvény és szabály értelmében tanítói oklevéllel bíró tanító többé nem kötelezhető.

Jegyzet. A görög katolikusok ünnepei: újév ünnepe, vízkereszt, szt. Basil, Chrysostomus és Gergelynek ugyanazon egy napon (jan. 30.) tartani szokott ünnepe, Gyertyaszentelő, Gyümölcshordó boldogasszony, usvét és pünkösd ünnepei, szt. György, ker. szt. János, Illés prophéta (júl. 20.), Úrszine változása (aug. 6.), Nagyboldogasszony napja, szt. János fejevétele (aug. 29.), Kisasszony napja, szt. kereszt felmagasztaltatása (szept. 14.), szt. Demeter (okt. 26.), szt. Mihály és Gábor archangyalok (nov. 8.), szűz Mária bemutatása (Praesentatio B. M. V. nov. 21.), szt. Miklós püspök, Boldogasszony fogantatása (decz. 9.), karácson és szt. István első mártyr ünnepei. Ezenkívül az eltörölt gör. kath. ünnepek (festa chori) sorába tartoznak: szt. Antal remete (jan. 17.), szt. Athanáz és alexandriai szt. Cyrill (jan. 18.), szt. Euthimius (jan. 20.), Chrysostomus (jan. 27.), szt. Theodorus (febr. 8.), tyrusi nagy szt. Theodorus (febr. 17.). Ker. szt. János fejének másodszori feltalálása (febr. 24.), 40 mártyr (márcz. 9.), szt. Márk evang. (ápr. 25.), szt. Jakab apostol (ápr. 30.), szt. Athanáz (máj. 2.), szt. János evang. (máj. 8.), Nagy Konstantin és Helena (máj. 21.), ker. szt. János fejének harmadszori feltalálása (máj. 25.), minden apostolok ünnepe (jún. 30.), szt. Mária Magdolna (júl. 22.), szt. Anna elhunytja (júl. 25.), szt. Pantlemon (júl. 27.), szt. Mátyás apost. (aug. 9.), szt. János evang. testének átvitele (szept. 26.), szt. Tamás apost. (okt. 6.), szt. Lukács evang. (okt. 18.), szt. Jakab

apost. (okt. 23.), Chrysostomus (nov. 13.), szt. Fülöp apostol (nov. 14.), szt. Máté evang. (nov. 10.), szt. Katalin (nov. 25.), szt. András apostol (nov. 30.), Aprószentek (festum 14,000 infantum decz. 29.), s végre az apostoli canonok értelmében az évnek minden szombatja. Ez utóbbi ünnepeken a gör. kath. plebánosok kötelesek ad intentionem populi misézni. Végre megemlítendő az is, hogy a görög kálholikusoknál az egyházi év szep. 1-jén kezdődik.

A magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben.

(1879. XVIII. t.-cz.)

Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására, minden állampolgárnak kellő mód nyújtassék, e végből a következő intézkedések állapíttatnak meg: Minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanítóképző intézetben, a melyben a tanítás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv, mint már az 1868: XXXVIII. t.-cz. rendelete szerint is ezen intézetekben köteles tantárgy, oly óraszámmal tanítandó, hogy azt az egész tanfolyám alatt minden tanítójelölt, beszédben és írásban elsajátíthassa. A jelen törvény hatályba léptét követő 3 évi tanítóképző intézeti tanfolyám eltelte után, vagyis 1882. évi június 30-tól kezdve, tanítói oklevelet senki sem nyerhet, és a képezdei tanfolyamot akár magán úton, akár tanintézetben 1882-re vagy azután végzett egyének közül tanítóul vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, a ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolákban taníthassa. A már hivatalban levő, vagy tanítói pályára lépő azon egyének, kik a képezdei tanfolyamot az 1872-től 1881-dik év végéig terjedő időközben végezték el — illetőleg végezendik el — vagy ezen idő alatt léptek vagy lépnek a tanítói hivatalba, kötelesek a magyar nyelvet — ha azt nem bírják — a jelen törvény hatályba léptétől számított 4 év alatt annyira elsajátítani, hogy azt a népiskolában tanítani képesek legyenek. E képesség egy, a minister által rendelti úton szabályozandó vizsga-letétellel igazolandó. Oly községben, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, akár községi, akár felekezeti, akár egyéb nyilvános népiskolákban, az 1883-dik évtől fogva úgy rendes, mint segéd- vagy ideiglenes tanítóul csak oly egyének alkalmazhatók, kik a magyar nyelvet tanítani képesek; azonban az 1883-dik évig is a tanítói állomások betöltésénél a magyar nyelvet tudóknak elsőbbség adandó; valamint a községi elemi népiskolákra nézve, az 1868: XXXVIII. t.-cz. 58. §-ában és az 1876: XXVIII. t.-cz. 13. §-ának 2. és 3. kikezdésében foglalt rendelkezések szigorúan végrehajthatók.

A magyar nyelv az összes bárminemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel fölvétetik. Azonban mindaddig, míg a magyar nyelv tanítására alkalmas kellő számú tanító fog rendelkezésre állani, ezen törvény csak fokozatosan, következőleg léptethető életbe: Minden oly elemi népiskolában, melynek tannyelve nem a magyar, de oly tanító van alkalmazva, ki annak tanítására képes, a magyar nyelv, mint köteles tantárgy, már a jelen törvény hatályba léptét követő tanévben; azon elemi népiskolákban pedig, a melynél ily tanító alkalmazva nincs, míhelt a 2-dik és 3-dik §§-ok értelmében a magyar nyelv tanítására képes tanító alkalmazva leendő, azonnal tanítandó. A magyar nyelv ezen köteles tanítását az összes községi népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi minister külön rendeletben szabályozza. E szabályrendeletet, az óraszámra nézve, a népiskolai tantervek megállapításánál, az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.

A jelen törvény intézkedései kiterjesztetnek az 1868:XXXVIII. t.-cz. 16—22. §§-ai értelmében fennálló és felállítandó nem magyar tannyelvű tanintézetekre is. Az előbbi szakaszokban foglalt határozatok és átmeneti intézkedések foganatosítását, a vallás- és közoktatásügyi minister, a tanfelügyelők, s a népiskolai hatóságokról szóló 1876:XXVIII. törvényczikkben (3. §) megnevezett egyéb közegei által ellenőrzi. E czélból: 1. Azon tanítóképző intézeteknél, melyekben a tannyelv nem a magyar, a tanfelügyelőnek a tanítás alkalmával időközönként tett látogatásain felül, úgy az évi, mint a képesítő vizsgálatok, a tanfelügyelőnek, vagy a közoktatásügyi minister által kinevezett helyettesének jelenlétében és részvételével tartatnak meg, és a képesítő oklevelek, 1882. évi június 30-tól fogva, általa is aláírva, csak azon esetben adhatók ki, ha a vizsgálattevő a magyar nyelvet a jelen törvény 2. §-a értelmében kellően bírja. A tanfelügyelőnek ellenzése ellen azonban a jelölt, a vizsgálat napjától számított legföljebb 30 nap alatt, a vallás- és közoktatásügyi ministerhez felfolyamodhatik, a ki az esetben egy általa kinevezendő három tagu bizottság által újra megvizsgáltatja őt, s ha ez a folyamodót a magyar nyelvben a 2-dik §-ban megszabott mértékben képesnek találja, az oklevél neki azonnal kiadandó. A bizottság határozata az oklevélre rávezetendő. 2. A közoktatásügyi minister felügyel arra, hogy az 1876:XXVIII. t.-cz. 5. §. 3. pontja értelmében bemutatott tantervekbe, a magyar nyelv, a jelen törvénynek megfelelőleg, kellő kiterjedésben legyen fölvéve, és ugyanezen törvény 5. §-a 3. b) pontja szerint a tanításra felügyeltet. 3. A jelen törvény rendeleteinek meg

nem tartása esetében, az 1868:XXXVIII. t.-cz. 15. §-a, illetőleg az 1876:XXVIII. törvényczikk 7. §-a alkalmazandó. És végül: 4. Az 1868:XXXVIII. t.-cz. 22 §-a intézkedései azon esetben is alkalmazandók, ha a jelen törvény előző szakaszában megemlített intézetek, ezen törvény rendeleteinek eleget nem tettek. (Mindenütt, hol e törvényben tanítóképezdek, tanítók, tanítójelöltek, segéd- vagy helyettes tanítókról van szó, a tanítónő-képezdek, tanítónők, tanítónőjelöltek, segéd- vagy helyettes tanítónők is értendők.)

Az e törvényben minden nem magyar tannyelvű iskolára kötelezőnek kijelentett min. tanterv, mely 1879. június 29-én 17,284. sz. a. kelt szabályrendelettel állapítottatott meg, a magyar nyelvoktatásnál a beszéd- és értelemgyakorlatoknak s az olvasmányok értelmi taglalásának jelöli a főszerepet ki a magyar nyelv elsajátításánál. E tanterv szerint az elemi népiskolai tanítás központjául az anyanyelv szolgál, melylyel kapcsolatosan kell még tanítani a magyar nyelvet. Mind az anyai, mind vele kapcsolatban a magyar nyelv oktatásában oly módon kell a tanulókat előre vinni, hogy azokon a gyermek akár eredeti gondolatait, akár figyelmeztetés (tanulás) útján szerzett ismereteit tisztán ki tudja fejezni; aztán gondolatait következetesen és szabatosan tudja egymásután sorozva előadni; végre azokat helyesen tudja leírni. Az elemi iskolai nyelvtani tanításban tehát a cél az, hogy a gyermek tisztán, világosan és természetes hangstílyozással tudjon beszélni, vagy gondolatait előadni és leírni. E célra nem egyedül a szorosan vett nyelvtan tanításával lehet eljutni, hanem föl kell e végből használni az iskolai tantárgyak mindegyikét. Bármilyen tárgyról szól avagy beszél a gyermek, a tanítónak mindig szigorúan kell őt arra vezetni, figyelmeztetni, hogy beszéde nyelvtanilag is helyes legyen s a szoktatás útján kell bevezetni nyelve ismeretébe. A többi tantárgy közt legalkalmasabban lehet az ebbeli tanítás eszközeiül felhasználni a beszéd- és értelemgyakorlatokat, az írást, olvasást.

a) *Beszéd- és értelemgyakorlatok.* E tantárgy tanításával az a cél, hogy az iskolába jární kezdő kis gyermekek a tanulásra előkészíttessenek, és a logikai rendben való szabatos beszélésre szoktattassanak, egyszersmind a magyar nyelvre megtaníttassanak. Az iskolai első évben a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításának menete: A tanító a kis gyermekek előtt ismeretes tárgyakat egyenkint és közelebbről, a gyermekekkel magukkal, megvizsgáltatja. A tárgyakon való szemléltetés által feltalált ismernivalók fölkereste-

tése alatt őket gondolkoztatja. A gyermekek szemlélete által szerzett tapasztalatokat velök először egyes és értelmes mondatokba foglaltatja, azután az ily egyes mondatokból álló beszélgetést folytonos előadássá kötteti egybe. Nevezetesen: az iskolába feladott kis gyermekeket legelőször bátorságra, bizalomra, rendre és tevékenységre szoktatja. Azután megismerteti velök az iskolában, az iskola körében s az a körül levő tárgyakat helyök-, részeiknél, alakjuk-, anyagjuk- és hasznuknál fogva. Így szerzett ismereteiket velök folyó beszédben adatja elő. Végre a megismertetett tárgyakat (legalább kettőt egyszerre) egymással egybe hasonlítottatja és egymástól megkülönböztetteti. Az iskolában és az iskola körül látható tárgyakról átvezeti a gyermekek figyelmét a szülei házbán és az a körül levő tárgyakra s a családi életnek ismertetésére. Ekkor is, minden egyes tárgy megismerése után, igyekszik velök a látott, hallott és a kérdezősködés útján kifejtetett fogalmakat folyóbeszédbe foglaltatni és rendben előadatni. Ezek fejtegetése és tanítása közben a tanító öntudatosan vezeti a kis gyermekeket az előtük ismeretes tárgyak vizsgálatásával a gondolkozásra, a megvizsgált tárgyakon szerzett tapasztalatok és ezek útján ébresztett gondolatok szó- és mondatbeli kifejezésére, végre ismereteinek rendben elbeszéltesére. A gyermek pedig észrevétlenül tanulja meg a körülötte eső tárgyak mineműségeit, rendeltetéseit s ez érzékeltetés által gyakorolja magát anyanyelvében. A tárgyakat magyarul is megnevezi és a gyermekekkel is megnevezteti, lehetőségig magyar mondatokba foglaltatja, s így egyuttal magyarul is tanít; még pedig megkezdí ezt a) A több tanítóval bíró iskoláknak már az I. osztályában. b) Az egy tanítóval bíró iskolákban azonban a tárgyak magyar megneveztetését csak a II. osztályban kezdi meg. A tanító ezek tanítása közben, az emlékezetnek más oldalról gyakorlására, az ismertetett tárgyak köréből vett erkölcs- és érzelm-nemesítő versecskéket előmondás után szóról-szóra tanít meg s ezeket is természetes módon beszélteti el.

Az iskolai második évben az első évben megkezdett alapon az iskolától és a szülei ház körétől távolabb eső tárgyak szemléltetését úgy folytatja a tanító, hogy ezek ismertetéséből az eddigelé kevésbbé érintett tantárgyak előfogalmait is kifejtse. Így a családi élet ismertetéséről rámegey a helység lakóiból álló családoknak, s ezekről a társadalmi és a polgári életnek ismertetésére. Ezekről a helység (falu, város) környéke s határa szemléltetésére fordítván a gyermekek figyelmét, kifejti s megismerteti velök a földrajz és a természetrajz előfogalmait. A légkörre, a napra, holdra és a csillagokra figyelmeztet.

tetéséből rámegey az időnek és annak felosztásának ismertetésére. Ezek tanítása közben is folyvást nagy figyelemmel van a gyermekek gondolkodtatására, a gondolkodtatás útján való feltaláltatásra, a gondolatok helyes és szabatos kifejeztetésére és a gondolatok egész sorának folytonos elbeszéltetésére. A föntebbi utasításhoz képest az egy tanítóval bíró iskolákban ez osztályban kezdi meg a tárgyaknak magyar nyelven való megneveztetését és az így ismeretessé tett magyar szók mondatokba foglaltatását. A mondatok alkotásához szükséges cselekmény (ige) szókat is tanít s azokat fokozatosan használtatja különféle személyben s kezdetben a jelen, későbbben a mult s aztán a jövő időben. A tanítás ezen első és még második fokán a magyar nyelvtani alakok rendszeres tanításába nem fog, a kifejezésekre itt inkább gépiesen szoktatja a gyermekeket. Valamint az első évben, úgy itt is figyelmet fordít a tanító a tanítás alá fogott tárgyak köréből merített tanulságos mondatok, erkölcs- és érzelmenemesítő versesekék tanítására és azoknak természetes módon elbeszéltetésére.

Ámbár az iskolai harmadik évben megszűnik a beszéd- és értelemgyakorlatok anyanyelven tanítása, mindazáltal a nem magyar ajkú népiskolai tanulókkal e tantárgyat folytatni kell azért, hogy a magyar nyelvet e gyakorlati úton tovább lehessen tanítani. Nevezetesen a megismertetett tárgyak és személyek avagy fogalmak neveit, a mondatalkotáshoz szükséges igékkel mondatokba kell foglaltatni. Fokozatosan kell a főnevek ragozását a mondat bővítésére használt szók fölvételével tanítani, az igét a három fő időben (jelen, mult, jövő) használni. A megtanított szóbeli kifejezésekkel egyenletes lépést tartó magyar olvasmányokat kell olvasatni. Az olvasmányokat írással másoltatni, — sőt a már ismertté tett szókból a tanulóval saját feltalálása útján kigondolt mondatokat, magán dolgozatképen, írásba kell foglaltatni.

Az iskolai negyedik évben a beszéd- és értelemgyakorlatok a magyar nyelv tanítására alkalmazva folytattatnak, még pedig: a föntebbi osztályban adott utasításhoz képest a gyermek előtt még ismeretlen tárgyak, személyek, fogalmak mutattatnak fel s neveztetnek meg. Az ujonnan tanult nevekből különféle mondatok alkottatnak, a nevek és melléknevek, a mindenféle rag használata, egyszerű és mindenféle módon bővített mondatok készítése útján gyakoroltatik s mind inkább társalgási beszéddé foglaltatik egybe s így gyakoroltatik a magyar beszéd. Az ismert szók és mondatok alakjai körében tartott olvasmányok olvasatnak. Az olvasmányok magán dolgozatképen írásban másoltatnak, sőt alkottat a tanító a gyermekekkel írásban is

önállóan az ő ismerete köréből merített magyar mondatokat, egymásból folyó rövid előadásokat (beszédet). Mindinkább figyelteti a tanulót a magyar nyelvtani alakokra — igyekszik azokat a mondat törvényeiből elvonva ismertetni. Így a mondatot kiegészítő tárgyeset ragját, a különféle hely, idő stb. ragokat; — az ige egyes és többesbeli személyragjait stb. egyszersmind kezdi a magyar nyelvtan ily gyakorlati tanítása alatt már eddig szerzett nyelvtani alakokat nyelvtani rendbe szedetni és mind ezeket jegyzetekbe foglaltatni, a nélkül, hogy a magyar nyelvtan rendszeres nyelvtanának apróságig részletes följegyeztetésébe, még kevésbbé annak unalmas fejtegetésébe bocsátkoznék.

Az iskolai ötödik és hatodik év. A magyar nyelv tanítását ez években is a megkezdett és folytatott gyakorlati módon kell folytatni. Fődolog a gyermek előtt még eddig ismeretlen maradt tárgyak, személyek, fogalmak, igék ismertetése, — ezeknek gyakorlati úton mondatba foglaltatása, a mondatok beszéddé alkottatása: szóval, írásban, olvasmányokban és könyv nélkül tanított versek felmondtatásában való gyakoroltatása. Beszéltetés és fogalmaztatás magyar nyelven. A magyar nyelv alak- és mondattana lehető legfőbb vonalakban való összeállítása és maradandóvá tétele.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 20,301. szám alatt 1885. márczius 28-án valamennyi egyházi főhatósághoz intézett újabb rendelete, a magyar nyelvnek az összes népoktatási tanintézetekben leendő kötelező tanítása tárgyában így hangzik: «Az 1879. évi XVIII. törvényczikk elrendelte a magyar nyelv kötelező tanítását az összes népoktatási tanintézetekben és ámbár ismételten intézkedtem az említett törvényczikk pontos végrehajtása iránt, a tanítók alkalmazásánál és a magyar nyelvnek a tantervbe fölvételénél az iskolafentartók igen gyakran tekinteten kívül hagyják a törvény határozott rendelkezéseit. Midőn ezuttal a kir. tanfelügyelőket korábban kiadott rendeleteimre, különösen pedig az 1879. évi XVIII. t.-czikk végrehajtása tárgyában 1879. évi június hó 29-én 17,284. sz. a. kelt. rendelettel kiadott «Utasítás» minden egyes pontjára ujólag figyelmeztettem, egyszersmind a következőket rendeltem el: 1. Letelvén az 1879. évi XVIII. t.-cz. 2. és 3. §-aiban megállapított határidők, ezenel érvénytelennek és semmisnek nyilvánítom, mint a törvény 2. §-ával ellenkező intézkedést, mindazon egyénnek rendes, segéd vagy ideiglenes tanítóul történt megválasztását és alkalmazását, ki 1882.

évi június hó 30-tól kezdve tanítói oklevelet nyert, daczára, hogy a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt népiskolákban taníthassa, vagy ki a képezdei tanfolyamot akár magánúton, akár tanintézetben 1882. évre vagy azután végezte és a magyar nyelvet tanítani szintén nem képes. 2. Hasonlóképen érvénytelen az 1879. évi XVIII. t.-cz. 3. §-a értelmében azon egyéneknek 1883. évtől fogva népiskolai rendes, segéd vagy ideiglenes tanítókul történt alkalmazása, kik magyarul tanítani nem képesek és oly községekben nyertek állomást, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, vagy ha ily községekben 1879. évtől 1883. évig a tanító; állomások betöltésénél a magyar nyelvet tudók mellőzésével a magyar nyelvet tanítani nem képes egyének alkalmaztattak. 3. Továbbá érvénytelen és semmis azon egyéneknek tanítói hivatalra alkalmazása, kik a képezdei tanfolyamot 1872. évtől 1881. év végeig terjedő időközben végezték el és a magyar nyelvet népiskolákban tanítani képesek nem lévén, a törvény 3. §-a daczára azt mindedig elsajátítani nem igyekeztek és a magyar nyelvi képesítő vizsgát le nem tették. Ha az illető tanító képességgel bírna ezen vizsga letételére és erre magát kötelezi, úgy megengedem, hogy e célból egy évi határidő adassék neki, ellenkezőleg csak azon kivételes esetben maradhat állomásán, ha helyettesítésére kellően képesített tanító alkalmaztatik. Azon tanítók mellé, kik 1872. év előtt végezték a képezdei tanfolyamot és nyertek tanítói oklevelet, de a magyar nyelvnek népiskolában tanítására nem képesek, a magyar nyelvből is képesített segédtanító alkalmaztassék.

4. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. határozatainak minél pontosabb végrehajtása céljából a kir. tanfelügyelő a szükséges okmányokat, esetleg hiteles másolatait az iskolaszék útján az érdekelt tanítótól bekövetelheti. Annnyival inkább jogosítva van erre, mert az 1875. évi XXXII. t.-czikk értelmében a tanítók az országos tanítói nyugdíjintézetbe belépésre kötelezve lévén, szükséges a tanítók okmányait a fölvételre való jogosultságuk megállapítása céljából is megvizsgálni és meggyőződést kell szerezni arról, hogy bír-e a tanító a nyugdíjintézetbe fölvételhez megkívántató kellékekkel, melyhez az 1879. évi XVIII. t.-cz. által követelt képesítés is tartozik. Miként pedig a kir. tanfelügyelő az 1875. évi június hó 4-én 13,036. sz. a. kelt rendelet szerint közvetlenül szerzi be az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe fölvételhez szükséges adatokat, úgy ezen okmányokat is köteles bekivánni. 5. A nem magyar tannyelvű vagy vegyesen magyar és nem magyar tannyelvű iskolák tanítóinak képesítéséről ezek alapján tudomást szerezvén, a

menyiben az 1., 2. és 3. pontokban említett esetek egyike fenforog, a kir. tanfelügyelő az illető egyházi főhatóságot erről azonnal értesíti, a tanítói állomás sürgös betöltésére ismételten felhívja és erről ide is jelentést tesz. A tanítók magyar nyelvi képesítését illetőleg megjegyzem, hogy az csak pótlásául szolgál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 133. §-ában megállapított képesítésnek. 6. A mely magániskolák az 1879. évi XVII. t.-cz. 5. §-ának meg nem felelnek, azokkal szemben a törvény 6. §-ának 4-dik pontja értelmében szigorúan kell eljárni. 7. Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 2. pontjában foglaltak értelmében a kir. tanfelügyelő a népoktatási tanintézetek tanterveit bekívánván, vizsgálja meg, hogy a magyar nyelv azokban a törvénynek megfelelően kellő kiterjedésben véttet-e fel s legyen gondja arra, hogy a magyar nyelv az iskolákban miként tanítatik. Mivel pedig a nem magyar tannyelvű népiskolák tantervét megállapítottam és az illetékes hatóságoknak annak idején megküldtem, a kir. tanfelügyelő különösen figyelmet fordítani tartozik azon körülményre, vajjon a népiskolák tantervei az 1879. évi XVIII. t.-cz. 4. §-ának utolsó pontja szerint az általam kiadott tantervhez alkalmaztattak-e? 8. A nem magyar tannyelvű tanító- és tanítónőképezdékre nézve a kir. tanfelügyelő a törvény 1. és 2. §-ai, valamint a 6. §. 1. pontjában foglaltak alapján az előlemlített «Utasítás» II. fejezete értelmében eljárván, a tapasztaltakról jelentését megteszi.

Az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 1. pontja értelmében érvénytelen és semmis mindazon tanítói képesítő oklevél, mely nem magyar tannyelvű tanítóképző intézeteknél 1882. évi június hó 30-tól fogva a kir. tanfelügyelő vagy általam kinevezett helyettesének aláírása nélkül adatott ki és egyáltalában érvénytelen a törvény 2. §-a értelmében mindazon tanítói oklevél, mely az említett határnaptól fogva oly egyénnek adatott ki, a ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolákban taníthassa. 9. A mely népoktatási tanintézetben a tanterv megállapítása, a tanító képesítése vagy a magyar nyelv tanításának eredménye az 1879. évi XVIII. t.-cz. következményeinek meg nem felel, azon tanintézet törvényszerű rendeltetésének eleget nem tehet s a hiányok haladéktalan pótlására van szükség.

Miért is tisztelettel felkérem (a czimet), hogy az előzőkben foglaltak szerint a kellő intézkedéseket azonnal megtenni és a kir. tanfelügyelőt az 1879. évi XVIII. törvényezikk végrehajtásánál hathatós támogatásában részesíteni méltóztassék, hogy a tanintézetek az 1885/6. tanévre a netalán tapasztalendő bajok orvoslása után kezdhessék meg

működésüket. Ha azonban a hiányok pótlására mindaddig mi sem történék, úgy az 1879. évi XVIII. t.-cz. 6. §-ának 3. pontjában foglalt határozott rendelkezés szerint az 5%-os iskolai adó kivetése fog elrendelteni.

Azon tanítók, kik nem magyar állampolgárok, magukat honosíttatni tartoznak, szintűgy kötelesek azok, kik külföldön nyert képesítési oklevéllel bírnak, a megszabott pótvizsgák letétele után okleveleket nostrificáltatni. Ezekre nézve 1881. évi 4832, valamint 1882. évi 15.863. és 18.257. számú körrendeleteimben részletesen intézkedtem. A kir. tanfelügyelőket jelen rendeletem gyors és pontos végrehajtására utasítván, ismételtlen tisztelettel felkérem (a czímet), hogy saját részéről a szükséges intézkedéseket mielőbb elrendelni méltóztatssék.»

Jegyzet. Itt kell megemlékeznünk az 1840. évi VI. t.-cz. 8. §-ának azon szöveg szerint életben nem levő rendelkezéséről, mely mégis tényleg a tanítókra vonatkozó 1879. évi XVIII. t.-cz. alapján a lelkészekre kiterjedőleg is érvényben áll. Az 1840. évről idézett törvény így hangzik: «Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plebánosoknak, káplánoknak és segédeknek olyak alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.» E törvény hatályon kívül van helyezve; de az egyházak lelkészképzési gyakorlata s újabb szabályzatai megvalósították, sőt törvény (1879. XVIII.) sanctiójával is megerősítették az állam nyelvének minden lelkész által bírása kötelezettségét. Ugyanis a most idézett t.-czikk 1., 2., 4. §§. szerint, «szükséges levén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására minden állampolgárnak kellő mód nyújtassék, e végből a következő intézkedések állapíttatnak meg: minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanítóképző intézetben, a melyben a tanítás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv — mint már az 1868. XXXVIII. t.-cz. rendelete szerint is ez intézetekben köteles tantárgy — oly óraszámmal tanítandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanítójelölt beszédben és írásban elsajátíthassa. (1. §.) A jelen törvény hatályba léptét követő 3 évi tanítóképző intézeti tanfolyam eltelte után, vagyis 1882. évi június 30-tól kezdve tanítói oklevelet senki sem nyerhet, és a képezdei tanfolyamot akár magánúton, akár tanintézetben 1882-re vagy azután végzett egyének tanítóul vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolákban taníthassa. (2. §.) A magyar nyelv az összes bármennemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel fölvétetik (4. §.) A tanítótság e conditio sine qua nonja a lelkészekre oly módon terjesztetett az összes egyházak által ki, hogy mindegyik egyház theologusait praeparandiai tanfolyamon is keresztülvesszi, sőt a legtöbb egyház a lelkészképesítéshez előfeltételül köti a tanítói képesítést ki, a görög keleti egyházak pedig még tovább menve: meg sem engedik a végzett theologust választani lelkészszé, míg egy-két évi tanítói gyakorlatot nem igazol. De tanítói képesítést szerezni, és tanítóul tényleg működni az 1879. XVIII. t.-cz.-nél fogva csak annak lehet, ki a magyar nyelvet szóban és írásban tanítási képességgel bírja; miből következik, hogy az összes magyarországi papok, ezek közt főleg a görög-keleti egyházhoz tartozók, az 1840. VI. t.-cz. által követelt magyar nyelv bírása nélkül nem nyerhetnek alkalmazást.

Gör. kel. felekezeti tanhatóságok.

A gör. kel. szerb egyház iskoláinak rendezése iránt az 1868. augusztus 10-én és 1872. július 2-án kelt legfelsőbb «Egyházi és iskolai szabályzat», továbbá az 1871. június 7-én és 1872. júl. 17-én kelt cult. min. körrendeletek intézkednek. Ezek szerint egy egyházmegye területén létező összes szerb népegyháziskolai községek képeznek egy iskolai kerületet; az egy esperesség területén létező összes iskolai községek képeznek egy iskolai járást; ha az iskolai községek száma igen csekély, akkor a két és több esperesség területén létező iskolák is képezhetnek egy iskolai járást, — és a helyi görög-keleti vallásu egyházi községben létező összes görög-keleti vallásu szerbek képeznek egy iskolai községet. Az összes szerb nemzeti népiskolák a nemzeti iskolai tanács mint főigazgatóságnak legfelsőbb gondnoksága és felügyelete alatt állanak. Egy iskolai kerület összes szerb népiskolái az egyházmegyei iskolai bizottság mint kerületi hatóságnak gondnoksága és felügyelete alatt állanak. Egy iskolai község összes szerb iskolái a helyi iskolai bizottság mint kerületi hatóságnak gondnoksága és felügyelete alatt állanak. A helyi iskolai bizottság — mely a helyi igazgatást és felügyeletet viszi — 5—9 tagból áll, melyet az egyháziskolai község választ 6 évre. Oly községekben, hol csak egy tanító és egy lelkész van, ezek az iskolai bizottságnak tagjai; a hol pedig többen vannak: közülök az egyházgyűlés választ egyet-egyet. A helyi iskolai bizottságban benn kell lenni még a középtanodák összes igazgatóinak és egy tanárnak is, kit a tanári kar e célra választ meg. E bizottság működéséért a helyi egyháziskolai gyűlésnek felelős. A helyi iskolai igazgatót a község választja. A helyi bizottság ügyel az iskola és gyermekek haladására vallási és erkölcsi, valamint paedagogico-didacticai szempontokból; ő ügyel továbbá arra is, hogy az iskolaépületek fölszerelvényeikkel és taneszközeikkel jó karban tartassanak; hogy a tanítóknak fizetésük rendesen kiszolgáltassék, hogy a gyermekek az iskolát rendesen látogassák, az iskolás gyermekek taneszközökkel kellően elláttassanak, s az iskolai rendszabályoknak pontosan elég tétessék; hogy a tanító pontosan teljesítse kötelességét, és az iskola vagyona lelkiismeretesen kezeltesék és használtassék fel. Az egyházmegyei iskolai bizottság áll 15 tagból és pedig 10 világiból, két lelkészből, két tanítóból és az egyházmegyei elemi népiskolák előadójából. Az egyházmegyei iskolai előadót a congressus választja és a kormánynak megerősítés végett előterjeszti. a többi tagokat pedig az egyházmegyei gyűlés választja azon időre,

melyre maga is meg van választva. Az egyházmegyei iskolai bizottságokban elnök az illető püspök, tollnok pedig az egyházmegyei szentszék jegyzője. Az egyházmegyei iskolai bizottság az egyházmegyei gyűlésnek felelős működéseért.

A szerb nemzeti iskolai tanács az összes szerb elemi és főelemi iskolák nemzeti igazgatását és felügyeletét, valamint azon felsőbb tan- és művelődési intézetek felügyeletét is végezi, melyek nemzeti alapokból segélyeztetnek. A nemzeti iskolai tanács a szerb nemzeti iskolák főelőadójából és hat más tagból áll. E tanács tagjait a congressus választja meg; a tanács önmaga választja elnökét és alelnökét; jegyzője pedig a nemzeti titkár. A nemzeti iskolai tanács hatásköre ugyanaz, mely az 1865. évi congressus határozatában illetőleg az 1868. évi királyi rendeletben IV. B) alatt 21. §. a metropoliai egyházi tanács második osztálya számára az iskolai ügyekre nézve meg van állapítva. A fentemlített összes iskolákra és intézetekre való közvetlen fölügyeletet a szerb nemzeti iskolák főelőadója gyakorolja. Évi fizetése 2000 frt a szerb nemzeti clerikális alaphól; ezenfelül 400 frtnyi utipénz. A tanács többi tagjai fizetés nélkül szolgálnak; de van igényük napidíjakra és fuvarpénzre az illető nemzeti alaphól, azon mértékben, mely szerint azt a congressus tagjai élvezik.

A nemzeti iskolai tanács, valamint az iskolák főelőadója is működésükre nézve felelősek a congressus előtt. (4/1. 1871. k. 678. sz. cult. min. rend.) Iskolákba egy gyermeket sem vehetni fel 6-dik életévének bevégezte előtt: kivéve, ha abból csak két vagy három hó hiányzik. Mihelyt azonban a gyermek elérte az előírt kort, szülői vagy azok helyettesei ellenmondás nélkül tartoznak őt iskolába vinni: ellenkező esetben erre kényszerítettetni fognak. Csak beteges gyermekeket lehet és pedig egyedül orvosi bizonyítvány alapján továbbra is fölmenteni ezen tanítás alól. (1868: XXXVIII. t.-cz. 1—6. §§.) Minden község kötelezve van iskolát s tanítót tartani, mihelyt 30 iskolakötelezett gyermeke van. Egy tanító legföljebb 80 gyermeket taníthat. Ha a tanulók száma a 80-at meghaladná a község tartozik még egy tanítót, 160 növendéken felül egy harmadikat is, és így tovább tartani, ugyanannyi tanteremmel s tanítói lakással, vagy annak megfelelő kárpótlási díjjal.

Olyan helységek, melyekben 30 tanköteles gyermeknél kevesebb van, ha nem képesek önálló iskolát tartani, közösen is állíthatnak fel ilyent, ha nincsenek egymástól fél óránál távolabb; ellenkező esetben mindenik helység tartozik külön iskolaszobát és közös tanítót tartani, kinek kötelessége a gyermekekhez menni. Ellenben

olyan, 30 iskolakötelezett gyermekkel sem bíró helységben, mely sem önállóan, sem a szomszéd helylyel együtt nem képes iskolát fentartani, az illető lelkésznek kell megfelelő díjért tanítani a gyermekeket mindaddig, míg a gyermekek száma elég nagygyá nem lett, vagy egy rendes tanítónak fentartására alap nem eszközöltetett. Minden község saját jövedelméből viseli az iskolaházak építésére és fentartására, s a tanítók ellátására szükséges költségeket, ha csak nincs e célra rendelt alapja, vagy a mennyiben ez elégtelen volna.

A gör. kel. szerb felekezeti iskolák fentartási jövedelneibez, melyek az egyház által szolgáltatnak, még a következők járulnak: 1. Minden beszedett pénzbírságok azon gyermekek részéről, kik iskolaképesek, de nincsenek beiratva vagy rendetlenül járnak iskolába. 2. A rendes tanítónak fizetés-maradéka, midőn ez segéd- vagy ideiglenes tanító által helyettesítettik. 3. Bizonyítványi díjak, azon gyermekek részéről, kik az elemi és ismétlő iskolát elvégezték. 4. Egy forintnyi járulék mindazon egyvénektől, kik a helyi egyházi iskolai községbe letelepedtek. 5. Legalább egy forintnyi adomány minden új menyecskétől, kit más községből hoztak ide férjhez. 6. Legalább egy forintnyi adomány minden egyes új házaspár részéről, mint esküvési ajándék az iskola számára. 7. Temetkezési adomány, midőn az összes iskolai gyermekkar, tanítója felügyelete alatt részt vesz a temetkezésben, és pedig azon összegben, melyet a helyi iskolai bizottság szab meg. 8. Jótékony adományok az iskolai védszent Szent-Sabbas ünnepélye alkalmával, multságok és más ünnepélyekkor, melyek a helyi iskolai pénztár javára rendeztetnek.

A szülőket, vagy helyetteseiket, kik a tanköteles gyermekeket az iskolától visszatartják, a helyi szerb iskolai bizottság komolyan figyelmeztetni tartozik, hogy ezen kötelességeiknek eleget tegyenek. Ha az első figyelmeztetés sikertelen maradna, akkor ugyanazon bizottság első ízben 50 krajczárral, második ízben 1 frttal, harmadik ízben 2 frttal, negyedik ízben pedig 4 frttal bünteti meg őket, a helyi szerb iskolai pénztár javára. Ha pedig a legmagasabb pénzbírság alkalmazása is sikertelennek mutatkoznék, az iskolai bizottságnak kötelességében álland, erről a felső iskolai hatóságot értesíteni, mely az illetékes hatóságtól fogja követelni, hogy ily gyermek gondnokra bízassék, ki a gyermek iskolába járására gondot fog viselni. Hatodik évének betöltése előtt egy gyermek sem vétethetik föl a szerb elemi iskolába.

A tanulóknak a földművelés és a kertészet különböző szakaiban való oktatására az iskolai kertek fognak felhasználtatni, a hol ilye-

nek vannak, a hol pedig nincsenek, ott köteles a község azon lenni, hogy ilyen kert minél elebb létrejöjjön. A helyi iskolai bizottságnak feladata gondoskodni, hogy a szóban forgó oktatásra a leghasználhatóbb eszközök beszereztesse. Berendezendő minden iskolánál játszó- és tornatér is. Minden községnek van saját helybeli alapja, melyet, valamint pénztárát is, a helybeli egyház alaptól külön kell kezelni, a számadások pedig olyan módon történnek, mint az egyházi alapok számadásai. A kormány egy hazai tanintézetnek valamely külföldi kormány és törvényhozás általi segélyezését saját államunk önállóságával összeegyeztethetőnek nem tartván, egy fölmerült eset alkalmából általában kimondotta, hogy az országban létező felekezeti, valamint községek, testületek, egyesületek vagy magánosok által fenntartott bármilyenemű és foku tanintézetek, ugyszintén a felekezetek és egyházak is, külföldi államoktól és azok uralkodóitól és kormányaitól segélyt és anyagi gyámolitást semmi alakban sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak. (2/4. 1875. k. 559. sz. cult. min. rend.)

A szerb elemi népiskolában a tanév 10 hóig tart. Az iskolai év kezdete 14 nappal előre kihirdetendő a községben szokásos módon. Egyébiránt a falusi községekben, melyek földműveléssel foglalkoznak, a kerületi iskolai hatóság megengedheti, hogy a gyermekek a rendes nagy szüneteken kívül még két hónapig az ismétlő iskolát látogathassák.

Az ismétlő iskolában a leánygyermekek külön, s a fiúgyermekek is külön taníttatnak. Községekben, hol csak egy tanító van, a finövendékek az egyik, a leánynövendékek a másik napon járnak az oktatásra. Ugy a mindennapi mint az ismétlő iskolában a női kézi munkák is tanítandók. A költségeket az egyszerű női kézimunkákban való oktatásért a község fedezi az iskolai pénztárból; a művészeti munkák után járó költségeket magok a szülők fedezik.

A görög-keleti vallású szerb gyermeket idegen elemi és főiskolákon, valamint más nyilvános vagy magán intézetekben vallástanra az illető görög-keleti lelkipásztorok tanítják, minden iskolai év végével velük nyilvános vizsgát tartanak, s erről az illető consistoriumnak jelentést tesznek. Ezen iskolában sem szabad oly tankönyveket használni, mely előbb helybenhagyást nem nyert; mit hittani könyvekre nézve a püspöki zsinat, másneműekre nézve pedig az iskolai főhatóság előterjesztésére a kormány ad meg. A tiltott könyvek használatára vonatkozólag ezeket rendeli az 1879: XL. t.-cz. 38. §: «A ki az államkormány által eltiltott tankönyvet vagy taneszközt tanczéllra használ

vagy használtat: az elkobzáson felül, két hónapig terjedő elzárással és háromszáz forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Visszaélés esetében, a mennyiben utolsó büntetésének kiállásától két év még nem múlt el, a tanító viselt hivatalának elvesztésére is ítélhető.»

Szünnapokul rendeltettek a vásár- és ünnepnapokon kívül a téli félévben szerda délután, a nyári félévben csütörtök egész nap: ha azonban a hét folytán ünnepnap fordul elő, a tanítás a szünnapokon pótlendő. Nagy ünnepi szünnapok ezek: karácsonkor 5 nap, decz. 23-ától számítva; húsvétkor 6 nap, nagycsütörtöktől számítva: pünkösdkor a 2 ünnepnap. A görög-keleti egyház ünnepei, melyeken a tanulók a vallási szertartásokban való résztvehetés czéljából az előadások látogatásától fölmmenthetők, a következők: Az ó-naptár szerinti január 1-ső napja (újév), január 6-dika (vizkereszt), január 7-dik napja (szent János), január 14-dike (szent Sebő), január 30-dika (Vazul, Gergely és János), február 2-dika (Gyertyaszentelő), márczius 25-dike (Gyümölcsoltó Boldogasszony), április 23-dika (szent György), május 21-dike (Nagy Konstantin), június 24-dike (szent János születése), június 29-dike (Péter és Pál), szeptember 8-dika (Kisasszony), szeptember 14-dike (szent kereszt feltalálása), október 26-dika (szent Demeter), november 8-dika (Mihály archangyal), november 21-dike (Mária áldozása), deczember 6-dika (szent Miklós), decz. 24—28-áig bezárólag (karácson), a húsvéti ünnepek alkalmával nagycsütörtöktől kezdve húsvét keddig bezárólag; a pünkösdi ünnep 3 napja. (Vallás-és közokt. minist. rend. 1878. jan. 25. 1906. sz. a.)

A szerb népiskoláknál csak azon görög-keleti hitű szerb egyéneket lehet tanítókul alkalmazni, kik a szerb tanítóképezdét elvégezték s az erre kirendelt vizsgálati bizottság előtt a tanítói vizsgát jó sikerrel kiállották. Ha valaki elnyerte a mondott képesítést, de az említett vizsga után öt évig nem volt tanítói gyakorlata, köteles ugyanazon bizottság előtt új, azonban csak gyakorlati tanítói vizsgát tenni le. Csak ha ilyen módon képesített egyének nem volnának, lehet más képes egyéneket is alkalmazni, de csak ideiglenesen; a mely esetben azonban tüstént az előirt úton rendes tanítót kell keresni. A tanító fizetése a község nagyságához és vagyonához mérten 300, 400 és 500 frt minimumban állapíttatik meg (ideértve a természetbeni járandóságot s földbirtokokat, a hol vannak, és kivéve a tanítói lakást és ezekhez rendelt fűtési anyagot vagy megfelelő kárpótlási összeget), mely fizetéseket az iskolai főhatóság az illető község meghallgatása mellett határozza meg. A tanító fizetését föl lehet emelni; de leszállítani nem lehet. A tanító fizetését hivatalba lépté-

nek napjától fogva kell folyóvá tenni. A készpénzfizetést havi részletekben előre, a természetbeli járandóságnak pedig, a hol olyan is van, felét a fűtési anyag két harmadával az első, a többit a második iskolai félév kezdetével kell kiszolgáltatni. A tanítónak minden fizévi, egy helyben végzett szolgálata után összes fizetésének 10 százaléka megadatik, ha fizetése a 600 frtot nem haladja túl. Minden megürrült tanítói állomást köteles a helybeli iskola-igazgatóság tüstént följelenteni a fölötte álló iskolahatóságnak. Ez rögtön intézkedik az ideiglenes tanítói helyettesítésről, azután az újságlapok útján pályázatot hirdet négyheti időközre, a bejött folyamodványokat mellékleteikkel együtt, a nem alkalmasak kizárásával, a helybeli egyházugyűléshez küldi a választás, illetőleg a kijelölés végrehajtása végett. A választást, illetőleg kijelölést 14 nap alatt multhatatlanul s oly módon kell végrehajtani, mint ez a papok választására, illetőleg kijelölésére nézve szabályozva van. A véghezvitt választást, illetőleg kijelölést a hitközségi bizottmány tüstént a fölötte álló iskolai hatósághoz visszaküldi, ellenkező esetben ez maga fogja a kinevezést végrehajtani.

Az iskolai hatóság a község által megválasztottat rögtön, ellenben a kijelöltek közül a legképesebbet, és pedig az illető iskolai előadó indokolt írásbeli nyilatkozatára, nevezi ki tanítóvá; e kinevezést a reá vonatkozó ügyiratokkal együtt fölmenti az iskolai főhatóságnak, s ha ennek kifogása nincs, vagy ha egy hónap alatt semmi ellenvetést sem tesz, a kinevezettnak a fölötte álló iskolai hatóság kiállítja oklevelét s erről az illető elsőfolyamodványú politikai hatóságot tudomás végett értesíti. A választásnál, illetőleg kijelölésnél, valamint a kinevezésnél is, nemcsak a legalkalmasabbra, hanem arra is kell nézni, hogy ugyanazon iskolánál rokonok, mint egymásnak alárendeltek, semmi szín alatt se alkalmaztassanak.

A kinevezett tanítónak az illető község az átköltözésre megkivántató szállítási eszközöket vagy ehhez mért kárpótlási összeget tartozik adni. Minden tanító először ideiglenesen alkalmaztatik: és pedig az ujonnan kinevezett két, a többi pedig egy évre, s csak ezen határidő eltelte után nyeri meg okmányát, mint állandó tanító, ha szolgálati ügyességével s magatartásával jó tanítónak bizonyult be.

Tanítójának önhatalmulag egy község sem mondhatja fel a szolgálatot, hanem köteles panaszát a fölötte álló iskolahatóság elé terjesztetni, mely a vizsgálat végrehajtása után az ideiglenes tanítót önhatalmulag, az állandót pedig az iskolai főhatóság helybenhagyásával mozdítja el állomásáról.

A vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszternek 1885. július 13-án 21,120. sz. alatt valamennyi gör. kel. egyházmegyei hatósághoz és közigazgatási bizottsághoz intézett rendelete, a görög keleti tanítók fegyelmi ügyében. «Az 1880. évi január hó 13-án 32,225/878. sz. a. és 1882. évi július hó 17-én 13,645. sz. a. kelt körirataiban foglaltak ellenére ismételve fordulnak elő esetek, mikép gör. kel. felekezeti iskolai tanítók, a nélkül, hogy az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 138. §-a szerint súlyos hanyagságot, erkölcsi kihágást vagy polgári büntényt követtek volna el, állomásaikról indokolatlanul elmozdítottak. Hasonló eseteknek jövőben leendő elkerülése és a legfelső felügyelési jog teljes mértékben megóvása céljából a gör. kel. felekezeti iskolai tanítók fegyelmi ügyeiben hozott határozatok, a mennyiben a büntetés hivatalszítésben állapítottatik meg, felülvizsgálás végett az ügyre vonatkozó összes vizsgálati iratokkal együtt ide fölterjesztendők. Azon tanítók, kik állomásaikról jóváhagyásom nélkül mozdíttatnak el, a közigazgatási hatóságok által fognak állomásaikba visszahelyeztetni, mert az ily elmozdítás semmis és érvénytelen. Magától értetik, hogy ezen eljárás a kellő képesítéssel bíró tanítókra alkalmazandó; az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 133. §-ában és az 1879. évi XVII. t.-czikkben megszabott képesítéssel nem bíró tanítók alkalmazása egyáltalában érvénytelen és meg nem engedhető. Miről van szerencsém a főtisztelendő egyházmegyei főhatóságot szíves tudomás és további intézkedés végett oly tiszteletteljes megjegyzéssel értesíteni, hogy a közigazgatási bizottságokat felhívtam, hogy ezen rendeletemet a járási szolgabírák és rendezett tanácsu városok polgármestereinek tudomására hozván, utasítsák őket, mikép előforduló esetek alkalmából, midőn a tanítónak fegyelmi úton állomásáról történt elmozdításánál az én jóváhagyásom ki nem mutatható, személyes felelősség terhe alatt a tanítót állomásaiba azonnal visszahelyezni szigorú kötelességüknek tartásuk.

Majdnem mindenben hasonló a gör. kel. román egyház iskolaszervezeti szabályzata a szerbekéhez, miután az egyház zsinati szervezetén és e mellett az 1868. XXXVIII. és 1876. XVIII. t.-czikkek rendelkezésein alapul. A községi zsinat az iskolai ügyeket is «helyi bizottmánya» által adminisztrálja, a törvényrendelte iskolaszéket e bizottmány képezvén. A helyi bizottmány intézkedik tehát az iskolai ügyekben, kezeli az iskolai vagyont, számadásait a protopopa útján fölterjesztvén az eparchialis iskolatanácshoz. Választja a tanítót, megerősítettetésének szintén az eparchialis iskolatanács részére

főntartása mellett. Az iskolaügyekben eljárását az 1878. évi szabályrendelet és az 1882. évi egyháztartományi szabályzat irányozza, mely munkálatok egészben véve megfelelnek az állami és községi iskolák számára kiadott közoktatási ministeri «Utasítás» és az előző fejezetekben ismertetett kath. felekezeti iskolai püspöki szabályrendelet intézkedéseinek. Kiválóbb eltérések ezek: csak egy, két és három tanosztályú elemi iskolát ismer és pedig mind vegyes tanosztályt, de a 10 éven felüli fiúk és leányok elkülönítéséről gondoskodik, akkép, hogy a fiúk oktatását délelőttre, a leányokét délutánra szorítja. A két nembeli ismétlő tankötelesek külön oktatásáról szintén intézkedik. A tanító az elégtelenül haladó növendéktől megtagadhatja az osztályozást, de ily esetben a szülő a bizottság előtt külön megvizsgálást követelhet; e bizottság áll a lelkészből, a helybeli tanítókból és az iskolafentartó egyháznak egy — tanácskozási joggal kiküldött — képviselőjéből; a bizottság határozata ellen fölbbezés ki van zárva.

Csak az egyházmegye főtanácsától kiadott vagy általa adoptált oklevéllel bíró gör. kel. vallású, s a román nyelvet bíró tanítók pályázhatnak e felekezet iskoláihoz (1882-diki szabályzat 73. §.). Ez intézkedés azonban államtörvényeink értelmében csupán azon megszorítását jelentheti a bármely tanítóképezdében oklevelet nyert tanítók alkalmazására jogosultságának, hogy amennyiben a fel. isk. tanító egyházi szolgálatok teljesítésére is kötelezhető: a román ritussal bíró gör. kel. egyház szertartásaiban jártasság felülvizsgálható. A tanítóválasztásnak másik kivételes szabályozása abban áll (77. §. 7. pont), hogy ha valamely tanító egyidejűleg több állomásra pályázik, ezt a körülményt kérvényeiben megemlíteni tartozik, az esperes pedig, kinek elnöksége alatt a tanítóválasztások történnek, a pályázónak legelső helyen megválasztatásáról rögtön értesíteni köteles a többi állomásokat, hogy ezek a választásnál ne reflektáljanak a már megválasztott jelöltnek pályázatára.

Az egyházi tanfelügyelet a kath. szabályzathoz hasonlóan gyakoroltatik; csak a 93. §. 4. pontja tartalmaz oly rendelkezést, mely a népoktatási törvényekkel össze nem egyeztethető. Ugyanis e szerint az iskolavizsgáló tanfelügyelő a községi iskolákban ellenőrzi az 1868. XXXVIII. t.-cz. 58. §-a azon utasításának foganatosítását, mely szerint minden növendék anyanyelvén kell, hogy nyerjen oktatást. Ha a növendékek anyanyelve a román, az egyházi szertartás ugyane nyelvű levén, jogosult, hogy a gör. kel. román felekezeti tanfelügyelő az egyházához tartozó növendékek román anyanyelvben haladását a vallástani tantárgyak keretén belül vizsgálat tárgyává tegye a községi

jellegű iskolában is; de a törvény idézett rendeletének miként alkalmazását ellenőrizni egyáltalán nem hivatott a fel. tanfelügyelő és így eljárás veszélyes is lehetne, kivált azon iskolákban, melyekbe a gör. kel. román egyházhoz tartozó oly növendékek járnak, kiknek anyanyelvük nem a román, vagy ha a román lenne is, ez a nyelv «a községben divatozó nyelvek» közé nem tartozik. Minthogy a közs. iskolákban a törvény végrehajtásának ellenőréül állított az 1868 : XXXVIII. és az 1876. XVIII. törvényezikk állami felügyelőt: ennek hivatáskörébe ütközik a szabályzat idéztem rendelkezése. A népoktatási törvény 58. §-a kizárja a szabályzat 95. §-ának intézkedését is, mely szerint «a gör. keleti román felekezet minden iskolájában valamennyi kötelezett tantárgy előadási nyelve a román nyelv». Az 58. §-ban általánosan kötelező azon rendelkezés áll ezzel szemben, hogy «minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, mennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike»; ha tehát a gör. kel. román felekezet iskolájába nem román anyanyelvű növendékek járnak: ezek a községben divatozó anyanyelvűkön oktatandók. A román tananyelvű elemi iskolákban a magyar nyelv tanítása nem csupán az írás-olvasásra és nyelvtani gyakorlatokra szorítkozik, miként ezt a szabályzat 96. §-ának 3. pontja előírja, hanem az 1879. XVIII. t.-cz. 4. §. utolsó bekezdése és az ebben «az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok» által is szem előtt tartandónak kimondott közokt. min. szabályrendelet szerint a beszéd- és értelemgyakorlattól kezdve fokozatos és szerves fejlesztése kötelező a magyar nyelv elsajátításának. (Lásd az előző fejezetben.)

Jegyzet. A volt határőrvidék területén csak ritka kivétellül lehetnek az 1877. október 16-án kelt legf. szabályrendelet értelmében felekezeti népiskolák, mint nyilvános tanintézetek. Minthogy a szerb. és román keleti egyházak hívei lakják legnagyobb részt e területet: helyén lesz itt megismerkedni a volt határőrvidéki népiskolák ügyeiről, a tanítók jogviszonyairól és a népiskolák igazgatásáról alkotott hármas szabályrendeletnek az eddig ismertetett szabályzatoktól eltérő rendelkezéseivel. Minden népiskola, melynek alapítási vagy fentartási költségeit az illető község egészben, vagy részben viseli, nyilvános községi tanintézet, s mint ilyen az összes ifjuság által valláskülönbség nélkül látogatható. A más módon alapított és fentartott népiskolák pedig magánintézetek. Azon népiskolák azonban, melyek 1871. évi június 8-ka előtt egy politikai községnek különböző hitközségei által alapítottak és tartattak fenn, megtartják mint nyilvános iskolák eddigi jellegüket, ha igazgatás és berendezés tekintetében a nyilvános iskolákra nézve fennálló szabályoknak megfelelnek. Elemi népiskolák állítandók mindazon helyeken, hol egy helységben, vagy egy órányi kerületben

fekvő több helységben, tanyákon vagy pusztákon 5 évi átlag szerint legalább 40 tanköteles gyermek van. Hol ezen távolságon belül a helyi viszonyok időszakonként ismétlőleg, vagy állandóan az iskolának látogatását megnehezítik, oda a kedvezőtlen évszak tartamára egy alkalmas állomásra oktatás végett segédtanítók küldendők ki. Az ily állomásra kiküldött segédtanítók által adandó oktatás azon iskola vezetése alatt áll, melyből az illető segédtanító kiküldetett. Az anyagi viszonyokhoz képest ily állomási iskola helyett önálló iskola állítandó fel. A fennálló vegyes iskoláknak nemszerinti szétválasztása és külön leánytanodáknak felállítása mindenütt, hol az anyagi eszközök megengedik, megkísértendő. A hol pedig ez nem történhetik, ugyanott a tanköteles leányok számára elkülönítve, vagy pedig a népiskolával kapcsolatban kézimunka-iskolák állítandók fel. Azon iskola, mely már 5 éven át évfokainak és osztályainak nagyobb részét párhuzamos osztályokra szétválasztani kénytelen volt, vagy a melynél az erre vonatkozó szabályzatok megtartása következtében az elválasztásnak amugy is létesülnie kellett volna, ezen időnek eltelte után két iskolára alakítandó át. A közigazgatási bizottságoknak örködniök kell a felett, hogy a szükséges népiskolák mindazon helyeken, hol még nem léteznek, haladéknélkül felállíttassanak, s e mellett azoknak állandó és virágzó fennmaradására az összes föltételek biztosíttassanak. Valamely iskolának alapításánál és berendezésénél az irányadó körülmények az összes érdeketteknek — iskolahatóság, helység, hitközség — közreműködésével a közigazgatási bizottságok részéről kiküldendő 3 tagu bizottság által állapítandók meg. A bizottsági jegyzőkönyv képezi a további elhatározásoknak alapját. A népiskoláknak szaporítása a már fennálló iskolák czélyszerű berendezésének és sikeres vezetésének rovására nem engedélyezhető. Valamely már fennálló népiskola csak az illető közigazgatási bizottságnak indokolt, s jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz fölterjesztendő határozata alapján zárható be. Minden népiskola számára egy iskolai terület — Schulsprengel — jelölendő ki. Az iskolai területek meghatározásánál rendesen a helyi község határai irányadók, a mennyiben az iskola látogatásának megkönnyítése céljából, vagy egyéb okokból valamely helyi község egyes részeinek a szomszédos község iskolájához leendő csatlóása czélyszerűnek nem mutatkoznék. Az iskolai terület kijelölésének czélja az iskolai területen belül lakó összes tanköteles gyermekeknek az iskolába való fölvételét és az oktatásban rendesen leendő részvételét lehetőleg biztosítani. Azon gyermekek, kik az iskolai területen kívül laknak, ugyanannak iskolájába csak annyiban vehetők fel, a mennyiben általuk a tantermek túlnépesekké nem válnak. Ugyanez áll azon gyermekek fölvételére nézve, kik a hat éves életkort be nem töltötték, azonban nyilvános népiskolába leendő fölvételhez az illető iskolaszék engedélyét megnyerték. A tanköteles gyermekeknek a tanév alatt egyik iskolai területből a másikba leendő átköltözködéséről az illető iskolaszékek egymást kölcsönösen értesíteni és a fölvételi jegyzékeket kiigazítani tartoznak. A hit- és erkölcsen oktatásáról az illető hitközségek tartoznak gondoskodni. A vallásoktatásra fordítandó tanórák számát a tanterv határozza meg, ezen tantárgyak egyes tanfolyamokra leendő elosztását azonban az egyházi hatóságok állapítják meg. A hittanítók, egyházi hatóságok és hitfelekezetek kötelesek az iskolai szabályokat s az azokon belől kibocsátott hatósági rendeleteket megtartani. Az illető lelkészi hivataloknak a vallásoktatásra s a vallási gyakorlatokra vonatkozó intézkedései a közigazgatási bizottságok által az illető

iskola vezetőjének tudomására hozandók. Az általános iskolai szabályzattal ellenkező intézkedéseknek közzététele tilos. Azon helyeken, hol oly lelkész létezik, ki a vallásoktatást rendesen nem teljesítheti, az egyházi hatóság beleegyezésével kötelezhető az illető tanító a saját hitfelekezetéhez tartozó növendékeknek ebbeli oktatásánál közreműködni. Ha az illető hitfelekezetek a tankötelesek hit- és erkölcsi oktatásáról nem gondoskodnának, illetőleg a hitközségi lelkész a megyei tanfelügyelő felhívására nem teljesítendő e részbeli köteleességét, az esetben az illető közigazgatási bizottság ezt az egyházi főhatóságnál kötelessége teljesítésére utasíthatja, s ha még ez úton sem boldogulna, jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernél. Az oktatási nyelv a gyermekek anyanyelve, azonban az állam hivatalos nyelvének alapos tanítására kiváló gond fordítandó. Az oktatási nyelv és a mennyiben ez nem az állam hivatalos nyelve volna, az állam hivatalos nyelvén kívül még más nyelveknek tanítása felett az illetékes közigazgatási bizottság meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister határoz, a midőn is az egyik vagy másik nemzeti-ségnek többsége tekintetbe veendő. A népiskolák használatára kijelölt tankönyvek megválasztási joga a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumot illeti, az illető hitfelekezetek egyházi főhatóságainak azonban jogukban áll a vallásoktatáshoz megkívántató tankönyvek iránt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz javaslatot tenni. A helyi kiválmaknak különös tekintetbe vétele mellett egyes népiskolákkal oly intézetek is összeköthetők, melyek a nem tanköteles gyermekek ápolásáról, neveltetéséről és oktatásáról gondoskodnak. A megszabott tankötelezettségnek már eleget tett növendékek egyike sem tiltható el a mindennapi vagy ismétlő iskolának még egy további évig leendő látogatásától. Azon tanulók, kik az előirt tankötelezettségnek bevégezéssel sem tanúsítanak elegendő sikert, a mindennapi és ismétlő iskolának még egy éven át leendő látogatására kötelezendők. A községi iskolaszékek az iskolának mulasztási jegyzékait havonként kétszer megvizsgálni, s e felől a kerületi szolgabírónak jelentést tenni tartoznak. Kellőleg nem igazolt mulasztások egészen igazolatlanoknak tekintendők. Ha a szülők a mulasztást nyereszkesedő vágyból követik el, öt forintig terjedő pénzbírságban marasztalhatók el. Ha a szülők vagy azok helyettesei a gyermekek iskoláztatására nézve ismételten vétkes hanyagságot követnek el, a reájuk kiszabandó pénzbírság 10 frtig emelhető. Ha ily szülők a szegények pénztárából, vagy valamely más jótékony intézet által bizonyos segélyben részesíttetnek, ugyanaz az illető hatóságok által tőlük elvonandó. A tanítói állomások betöltése a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium jogköréhez tartozik. Az okleveles tanítók mindenkor ideiglenesen neveztetnek ki, s állomásaikon egy évi, az ideiglenesen megbízott és tanítói oklevél megszerzésére utasított, s a megszabott időre az oklevelet meg is szerzett tanítók pedig két évi sikeres működésük igazolása után erősíttetnek meg; az igazgatói, vezértanítói teendőkkal megbízottak három évig teljesített sikeres működésük után állandósíttatnak. A pályázati határidő letelte után, az összes pályázati folyamodványok a szerkesztendő «minősítvényi táblázat» kíséretében hármas kijelölés mellett a közigazgatási bizottság által további szabályszerű elbírás végett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz terjesztendők föl. A tanítók kineveztetésük napjától számított egy hónap leforgása alatt kötelesek állomásukat elfoglalni, ki ezt elmulasztaná, hivatala megszűntnek tekintendő. A tanító, hivatala elfoglalása előtt, a községi iskolaszék előtt a következő esküt tartozik

letenni: «Én N. N. az n.-i. — elemi, polgári stb. — iskolához kinevezett — rendes, segéd, igazgató — tanító esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Felsége apostoli királyom, a magyar haza és annak szentesített törvényei iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, a hazai legfelsőbb és felsőbb hatóságok rendeleteit és a hivatalommal járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, hiven és pontosan teljesítendem. Isten engem úgy segéljen!» A már alkalmazott tanítók áthelyezése és állomásuk fölcserélése, úgy szintén a nem köteles tantárgyak és a női kézi munkák taníttatása iránt a közigazgatási bizottság előterjesztései alapján a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium intézkedik. A községi iskolaszék áll: *a*) a község előljárójából (bíró, esetleg polgármester) mint elnökből; *b*) az iskola vallástanítóiból; *c*) egy vagy két tanítóból; *d*) a községi képviselő két tagjából, és *e*) esetleg a netán létező kegyurból. Az elnöki helyettest az iskolaszék saját tagjaiból általános szótöbbséggel választja. Az esetben, ha az iskolaszék hatásköre több községre terjedne ki, a közigazgatási bizottság határozza meg, mely község előljárója leend a községi iskolaszék elnöke, továbbá minden egyes községi képviselőt 1—1 tagot küld az iskolaszékbe. Ha ugyanazon vallásfelekezetből két vagy több vallástanító léteznék, az esetben az egyházi főhatóság határozza meg, hogy közülök melyik legyen az iskolaszék tagja. Az izraelitáknak jogukban áll, az iskolaszékbe képviselőt választani, ha t. i. a helységben rendezett hitközségük van, vagy pedig az iskolába járó gyermekek száma a huszat meghaladja. A nyilvános községi avagy hitfelekezeti vagyonból fenntartott iskolát az iskolaszékben a tanító, egy iskolának tanítói közül az igazgató-, vezértanító, s ha egy helységben több nyilvános iskola léteznék, az esetben a nyilvános iskolák tanítói által általános szótöbbséggel választott két tanító képviselendő. A választás általános szótöbbséggel történik, és három évre érvényes, de az újbóli választás megengedett. Az iskolaszékbe leendő választást csak az utasíthatja vissza, ki jogosítva volna a községi képviselőbe való választást el nem fogadni. A ki a községi iskolaszékbe való belépést igazolatlanul megtagadja, az a helybeli iskolaalap javára 5 frttól 40 frtig terjedő bírságban marasztalandó el a közigazgatási bizottság által.

Népoktatási intézetek a reformátusoknál.

Az 1881. évi debreczeni zsinat állapította meg köznevelési és közoktatási szervezetét a magyar ref. egyháznak. E szerint a ref. egyház kebelében a köznevelés és oktatás eszközlésére, a következő intézetek szolgálnak: 1. Népközelési és oktatási intézetek, u. m.: *a*) kised-óvodák, *b*) elemi- és felső-népkiskolák, *c*) felső leánynevelő-intézetek, *d*) kisedóvodát a tanítókat képző intézetek. 2. Keresztyén felebaráti nevelő intézetek: *a*) árvaházak, *b*) szeretetházak. 3. Középkiskolák: gymnasiumok. 4. Főiskolák: *a*) akadémiák; vagy theologiai, vagy bölcsészeti, vagy jog- és államtudományi tanfolyamokkal; a bölcsészeti akadémiáknál szervezett középkiskolai tanárképezdével; *b*) egyetem.

A kisedóvoda a gyermekek ügyesítése, testi és lelki erejük fej-

lesztése által a népiskolára előkészítő intézet. A kisdédóvó-intézetben szigorúan megtartandó elv, hogy nevelő-intézet ugyan, de általában nem tanintézet, tehát a gyermekek nem oktathatók egyébre, mint: 1. saját vallásuk szerint imádkozásra; 2. éneklésre, dalolásra; 3. gyermekversecskékre; 4. korukhoz mért testgyakorlatra; 5. gyermekjátékokra. Óvodába felvehetők oly fiú- és leánygyermekek, kik a 6-dik évet túl nem lépték; — be vannak oltva és orvosi bizonyítás szerint ragályos bajban nem szenvednek. Hat évesnél idősebb gyermekek csak akkor vehetők fel, — de legfeljebb csak 8 éves korukig, ha mentesítvék az elemi iskolától. Addig is, míg az óvodák felállítása, a kisebb egyházközségekből lehetővé válnék, az illető presbyterium ajánlatára s az egyházmegye jóváhagyása mellett, alkalmas ápolónő vezetése alatt kisdédmenhelyek állíttassanak.

A népiskolára vonatkozó rendszabályok általában megfelelnek az áll. és közs. iskolák részére kiadott utasításoknak, a népoktatási törvény rendelkezéseivel pedig mindenben egyezők. A fegyelmi és rendtartási szabályoknak e szervezet keretében időről időre megállapítása az egyházkerületeknek hagyatott fenn.

Mindegyik ref. egyházkerület, a melynek tanítóképezdéje van, egy tanképesítő bizottságot állít fel, melynek tagjai: az egyházkerületben levő nyilvános ref. tanítóképezdének tanárai és az egyházkerületnek még legalább 3 megbízottja. Népiskolai tanítói hivatalra oly egyének alkalmazhatók, kik valamely nyilvános képezdében a tanfolyamot elvégezték, s a köteles vizsgákat letévén, az illető tanfolyamra képesítő tanítói oklevelet nyertek; a kik tanítóképezdét nem végeztek, a tanítóképezde tantárgyaiból magánvizsgára utasíttatnak, s csakis ennek sikeres letétele után bocsáttatnak képesítő vizsgára. A kik a képesítő vizsgán kétszer visszavettetnek, többé vizsgára nem bocsáttatnak. A kik nem saját tanítóképesítő bizottságaiktól, hanem államilag erre jogosított más nyilvános intézettől nyertek tanítói oklevelet: kötelesek az egyházi énekekből és vallástanból, valamelyik egyházkerületi tanítóképesítő bizottság előtt pótvizsgát tenni.

A rendes tanítókat az iskolaszék meghallgatásával a presbyterium választja. A rendes tanítók élethosszig választatnak, s hivatalukból csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, polgári bűntény, vagy az állam-törvényekben, avagy az egyházi törvényekben ilyenül kijelentett esetekben mozdíthatók el az egyházmegye ítéllete alapján; minden ily ítélet az egyházkerületre főlebbezendő.

Ideiglenes tanítót — rendes tanító hiányában — az esperes engedélyével az iskolaszék alkalmaz, a rendes tanító helyetteseül a

jegközelebbi választásig, vagy egy év tartamára. Rendkívüli esetekben presbyterium által még egy évig megtartható ideiglenes minőségben. Ideiglenes tanítóul alkalmazható: képezdei tanfolyamot vagy ennek megfelelő gymnasiumi osztályokat végzett egyén, vagy theologiai tanfolyamon tanuló egyén is. Segédtanító csak ott alkalmazható, a hol rendes vagy azt helyettesítő ideiglenes tanító is van. Segédtanítót rendszeresített állomásokra a presbyterium választ, nem rendszeresített állomásokra az esperes nevez ki. Minden tanítói hivatal megüresedése az esperesnek azonnal bejelentendő; hasonlóul fölterjesztendő hozzá a megejtett választás eredménye is, a megválasztott egyén okmányaival együtt. A megválasztott egyén okmányai közül — ha más egyházmegyéből jó, az illető esperes bizonyítványa, illetőleg elbocsátó levele nem hiányozhatik. A rendes tanítót ideiglenesen az esperes, véglegesen az egyházmegyei közgyűlés erősíti meg. Az ideiglenes és segédtanítókat az esperes erősíti meg. Ha az egyházközség elmulasztaná a szükségessé vált tanítói állomásokat betölteni; vagy e betöltést halogatná: az esperes nevez ki oda szükség szerint segéd-, vagy ideiglenes tanítót; valamint időközben rendkívüli megüresedések esetén is, ha szükséges, ő intézkedhetik. Rendes tanító halála esetén, az esperes rendeletére az egyházmegyében bármely segédtanító köteles elfogadni az annak helyettesül való alkalmazást, de ekkor javadalmazása nem lehet kevesebb, mint volt segédtanítói állomásán.

A hol az egyházközség anyagi körülményei miatt, külön tanítói állomás nem tartható fenn, ott az elemi iskolai tanítás a lelkészre is bízható. Az ily lelkész, bár az iskolában ugyanazon teendői és kötelességei vannak, mint a rendes tanítónak, állására nézve lelkésznek tekintendő.

Népiskolai hatóságok: Az egyházközségek által fentartott kisdédóvodák és népiskolák fölött álló hatóságok: első fokon a presbyterium s az általa választott iskolaszék; másod fokon az egyházmegye; harmad fokon az egyházkerület és legfelül az egyetemes konvent. A presbyterium gondoskodik a szükséges kisdédóvoda, vagy elemi, avagy felső népiskola felállításáról és fentartásáról, az iskolai épületek létesítéséről, szaporításáról vagy bővítéséről, a rendes és a rendszeresített állomásokon levő segédtanítók választásáról s ezeknek fizetéséről, valamint a jelen törvényben reá ruházott teendőkről; az iskolákra vonatkozó törvényeknek s egyházi felsőbb rendeleteknek végrehajtásáról, valamint azok értelmében az iskolára felügyel és az iskolaszéket megalakítja és annak tagjait választja. Az iskolaszék a helybeli lelkésznek, s a hol több lelkész van, a presbyterium által

erre kijelöltnék elnöklete alatt legalább 5, legfőlebb 15 tagból áll. Tagja a rendes tanító is, hol több tanító van, az igazgató, hol pedig több iskola van, az egyházmegye határozza meg, hogy mily arányban legyenek a tanítók az iskolaszékekben képviselve. A tanítók személyes ügyök tárgyalása alkalmával az iskolaszék ülésén jelen nem lehetnek; különben mind tanácskozási, mind szavazási joguk van. Nagyobb egyházközségekben, ha az iskolák egymástól távolsága és a teendők halmozottsága igényli, egynél több iskolaszék is szervezhető. Kisebb egyházközségekben a presbyterium egyszersmind az iskolaszék teendőit is végzi. Az iskolaszék hatáskörét az egyházkerületek a törvény értelmében szabályrendelettel állapítják meg. Az egyházmegye, a népiskolák felett a felügyeletet gyakorolja: 1. közgyűlése, 2. bírósága, 3. esperese, 4. tanügyi bizottsága által. Az egyházmegyei közgyűlés: a megválasztott rendes tanítókat hivatalaikban megerősíti, s intézkedik a tanítóválasztásoknál fölmerülő kérdésekben: az esperesnek, egyházmegyei iskolafelügyelőknek s a tanügyi bizottságnak jelentéseit és javaslatait tárgyalja, és azok felett intézkedik; a hol szükséges egyházmegyei határozattal intézkedik az iránt, hogy az egyes egyházközségek iskolaügyi kötelességeiket teljesítsék; kebeléből tanügyi bizottságot és a szükséges számmal egyházmegyei iskolafelügyelőket választ; az iskolai törvények és egyházkerületi szabályrendeletek körén belől, a népiskolákra s óvodákra szükséges szabályrendeleteket alkot; intézkedik az egész népiskolai nevelésnek és oktatásnak a törvény értelmében vezetése, terjesztése és fejlesztése iránt; örködik az iskolai vagyon, alapítványok és jövedelmek kezelése és rendeltetésük szerint felhasználása felett; (e végből az egyházmegyei községektől az iskolai számadásokat is bekívánja és megvizsgálja); határoz a tanítók és iskolaszék, vagy presbyterium közt fölmerülő oly ügyekben, melyek nem fegyelmi természetűek. Az egyházmegyei közgyűlés ezen feladatának betöltésében segédkezik az általa választott tanügyi bizottság, mint szakértő véleményező testület. Az esperes: évenként legalább egyszer (a canonika *visitatio* alkalmával) minden népiskolát, óvodát megvizsgál, vagy megvizsgáltat; — a tapasztalt hiányokról, a mennyire szükséges, az egyházmegyei közgyűlésre jelentést tesz. Halasztást nem tűrő esetekben, a helyi presbyterium fölterjesztésére, a tanítónak hivatalától felfüggesztését elrendelheti s helyének ideiglenes betöltéséről intézkedik, mely intézkedésről az egyházmegyének utólagos jelentést tesz. Az egyházmegyei közgyűlés az iskolák látogatására, a lelkészek vagy más, a tanügygyel szakszerűleg foglalkozó egyének közül, egyházmegyei felügyelőket választ a szükséges szám-

mal, kik között az egyházmegye, iskolakörökre osztatik fel. Ezen iskolafelügyelők kötelesek a szorgalomidő alatt, a körükbe eső iskolákat legalább kétszer meglátogatni az év különböző szakaiban. Ezen iskolalátogatók főleg az iskola szellemi életét, az oktatást s annak vezetését, az iskola felszerelését és közegészségi viszonyait veszik vizsgálat alá. Tapasztalataikról és a körükbeli iskolák állapotáról, évenként az egyházmegyei tanügyi bizottság elnökéhez adják be jelentéseiket, a ki aztán ennek alapján készíti előterjesztését az espereshez vagy egyházmegyéhez. Ezen iskolalátogatók az egyházmegyei tanügyi bizottságnak tagjai. Az egyházkerület: közgyűlésén az állam és egyház iskolai törvényeinek keretében, a népiskolai oktatás rendezésére és fejlesztésére szabályrendeleteket alkot. Ily szabályrendelettel állapítja meg az óvodákban és a népiskolákban a rendtartást, fegyelmi eljárást, az igazgató tanító, osztálytanító és a többi tanítók hivatali viszonyát, s a népiskolai tantervet. Továbbá intézkedik a tankönyvek és taneszközök megvizsgálása iránt. Határoz az egyházmegyéről iskolai ügyekben hozzá fölterjesztett vagy fölbbezett ügyekben. A törvények végrehajtására és a népnevelés emelésére szükséges határozatokat hoz. Az egyházkerületi közgyűlés egy tanügyi bizottságot is választ, melynek egyik osztálya a népiskolai bizottság. E bizottság munkakörét az egyházkerület határozza meg. E tanügyi bizottsághoz adandók véleményes jelentésre az egyházmegyékről fölterjesztett iskolai jelentések és határozatok: és ez azután azok felhasználásáról, az egész egyházkerület népiskolai állapotáról, véleményes jelentést terjeszt a közgyűlés elé, mely ott tárgyalatik és a reá hozott határozatokkal együtt, az egyetemes konventhez fölterjesztetik.

Az egyháznak kiváló feladatául állapította meg a zsinati törvény: azoknak neveléséről és önfentartó munkára képesítéséről gondoskodni, a kik különben elhagyatottságuk, vagy szegénységök miatt, sem maguk erejéből, sem hozzátartozóik segélyével, nem neveltethetnek föl az egyháznak és a társadalomnak munkás tagjaivá. Az egyház által az ilyenek nevelésére és ápolására létesítendő intézetek: 1. az árvaházak, azon mindkét nemű gyermekeknek nevelésére és oktatására, a kiknek neveltetéséről szüleik halála következtében nincsen a ki gondoskodjék; 2. a szeretetházak, azon anyagilag és erkölcsileg elhagyatott, de különben ép testű és ép elméjű mindkét nemű gyermekek ellátására és neveltetésére, kik — akár élnek szülöik, akár nem — az anyagi nyomor miatt helyzetüknél fogva az erkölcsi elveszésnek leginkább ki vannak téve. Ily intézeteket állíthatnak és tarthatnak fenn egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és az egyetemes egyház,

sőt egyesek vagy társulatok is úgy, hogy azt az egyház hatósága alá helyezik. A felállított egyes intézetek szervezetét és szabályait a fenntartó, illetőleg azon testület határozza meg, melynek közvetlen hatósága alatt állanak. Ha ez nem az egyházkerület vagy egyetemes konvent, akkor a szervezeti és rendtartási szabályok az egyházkerület jóváhagyásával állapíthatók meg.

A dunamelléki ref. egyházkerület népiskolai szabályzata.

Az 1881/2. évi debreczeni zsinati törvény az egyes egyházkerületekre bízván a népiskolák szervezeti, igazgatási, rendtartási és fegyelmi szabályainak megállapítását, ilyenmű legújabb munkalat, mely egyszersmind a többi egyházkerület legtöbb pontban egyező szabályzatainak általánosságban megfelel az erdélyi egyházkerület kivételével: a dunamelléki egyházkerületnek következő népiskolai szabályzata, megbízása folytán a n.-kőrösi tanítóképezdei tanári kar által a korábbi szabályzatnak időközben hozott határozatok beszövegezésével újra szerkesztve.

Az ev. reformált egyház alsó és felső iskolái Magyarországon, mint a vallás szabad gyakorlatának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények s az egyház önfentartásának eszközei, az alkotmányos úton létrejött hazai országos törvények, jelesen az 1790/1. XXVI. t.-cz.; mint alaptörvény, intézkedéseinek épségben tartásával, mindenestül az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak. (1881/2. Zsin. egyh. törvények 3. §.) Mindenféle egyh. és iskolai belügyeket, a fennálló egyh. törvények és rendszabályok szerint, az 1881/2.-ki zsinat által hozott egyházi törvényben megállapított fokozatos képviselő testületek, kormányzó hatóságok és biróságok, úgy szintén a törvényesen választott egyházi tisztviselők intéznek, épen maradván ő felségének a királynak, az ország törvényeiben meghatározott felügyeleti joga. Ezen testületek és hatóságok jogosítva vannak, az egyh. törvényben kijelölt esetekben, határozataik végrehajtására az állam közigazgatási hatóságainak segélyét és eljárását is igénybe venni. (1881/2. Zsin. egyh. törv. 4. §.) Joga lévén ev. ref. felekezetünknek iskolákat állítani, elemi népiskolákat első sorban egyházközségeink tartoznak felállítani; de jogosítva vannak arra saját kebelükben, hol hitsorsosaink vannak, a kebelbeli egyházmegyék, egyházkerületünk, sőt egyetemes egyházunk is. (1881/2. Zsin. köznev. és közokt. szerv. 3. §.) Magánosok és e célra alakult társulatok is az általuk felállított és ev. ref. felekezeti jelleggel fenntartott akár magán, akár nyilvános népnevelési és oktatási intézetet,

az egyház főhatósága és felügyelete alá helyeztetik: ha intézeteik berendezése, tanrendszere és szervezete az 1881/2-dik évi Zsin. köznev. és közokt. szervezetben, illetőleg jelen szabályrendeletben foglalt kellékek mértékének megfelel; ha az ajánlatot az illető egyházközség, vagy felsőbb egyh. hatóság elfogadja. Minden ily felügyelet alá fogadott intézet épen oly mértékben áll az egyh. felsőség felügyelete alatt, mint az egyházközség intézetei. Az egyházi felsőbbség által netán gyakorlandó egyéb hatósági jogok, a védelembe fogadáskor kötendő egyességekben állapítandók meg. A helyzetüknél vagy jóságuknál fogva kiválóan jelentékeny intézeteket, az egyházközség vagy felsőbb egyh. testület, anyagi támogatásba nis részesítheti. (1881/2-diki Zsin. köznev. és közokt. szerv. 4. §.) Oly egymáshoz közel fekvő egyházközségek, melyeknek anyagi ereje nem engedi meg a külön iskola tartását, a felsőbb egyh. hatóság engedélyével szövetkezhetnek közös népiskola fenntartására, mikor annak költségeit, a köztük létrejött szerződés értelmében viselik. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 5. §.) Ha valamely egyházközség, egyéb egyh. és nevelési szükségeinek fedezése mellett, nem birna külön népiskolát fenntartani, szabadságában áll más hitfelekezetekkel vagy a polgári községgel közösen állítani iskolát, ily esetben köteles az annak fenntartásához járuló más testületekkel külön írásbeli szerződést kötni, melyben: *a)* fenntartandó az egyházközség azon joga, hogy szükség esetében külön tarthat iskolát; *b)* tőkepénzeinek csak kamatait, az épületeknek és egyéb ingatlanoknak csak haszonélvezetét engedheti át a közös intézet számára, a tulajdonjognak biztosítása mellett; *c)* biztosítandó az intézetben a magyar nyelven tanítás; *d)* az ily közös intézetben is köteles az ev. ref. egyházközség az ev. ref. vallású gyermekek vallásos képzéséről gondoskodni s az ez iránti jogát és az erre szükséges módokat szerződésileg biztosítani. Ily egyesség csak az illető egyházmegyei és kerületi hatóság megerősítésével köthető. (Zsin. köznev. s közokt. szerv. 8. §.) Kényszerítő szükség esetén ev. ref. felekezeti iskoláik községekké is átalakulhatnak, a midőn is az 1869. máj. 26. kiadott közokt. miniszteri utasítás 14-dik §-a értelmében, a község gondoskodik a felekezet által a községi iskolának haszonélvezetre adandó vagyon átvételéről. Ekkor az egyházi és a polgári község egymással következő szerződésre léphetnek: N. N. egyház, N. N. községben . . . számú telekjegyző-könyvben . . . sorsszám és . . . helyrajzi szám alatt följegyzett saját birtokát, iskoláját, földjét (szóval az átadandó vagyont) tulajdonjogának sértetlenül fenntartása mellett, N. N. polgári községnek iskolai célra haszonélvezetre átbocsátja, s ennek telekkönyvi bejegyeztetését

a következő föltételek alatt megengedi: 1. A nevezett ev. ref. felekezeti vagyon (megnevezendő) a községi iskolai vagyontól elkülönözve kezeltessek. 2. Azon esetre, ha valamikor azon községi iskola N. N. polgári községben megszűnnék, melynek haszonélvezetül nevezett ev. ref. egyházi vagyon átadatott s helyére ismét ev. ref. hitfelekezeti iskola állíttatnék, N. N. polgári község haszonélvezeti jogának azonnal való megszűnése mellett, a telekkönyvből való töröltetését N. N. ev. ref. egyház tüstént minden kereset vagy ítélet nélkül is eszközölheti s mint tulajdonáról szabadon rendelkezhetik. 3. Tartozik N. N. polgári község a haszonélvezetre leltár mellett átvett épületeket tűzkár ellen biztosítani, folyvást jó karban tartani, azok minden adóját, terhét viselni; bármely átalakítások, új építkezések pedig csak is a tulajdonos egyház beleegyezése mellett történhetnek s minden kártérítés nélkül, a tulajdonos egyház sajátjaivá válnak. 4. Tartozik N. N. polg. község községi iskolájában magyar nyelven taníttatni s megengedni, hogy ott N. N. ev. ref. egyház a vallástanításról gondoskodhassék. 5. N. N. ev. ref. egyház nevezett polg. községi iskolában az ev. ref. vallástanításról gondoskodni köteles. 6. E szerződés a fensőbb egyházi hatóságok, azaz illető egyházmegye és az egyházkerület megerősítésével lép életbe s ugyanezek hozzájárulásával meg is szűnik. A tanítók díjazásáról az iskolafentartók gondoskodnak. Az egyházközségi tanítók számára ugy a tandíjt, mint az egyesek részéről teljesítendő mindenemű fizetést és szolgálmányt az egyházközség szed be és szolgáltat át. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 9. §.) Az ev. ref. elemi iskolában az oktatás feladata: a keresztyén vallásos erkölcsi s egyszersmind nemzeti műveltségnek azon főbb elemeit és első alapjait nyújtani, melyekre a társadalmi élet bármely fokán mindenkinek, mint a magyar ev. ref. egyh. tagjának és a magyar haza gyermekének szüksége van. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 27. §.) Hogy ezen feladatának megfelelhessen, minden anya- és leányegyházközség köteles iskolájának fentartására alapot alkotni és azt évről évre lehetőleg szaporítani. Ezen vagyon elidegeníthetlen és mint iskolai alap az egyház tulajdonát képezi. (Zsinati, köznev. és közokt. szerv. 7. §.) Az ev. ref. elemi népiskolában az oktatás két tanfolyamot foglal magában, u. m.: 1. A 6 évig tartó mindennapi- és 2. a 3 évre terjedő ismétlő iskolai tanítást. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 27. §.) A mindennapi iskolába 6 évig kötelesek járni a gyermekek és pedig 12-dik életévök betöltéseig. Megjegyeztetvén, hogy azok, kik 12-dik életévöket az utolsó tanév közben töltik be, kötelesek azon tanévet bevégezni. Az ismétlő iskolába kötelesek 15-dik életévök betöltéseig

járni azok, kik a mindennapi iskola 6 éves tanfolyamát (vagy annak megfelelő tanfolyamot) elvégezték és nem folytatják tanulásukat valamely szakiskolában, vagy egyéb magasabb tanintézetben. Az ismétlődő tanfolyam célja: a mindennapi iskolában szerzett ismereteknek és ügyességeknek megszilárdítása és tovább képzése. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 28. §.)

A népiskolai tanítókról. A tanítói pályára lépő egyének szelíd, feddhetlen erkölcsei életűek legyenek. Tudományos készségek igazolása végett meghatározott vizsgálatoknak vettetnek alá. (Zsin. törv. 168. §.) Hivatalukban kötelesek kellő szorgalmat és buzgóságot tanúsítani, növendékeikkel szelíden és a neveléstudomány elvei szerint bánni; őket az egyh. felsőbb hatóságok által megszabott népisk. tanterv, tan- és vezérkönyvek útmutatásai szerint oktatni. Kötelesek a népisk. hatóságoknak mindenben engedelmeskedni. A mennyiben a legtöbb egyházunkban a tanítói hivatal az énekvezérséggel össze van kötve: a tanítóktól, mint énekvezérektől megkívántatik, hogy az éneklésben és a hol orgona van, az orgonázásban, mind elméletileg, mind gyakorlatilag képzettek és szakavatottak legyenek. (1881/2. Zsin. törv. 172. §.) Az isteni tiszteletek alkalmával s a temetéseknel is a közönségesen elfogadott és használatban levő énekes könyvet használják; a lelkipásztor által megjelölt, vagy meghatározott zsoltár és dicséret verseket énekeljék; mind a közistenitiszteletnél, mind a temetési szertartásoknál, a hol az éneklést vezérlik, kezdettől végig jelen legyenek (1881/2. Zsin. törv. 173. §.). Minthogy pedig a tanítók egyszersmind egyházi férfiak (belső emberek) s azon növendékek nevelői s vallásbeli első oktatói, kikből a jövőendőbeli egyház állani fog: megkívántatik tőlük, hogy — ha nem énekvezérek is, a gyülekezet közistenitiszteletében részt vegyenek, sákramentomaival éljenek s növendékeikkel a templomban megjelenjenek és a buzgólkodásban előttük jó példával járjanak; hitczikkeinket, szertartásainkat, egyházi intézményeinket és szokásainkat tiszteletben tartsák. Hogyha pedig valamely népes gyülekezetben, az iskolának templomtól való nagy távol-sága, vagy a téli hideg idő, vagy más körülmények miatt, az iskolás növendékek templomba járása csak időközönként, tavasszal és nyáron, vagy városrészenként felváltva történnek, vagy gyermek-istentiszteletek rendeztetvén, nem a felnőttek templomozásával együtt történnek: a tanítók magukat a presbyterium ide vonatkozó intézkedéseinek és minden ellentmondás nélkül alá vessék. Az ily esetekben azonban a tanító, illetőleg tanítói testület véleménye is meghallgandó. A hol a tanítók egyszersmind pracoránsok (előkönyörgők)

is, a templomi könyörgésnek és kathedrai tanításnak minden általuk teljesíthető részét végezni tartoznak. Minthogy pedig kisebb gyülekezetekben nem mindig lehet káplánokat tartani és így előállhat az a szükség, hogy a lelkipásztor betegsége, hivatalbeli megbízatása, halaszthatatlan útja, vagy más fontos ok miatt nem végezheti a templomi könyörgést és prédikálást: tartoznak a tanítók, az 1881/2-ki Zsin. törv. 99-dik §-a értelmében, a lelkipásztor által megjelölt könyvből felolvasni a könyörgést és az egyházi beszédet. Ugyanígy tartoznak teljesíteni az u. n. canonica horákat, a kathedrai szolgálatokat is. Ugyan ezen lelkészt helyettesítő minőségükben, mint minden hivatalos teendőik végzésében igazi buzgóságot és odaadást tanúsítanak. A tanítók magánéletét a mi illeti: *a)* A tanítók hivatásuknak teljesen megfelelő életet éljenek. *b)* A lelkészekkel és tanítótársaikkal testvéri egyetértésben éljenek; a lelkészek, igazgató népiskolai hatóságok felügyeletét, a lelkészek, igazgatók s előjárók tanácsát és intését megfogadják, hivatalos hatáskörükhöz tartozó rendeletét teljesítsék. *c)* Lehetőleg családot alapítsanak. Leányok tanítója nőtlen ember csak is ideiglenesen lehet. Magán és családi életükben is vallásosság, feddhetlen erkölcs, szerénység és egyszerűség által növedékeik és a gyülekezet előtt szövétnekként világoljanak, s azokat a tiszta erkölcsiség követésére saját példájukkal maguk után vonják. *d)* A tanítók a politikai és községi pártküzdelmekben előfordulható tüntetésektől, izgatásoktól, melyek hivataluk irányával és tekintélyével ellenkeznek, szorosan óvakodjanak. Vármegyei, városi, községi s esküdtszéki tagok és egyh. képviselők lehetnek; de a tanítóság mellett semmi más hivatalt nem viselhetnek. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 58. §.) *e)* Öltözködésükben is a társadalmi illem követelményeinek megfeleljenek; magán forgolódásukban s házuknál is legyenek mindig egyszerűleg, de tisztességesen öltözködve. Templomban, temetéseknél, akár kathedrában mint könyörgők és igehirdetők, akár mint énekevezérek a karzaton s az éneklők élén működnek, akár csak mint az istenítiszteletben részt vevők jelennek meg, fekete, vagy legalább teljesen sötétes ruházatot, fekete nyakkendőt és kalapot (süveget) viseljenek. Ilyen tisztes öltözetben jelenjenek meg gyűlésekben és minden ünnepélyes alkalommal is. Népiskolai tanítói hivatalra (az 1868. XXXVIII. t.-cz. 102. §-a értelmében) oly egyének alkalmaztatnak, a kik valamely nyilvános tanítóképezdében a tanfolyamot elvégezték, a köteles vizsgálatokat akár saját egyházker. tanítóképesítő bizottságunk előtt Nagy-Kőrösön, akár az állami tan. képezdék előtt letévén, a tanítói hivatalra képesítő tanítói oklevelet nyertek. (Zsin.

köznev. és közokt. szerv. 42. §.) Minthogy pedig e szerint is az állami tanítóképezdek előtt nyert tanítói oklevél egyházunkban is érvényesül bir (s viszont): egyházkerületünk a saját területünkön levő állami tanító- és tanítónő-képezdekhez biztosokat küld, a kik a tanító-képesítő vizsgálat alkalmával, az állami tan.-képezdében tanult református növendékeket a vallástudományokból és azok tanítási módszeréből, ideértve az egyházi éneklést is, egyh. kerületünk nevében képesítsék. A kik nem saját tanítóképesítő bizottságainktól, vagy erre jogosított más nyilvános intézettől (egyh. kerületünk befolyása nélkül) nyertek tanítói oklevelet: kötelesek az egyházi énekekből, vallástudományokból és ezek módszeréből egyh. kerületi tanítóképesítő bizottságunk előtt pótvizsgát tenni. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 43. §.) A kik tanítóképezdét nem végeztek, a tanítóképezde tantárgyaiból osztályvizsgálatok letételére utasíttatnak s csakis azoknak sikeres letétele után bocsáttatnak képesítő vizsgára. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 42. §.) Kivételnek e szabály alul azok, a kik érettségi vizsgálatot tettek, vagy theologiai, vagy más ezzel hasonló rangú akadémiái pályát végeztek. A kik a tanító-képesítő vizsgálaton kétszer visszavetettek, többé vizsgára nem bocsáttatnak. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 42. §.) A tanítók: rendes, ideiglenes és segédtanítók. A tanítók és tanítónők, képzettségre, alkalmazhatóságra, jogokra és köteleességekre nézve (kivéve a templomi előimádkozást és tanítást) egyenlő tekintet alá jönnek. (Zsin. közn. közokt. szerv. 45. §.) Rendes tanítóul alkalmazható a magyar nyelvben jártas oly protestáns magyar honpolgár, kinek képesítő oklevele van. Azonban a kik 1869. január 1-je előtt nyertek rendes tanítói alkalmazást, azóta e minőségben folytonosan és jó sikerrel működtek s erről az egyházmegyei hatóságtól bizonyítványt nyertek: azok képesített tanítókul tekintendők; minden más esetben az oklevéllel nem bír, bár már rendes tanítókul alkalmazott egyének képezdei pályájuk végeztétől, illetőleg hivatalba lépésüktől számított két év alatt kötelesek tan. képesítő vizsgát tenni, ellenkező esetben hivataluktól elmozdítatnak. (Zsin. köznev. és közokt. szerv. 46. §.) A rendes tanítókat az iskolaszék meghallgatásával a presbyterium választja. A rendes tanítók élethossziglan választatnak s hivataluktól csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, polgári büntény vagy az állami és egyházi törvényekben ilyenül kijelentett esetekben mozdíthatók el, az egyházmegye ítélete alapján; de minden ily ítélet az egyházkerületre főlebbezendő. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 47. §.) Ideiglenes tanítót, rendes tanító hiányában, az esperes engedélyével az iskolaszék alkalmaz, a rendes tanító helyetteseül a

legközelebbi választásig, vagy egy év tartamára. Rendkívüli esetekben a presbyterium által még egy évig megtartható ideiglenes minőségben. Ideiglenesen tanítóul alkalmazható: képezdei tanfolyamot, vagy ennek megfelelő gymnasiumi osztályokat végzett, vagy theológiát hallgató egyén is. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 48. §.) Segédtanító (a fentebbi qualificatio alapján) csak ott alkalmazható, a hol rendes vagy azt helyettesítő ideiglenes tanító is van. Segédtanítót rendszeresített állomásokra a presbyterium választ, nem rendszeresített állomásokra az esperes nevez ki. Minden tanítói hivatal megüresedése az esperesnek azonnal bejelentendő; hasonlóul fölterjesztendő hozzá a megejtett választás eredménye is, a megválasztott egyén okmányai-val együtt. A megválasztott egyén okmányai közül, ha más egyházmegyéből jó, az illető esperes bizonyítványa, illetőleg elbocsátó levele nem hiányozhatik. Ha az egyházkerületi tanítóképezdeből jó: a tanári kar kibocsátó levele is megkívántatik. A rendes tanítót ideiglenesen az esperes, véglegesen az egyházmegyei közgyűlés erősíti meg a Zsin. közn. és közokt. szerv. 42—55. §§-ban és e szabályrendeletben foglalt kellékek alapján. Az ideiglenes és segédtanítókat az esperes erősíti meg. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 50. §.) A tanítók hivatalukról lemondhatnak rendesen a tanév végén; rendkívüli esetekben a tanév közben is. A lemondást idejében be kell jelenteniök az iskolaszéknek, illetőleg a presbyteriumnak, mely utóbbi határoz a felett, hogy a lemondás elfogadható-e vagy sem. Az évközben való lemondást a presbyterium csak akkor köteles elfogadni, ha a lemondó oly alkalmas egyént tud ajánlani, kiben mind a népiskolaszék, mind az egyháztanács, mind pedig az esperes, illetőleg az egyházmegyei hatóság megnyughatik. A különböző gyülekezetek tanítói meg is cserélhetik állomásaikat a tanügy kára nélkül, ha abba mind a cserélők, mind illető egyházközségeik, mind pedig espereseik s illetőleg egyházmegyeik beleegyeznek. Az egyházmegyei hatóság, ha a tanügy és a közérkölcös érdeke úgy kívánja, a szabályszerű fegyelmi eljárás alkalmazása után, hivatalból is elrendelheti a cserét. A sérelmesnek talált intézkedés esetén, jogában áll minden illetőnek, birtokon belül, főlebbezással élni. A tanító halála esetén özvegye és árvái legalább fél évig, vagy ha a tanév elején történt a halálozás, az egész tanévre élvezik a lakás és fizetés egy részét, s ez idő alatt ideiglenes tanító alkalmazandó az elhunyt helyetteséül, kinek a körülményekhez képest méltányos fizetését és lakását az esperes határozza meg, úgy hogy a tanítói jövedelemnek egy része, az özvegy és árvák javára maradjon. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 25. §.) Ha az egy-

házközség elmulasztaná a szükségessé vált tanítói állomásokat betölteni vagy, a betöltést halogatná: az esperes nevez ki oda szükség szerint segéd-, vagy ideiglenes tanítót, valamint időközben rendkívüli megüresedések esetén is, ha szükséges, ő intézkedik. Rendes tanító halála esetén, az esperes rendeletére az egyházmegyében bármely segédtanító köteles elfogadni az elhunyt helyettesül való alkalmazást, de ekkor javadalmazása nem lehet kevesebb, mint volt segédtanítói állomásán. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 53. §.) A tanítók fizetését az egyházközség anyagi erejéhez, a tanító teendőihez és a helybeli életviszonyok költséges voltaához mérten a presbyterium állapítja meg az iskolaszék javaslatára, az egyházmegye jóváhagyása és az egyházkerület megerősítésével. E fizetés azonban az ezentűl betöltendő állomásokon nem lehet kevesebb mint: a) Rendes tanítóknak legalább 400 frt, vagy azzal felérő természetbeli járadék, alkalmas lakás, $\frac{1}{4}$ holdnyi kerttel együtt, vagy ezek helyett 100 frt évi átalány. Ha eddigi fizetésök magasabb volna, az lejjebb semmi esetre sem szállítható; a kevesebb pedig az említett összeg értékeig kiegészítendő; nem érintvén az egyes egyházmegyék által megállapított magasabb fizetési minimumok. Ha a tanító orgonista, vagy kántor is, megszabott fizetésen felül illetik az orgonistai, vagy kántori és temetési díjak is. A segédtanító fizetése alkalmas lakáson és fűtésen kívül, ha étellemezést kap, legalább 100 frt, étellemezés nélkül legalább 200 frt, vagy ezen összegnek megfelelő természetmény, nem érintvén itt sem az egyes egyházmegyék által megállapított magasabb fizetési minimumok. A természetmények pénzre értékelése az egyházmegyei hatóság által 5 évről 5 évre történik. c) Az ismétlő iskolások tanításáért a tanítókat, az adott tanórák számához mérten külön fizetés illeti, melyet a presbyterium (illetőleg a község, ha az ismétlő isk. községi) állapít meg és az esperes erősít meg. Mindennemű fizetést nem maguk szednek be a tanítók a néptől, hanem az egyháztanács, a gondnok vagy pénztárnok által szedeti be évnegyedenként, illetőleg havonként, s lehetőleg előre, ha ugyan a fizetés teljesítésének idejéről a tanítói díjlevélben másképen nincsen intézkedve. Mindenféle tanítói díjlevél az esperes által hitelesítve, megerősítve és aláírva adandó ki. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 56. §.) A tanítók nyugdíjazásáról, özvegyeik és árváik gyámolításáról, az orsz. törvény értelmében kötelesek az iskolafenntartók gondoskodni. (Zsin. közn. közokt. szerv. 57. §.) A hol az egyházközség anyagi körülményei miatt, külön tanítói állás nem tartható fenn, ott az elemi iskolai tanítás a lelkészre is ruházható. Az ily lelkész, bár az iskolában

ugyanazon teendői és kötelességei vannak, mint a rendes tanítónak, állására nézve lelkésznek tekintendő. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 59. §.)

Az ev. ref. népiskolák alsóbb hatóságai. Az egyházközségek által fentartott népiskolák igazgatása első fokon a presbyteriumot s az ez által választott iskolaszéket, másodfokon az egyházmegyét, harmadfokon az egyházkerületet és legfelső fokon az egyetemes konventet illeti. Ezek az ev. ref. népiskola hatóságai. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 60. §.)

A presbyteriumnak mint iskolai hatóságnak teendője: felvigyázni arra, hogy az iskolaköteles gyermekek oktatás nélkül ne maradjanak s hogy az egyházközség iskoláiban mind a közoktatás, mind különösen a vallásos és erkölcsi nevelés folytonosan jó karban legyen; s az iskolák törvényes szabadsága és felekezetük érdekei senkitől és semmi sérelmet ne szenvedjenek, s ha szenvednek, az idejében a maga útján orvosoltassék. (1881/2. Zsin. egyh. törvény 28. §.) Ha valamely értelmetlen szüle vagy bárki más, a tanítót megtámadván az iskolában, botrányt idézne elő, avagy csak a tanítást zavarná is: a presbyterium köteles az ellen, mint közhivatal megsértője ellen a megtorló intézkedéseket megtenni. Sőt ha csak az iskola-épületet szándékosan rongálná, avagy bemocskolná is valaki, köteles a presbyterium az ellen, mint középület megsértője ellen az 1879. évi XL. t.-cz. 86. §-ának érvényt szereztetni. A népiskolaszék a helybeli lelkésznek s hol több lelkész van, a presbyterium által erre kijelöltnek elnöklete alatt legalább 5, legfőlebb 15 tagból áll. Tagja a rendes tanító is, hol több van, az igazgató, hol pedig több iskola van. az egyházmegye határozza meg, hogy mily arányban legyenek a tanítók az iskolaszékben képviselve. A tanítók személyes ügyök tárgyalása alkalmával az iskolaszék ülésén jelen nem lehetnek, különben mind tanácskozási, mind szavazási joguk van. Nagyobb egyházközségekben, ha az iskolák egymástól való távolsága és a teendők halmazottsága igényli, egynél több iskolaszék is szervezhető. Kisebb egyházközségekben a presbyterium egyszersmind az iskolaszék teendőit is végzi. (Zsin. közn. és közokt. szerv. 66. §.) A népiskolaszék minden negyed év első hetében rendes ülést tart; szükség esetében, vagy ha a tagok egyharmada kívánja, rendkívüli ülés tartatik. Ülésekre az elnök hívja össze a tagokat, előre tudatván írásban a tanácskozás rendes tárgyait. Az iskolaszék által választott jegyző által az ülésekről rendes jegyzőkönyv vezetendő. Az ülésekben minden határozat a jelenlevők általános szavazattöbbségével hozatik. A

népiskolaszék mindennemű eljárásáról az egyháztanácsnak a tanév végén, sürgős és fontosabb esetekben többször is jelentést tesz.

Az iskolaszék az iskolához tartozó épületek felállításánál segítséget nyújt az egyháztanácsnak; nevezetesen míg egyfelől a szükséges épületek lehető gyors felállítását szorgalmazza az egyháztanácsnál, másfelől ügyel, hogy az épületek egészséges helyen épültek, szárazak legyenek s a gyermekek létszámához mérten elegendő számú, tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva; a tanterem bőségét úgy kell meghatározni, hogy egy-egy gyermekre 0·80—1·20 □ méternyi tér jusson, ennél fogva nyolczvan gyermekre számított tanterem bőségének 64—96 □ méternek kell lenni; a tanterem falai belső magassága legalább 4 méter legyen; a nagy és széles ablakok függönnyel legyenek ellátva s csupán egy oldalra feküdjenek; a padok úgy legyenek elhelyezve, hogy a világosság a gyermekek bal keze felől jöjjön a terembe; a padok helyein kívül a tanteremben a padok előtt mintegy 2 méter szélességű tért kell hagyni, melyen a tanító asztalát és ülőhelyét, a tanszertartó szekrényt s az állótablát kell elhelyezni; a padok végeinél s hátulján szintén hagyandó tér a padokba s azok körül való járásra; a legalább is két csoportba állított padok közt is szükséges egy közlekedési út. Az így elkészített tervzet, melynek készítésénél a vall. és közokt. ministerium által kiadott «Népiskolai épülettervek» című munka figyelembe veendő, az esperesi hivatalhoz fölterjesztendő és csak ennek jóváhagyása után kezdhető meg az építkezés. Ha valamely már meglevő iskola-épület nem felel meg a kellékeknek, az egyháztanácsnál szorgalmazza az épület átalakítását. Az iskolát az egyház költségén bútorokkal s a tanításhoz szükséges eszközökkel és taneszközökkel felszereli, e végre: *a)* gondoskodik, hogy az egyháztanács az iskolának kert és testgyakorló térül alkalmas bekerített telket adjon: az iskolaszék azután úgy a gazdaság és kertészet, mint a testgyakorlás tanításához szükséges eszközöket a tanítóval egyetértve beszerzi; *b)* az iskolát alkalmas padokkal, fogasokkal, a tanító számára kissé emelkedett helyen asztallal és székekkel és egy tágas záros szekrénnel bebutorozza; *c)* az iskolát szemléleti képekkel, számológéppel, táblával, térképekkel, földgömbbel, természetrajzi és természet-tani ábrákkal és gyűjteményekkel, méter-mértékekkel s minden szükséges és elegendő számú taneszközzel felszereli, mindezen tárgyakról a tanítóval egyetértve szabatos jegyzéket készít; *d)* a szükséges tankönyvek meghozataláról előre intézkedik; *e)* a szegénységüket kimutató gyermekek számára a szükséges tankönyveket, a tanító ajánlata

figyelembe vételével, az iskolai év elején iskolalátogató tagjai által vagy más úton ingyen kiosztatja; *f)* mindent elkövet, hogy az iskolában népiskolai könyvtár állíttassék fel. Az egyháztanáccsal egyetértőleg gondoskodik úgy a tanítói lak s iskolai épületek (vagy tanterem) évenkénti javításáról és folytonos jókarban tartásáról, mint a tanterem butorzatainak s a taneszközöknek időnkint szükséges javításáról, illetőleg pótlásáról s az évenként szükséges taneszközök megszerzéséről; úgy szintén az iskola környezetének s melléképületeinek tisztán tartásáról s a tantermeknek a téli hónapok alatti kellő fűtéséről. A tanítói állomások betölthetők: *a)* előléptetés (promotio). *b)* szabad hívás, *c)* pályázat hirdetés és tanítóképezdeből való kibocsátás útján. *a)* Előléptetés rendes tanítói állomásokra történik akkor, midőn valamely több tanítóval bíró egyházközségben megüresedik valamely javadalmasabb rendes tanítói állomás. Ilyen esetben az egyháztanács, a hivatali idősség szerint régebben szolgáló és jól érdemesült rendes és esetleg (ha promovealandó rendes tanítói nem volna) a segéd-tanítót, a megüresült állomásra előlépteti. Ha ketten is volnának ugyanazon idejű előléptetendők: az választandó meg, a melyiket a népisk. szék, mint érdemesebbet ajánlatba hoz. Promotio történhetik egyházmegye szerte is, amennyiben a magukat kitüntetett tanítók nevei, az egyházmegyei tanügyi bizottság által az egyházmegyei közgyűlés tudomására hozatván, ez által jegyzőkönyvileg köröztetnek; a más gyülekezetben működő tanítók miatt azonban nem mellőzhetők a helyben már régebben szolgáló és jól érdemesült tanítók. *b)* Szabad-hívás által töltetik be a tanítói állomás akkor, midőn üresedés esetén, a népisk. szék ajánlatára az egyházmegye, egyházkerület kebeléből, vagy bármely magyarországi tanítói állomásról hív meg az egyháztanács valamely ev. református vallású jól érdemesült tanítót. *c)* Pályázat hirdetés útján, melyet országszerte lapok útján tesznek közzé. *d)* A tanítóképezdeből való kibocsátás által, a midőn is a tanítóképezdei igazgatóságához, a tanév végével beküldött állomásokra, a tanítóképezdei tanári kar küld ki tanítókat. Kibocsátás által leginkább a segédtanítói állomások töltetnek be, s ha a kibocsátásról a megkereső egyháztanács értesített: a kibocsátott helyére más egyén többé nem alkalmazható. *e)* A tanítói állomások betöltésénél azonban soha át nem hághatók az illető felügyelő egyházmegyék által, a zsinati törvénnyel megegyezőleg emelhető korlátok és maguk az egyes gyülekezetek által épen a tanügy érdekében hozott (p. promotionális) statutumok. *f)* A tanítói hivatal betöltése alkalmával figyelem fordítandó elsőben feddhetlen erkölcsi

viselet és vallásos s egyházas jellemre, a hivatás betöltésére s a képességre. Mindezekre nézve úgy az oklevél, mint a szolgálati bizonyítványoknak kell az irányadóknak lenni. A gyülekezetektől nyert egyszerű bizonyítványokra szükséges az egyházhatósági (esperesi) megerősítés is. Bár a tanítói hivatal kántorsággal, vagy organistasággal össze van is kötve: a fő figyelem a tanítói képességre irányandó. g) Azon választástól, mely nem ezen szabályok szerint folyt le, az esperesnek meg kell tagadnia a beegyezést. Az iskolaszék felügyel a rendes-, segéd- és helyettes tanítóknak úgy erkölcsi magokviselésére, hivatali kötelességeik teljesítésére, szorgalmukra, a növendékekkel való szelid bánásmódjukra, mint arra is, hogy a tanítók valamely, hivataluk és az iskola hátrányával s tekintélyük csorbitásával járó mellék-foglalkozást ne folytassanak. Ha kisebb mértékű mulasztást, kihágást vagy egyéb törvényteleniséget tapasztal, az illető tanítót elnökileg négy szem közt rögtön és bizalmasan megintí; ha pedig a megintés nem használ, meginteti az esperessel; ha annak sem lenne kellő eredménye, vagy nagyobb fokú kihágásnak, mulasztásnak és egyéb törvényellenességnek jönne tudomására, a milyenek: vallás- és egyházellenes viselkedés, erkölcsi kihágás, nevelői s tanítói hanyagság, növendékekkel való durva bánásmód, tiltott könyvek, vagy taneszközök használása: ezekről és ezekhez hasonlókról jelentést tesz az egyháztanácsnak; ez pedig az espereshez, a ki vagy egyházi közigazgatási úton elintézi az ügyet; vagy pedig ha szükségét látja, az egyházi törvények értelmében megindítja a fegyelmi eljárást a tanító ellen. Hogyha pedig a tanítónak van oly panasa az iskolaszék ellen, mely szintén fegyelmi eljárást vonhat maga után: jogában van szintén a fegyelmi eljárás megindítása czéljából az esperes előtt fegyelmi keresetet nyújtani be.

A tanköteles gyermekek iskolába járatása s a statisztikai adatok összeállítása. Az iskolaszék minden évben az iskolai szorgalomidő megnyílta előtt felhívja a községi előljáróságot a népiskolai törvény 1—7. §-aiban foglalt tankötelezettségre vonatkozó rendeleteinek kihirdetésére. A (6—15 éves) tankötelesek névsorát az elnök elkészítvén, az iskolaszék megvizsgálja, hogy a tankötelesek közül kik oktattatnak más, akár magán, akár nyilvános iskolában vagy otthon; ezek erről az iskolaszéknek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni. Megjegyzendő, hogy ha az egyház az ismétlődő iskolát a maga erejéből vagy nem akarná vagy nem tudná felállítani: ezen esetben annak felállítása a községnél szorgalmazandó és az ismétlődő iskolai tankötelesek névsora a községi előljárósághoz teendő

át. Az oktatásban nem részesülő gyermekek iskolába járatására azok szülőit (gyámjait) felhívja, s ha ezek még ekkor sem járatnák gyermekeiket iskolába, azon esetben elsöben öket megintí, s ha ezen megintésnek sikere nem lenne, az illetöket legalább minden két hétben pénzbírságra büntetés végett a világi hatóságnak bejelenti. A tan köteles gyermekeknek iskolába felj áratására nézve azonban megjegyzendö, hogy: *a)* a testileg vagy szellemileg gyöngye gyermekeket a tisztí orvos bizonyítványára az iskolaszék rövidebb vagy hosszabb időre fölmentheti az iskolába járás kötele ssége alól; *b)* elmebeteg ségben szenvedök vagy taníthatatlan tompa elméjük kizárandók a nyilvános tanintézetekből; *c)* a ragályos betegségben szenvedö tanulök az iskola látogatásától mindaddig eltiltandók, míg orvosi bizonyítvány által ki nem mutatják, hogy tökéletesen meggyógyultak és általok ragályozás nem történhetik; az iskolában fölmerült ragályos kóresetről az iskolaszék, illetöleg a tanító tartozik a hatóságot azonnal értesíteni; ha a ragályozás magában az iskolában történt, vagy ha a gyermekek közt nagyszámu kóresetek fordulnak elő, az iskola a betegölések megszűntéig, a közigazgatási hatóság által bezárandó. Az iskolaszék a gyermekek által fizetendö tandíjt az egyháztanács csal egyetértöleg, esperesi megerösítés mellett, meghatározza: a szegénységöket községi bélyegtelen bizonyítványnyal igazölö szölöket a tandíj fizetése alól fölmenti; a tandíjjal adósok névsorát és tartozásuk mennyiségét behajtás végett időnként a világi hatóságnak átszolgáltatja. Ha azonban a világi hatóság akár a tandíjak behajtásánál, akár az iskolai mulasztások megbüntetésénél nem járna el elég erélylyel és eredménnyel, az iskolaszék erröl azonnal jelentést tesz az egyháztanácsnak. Az iskolaszék az egyházi felsöség, a tanfelügyölö vagy a közigazgatási bizottság által töle kívánt statisztikai adatokat összeállítja s elkészített munkálatait a kívánt helyre beszolgáltatja.

Az iskolák szervezete. A hat osztályú mindennapi és három osztályú ismétölö iskolák tantervéül szolgál az egyházkeröllet által megállapított «Tanterv a népiskolák számára». Ezen kívül a tantervet öhaj tandö kiegészíteni a házi iparnak a vidéken szokásban levö vagy ott meghonosítható egy vagy többféle ágával; a leányiskolákban pedig a női kézimunkákat a felsöbb osztályokban okvetetlen kell tanítani; megjegyztetvén, hogy ezek készítésében a fösulyt a családok életbeli szükségseire kell fektetni; az e nemü oktatás, ha arra az alkalmazott tanítók közül senki sem vállalkoznék, külön szaktanító által eszközöl tessék. Az iskolaszék a tanítás megkezdése előtt a követ-

kezőleg jár el: *a)* a tanítók által használandó vezér-, s a tanulók kezébe adandó kézikönyveket a tanítóval vagy a tanítókkal egyetértőleg megállapítja, használván mindenkor az egyházkerület által kiadott vagy ajánlott könyveket s ezen utóbbiak közül csak azon esetben válogat, ha némely szakra egynél több könyv van ajánlva; *b)* a hol két vagy több tanító van alkalmazva, a tanításbeli ügyesség és jártasság szerint a tanítók között az illető tanítók meghallgatásával felosztja az osztályokat, vagyis kijelöli, hogy melyik, hány és mely osztályokban tanítson; *c)* felügyel, hogy a tanító a törvény szabta tanórák számát megtartsa; *d)* intézkedik, hogy egy tanító 80 gyermeknél többet ne tanítson: erre csak rendkívüli esetekben adhatván az egyházmegyei tanügyi bizottság engedélyt; *e)* a tanító vagy a tanítói testület által az egyházkerületi tan- és tanítási óraterv szellemében elkészítetteti a heti óratervet.

A nevelés és oktatás. Az iskolák nevelési, oktatási, rendtartási és fegyelmi ügyeit az iskola tanítója, vagy ott, a hol több tanító van, a közülök az iskolai szék által kijelölt és megbízott iskolai igazgató vezeti és igazgatja; az iskolaszék pedig az ügy menetére a tanítót, esetleg az igazgatót és tanítói testületet kötelező szabályzat értelmében jár el. Ezen szabályzatok a következők:

Az osztatlan iskola tanítója a vezetésére bízott iskola növendékeinek erkölcsi és szellemi nevelését és oktatását a fennálló szabályzatok szerint önállóan vezérli; a tanítást mind délelőtt, mind délután énekkel és imával kezdi s zárja be; a tantárgyakat az eléje szabott tanterv és tankönyvek szellemében tanítja; magától, arra nyert engedély nélkül sem tankönyveket, sem kéziratokat, sem semmiféle taneszközöket nem használ; az évfolyamokra kijelölt tantárgyakat egész terjedelmökben bevégzi. Tanítási óráit mindennap pontosan megtartja; óvakodik attól, hogy akár öltözködése rendellenes avagy feltűnő volna, akár kedélyállapotának izgatottsága, akár a tanteremben nem illő viselkedés (például valamely mellékfoglalkozás vagy dohányzás) által az iskola szentségét és saját állása tekintélyét sértse, növendékei figyelmét zavarja, s a tanítás és nevelés eredményét kockáztassa. E szabály minden tanítóra különbség nélkül tartozik. Ha a tanító a tanórákon meg nem jelenhetnék: akadályoztatása okának szó vagy írásban való előterjesztése mellett az iskolaszék elnökénél magát fél nappal előre bejelenti; az elnök a szünetelő tanító helyét a tanító gondoskodása igénybe vételével igyekszik betölteni, huzamosabb időre az iskolaszék gyűlésileg hozott végzés által ad engedélyt. Örökös tanítványai szorgalma és maga-

viselete fölött; mind a szorgalmasak, mind a hanyagokról pontos jegyzeteket visz; a mulasztási naplóba különösen följegyzi mind a kimentett, mind a ki nem mentett mulasztásokat s ez utóbbiakról szóló kimutatást, valamint ezek nem létében az erről való értesítést 2 forint büntetés lefizetésének terhe alatt, legalább minden két hétben az iskolaszék elnökének beadja. A rendtartási könyveket u. m. a fölvételi, mulasztási és látogatási naplókat, s az osztályzati anyakönyvet rendben és tisztán tartja. Az egyházkerületi tantervet kéznél tartja s az ennek szellemében készített órarendet a tanteremben kifüggeszti, s azt pontosan megtartja. Minden hó 1-ső napján benyújtja az iskolaszék elnökének az elmúlt hóról az «Előterjesztést az iskola állapotáról»; melynek rovatai a következők: 1. Beírott és feljárt növendékek létszáma. 2. Igazolt és nem igazolt mulasztások. 3. Fegyelmi és erkölcsi állapot. 4. Taneszközök és iskolai butorok állapota. 5. Egészségi állapot. 6. A tantárgyakban való előhaladás. 7. Jegyzet. Az iskolai butorokról, a keze alá adott iskolai könyvtárról s mindenféle taneszközzel leltár mellett felelős; a leltár két példányban állíttatik ki, melynek egyikét az iskolaszék elnöke, másikat a tanító őrzi. Az egyházmegyei tanító-testületnek köteleesség szerinti tagja. Az osztályzati anyakönyvet a tanév végén elkészíti s az évet záró vizsgálatról számítva 15 nap alatt az iskolaszék elnökének aláírás s az iskolai irattárba elhelyezés végett átadja. A tanulók bizonyítványait aláírja s az iskolaszék elnökével láttamoztatva s megpecsételtetve kiszolgáltatja. Olyan helyen, a hol több tanító működik, az iskolaszék közülök egyet az iskola igazgatásával biz meg, megjegyeztetvén, hogy az igazgatással más tanférfiú is megbízathatik. A megválasztott igazgató esetről esetre megerősítés végett az egyházmegyei tanügyi bizottság útján az egyházmegyei közgyűléshez beterjesztendő. Az ily iskolában ennél fogva előáll az osztálytanító s az igazgatótanító elnevezés. Az osztálytanítók, esetleg segédtanítók s az igazgató közti viszonyra nézve a következőket kell szem előtt tartani: Az osztályt vagy osztályokat vezető tanító a vezetésére bízott növendékeknek erkölcsi és szellemi nevelését és oktatását a fennálló szabályzatok értelmében vezérli; a reá bízott tantárgyakat a tantervben megállapított szellemben s tanítótársai működésével egybehangzásban tanítja. A rendtartási és fegyelmi szabályok értelmében a hatása körébe eső tanítványok apróbb kihágásait maga intézi el; nagyobb vétségi esetekben a szabályok szerint vagy az igazgatótanítóval, vagy a tanítói testülettel együtt ítél; végső esetben az iskolaszéknél tesz jelentést. Az összes tanítói testületet közösen illető nevelési és fegyelmi ügyek-

ben tanítótársaival együttesen bíraskodik. A körébe eső iskola ügyeire nézve észrevételeit, javaslatait, a tanítói tanácskozmányban szóval vagy írásban előadhatja, s külön véleményét az iskolaszék elé terjesztheti. Osztályabeli egyes tanulóknak elfogadható okok mellett s a szülők által igazolt esetekben legfőlebb 3 napi szünidőt engedhet; több napi elmaradhatásra minden egyes tanulónak az iskolaszék elnöke adhat engedélyt. A tanítói tanácskozmányokban megjelenni köteles.

Az igazgató-tanító a vezetésére bízott iskola egyik osztálya (esetleg osztályai) növendékeit tanítja, e mellett az egész intézet erkölcsi és szellemi ügyeit vezeti és irányozza, ugyanazért az iskola összes növendékeinek magaviseletét, szorgalmát és tanulásheli előmenetelét figyelemmel kíséri. E végből az egész tanítói testület, mint elnök, minden hónap első hetében, egy a tanév elején előre meghatározott napon, egybehívja s e tanácskozmányban a saját osztályáról készített s az osztálytanítóktól hozzá beküldött értesítéseket az iskolák állapotáról az elmúlt hóról felolvastatja s ha valamelyik iskolában hiány mutatkozik, azt közös tanácskozási megállapodás útján javíttatja; e mellett az osztályokat időnkint meglátogatja s ott mind a tanítót, mind a tanulókat megismeri: ha a tanító irányában észrevételei lennének, azt azokra magánosan figyelmezteti. A saját osztályán kívül eső minden egyes tanuló felett a fegyelmi szabályok értelmében az illető osztálytanítóval, kihágási súlyosabb esetekben a maga osztályabeli tanulót illetőleg is, a tanítói testülettel együttesen bíraskodik. Az osztálytanítók rendtartási és fegyelmi eljárása felett a tanítói tekintély megsértése nélkül örökösök: őket mulasztásaik esetén kötelességeik teljesítésére figyelmezteti s ha az eredménytelen lenne, az ügyet először a tanítói tanácskozmány, sikertelenség esetén az iskolaszék elé terjeszti. Az iskolaszék útján hozzáküldött mindenemű rendeletet az osztálytanítókkal azonnal közli s azokat, valamint a tanítói tanácskozmány által hozott határozatokat végrehajtja. Az osztálytanítónak egy napra eltávozni engedélyt adhat. Az osztálytanítók által elkészített osztályzati anyakönyvet aláírja. Az összes iskolai butorokra, taneszközökre, könyvtárra, az iskolai rendre, tisztaságra felügyel s felügyeltet. Az osztálytanítóktól a mulasztásokról hozzá beküldött kimutatásokat a saját osztályáról szóló kimutatással együtt legalább minden két hétben az iskolai szék elnökének átszolgáltatja. Az iskolák állapotáról szóló előterjesztéseket az iskolaszék elnökéhez havonként beterjeszti. A tanulók bizonyítványait az illető osztálytanítóval együtt

aláírja s azt megpecsételve kiszolgáltatja. Akadályoztatása esetén rövidebb időre az iskolaszék elnöke által a tanítói karból maga helyett helyettest neveztet ki; hosszabb időre helyettesét az iskolaszék testületileg rendeli el. A vezetésre bízott iskola ügyeiről a tanítói tanácskozmányban megállapított terv szerint a tanév végén jelentést készít s azt a tanév bevégezte után 15 nap alatt az iskolaszék elnökéhez benyújtja; szintén ennyi idő alatt mutatja be megtekintés végett az osztálytanítóktól hozzá beküldött osztályzati anyakönyveket saját osztályainak anyakönyvével együtt.

A tanítói testület elnöke az igazgató; jegyzőjét s ha szükséges, könyvtárnokát saját kebeléből választja. Minden hó első hetében egy, a tanév elején meghatározott napon, szükség esetén vagy a tanítói kar egy harmada kívánatára többször is gyűlést tart. E gyűlésben köteles mindegyik tanító megjelenni; meg nem jelenését csupán betegség mentheti ki. A gyűlés általános szótöbbséggel, személyi ügyekben titkos szavazattal határoz. E testület hatáskörébe tartoznak: *a)* Az iskolaszékbe az egyházmegye által megállapított arányban saját kebeléből tagot, illetőleg tagokat választ; *b)* az iskola erkölcsi és szellemi életére tartozó minden oly ügy, melylyel az iskola fejlődését és felvirágzását elő lehet mozdítani. E végből tanácskozik a tantárgyak módszeres tanításáról, a tanítás és nevelés összhangzatos vezetéséről; a rendtartási és fegyelmi szabályok mikénti, különösen lélektani alapon nyugvó alkalmazásáról; *c)* a felsőbb hatóságtól kiadott s az ő működésére vonatkozó végzések végrehajtására nézve közösen állapodik meg; *d)* véleményadás vagy bírálás végett hozzá küldött ügyekben testületileg mond ítéletet; *e)* az iskolába belépni kívánó tanulókat fölveszi; *f)* fegyelmi eljárásokban az igazgató s az illető osztálytanító által hozzá fölbezett ügyekben — a mennyiben az az iskolaszéket nem illetné — a fegyelmi szabályok értelmében intézkedik; *g)* az iskola számára meghozandó taneszközökről az iskolaszékhez előterjesztést tesz; *h)* az iskolai könyvtár számára az egyház pénztárából e célra előirányzott összeg erejéig a könyveket megrendeli; *i)* a félévi szigorlatok s az évet záró nyilvános vizsgálatok idejére nézve az iskolaszékhez javaslatát beterjeszti; *k)* az igazgató által a tanév végén az iskola erkölcsi és szellemi állapotáról szóló kimutatáshoz anyagot szolgáltat s tervet készít.

A felügyelet gyakorlása az iskolalátogatások által. Hogy az iskolaszék az iskola beléletét folytonos figyelemmel kísérhesse, s arra mindenkor irányzólag befolyhasson; az elnök, akadályoztatása esetén az általa e célra esetenként megbízott iskolaszéki tag, koronként a

törvény értelmében úgy a mindennapi, mint az ismétlő iskolákat meglátogatja s az ott történekről, valamint az iskola mind külső, mind belső életére vonatkozó észrevételeit az illető tanítóval közli, vagy ha az úgy úgy kívánná, az elnöknek hozza tudomására, a ki szükség esetében azokat az iskolaszék elé terjeszti. A tanító a látogató könyvet minden alkalommal előmutatja, melybe az iskolalátogatók minden dicsérő vagy megrovó észrevételek mellőzésével csupán nevüket és megjelenésük idejét s tetszés szerint a tárgyakat, melyekből a növendékek kérdeztettek, jegyzi be.

Népiskolai felsőbb hatóságok és bíróságok. Az egyházmegye a népiskolák felett a felügyeletet gyakorolja: 1. közgyűlése, 2. bírósága, 3. esperese, 4. tanügyi bizottsága által. (Zsin. köznev. szerv. 64. §.) Az egyházmegyei közgyűlés: a megválasztott rendes tanítókat hivatalaikban megerősíti s intézkedik a tanítóválasztásoknál fölmerülő kérdésekben; az esperesnek, egyházmegyei iskolafelügyelőnek s a tanügyi bizottságnak jelentéseit és javaslatait tárgyalja és azok felett intézkedik; a hol szükséges, egyházmegyei határozattal intézkedik az iránt, hogy az egyes egyházközségek iskolaügyi kötelezettségeiket teljesítsék; kebeléből tanügyi bizottságot és a szükséges számmal egyházmegyei iskolafelügyelőket választ; az iskolai törvények és egyházkerületi szabályrendeletek körén belül a népiskolákra szükséges szabályrendeleteket alkot; intézkedik az egész népiskolai nevelésnek és oktatásnak a törvény értelmében vezetése, terjesztése és fejlesztése iránt; öröködik az iskolai vagyron, alapítványok és jövedelmek kezelése, rendeltetésük szerint felhasználása felett; e végből az egyházmegyei községekhez az iskolai számadásokat is kapcsolatban az egyháziakkal, bekívánja és megvizsgálja: határoz a tanítók és iskolaszékek, vagy a presbyterium közt fölmerülő oly ügyekben, melyek nem fegyelmi természetűek. Az egyházmegyei közgyűlés ezen feladatának betöltésében segédkezik az általa választott tanügyi bizottság, mely áll az esperes, illetőleg egyházmegyei gondnok, vagy helyettesek elnöke alatt, az egyházmegyei tanügyi előadóból, az egyházmegyei felügyelőkből, az egyházmegyei közgyűlés más választottaiból és az egyházmegyei tanítói testület képviselőiből. Az egyházmegyei tanügyi bizottság szakértő és véleményező testület. (Zsin. köznev. szerv. 65. §.) Az esperes évenként legalább egyszer (a canonica visitatio alkalmával) minden népiskolát megvizsgál vagy megvizsgáltat; a tapasztalt hiányokról, a mennyire szükséges, az egyházmegyei közgyűlésre jelentést tesz. Halasztást nem tűrő esetekben, a helyi presbyterium fölterjesztésére, a tanítónak hivatalától felfüg-

gesztését elrendelheti s helyének ideiglenes betöltéséről intézkedik, mely intézkedésről az egyházmegyének utólagosan jelentést tesz. (Zsin. köznev. szerv. 66. §.). Az egyházmegyei közgyűlés az iskolák látogatására a lelkészek, vagy más a tanügygyel szakszerűen foglalkozó egyének közül egyházmegyei iskolafelügyelőket választ a szükséges számmal, kik között az egyházmegye iskolakörökre osztatik fel. Ezen iskolafelügyelők kötelesek a szorgalomidő alatt, a körükbe eső iskolákat legalább kétszer meglátogatni az év különböző szakai-ban. Ezen iskolafelügyelők főleg az iskola szellemi életét, az oktatást és annak vezetését, az iskola felszerelését és közegészségi viszonyait veszik vizsgálat alá. Tapasztalataikról és e körükbeli iskolák állapotáról, évenként az egyházmegyei tanügyi bizottság elnökéhez adják be jelentéseiket, a ki aztán ennek alapján készíti előterjesztéseit az egyházmegyéhez (ha nem az esperes az elnök) esetleg az espereshez. Az egyházmegyei iskolafelügyelők az egyházmegyei tanügyi bizottság tagjai. (Zsin. köznev. szerv. 67. §.)

Az egyházkerület közgyűlésén az állam és egyház iskolai törvényeinek keretében, a népiskolai oktatás rendezésére és fejlesztésére szabályrendeleteket alkot. Ily szabályrendelettel állapítja meg a népiskolákban a rendtartást, fegyelmi eljárást, az igazgató-tanítói osztálytanító és a többi tanítók hivatali viszonyát s a népiskolai tantervet. Továbbá intézkedik a tankönyvek és taneszközök megvizsgálása iránt. Határoz az egyházmegyéktől iskolai ügyekben hozzá fölterjesztett vagy fölebbezett ügyekben. A törvények végrehajtására és a népnevelés emelésére szükséges határozatokat hoz. Az egyházkerületi közgyűlés egy tanügyi bizottságot is választ, melynek egyik része a népoktatási szakosztály. Ennek tagjai: az egyházkerületi elnökség s illetőleg a kecskeméti egyházmegyei esperes és gondnok elnöklete alatt, az alsó- és felső-baranyai-, solti-, pesti-, tolnai- és vértessaljai esperesek, az alsó- és felső-baranyai s tolnai egyházmegyei gondnokok, az egyházkerületi tanítóképződei igazgató s egy egyházkerületi papi tanácsbíró. Az egyházkerületi tanügyi bizottság egészében, mint szakosztály üléseiben, a két elnök valamelyikének távollétében, egyes elnöklet alatt is tanácskozhatik. E tanügyi bizottsághoz adandók véleményes jelentésre az egyházmegyéktől fölterjesztett iskolai jelentések és határozatok: és ez azután azok felhasználásáról, az egész egyházkerület népiskolai állapotáról véleményes jelentést terjeszt az egyházkerületi közgyűlés elé, mely ott tárgyaltatik, az egyetemes konventhez fölterjesztetik. (Zsin. köznev. szerv. 68. §.). Az egyetemes konvent, mint a magyar ev. reform. egyházat

egyetemesen érdeklő ügyek elintézésére hivatott testület, az összes tanügy fejlődését is vezeti és irányozza; arra nézve az általános elveket megállapítja; az egyes egyházkerületeknek a tanügyi állapotokról beterjesztett jelentései nyomán, a teendő intézkedésekre az egyházkerületek figyelmét felhívja; a tanügy könnyebb kezelése végett segéd közege az egyetemes tanügyi bizottság, melynek munkálatai felülbírálás végett eleibe terjesztetnek. (188 $\frac{1}{2}$. zsin. egyh. törv. 55. és 61. §. 1) pontja.)

Népiskolai belső rendtartás. A szorgalomidő kezdete a helyi körülmények szerint szeptember vagy október hónap első napja; a szorgalomidő tartama faluhelyen legkevesebb 8 hónap, kis városokban 9 hónap; nagy városokban pedig 10 hónapból áll; úgy azonban hogy július és augusztus hónapok szünidőül maradjanak fenn. Ha azonban a szülek általánosan kívánják, falvakon is ki lehet a tanévet 10 hónapra nyújtani. Minden tanév szorgalomideje, két lehetőleg egyenlő féléves tanfolyamra osztatik fel. A szorgalomidőben a tanulásnak folytonosnak kell lenni; azonban ez idő folyama alatt bizonyos napokon némi szünnapokat is kell tartani. A kisebb szünnapok a vasárnapon kívül a hétnek két fél napja u. m. a szerda és szombat délutánja; továbbá a szorgalomidő közepén s a helyi viszonyok szerint máskor is néhány nap. A fentebbi szünnapok az ismétlő iskolában is megtartandók, a heti rendes szünidőre nézve azonban megjegyzendő, hogy a deczember 1-től márczius 1-ig eső hetenkint 5 óra s a többi hónapokban 2 óra a tanítóval egyetértőleg az iskolaszék által a helyi körülmények szerint állapíttatván meg; heti szünidőül a többi napok esnek. Az iskolaszék a szorgalomidő kezdetét legalább két héttel előbb kihirdeti s a fölvételre kitűzött napon vagy napokon az iskolatanítónak, esetleg a tanítói testületnek a gyermekek beírását meghagyja. A jelentkező gyermekek a fölvételi naplóba irandók be, melynek rovatai a következők: 1. Sorszám. 2. Tanuló neve. 3. Születési éve és napja. 4. Születési helye. 5. Lakása, utca neve, a ház száma. 6. Atyja és anyja, esetleg gyámjának vezeték- és keresztnéve, lakóhelye és foglalkozása. 7. Melyik osztályba vétetett föl. 8. Tandíjat fizetett. 9. Észrevétel. Az elemi hatosztályú népiskolába a 6—12 éves kor közti gyermekeket lehet fölvenni. A más nyilvános iskolából jött tanulók nyilvános bizonyítványaik szerint vétetnek föl az illető osztályba; kétes esetekben fölvételi vizsgálat alá vétetnek; valamint a magán intézetekben vagy szülői háznál tanított gyermekek is, ha csak vizsgálatot nem tettek valamely nyilvános intézetben. Az ismétlő iskolába csak a 12 évet betöltött növendékek

vétetnek föl, a kik beiratási díjúl 10—10 krajczát fizetnek az ismétlő iskolai könyvtár javára. Általában úgy a mindennapi, mint az ismétlő iskolákra nézve a törvény által kiszabott időt és ez iskolák tanterveiben elrendelt tantárgyak tanítását pontosan meg kell tartani, megjegyezvén, hogy a vallásoktatás az ismétlő iskolákban mindig vasárnap történik. Vegyes iskolákban intézkedik az iskolaszék, hogy a fiúgyermek a leányoktól a tanterem külön oldalára elhelyezve ültetessenek. Az elemi és ismétlő iskolákba való fölvételre rendelt beiratási idő eltelte után az iskolaszék azon szülők, gyámok és gazdák irányában, a kiknek gyermekeik, gyámoltjaik s iparos inasaik a fentebb említett tankötelesek sorába beíratlak, azoban ezek a fölvételi naplóból hiányzanak, s így az iskolába nem adattak föl, az 1868: XXXVIII. t.-cz. 4. §. értelmében jár el. A szorgalomidő folyamában köteles minden tanuló tanításra rendelt időben megszakasztás nélkül iskolába járni; még pedig köteles a tanulásra meghatározott órákra az iskolában tankönyveivel és tanszereivel fölkészülve pontosan és tisztán megjelenni. Az iskolában minden tanuló leczkéjére s egyébféle feladatára elkészülve jelenik meg; a tanítás alatt figyelmesen hallgat; felszólításra ügyesen felel s magát illedelmesen viseli. Köteles a tanuló az iskolai épület környékének, a külső-belső falaknak, a tanteremnek, iskolai butoroknak tisztán és épségben maradására fegyelmi eljárás alávetés terhe alatt ügyelni. Az iskolai tanórák szabad perczei alatt, valamint a tanítási órák bevégezése után köteles minden tanuló az iskolaépületben és annak udvarán magát illedelmesen viselni. A tanulónak a tanító engedelmre és elfogadható ok nélkül iskolát mulasztani nem szabad. Iskolai mulasztásra engedélyt adni, vagy engedély nem kérhetés esetén, a mulasztást kimenteni a következő esetek bebizonyításával lehet: a) ha a tanuló betegségbe esik; b) ha szülője vagy családjának valamely tagja annyira beteg, hogy a miatt a tanulónak erkölcsi kötelessége otthon maradni; c) a család körében történt halál vagy hasonló családi csapás esetén; d) a háznál előforduló nagyobb családi ünnepélyek (p. o. házasság) alkalmával. Az iskolai mulasztásokról a tanító tartozik mulasztási naplót vezetni. Az iskolaszék a följelentett mulasztások iránt haladéktalanul intézkedik. Ha az iskolába fel nem járást a gyermeknek szegénysége miatti ruhátlansága okozná, e bajon az iskolaszék, ha erre bizonyos összeggel nem rendelkezik, társulati úton segít, megjegyeztetvén, hogy a mulasztásokért a világi hatóság által behajtott büntetéspénzek e célra is fordíthatók. A tanító az iskola belső életében a rendet következőleg tartja fenn: a) a tanítást

mind délelőtt, mind délután a kiszabott negyed órakor megkezdji, azonban már az óra kezdetén az iskolában megjelenni s ott az iskolába érkező gyermekekre felügyelni köteles. A tanítási órák alatt tanítványai közt van, a tanítási órák végein a tanítást egy negyed órára megszünteti s ezen szünet alatt is vigyáz tanítványaira; a fél napi tanítás bevégeztével tanítványait a tanteremből sorban bocsátja ki s az utcára kikiséri s onnan rendben bocsátja haza; tanítványai magaviseletét a mennyire lehet, az iskola körén kívül is figyelemmel kíséri; *b)* szigorúan felügyel arra, hogy a gyermekek az iskolában pontosan és tisztán jelenjenek meg s hogy a tanterem tisztán tartására s a bútorok épségben maradására ügyeljenek. Gondoskodik a gyermekek épségben maradásáról s egészségüknek fentartásáról, melyekre nézve szoktatja őket egyebeken kívül az egyenes ülésre, rendes állásra, írás vagy rajzolás közben testük egyenesen tartására; a tanterem levegőjének tisztán és kellő hőmérsékletben tartása a legfőbb gondjai közé tartozik; *c)* minden egyes tanuló erkölcsi magaviseletéről, szorgalmáról és tanulásheli előmeneteléről jegyzeteket visz; ebből készíti a tanév végén az osztályzati anyakönyvet, mely az évet záró vizsgálat után 15 nap alatt az igazgató-tanítónak, illetőleg az iskolaszék elnökének bemutatni tartozik. Ezen osztályzati anyakönyv rovatai a következők: 1. Sorszám. 2. Tanuló neve. 3. Születési éve és napja. 4. Születési helye. 5. Atyja és anyja, esetleg gyámjának vezeték- és keresztnéve, lakóhelye és foglalkozása. 6. Erkölcsi magaviselete. 7. Szorgalma. 8. Tanulásheli előmenetele (ezen rovat alá az egyes tantárgyak irandók). 9. Általános osztályzata. 10. Észrevétel; *d)* az osztályzati anyakönyvre nézve megjegyzendő, hogy az I., II. és III. osztályokban az erkölcsi magaviseletből, szorgalomból adott osztályzatokon kívül elegendő az általános osztályozás; IV., V., VI. osztályokban azonban a melyekből máshová is történik átlépés, a részletes osztályozás szükséges; ezen osztályzatok fokai a következők: magaviseletre: dicséretes, változó, hanyag; a tanulásheli előmenetelre: kitünő, jeles, jó, elégséges, elégtelen. A tanító a magaviseletre nézve büntetést érdemlő, szorgalomban hanyag, vagy tanulásheli előmenetelre elégtelen osztályzatú gyermekekről, szükség esetében a szülőket (gyámokat) értesíti, hogy így ezek is közreműködjenek azoknak megjavításában. Az iskolában a tanév közepén az osztályok saját tantermében az iskolaszék tagjai jelenlétében szigorlatok tartatnak; a tanév végén pedig nyilvános vizsgálatok történnek. — Ezen szigorlatok és nyilvános vizsgálatok idejét az iskolaszék állapítja meg. A tanév végén elégtelen

általános osztályzatot kapott növendékek, kiknek szülői (gyámjai) a vizsgálat után azonnal értesítendők, a következő tanév elején az igazgatótanító vagy ennek nemlétében az iskolaszék elnöke jelenlétében minden díj nélkül javító vizsgálatot tartoznak tenni; s csak azon esetben vitethetnek át föntebbi osztályba, ha elégtelen osztályzatukat kijavították; megjegyzendő, hogy a javító vizsgálatokra az iskolaszék tagjai meghivandók. A magán tanulók szintén köteleztetnek a tanév végén az igazgató, illetőleg az iskolaszék elnöke jelenlétében a vizsgálatok letételére; a magán vizsgálati díj helybeli ref. vallásuaktól 2 frt; vidéki vagy más vallású növendékektől 4 frt; melynek fele az igazgatót, illetőleg az iskolaszék elnökét, másik fele az osztálytanítót illeti. Ezen magán vizsgálat eredménye az osztályzati anyakönyvbe bevezettetik. Más hitfelekezetheliek az iskolaszék intézkedése szerint a körülményekhez képest a tandíjon felül bizonyos díjt fizetnek a tanító részére. Midőn a tanuló a mindennapi és ismétlő iskolát bevégez, akkor, vagy ha ennek bármelyike bevégezése előtt más iskolába kíván átlépni, iskolai bizonyítvánnyal bocsáttatik el. Ezen bizonyítványt az osztálytanító és igazgató, esetleg az iskolaszék elnöke írják alá s megpecsételve adják ki. Ezen bizonyítványok díja helybeli ref. vallásuaktól 1 frt, vidéki és más vallású növendékektől 2 frt, melynek fele az igazgatót, ennek nemlétében az iskolaszék elnökét; másik fele az osztálytanítót illeti.

Az erdélyi ref. egyházkerület népiskolai rendszabálya.

1878. évi 67. sz. a. következő főbb tételekben ismertetett utasítást és rendszabályt állapított meg az erdélyi egyházkerület, és tart maig is gyakorlatban: Minden iskolát tartó reform. egyházközség (vagy a hol több egyházközség tart fenn egy iskolát, egyházközségek) a lélekszám arányához képest 5—15 tagból álló s három évre választott iskolaszéket alakít. Az esperesek (püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben az első lelkészek) minden negyedik iskolai évet megelőzőleg az illető lelkész elnöklete alatt képvisleti, illetőleg egyházközségi közgyűléseket tartatnak, s az iskolaszék tagjait a tanügy iránt érdeklődő s írni-olvasni tudó buzgó egyháztagokból megválasztatják. Az ekként alkotott iskolaszék állandó elnöke a helybeli lelkész (a lelkészi állomás üresedése esetén az esperes által kinevezett helyettes). Alelnököt és jegyzőt az iskolaszék saját kebeléből választ.

Az egyházközség tanítója, vagy hol több tanító van, azoknak magok közül választott képviselője, rendes tagja az iskolaszéknek.

Az iskolaszéknek választás nélkül tagja az egyházközség számadó gondnoka, ki az iskolai épületekre, azok szerelvényeire, kerítéseire, netaláni iskolai fekvőségek megmivelésére, s általában mindazok jókarban tartására különösen ügyel; végre az iskola mindennemű jóvedelmét rendes okmányolt számadás mellett kezeli az iskolaszék ellenőrzése alatt.

A megválasztott iskolaszéki tagok az egyházközség keblei tanácsa előtt a következő esküt teszi le: «Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy mint az n.-i ev. ref. iskolaszék tagja, minden teendőimet szorgalmasan és lelkiismeretesen teljesítem, egyházunk, népiskoláink felvirágzását, abban az oktatás ügyét tehetségem szerint előmozdítom, különösen pedig a tanköteles gyermekek szüléit gyermekeik iskolába járatására buzdítom, az iskolát szorgalmasan meglátogatom és mindazon ügyekben, melyeket az iskolaszék vagy ennek elnöke reám bíz, pontosan eljárók. Isten engem úgy segítjen!»

Az ekként megalakult iskolaszék elnöke köteles a választás és megalakulás eredményét, illetőleg az iskolaszék tagjainak, elnöke, jegyzője s gondnokának neveit az illető egyházmegye esperesénél és a kir. tanfelügyelőnél írásban és azonnal bejelenteni.

Az iskolaszék az általa meghatározott időben, havonként rendszeren egyszer ülést tart. Szükség esetén, vagy ha legalább három tag kívánja, az elnök (gátoltatása esetében az alelnök) rendkívüli ülést is hívhat össze. Ülésekre az elnök hívja össze a tagokat, lehetőségig előre tudatván a tanácskozás főbb tárgyait. Az ülésekről rendes jegyzőkönyv vezetendő.

Az iskolaszék főteendője, hogy 1868. XXXVIII. és 1876. XXVIII. népoktatási törvények rendeleteinek a lehetőségig s legalább fokoza-tonként való életbeléptetését eszközölje. E végre minden ujonnan építendő vagy átalakítandó iskola-épület tervrajzát és költségvetését a helyi viszonyokra való tekintettel elkészíttetvén, az illető esperesség útján végmegerősítés végett az állandó igazgató-tanácshoz küldi fel. A megerősített terv pontos kiviteléért a presbyteriummal együtt maga is felelős. Közvetlen intézkedik, hogy az iskolai épületek jókarban tartassanak, a tantermek és azok bútorai, ajtóí, ablakai, kemenczéje a tanév megnyitása előtt kijavítva, meszelve és használható állapotban legyenek, valamint a taneszközök is idején beszereztesse.

Az iskolai vagyonalap gyarapítása és a tandíj megszabása tekintetében, úgy más hozzáutalandó iskolaügyi kérdésekben is nemcsak véleményező jelentést s illetőleg javaslatot készít, hanem azoknak érvényesítése és végrehajtása körül minden rendelkezésére álló esz-

közt felhasznál. A számadó, esetleg iskolai gondnok szorosan iskolai bevételeiről és kiadásairól vezetett naplóját ellenőrzi, s az évi számadást a presbyterium elé terjesztés előtt előlegesen maga is megvizsgálja.

Az iskolaszék ellenőrzi: *a)* a megállított népiskolai tanterv és rendszabály pontos keresztülvitelét s általán felügyel, hogy az idevágó felsőbb rendeletek haladék nélkül végrehajtassanak; *b)* ellenőrzi és előkészíti, hogy az iskoláztatás *szeptember elején megkezdődjék*; hogy az iskoláztatás tartama falukon 8, városokban legalább 9 óra terjedjen; az iskolai szünidőket meghatározza; *c)* ellenőrzi, hogy az iskolai kert, faiskola és tornászati tér berendezését, esetleg megszerzését az egyházközség mielőbb fogantatosítsa.

Az iskolaszék köteles ügyelni és intézkedni a felől is: *a)* hogy egy tanító lehetőleg 80 gyermeknél többet ne tanítson; hogy a tanítók tanképesítési oklevéllel bírijanak, mely ha hiányoznék, megszerzésére záros határidőt tűzet ki; *b)* köteles örködni, hogy a tanító az énekevezérség kivételével semminemű hivatalt ne viseljen; más mellékfoglalkozást pedig egyházmegyei tanács (püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben a püspök) engedélye nélkül ne folytasson; *c)* az iskolaszék maga is köteles a tanítók díjlevélileg biztosított fizetésének pontos kiszolgáltatására erélyesen közreműködni, és szükség esetén az egyházi előjáráságnál közbelépni; *d)* A tanítónak hazulról indokolt húzamosabb távozására az engedély megadása az iskolaszéket illeti; rövid ideig való távozásra az engedélyt az iskolaszéki elnök ad; *e)* A tanító és a tanulók szülői illetőleg gondviselői között felforgó panaszokban s minden nevezetesebb fegyelmi kérdésekben az iskolaszék első fokú bíróságot képez. Főlebbezési hatóság az egyházközségi előjáróság.

Óhajtandó s az iskolaszék ügybuzgóságától, a hol csak mód van benne, el is várandó, hogy a szükséges iskolai könyveket s tan szereket a tanulók számához képest elegendő példányban évenként maga előre beszerezze s a tanító által számadás mellett kiosztassa. E könyvek és tanszerek vételára az illető gyermekek szülőtől vagy gondviselőitől a tandíjjal együtt szedetik be. Nemkülönb fő-főkötelessége az iskolaszéknek valamely jövedelmi forrásról gondoskodni, melyből a szegény tanulókat a szükséges tankönyvek- és tanszerekkel ingyen lehessen ellátni.

Odahat és elkövet mindent, hogy az iskolában népiskolai könyvtár állíttassék. Az iskolai könyvtár lehetőleg a viszonyokhoz képest

akként szervezendő, hogy abban első sorban a tanító számára leg-szükségesebb vezérkönyvek: azután a tanulók számára jól megválasztott ifjúsági, és végre a felnőttek számára népszerű és közhasznú olvasmányok s a nemzeti irodalom becsesb termékei szereztessenek be.

Gondoskodik, hogy az 1876. évi XIV. közegészségügyi törv. cz. 28--33. és 42. §§-ban foglalt nagy felelősséggel járó rendeletei szigoruan megtartassanak; vagyis, hogy a ragályos betegségben szenvedő tanulók, míg orvosi bizonylat teljes felgyógyulásukat nem igazolja, az iskola látogatásától eltiltva legyenek; hogy a tanodában felmerült ragályos esetről a tanító azonnal értesítette-e a hatóságot; hogy a tanulók egészséget veszélyeztető járványokról való értesülés után a szülők vagy gyámok távol tartják-e a tanodától a járványos vagy ragályos betegekkel netán érintkezett tanulókat; hogy a ragályozás a tanodában történvén vagy a növendékek közt nagyszámú köresek fordulván elő, a tanoda a betegség teljes megszűntéig a közigazgatási hatóság által bezáratott-e? Végre, hogy a rögtöni bal-esetek által sujtottak megmentése és segélyezése iránti s általán az egészségügy szempontjából főfigyelmet érdemlő szabályokat a népiskolában vagy felnőttek oktatásával tanítják-e?

Ellenőrzi az országos tanítói nyugdíjintézetről szóló 1875. évi XXXII. törvény czikk pontos végrehajtását: azaz nyilvánosságban tartja, hogy úgy az iskolafentartó egyházközség tanítói után esedékes évi járulékát, mint az egyháznak az országos nyugdíjintézetbe fölvetett tanítói évi illetékeket minden év első hetében egyszerre befizessék, hogy a végrehajtás költségeit kikerülhessék. Végül köteles az iskolaszék minden ilyen tanító halálát, vagy más (megnevezendő) egyházba költözését, valamint a választott új tanító s előbbeni állomása nevét s a nyugdíjintézetbe lett föl vagy föl nem vételét a kir. tanfelügyelőnél azonnal bejelenteni.

Az iskolaszék a tanév végén tartandó nyilvános vizsgálaton testületileg megjelenik, a tanulók feleleteit meghallgatja, s ez alkalommal is meggyőződést szerez a tanító és tanulók szorgalmáról s ez utóbbiak tanulásbeli előmeneteléről. A jó tanítót és tanulókat elismerésben részesíti s további kitartásra buzdítja. A jelenlevő szülékhez is intéz egy pár buzdító szót. A közvizsgálat végeredményének az iskolalátogatókkal egyetértőleg az iskolai jegyzőkönyvbe vezetésénél közreműködik. A magántanulókat nyilvános vizsgálatra elfogadja. A tanév bezártával az iskolai ügyekről az egyházmegyei (püspöki vizsgálat alatti egyháznaknál az illető egyházi) előjárósághoz elnöke által beküldetni rendelt kimerítő jelentés készítésében maga is részt vesz.

Az iskolaszék köteles az iskola beléletét folytonos figyelemmel kísérni, e célból a szorgalomidő heteit tagjai közt felosztja s a hetes-tag az iskolát (iskolákat) hetenként legalább egyszer és csak egyedül meglátogatja. Ott ezen Rendszabály utasítása szerint mindent szemügyre vesz; nevét és otlléte idejét a látogatási jegyzőkönyvbe beírja, s itt szerzett tapasztalatairól az iskolaszéket értesíti.

Az iskolát az iskolaszéki elnök is minél gyakrabban meglátogatja; ilyenkor a látogatási könyvet is megvizsgálja, s ha látja, hogy valamely kiküldött tag nem járt el pontosan, azt arra figyelmezteti. Szükség esetén az iskolaszéknek bejelenti. Nevét s otlléte idejét a látogató könyvbe maga is beírja.

E látogatások alkalmával az iskolaszék minden tagja különösen felügyel még a következőkre: 1. a tanuló gyermekekre nézve: *a)* hogy a meghatározott órában könyveikkel fölkészülve tisztán és pontosan jelennek-e meg az iskolában? *b)* hogy tanítójuk iránt tisztelettel és engedelmességgel, tanuló társaik iránt pedig kímélettel és szeretettel viseltetnek-e? *c)* hogy tanítás alatt figyelmesen hallgatnak-e és illetékesen viselik-e magukat? *d)* az iskola környékén, a tanteremben megőrzik-e és fentartják-e a tisztaságot és megkímélik-e minden sértéstől az iskolai butorokat? Ha mindezeket kellő rendben nem találná a látogató, először a tanító közbejöttével megszólítja a gyermekeket, másodízben az iskolaszék elnökéhez jelentést tevén, ez maga inti, szükség esetén feddi meg azokat, s minden tőlük eredő kártételt a kárttevővel, vagy ha azt ki nem tudná, az egész osztálylyal megfizetteti. 2. A tanítóra nézve: *a)* hogy a tanítási órák megkezdése előtt egy kevéssel a gyermekek elfogadására megjelenik-e pontosan a tanteremben, s az iskolai rendszabály értelmében pontosan végzi-e minden kötelességét, rendben vannak-e az iskola naplói, különösen a mulasztásról vezetett C napló? *b)* a megállapított tanterv és órarend szerint és sikeresen tanítja-e tanítványait az eléje szabott tanítani valókra ide érte a gazdaság és kertészet elemeit s esetleg valamely házi iparágat? *c)* a gyermekek nevelésében és tanításában tapintatosan és hasznosan alkalmazza-e az eléje írott fegyelmi szabályokat? *d)* felügyel-e kellőleg s eljárásában fordít-e figyelmet a gyermekek testi és szellemi épségben maradására és azok egészségére? *e)* megtartja-e a népiskolai törvény 2. és 3. §§-nak testileg vagy szellemileg gyenge gyermek fölmentetésére s a ragályos bajban, elmebetegségben szenvedők avagy tompa elméjükre vonatkozó rendelkezéseit? Ugy szintén megtartja-e a közegészségügyi törvény 28—33. és 42. §§-nak szabványait a ragályos betegségben levő tanulókat, a

tanodában vagy közelében fölmerült ragályos vagy járványos kóreseteket s e körüli óvintézkedéseket illetőleg; úgy a rögtöni balesetek által sújtottak megmentésére s egyéb közegészségügyi oktatásra vonatkozó intézkedéseket. f) Tisztán tartatja-e az iskola környezetét (udvarát, kertjét), a tantermet, az iskolai butorokat; rendben és épségben vannak-e a keze alá adott taneszközök és a könyvtár? Ha az iskolaszék valamelyik tagjának a tanító főntebbi eljárásaira észrevételei lennének, azokra a tanítót a tantermen kívül négy szem közt bizalmasan figyelmezteti s ha ennek kellő fogamatja nem lenne, azok iránt az elnökének, feltünőbb mulasztások és hanyagság esetén, az iskolaszéki gyűlésen tesz jelentést.

Első fokú bíráskodást gyakorol az iskolaszék: 1. A tanító és a tanulók szülei s illetőleg gondviselőik között fenforgó panaszokban. Magától érthető, hogy azon tanító, ki egyszersmind az iskolaszék tagja, oly fegyelmi ügyek tárgyalásánál, melyekben ő érdekelt fél (pl. az általa vagy ellene emelt panaszok alkalmával) sem tanácskozási, sem szavazati jogát nem gyakorolhatja, sőt jelen sem lehet. 2. A tanító vagy tanítói testület által eléje terjesztett erkölcsileg javíthatlan és tetemes kárt tevő növendékek ügyében. Ily esetekben igyekszik a helyesbnek látszó fegyelmi szabályokat fokozatosan alkalmazni. Oly esetekben, midőn valamely megromlott és javíthatlan gyermekre nézve a szülők közbejöttével minden javító kísérlet sikertelen marad, az ily tanulónak az iskolából kizáratása iránt indokolt jelentést tesz az egyházi előjárásának. 3. A tanító személye ellen csak annyiban gyakorol fegyelmet, a mennyiben azt mulasztásáért, kisebb mérvű hanyagságáért szóval vagy írásban figyelmezteti, sőt meg is inti. Ha e figyelmeztetés- vagy intésnek sikere nem lenne, vagy nagyobb mérvű kihágásnak, hivatali vétségnek jőne nyomára, azt az illető egyházmegyei esperesnek, illetőleg a püspöknek följelenti.

Az egyházközség lelkésze és lelkészei kötelesek úgy a szószékéről, mint templomon kívül minden adandó alkalommal búzditni hiveiket iskolájuknak minél virágzóbb állapotba helyezésére, állandó biztos fenntartására, úgyszintén tanítójuk (tanítóik) anyagi helyzetének fokozatos javítására. Kötelesek úgy is mint az iskolaszék elnökei, a népiskola minden ügyeinek vezetését, fejlesztését, a megállapított Tanterv és e Rendszabályok minél sikeresebb végrehajtását eszközölni; a tanítót (és tanítókat) atyai tanácssal támogatni, tanításukat ellenőrizni s óhajtandó, hogy valamely (vallás vagy egyéb) tantárgy tényleges tanításával jó példával is előlmenve, a tanító terhén könnyíteni igyekezzenek. Az egyházkerületi gyűlés legújabb határozata szerint a

vallást az V., VI. tanévben, úgyszintén az ismétlő iskolában és a konfirmációra előkészülő növendékeknek, mindenestre a lelkész tanítja.

Az iskolai létszám pontos kimutatása és az erre vonatkozó adatok biztos összeállítása czéljából köteles az egyházközség lelkőse, mint iskolaszéki felelős elnök, gondoskodni arról, hogy az iskolának külön bekötött és lapozott rendes ügynevezett ellenőrző iskolai jegyzőkönyve (törzskönyv) legyen, a törvényszabta *A. B. C. D.* iskolai naplók mellett. Ezen jegyzőkönyv (statistikai adattár) a következő külön rovatok szerint szerkesztendő: *a)* A tanköteles neve. *b)* A szülők neve. *c)* Árva részére a gyám neve. *d)* Utcza, házzszám. *e)* Születési év, hó és nap. *f)* Tanul: helyben, más népiskolában, felsőbb tanodában, háznál vagy magánintézetben. *g)* Iskolába járása első éve. *h)* A folyó tanévben melyik hó és napon ment fel iskolába? *i)* Lehető fölmentésének törvényes oka? *k)* A folyó tanévben a mulasztási napló szerint összesen hány félnapot mulasztott igazoltan és igazolatlanul? *l)* Előmeneteli fokozata. *m)* Tud-e olvasni és írni, habár a folyó tanszakon fel is van mentve, vagy nem?

Az illető lelkész kötelessége az előbbi szakaszban jelzett iskolai jegyzőkönyvbe a kormány által megszabott időben: a tanév megkezdése előtt két hóval (tehát július elején) az egyházközségben levő minden tanköteles (6—12 és 13—15 éves) fiút és leányt beírni. A népiskolai törvény tankötelezettségéről szóló (XXXVIII. t.-cz. 1.) szakaszát közoktatási m. kir. minister úr 1878. évi 7280. számú rendeletében következőleg értelmezi: 1. A gyermek tankötelezettsége idejének megszabásánál mindig az iskolai és nem a polgári év tartandó szem előtt. 2. A tankötelezettség tartamának első éve az, melyben a növendék élte 7-ik évébe lép, utolsó pedig az, melyben a 15-ik évet betölti. 3. Az összeíráskor csak azok tekinthetők tanköteleseknek, kik a 6-dik, illetőleg a 14-dik évöket a tanév kezdetéig (azaz polgári év szeptember haváig) betöltik; önként értődven a közbelső évek. 4. Azok, kik a mindennapi iskolában a 12-dik s az ismétlőben a 15-dik évöket a tanév folyama alatt töltik be — a tanév befejezése előtt az iskolából ki nem léphetnek. Ezen útasítást tartva szem előtt, írja össze az anya- és családkönyv rovataiból az összes tanköteles fiukat és leányokat, külön a 6—12 és külön a 13—15 éveseket születési évréndben, és ekként jegyzi be az iskolai jegyzőkönyv megfelelő rovataiba — fiukat és leányokat külön folyószámmal. Azok, kik az anyakönyv rendén tankötelesek, de az illető tanév kezdete előtt szülőkkel együtt más helységbe költöztek el: a tankötelesek közül kiha-

gyandók, mint már akkor más egyházközségben illetékesek. De mulhatlanul beirandók a községbe később beköltözött felekezetünkbeli családok tanköteles gyermekei is, mit a családkönyv tarthat evidenciában. A leányegyházak tanköteleseinek összeírása is az anyaegyház lelkészének tiszte. Az így teljesen elkészített jegyzékből adja ki a lelkész hitelesen azon iskolai évi összes tanköteles gyermekek névjegyzékének egy példányát a községi birónak, szintén születési évröndben nemök szerint és külön a 6—12 s külön a 13—15 évesekét. A felekezeti tankötelesek névsora után elkülönítve, külön folyó szám alatt a más felekezetü tanulók is (osztályonként), nevük, nemzetiségük és vallásuk szerint beirandók az iskolai jegyzőkönyvbe.

A föntebbi rovatok szerint szerkesztett iskolai jegyzőkönyvben, a névsor után, mindig kijelölendő *a)* Egyházközség népessége férfi . . . nő . . . — összesen . . . *b)* Tankötelesek . . . tanulók . . . törvényes okból vagy okadatolatlanul fel nem járók száma, a törvényszabta osztály és nemök szerint részletezve és összesen. *c)* A törvényes okon mentesítettek, osztályonként számszerint kimutatandók, fölmentetésök oka kijelölésével, nemök szerint részletezve és összegezve, hogy tisztán kitünjek: melyik osztályban hány fiu és hány leány nem tanult : 1. betegség, 2. családi okon mentesítése, 3. félézség, 4. fejletlenség, 5. félmértföldnél távolabb lakás, 6. ruhátlanság, 7. némely esetben szolgálatban létel és más hasonló, törvényesen elfogadható okon.

A kik a tankötelesek közül mint «nem igazolhatók» maradnak ki az iskolából, azokra nézve az illető iskolaszéknek, főleg az illető papnak, mint iskolaszéki elnöknek elutasíthatlan kötelessége külfatósági kényszer által is eszközöltetni a pontos iskolába járatást.

Az iskolai jegyzőkönyvbe irandó évenként: az illető lelkész és tanító neve, az iskolaszék névsora, úgy az egyházmegye részéről kinevezett iskolalátogatók, kik a vizsgálaton jelen vannak. Az esperes jóváhagyásával kitüzött közvizsgálaton jelenlevő iskolaköri látogatók és iskolaszék kötelesek beírni a közvizsgálat eredményét egyes tantárgyak szerint, a feltünőbb hiányok kijelölésével; nemkülönben beírják a közvizsgálat alkalmával jutalmat adók neveit, a jutalom mennyiségét, kiosztását, a közvizsgálat napját és végül nevök aláírásával hitelesítik. Az illetén iskolajegyzőkönyvi kimutatás egyik hitelesített példányát az espereshez (püspöki vizsgálat alatti egyházközségekben a püspökhöz) az illető helybeli lelkész a közvizsgálat után 15 nap alatt további intézkedés végett kimaradhatatlanul beküldeni köteles.

A helybeli lelkész, mint iskolaszéki elnök, a szorgalomidő kezdetét legalább két héttel előbb a szószékről hirdeti, megmagyarázván

a szülőknek és helyetteseiknek ama kötelességeket, melyeket a törvény szab rájuk gyermekeik és az iskola irányában, s figyelmeztetvén ama következményekre, melyek a törvény szerint azokat érik, kik e kötelességöket nem teljesítenék. Egyszersmind felhívja, hogy a kitűzött időben minden szülő személyesen vezesse föl s írassa be gyermekét az iskolába. A beíratásra egy heti időt enged, meghagyva a tanítónak a fölvételre kitűzött napokon a beíratást eszközölni.

A tanító (hol többen vannak, a vezető tanító) a fölvételre s beíratásra rendelt napokon — lehetőleg a lelkész mint iskolaszéki elnöknek is jelenlétében — beírja az iskolába fölvezetett gyermekeket, jelentkezések sorrendje szerint az *A.* mintájú felvételi naplóba, melynek rovatait pontosan kitölti. A rendes mindennapi iskolába a 6—12 éves koru tankötelesek sorozandók, a 6 évet betöltöttök mint kezdők, a korosabbak az osztályokban szerzett kielégítő előmenetelök szerint vitetnek főlebb a következő osztályba. A más nyilvános iskolákból jött tanulók hivatalos bizonyítványaik szerint veendőek fel az illető osztályba. A magánintézetekben vagy szülői háznál tanult gyermekek fölvételi vizsgálat mellett. Az ismétlő iskolába a mindennapi iskolát, vagyis 6 elemi osztályt végzett 13—15 éves tanulók vétetnek föl.

A mindennapi és ismétlő iskolákba való felvételre rendelt beíratási idő eltelte után a lelkész, mint iskolaszéki elnök és a tanító egybevetik a fölvételi naplót az iskolai jegyzőkönyvvel és kiderítik: vajjon beíratkozott-e minden tanköteles növendék? Nyomozásuk eredményét további intézkedés végett bejelentik az iskolaszéknek. A lelkész és tanító a tanítás megkezdése alkalmával intézkednek, hogy a fiugyermekek a leányoktól elkülönített padokon üljenek (1868. XXXVIII. t.-cz. 29. §.); hogy a tanító (tanítók) a *C)* mintájú mulasztási naplót pontosan vezesse.

Minden egyházközségi lelkész örködjék, hogy ott, a hol községi iskola is van, az 1876. XXVIII. t.-cz. 9. §-a értelmében ő a lelkész mint választás alá nem eső rendes tagja a polgári községi iskolaszéknek, ennek üléseire rendszeren meghivassék.

A tanító jogai és kötelességei a nevelés-oktatásra nézve :
a) Az osztatlan (egy tanítóval bíró) reform. felekezeti népiskola tanítója a vezetésére bízott iskola növendékeinek erkölcsi és értelmi nevelését és oktatását az erdélyrészi ref. egyházkerületileg megállapított szabványok értelmében s a pappal, mint iskolaszéki elnöknek ellenőrzése mellett önállóan vezérli, a tantárgyakat az ekéje szabott tanterv és tankönyvek szellemében tanítja. Felsőbb engedély nélkül sem tan-

könyveket, sem kéziratokat, sem semmiféle taneszközöket nem használ; a tanfolyamokban kijelölt tananyagot pedig egész terjedelmében bevégzi. Kötelezve van egyszersmind a növendékekkel, az ünnepnapok kivételével, az ismétlő iskolások és az isteni tisztelet óráinak be nem számításával, naponként legalább 5 órán át foglalkozni, a napi pen-sumokra mindig alaposan elkészülni, és a tanítást mind délelőtt, mind délután énekekkel és imával megkezdeni és bezární. *b)* Az iskolába mindig úgy lépjen be a tanító, mint a vallásos nevelés és oktatás templomába, és növendékeivel való minden érintkezésénél atyai szeretet vezesse. Legyen feddhetetlen, józan életű; az egyházkerület testületi életében a törvények és a törvényes felsőbbtség iránti engedel-messég és tisztelet, családi életében, különösen saját gyermekei nevelésében, a példányszerűség jellemezzék. *c)* Tanítási óráit pontosan megtartja, akadályoztatása esetén az iskolaszék elnökénél magát előre bejelenti; örökös tanítványai szorgalma és magaviselete fölött s arról jegyzeteket viszen. A mulasztásokról vezetett jegyzeteit minden hét végén az iskolaszéki elnöknek beadja. Az iskolai bútorokról, iskolai könyvtárról és tanszerekről felelős és azokról számol. *d)* Örökös, hogy a központilag megállapított tanterv, tanítási órarend és a használatra kijelölt és engedélyezett tankönyvek s taneszközök jegyzéke esperesi pecsét- és aláírással a püspöki vizsgálat alatti egyházakban az illető lelkész pecsétje és aláírásával hitelesítve — minden népiskolában (osztályban) kéznél tartassék, hogy a kir. tanfelügyelőnek vagy a törvényes megbízottnak iskolalátogatása alkalmával kívánatra előmutatható legyen. *e)* A tanítónak növendékeit a tanterem tisztogatásán s a kertészeti és gazdasági gyakorlatokra szánt órákon kívül, saját háza és gazdasága körül semminemű munkára és segédkezésre felhasználni nem szabad. Csak a szülék belecgyezése mellett és a tanórákon kívül veheti érettebb növendékeit ilyenmű segédkezésre igénybe. E kötelezettségekkel szemben a tanító is jogosítva van: *a)* A díjlevélileg biztosított fizetésének és járulékainak pontos kiszolgáltatását úgy az egyházközségi előjáróság, mint az iskolaszék s esetleg a szüléktől az esedékes határidőben megvárni. *b)* A tanító a naponta kiszabott tanórákon felül többre s tíz hónapnál hosszabb tanfolyam tartására nem kötelezhető. *c)* A tanítót növendékei jelenlétében megróni senkinek sem szabad, s ha a szülőknek vagy helyetteseiknek a tanító ellen bárminemű panaszuk van, azért a tanítót személyesen megkeresni és szemrehányással illetni jogosítva nincsenek, hanem jogukban áll panaszt emelni az iskolaszéki elnöknel.

Ott, a hol egynél több tanító működik, mindenik tanító vagy

külön osztályt, vagy esetleg együvé fogott két és több osztályt vezet (osztálytanító) s a tanítók közül egyet az iskolaszék, ha szükségesnek látja, az iskola belügyeinek közvetlen vezetésével bíz meg. Az ilyen vezető-tanító teendőire és az osztálytanítókhoz való viszonyára nézve szem előtt tartandók: *a)* A vezetésére bízott iskola egyik osztályát (esetleg osztályait) tanítja, e mellett az egész intézet erkölcsi és szellemi ügyeire felügyel: ugyanazért az iskola összes növendékeinek magaviseletét, szorgalmát és tanulmányi előmenetelét figyelemmel kíséri. E végből minden hónapban legalább egyszer tanácskozmányt tart tanítótársaival, kik minden egyes növendékük magaviseletéről észrevételeiket megteszik, s ha javítani való van, azt közös megállapodás útján intézi javíttatni. E tanácskozmány tárgyát képezheti továbbá az iskola erkölcsi és szellemi életére tartozó minden oly ügy, melylyel az iskola fejlődését és felvirágzását elő lehet mozdítani, nevezetesen a tantárgyak módszeres tanítása, a tanítás és nevelés összehangzatos vezetése, a rendtartási és fegyelmi szabályok mikénti, különösen lélektani alapon nyugvó alkalmazása. És ha e tanácskozmány folyamán egyetértésre vagy közmegállapodásra nem jöhetnének, elintézés végett az iskolaszéki elnök elé terjesztik. *b)* A vezetőtanító az iskolaszék útján hozzá küldött mindennemű felsőbb rendeletet tanítótársaival azonnal közöl, s azokat, valamint tanítói tanácskozmányon hozott határozatokat végrehajtja. *c)* Az iskolai bútorokról, taneszközökről és könyvtárról rendes leltárt vezet, az iskolai rendre, tisztaságra felügyel és felügyeltet: az iskola összes ingóságait gondozza és mindenekről első sorban az iskolaszéknek felelős. *d)* A vezetőtanító vezeti a tanulók fölvételi naplóját, év végén pedig tanítótársaival együtt a tanulók anyakönyvét és osztályzatát. *B)* minta szerint. A tanítótársai által vezetett mulasztási naplót a magáéval összehasonlítja s a ki nem mentett mulasztók szüleit az iskolaszék elnökénél bejelenti. A tanulók bizonyítványait az illető osztálytanítóval együtt aláírja, az iskolaszéki elnökkel láttamoztatva, megpecsételve, kiadja.

Mint egyházmegyei népiskolai felügyelő és mint az egyházmegyei tanács elnöke köteles szakadatlanul felügyelni és örködni hivatalból a fölött: 1. Vajjon az egyházközség, a lelkész mint elnök, az iskolaszék és tanítók buzgón és lelkiismeretesen teljesítették vagy teljesítik-e a népoktatási rendszabályokban körvonalozott köteleességeiket? 2. Ha bármely irányban netalán hiányt, fogyatkozást vagy hanyagságot tapasztalna, köteles azonnal orvoslásról gondoskodni: komolyabb esetekben az egyházmegyei tanácshoz terjesztetni az ügyet. Ha netán a baj más módon nem lenne orvosolható, az illetékes politikai ható-

ságok, végső esetben az állandó igazgatótanács közvetítését veszi igénybe. Öröködik a fölött is, valjon a polgári községi előjáróságok az 1868. XXXVIII. és 1876. XXVIII. t.-cz. és a közoktatási miniszter által számukra kiadott polgári községi Utasítást a tanítási kényszer szigorú végrehajtása iránt teljesítik-e pontosan? 4. Viszont ő is tartsa kötelességének a népiskolai hatóságról szóló 1876. XXVIII. t. cz. 5. §. 3. pontja teljesítését, vagyis el ne mulasztja a népiskoláinkra nézve megerősített és jóváhagyott tantervet: tankönyvek és taneszközök névjegyzékét az illető kir. tanfelügyelőnek idején beküldeni, s egyszersmind gondoskodjék, hogy ezek és a tanítási órarend egyházmegyéje minden egyes iskolájában, saját esperesi pecsétjével hitelesítve, a tanítónak mindig kezénél és felmutathatók legyenek. 5. Ellenőrzi: hogy az egyházmegyei iskolalátogatók teljesítik-e ebbeli kötelességeiket, s ha mulasztást látna, atyáilag emlékezteti kötelességökre. 6. Mind az iskolalátogatók, mind az iskolaszéki elnök jelentéseit beveszi, a fontosabbakat további intézkedés végett az egyházmegyei tanács elé terjeszti. 7. Öröködik: hogy az 1876. évi XXVIII. törv.-cz. 8. §-a értelmében a törvényhatósági állandó népnevelési bizottságban felekezetünk egy (a törvényhatóság területén levő egyházmegyénk vagy egyházmegyéink által választott) képviselője, valamint a felekezetünk néptanítói közül a törvényhatóság által választatni rendelt egy tanító helyet nyerjen és mint olyan kötelességét teljesítse. 8. Egyházmegyéje népiskoláinak közvizsgálatain (melynek napját minden egyházközségben az iskolaszék elnöke felhívására maga tűzi ki) koronként személyesen megjelen, vagy az illető iskolai körlátogatót személyesül megbízza. Mely kedvező alkalmat felhasználja a hívek buzdítására az iskolaügy tényleges előmozdítása iránt. 9. Minden tanév végével az iskolalátogatók jelentései és az iskolaszékek elnökei által a közvizsgálat után 15 nap alatt beküldött kimutatások alapján az egyházmegyei tanügyi előadó közreműködésével összeállítja általános kimutatásban egyházmegyéje összes népiskoláinak állapotát a szabályok szerint: tüzetesen fölfejtve az iskolaügy fejlődésének akadályait, azok elhárítására tett lépéseket, vagy szükségesnek talált javaslatait. Mindezeket lehetőleg az iskolatanácsal is tárgyalatván, legfőlebb augusztus 1-jéig az állandó igazgató-tanácsához fölterjeszteni köteles. A püspöki vizsgálat alatti egyházaktól befolyt ilyen kimutatásokat a püspök terjeszti be. Az egyes iskolai jelentések és az általános kimutatás egyik hitelesített példánya az egyházmegyei levéltárban őriztetnek. 10. Egyházi canonica visitatio alkalmával köteles az esperes és a bizottság egyházmegyéje iskoláit személyesen meglátogatni

és meggyőződést szerezni arról, hogy a tanító mily sikerrel fogam-
tosította népiskolai Tantervünket, az iskolaszék népiskolai Rendszabá-
lyunkat. A visitatio rendjén a hivek előtt pontos tudást vesz az iskolai
jegyzőkönyv tartalmáról, annak szabályszerűségéről és azt láttatja: az
1867. évi közzsínat által (Jegyzők. 10. pont) az iskolákra nézve
formulázott vizsgálati (e Rendszabálykból még bővíthető) kérdésekre
a presbyteriumtól és hivektől correct és alapos feleleteket veszen be.
Ugyanakkor kiváló figyelmet fordít az iskola jövedelméről és kiadá-
sairól vezetett számadások revideálására is. Egyszersmind figyelmez-
teti a hiveket a netán fölmerülő bármely irányú hiányok- és fogyat-
kozásokra s buzdítja azok orvoslására, kegyeletesen emlékeztet a
netáni jötevőkről.

Az egyházmegyei tanács, valahányszor az egyházmegyei népoktatási
ügyek, esetleg az alsóbb iskolai közegek megkeresései, iskolaköri látogatók
jelentései igénylik — az esperes elnöklete alatt népiskolai bizottsággal
alakul, és mint ilyen, az egyházmegyei népiskolák ügyét az espe-
ressel és az egyházmegye által választandó keblbi tanügyi előadóval
rendszeresen és összhangzatosan vezeti. Hatásköre és teendői követke-
zőkre terjednek ki: *a)* Éber figyelemmel kíséri és minden rendelkezésre
álló módon igyekszik tovább fejleszteni az egész egyházmegye népoktatási
ügyét. Az egyházmegye és kerület határozatainak korlátain belül úgy intéz-
kedik, hogy az iskolákra vonatkozó rendeletek minél gyorsabban végrehaj-
tassanak, s az iskolák állásáról oly alapos tájékozást szerez, hogy e tekin-
tetben bármely illetékes helyről jövő kérdésekre biztos feleletet adhasson.
b) Tanácskozik és határoz az esperes-elnök által eléje terjesztett
egyházmegyei iskolai ügyekben; nevezetesen az általa bemutatott
tanévi általános kimutatás és tájékozó jelentés alapján a kebelbeli
iskolákat osztályozza, a kitünőbbeket elismerésre, a ki nem elégitő
osztályzatúakat figyelmeztetésül az egyházmegyének bejelenti. A nép-
iskolai Tanterv vagy Rendszabály javítására, vagy módosítására szük-
ség esetén véleményes javaslatot terjeszt az igazgatótanácshoz. *c)*
Közreműködik, hogy az egyházmegyei iskolák maga idején a szük-
séges tankönyvek- és tanszerekkel elláttassanak. *d)* Az ürességbe jött
tanítói állomások díjlevelét, valamint a szabályszerű pályázatra beér-
kezett pályázati fölszerelt folyamodványokat a kijelölő bizottság által
megvizsgáltatja, s azokra észrevételeit megteszi. *e)* Az egyházmegyei
tanítók fegyelmi ügyében mint II. fokú bíróság az egyházi törvények
szerint határoz: valamint *f)* a tanítók durva és javíthatatlannak talált
kihágási ügyében hozzáintézett fölebbezésekben végintézkedést tesz.

Az egyházkerület 1878. évi közgyűlése elhatározván, hogy vala-

mint az egyházkerületi igazgatótanácsnál rendes tanügyi előadó van az egyházkerületi összes iskolai ügyek nyilvántartására, úgy az egyházmegyének tanácsa is bővíttessék ki egy rendes tanügyi előadóval, ki az egyházmegyének rendes hivatalnoka, s összes népiskolai ügyeinek nyilvántartására központi közeg legyen. Kívánatos, hogy ezen egyházmegyénk ügybuzgó szakférfiaiból választandó. tanügyi előadók legyenek a törvényhatósági állandó népnevelési bizottságban is felekezeti tanügyünk képviselői.

Az egyházmegyei tanügyi előadó hatásköre: *a)* Az egyházmegyei tanácsnak mint tanügyi bizottságnak tollvivője, s mint ilyen, az esperes-elnök által hozzá áttett iskolaügyi jelentéseket és fölterjesztéseket tanulmányozni s a gyűlésen saját véleményével előadni köteles. *b)* Az iskolaszéki látogatóktól vagy iskolaszéki elnököktől beérkezett időszakai statisztikai kimutatások és tüzetes jelentések alapján egy, minden egyházmegyebeli iskola állapotját évenként világosan feltüntető iskolai főkönyvet (egyházmegyei iskolai törzskönyv) állít össze, s ennek segítségével az esperes-elnök által összeállítandó kimutatás elkészítésénél tevékeny részt vesz. Végre *c)* ha a törvényhatósági állandó népnevelési bizottságba is mint felekezetünk képviselőjét beválasztják, tartsa szigorú köteletségének abban pontosan megjelenni s felekezeti iskolai ügyünket a törvénybiztosította önkormányzati jogkörünkön belől erélyesen előmozdítani.

Minden egyházmegyénk hitközségei szabályaink értelmében észszerűen kikerekített iskolalátogató körökre osztandók, s az egyházmegye az alakított körök mindegyikébe egy-egy, eshetőleg két (az esetben egy egyházi és egy világi) ügybuzgó körlátogatót választ legalább 3 évi tartamra. Ezen iskolaköri látogatók teendői: 1. minden körlátogató köre iskoláit köteles a tanévben kétszer rendszeresen, de előre nem tudatott időben meglátogatni. 2. Látogatásai alkalmával tartsa magát azon utasításhoz, mely az iskolaszéki látogatók számára körvonaloza van. E mellett 3. látogatásakor megvizsgálja, hogy az egyházi előjáróság, iskolaszék és tanítók eleget tesznek-e a Rendszabály minden pontjának s a tanterv meunyiben van foganatosítva. Hol mulasztást lát, buzdít, int és szorgalmaz: az iskolai ellenőrző jegyzőkönyvet és naplót átnézi s láttamozza. 4. A közvizsgálatokon presbyterium és iskolaszék tagjaival és egy szomszéd egyházközségbeli tanítóval együtt jelen van, és azokat vezetni köteles. A lefolyt vizsgálatot a jelenlevőkkel együttesen bírálja meg s az eredményről megállapított véleményt az iskolai jegyzőkönyvbe iktatja. 5. Óhajtandó, hogy a körlátogató köre tanítóit félévenként vagy leg-

alább évenként nyilvános értekezletre hívja össze, melyen iskolalátogatási észrevételeit és tapasztalatait elejök terjeszti, véleményeiket meghallgatja s az egyes iskolák ügyeiről, közérdekű nevelésoktatási kérdésekről eszmecsere-t tart. Ugyanez alkalommal a körlátogató vagy egyes előre megbízott tanítók a helyi iskolában minta-előadásokat tartanak. 6. Végre iskolalátogatási eredményéről, tapasztalatairól és a tanítói értekezlet megállapodásairól félévenként véleményes jelentést tesz az egyházmegyei esperesnek, esetleg az egyházmegyei tanácsnak.

Evangelikus népiskolák.

Egyetemes zsinatot újabb időben nem tartván az evangelikusok: egyházkerületeik külön-külön szervezeti szabályzatot alkottak a convent által megállapított új elvek szerint. E szabályzatok lényegben nem térnek el egymástól, és a népokt. törvényeknek teljesen, a min. utasításoknak is legnagyobb részben megfelelnek.

«Hogy minden anyaközségben iskola legyen, az magában értődik», mondja a dunáninneni egyházkerület Rendtartása (434. §.). 300 lelket számláló leányközség által szintén fentartandó fel. népiskola. Iskolának külön csak e célra szánt épület szolgáljon, mely azonkívül még csak a tanító lakását foglalhatja magában, de más célokra nem fordítható. Az iskolának bérlett magánszállásokba behelyezése csak végső szükség esetében s ideiglenesen engedtetik meg. Az iskolaházak építésénél úgy az országos törvény mint ezen Egyházi Rendtartás szabványai pontosan megtartandók. Minden iskola mellé iskolakertre és tornászati gyakorlatokra alkalmas hely is kijelölendő. Az iskola allítására s fentartására szükséges költségek alól azon ürügy alatt, hogy nincsenek gyermekei, az egyházközségnek egyik tagja sem vonhatja ki magát. Viszont a ki e teherben osztozik, az nem köteles a netalán helyben létező községi iskola költségeit viselni, vagy csak annyiban, a mennyiben azon összeg, melytől saját iskolája fentartásához pénzben vagy terményekben járul, egyenes adója öt százalékat nem meríti ki. A mely községben valamely más vallásfelekezeti iskola a község vagyonából és jövedelmeiből tartatik fenn, ott az evang. vallású lakosoknak is joguk van iskolájok fentartására a közből igazságos arányu részt követelni.

Minden egyházközségben, melynek külön iskolája van, legyen az anya- vagy leányközség, a szavazatképes egyháztagok által a helybeli iskolaügyek közvetlen vezetésére legalább öt tagból álló

iskolaszék választatik három évre. Tagjai, kiknél multhatatlan kellék, hogy olvasni és írni tudjanak, a három évi idő letelte után újra választhatók. A leányközségeknek egyébiránt szabadságukban áll az anyával közös iskolaszéket alakítani. Az iskolaszéknek tagjai, a választottakon kívül, még a lelkész, s ha többen vannak, ezek mindnyíjan, és a tanító, s ha ezek is többen vannak, kebelökből saját magok által választott aránylagos számú képviselők. Az iskolaszék személyzetének névjegyzéke úgy az esperesnek, mint az állami felügyelőnek tudomására hozandó. Az elnökséget az iskolaszékben a lelkész, illetőleg a lelkészek egyike viszi. Alelnököt maga az iskolaszék választ, valamint jegyzőt is, ha erre több alkalmas egyén van: különben a jegyzőséggel a tanító bízatik meg. Választ az iskolaszék a maga tagjai közül, ha szükségesnek találja, úgynevezett iskolaatyákat is, kiknek feladata, a szülőkkel gyermekeik s az iskola érdekében közvetlenül érintkezni. Ugyanazért kívánatos, hogy már az iskolaszéki tagok választásánál azoknak az egyházközség különböző részeiben lakására tekintet legyen. Az iskolaszék negyedévenként tart rendes ülést; szükség esetén többször is. Tanácskozásairól jegyzőkönyv vezetetik. Az iskolaszék, mint annak kifolyása és megbízottja, a helybeli közgyűlésnek van alárendelve, ettől veszi utasításait, ennek felelős intézkedéseiről, neki terjeszti be jegyzőkönyveit, neki számol be működésével.

Minden esperességben az iskolaügyek feletti felügyeletre külön iskolai bizottság áll fenn. Elnöke az esperes; tagjai a dékánok, s más esperességi szabályzatilag meghatározandó számú, az iskolaügyekhez értő s irántok érdekekkel viseltető egyházi és világi rendű, 6 évre választott férfiak. Az utóbbiak, hivataloskodási idejük letelvény, újra választhatók. Üléseket e bizottság annyiszor tart, a hányszor szükséges; mindenesetre azonban az iskolai év befejezte után, hogy a dékánoktól a jelentéseket átvehesse, s az esperességi gyűlés elé terjesztendő általános jelentésbe foglalhassa. Feladataihoz tartozik még: *a)* az iskolai oktatás alapjául szolgáló tantervet, a törvénynyel és egyházi határozványokkal egybehangzólag összeállítani, illetőleg időről-időre átnézni, s az iskoláknak megtartásul kiadni; *b)* a dékáni jelentések nyomán az iskoláknál szükségeseknek talált intézkedéseket az esperességnél javaslatba hozni; *c)* az ez által hozzá utasított tárgyakat megfontolás alá venni, s véleményét irántok az esperességgel tudatni; *d)* a felsőbb hatóságoktól kívánt adatokat és felvilágosításokat ezekhez beszolgáltatni, s viszont a tőlök leérkező rendeleteket foganatosítani, illetőleg foganatosíttatásuk felett örködni;

e) közrehatni, hogy az esperességben tanítói értekezletek alakuljanak, ezeknek munkálatait bekivánni, s czélszerűeknek talált javaslataikat az esperességnek elfogadás és életbeléptetés végett ajánlani; f) felekezeti iskolák községiekké változtatásánál az egyházi érdekek megóvására felügyelni.

A superintendent támogatására főfelügyeleti teendőinél az egyházkerület összes iskolái felett, s ugyancsak az ő elnöke alatt, az egyházkerületi gyűlés által egyházkerületi iskolai bizottság választatik. Tagjainak száma az időnkénti szükséghez van arányosítva: kell azonban hogy választásuknál arra legyen tekintet, mikép a különböző vidékekbeli és az egyházkerületben otthonos mindhárom nyelvű iskolák viszonyaival ismeretesek legyenek. — A bizottságnak szintén az egyházkerületi gyűlés által választott fizetési jegyzője van. Ezen bizottsághoz küldetnek be az általa kiadott kérdések és rovatok szerint az egész egyházkerületből az iskolákról szóló tudósítások, melyeket ő jegyzője által egybeállítván, azok alapján az egyházkerületi gyűlésnek az összes kebelbeli iskolai állapotokról évenként kimerítő képet nyújt, kiemelvén ebben úgy az észlelt haladást mint a tapasztalt hiányokat. A hol czélszerűnek véli, vagy erre az egyházkerületi gyűlés által felhivatik, e bizottság mindjárt formulázott javaslatokat is tesz a tanügy érdekében elhatározandó rendszabályok iránt. A bizottság állítja egybe s terjeszti föl elnöke által az Egyetemes Gyűléshez is az évenkénti iskolai jelentéseket. A bizottság mellékosztályait képezi két albizottság, egyik a magyar-német, másik a szláv nyelvű iskolák számára, melyeknek feladata a tankönyvek- és taneszközökről való gondoskodás. Iskolai oktatásnál csak ezen albizottságok által jóváhagyott tankönyvek és taneszközök használhatók.

Az egyház iskolák nélkül, melyekben annak tagjai az egyház elveiben nevelkednek, fenn nem állhatván, minden egyházközségnek szent kötelessége saját iskolát áldozatokkal is fenntartani, s a törvény kívánalmaihoz, úgy hogy ellene kifogás ne lehessen, idomítani. Ha azonban elháríthatatlan okok miatt a dolog oda kerülne, hogy valamely egyházközség kénytelen volna iskoláját feladni, s annak hitfelekezet nélkülivé vagyis községivé átalakításába beleegyezni, ez csak az 1870. évi Egyetemes Gyűlés által megállapított s a következőkben foglalt szabályok megtartása mellett történhetik. Az ily átadási szándék mindig az esperességnek, illetőleg esperességi iskolai bizottságnak előlegesen bejelentendő, melynek kötelessége örködni, hogy a szándékiott átváltoztatásnál az egyházi érdekek megóvassanak. Az iskolában működött tanítót illetőleg, ki híványánál fogva egész életére volt megválasztva, az iskolának községivé változtatása mindaddig

meg nem engedhető, míg az egyházközség a tanítónak, kinek egész életére le van kötelezve, ellátásáról nem gondoskodik; történjék ez bár a községi iskolában az ő beleegyezésével alkalmazása, végleges kielégítés, évi járadék, vagy más téren, de előbbi hivatalához illő munkanyújtás által, vagy bármi más módon. Az istentiszteleti orgonálás és énekvezetés ellátására vonatkozólag, azon esetben, ha valamely helyen csak egy községi iskola alakul egy tanítóval, s ez nem evang. vallású, az egyházközség mielőtt iskoláját földadná, igyekezzék alkú által a templomi orgonálást és énekvezetést biztosítani. Ha pedig valahol több községi iskola, vagy csak egy, de több tanítóval alakul, ott igyekezzék az egyházközség azt elérni, hogy ezek közt ág. hitv. evang. is legyen, ki az istentiszteletnél az organistai és kantori szolgálatot végezze, a törvény a felekezeti tanítóknak a templomi szolgálatot világosan megengedvén, a nemhitfelekezetieket pedig attól el nem tiltván. Az iskolai vagyonnak, álljon az bár fekvő birtokból vagy alapítványokból, mint evang. iskolára adottnak vagy alapított-nak, az egyház tulajdonának kell maradnia s egyházi célokra fordíttatnia. Mely vagyon noha kell hogy a kánonszerű látogatási jegyzőkönyvekben s esperességi levéltárakban is feljegyezve legyen, nagyobb biztosítás végett az esperességi iskolai bizottság felügyelete alatt pontosan összeírandó. Ha az alapítványok közt szorgalmas vagy szegény gyermekek pénzzel, taneszközökkel vagy bármi mással jutalmazására szántak találtatnának, ezeknek jövedelme a községi iskolába járó gyermekek közül is kizárólag evang. vallásuaknak adandó. Végül a községi iskolákban nyújtandó vallási oktatást illetőleg, erre kisebb községekben, hol csak egy ilyen iskola létezik, a lelkész van hivatva: azt követelvén egyébiránt az igazság, hogy ebbeli fáradalmaiért méltányos jutalomban részesüljön. Nagyobb egyházközségekben, hol a lelkész saját hivatalos foglalatosságaival is eléggé van terhelve, úgy, hogy talán több iskolában lelkészi kötelességei mulasztása nélkül vallási oktatást nem adhatna, ennek számára külön tanító alkalmazandó. — A leányegyházakban, ha népesebbek, szintén ki kell eszközölni, hogy a választandó tanítók közt legalább egy evang. vallásu legyen, ki a vallási oktatást nyújtja; sőt kisebbekben is, ha a főtanító nem lenne evangélikus, ilyen legalább altanítóul választassék. — Elvégre az egymáshoz közelebb fekvő községekben, melyekben a törvény szerint közös községi iskola állítható fel, egyik tanító a szomszéd helységekből evang. ifjúságot is lássa el vallási oktatással, akár ő megy oda által, akár a gyermekek jönnek hozzá, miként a körülmények javasolják.

A dunántuli egyházkerület «Rendszere» a tanítókra nézve rendel, hogy midőn valamely gyülekezetben a tanítói állomás üresedésbe jön, az legfeljebb $\frac{1}{4}$ év lefolyása alatt okvetlen betöltendő. Ez okból a gyülekezeti közgyűlés a lelkész és felügyelő elnöklete alatt először is a híványra nézve intézkedik s a szabályszerűleg kiállított hívány az előbbi tanító kiszolgáltatott fizetéséről szóló nyugta kíséretében az illető esperesnek előlegesen megtekintés s az általa vezetett hiteles hívány-könyvvel való összehasonlítás végett megküldetik; ez után a gyülekezeti közgyűlés, két egyén nevét az espereshez kijelölés végett beterjeszti, ki is azokat — maga részéről is két egyént ajánlhatván — ha ellenük törvényes kifogást tenni nem lehet, kijelölni köteles. Ekkor a választás a kijelöltek közül a lelkész és felügyelő elnöklete által általános szótöbbséggel történik. — Ha a gyülekezet a fent kitett törvényes idő alatt nem választana tanítót, akkor az esperes saját felelősségére — eljárásáról az esperességi gyűlésnek jelentést tévén — helyettest rendel, s ez esetben az üresedés ideje alatti minden a rendes tanítót illető fizetés a helyettest fogja illetni. Választható pedig minden ágost. evang. honpolgár, a ki felmutatott szigorlati okmány által tanítói képességét igazolni tudja. A megválasztottnak a gyülekezeti elnökség és egyházi tanács aláírásával s az esperes látta-mozásával ellátott hívány megküldetik s ha elfogadja és aláírja, az az espereshez megerősítés végett fölterjesztetik, ki a beiktatásra nézve, s hogy a megválasztott tanító, a gyámoldai osztályosok sorába lépjen, intézkedik. A megválasztott, ha már előbb tanítói hivatalban nem lett volna — a beiktatásnál teszi le a hivatalos esküt. Az eskü következő: «Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki atya, fiu és szent lélek, hogy az evang. tanokhoz, miként azok a szlt. írásban és symbolicus könyvekben foglaltatnak, szorosan ragaszkodom, azokban a reámbizott gyermekeket lelkiismeretesen oktatom, — a hazának, egyháznak és életnek hasznos polgárokat nevelni igyekszem, — egyházamnak sarkalatos jogai és törvényei, névszerint a bécsi és linzi békekötések, az 179 $\frac{1}{1}$. XXVI-dik, az 1844. III-dik, az 1848. XX-dik s az 1868. LIII-dik t.-czikkek, úgy más utasításai és rendeletei ellen, mit sem teszek, egyházi felsőbbségemnek mindenben engedelmes leszek, a lelkészszel és gyülekezet tagjaival békében lenni törekszem, — jámbor keresztyén életet élek, — mindennemű botránytól őrizkedem, — egy szóval, mint az Urnak munkása kötelességemet lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen.»

Ha a megválasztott tanító, a híványt el nem fogadja, a visszalépőnek helye újabb jelölttel pótolandó, s a választás ismét általános

szavazattöbbséggel történik. Az esetben, ha az elfogadás után a tanító a szerződést megszegné, a költségtérítésen felül a gyámoldai pénztárba 24 frt. osztr. értéket fizetni köteles. A szállítási, hivány-megerősítési költségeket, úgy a jogosan felszámítható napidíjakat a tanító még megtéríteni tartozik, ha új gyülekezetében töltött 3 év előtt újabb hiványt fogadna el; — még pedig, ha egy éven belül történik a hivány elfogadása egészben, — ha egy év után, $\frac{2}{3}$ -ad részben, két év után $\frac{1}{3}$ -ad részben. A tanító kötelességei: *a)* Az iskola az egész egyház veteményes kertje lévén, kell hogy az ifjuság minden szükséges tudományokban kellően oktattassék. — ennélfogva kötelessége a tanítónak, miszerint a reábizott gyermekeket mind a valásban, mind más közhasznú tudományokban egész éven át az egyházkerületileg meghatározott tanrendszer szerint szorgalmasan oktassa és példás életével őket jó erkölcsökre serkentse. *b)* Óvakodjék, hogy az evang. vallással és erkölcsökkel ellenkező elveket a kezére bízott ifjuság között akár nyíltan, akár alattomban terjeszsen: — hanem hű tanítás mellett az Isten igéjéhez alkalmazkodjék. *c)* Az iskolalátogató lelkészt, iskolafelügyelőt vagy iskolavizsgálókat, mint felsőbbiséget illő tisztelettel fogadja, — tanácsaikat kikérve, azokat kövesse. — intelmeiket pedig atyai intésekül vegye. *d)* A tanórákat a lelkésznek bejelentendő fontos ok nélkül soha el ne mulasztja. *e)* A tanóra alatt fontos ok nélkül távoznia nem szabad. *f)* A tantermet tisztán tartassa, s azt egyéb célra mint tanításra ne használja. *g)* A tanodának tulajdonait, — minők a közköltségen vett iskolai felszerelések, felelősség és kárpótlás terhe alatt őrizze. *h)* Az iskolában a rendre szigoruan ügyeljen; fegyelem alkalmazásánál mindig atyáskodó indulattal járjon el; testi fenyegetésekhez csak a legvégső esetben — minden szenvedélyességet kerülve — nyúljon. *i)* A növendékeket magánszolgálatra használnia nem szabad. *k)* A vasárnapi, ünnepi és köznapi istentiszteletet csak elháríthatlan akadályok miatt, akkor is a lelkész előleges tudta és beleegyeztével mulaszthatja el. *l)* A leánygyülekezeti tanítók vasárnap- és ünnepnapokon az anyagyülekezeti istentiszteleten lehetőleg megjelenni tartoznak. *m)* Jegyzői hivatalt tanító nem folytathat, kivéve a gyülekezeti jegyzőséget. *n)* A hivatalos körleveleket, felsőbb rendeleteket stb. lemásolni és az illető jegyzőkönyvbe vezetni köteles. *o)* A tanító munkatársa lévén a lelkésznek az úr szőlőjében, kötelessége ezt távollétében betegsége vagy üresedés esetében oly cselekvényeknél helyettesíteni, melyekre hivatalánál fogva jogosítva van; — a lelkész levén felelős mindarról, a mi a szószéken mondatik, ha a tanító lelkésze által egyházi beszéd tartásra meg-

bizatik, lelkészének saját dolgozatát átnézés végett bemutatni tartozik.

p) Az egyházmegye kebelében alakult tanítói értekezletek rendes tagjává lenni s azokon megjelenni köteles. A tanítónak jogai: *a)* A gyülekezeti közgyűlésen, mint presbyterialis tagnak helye és szavazata van. *b)* Megválasztható küldöttül az esperességi gyűlésre, valamint törvényszéki bírónak is. *c)* Nem szabad bármely gyülekezeti tagnak, akár tanítási, akár fegyelmi eljárásért a tanítót feleletre vonni; ily esetekre vonatkozó panaszok a lelkészi hivatalnak jelentetnek föl. *d)* A gyülekezet által használata alá bocsátott egyházi birtokról semminemű terhet viselni nem köteles, miután ezt a gyülekezet, mint tulajdonos viseli; — továbbá a tanító a közmunkáktól is föl van mentve. *e)* Más gyülekezetbe költözésekor, az általa tett javításokért, — ha azokat a gyülekezet tudtával és beleegyezésével eszközölte, — méltányos kárpótlást követelhet. *f)* Halála esetén, a gyülekezet részéről — magát tisztességes eltakarítás, özvegyét, illetőleg árváit egy negyedévi fizetés és lakás illeti. *g)* Nyugalomra lépett tanítók és és tanítók özvegyei, személyükre nézve bárhol lakjanak, mindenféle egyházi tehertől mentesek. — Magán birtokaikra nézve azonban, semminemű tehermentességre nem számíthatnak. Előimázó, prédikáló tanítókat, és az úgynevezett levitákat illető köteleességek. — a fön-
tebbieken kívül — a következők: *a)* Előimázó vagy is praerans tanítók sorában állanak mindazok, kik a leánygyülekezetekben hivataloskodnak, — ezek kötelessége a gyermekek tanításán kívül, hét-köznapiokon a reggeli, vasárnap- és ünnepnapokon a délutáni órákban könyörgést tartani, — s a halottakat, a lelkész megbízatása folytán ének- és imával eltemetni. *b)* A prédikáló vagy licentiatus tanítók működési körét, esetről esetre az egyházmegyei közgyűlés határozza meg. *c)* A leviták ezeken kívül, házassági hirdetést, az egyházkerület különös felhatalmazása folytán, keresztelést és egyháztól kibocsátás is teljesítenek, de mindezen ténykedésről pontosan vezetett jegyzeteket, az anyakönyvben leendő bevezetés végett, az anyagyülekezet lelkészéhez, minden hónap végén beküldeni tartoznak; — minden más egyházi cselekvény — a felsoroltakon kívül — nekik szigorúan tiltatik. Segédtanító, csak oly egyén lehet, ki a képezdei teljes tanfolyam bevégezéséről kiállított oklevelet felmutatni képes. A segédtanítót a körülményekhez képest, vagy a tanító, vagy a gyülekezet hívja meg. — de mindig kölcsönös egyetértéssel — a gyülekezeti felügyelő illetőleg gondnok, lelkész és tanító által aláírt hívány mellett. Ha a tanító hivatalos teendőinek teljesítésére képtelenné lett, s erről az esperességi hatóság is meggyőződött, tartozik a gyülekezet segédtanítóról

gondoskodni: kinek szállásáról és illő eltartásáról a tanító, — kész-pénzfizetéséről a gyülekezet köteles intézkedni. A meghívás mindig az illető esperes tudtával és beleegyezésével történik, kinek illetőségéhez tartozik a hívány megerősítése. A segéd tartozik mindazokban lelki-ismeretesen eljárni, melyekben a rendes tanító által megbizatik, — a ki azonban annak rovására, hogy segédje van, hivatalát el nem hanyagolhatja. A rendszeresen meghívott segédet sem a tanító, sem a gyülekezet önkénye szerint el nem bocsáthatja; — de ha alapos panaszok merülnének fel ellene, az esperességi elnökség által állomásáról eltávolíthatatik. Ha maga a segédtanító akarná helyét változtatni, — köteles ezt főnökének és az illető gyülekezetnek négy héttel előbb tudomására juttatni.

Az ág. ev. tanítóknak következő pontban foglalhatók össze jogaik: *a)* Fel vannak hatalmazva némely isteni tiszteleti functiók végzésére, még pedig az énekvezetésre mindnyájan, a mennyiben pedig kántorok is, ez épen hivatali kötelességek, ezenkívül a pap távollétében vagy akadályoztatása esetében a templomi szószezből imádkozhatnak és predikálhatnak. A Tiszántúli ref. kerület rendszabályai szerint az egy lelkészszel bíró népesebb egyházakban, az úrvacsorája kiszolgáltatásának rövidebb idő alatti végrehajtása végett, a jó magukviseléről s jobb készségökről ismeretes tanítók, kik hallgattak hittani tudományokat: a pohár osztásra az esperesi hivatal által felhatalmazhatók némi vizsgálat után. Az ilyenek felhatalmazása azonban csak saját illető egyházuk kebelére szorítkozik, s nem több, mint egy évre terjedhet ki, azután évenként megújítandó. Az evang. rendszabályok szerint a leviták, azaz oly leánygyülekezetek tanítói, melyekben állandólag helybenlakó lelkész nincs, házassági hirdetést, keresztelest és egyháztól kibocsátást is teljesítenek, de mivel anyakönyv vezetésére feljogosítva nincsenek, mindezen ténykedéseikről pontosan vezetett jegyzőkönyveiket, az anyakönyvbe leendő bevezetés végett, az anyagyülekezet lelkészéhez minden hónap végén beküldeni tartoznak. (A keresztelest kivéve, ugyanezen jogokkal ruházza fel a ref. egyházi gyakorlat is a levitákat; de egyes kivételes esetekben a püspök a keresztelestre is adhat nekik felhatalmazást.) *b)* Joghatósági tekintetben az evang. kerületekben a tanító a presbyteri gyűlésnek hivatalánál fogva tagja (hasonlóan rendelkezik a református zsinati törvény is). Az evangélikus kerületekben a gyülekezet által megválasztható küldöttül az esperességi gyűlésre, valamint törvényszéki bírónak is; (az erdélyi és a dunamell. ref. kerületekben az egyh.-megyei tanítói kar képviselteti magát az egyházmegyei, s Erdélyben az egyh.-

kerületi közgyűlésen is.) c) Joga van a híványában biztosított fizetését élvezni, s az egyházi hatóság köteles ezt részére behajtani. A fizetésében járó földek után az adót a gyülekezet köteles fizetni. d) Törvényesen megnyert hivatalából őt sem a gyülekezet, sem a felsőbb egyházi hatóság önkényűleg el nem mozdíthatja, hanem csak hibája miatt rendes per útján. Illetékes törvényszéke az egyházi törvényszék. e) Nem szabad bármely gyülekezeti tagnak, akár tanítási, akár figyelmi eljárásáért a tanítót feleletre vonni, hanem csak törvényes uton, melynek kezdete a lelkésznek teendő jelentés. f) Nyugdíjaztatásukról és özvegyeik pensiójáról az állami törvényhozás gondoskodott, a miért a gyülekezet köteles a tanítója után rá eső pénzösszeget az állampénztárba befizetni, de ezenkívül a legtöbb kerületben az egyház is részesíti árván maradt családokat bizonyos jótéteményben.

Népoktatási intézetek az erdélyi szász evangélikusoknál és az unitáriusoknál.

Az erdélyi szász ev. egyház «Schulordnung»-ja szintén kimondja, hogy minden egyházközség köteles a tankötelesek számarányához képest egy vagy több iskolát fentartani. Tornaterrel, iskolakerttel, szemléltető gyűjteménynyel és könyvtárral minden iskola ellátandó. Minden fentartási költség az egyházközséget terheli; az iskolapénztár külön bevétele csak a tandíjakból és birságokból lehet. A tandíj egy gyermekért 1 frt, 2 testvérért 1 frt 50 kr., 3 vagy több testvérért 2 frt. A birság a népokt. törvény 4. §-ában meghatározott összegeken kívül még 10 frtban állapítatik oly szülő ellen meg, ki tanítás idején a tanterembe lép és a tanítóval szóbaállás által a tanítás menetét megzavarja. Az iskola kiadásait fedezni nem tudó egyházközség az egyházkerülethől segílyt nyerhet.

A népiskolának alsó és felső elemi iskolára és ezek mellett ismétlődő iskolára felosztása, ezzel a növendékeknek 18 éves korukig iskolába járatása kiterjesztését képezi a népokt. törvényben megszabott iskolajognak. A husvétkor kezdődő tanévnek két félévre osztásával is eltér az erdélyi szász «Schulordnung» a népokt. törvény alapján megállapított többi szabályzattal. A nem igazolt iskolamulasztásnak a népokt. törvény 4. §. alapján megtorlása politikai hatóság joga és tiszte a törvény és utasítások szerint; mégis a szász szabályzat úgy rendelkezik, hogy az iskolamulasztást az egyháztanács torolja meg,

és csak «makacs engedetlenség» esetén fordul a politikai hatósághoz. Az 1870. évi 1635. sz. főtanácsi «Utasítás» szerint egy napi mulasztást a tanító, több napit az iskolafelügyelő igazol. Minden egyes igazolatlan mulasztás 10 krral vagy megfelelő kényszernapszámmal büntetendő. Mindennek következtése az lehet, hogy az iskolai szabályzatot meg nem tartó szülők elleni eljárásnál nem nyer az iskola közhatalósági támogatást.

A néptanítók a theologia-paedagogiai seminariumban képeztetnek. A négy évfolyamú seminariumba 14 éves, 3 gymnasiumi osztályt végzett vagy annak megfelelő felvételi vizsgát kiállt ifjak vétetnek föl. A seminariumot végzettek tanítójelöltekül vétetnek jegyzékbe, vagy nyernek ideiglenes alkalmazást.

Az esperességi tanács gyakorolja egyházmegyénként az iskolai felügyeletet, szükség esetén járási biztosokat alkalmazván. Az egyházkerületi főtanács az esperesekből, biztosokból, tanítókból és seminariumi tanárokból áll, gyűléseken tanácskozás alá bocsátja a tantervek, tankönyvek stb. kérdését. A főfelügyeletet gyakorló főegyházi tanács ily véleményes jelentések alapján bírálja el az iskolaügyeket.

Az osztályok beosztásáról és a tanczél megállapításáról így rendelkezik az erdélyi szász «Schulordnung»:

Az erdélyi evangélikus egyházban a népiskola megjelölése az osztályok száma szerint eszközöltetik, melyek a párhuzamos osztályok kizárásával számíttatnak; egyosztályú, kétosztályú, háromosztályú népiskola stb.

Ugy az osztályok, mint azoknak egyes csoportjai alulról fölfelé számíttatnak. Az osztályrendszer, a szakrendszer kikerülésével szabályszerint fentartandó. Minden osztály, a melyben a gyermekek ismeretköre lényegesen különböző, csoportokra osztatik. Az egyosztályú iskola legalább három csoportra osztatik. Egy osztályban több mint három csoportnak alakítása meg nem engedhető. Sem az egyosztályú, sem pedig a több osztályú iskolákban három csoportnál több, ugyanazon időben az iskola teremben soha jelen ne legyen. Azon beosztás tehát, mely szerint háromnál is több csoportban az egész tanuló ifjuság ugyanazon időben, ugyan oly teremben tanításra megjelennek, azonnal teljesen elesik. Az iskolás gyermekeknek magasabb osztályba, vagy csoportba való föllépése nem egy meghatározott életkortól, hanem különösen a megkívánt ismeretek és készségektől függ. Kivételes esetekben a kerületi esperes jóváhagyása megkívánatik. Az iskolás gyermekek nem szerinti elkülönítése csak ott jogosult, hol az osztályok túlnépesek és a hol legalább is három tanító van alkalmazásban. Azon osztálybeosztás, mely szerint a három

tanítóval bíró iskoláknál a fiuk két osztályban elkülönítve, a leányok pedig valamennyi évfolyamból egy teremben vannak egyesítve, meg nem engedhető és mindenütt, a hol még érvényben lenne, azonnal elejtendő.

Az egyes osztályok illetőleg csoportok tanczéljainak meghatározása — a jelen utasítás keretén belül — az egyosztályú iskolánál a rektort a helyi iskola felügyelővel egyértőleg, a több osztályú iskoláknál a tanítói tanácskozmányt, a helyi iskolafelügyelővel egyértőleg — illeti meg. Ezen cél elérésére szükségeltetik: *a)* a rokon tárgyak csoportosítása; *b)* egy biztos alapon haladó tervmenet; *c)* hogy a tanítás ne egyesekkel foglalkozzék, hanem tömegtanítás legyen, a melynél az illető osztály vagy csoport növendékei valamennyien rendszerint ugyanazon feladatot együtt oldják meg; *d)* a növendékek jó fegyelmezése a tömeges munkássághoz, erős szoktatás által a figyelem- és éberséghez; lelkiismeretesség az idő felhasználását illetőleg úgy a tanításnál, mint a magánfoglalkozásoknál; *e)* a tantárgyaknak olyan kezelése, mely által a gyermekek képesítve lesznek a tanultaknak önálló gyakorlására és alkalmazására; *f)* a tanításnak szoros összekapcsolása a tanultaknak tanító felügyelete alatt való begyakorlásával, úgy, hogy az általa közvetlenül nem tanított csoportot, a tanczél elérésére számítva magán-foglalkoztat s gondja van arra, hogy osztályának minden növendéke, képzettségi fokának megfelelő munkával foglalkozzék.

Az önmunkássághoz való kedvet a növendékekben ápolni, a tanítónak egyik lényeges feladata. A tömegtanítás érdekében azonnal és teljesen megszűnik: *a)* hogy a tanulók naponként lecke felmondásra egyenkint kihivatnak s azután magukra hagyatnak; *b)* hogy ugyanazon osztály vagy csoport növendékei különböző könyveket használnak; *c)* hogy nem a tanító, hanem az apa vagy az anya szabják meg a tanuló házfeladatait; *d)* hogy a tanító a kiszabott tanulási idő alatt a mint a gyermekeket kihallgatta, a tanteremből eltávozik azon hiszemben, hogy kötelességének a gyermekek leczkéztetése után teljesen megfelelt.

A tanító kötelességeiről a tanítást, nevelést és fegyelmezést illetőleg így rendelkezik a «Vollzugsvorschrift» VIII. fejezete: Minden tanítónak kötelessége a reá ruházott fenti hivatalt lelkiismeretesen betölteni; úgy a törvények és rendeletek, valamint felsőbb hatósága intézkedéseinek és utasításainak engedelmeskedni, és a reá bízott növendékek fölött éber figyelemmel őrködni. A büntetést erkölcsi felelősségének és kötelességének tudatában gyakorolja. A büntetési esz-

közöket takarékosan s atyailag alkalmazza. Oly iskoláknál, hol több tanító van alkalmazva, elengedhetlen, hogy azok egymással kartársi egyetértésben éljenek. Hasonlóan elváratik, hogy tekintettel a korra és szolgálati időre, a külső illendőséget, jó erkölcsöket úgy a tanulók, valamint a közönség előtt gondosan megőrzik, magukat állásukhoz méltóan viselik, kartársaiknak becsületét nem kisebbítik, sőt ellenkezőleg alkalom nyíltán azt védelmükbe veszik. A tanítás és nevelés érdekében kötelessége a tanítónak a szülői házzal való érintkezést s egyöntetű közreműködést erejéhez képest előmozdítani. Különösen pedig oly esetekben, midőn a tanuló ismételten kihágást követ el, a lehetőségig a szülőkkel vagy azoknak helyettesével tegye magát érintkezésbe, hogy a jövőben alkalmazandó büntetést megbeszélhessék.

A tanítók kötelesek a tanítási óra megkezdése előtt öt percczel a tanteremben megjelenni. Az óráközökben minden tanító saját osztályára ügyel fel. Kötelesek tisztességes ruhában megjelenni, illendő magatartást tanusítani s minden olyantól tartózkodni, a mi a tanítás és neveléssel meg nem egyeztethető vagy annak céljaira alkalmatlan lenne. Minden tanító köteles a tanításra megszabott órát pontosan megkezdeni és bevégezni. Minden tanító köteles a tanítási órákra lelkiismeretesen előkészülni, a tanításban az előirt tantervhez, továbbá a tanteremben kifüggesztett órarendhez és a megállapított tankönyvekhez alkalmazkodni. Különösen is kötelességévé tétetik minden tanítónak, hogy az osztálya számára megállapított fánccélhoz szorosan ragaszkodjék, nehogy néhány tehetségesebb tanulóval azon túl is haladva, a többség, mely pedig különösen figyelembe veendő, elmaradjon.

Minden tanító osztálykönyvet vezet. Ebben röviden bejegyzendő: *a)* minden egy órán eltárgyalt tananyag; *b)* a házi írásbeli dolgozatok; *c)* az említésre méltóbb büntetések; *d)* még nevezetesebb események. Minden tanítótól elváratik, hogy az iskola vagyonát kimélje és épségben tartsa, valamint, hogy az iskolai háztartás czélszerű vezetéséhez segédkezet nyújtson. Különösen figyeljen a tanító arra, hogy az iskola helyiségei és a taneszközök mindig tiszták legyenek. Az iskola helyiségeket rendeltetésükből eltérőleg sem maga ne használja, sem pedig mások által használtatni ne engedje. Szándékos károkat az egyháztanácsnak kell bejelenteni.

Minden iskolánál a rektor felelős, hogy az anyakönyvek, mulasztási naplók, osztály könyvek és a tanácskozmányi jegyzőkönyvek teljesen rendben legyenek. Az iskola tulajdonában levő taneszközök és szerekről pontos leltárt vezet. A leltárba bevezetendők az órarendek

s valamennyi a népoktatás ügyében kiadott rendeletek és útasítások is. A könyvek és irományok évfolyamok szerint rendezve az iskola levéltárában megőrizendők s személyváltozás esetén a hivatali utódnak jegyzőkönyv mellett adandók át. Több osztályú iskoláknál a tanító akadályoztatása esetén a rektor tartozik a tanítás tovább vezetéséről gondoskodni s arról az egyháztanácsnak jelentést tenni.

Az iskola-anyakönyv tartalmazza: az első részben a főkönyvet, a következő rovatokkal: A gyermek neve, a szülők neve, lakása, házsám; a gyermek születési éve és napja; a belépés éve és napja; a kilépés éve és napja; a második részben az osztályozási könyvet, a melybe a tanév végén az osztályok sorrendjében a tanulók érdemsorozata beiratik; a harmadik részben a tanítók kimutatása és az iskola emlékkönyve. Az osztálykönyv mintája: Nap és óra, az eltárgyalt tananyag, az írásbeli házi dolgozatok, említésre méltóbb büntetések, megjegyzések. A mulasztási napló mintája: A tanuló neve, hónap, nap, délelőtt, délután. Az egyes rovatok a mulasztás okához mérten a következő módon töltetnek ki: n = nem igazolt, b = betegség miatt maradt, m = más okból igazolt.

Az erdélyi ág. ev. egyházkerület most ismertetett népoktatási szervezetét ismételten sürgette módosítani és fölterjeszteni a kultuszminiszter; de mindez ideig nincs (legalább szerzett tudomásom szerint) bemutatva a népokt. törvényekhez alkalmazkodó új szabályzat. Erre és az erdélyi evang. iskolák egyéb ügyeinek rendezésére vonatkozólag álljon itt a kultuszminiszter 1886. június 5-én 22115 sz. a. kelt rendelete: «Az ág. ev. egyház consistoriumának f. évi márczius hó 23-án 479. sz. a. kelt felterjesztéséből a magyar nyelv tanítása és a népoktatási tanintézetek szervezése iránt tett intézkedésekről értesülve, szükségesnek találtam Főtiszteletűségedet megfelelő szíves intézkedés végett a következőkről tudósítani. Folyó évi február hó 27-én 4635. sz. a. és április hó 10-én 9377. sz. a. kelt intézvényeimben foglaltak értelmében az ág. hitv. ev. consistoriumnak ki kell mondani még azt, hogy a 6—12 éves minden fiú- és leánygyermek oktatására megkiváncsolt tanintézetek törvényszerűen «elemi népiskoláknak» neveztesse, mert előfordulhatna azon tévedés, hogy az ily tanintézet majd csak «elemi iskolának» majd «népiskolának» neveztetnék s a kettő közt a szülők különböztetést tennének, noha kell, hogy az elnevezés daczára az ily iskola egy és ugyanaz legyen. Az elemi iskola hat éves mindennapi tanfolyamának bevégezése után magasabb tanintézetbe nem lépő fiú- és leánygyermek számára a három évig tartó elemi népiskolai ismétlő tanfolyamot minden elemi népiskolánál

be kell rendezni és abban a magyar nyelvet a nem magyar tannyelvű népiskolák számára innen kiadott tantervben megszabott terjedelemben tanítani okvetlenül szükséges. Az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 61—66. §§-ai értelmében szervezendő tanintézetek «felsőbb népiskola» helyett «felső népiskolának» neveztesse, a mint a hasonló szervezettel bíró állami, községi vagy más felekezeti iskolák nevezetnek, mert «felsőbb» elnevezéssel ez idő szerint csak oly leányiskolák bírnak, melyeknek szervezete ettől egészen elütő és jóval magasabb igényeknek felel meg. Nem lehet kifogásom az ellen, hogy a felső nép- és polgári iskolák a kellő törvényszerű szervezettel felállíttassanak, de a kir. tanfelügyelőknek előzetesen meggyőződést kell szerezni arról, hogy a tanterv és szervezet a követelményeknek pontosan megfelel-e és az ezen iskolákban alkalmazandó tanerők a szükséges polgári és felső népiskolai tanításra képesítő oklevéllel bírnak-e. E czélból előzetesen az iskolák szervezetét és tanterveit, valamint a tanerők okleveleit sürgősen meg kell küldeni a kir. tanfelügyelőknek s ha kifogás nem tehető, úgy az iskola akadálytalanul megkezdheti működését. Megjegyzem egyszersmind, hogy a felső nép és polgári iskolák elemi népiskolai osztályokat ezentúl magokban nem foglalhatnak; hanem önállóan rendezhetnek a hitközségek ezen iskolák alá, külön tanítóval vagy tanítókkal. Értesültem arról, hogy az ág. hitv. ev. iskolákban a tanév nagy részben eddig nem szeptembertől juniusig, hanem húsvétól húsvétig tartott. Az egészségügyi követelményeknek, valamint a szülék mezei foglalatosságai végzésének leginkább megfelel, ha a nyári nagy szünidő július és augusztus hónapokban tartatik meg és következetesen a tanév e kijelölt szünidő előtt fejeztetik be s a szorgalmi idő annak eltelte után veszi kezdetét; szükséges ez már a tanulók érdekében is a létező tanintézetek közt összefüggés megtartása végett, s hogy a tanulók egyik iskolából a tanév vége után idővesztés nélkül átmehessenek oly iskolákba, hol a tanév szabályszerűen szeptemberben veszi kezdetét. Ezeknél fogva a tanév tartamát szeptembertől junius hó végeig terjedő időre kell meghatározni. Ez alkalommal ismételten felhívni kívánom Főtiszteltetésed figyelmét, hogy az ág. ev. consistorium intézkedjek, mikép a magyar nyelv tanítása az 1879. évi XVIII. t.-cz. és a kiadott rendeletek értelmében minden tekintetben pontosan és kifogástalanul történjék. Még mindig érkeznek hozzám panaszok, hogy a magyar nyelv tanítását ág. ev. iskolákban csak nagyon hiányosan, vagy épen nem is végezik, noha a törvényczikk meghozatala óta hét év telt el. A m. évi május hó 28-án 20301. sz. a. kelt körrendeletemben foglaltakat

szigorúan meg kell tartani. Az ezen körrendelet 3. pontjának harmadik kikezdése szerint megkövetelt segédtanító alkalmazását az ág. ev. iskolákban kivételesen csak akkor fogom elengedhetni, ha a közigazgatósági hatósággal való tárgyalás útján megállapított, hogy az iskola fentartó község vagy hitközség a segédtanító díjazására szegénysége miatt teljesen képtelen és ennek alapján a segédtanító alkalmazásának elengedése esetenként tőlem kéretett. Megkivánom egyszersmind, hogy az 1879. évi XVIII. t.-cz. 4. §-a szerint minden tanító, ki a magyar nyelv tanítására képes, arra köteleztessék is. A tanítótól megkivántatik, hogy a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira birja, hogy azt az iskolákban eredménnyel taníthassa. A kir. tanfelügyelőket a felsoroltakról egyidejűleg értesítvén, őket a törvények és rendeletek pontos végrehajtásának szigorú ellenőrzésére utasítottam. Felemlíteni kívánom még, hogy a brassói belvárosi ág. ev. praesbyterium a leányok számára két évre terjedő könyvviteltani tanfolyamot és két évre terjedő gyermekkertésznő-képezdét tart fenn. Ezen tanfolyamok nem sorozhatók azon tanintézetek közé, melyeket a hitfelekezet az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 11. §-a értelmében külön előleges miniszteri engedély nélkül tarthatna fenn: s ezen gyermek kertésznő-képezdében netalán kiadott képesítő okleveleket érvényeseknek el nem ismerhetem. Felkérem Főtiszteltetésed, sziveskedjék intézkedni, hogy a gyermekkertésznő-képezde és a könyvviteltani tanfolyam szervezeti szabályzata az engedély kinyerhetése végett a kir. tanfelügyelő útján ide felterjesztessék a netalán eddig kiállított képesítő oklevelekkel együtt. A míg az engedély innen meg nem adatik, az említett tanintézet és tanfolyam működését a jövő tanévre meg nem kezdheti. Végül felkérem Főtiszteltetésed, hogy az erdély-részi ág. ev. népoktatási tanintézeteknek elől említett intézvényeimmel már bekívánt módosított szervezetét ide mielőbb felterjeszteni sziveskedjék».

Az unitáriusoknak nincsenek a népiskolai adminisztrációra vonatkozó külön szabályzataik, sem külön tanítási rendjük. Saját képezdével nem bírván, az állami tanító-képző intézetekből kikerülő vagy a kolozsvári theol. akadémiát végzett tanítók a törvényben megszabott általános utasításokhoz és a min. tantervekhez alkalmazkodnak. Az iskola felett közvetlen felügyelő a lelkész, egyszersmind elnöke az eklézsiái iskolaszéknek, melyet a presbyterium a maga kebeléből választ. Fölöttes hatóság az esperes, ki az esperesi vizsgálatok alkalmával köteles az iskola állapotáról, a tanulók létszámáról stb. számot

venni s az erről felvett jegyzőkönyvet az egyh. képviselő tanácshoz fölterjeszteni, mely aztán ennek alapján a szükségesekhez képest intézkedik s egyszersmind az összes unit. népiskolákról évenként jelentést tesz az egyházi főtanácshoz, mint legfőbb hatósághoz. Évenként márcziusban közvizsgálat tartatik, melyre az esperes biztosul egy más eklézsia lelkészét küldi ki. A vizsgálat eredménye az egyházköri közgyűlés elébe terjesztetik, mely azt a maga véleményével és észrevételeivel hasonlóképp az egyh. képv. tanácshoz juttatja. Az iskolákat az illető eklézsiák tartják fenn; ők választják a tanítókat is a vonatkozó egyh. törvény értelmében. Ennek ellenőrzése és a tanítók kinevezési joga a püspököt illeti. Fegyelmezés tekintetében a tanítók is ugyanazon egyházi törvény alatt állanak, mint a lelkészek. Mint az evangélikusoknál, az unitárius egyházban is szokás a kiválóbb tanítókat «tiszteletes» czímmel ruházni fel, és egynémely lelkészi funkcióra jogosítani.

Izraelita iskolák.

Az 1867. XVII. t.-cz. és az 1869. július 14-én kelt kir. rendelettel megerősített kongresszusi határozatok az izraeliták által fenntartott népoktatási intézetek szabályozását is tartalmazzák. A hitközségi tanintézetek tekintetében minden hitközség köteles az államtörvényeknek és az iskolai szabályzatban foglalt határozatoknak megfelelni és tanintézetei vezénylete s ellenőrzése czéljából közgyűlésileg egy szakértőkből álló iskolai bizottságot (az 1876. XXVIII. t.-cz. 9. §. rendelkezéséhez képest most iskolaszéket) választani.

Az izr. elemi népiskolák czélja: a mindkét nembeli tanköteles izr. gyermekeket az országos népiskolai törvény 11. §-ban megszabott tantárgyakon kívül a zsidó vallásból arra is oktatni, minek ismerete a vallásos s erkölcsi érzet élesztésére, a zsidó vallási kötelmek teljesítésére, vallásos életmód követésére szükséges, a gyermekekkel pedig a biblia eredeti szövegéből legalább annyi ismereteket megszeresztetni, melyek minden izraelitára nézve, álláskülönbség nélkül, megkívántatnak.

Az iskolai idő egy tanévben 10 hónál tovább nem tarthat. A szünidők kezdődnek Elul közepén és végződnek Tisri végével, továbbá a téli félévben Niszán 11-től 25-kéig. Nagyobb városokban azonban a helyi iskolai bizottmány az iskolai év végét 14 nappal előbbre teheti. Ezenkívül vannak egyes szünnapok a tanév tartama alatt: a) minden szombat, b) 1—2. délután minden héten, c) Chanuka első s utolsó

napja, d) Purim mindkét napja s Taanith-Eszter, e) Tebeth 10-ke, Tamusz 17-ke, Ab 8-ka s 9-ke, s végre Sebat 15-nek s Lag-bo-aumer-nek délutánja.

A tanítási idő tapasztalt túlterjesztésének meggátlására 1878. aug. 3-án 20503. sz. a. következőkben rendelkezett a vallás- és közoktatási miniszter: «Tudomásom van arról, hogy igen sok izr. népiskolában a gyermekek 8 órán át, néhol pedig kora reggeltől alkonyatig taníttatnak és a szorgalomidő szünetelés nélkül 12 hónapon át tart. Tapasztalásból tudom továbbá, hogy eme paedagogico-didacticai és egészségügyi szempontból téves és kárhozatos gyakorlat néhol a tanító túlbuzgóságából ered, leggyakrabban azonban az úzérkedéssel egész napon át elfoglalt szülők önösségének, vagy hibás gondosságának róható fel, kik a tanítót ily rend- és törvényellenes működésre kényszerítik, meg nem gondolva azt, hogy a fejlődő zsenge gyermeknek huzamos munkával zárt helyen való terhes elfoglalása a testi szervek elsatnyulását és a lelki tehetségek eltompulását s annál fogva hiányos kifejlődését vonja maga után. Az állam, melynek egyik legfontosabb életérdeke és föladata az, hogy polgárai ne csak szellemileg, hanem egyszersmind testileg is lehető épekké neveltessenek, a nevelés és oktatás ezen vezérelvét az 1868. évi 38. t. cz. 52. §-ában fejezte ki. A törvény ezen szakasza a mindennapi iskolákban a heti tanórák számának minimumát, beleértve a hit és erkölcostant, s kivéve a testgyakorlatot, mezőgazdasági és kertészeti gyakorlatokat, 20, maximumát heti 25 órában állapította meg, mely intézkedéssel a népiskolai tanuló ifjúságnak túlterheltetését kívánta megakadályozni. Az izr. kongressusi szabályzat szerint szervezett hitközségek által fentartott u. n. izr. kongressusi népiskolák tanóráira vonatkozólag az izr. kongressusi szabályzat V. szakaszának 17., úgy nemkülönbén az évi iskolai szünidő tartamát illetőleg a 18. §-a rendelkezik, mely utóbbi az évi szünidőt két hónapra szabja. Ugyancsak az idézett t. cz. 57. §-a az iskolai szorgalomidőt faluhelyen éven át legalább 8, városokban legalább 9 óra szabván, az évi nagy szünidő tartamát illetőleg elegendő útmutatást nyújt. A hazai népiskolák többségénél divó gyakorlat, melyszerint a nagy szünidő az év két legforróbb nyári (juli és augusztus) havára esik, már egészségi szempontból is helyesítható; de a szünidővel a néptanítónak tovább képzésére különféle tanfolyamok (torna stb.) tanfolyam látogatására is mód nyíttatik. Mindezeknél fogva s figyelemmel a m. kir. honvédelmi miniszter úr és köztem történt azon megállapodásra, melyszerint a hadköteles néptanítók az évi fegyvergyakorlatok végzésére augusztus havában

és szeptember hava két hetében hivatnak be, ezennel elrendelem, hogy az izr. népiskoláknál a fenti körülményekhez mért, s a helyi szükséghez képest esetleg hosszabb, de évenként egyfolytában legalább is két hónapra terjedő szünidő, valamint az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 52. §-ában kifejezett heti tanítási órák száma megtartassék.»

Jegyzet. Az izraeliták megállapított ünnepnapjain bármely jellegű iskolában fölmentettek az izr. növendékek a rajz és írás gyakorlata alól a 2712/877 sz. kult. min. rendelet által; de az orsz. iroda azon kérelmét, hogy az izr. tanulók szombat napokon írásra s rajzolásra ne kényszeríttessenek, a miniszter nem teljesítette, — kijelentvén, hogy a tanrend készítésénél irányadó szempont a tantárgyak czélszerű beosztása s ez uton a tanítás sikerének biztosítása; e szempont kizárja minden a sikeres tanítás körén kívül eső mellékes érdek figyelembe vételét. Minthogy pedig a rajzolásra, főleg a reáliskolákban, hetenként 6—7 óra esik: elkerülhetlen, hogy a tanulók szombaton is részesüljenek rajz-tanításban, melyben valamint esetleg szombatra eső írásbeli (iskolai) dolgozatban az izraelita tanulóknak saját jól felfogott érdekükben részt kell venniök.

Minden izr. elemi népiskola közvetlenül az izr. hitközség alatt áll. A község annak felügyeletét s vezényletét az általa választott helyi iskolai bizottmány által eszközli. E célra minden községben legalább öt kebelbeli tagból, a rabbi és a községi iskolák egy-egy tanítójából álló bizottmány alakíttatik. A tanítónak azonban csak tanácsadó szava van. Az iskolai bizottmány választ saját kebeléből egy pénztárnokot, a tandíjak s egyéb illetékek beszedésére s egy gondnokot a háztartásra. Minden iskolai bizottmányi tagnak szabadságában áll, bármely időben az iskolát látogatni s annak névsorát megtekinteni, azonban az oktatást netán rosszaló megjegyzéseket a tanulók jelenlétében tenni nem szabad.

Minden izr. elemi népiskolánál a tanév végével nyilvános vizsga tartandó, azonban fél- s negyedévenként is tartathatnak vizsgálatok, melyek nyilvánosak is lehetnek. Bizonyítványok az izr. elemi népiskolákban megszabott tantárgyak elősorolásával, a tanuló kívánatára, a helyi izr. iskolai bizottmány által megállapított díj mellett minden tanév végével kiszolgáltatnak. A beiratások a vezénylő (igazgató) tanító s az iskolai bizottságtól kiküldött egyik tag jelenlétében történnek s a tanév kezdete előtt be kell végződniök. Későbbben jelentkező tanulók felvétele iránt a helyi iskolai bizottmány határoz. A tanév végével a helyi iskolai bizottmány tartozik az iskola állása s haladásáról, valamint a pénztár kezeléséről s állásáról évi jelentést a községnek tenni.

Minden okleveles néptanítónak évi fizetése legalább 450—500 frt o. é., a segédtanítóé 300—350 frt o. é.; nagyobb városokban s

községekben a tanítóé 550—600 frt o. é. s a segédtanítóé 400—450 forintban állapították meg. A fővárosban azonban a tanítónak fizetése a körülményekhez képest még magasabbra emelendő.

Minden izr. elemi népiskoláknál működő tanító tartozik az országos elemi népiskolai törvényben megszabott képességről, vallásos erkölcsi magaviseletéről, valamint az izr. tanító-képezdéknél az izraelita népiskolai tanítókra nézve megállapított héber tudományokbani jártasságról szóló bizonyítványt felmutatni. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1878. évi április hó 18-án 8330. sz. a. az orsz. izr. iroda, és az orth. izr. hitközségek közvetítő-bizottsága elnökéhez menesztett rendelete az e kötelezettségnek meg nem felelő iskolák s illetőleg tanítóikról így rendelkezik:

«Általánosan tapasztaltatott, hogy az izr. hitközségek, az általok fentartott felekezeti iskolákban, figyelmen kívül hagyva az 1868. 38. t.-cz. 133. és 138. §§-ban rendelkezett, oly tanítókat alkalmaznak, kik a törvény által meghatározott tanítói oklevél birtokában nincsenek, és az okleveles tanítókat is csak évről-évre szerződtetik. A hitközségek által követett eme gyakorlat a törvény idézett §-aiban foglaltakkal ellenkezően, felhivom uraságotat, hogy mielőbb intézkedjék, miszerint ily visszás és törvényellenes gyakorlat megszüntessék, amnyival is inkább, minthogy ellenkező esetben a hitközségeknek tanítóikkal kötött szerződéseik, mint a törvénynyel ellenkezők, semmiséknek fognak tekintetni és a tanítók a próbaidő kiállta után alapos ok hiányában véglegesítetteknek tekintetnek, és azok elmozdítás esetén állomásaikba és szerzett jogaikba hatóságilag vissza fognak helyeztetni.»

Azon zsidó iskolák, melyekben kizárólag héber (vallási) tantárgyak taníttatnak, az illető rabbi felügyelete alatt állván, ezek irányában sem a kir. tanfelügyelőknek, sem a törvényhatósági közigazgatási bizottságoknak beavatkozási joguk nincs. Ha azonban ezen iskolákban világi tantárgyak is taníttatnak, mint zugiskolák bezárandók. Így rendeli ezt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. min. 1877. évi aug. 24-én 20521. szám alatt kelt következő intézménye: «Mután az autonom hittörvényhű zsidó hitfelekezet számára felsőbbleg jóváhagyott és az 1871. évi november hó 15. 26915. sz. a. kelt miniszteri rendelettel valamennyi törvényhatósággal közlött szervező alapszabályzat 22. §-a értelmében a héber (vallási) tantárgyak oktatása függetlenül a világi tantárgyaktól kizárólag az illető rabbi felügyelete alatt álló hitközségi tanodákban történik, s ezen iskolákra az idézett népoktatási törvény nem vonatkozhatik: annál fogva sem a kir. tanfelügyelőknek, sem a törvényhatósági közigazgatási bizottságoknak a

héber hitoktatásra szolgáló és az illető rabbik felügyelete alatt álló tanodák irányában beavatkozási joguk nincs. Nehogy azonban egyfelől az izraeliták legfelsőbbleg megerősített szabványaikon gyökerező jogai megsértessenek, másfelől pedig, hogy az izraeliták hitoktatói tanodák czime és ürügye alatt zugiskolákat fenn ne tarthassanak, mihez tartás végett felhivom a közigazgatási bizottságot, hogy az említett alapszabályzat 22-ik §-ának figyelembevételével mellett csupán az esetben zárathatja be a héber oktatási tanodákat, ha azokban nem kizárólag héber tantárgyak, hanem részben az 1868. XXXVIII. t.-cz. szerint előírt világi tantárgyak is taníttatnának, vagyis ha ezen tanodák nem tisztán hitoktatásra szolgálnának, hanem világi tantárgyak előadása miatt valóságos zugiskolák jellegével bírnának.»

A hittanító választása mindig az illető izraelita hitközség szabad tetszésétől függ, mely mint a vallásoktatás hivatott öre és köteles teljesítője — minden engedélytől menten, talmud-tóra iskolát tarthat fenn. Ez iskolákkal szemben a közigazgatósági hatóság csakis a közegészségügyi követelmények teljesítésének számbavételét gyakorolhatja, továbbá ügyelnie kell ezenkívül még arra, ne hogy a vallástanítás mellett, más népiskolai tantárgyak tanításával zugiskolává váljék. Azon zsidó vallás-tanítók pedig, kik nem állanak valamely izr. hitközségnél alkalmazásban, a tanítástól egyáltalán eltiltandók és a hitközség szolgálatában álló vallástanítók is az oktatást csupán szabályszerűen berendezett helyiségben teljesíthetik.

A mózesvallásu tanköteleseknek oly helyen iskoláztatására vonatkozólag, hol zsidó felekezeti iskola nincs, a vallás- és közoktatási miniszter 1875. évi 14574. sz. a. kelt körrendeletében következő utasítást ad: «Felhivom czimemet, hogy a mennyiben a nevezett községben lakó izraelita tankötelesek száma a 30-at meg nem haladná, s törvényszerű oktatásukról szüleik egyébként nem gondoskodnának, az 1868. XXXVIII. t.-cz. 45. §. értelmében tegye meg a kellő intézkedéseket arra nézve, hogy az érintett tankötelesek szülői az iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban tartoznak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fentartja, — ide nem értvén azonban a kántor-tanítónak az illető hitközség részéről előbb nevezett minőségében teljesítendő szolgálatai után járó fizetését.

Az izraelita elemi népiskolák fentartatnak: a) a községi előjáróság s helyi iskolai bizottmány által közösen megállapított tandíjából; b) a helyközségi pénztárból nyert segélyezésből az országos népiskolai törvény 25. §. szerint; c) esetleges hagyományok s ajándékokból; d) a hiányzó összeget pótló valamennyi községi tagokra

kivetett adóból; e) a magyar izr. országos iskolai alaphól esetlegesen nyert segélypénzből.

Az izr. fel. iskoláknak az orsz. izraelita iskolai alaphól segélyezőse iránt a kir. tanfelügyelőség útján a kir. kultusministerhez intézett kérvények oly módon szerelendők fel, hogy bennök hitelesen kitüntetve legyen: 1. a tankötelesek és a tényleg az izr. felekezeti iskolába járók száma; 2. az alkalmazott tanítók száma és képesítvénye; 3. az iskolai helyiségek (tantermek) száma, terjedelme és fölszerelése; 4. az iskolának hitközségi és tandíj-jövedelme, s általában az iskola fentartására tényleg fordított költség és a mutatkozó fedezetlen hiány, számszerinti összegekben megjelölve; 5. a tanítás eredménye, a tanfelügyelő által hivatalosan igazolva. A közigazgatási bizottságnak föladata, hogy a tanfelügyelőhöz minden év végeig beérkező s általa a bizottságnak előterjesztendő segélykérvényeket beható tárgyalás alá vegye s különösen azon szempontból: szükséges-e az illető iskolának fentartása a közmívelődés szempontjából s a helyi viszonyok szerint nem állhat-e fenn az iskola a kért segély nélkül s alaposan várható-e, hogy a segély hozzájárultával a törvény követelményeinek megfelelővé tehető, indokolt véleménye kíséretében s a segélyre általa leginkább érdemesnek talált iskola- vagy iskolák megjelölésével, minden évben márczius hó végeig terjeszsze fel a kultusministerhez.

HARMADIK RÉSZ.

A tanítók nyugdíja.

(Az 1875. évi XXXII. t.-cikk.)

1. §. A nyilvános népoktatási tanintézetek, a nyilvános árva- és szegény gyermekeket nevelő intézetek (a mennyiben tanfolyamuknál fogva a népiskolák körébe tartoznak), s szeretetházak, úgy szintén a nyilvános kisedővő intézetek (gyermekkertek) tanítóinak s tanítónőinek, nevelőinek s nevelőnőinek számára egy országos nyugdíj- és gyámintézet állittatik, melyből a jelen törvény értelmében jogosított tanítóknak (tanítónőknek) rendes nyugdíj, özvegyeiknek és árváiknak pedig rendes segélypénz biztosittatik.

2. §. *Nyugdíjra jogosítottak:* 1. Az 1868: XXXVIII. t.-cz. értelmében bármely nyilvános népiskolában alkalmazott mindazon rendes- és segédtanítók, avagy tanítónők, kik az 1868-diki népiskolai törvény 133. §-a értelmében képesített okleveles tanítók; valamint

azon bár nem okleveles tanítók, kik az 1868: XXXVIII. t.-cz. kihirdetésekor már rendes tanítókul alkalmazva voltak és azóta tanítói képességüket vagy gyakorlatilag az állami tanfelügyelő előtt, vagy valamely nyilvános képezdében letett vizsga által igazolták s erről bizonyítványt mutathatnak fel. 2. Nyilvános óvó intézetekben (gyermekkertekben) alkalmazott okleveles óvók vagy nevelők, nevelőnők, kik a közoktatási miniszter által megállapított tanfolyamot valamely nyilvános intézetben elvégezték vagy legalább kellő sikerrel letett vizsgán nyertek képesítő oklevelet. 3. A népiskolai tanfolyammal ellátott és az 1868: XXXVIII. t.-cz. 17. §-a értelmében nyilvános intézetekül tekinthető árvaházaknak és szeretetházaknak a népiskolai tanítóságra is oklevéllel képesített nevelői s igazgatói (nevelőnői s igazgatónői). Mindezen tanítóknak (tanítónőeknek), nevelőknek és óvóknak, akár felekezeti, akár községi, akár egyéb nyilvános (illetőleg nevelő vagy óvó) intézetben töltött szolgálati idejük egyenlően beszámítatik a nyugdíjazásnál.

3. §. *Segélypénzre jogosítottak.* 1. A nyugdíjra jogosított tanítók, nevelők s óvók özvegyei, az alább előadandó esetekben és módon. 2. A nyugdíjra jogosítottaknak nyugdíjaztatásuk előtt kötött házasságból származott árvái, életük 16-ik évének betöltéseig vagy ezen kort megelőzőleg férjhez menetelőkig avagy egyéb módon való ellátásukig, az alább előadandó esetekben és módon. A segélypénzre jogosított özvegyek és árvák a gyámpénzt egyenlően megkapják, halt legyen meg az illető tanító vagy tanítónő akár tetteleges szolgálat közben, akár már nyugdíjazott állapotban.

4. §. Mind a végkielégítés, mind a nyugdíjazás vagy a nyugalomba kívánczónak saját kérelmére történik (önkéntes nyugdíjazás), vagy pedig a közoktatás érdekében a felsőbb hatóság által rendeltetik el még oly esetben is, ha az illető ezt maga nem kívánja.

5. §. A nyugdíjra jogosítottaknak a következő §-ban irt esetekben és módon jogukban áll önként saját kívánatukra vagy végkielégítéssel távozni tanítói állomásukról, vagy életük végeig élvezendő rendes nyugdíjjal összekötött nyugalomba lépni.

6. §. *Tanítói állomásáról önként távozva végkielégítést nyer:*

1. az, ki valamely nyilvános iskolában vagy óvó-intézetben legalább öt évig, de tiz évnél kevesebb ideig szolgált, mint alkalmazott segéd vagy rendes tanító (óvó), és valamely önvétke vagy hibája nélkül származott testi avagy lelki elnyomorodás, betegség, vagy munkatehetetlenség miatt véglegesen képtelenné lett a tanítói hivatatra; 2. az, ki öt évnél kevesebb szolgálati idő alatt vált saját

vétken vagy hibáján kívül a tanítói szolgálatra alkalmatlanná. Az első esetben távozők két éven át nyerik a részükre biztosított legnagyobb nyugdíj-összegnek 50 %-át; — a második esetben távozők egyszer-mindenkorra nyerik 50%-át legnagyobb nyugdíj-összegüknek.

7. §. *Életük végeig élvezendő rendes nyugdíjjal távozhatnak tanítói állomásukról:* 1. azok, kik életük 65-ik évét betöltötték, ha egyszermind nyilvános népiskolai tanintézetben (kisdudóvóban) legalább 40 beszámítható éven át szolgáltak mint alkalmazott segéd- vagy rendes tanítók; 2. azok, kik legkevesebb 10 beszámítható évig szolgáltak nyilvános iskolában (óvodában, árvaházban), mint segéd- vagy rendes tanítók, ha valamely önvétkek vagy hibájuk nélkül származott testi vagy lelki betegség, nyomorodás vagy gyengeség miatt véglegesen alkalmatlanokká lettek a tanítói hivatalra.

8. §. A szolgálati évek a tanítókra nézve legalább 21-ik, a tanítónőkre nézve legalább 20-ik életévük betöltése után történt alkalmaztatásuktól fogva számíttatnak. A kik a tanítói pályáról léleptek, de később oda ismét visszatértek, azoknak a lelépésök előtt töltött szolgálati idejük csak azon esetben számíttatik be nyugdíjaztatásuk alkalmával, ha kimutathatják, hogy egészségi állapotuk vagy hasonló s tőlük nem függött rendkívüli körülmények által kényszerítve hagytak oda a tanítóságot és a 6. §-ban irt végkielégítést nem vették igénybe. Ezért az ily egyének, már a tanítói karból kilépésükkor kötelesek a tanítóságról lemondásukat a megyei tanfelügyelőnél jelenteni s távozásuk indokait igazolni. A kik a népiskolai tanítóságról más nyilvános tanintézetbe (p. o. középtanodába vagy szakiskolába) avagy a tanfelügyelőséghez mennek szolgálatba, de később ismét népiskolai tanítókká lesznek: azok nemcsak előbbi éveik, hanem a közben más intézetnél vagy tanfelügyelőségnél töltött szolgálati idejük is beszámíttatik nyugdíjaztatásuk alkalmával. Hasonlóul azoknak, kik más nyilvános tanintézetnél vagy tanfelügyelőségnél töltött szolgálatból lépnek első ízben néptanítói hivatalba, ezen előbbi állomásaikon töltött éveik is beszámíttatnak azon időtől fogva, midőn a tanítóságra oklevéllel képesítették s legalább 21-ik évüket betöltötték.

Az óvó-intézetek, gyermekkertek, szeretetházak, szegény nevelő- és árvaházak nevelőinek szolgálati ideje az oklevéllel képesítettésük után történt alkalmaztatásuktól fogva számíttatik, minden tekintetben ugyanazon módon, mint a közönséges népiskolák tanítóié. A rendes népiskolai tanfolyammal ellátott szeretetházak, szegény nevelőintézetek és árvaházak nevelőinek azonban a népiskolai tanítóságra is oklevéllel képesített egyéneknek kell lenniök. Mind az óvodákból, árva-

házakból s szeretetházakból népiskolai tanítóságra átlépett egyéneknek, mind viszont a népiskolai tanítóságról ily intézetbe áttérteknek, az előbbi állomásaikon beszámíthatóul töltött idejük is beszámíttatik.

9. §. *A 7. §. értelmében élethosszig élvezendő nyugdíjra jogosítottak nyugdíjának évenkénti összege:* 1. beszámítható 40 évi szolgálat után, óvók, segéd- és elemi rendes tanítók számára 300 frt; felső nép- s polgári iskolai rendes tanítók, úgyszintén árvaházak s szeretetházak igazgatóinak számára 400 frt; 2. a beszámítható 10-ik szolgálati év betöltéseig bárminemű tanító s óvó számára a negyven évi szolgálat után járó nyugdíj összegének 40%-a, mely a 11-ik évtől kezdve mindegyik szolgálati év után 2%-kal növekedik. A nyugdíj-összeg megállapításánál 40 évnél hosszabb szolgálat nem számítható be.

10. §. *A nyugdíjra jogosított tanító, tanítónő, nevelő, nevelőnő saját kérelme nélkül, sőt akarata ellenére is nyugdíjazható:* 1. ha 65 éves korán felül behizonyíttatik, hogy öregségi elgyengülés miatt a tanítói hivatal betöltésére egyáltalán képtelen; 2. bármely életkorában behizonyíttatik, hogy elmebetegség (őrültség) vagy egyéb betegség s elnyomorodás miatt a tanítói hivatal betöltésére teljesen és véglegesen képtelen. Az 1-ső és 2-ik pontban írt esetekben az illető nyugdíjösszeg a fentebbi 9. §. értelmében állapíttatik meg; szolgálati ideje pedig a 8. §. szerint számíttatik ki s e szerint kap végkielégítést vagy élethosszig élvezendő nyugdíjat.

11. §. A kényszerített nyugdíjazást községi iskolák tanítói irányában, a tanfelügyelőnek és a megyei iskola-tanácsnak indokolt fölterjesztésére, a közoktatásügyi miniszter rendelheti el; a felekezeti vagy egyéb nyilvános iskolák tanítói irányában pedig akár az állami tanfelügyelő, akár az illető iskola főhatóságának kezdeményezése folytán azon főhatóság és a miniszter által a tanfelügyelő elnöksége alatt kiküldött vegyes bizottság fölterjesztésére és az illető főhatóságnak egyetértésével rendelheti el a miniszter.

12. §. Mindazon akár tényleges szolgálatban levő, akár nyugdíjazott tanítók, a kik büntény miatt bírói ítélettel elítéltetnek vagy súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás vagy polgári büntény, vagy fegyelmi eljárás következtében tanítói hivatalukból elmozdítottatnak vagy nyugdíjuk elvesztésére ítéltetnek, nyugdíjra, illetőleg végkielégítésre való jogosítottságukat elvesztik. (1868: XXXVIII. 138. §.) Hasonlóul elvesztik a népnevelési nyugdíjalapból való nyugdíjra jogosultságukat azok, kik a 2. §-ban írt tanítói pályákat odahagyták vagy felsőbb tanintézetbe avagy szakiskolákba léptek tanítókul, hol előbbi szolgálati éveik is

beszámíttatnak s így más alapból tarthatnak számot nyugdíjra. A nyugdíj-alapba befizetett díjak az alap tulajdonává válnak s többé vissza nem vehetők, akár önként távozzék, akár elmozdítottassék az illető tanítói állomásáról vagy pályájáról.

13. §. *a) Özvegyek gyámolítása:* A nyugdíjra jogosítottnak felesége, férje halála esetén, évenkénti rendes özvegyi segélyt kap, ha férje legalább 10 beszámítható éven át szolgált és legalább egy éven át élt vele házasságban s férjénél legfőlebb 20 évvel ifjabb. Oly özvegy, ki még egy évig sem élt férjével házasságban, csak azon esetben nyer segélypénzt, ha behizonyítja, hogy férje összekelésükkor nem szenvedett azon betegségben, mely halálát okozta.

14. §. Azon özvegy, kinek férje már 10 évig szolgált, s ki férjével legalább egy évig élt együtt házasságban, az özvegyi gyámpénzt élethosszig élvezi. Ha ismét férjhez megy, özvegyi díját elveszti ugyan házassága tartamára; de ha megint özvegy marad és második férje után sem kap özvegyi nyugdíjat, akkor ismét megkapja előbb huzott özvegyi gyámpénzét vagy pedig férjhezmenetelekor az őt megillető gyámpénznek két évi összegét kapja végkielégítésül. A férjhez menő özvegyeknek nyilatkozniok kell az iránt, hogy ezen végkielégítést kívánják-e vagy pedig ismét férjhez menetelük esetére fentartják igényüket a rendes segélypénzre.

15. §. Az özvegyi segélypénz évi összege a férj részére 40 évi szolgálata után biztosított nyugdíjösszeg 40°/_o-át képezi, mely a házastárs halála napjától számított fél év múlva tétetik folyóvá.

16. §. *Özvegyi segélypénzre nem lehet joga azon özvegynek:* 1. a ki a 13. §. értelmében nem jogosított segélypénzre; 2. a ki az elhunyt férjével már annak nyugdíjba helyezése után lépett azon házasságra, melyből segélypénzre igényét származtathatná, kivéven azon esetet, ha férje az egybekelés után ismét tényleges tanítói szolgálatba lépett s egy évnél tovább szolgált; 3. a ki férje halálakor maga is rendes fizetéssel ellátott tanítónői hivatalban van vagy ily hivatala után nyugdíjat élvez. Azonban, a ki kénytelen volna a tanítónői pályát elhagyni, kivéven, ha a törvény értelmében vétség miatt mozdítottatott el, vagy önhibáján kívül alkalmazás nélkül maradna, az akkor igénybe veheti a férje után járó özvegyi segélypénzt azon esetben, ha maga nem kaphatta azzal legalább egyenértékű nyugdíjat; 4. a ki törvényesen elvált azon házastárstól, ki után a segélypénzt kaphatná, ha csak az elválasztó ítélettel nem igazolja, hogy az elválás oka nem ő volt; 5. kinek házastársa a fönnebbi 12. §. értelmében elvesztette nyugdíjra jogosítottságát.

17. §. A már megnyert özvegyi segélypénz is akár ideiglenesen, akár véglegesen az illetékes hatóság (11. §.) által megvonható az illetőtől súlyos erkölcsi kihágása vagy erkölcstelen élete miatt, sőt feltétlenül megvonandó azon esetben, ha a gyámolított büntényért bírói ítélettel sújtatott.

18. §. b) *Árvák gyámolítása.* A nyugdíjra jogosított óvók, nevelők s tanítók, valamint nevelőnők és tanítónők mindazon törvényes árváinak, kik még a nyugdíjazás előtt kötött házasságból származnak, rendes évi segélypénz biztosítatik, ha azon szülőjük, ki után a gyámpénzt nyerik, legalább 10 beszámítható évig szolgált. Tíznel kevesebb szolgálati idő után elhunyt szülők árvái pedig csak akkor nyernek segélypénzt, ha teljes szegénységük kimutatatik és szülőjük legalább 5 évig szolgált. Az ekként gyámolítandó árvák a szerint segélyeztetnek különböző összegekkel, a mint vagy olyanok, kiknek sem apjuk, sem anyjuk nincsen, tehát egészen szülőtlenek, vagy olyanok, kiknek egyik szülőjük él.

19. §. *A szülőtlen árvák segélypénzének összege:* 1. ha csak az egyik szülő volt tanító (tanítónő, óvó), akkor minden árvára fejenként 50 frt; 2. ha minden a két szülő nyugdíjra jogosított óvó vagy tanító volt s mindakettő legalább 10 beszámítható évig szolgált, akkor mindegyik árvára 75 frt.

20. §. Ha az anya él és özvegyi segélypénzt húz, akkor egy gyermekre nem számíttatik külön segélypénz, hanem egy gyermekem felül mindegyik számára 25 frtot kap.

21. §. Ha pedig az özvegy anyja maga is tanító volt és mint ilyennek nem özvegyi, hanem tanítónői nyugdíja van, akkor a saját maga számára nyert nyugdíjon felül mindegyik gyermeke számára azok apja után járó évi 20 frt segélypénzt kap. Az ily segélypénzek egész összege azonban 100 frtot nem haladhat túl.

22. §. Az egyazon szülő után jogosított árváknak a 20., illetőleg 21. §-ban rendelt összes segélypénz összege nem haladhatja túl az ugyanazon tanítói állomás után járandott özvegyi segélypénz összegét.

23. §. Ha az özvegy nő férjhez megy s ez által özvegyi segélypénzét (legalább házassága tartamára) elveszti, akkor ezen idő alatt a már kiutaltványozott segélypénzt az árvák tovább is élvezik a fennebbi §§-ok értelmében.

24. §. Azon időtől fogva, melyben az anya vagy atya is elhal és így a gyermekek egészen szülőtlen árvákká lesznek, róluk a 19. §. 2. p. értelmében kell gondoskodni. Hasonlóul szülőtlen árvául

tekintendők a 18. §. értelmében segélypénzre jogosított azon árvák, kiknek anyja házassági elválás vagy valami saját hibája miatt segélypénzt elveszti, vagy gyámpénzt nem is nyert.

25. §. Azon árvák, kiknek ellátása akár állami, akár egyházi közsegélylyel vagy a segélypénz összeget túlhaladó mennyiségű ösztöndíjjal, avagy valamely nevelő intézetben való felvétellel a segélypénz nélkül is fedezve s biztosítva van, ezen idő alatt nem kapnak segélypénzt. Ha azonban az ily árva még 16 éves kora, illetőleg férjhez menetele előtt elvesztené ezen gyámolítást, akkor ő is részesítendő a fennebbi §§-ban megállapított segélypénzben.

26. §. A tanítói pályáról lelépett s általában nyugdíj-jogosított-ságukat elvesztett szülők árvái nem tarthatnak igényt segélypénzre. Az illetékes hatóság (11. §.) által hasonlóul megvonható a segélypénz az illető árva súlyos erkölcsi kihágása vagy erkölcstelen élete miatt, sőt feltétlenül megvonandó az, ha az illető bűntény miatt bírói ítélettel sújtatott.

27. §. *A nyugdíj- és gyámpénztár jövedelmeit képezik:* a) a nevelők, óvók s tanítók (illetőleg nevelőnők s tanítónők), valamint az iskolafentartók egyszer mindenkorra teendő befizetései; b) a nevelők, tanítók és a fentartók évenkénti befizetései; c) az alapító levelek értelmében e célra fordítható közalapok jövedelmei s egyéb a jelen törvényben rendelt bevételek; d) e célra ajándékozott vagy hagyományozott, akár adományozott tőkék jövedelmei, végre; e) az állampénztárból adandó évi pótlék.

28. §. *Egyszer mindenkorra köteles a nyugdíj-, özvegy-, árva-gyámpénztárba fizetni:* 1. az, ki tanítói (óvói) állomásra első ízben alkalmaztatik, ezen alkalmazásban részére biztosított teljes nyugdíj-összeg 5 %-át; 2. az, ki szolgálata közben oly állomásra lép elő, mely számára magasabb nyugdíj-összeget biztosít, az előbbi és újabb legnagyobb nyugdíj-összeg között lévő különbözetnek 50 %-át; 3. az országos tanítói nyugdíj-pénztár terhére nyugdíjazott minden oly óvó és tanító, illetőleg óvónő és tanítónő, kinek gyámpénzre jogosított felesége vagy gyermeke van, nyugdíjaztatásakor a nyert nyugdíjnak 2 %-át; 4. minden iskola fentartó akár egyházi, akár polgári község, akár más testület vagy magános 10 frtot akkor, midőn az általa fentartott iskolának egy tanítója vagy nyugdíjaztatik, vagy szolgálat közben meghal s gyámolítandó özvegyet vagy árvát hagy maga után.

29. §. *Egész szolgálata tartama alatt évenként köteles fizetni:* 1. minden óvó, segédtanító s elemi rendes tanító (illetőleg tanítónő),

a számára 40 évi szolgálat után biztosított nyugdíjösszeg 2 %-át vagyis 6 frtot; 2. minden felső nép- és polgári iskolai rendes tanító s általában mindenki, kinek nyugdíja 40 év alatt 400 frtig emelkedhetik, ezen összeg 3 %-át vagyis 12 frtot; 3. mindenki, ki nyilvános óvodai vagy népoktatási nyilvános tanintézetet közvetlenül (habár államsegélylyel) tart fenn, legyen az akár polgári, akár egyházi község, akár társulat, akár más testület vagy egyén, az általa fenntartott intézetben alkalmazott mindegyik úgy segéd, mint ideiglenes vagy rendes tanítóért külön-külön 12 frtot még akkor is, ha az állomás esetleg nincs betöltve.

30. §. A 28. és 29. §§-ban rendelt befizetések a községi adóval együtt szedetnek be, illetőleg a tanítók fizetéséből vonatnak le s az illető egyházi vagy egyéb pénztárból fizettetnek a községi adópénztárba.

31. §. Az országos közös nyugdíj s gyámpénztárhoz a fentebbi 28. és 29. §§-ban rendelt hozzájárulás alól saját kívánatukra felmentetnek azon óvoda vagy iskola fentartói (valamint az általuk fenntartott intézetben alkalmazott tanítók is), kik kimutatják s illetőleg kötelezik magukat: *a)* hogy tanítóiknak legalább is annyi s oly mérvű nyugdíjat és gyámpénzt biztosítottak, mint a minőt azok jelen törvény 9., 15. és 19. §§-ai értelmében nyernének; *b)* hogy tanítóik a nyerendő nyugdíj s gyámpénz arányában nincsenek nagyobb mérvű befizetéssel terhelve, mint mennyit a jelen törvény róna rájuk; végre *c)* hogy az ő intézetükbe más nyilvános intézetből átlépő s jelen törvény értelmében az országos nyugdíj-pénztárból nyugdíjra s gyámpénzre jogosított tanítóknak mindazon szolgálati éveit beszámítják, melyek a jelen törvény értelmében is beszámíttatnának. Viszont az országos nyugdíj-pénztárhoz járulástól ekkép felmentett intézetekből más nyilvános intézetbe távozó tanítóknak az országos nyugdíj-pénztárból ellátásukhoz a befizetéstől felmentett intézetben töltött szolgálati idejük is beszámíttatik a jelen törvény 6—9. §§. értelmében. Az ily mentesített intézetekből átlépő tanítók a fentebbi 28. §-ban irt egyszer mindenkorai díjat, ha még sohasem rótták le, tartoznak az országos nyugdíjalap javára lefizetni. Azon iskolai főhatóságok, kik intézeteiket az országos nyugdíj-pénztárhoz járulás alól ezen §. értelmében mentesíteni kívánják, ez iránt a jelen törvény szentesítésétől számított négy hónap alatt kötelesek a közoktatásügyi ministerhez nyújtandó írásban nyilatkozni.

32. §. A hol a jelen törvény hatálybaléptekor a tanítói állomással kedvezőbb nyugdíjazás és özvegy árva-gyámolítás van össze-

kapcsolva, mint a minő ezen törvényben állapíttatik meg: ott az ezentúl sem csökkenthető. Azonban az illető iskolafentartóknak szabadságukban áll, ezt vagy egészen saját erejükből fizetni a fentebbi 31. §. értelmében, vagy pedig akként, hogy az országos nyugdíj-intézethez járulnak s az abból járó összeget kiegészítik az általuk biztosított mennyiségre.

33. §. Az országos tanítói nyugdíj-alap kiadásaira fordítandó azon összeg is, mely az 1868. évi XXXVIII. törvényezikk 145. §-ának rendeletéből a községi tanítók fizetésének 2 % -a erejéig eddig befizettetett.

34. §. A jelen törvény szentesítésétől fogva a községeknek az iskolai építkezésre és telekszerzésre engedélyezendő államsegélynek 3 % -át kötelesek az illető községek a segély végleges kifizetésétől számított 15 évig fizetni az országos tanítói nyugdíj-pénztárba.

35. §. A jelen törvényben nyugdíjra jogosított tanítók vagy utódaik gyámolítására teendő s országos kezelés alá eső adományok s hagyományok, ha céljuk az adományozó vagy hagyományozó által tüzetesebben meg nem határoztatik, az országos nyugdíj-alaphoz csatolandók.

36. §. Az államköltségben a vallás- és közoktatásügyi ministerium tárczájára «népnevelési szükségletek» czimén évenként megállapított összegből az országos néptanítói nyugdíj-pénztárba pótlékul fizetetik 1875., 1876., 1877. évekre évenként ötvenezer frt, 1878-tól bezárólag 1880-ig évenként 100,000, azontúl évenként 150,000 frt, mely mindig az év elején fizetendő a nyugdíj-pénztárba.

37. §. A fentebbi §§. értelmében befolyó jövedelmekből egy országos tanítói nyugdíj- és gyámalap alkotandó.

38. §. A törvényes kelléknek megfelelő nem állami nyilvános tanítóképezdek, valamint a kormány által elismert óvodai nyilvános képezdek okleveles tanárai s tanítói (tanítónői) számára is lehet az országos néptanítói nyugdíj-intézetnél a jelen törvény értelmében járó nyugdíjat s özvegy-árva gyámpénzt biztosítani a következő módon: a) 40 szolgálati év utánra 300 vagy 400 frtig évi nyugdíj biztosítható. b) Az évek az első befizetéstől számíttatnak. c) Érette fizetendő: belépti díj 25 % -a, évi díj 8 % -a a számára biztosított legnagyobb nyugdíj-összegnek. d) Ha az illető a befizetést egy év alatt elmulasztja, a biztosítás megszűntnek tekintendő és az addig befizetett összeg az alap tulajdona marad.

39. §. A nyugdíjra jogosított rendes tanítók, nevelők, óvók, (tanítónők), úgyszintén a 38. §-ban említett képezdei tanárok számára akár

maguk az illető iskola-fenntartók által a 9., 15. és 39. §§-ban megállapított nyugdíjnal s özvegyi segélynél nagyobb, t. i. a 9. s 39. §§-ban meghatározott nyugdíj-összegeken kívül még (40 év utánra) 400 frtig fokozható nyugdíj s annak megfelelő özvegyi segély biztosítható a következő módon: 1. Az ekként biztosított többlet, csak kerek számban 100, 200, 300 vagy 400 frtnyi nyugdíj-összeg s ennek 40 % -kát tevő özvegyi segélypénz lehet. 2. Az illetők a 28. és 29. §§-ban rendelt befizetéseken felül kötelesek fizetni a biztosított többletnek egyszer mindenkorra 25 % -kát s évenként 10 % -kát. A ki a befizetést egy éven át elmulasztja, az mind a biztosított többletre, mind a befizetett összegre való minden igényét elvesztette. 3. A többletet biztosító nem lehet 55 évesnél idősebb. 4. A jelen §-ban engedett ezen felülfizetés kezdetétől számított 10 évig az illetőnek nyugdíja a 9. §. értelmében fizetetik ki, a 11-dik évtől kezdve a biztosított többlet 40 % -kát kapja, mely évenként 2 % -kal növekedik, míg nem a felülfizetés kezdetétől számított 40 év múlva az egész biztosított többletet kapja.

40. §. A nem állami és nem községi intézetek tanítóinak nyugdíjazásánál a tetteleg nyugdíjbalépés szükségességét és jogosultságát a megyei tanfelügyelő elnöklete alatt egy vegyes bizottság dönti el, melynek tagjait felerészben az illető intézet főhatósága, felerészben a közoktatásügyi minister nevezi ki. Az orvost a minister nevezi ki.

41. §. A jelen törvény határozatait a következő fokozatos rendben hajtatnak végre: 1. A jelen törvény 2. §-a értelmében nyugdíjra jogosított és ezen törvény hatálybalépésekor már alkalmazásban lévő tanítók közül csak azok kötelesek az országos néptanítói nyugdíj-intézetbe belépni, kik életük 55-dik évét még be nem töltötték, vagy a 32. §. értelmében föl nem vétettek. 2. Ezen már alkalmazásban levő bárminemű nevelők s tanítóknak (tanítónőknek) 40 beszámított szolgálati év után nyerendő évi nyugdíja 250 frtban, tíz beszámított szolgálati év után nyerendő nyugdíj összege 250 frt 40 százalékában, azaz 100 frtban, (mely a 2-dik évtől évenként 2 százalékban növekedik), özvegyeik segélypénze 84 frtban, árváik segélypénze a 18—26. §§-ok értelmében állapíttatik meg. A 8. §. értelmében beszámítható szolgálati idejük pedig 1870-dik évtől kezdve számíttatik, de úgy, hogy egyfelől a 100 frtnyi nyugdíjösszeg bárkire nézve is csak 1885-től növekedhetik 2 % -kal, s másfelől az 1876. január 1-seje után elhunytak özvegyei s árvái már 1876-dik évtől kezdve részesülnek a segélypénzben, ha az elhunyt legalább 10 — a nyolczadik §. értelmében beszámítható évig szolgált. 3. Az 1. és 2. pontban nevezett mindazon óvók és tanítók

(tanítónők) kötelesek 1875. január 1-jétől számítva befizetni az 5 % belépti díjat s a 2, illetőleg 3 % -nyi évdíjat. 4. Azon tanítóknak, kik kimutatják, hogy 1875-ben betöltötték, illetőleg betöltik 55-dik életévüket,* a közoktatásügyi minister által kitűzendő határidőig nyilatkozniok kell az iránt, hogy részesülni akarnak-e az országos néptanítói nyugdíj-alapból vagy nem? Kik a kitűzött időig nem jelentik be, hogy részesülni kívánnak, azok mindennemű befizetések alól fölmentetnek, de viszont az országos nyugdíjpénztárból semminemű végkielégítést, nyugdíjat vagy özvegy-árva gyámpénzt nem nyerhetnek. A kik pedig kijelentik, hogy kívánnak részesülni, azok kötelesek 1875-től fizetni a számukra biztosított nyugdíj-összegnek belépti díjul egyszer mindenkorra 20 % -kát és évenként 8 % -kát. Az ily tanítók nyugdíjának évi összege (növekedés nélkül) 100 frtban állapittatik meg, özvegyei egyszer-mindenkorra 100 frt, árvái a rendes segélypénzt kapják. A szolgálati idő szintén ezen §. 2. pontja értelmében számítatik.

42. §. Minden iskola-fentartó (kivéven a 31. §-ban fölmentteteket) köteles az iskolájában lévő mindegyik tanítói állomásért a meghatározott 12 frtot 1875. január 1-jétől megfizetni, még azon azon esetben is, ha az illető tanító ezen §. 4. pontja értelmében nem tagja a nyugdíj-intézetnek.

43. §. Újabb özvegy-, árva-gyámolítások és szolgálatra képtelenné létele miatt sürgőssé vált újabb nyugdíjazások évközben is eszközölhetők. A 65 éves életkor folytán igényelt s általában sürgős intézkedést nem szükségűl újabb nyugdíjazások mindig az iskolaév zártával foganatosítandók.

44. §. A jelen törvény hatálybalépteig nyugdíjazottaknak illetőségeit továbbra is az eddigi módon az tartozik fizetni, ki addig fizette. Azon tanítóknak, kik a jelen törvény 41. §-ának 1. és 4. pontja értelmében az országos nyugdíj-intézetbe nem lépnek be, egész nyugdíj-illetőségét, azon tanítóknak pedig, kiknek szolgálati idejük a 41. §. 1. és 4. pontja értelmében az országos nyugdíj-intézetnél csak 1870. évtől számíthatók be, az 1870. év előtti szolgálatukért igényelhetett nyugdíj-illetőségét azok tartoznak fizetni, kik az eddig fennállott kormányrendeletek — gyakorlat — vagy valamely akár egyházi, akár községi szabályzat avagy magánszerződés értelmében különben is kötelesek lettek volna nyugdíjazásukról gondoskodni. Ezen ügyekre nézve a jelen törvény határozatai értelmében és az eddig fennállott rendeletek figyelembe vételével a közoktatásügyi minister fog rendeletileg intézkedni.

45. §. A volt határőrvidékhez tartozott községek tanítóinak nyugdíjazását illetőleg ezentúlra is fentartatnak a tanítói osztály jogviszonyainak szabályozásáról 1871. jun. 8-án kiadott és az 1873: XXVII. törvényczikk 2. §-ban is érvényben hagyott legfelsőbb rendeletnek a nyugdíjazásra, özvegyek s árvák ellátására vonatkozó határozatai és a közoktatásügyi minster felhatalmaztatik, hogy az idézett rendelet intézkedéseit lehetőleg összhangzatba hozza a jelen törvény határozataival, akként, hogy a volt határőrvidéki iskolák tanítóinak számukra biztosított igényei ne csorbíttassanak.

46. §. A közoktatásügyi miniszter e nyugdíjügyben évenként kimutatást terjeszt a törvényhozás elé, melyben mind a legutóbbi év mérlege, mind a nyugdíj-pénztár állapota, mind a nyugdíjazottaknak és gyámoltottaknak létszáma, névsora, nyugdíj-ideje előadatik. E kimutatás egy-egy példánya megküldetik mindazon intézetek főhatóságainak, melyek az országos nyugdíj-pénztárhoz járulnak.

47. §. E törvény szentesítésével az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 145. és 146. §-a és a nyugdíjra vonatkozó minden eddigi kormányrendeletek, a mennyiben ezen törvényben fenn nem tartattak, hatályon kívül helyeztetnek.

48. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a pénzügyi miniszter biztatnak meg.

A nyugdíjtörvény végrehajtására vonatkozó utasítások.

Az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalap javára az iskola-fentartók és a tanítók által fizetendő díjakra, ezek beadására és elszámolására vonatkozólag a vallás- és közoktatási miniszter 1875. évi 32385. sz. a. következő utasítást bocsátotta ki:

A nyilvános óvodát, vagy népoktatási nyilvános tanintézetet fentartók által fizetendő díjak. 1. Az 1875. évi XXXII. t.-cz. 29. §-ának 3. pontja szerint mindenki, ki nyilvános óvodát vagy népoktatási nyilvános tanintézetet közvetlenül (habár államsegélylyel) tart fenn, legyen az akár polgári, akár egyházi község, akár társulat, akár más testület vagy egyén, az általa fentartott intézetben alkalmazott mindegyik úgy segéd-, mint ideiglenes vagy rendes tanítóért évenként külön-külön 12 frtot tartozik fizetni, még akkor is, ha a tanítói állomás esetleg nincs betöltve, sőt a 42. §. értelmében akkor is, ha a tanító oly nyugdíjintézetnek tagja, melyhez a község semmivel sem járul. 2. Ugyanazon törvényczikk 28. §-ának 4. pontja szerint

minden iskola-fentartó, akár egyházi, akár polgári község, akár más testület, társulat vagy magános egyén 10 frtot tartozik fizetni akkor, midőn az általa fentartott nyilvános iskolának vagy óvodának valamely tanítója nyugdíjaztatik, vagy szolgálat közben meghal s gyámlítandó özvegyet vagy árvát hagy maga után. 3. Szintén azon t.-cz. 34. §-sa szerint kötelesek mindazon községek, melyeknek az ezen törvénycikk szentesítésétől fogva iskolai építésre és telekszerzésre államsegély engedélyeztetett, ezen államsegélynek 3 % -át a segély végleges kifizetésétől számítandó 15 évig fizetni. 4. Az 1. és 2. pont alatt említett díjak fizetésétől ugyanazon t.-cz. 31. §-sa értelmében fölmentetnek azon óvoda- vagy iskola-fentartók, kik kimutatják s illetőleg kötelezik magukat: a) hogy tanítóiknak legalább annyi s oly mérvű nyugdíjat és gyámpénzt biztosítottak, mint a minőt az idézett t.-cz. 9—15. és 19. §§-sai értelmében nyernének; b) hogy tanítóik a nyerendő nyugdíj és gyámpénz arányában nincsenek nagyobb mérvű befizetéssel terhelve, mint a mennyit az idézett t.-cz. róla rájuk; c) hogy az intézetükbe más nyilvános intézetből átlépő s az 1875. évi XXXII-ik t.-cz. értelmében az országos nyugdíj-pénztárból nyugdíjra és gyámpénzre jogosított tanítóknak mindazon szolgálati éveit beszámítják, melyek az idézett t.-cz. értelmében is beszámíttatnának.

Az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézetbe fölvelt tanítók, tanítónők, óvók és óvónők által fizetendő díjak. A) Egyszer-mindenkorra köteles az 1875. évi XXXII. t.-cz. 28—39. és 41. §§-ai értelmében az országos tanítói nyugdíj- és gyámalapba fizetni: 1. az, ki tanítói (óvói) állomásra első ízben alkalmaztatik, ezen alkalmazásban részére biztosított teljes nyugdíj összege 5 % -át; 2. az, ki szolgálata közben oly állomásra lép elő, mely számára magasabb nyugdíj-összeget biztosít, az előbbi és újabb legnagyobb nyugdíjösszeg között levő különbözetnek 50 % -át; 3. az, ki az idézett t.-cz. 39. §-a értelmében a rendes nyugdíjon kívül még 100—200—300 vagy 400 frtnyi nyugdíjtöbbletet biztosít, ezen többletnek 25 % -át; 4. az, ki az 1875. évben 55-ik életévét betöltötte, illetőleg betölti és saját kívánságára az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézetbe fölvéttetett, a részére biztosított 100 frtnyi nyugdíjnak 20 % -át; végre 5. az országos tanítói nyugdíj és gyámalap terhére nyugdíjazott minden oly tanító, tanítónő, óvó és óvónő, kinek gyámpénzre jogosított felesége vagy gyermeke van, nyugdíjaztatásakor a nyert nyugdíjnak 2 % -át.

B.) Egész szolgálat tartama alatt évenként köteles fizetni az 1875. évi XXXII-ik t.-cz. 29., 39. és 41. §-sai értelmében: 1. minden

óvó, segédtanító s elemi rendes tanító (illetőleg óvónő és tanítónő) a 40 évi szolgálat után számára biztosított rendes nyugdíjnak 2 % -át; 2. minden felső nép- és polgári iskolai rendes tanító s általában mindenki, kinek 40 évi szolgálata után 400 frt rendes nyugdíj van biztosítva, ezen nyugdíj 3 % -át; 3. azon tanító, óvó (illetőleg tanítónő és óvónő), ki az 1875. évben 55-ik életévét betöltötte, illetőleg betölti és saját kívánságára az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézetbe fölvetetett, a részére biztosított 100 frt nyugdíjnak 8 % -át; 4. az, ki a rendes nyugdíjon kívül az idézett t.-cz. 39. §-sa értelmében 100—200, 300 vagy 400 frt nyugdíj-többletet biztosít, ezen többletnek 10 % -át; 5. az 1875. évi XXXII-ik t.-cz. hatálybalépésekor már alkalmazásban volt, az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézetbe belépett mindazon bárminemű tanítók, tanítónők, óvók és óvónők, kik az 1875. évben 55-ik életévüket még be nem töltötték, az idézett t.-cz. 41. §-a szerint — az általuk esetleg biztosított nyugdíj-többletet kivéve, — 40 évi szolgálat után csak 250 frtnyi nyugdíjra lévén jogosítva, általuk az ezen utasítás II. A. szakaszának 1-ső és B. szakaszának 1. és 2-ik pontja alatt említett díjak is ezen nyugdíj-összeg után fizetendők.

A díjak beszedése. 1. A jelen utasítás I-ső szakaszának 1-ső pontjában említett 12 frt, továbbá a II. A. szakaszának 1., 2. és 4. pontjában érintett 5 % 50%, illetőleg 20% s az esetleg biztosított nyugdíjtöbblet után járó, ugyanazon szakasz 3-ik pontjában fölhozott 25%; végül II. B. szakaszának 1., 2. és 3-ik pontjában említett 2%, 3% és 8%, úgyszintén az esetleg biztosított nyugdíjtöbblet után ez utóbbi szakasz 4. pontja szerint járó 10% az 1875. évre egyszerre fizetendő, illetőleg az 1875. évi XXXII. t.-cz. 30. §-a értelmében a község által beszedendő, és az illető m. kir. adóhivatalba késedelem nélkül szállítandó. 2. Az 1876. évtől kezdve a díjak félévi előleges részletekben szedetnek be a község által, és szállítatnak az illető adóhivatalba. 3. A beszedendő díjakról a vallás- és közokt. m. kir. miniszterium számvevősege által minden község részére külön befizetési jegyzék állíttatik ki, melyben a nyugdíjintézetbe felvett községbeli ügy községi, mint felekezeti tanítók is foglaltatnak. 4. Ily befizetési jegyzék az adóhivatalnak az 1875. évre egy főkimutatás kíséretében két példányban küldetik meg, az egyiket magánál tartja meg, a másikat pedig az illető községnek adja át, az abban előírt díjak bevezetése végett. Az 1876. évtől kezdve félévenként küldetnek ily jegyzékek az adóhivatalhoz. 5. Midőn a község a beszedett díjakat az adóhivatalba befizeti, az adóhivatal azon jegyzéken, melyet magá-

nál visszatartott, a község által fizetett díjak átvételét nyugtatja s ezen nyugta gyanánt szolgáló jegyzéket a községnek átadja; a község pedig ugyanazon díjaknak az adóhivatalba történt beszállítását az adóhivataltól vett befizetési jegyzéken ellennyugatja. 6. Az adóhivataltól nyert, nyugta gyanánt szolgáló befizetési jegyzék a község által saját levéltárában gondosan őrizendő, hogy azon esetre, ha bármely időben a befizetés iránt kérdés merülne fel, magát ezen jegyzékkel igazolhassa. 7. Minthogy ezen befizetési jegyzékek csak a polgári község nevére vannak kiállítva, azon esetben, ha valamely községben több oly felekezet léteznék, melynek külön-külön felekezeti iskolája van, a díjak a tanítók száma szerint az illető felekezettől, illetőleg tanítóiktól szedendők be. 8. A tanítók külön befizetési ívet kapnak, mely a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium által az 1875. évi XXXII-ik t.-cz. végrehajtására kinevezett bizottság részéről állítatik ki. 9. Ezen befizetési ív, mely a nyugdíjintézetbe fölvevő tanítóknak igazolványul szolgál arra nézve, hogy a nyugdíj-járulékokat pontosan megfizették, az illető tanítók, tanítónők, óvók és óvónőknek a jelen utasítás II. szakaszának A. betű 1., 3. és 4. valamint B. 1., 2., 3., 4. és 5. pontjában említett egyszer mindenkori és az első évi díjaknak tényleg megtörtént befizetése után fog kiállítatni, s részökre a fölöttök álló illető hatóság útján kiadatni. 10. Az egyszer mindenkori és az első évi díjak befizetését az 1875. évi XXXII-ik t.-cz. végrehajtására kirendelt bizottság, a következő évi díjakat pedig az ezen befizetési ív illető hasábjában az iskolaszék vagy más iskolai hatóság nyugtatja. 11. Ezen befizetési ív nyugdíjazás alkalmával fő-okmányul szolgálandó, s a nyugdíjért való kérvényhez lesz csatolandó. 12. A tanítók létszámában történt bárminemű változás, az ezt előidéző körülmények megnevezése mellett, az illető tanfelügyelőnek a község által azonnal bejelentendő.

A díjak kezelése és beszámolója. 1. Az adóhivatal ezen díjakra «országos tanítói nyugdíj- és gyámalap» cím alatt külön naplót nyit. 2. Ezen naplóba az 1875. évre fizetendő díjakat községenként sommásan egyszerre, az 1876. évtől járó díjakat pedig a jelen utasítás III. szakaszának 2-ik pontja értelmében előleges félévi részletekben szintén községenként és sommásan veszi be s a bevételi napló-czikkhez az illető bevételi tétel okmányolásául az 1875. évre fizetett díjakról az egész évre kiállított, és a község által ellennyugatott, 1876-tól pedig, a fél évre kiállított s hasonlóan ellennyugatott befizetési jegyzéket csatolja. 3. A fő-kimutatást egyszersmind miniszteri rendeletet a díjak befizetésének kellő ellenőrzése s nyilván-

tartása czéljából az adóhivatal visszatartja, abba az iskola-fentartók és tanítókra kivetett, és a községek által befizetett díjakat az I., II., III. és IV. római számokkal jelzett lerovási hasábokba a bevételi adatokra és naplócikkre való *hivatkozással bejegyzi*, egyúttal az illető községre szóló, magánál visszatartott befizetési jegyzéknek második példányát a teljesített befizetést igazoló záradékkal ellátva, a községnek nyugta gyanánt kiadja, s csak midőn ily módon már valamennyi község által a befizetések teljesítettek, a kérdéses főkimutatást is az utolsó bevételi naplócikkhez csatolja. 4. Minden hó végén az említett napló szabályszerűen lezárandó, s végeredménye az illető napló hozzácsatolása mellett, a többi közalapok s alapítványok módjára a forgalmi naplóba beállítandó.

Általános határozatok. A község vagy iskola-fentartó, úgy szintén a nyugdíjintézetbe felvett tanítók, tanítónők, óvók s óvónők, biztosított nyugdíjaik után fizetendő járulékokat 1876-tól kezdve is róhatják le egyszerre az egész évre, félévenként azonban kötelesek azokat előlegesen befizetni. Ha azonban az illető a befizetést egy év alatt elmulasztja, a biztosítás az 1875. évi XXXII. t.-cz. 38. §-ban említett nem állami nyilvános tanítóképezdek, valamint a kormány által elismert óvodai nyilvános képezdek okleveles tanárai, tanítói és tanítónőire nézve ugyanazon §. d. pontja értelmében megszűntnek tekintetik, és az eddig befizetett összeg az alap tulajdona marad. Ellenben a nyilvános népoktatási tanintézetek, a nyilvános árva és szegény gyermekeket nevelő intézetek s szeretetházak, úgy szintén a nyilvános kisdedóvó intézetek tanítóitól s tanítónőitől, nevelőitől s nevelőnőitől az általuk biztosított nyugdíj-összeg után fizetendő járulékok, szükség esetén végrehajtás útján fognak behajtatni. Minthogy továbbá a néptanítói nyugdíjtörvény 41. §-a 1. pontja értelmében, a most idézett törvény 2. §-ában jelzett nyugdíjra jogosított; és ezen törvény hatályba léptekor már alkalmazásban volt mindazon tanítók és tanítónők, kik életük 55 évét még be nem töltötték, az országos nyugdíjintézetbe belépni kötelesek: figyelmeztetnek ezennel mindazok, kik ezt eddig bármilyen okból tenni elmulasztották, hogy a törvény ama követelményének a jelen utasítás keltétől számítandó 90 nap alatt eleget tenni siessenek, minthogy ellenkező esetben a kormány kénytelen lenne a mulasztók ellen a legnagyobb szigorral eljárni. A tanfelügyelők szigorú kötelességéhez fog tartozni, a felett őrködni, hogy ily mulasztások a nyugdíjra jogosítottak részéről jövőre el ne követtessenek, azon községek pedig, legyenek azok akár polgári, akár egyházi községek, akár társulatok, akár testületek, melyek kebelében oly tanító, vagy

tanítónő van, kik magukat kötelességszerűleg az országos nyugdíjintézet tagjául be nem iratták, ha ezt a tanfelügyelőnek vagy közvetlen a felettök álló hatóságnak be nem jelentik, a legérzékenyebb pénzbírsággal fognak büntettetni. Azon községek, melyek saját maguk tanítói nyugdíjalappal rendelkeznek, a nyugdíjszabályzatot, ha ezt eddig még fel nem terjesztették volna, a jelen utasítás keltétől számítandó 30 nap alatt bemutatni kötelesek. Azon tanítók vagy tanítónők végre, kik a törvény hatályba lépésekor már tagjai voltak valamely nyugdíjintézetnek és az országos nyugdíjintézetbe belépni nem kívánnak, kötelesek azon nyugdíjintézetek alapszabályainak a jelen utasítás keltétől számítandó 60 nap alatti bemutatása által igazolni: *a)* hogy ama nyugdíjintézet részökre legalább is annyi és oly mérvű nyugdíjat vagy gyámpénzt biztosít, mint a minőt azok a jelen törvény értelmében nyernének; *b)* hogy a nyerendő nyugdíj vagy gyámpénz arányában nincsenek nagyobb mérvű befizetésekkel terhelve, mint mennyit a jelen törvény róna rájuk; végre *c)* hogy ama nyugdíjintézet az egész szolgálati idejüket, bárhol lett légyen az töltve, nyugdíjukba beszámítja.

Budapest. 1875. évi december hó 30-án.

A nem okleveles tanítóknak az orsz. nyugdíjintézetbe föl vételéről rendelkező, 1877. márczius 20-án 5716. sz. a. kiadott rendelet így hangzik: Az 1875. XXXII. t.-cz. 2-ik §. 1. p. értelmében csak azon nyilvános népiskolai tanítók, segédtanítók vagy tanítónők lehetnek az idézett törvényezikk által alkotott orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalap tagjai, kik az 1868. XXXVIII. t.-cz. 133. §-ban meghatározott oklevéllel bírnak, valamint azon, bár nem okleveles tanítók, kik az 1868. XXXVIII. t.-cz. kihirdetésekor már mint rendes tanítók alkalmazva voltak és azóta tanítói képességüket, vagy gyakorlatilag az állami tanfelügyelő előtt, vagy valamely nyilvános képezdében letett vizsga által igazoltak és erről bizonyítványt mutathatnak fel. Az idézett törvényezikk végrehajtására kirendelt bizottság az eddig beérkezett nyugdíjadatakból meggyőződést szerzett, miszerint számtalan oly tanító van tényleg alkalmazva, kik a fentebb előadott törvényes kellékekkel nem bírnak s e szerint a törvény szigorú alkalmazása esetén az országos tanítói nyugdíjintézet jótéteményeiben sem részesíthetnének. Az érintett bizottság javaslata folytán, tekintetbe véve a törvény főczélját, t. i. azt, hogy azon tanítók és esetleg azok özvegyei és árvái, kiknek nyugdíjazásáról illetőleg más ellátásáról eddig vagy épen nem, vagy

nem eléggé volt gondoskodva, ezentúl biztosítva legyenek. tekintetbe véve továbbá a kezdet nehézségeit, valamint azt is, hogy az illető tanítók jóhiszeműleg foglalván el állomásaikat az azzal egybekötött vagy szerzendő jogokra is igényt vélték tarthatni, ezennel elrendelem, hogy az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalap tagjaivá azon tanítók is felvétessenek, kik 1868. évtől az 1875. 32. t.-cz. életbeléptéig illetékes egyházhatóságai által az eddig dívott gyakorlat szerint lettek alkalmazva, habár a népoktatási törvény 133. illetve 102. §§-nak nem is tettek volna eleget.

A tanítók, azok özvegyei és árvái nyugdíjazásának végrehajtási módoszata. (Kelt 1879. decz. 16-án; 35,111. sz. a.) «A tanítók, azok özvegyei és árváinak nyugdíjazása iránt mind inkább szaporodó kérvények legnagyobb része vagy teljesen fölszereletlenül, vagy hiányosan fölszerelve küldetnek be, mi által egy és ugyanazon ügyben többszörös közbeeső intézkedés válván szükségessé, az illetők törvény által biztosított nyugdíjuk, illetőleg segélyök és gyámpénzök élvezetéhez a szabályszerű idő alatt nem juthatnak, és a központi kormányzat teendőit indokolatlanul tetemesen szaporítják. Minthogy pedig közelvén az 1880-ik év, melyben a tanítók az 1875. 32. t.-cz. által biztosított joguknak teljes élvezetébe lépnek, és ezen körülmény által a nyugdíj-kérvények száma előre láthatólag még inkább fog szaporodni: halaszthatlannak mutatkozott a tanítók, valamint azok özvegyei és árváinak nyugdíjazása, illetőleg segélyezése tárgyában benyújtandó kérvények mikénti fölszerelése és első fokú elintézése körüli eljárásra nézve a kellő utasítás megadása s egyszersmind az 1875. 32. t.-cz. 44. §. által törvényerőre emelt régibb nyugdíj-szabályoknak hiteles másolatban leendő megküldése. Mit $\cdot/$. és $\cdot//$. alá mellékelten teljesítvén, felhivom nagyságodat, hogy az ügymenet gyorsasága és az érdekelt tanítók érdekében az utasításban foglaltakhoz szigorúan ragaszkodjék és annak értelmében járjon el. «Ennélfogva van szerencsém a főtisztelendő egyházm. hatóságnak az érintett utasítást és a *szorosan vett magyarországi gör. kath. és róm. kath. tanítókra nézve felállított és részben még most is érvényben álló régibb szabályok kivonatát becses tudomás és az abba foglalt intézkedéseknek az egyházhatósági közegekkel, miheztartás végett leendő köröztetése végett tisztelettel megküldeni.*»

Ratio educationis publicae totiusque rei Literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. (Signatum Pestini, die Feb-

ruarii 1793.) 290. §. Pensio emeriti Professoris, nisi eidem adeptione majoris Sacerdotii, aut Officii utilioris, aliave quapiam ratione ex ordinatione et gratia Regia provisum fuerit, post expletos in Universitate, Academia, Gymnasio, vel Grammatica doctionis annos decem, erit tertia; post viginti dimidia Stipendii pars. Qui vero triginta universim annos in Scholis docendo consummavit, dignus profecto est, cui Stipendium integrum in pensionem cedat e vectigalibus illius Fundi, ex quo suam antea mercedem solebat accipere. De Administratoribus Scholarum Vernacularum sic est statutum: Qui Stipendia habent ex aerario literario, pensionem quaque suam ab eodem sument. — Magistris Scholarum Primarium, et Capitalium peculiaris est Pensionum Fundus in aere olim e Didactris Scholarum publicarum collecto, et apud aerarium publicum foenori locato, qui si forte non suffecerit, complementum congruae pensionis dabitur e Fundo Studiorum pro illa Stipendii parte quam quis inde, dum docuit, levavit. Alii, quos Urbes et Oppida, ceteraeque Incolarum Communitates suo in gremio aluerant, si deficiant, earum erit aequitatis et providentiae bene de ipsis meritos convenienter sustentare. Uxoribus viduis, et si unum duntaxat annum cum Magistro vixerint, generaliter competit tertia illius Stipendii portio, quod Viri muneri Scholastico immortalui habuere. Si quis autem horum in usu pensionis positus cedat e vita, pensio erit emetienda Viduae ex illo Stipendio, quo Maritus tunc fruebatur: cum ad Statum pensionis transiit.

Jegyzet. 290. §. Az elaggott tanároknak nyugdíját, hacsak azokról valamely magasabb papi állás, vagy jövedelmezőbb hivatalnak elnyerése által, vagy bármi módon királyi kegyelem vagy rendelet által gondoskodva nem lett, az egyetemen, akadémián, gymnasiumban vagy az elemi iskolákban eltöltött tíz évi tanítás után, fizetésüknek harmadrésze képezi; 20 év eltöltése után pedig fizetésüknek fele. A ki pedig az iskolákban való tanítással 30 évet töltött el, valóban méltó arra, hogy teljes fizetéssel menjen nyugdíjba, azon alap jövedelméből, a melyből azelőtt fizetését huzta. A hazai nyelvű iskolák igazgatóit illetőleg (A népiskolai tanítókat) következőkép rendeltetik: A kik fizetésüket a tanulmányi (kincstárból) pénztárból kapják, nyugdíjaikat is onnét nyerik. — A felsőbb iskolák tanárainak nyugdíját egy külön alap képezi, mely a nyilvános iskolák tanpénzeiből áll s mely a kincstárnál kamatra van elhelyezve, mely ha esetleg nem volna elegendő, a tanulmányi alaphoz fog megfelelőleg kiegyenlítettetni, még pedig azon fizetésnek megfelelőleg, melyet az illető élvezett, míg tanított. Mások, a kiket a fővárosok, városok és egyéb községek saját hatáskörükben tartottak, ha elaggnak, azok igazságosságából és előrelátásából következik, hogy róluk érdemeikhez mérten gondoskodtassék. Őzvegy nőket, hacsak egy évet éltek is együtt a tanítókkal, általában megilleti azon fizetésnek harmadrésze, a melylyel a férjek bírtak életükben iskolai állásuknál fogva. Ha pedig ezek közül valaki így nyugdíjba helyezve hal el, az özvegynek nyugdíja azon fizetésből veendő ki, melyet a férj élvezett akkor, midőn nyugdíjba lépett.

Az 1824. évi június 21-én 7644. sz. a. kelt s 16542. helytt. számmal intézvényezett udvari rendelet: *Sacro etc. benigne intimandum. Repraesentatione, quam Consilium hoc Regium Locumtenentiale quoad Pensionem oppidi Gölnitz denatorum Docentium Josephi, Stephani, et Joannis Friedmácsky reliatis viduabus qualiter dependendam de dato 2-o April. 1822. Nro 8087. horsum submiserat, altissimo obtutui abhinc demisse substrata. atefatam suam Majestatem Sacratissimam instar generalis normae benigne ordinare dignatam esse, ut Docentibus qui in pluribus Locis munere hocce functi sunt, dum ipsi, aut eorum viduae Pensione provideri debent, haec pensio integra per illam Communitatem, aut fundum, cui talis. Docens ultimo servivit, dependatur; atque in pari conformitate etiam antelatis duabus viduabus Pensio normalis a die obitus maritalis, et cum imputatione eorum, quae iisdem titulo hocce hucdum nefors suppeditata legitimari possunt, calculanda: e Cassa Communitatis oppidi Gölnitz praestetur. Quae altissima Resolutio Regia *velut pro norma in similibus desertura*, Consilio huic Locumtenentiali Regio penes remissionem actorum, sub praecitato dato isthuc substratorum, reflexe etiam ad repraesentationem ejusdem Regii Locumtenentialis Consilii, quoad Graphidis Magistrum jubilatum Zagrabiensem Joannem Schauf ddto 24-o Februarii a. e. Nro. 4247. horsum factam, cujus acclusa perdg. isthic advoluta sunt, superindegre editum sub Nro 4963/196. a. e. Decretum Aulicum, sine faciendarum congruarum Dispositionum hisce nota redditur. Datum Viennae die 21. Junii 1824. Princeps Franciscus Koháry Johannes Nep. e L. B. Malonyai ad benignum etc. Mandatum. Josephus Sorsich.*

Jegyzet. Ő Felsége stb. stb. kegyelmesen tudtul adatik. Azon jelentésre, melyet ezen királyi helytartótanács Friedmanszki József, István és János elhalálozott tanítók özvegyeinek részére Gölnitz városa nyugdíjának kifizetése iránt a legfelsőbb helyen való betekintés végett alázatosan esedezvén ide 8087. sz. a. 1822. April 2-án küldött: Ő Felségének általános zsinórmérték gyanánt kegyesen rendelni méltóztatott, hogy azon tanítóknak, kik több helyen működtek ilyen hivatásban, midőn ők vagy özvegyeik nyugdíjra szorulnak, ezen nyugdíj sértetlenül azon község által vagy alaphól fizetessék ki, a melynek a tanító, mint ilyen utójára szolgált; hasonlóan az előbbi két özvegy részére is az általános nyugdíj számítandó, még pedig férjük halálának napja óta és mindazoknak betudásával, melyekről be tudják bizonyítani, hogy mi czímen élvezték: ez Gölnitz városa községpénztárából fizetessék. Ezen legmagasabb királyi (rendelet) határozat, *mint hasonló esetekben zsinórmértékül használandó példa* (norma) ezen királyi helytartótanácsnak a fenti datum alatt ide felterjesztett irományainak visszacsatolása mellett, vonatkozva a helytartótanácsnak Schauf János zágrábi érdemeket szerzett (jubilált) rajzmester ügyében f. é. febr. 24-én 4247. sz. alatt

tett felterjesztésére, melynek mellékletei ide záratnak. mint ujonnan 4963-196. f. é. sz. a. kiadott udvari rendelet a megfelelő intézkedések tekintetéből ezennel visszaküldetik. Kelt Bécsben, 1824. június 21-én. Koháry Ferencz herczeg és Malonyai Nep. János báró kegyes stb. stb. meghagyásából. Sorsich József.

1845. évi helyt. tanácsi sz. a. «Magyarországi elemi tanodák szabályai»-ból. 71. §. Ha a főlebb előszámlált fizetéssel alkalmazott tanítók (tanodai egyének) öregség vagy más alapos ok miatt kötelességüket nem folytathatják, nyugdíjat követelhetnek; az egész fizetési nyugdíj elnyerhetésére a tanodai rendszer következtében 30 évi hű és buzgó szolgálat kitüzetvén, minden egyéb nyugalmazási elvekre és szabályokra nézve a köz- és álladalmi hivatalnokokhoz hasonlítottanak. Kedvezőbb ellátás iránti szerződés szabad és érvényes; ellenben ama szabályoknak megszorítása még önkénytes lemondás mellett is tilos.

A nyugdíj, segély és gyámoltási díjakért való folyamodás fölszerelése és első foku elintézése a vallás- és közoktatásügyi miniszternek most idézett, 1879. decz. 11-én 35111. sz. a. kiadott «Útastásával» következőleg szabályoztatik:

1. A tanítók nyugdíjazása sürgős intézkedést nem szükségő rendkívüli esetek kivételével, mindig az iskolaév zártával lévén logatosítandók (lásd 1875. XXXII. t.-cz. 43. §.), a tanítók körrendeletileg értesítendők, hogy nyugdíj vagy végkielégítés iránti kérvényeiket mindenkor a tényleges szolgálat alatt nyujtsák be, minthogy ellenkező esetben állomásaikról történt távozásuk lemondásnak fogván vétetni, a nyugdíjba lépés szükségességének és jogosult voltának meg nem állapíthatásából eredő következményekért egyedül önmagukat okolhatják. 2. A tanítók, azok özvegyeinek és árváinak nyugdíjazása, illetve segély és gyámpénz iránti folyamodványaik, mindenkor az illető tanfelügyelőhöz nyujtandók be s következő okmányokkal szerelendők fel.

1. A tanítók nyugdíj vagy végkielégítés iránti kérvényeihez csatolandók: a) A tanító keresztlevele. b) A tanítói pályán töltött összes szolgálatát, a megfelelő időrendben pontosan és hitelesen előtűntető szolgálati okmányok. Ha ezen bizonyítványokból a szolgálati idő folytonossága ki nem tűnnék, a félbeszakítás indoka az 1875. XXXII. t.-cz. 8-ik §-a értelmében hiteles okmányokkal igazolandó. c) Az országos tanítói nyugdíj és gyámalap javára kivetett díjak pontos megfizetéséről szóló adóhivatali nyugta vagy jövőben a tanítók részére küldendő «Igazoló ív», melyben a teljesített fizetés igazoltatik. d) Oly tanítók, kik a tanítói nyugdíj törv. (44. §.) alapján az 1870. év előtti szol-

gálatok után az állam, vagy az orsz. tanítói nyugdíjalapon kívül, a régebben fennállott kormányrendeletek, gyakorlat vagy valamely egyházi, községi szabályzat avagy magán szerződés értelmében, más alap vagy község avagy testülettel szemben végellátásuk tekintetében igényt formálhatnak, ezen igényük érvényesítésére vonatkozó okmányt, legyen az szerződés, alapszabály, gyakorlatra vagy szabályra vonatkozó bizonyítvány. *e)* A *d)* pont alatti esetekben, a szolgálat utolsó évében élvezett, tisztán tanítói állomása utáni járandóságairól szóló díjlevél. *f)* A netán terménybeli járandóságoknak a legközelebb múlt 10 évi átlag szerint számított pénzértékének hiteles kimutatása.

II. Az özvegyek segélydíj iránti folyamodványaihoz a szerint, a mint az özvegy csupán az állam vagy az orsz. tanítói nyugdíjalapból vagy máshonnan is igényelhet özvegyi segélyt, a fenti okmányokon kívül még következők csatolandók: *h)* A férj elhunytáról szóló anyakönyvi kivonat. *i)* Az özvegy és netán hátramaradt árva keresztlevele. *j)* Házassági anyakönyvi kivonat, továbbá: *k)* a férj haláláig való együttélésről szóló lelkészi bizonyítvány. *l)* Végre: ha együtt nem éltek, hiteles alakban kimutatandó, hogy az elválásra melyik fél szolgáltatott okot.

III. Az árva gyámpénz iránti folyamodványaihoz. *a)* A szülők elhunytáról szóló anyakönyvi kivonat. *b)* Az árva keresztlevele, melyben a törvényes születés kitüntetendő. *c)* Az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe fölvev szülők által teljesített fizetésről szóló nyugtak vagy «Igazoló iv». *d)* Ha az árva az orsz. tan. nyugdíjalapon kívül máshonnan is tart segélyre igényt, ezen igényének megállapítására vonatkozó okmány. *e)* Annak igazolása, hogy az illető árva nem részesül-e akár állami, akár egyházi közsegélyben, ösztöndíjban, vagy nincsen-e valamely nevelőintézetbe fölveve? *f)* Egészen szülőtlen árva folyamodványaihoz a felsoroltakon kívül még a törvényes gyámot igazoló hatósági bizonylat is melléklendő.

3. Ha valamely tanító kérelmét az 1875. XXXII. t.-cz. 6-ik, illetve 7. §. 2-ik pontjában foglaltakra alapítja, vagy a 10. és 11. §§-ban érintett esetekben a kir. tanfelügyelő a nyugdíjba lépés szükségességét és jogosultságát megállapítandó bizottság kirendelése végett szabályszerű felterjesztést tesz, melyben két tagot és az eljáró orvost (ki soha sem lehet a megvizsgálandó gyógykezelő orvosa) kinevezés végett megjelöli. Megjegyeztetik, hogy a 7-ik §. 1-ső pontja alatt foglalt esetben bizottsági eljárás szükségtelen s ily esetben a folyamodványt az alább következők szerint illetékes foruma elé terjeszti, a jogos nyugdíj megállapítása és kirendelése

végett. 4. Állami, községi és magántanítók szolgálatképtelensége ügyében a bizottság a tanfelügyelő elnöklete alatt a közigazgatási bizottság két tagjából és az orvosból áll, mely bizottság felekezeti vagy valamely társulat, esetleg testület által fentartott iskolánál alkalmazott tanító ügyében, a 40-ik §. alapján, az illető intézet főhatósága által kiküldendő két taggal egészítették ki, mi végből az illetékes hatóság a ministerium által két tag kiküldésére felhivatik.

Ezen bizottságok a nyugdíjat nem szabhatják meg, sőt javaslatot sem tehetnek, csupán az 1875. XXXII. t.-cz. 6., 7., 10. és 12-ik §§-ban foglaltak szem előtt tartása mellett megállapítja, vajjon az illető tanító végleg és teljesen, vagy csak valamely múlt betegség következtében ideiglenesen szolgálatképtelen-e és a tapasztaltak alapján kimondja a nyugdíjba lépés szükségességét és jogosultságát. *a)* Községi tanítóknál az ideiglenes szolgálatképtelenség esetén egyuttal intézkedik a fenforgó helyi körülmények és szokások számbavételével, az ideiglenesség tartamára (mi egy évnél többre nem terjedhet) a tanító helyettesítése iránt s az ebből eredő költség fedezésére a szabadságolt tanító javadalmának megszorítását is kimondhatja, de csak oly mértékben, hogy az illető szabadságolt tanítónak legalább annyi fizetése szabad élvezetére maradjon, mennyit esetleg nyugdíja tehetne. Ezen eljárásról a legközelebbi közigazgatási bizottságnak a kir. tanfelügyelő, helybenhagyás végett, jelentést tesz. *b)* Felekezeti tanítóknál előforduló hasonló esetekben az ideiglenesség tartamára teendő intézkedés végett az illetékes egyházhatóságot kiküldöttei által rögtön megkeresi. Az egyházhatóság által teendő intézkedés eredményét a tanfelügyelő figyelemmel kíséri és szükség esetén a ministeriumhoz jelentést tesz.

5. A bizottság határozatáról felvett jegyzőkönyv, ha az illető tanító állami, vagy oly községi felekezeti tanító volt, ki az országos tanítói nyugdíj és gyámintézetbe felvétetett, valamint az ily tanítók özvegyeinek és árváinak segély iránti folyamodványa az összes fentebb részletesen felsorolt okmányok kíséretében közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz terjesztendő, hol megállapíttatván az orsz. tanítói nyugdíjalap terhére fizetendő nyugdíj, segély- vagy gyámpénz, a bemutatott okmányok alapján, a nyugdíjtörvény 44. §. által további érvényben fentartott régebbi gyakorlat, szabály vagy kiadott rendeletek értelmében még követelhető nyugdíj megállapítása, illetőleg első fokú határozathozatal végett az összes ügyiratok az illető köztörvényhatósághoz fognak küldetni. 6. Ha pedig az illető tanító nem volt tagja az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek, úgy a bizottság által felvett jegyzőkönyv a vég-elbánás iránti felszerelt kérvénnyel együtt, közvetlenül a köz-

törvényhatósághoz. az idézett 44-ik §. által érvényben fentartott régebbi gyakorlat. szabály vagy kiadott kormányrendeletek értelmében hozandó első fokú határozat végett átteendő. Ezen eljárás alól kivételnek az ágost. hitv. és helv. hitvallású felekezeti tanítók nyugdíjkérvényei, melyek további elbírás végett az illetékes egyházhatósághoz küldendők, illetőleg a bizottságban résztvett kiküldött tagoknak átadandók. A köztörvényhatóság határozatát, úgy a nyugdíj fizetésére kötelezett féllel, mint a nyugdíjazandó tanítóval írásban közli, melyben világosan kiteendő, hogy a meg nem elégedő fél a kézbesítéstől számítandó 15 nap alatt felfolyamodhatik. 7. Az országos nyugdíjintézetbe fel nem vett tanítók özvegyeinek nyugdíj kérvényei, hasonlólag az illetékes köztörvényhatósághoz adandók át első fokú határozathozatal végett. 8. A köztörvényhatóság első fokú határozatát azon törvény, kiadott rendelet, szabály, gyakorlat vagy szerződés alapján hozza, melyet az illető tanító a I. Szakasz *d)* betűje értelmében igazolni tartozik.

9. Az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe felvett tanítók árváinak nyugdíjazása iránt, ha az magán úton nem kérelmeztenék, a kir. tanfelügyelő hivatalból tartozik felterjesztést tenni. Ugy szintén hivatalból tartozik ellenőrzést gyakorolni a fölött, vajjon az ily állami segélyben részesített árvára, a segély elnyerése után nem forognak-e fenn a III. Szakasz *c)* betűje alatt érintett körülmények, mely esetben azonnal jelentést tenni tartozik.

10. A köztörvényhatóság által hozandó első fokú határozatok alkalmával a hiteles másolatban idezárt s az 1875. XXXII. t.-cz. 44-ik §. által törvényerőre emelt következő régebbi szabályrendeletek szolgálnak zsinórmértékül, jelesen: *a)* a «Ratio educationis publicae» 290. §., továbbá: *b)* az 1824. évi július 21-én 7644. sz. a. kelt s 16542 helytartótanácsi számmal intézményezett udvari rendelet, és végre: *c)* az 1845. évi 25224. helytartótanácsi szám alatt Magyarország elemi tanodái részére kiadott szabályrendelet 71-ik §-a. Ezen idézett szabályrendeletek csupán a szorosan vett magyarországi róm. kath. és gör. kath. tanítókra vonatkoznak, nem pedig az erdélyi hasonló jellegű tanítókra is, mivel ez utóbbiakra hatálya soha sem terjesztetett ki. 11. Az 1873. évi 7053. sz. a. kiadott körrendeletben a községi tanítók nyugdíjazása a községek köteleességévé tétetvén, előforduló esetben a fenti szabályok ezekre is alkalmazandók. 12. A fent idézett rendeletek szerint a tanítót 10 évi szakadatlan szolgálata után, szolgálati utolsó évében élvezett fizetésének egyharmada, betöltött 20 évi szolgálat után fele- és teljes 30

évi szolgálat után az egész fizetés illeti nyugdíjképpen: 10 évnél kevesebb szolgálatért nyugdíj nem jár. 13. Tekintettel az 1845. évi 25225. helytartótanácsi sz. a. kiadott szabályrendelet 71-ik §-nak végpontjában foglaltakra, a tanítói szolgálat után kiérdemelt nyugdíj, a tanítótól a nyugdíjról való előzetes lemondás esetében sem vonható meg. 14. A nyugdíjra jogosult tanítók özvegyei férjük legutolsó évi fizetésének mindenkor egy harmadát nyerik évi nyugdíjúl.

15. Az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe fel nem vett községi, róm. kath., gör. kath. tanítók, valamint özvegyeik és az illető iskolafentartók között a tanító, illetve özvegyi nyugdíjakra vonatkozólag köthetők szerződések is, úgy azonban, hogy a mellékelt szabályrendeletekben ezen tanítók és özvegyeikre kikötött kedvezmények csorbulást nem szenvedhetnek. Ezen szabályrendeletekbe ütköző szerződés érvénytelen, ellenben kedvezőbb ellátás iránt kötött szerződés szabad és érvényes. Az illető tanító és iskolafentartó között létrejött szerződés az özvegy nyugdíjjogosultságát nem érintheti. 16. Nyugdíjba beszámítható fizetés gyanánt csak a tisztán tanítói jövedelem vehető. A kántori járandóságok, lakbér, kegyadományképen élvezett jövedelem, a vallás vagy tanulmányi alapból nyert járulékok a nyugdíjba nem számíthatók be, ha csak az illetők beleegyezésüket nem adják. 17. Ott, hol a tanítói jövedelmektől a kántori járandóságok elkülönítése nehézségekkel jár, az iskolai vallomány vagy ennek nemlétében a canonica visitatio veendő irányadónl. Ha pedig a tisztán tanítói jövedelem ezekből sem volna a valóságnak megfelelően vagy mindkét fél megnyugvására kideríthető, az esetben a járás szolgabírája által a felek kölcsönös kihallgatása után felvett jegyzőkönyv adatai fognak irányadónl szolgálni. 18. Ha a megállapított tanítói jövedelem egyrészét terménybeli járulékok vagy a tanulók után megszabott tandíj teszi, úgy a terménybeli járulékok pénzértéke, valamint a tandíj a legközelebb múlt 10 évi átlag szerint számítandó. 19. A nyugdíj a tanítót a tetteleg nyugdíjbalépés napjától, mi, tekintettel az 1875. XXXII. t.-cz. 43. §-ra, rendkívüli esetek kivételével mindenkor a tanév végére határozandó, az özvegyet pedig férje halála napjától, vagy ha az 1868. XXXVIII. t.-cz. 140. §., illetve a róm. és gör. kath. plébánosok mint iskolaszéki elnökök részére kiadott egyházhatósági szabályzat 23. §. értelmében a férje lakását és fizetését egy fél éven át élvezte volna, úgy az özvegy nyugdíja férje halála napjától számított fél év után illeti meg és pedig a multa nézve egyszerre, a jövőre azonban a nyugdíj mennyiségéhez képest előleges havi vagy évnegyedes részletekben. 20. A megszabott nyugdíjat mindig azon pénztár, község vagy felekezet

tartozik fizetni, melyből vagy melytől a nyugdíjazandó vagy elhunyt tanító fizetését legutóbb huzta. Ezen nyugdíj a szolgálati idő arányában községenként nem osztható fel, minthogy a kölcsönösség elve az által, hogy minden község vagy hitfelekezet saját tanítóit vagy csak özvegyeit, tekintet nélkül a máshol töltött szolgálati évekre, nyugdíjazni tartozik, amúgy is érvényre van emelve. 21. Ha az első fokú határozat közbesítésétől számítandó 15 nap alatt a felek egyike sem élt felfolyamodással, a megye vagy sz. kir. város közönsége által hozott első fokú határozat jogerőre emelkedvén, foganatosítása iránt a kellő intézkedések azonnal megteendők.

Az 1878. deczember 24-én 33375. sz. a. kelt közokt. min. körrendelet az orsz. tanítói nyugdíjintézetbe kötelezett belépés, vagy abból jogosult kimaradás eseteit, s a kivételes eljárásokat akként szabályozza: Az 1875. XXXII. t.-cz. értelmében, mindenki, ki nyilvános óvodai vagy népoktatási nyilvános tanintézetet közvetlenül tart fenn, legyen az akár polgári, akár egyházi község, akár társulat, akár más testület vagy egyén, tartozik az általa fentartott iskolánál rendszeresített mindenik tanítói állomás irányában az országos tanítói nyugdíj és gyámalaphoz hozzájárulni, úgyszintén az idézett törvény 2. §-ban felsorolt mindazon tanítók, kik az 1875-ik évben életük 55-ik évét még nem töltötték be. Kivételnek csak oly iskolafentartókra és az általok alkalmazott tanítókra nézve adatott hely, kik a 31-ik §-ban foglalt föltételeknek megfelelő külön nyugdíjintézetet tartanak fenn, és e részbeli jogaik érvényesítése végett nyugdíjintézeteik bemutatott alapszabályai megejtett vizsgálata után a kormány részéről jóváhagyatván, az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámalaphoz való hozzájárulás alól felmentettek. A törvény imént érintett intézkedése folytán, az országban létező összes tanítói nyugdíjintézetek bemutatott alapszabályainak megvizsgálása immár befejeztetvén, az eredmények minden egyes esetben annak idején külön rendeletekkel az illetékes hatóságok útján közöltettek.

Ezen rendeletek szerint a 31-ik §. követelményeinek teljesen megfelelőknek következő tanítói nyugdíjintézetek találtattak: 1. Az erdélyi ágost. hitv. evang. egyházkerületében létező tanítói nyugdíjintézet. 2. Soproni ágost. hitv. evang. hitközség tanítói részére alkotott nyugdíjintézet. 3. A Budapest fővárosi tisztviselők és tanítók részére alkotott nyugdíjintézet. 4. Kőrmöczbánya városi nyugdíjintézet. 5. A pozsonyvárosi r. kath. elemi iskolai tanítók részére fenálló nyugdíjintézet. 6. Ő császári és királyi Fensége Albrecht és Koburg főherczegek uradalmaihoz tartozó tanítók és tisztviselők nyugdíjazá-

sára szolgáló uradalmi nyugdíjszabályok; továbbá következő városi még tárgyalás alatt lévő, azonban némi módosítások foganatosítása után a 31-ik §-ban érintett kedvezményben részesíthető tanítói nyugdíj szabályzatok. 7. A bártfai ágost. hitv. német és tót egyházak tanítóira nézve fennálló nyugdíjszabályok. 8. Arad, Fiume, N.-Bánya, Pécs, Selmeczbánya és Sopron városok tanítók számára alkotott nyugdíjszabályaik. 9. Az első román határőrezredbeli tanítói nyugdíjalap. A felsorolt tanítói nyugdíjintézetekbe fölvetett, valamint az alapszabályok értelmében a fölvételre jövőre is jogosított tanítók és az őket alkalmazó iskolafentartók az orsz. tanítói nyugdíjintézethez való hozzájárulás alól fölmentettek. Fölmentettek továbbá mindazon római katolikus tanítók és hitközségek, melyek az erdélyi római katolikus elemi iskolai alaphól nyerik fizetéseiket, vagy részbeli segélyt kapnak.

Azon unitárius hitközségek, melyekben a tanítói állomás állandóan papi tanítókkal van betöltve, mindazon ideig, míg érintett kapcsolat állandó. Kassa és Szeged városok azon tanítói, kik a nevezett városok kebelében létező tisztviselői nyugdíjintézetbe már tényleg felvéve lévén, ezen intézetekkel szemben jogot már szereztek, de nem mentettek föl azok, kik a két város által tényleg fölvéve még nem voltak, és azok, kik itt csak ezentúl fognak alkalmaztatni.

Végül mindazon állami iskolai tanítók, kik az 1877. évi június hó 11-két megelőző időben mint véglegesen kinevezett állami iskolai tanítók a tisztviselőkre nézve fennálló nyugdíjigényekre jogot már szereztek; de nem vétettek fel az oly államiskolai tanítók, kik érintett határidőt megelőzőleg ideiglenes kinevezési okmányaik alapján ezen jogot még nem szerezhették meg s a megnevezett határidőn túl neveztettek ki államiskolai tanítókul. Az országos tanítói nyugdíjtörvény a viszonylagosság elvéből indulván ki, a többször idézett 31-ik §. c) pontja szerint az orsz. tanítói nyugdíjintézethez való hozzájárulás alól fölmentett tanítóknak, ha esetleg más nyilvános tanintézetbe lépnek át, előbbi állomásaikon töltött idejük beszámítandó úgy az országos tanítói nyugdíjalap által, mint kölcsönösen a fölmentett tanítói nyugdíjintézetek által is. Erről tek. Uraságot tudomás és hivatalos használat végett azzal tudósítom, hogy a felsorolt nyugdíjintézeteken kívül újabb tagokat fölvenni, más tanítói nyugdíjintézetek jogosítva nincsenek, sőt mindazon tanítók, vagy iskolafentartók, kik érintett sorozatban foglalt nyugdíjintézetekhez nem tartoznak, az orsz. tanítói nyugdíjintézethez hozzájárulni kötelezettek, és netáni kifogások az egyesek részéről visszautasítandók.

Ez alkalommal felhivom tek. Uraságot arra is, hogy miután

most már biztos tudomása lehet arról, mely hitközségek azok, melyek általában iskolát tartanak fenn, és kik azon alkalmazott tanítók, kik az orsz. tanítói nyugdíjintézethez való hozzájárulás alól a fönnebbiek szerint fölmentendők; iskolai látogatásai alkalmával is szerezzzen biztos tudomást, vajjon a felügyeletére bízott tankerületben nem létezik-e még most is oly tanítók, kik a néptanítók országos nyugdíjintézete iránti kötelezettségeiknek nem feleltek meg, s a megkívánt adatokat ez ideig sem terjesztették be. Ez utóbbi esetben a mulasztók szigorú megbüntetése, illetőleg megbírságolása végett, az 1875. évi 32385. sz. alatt kelt rendeleffel kiadott Utasítás V-ik szakaszában foglaltak értelmében azonnal járjon el.

Végül tekintettel az 1875. XXXII. t.-cz. 44. §-ra, melyből folyólag jövőben előfordulhatnak oly esetek, midőn az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek valamely tagja az érintett nyugdíjintézet alkotását megelőző időben már más, de a fölmentettek közé nem sorolt nyugdíjintézetnek tagja volt s ez alapon esetleg nyugdíjigényeit több irányban érvényesítheti: felhivom tek. Uraságot, hogy a tankerületében létező összes úgy fölmentett, mint föl nem mentett tanítói nyugdíjintézetek kezelőitől évenként egy részletes kimutatást követeljen be, melyben kitüntetve legyen az illető nyugdíjintézet pénztári állapota, a felvett tagoknak neve, életkora és szolgálati ideje, valamint a nyugdíjazott és gyámolítottaknak létszáma s névsora is. Az itt jelzett cél elérése végett az egyházmegyei főhatóságokat egyidejűleg felszólítottam, azonban szükség esetére ha valamely felekezeti nyugdíjintézet a kívánt adatok kiszolgáltatásában késedelmes volna, az ügy szorgalmazása végett az illetékes egyházhatósághoz forduljon.»

«A tanítók és tanítónők nyugdíjazásánál, a tetteleg nyugdíjba lépés szükségessége és jogosultsága a megyei tanfelügyelő elnöklete alatt, az állami és községi tanítókkal szemben, a közoktatási miniszter részéről kinevezett két tag és orvosból alakítandó bizottság által állapítandó meg, mely bizottság a nem állami és nem községi tanítókkal szemben az 1875. XXXII. t.-cz. 40. §. értelmében az illető intézet főhatósága részéről szintén két taggal egészítendő ki. Nehogy minden egyes esetben, a bizottságban működő tagok kinevezése iránt szükséges felterjesztés által az ügymenet halasztást szenvedjen, felhivom a közigazgatási bizottságokat, hogy jelzett célból, lehetőleg saját kebeléből, két tagot állandóan küldjön ki, kik külön meghatalmazás, vagy kinevezés nélkül, a megyei főorvos, esetleg valamely kerületi orvos és nem állami vagy községi tanítók szolgálatképtelenségének és nyugdíj-jogosultságának megvizsgálása alkalmával az illető főhatóság két

kiküldöttjének közbejöttével, a megyei kir. tanfelügyelő elnöklete alatt az eddig is szokásos módon vizsgáló bizottsággá alakulván, határozatának eredményét az 1879. évi 35111. és f. é. 37991. sz. a. kelt rendeletekben foglalt okmányok kíséretében terjeszszé fel.

Oly esetekben pedig, midőn valamely vizsgálandó állapota, vagy kivételes körülmények a tanító személyes megjelenését a székhelyen lehetetlenné teszik, avagy a vizsgálandó és a bizottság valamely tagja között érdekeltségi akadály forog fenn, a kir. tanfelügyelő indokolt kérelmére a közigazgatási bizottság elnöke, a vizsgálandó lakhelyéhez legközelebb lakó, teljes hitelt érdemlő s lelkiismeretes egyéneket nevezhet ki. Miről a kir. tanfelügyelőséget tudomás és alkalmazkodás végett azzal értesitem, hogy úgy az egyházmegyei főhatóságok, mint az orsz. izraelita iroda és az orth. izr. közvetítő bizottság hasonló eljárásra felhivatván, egyszersmind megkerestettek, hogy az általok kirendelendő állandó bizottsági tagokat oda utasítsák, miképen megbízatásukról a kir. tanfelügyelőséget a végből értesítsék, hogy szükség esetén a vegyes bizottságba leendő részvétel végett megkerestessenek. Oly esetekben, midőn a fenforgó körülmények folytán az állandó bizottság nem működhetnék, az illető iskolai főhatóság a fenforgó akadály megjelelése mellett külön kirendelés iránt megkeresendő. Budapest, 1882. deczember hó 23-án.»

Módosító utasítás az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap javára az iskola fentartók és a tanítók által az 1875. évi XXXII. t.-cz. értelmében fizetendő díjakra, azoknak beszédésére és elszámolására 1875. évi 32385. V. M. sz. a. kiadott utasításhoz.

A díjak beszédése. 1. Az 1875. évi 32385. sz. utasítás 1-ső szakaszának 1-ső pontjában említett 12 frt, továbbá a II. A. szakaszának 1., 2. és 4. pontjában érintett 5⁰/₀, 50⁰/₀ ; illetőleg 20⁰/₀ s az esetleg biztosított nyugdíjtöbblet után járó, ugyanazon szakasz 3-ik pontjában felhozott 25⁰/₀, végül II. B. szakasznak 1., 2. és 3. pontjában említett 2⁰/₀, 3⁰/₀ és 8⁰/₀, úgy szintén az esetleg biztosított nyugdíjtöbblet után, cz. utóbbi szakasz 4. pontja szerint járó 10⁰/₀ egyszerre és előlegesen fizetendő, illetőleg az 1875. évi XXXII. t.-cz. 30. §-a értelmében a község által beszédendő s az illető m. kir. adóhivatalba szállítandó. 2. A vallás- és közokt. m. kir. miniszterium számvevősége által évről-évre egy kimutatás szerkesztetik, melyben a községek és a nyugdíjintézetbe felvett községbeli, úgy községi, mint felekezeti tanítók és iskolafentartók tartozásai foglaltatnak s mely

kimutatás az adóhivatalnál visszatartandó. 3. Ezen kimutatás minden év elején az adóhivatalnak oly czélból adatik ki, hogy abból a kivetett díjakat egy a 17. raktár számú (IV. median) nyomtatvány használatával készitendő számfejtő könyvben tételenként, és pedig minden tanító és iskolafentartó számára külön lapon írja elő s a teljesítendő befizetésekét könyvelje. 4. Midőn a község a beszedett díjakat az adóhivatalba befizeti, az adóhivatal azok átvételét közönséges pénztári nyugta-nyomtatványon nyugtatja, a község pedig a beszállított összeg ellen nyugtatásul, tartozik az adóhivatalnak egy részletes és névszerinti kimutatást átadni, melyből pontosan kivehető legyen, hogy a beszállított összegből, mely év, vagy évekre s mennyi fizettetett be a községtől, esetleg a kebelében létező más iskolafentartóktól s mennyi az egyes tanítóktól. 5. Ott, hol a községben több oly hitfelekezet léteznék, melynek külön-külön iskolája van, a díjak az illető hitfelekezetektől a tanítói állomások száma szerint, valamint azoknak a nyugdíjintézetbe tényleg felvett tanítóitól szédendők be. 6. A községek, valamint a tanítók külön befizetési könyvecskét kapnak, mely a vallás- és közokt. m. kir. miniszterium által az 1875. évi XXXII. t.-cz. végrehajtására kinevezett bizottság részéről állittatik ki. 7. Ezen befizetési könyvecske, mely a nyugdíjintézetbe felvett tanítóknak igazolványul szolgál arra nézve, hogy a nyugdíjárulékokat pontosan megfizették, az illető tanítók, tanítónők, óvók és óvónők részére, az adóhivatal útján fog kiadatni. 8. A befizetett díjakat az ezen befizetési könyvecske illető hasábjában az illető adóhivatal, vagy a pénzbeszállítást közvetítő közeg nyugtatja. Ezen nyugtatványozás pótlólag a múltira nézve is teljesítendő, a helyett azonban az addig történt nyugtatványozás megsemmisítendő, azaz a fennebbi közegek által kiállított nyugtatványok ugyanazok által bevonandók, hogy akként az eddigi összes befizetések nyugtatványozása csak a könyvecskében legyen kiüntetve. 9. Ezen befizetési könyvecske nyugdíjazás alkalmával főkmányul szolgáland s a nyugdíjkérvényhez lesz csatolandó. 10. Azon esetben, ha valamely tanítótól a reá kivetett díjak annak eltávozása folytán egészben vagy részben már be nem szedhetők, az adóhivatal azoknak be nem fizetett részét a kimutatásban s a számfejtő könyvben külön rendelet bevétele nélkül töröli és azokat tartozási kivonat (hátraléki kimutatás) megküldése mellett azon adóhivatalhoz utalja át, melynek kerületéhez az illető tanító új állomáshelye tartozik.

11. A tartozási kivonatot — (hátraléki kimutatást) vett, adóhivatal ellenben az illető tanítót tartozásával együtt a számfejtő könyvben írja elő, s az erre vonatkozó előírási bizonylatot azonnal

átküldi azon adóhivatalnak, mely a tartozási kivonatot kiállította. 12. A tartozási kivonat a számfőjtőkönyv azon tételéhez csatolandó, mely alatt az illető tanító hátraléka előíratott, az előírási bizonylat pedig a tartozás átutalását teljesített adóhivatalnak küldendő át, mely a tartozás törlése után azt a legközelebbi naplóhoz csatolván, a számvevőségnek küldi be. 13. Az országos tanítói nyugdíjintézetbe felvett, de időközben elhalt tanítók esetleges hátralékai továbbra is előírásban tartandók s csak külön rendelet vétele után törölhetők. Mihelyt tehát az adóhivatal ily tanító elhalálozásáról értesítetik, a tanító elhunytának napját, valamint azt is jelentse fel a vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumnak, hogy a reá kivetett díjakból mely időpontig s mily összeg fizettetett be s mennyit tesz a még törlesztetlenül maradt hátraléka. 14. Az évközben a nyugdíjintézetbe újonnan felvett tanítókról az adóhivatal a vall.- és közokt. miniszteriumtól esetről-esetre külön pótkimutatást veendő, mely a 2. pontban említett kimutatáshoz csatolandó s arra nézve is a 3. pontban körülírt eljárás követendő.

A díjak kezelése és beszámolója. 1. Az adóhivatal ezen díjakra «országos tanítói nyugdíj és gyámalap» czím alatt külön naplót vezet. 2. Ezen naplóba a belizetendő díjakat községenként és sommásan veszi be s a bevételi czikkhez az illető bevételi tétel okmányolásául a III. szakasz 4. pontjában említett, a község által ellennyugtatott részletes kimutatást csatolja, oly esetekben pedig, midőn a tanító és iskola fenntartó közvetlen rója le tartozását a kir. adóhivatalnál, a tárgy hasábjában az illető neve, lakhelye s az idő, a melyre a fizetés vonatkozik, világosan kifeendő. Minden hó végén az említett napló szabályszerűen lezárandó s végeredménye az illető napló hozzácsatolása mellett a többi közalapok s alapítványok módjára a forgalmi naplóba beállítandó. Ezen módosító utasítás által az 1875. évi 32385. számú utasítás III. és IV. szakaszai érvényen kívül helyeztetnek, míg annak I. II. és V. szakaszai érintetlenül maradnak. Budapest, 1884. évi április 29-én.

Az erdélyi róm. kath. status külön tart fenn tanítói nyugdíjintézetet azon tanítók javára, kik az erdélyi róm. kath. iskolai alaphól fizetést vagy segélyt húznak. E nyugdíjintézet újabban módosított szabályzata a következő:

(1. §.) Az erdélyi róm. kath. tanítói nyugdíjintézet tagjai mindazon erd. róm. kath. népiskolai világi papi és világi tanítók és tanítónők, kik az erd. róm. kath. iskolai alaphól fizetést vagy segélyt

húznak. Ők tehát ezen nyugdíjalapból végkielégítést vagy nyugdíjt nyernek s özvegyeik és árvaik gyámolításban részesülnek.

(2. §.) A végkielégítés és nyugdíjazás vagy az illető kérelmére, vagy pedig hivatalból történik. (3. §.) Végkielégítést az nyer, ki végleges tanítói vagy segédtanítói kineveztetése után tíz évnél rövidebb ideig szolgált s önhibája nélkül véglegesen képtelenné vált a tanításra és az, a ki nyugdíj helyett végkielégítéssel ohajt a tanítói pályáról visszalépni. (4. §.) A végkielégítés összege az egész évi fizetés. Nyugdíj helyett végkielégítéssel távozni ohajtók számára a végkielégítés összege két évi fizetésök összege. Ez utóbbiak azonban kötelesek írásban kijelenteni, hogy úgy tanítói állásukról, mint azzal egybekötött minden nyugdíj iránti igényökről maguk, nejök s gyermekeik részére lemondanak és hiteles bizonyítvánnyal tartoznak igazolni, hogy a tanítói pályán kívül keresetképesek.

(5. §.) Életök végéig élvezhető nyugdíjba azok léphetnek, kik legkevesebb tíz évig szolgáltak a tanítói pályán s önhibájuk nélkül alkalmatlanokká váltak a tanításra. (6. §.) A szolgálati éveket a szolgálatba lépés napjától kezdve számítjuk, akár egyelőre ideiglenesen és később véglegesen, akár már kezdetben véglegesen volt valaki tanítónak vagy segédtanítónak kinevezve. Azoknak, kik nyugdíjra s gyámolításra jogosító tanítói állomásukból lépnek át intézeteinkhez, előbbi állomásaikon töltött szolgálati idejüket beszámítjuk. A ki végkielégítéssel távozott el a tanítói pályáról s később arra visszavéttetik, annak szolgálati éveit a szolgálat új megkezdésének időpontjától számítjuk.

(7. §.) Az évi nyugdíj összege betöltött tíz szolgálati év után az évi tanítói fizetésnek egyharmada, tizenöt év után háromnyolczada, husz év után négy nyolczada, huszonöt év után ötnyolczada, harmincz év után hatnyolczada, harminczöt év után hétnyolczada, negyven év után egész évi fizetés. Negyven évnél hosszabb szolgálati időt nem lehet beszámítani. (8. §.) A végkielégítéshez vagy nyugdíjhoz igényttartó tanító saját kérelme nélkül, sőt akarata ellenére végkielégítéssel elbocsátható vagy nyugdíjazható, ha elmebetegség vagy testi elnyomorodás miatt — a tanítói hivatalnak betöltésére teljesen és véglegesen képtelen. (9. §.) A kiket bírói ítélet bűntényben elmarasztal, vagy saját hatóságuk fegyelmi eljárás útján vagy hanyagság, hithagyás, vallástalanság, erkölcsi kihágás miatt hivatalukból elmozdít vagy nyugdíjok elvesztésére ítél: végkielégítésre, vagy nyugdíjra való jogosultságukat elvesztik. Úgy azok is, kik az erd. róm. kath. iskolaalaphból javadalmazott vagy segélyezett állomásukról akár önként, akár áthelyezés folytán véglegesen eltávoznak.

(10. §.) Gyámolításban azon özvegy asszony részesül, ki férjével annak tényleges szolgálata előtt vagy alatt kelt a canonjog szerint érvényes házasságra. Ezen gyámolítás végkielégítésből vagy folytonos segélyezésből áll. (11. §.) A végkielégítés azon özvegy asszonyt illeti, kinek férje tiz évnél rövidebb ideig szolgált a tanítói pályán. A végkielégítés összege az elhunyt férj évi fizetésének negyede. (12. §.) Folytonos segélyezésben azon özvegy asszony részesül, kinek férje tiz évnél hosszabb időig szolgált a tanítói pályán. Ezen segélyezés évi összege az elhunyt férj évi fizetésének egy harmada. (14. §.) Gyámolításhoz nincs joga azon özvegynek: 1. Kinek férje nyugdíjra való jogosultságát elvesztette. 2. Ki férjével, annak végkielégítése vagy nyugdíjaztatása után kelt házasságra — kivéve — ha férje — az egybekelés után — ismét tényleges tanítói szolgálatba lépett s egy évnél tovább szolgált. 3. Kit — saját hibája miatt — férjének ágyától és asztaltól törvényes ítélet elválasztott (14. §.) A már megnyert segélyezés megszűnik, ha az özvegy ismét férjhez megy. De ha ismét özvegyen marad s utolsó férje után segélyt nem nyer, előbbi segélypénze újból folyósíttatik; ha pedig utolsó férje után segélyben részesül, de az az előbbi segéllynél kevesebb, annak összegére kiegészítetik. Súlyos erkölcsi kihágás és bírói ítélettel sujtott büntény miatt a segélyezés megvonatik.

(15. §.) Gyámolításban azon törvényesen született árvák részesülnek, kik atyjoknak, illetőleg anyjoknak tényleges szolgálata előtt vagy alatt származtak. Az árvák gyámolítása végkielégítésből, vagy pedig folytonos segélyezésből áll. (16. §.) Végkielégítést azon árvák nyernek, kiknek atyjok tiz évnél rövidebb ideig szolgált a tanítói pályán. A végkielégítés összege — akár egy, akár több árva maradt, — az elhunyt atya, illetőleg anya évi fizetésének negyede. (17. §.) Folytonos segélyezésben azon árvák részesülnek, kiknek atyjok, illetőleg anyjok tiz évnél hosszabb időig szolgált a tanítói pályán. A folytonos segélyezés vagy csak atyátlan, illetőleg anyátlan, vagy pedig teljesen szülőtlén árva gyermekeknek nyújtatik. (18. §.) Az atyátlan, illetőleg anyátlan árvák, akár egy, akár pedig több van, atyjok, illetőleg anyjok évi fizetésének egy hatod részét nyerik évi segélyül. (19. §.) A szülőtlén árva gyermekek, azaz: kiknek sem atyjok, sem anyjok nincs; vagy nem tanítónő anyjok van ugyan, de ismét férjhez ment, vagy nyugdíjhoz igényt nem tarthat, vagy pedig nyugdíjától elesett; együtt száz forint évi segélyben részesülnek s e segélyösszeg mindaddig egészen kiutaltatik, míg az árvák között egy kiskorú van. (20. §.) Az atyátlan, illetőleg anyátlan árvák segélyezése megszűnik, ha a fiuk életök huszadik, a

leányok életök tizennyolczadik évét betöltötték; vagy pedig ez utóbbiak tizennyolcz éves koruk előtt férjhez mennek; vagy: ha, állásuk ösztöndíjjal, vagy nevelő intézetbe való fölvétellel teljesen biztosítva van. (21. §.) A teljesen szülőtlen árvák, ha mindnyájan túlhaladták a huszadik, illetőleg tizennyolczadik életévet, a további segélyezéstől elesnek; úgy akkor is, ha ellátásuk ösztöndíjjal, vagy nevelőintézetbe való fölvétellel teljesen biztosítva van. (22. §.) Az árvák segélyeket erkölcstelen élet vagy bírói ítélettel sújtott bűntény miatt elvesztik. (23. §.) Végrekielégítés, vagy nyugdíj iránti jogosultságát elvesztett atyának árvái gyámolításhoz igényt nem tarthatnak.

(24. §.) A fönnebbieken elsorolt végkielégítések, nyugdíjazások és gyámolítások költségeit az erd. róm. kath. tanítói nyugdíjalap hordozza. (25. §.) Minden tanító, ki ezen nyugdíjintézet tagja, e nyugdíjalapba évenként öt forintot, az egyházközségek pedig, minden száz lélek után évenként egy forintot fizetnek. Azonban a kolozsvári népiskola kegyesrendi igazgatójának, a marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, csiksomlyói, széki, dévai és hátszegi szt.-ferenczrendi s a kantai és nagyenyedi minoritaházaknak mint tantestületeknek javadalmából a nyugdíjilletéki százalék nem vonatik le. (26. §.) Az ezen nyugdíjazásra szánt adományok és hagyományok az erd. róm. kath. tanítói nyugdíjalapba beolvasztatnak.

(27. §.) Végrekielégítésért, vagy nyugdíjazásért folyamodó tanítók és tanítónők kérelmeiket, kinevezési s folytonos szolgálatukat tanusító okmányokkal s orvosi bizonyítvánnyal támogatva, saját igazgatóságuk útján az erd. püspökhöz nyújtják be, ki azokat az erd. róm. kath. Status-Igazgató-Tanácsával együtt ellátja. (28. §.) A hivatalból való végkielégítést és nyugdíjazást az illetékes igazgatónak, kerületi esperesnek, az egyházi tanács és iskolaszéknek indokolt előterjesztésére hasonlóképen az erd. püspök és ig. tanács látják el.

(29. §.) A gyámolításért folyamodó özvegyek és árvák, illetőleg ezek gyámjai, az elhunyt férjnek és atyának tanítói kinevezési s áthelyezési okmányaival, házassági- és halotti bizonyítványaival, az özvegyek együttélési bizonyítványaival s az árvák keresztleveleivel szerelik fel kérésüket, melynek ellátása az előbb említett módon történik. (30. §.) A fizető hivatalok utasítatnak, hogy a nyugalmazott tanítók s tanítónőknek és segélyezett özvegyek s árváknak — csak az azok életben létét tanusító lelkészi — bizonylattal ellátott nyugtáit fogadják el.

(31. §.) Az erd. — róm. kath. — elemi iskola-alapból fentartott vagy segélyezett intézetekbe más nyilvános intézetből átjövő s

az 1875-ik évi XXXII. törvény értelmében, az országos nyugdíjpénztárból nyugdíjra s gyámpénzre jogosított tanítóknak mindazon szolgálati éveit beszámítjuk, melyek az idézett törvény értelmében is beszámíttatnának. (L. 1875. XXXII. t.-cz. 31. §. C. pontját.) (32. §.) A kik az erd. — róm. kath. — tanítói-nyugdíjalapból már nyugdíjban vagy gyámoltásban részesülnek, azok annak élvezésében az eddigi mód szerint meghagyatnak.

Az erdélyi szász evangélikus egyházkerület külön nyugdíjintézetet tart fenn; ennek szabályzata az 1877. évi 1895. sz. határozattal állapíttaték meg. Közöljük belőle a következőket: (9. §.) A belépés alkalmával minden tag biztosítja magát szolgálatképtelensége idejére 100-zal megosztható nyugdíjösszegre. Ezen összeg azonban ne legyen kevesebb, mint a belépő tag járandóságának fele (a hivatal jövedelme, levonva a papi járandóságot, a fizetést vagy a pénzértékre számított természetbeni járandóságokat, eltekintve a fa- és lakásilletményektől) és rendszerint ne haladja meg az 1000 frtot. Azon belépő tagoknak, a kiknek fizetése 600 frtnál kevesebb, megengedtetik, hogy 50-nel megosztható részben biztosítsanak nyugdíjat. Azon tagoknak, a kik 1865. november 12-ike előtt már véglegesen alkalmaztattak, elegendő 100 frt nyugdíjat biztosítani. Jelöltek, a kik alkalmaztatásuk előtt lépnek be, legalább 100 frt nyugdíjat kötelesek biztosítani. Tagok, a kik magasabb fizetéssel összekötött állomásra hivatnak meg, vagy lépnek elő, a már biztosított nyugdíjösszeget, a megfelelő összegre kötelesek kiegészíteni. Azon tagoknak, kiknek évi jövedelme az 1000 frtot meghaladja, megengedtetik, hogy ezen összegnél magasabb nyugdíjat is biztosítsanak maguknak; ezen biztosított összeg azonban évi jövedelmük mennyiségét és a 2000 frtot meg nem haladhatja.

(10. §.) Minden tag, a polgári év kezdetével eszközözendő felvételi alkalmával, az általa biztosított nyugdíjösszegnek 12 $\frac{0}{10}$ -át köteles lefizetni. A ki a belépés alkalmával 20. évét betöltötte, kamatos kamat fejében köteles 5 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ -ot is fizetni 20. évétől számítva. A ki a belépés alkalmával 25. évét meghaladta, a kamatos kamatokon felül köteles még korkülönbözet fejében annyit fizetni, a mennyi a 25. évétől számítva évi járulékok az 5 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ kamatos kamatokkal együtt fizetendő lett volna. Az eddig érvényben volt határozmányok értelmében fölvelt tagok utólagos járulék fejében fizetni kötelesek 20. évüktől számított 5 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ kamatos kamatot, 12 $\frac{0}{10}$ fölvételi illetéket és biztosított nyugdíjösszegeknek 2 $\frac{0}{10}$ -át, levonva ebből 25. évüktől számítva a már

befizetett kamatos kamatokat és 10% fölvételi illetéket; ellenkező esetben rájuk vonatkozólag az eddigi szabványok alkalmaztatnak. Azon tagok, a kik az egyszer már biztosított nyugdíjösszeget fölemelni akarják, kötelesek a magasabb nyugdíjösszegnek megfelelő illetékeket befizetni.

(11. §.) Minden tag köteles évi járulékot fizetni, melynek összege a biztosított nyugdíj 2%-ban van megállapítva. Az évi járulékok, továbbá az utófizetések törlesztései félévenként előre fizetendők.

(12. §.) A jelen határozmányok alapján fölvett tagok, a mint betegség, koruk vagy elgyengülésük miatt állandóan szolgálatképtelenné válnak, a nyugdíjpénztárból járandóságra bírnak igénynyel. Ezen járandóság koruk és szolgálati idejük arányában oly módon szabatik meg, hogy 25. életévükön túl befejezett minden év egy, 30 évükön túl eltöltött minden év két százalékát és minden szolgálati év egy százalékát teszi a biztosított nyugdíjösszegnek; azt azonban meg nem haladhatja. A nyugdíj megállapításánál csak azon évek számítanak, a melyeket az illető tényleg az egyház vagy az iskola szolgálatában töltött el, beszámítva a végleges alkalmazás előtt eltöltött szolgálati időt is. Az egyházkerület területén kívül, nyilvános iskolánál eltöltött szolgálati évek szintén beszámítandók.

(13. §.) Azon lelkészek, a kik nyugalmaztatásuk alkalmával a nyugdíjintézetnek tagjai, csupán az intézetnél biztosított nyugdíjra tarthatnak igényt és sem a plebánia jövedelmeire, sem az egyházközség támogatására nem számíthatnak. Az ily lelkészek helyettesítói a plebánia összes jövedelmeit élvezik, kötelesek azonban a helyettesítés tartamára a plebánia jövedelmének $\frac{1}{4}$ részét a nyugdíjintézet részére befizetni. Azon helyettesítők, a kiknek évi jövedelme a 400 frtot meg nem haladja, ezen kötelezettség alól fölmentetnek; azok pedig, a kiknek jövedelme az évi 500 frtot nem haladja meg, csupán a jövedelem $\frac{1}{5}$ -ének befizetésére köteleztetnek. Azon lelkészekre vonatkozólag, a kik a nyugdíjintézetbe be nem léptek, szolgálatképtelenségük esetén az egyházi szervezetnek 277. §-a teljesen érvényben marad.

(14. §.) A ki az erdélyi ev. egyházkerület tanítói vagy egyházi szolgálatából önként kilép, vagy abból egyházbírósági úton véglegesen elbocsáttatik, a kilépésnek hatóságilag tudomásul vétele napján, vagy a jogerőre emelkedett ítélet kézbesítésének napján, megszűnik a nyugdíjintézetnek tagja lenni és tovább évi járulékoknak fizetésére nem köteles. Önként kilépés esetén a befizetett korkülönbözeti járandóságok és évi járulékok, — elbocsátás esetén azonban csak a befizetett

évi járulékok, kamat nélkül — visszafizettetnek. Időleges elmozdítás esetén a korábban szerzett igények a nyugdíjintézettel szemben érvényben maradnak, a mennyiben az illető tag évi járulékait az intézetbe pontosan befizeti s a nála esetleg levő adósságát azonnal lefizeti, vagy azt megfelelő hypothekával biztosítja. Ha valamely tag az érdélyi ev. egyházkerületből egy más evang. egyház szolgálatába megy át, írásbeli kérelmére, nyugdíjintézeti tagsága és azzal járó jogai továbbra is épségben tartatnak, a mennyiben az intézettel szemben köteleességeit pontosan teljesíti. Ha egy kilépett tag ismét belép, úgy a nyugdíjintézetbe előbb teljesített fizetései beszámíttatnak.

(15. §.) A nyugdíjnak engedélyezése és szabályszerű kiutaltványozása az illető kerületi consistoriumnak meghallgatása után a szükséges bizonyítékok alapján az országos consistorium által történik. A nyugdíj kifizetése utólagos félévi részletekben, mindig január hó 1-én és július hó 1-én történik; a nyugtátványra a lelkész által az illetőnek életbenlétét igazoló záradéka reávezetendő. A nyugdíj az illető tagnak halála napjáig a jogosultaknak kifizettetik.

(16. §.) Minden év végével a meglevő alap a ránehezülő terhekkel összehasonlítottatik. A kötelezettségek értékét teszik: *a*) az érvényben levő nyugdíjjárulékok értéke; *b*) a már megállapított nyugdíjjárulékoknak értéke. A nyugdíjjogosultság értéke úgy találtatik meg, hogy a korszerint osztályozott nyugdíjjogosultak kiérdemelt nyugdíjösszege az I. táblázat megfelelő tényezőjével szoroztatik. Az eredmény képezi a nyugdíjjárulékok értékét. Épen ily módon nyerelik a már megállapított nyugdíjjárulékoknak értéke, t. i. a nyugdíjazottak korszerinti járandósága az év végén osztályoztatván, a nyugdíjösszegek az életkornak megfelelő tényezővel a II. tábla szerint szoroztatik. Az ily módon nyert eredmény képezi a már kiszabott nyugdíjjárulékok értékét.

(17. §.) Ha a mérleg azt mutatná, hogy a kötelezettségek a meglevő alapokat 5% értékben meghaladná, az alap fizetési képessége még nem ad okot aggodalomra. A mint azonban a mérleg akár 5%-ot meghaladó felesleget vagy hiányt mutatna, annak hováfordítása, illetőleg annak fedezésére, az alapszabályoknak megfelelőleg a lépések azonnal megteendők. Amennyiben a mérleg folytonos fölösleget mutatna, a 12 §-nak megfelelőleg az alapszabályok a tagok javára módosítandók.

(18. §.) A belépés minőségére nézve tizenöt osztály nyittatik; úgy, hogy a belépő tag az özvegy-pénztárnak egyszerű (I. oszt.), kétszeres (II. oszt.), háromszoros (III. oszt.) — egész 15-szörös tagja

lehet, ezen számot azonban meg nem haladhatja. A fölvételi és évi járulékok, valamint a nyugdíj, ezen osztályoknak megfelelőleg állapítatik meg.

(19. §.) A belépésre kötelezett lelkészek és tanítók fizetésüknek megfelelőleg valamelyik osztályba belépni kötelesek ;

még pedig 150 frtnál kevesebb fizetés után az I. osztályba
 150 frtnál több, de 300 » » » » » II. »
 300 » » » 500 » » » » » III. »
 500 » » » 800 » » » » » IV. »
 800 frt vagy annál több fizetés után az V. osztályba.

Mindazáltal jogában áll minden tagnak a belépés alkalmával magasabb osztályba lépni, mégis csak a 18. §-ban megállapított határon belül. A mint valamely tag magasabb fizetést nyer és így magasabb osztályba való belépésre is köteleztetik, köteles a megfelelő különbözetet kiegészíteni. A belépő tagok kötelesek tanulmányaikról szóló bizonyítványait, kinevezési okmányokat, keresztleveleket s a mennyiben nők lennének, az esketési bizonylatot és nejüknek keresztlevelet, végre nyilatkozatot mellékelni arról, hogy melyik osztályba szándékoznak belépni.

(20. §.) A belépés alkalmával, mely mindig a polgári év kezdetével eszközölhető, az egyszerű tag 10 frt felvételi díjat fizet. A ki többszörös tagul lép be, annyiszor fizeti ezen összeget, ahányszorosnak beiratkozott. A ki 25-ik életévének betöltése után lép az özvegypénztár tagjai közé, a felvételi díjon felül még különbözet fejében annyit kell fizetnie az $5\frac{1}{2}\%$ -os kamatos kamaton kívül, a mennyit évi járulék fejében addig fizetett volna.

(21. §.) Nős tagok, kik az özvegypénztár tagjai közé lépnek, ha nejük náluknál 10 évvel fiatalabb, kötelesek házastársi korkülön-

bözet	címén	10—15 év	korkülön	bözetnél	$\frac{1}{4}$
15—20	»	»	»		$\frac{2}{4}$
20—25	»	»	»		$\frac{3}{4}$

és minden további 5—5 év korkülönbségnél $\frac{1}{4}$ -részszel több korkülön-

bözeti illetéket fizetni, mint a mennyit a 20. §-nak megfelelőleg fizetniök kellene. A mennyiben valamely özvegypénztári tag megnősülne, úgy a házassági járulékot és korkülönbözetet ép úgy meg kell fizetnie, mintha a házasság megkötése után lépett volna be. Ha pedig a tag újabb házasságot köt, a házassági járulék újból kirotatik ugyan, de abból csak annyit kell lefizetni, a mennyivel az utóbbi házasság után többet kellene fizetnie.

(22. §.) Az egyszerű tagok évi járuléka 1 frt. Ezen összeget

annyiszorosan kell fizetnie, a hányszoros tagnak fölvétetett. Az évi járulékok, valamint a korkülönbözeti illetékek törlesztései félékenként előre fizetendők. (23. §.) A tag elhalálozásával annak özvegye a részére biztosított nyugdíjnak élvezetébe lép. (24. §.) Ha valamely nyugdíjra jogosult özvegy újabb házasságra lép, előbbi férje után élvezett nyugdíját elveszti. Ha azonban ismételtén özvegyen maradna, nyugdíjjogosultságát ismét visszanyeri. A tagnak elvált neje férje halála után nem bír nyugdíjigénnyel. (25. §.) Ha a nyugdíjazott összeg egy több részre belépett taghoz megy nőül, ennek halála után a magasabb illetéket nyeri, de semmi esetre azon járulékot is, mely őt első férje után megilletné. Ha ellenben több részre biztosított özvegy kevesebb részt fizető taghoz megy nőül, az előbbi nyugdíjra való jogosultsága megmarad, amennyiben házassági illeték és évi járulék azon magasabb osztálynak megfelelőleg megfizettetik.

(26. §.) Az I., valamint a többi osztályba tartozó özvegyeknek nyugdíja évenként, az év végén, az intézet kezelőségével egyetértőleg az ellenőrző bizottság által határoztatik meg s erről az országos consistorium a kerületi tanács útján értesíti a tagokat. (27. §.) A nyugdíj nagysága az alap képessége szerint szabatik meg. Ezen képesség a meglevő vagyonnal, az azt terhelő nyugdíjakkal való összehasonlításból tűnik ki.

(28. §.) A nyugdíjat élvezés első évében az özvegy a nyugdíjnak csak azon aránylagos részét kapja, mely férje halála napjától azon év december hó 31-éig megilletné. Az ily módon nyert fölösleg az alap javára iratik. A nyugdíjjárulék engedélyezését kérő folyamodványok ellátandók a megfelelő mellékletekkel s legkésőbb minden év november hó 30-ig a kerületi consistorium útján — mely is az özvegyek és árváknak képviselője — az intézet kezelőségéhez benyújtandók, hogy a következő évi nyugdíjak megállapításánál figyelembe vehető legyen. Később beérkezett folyamodványok csak az azután következő évi nyugdíjak megállapításánál vehető figyelembe.

(29. §.) Az özvegynek nyugdíjjogosultsága halála napjáig vagy újabb házasságra lépéseig tart; az előbbi esetben az örökösök csupán azon napig tarthatnak igényt a járulékokra, annak többi része az alap javára iratik. (30. §.) Elhunyt tagok árvái az e célra fordítható rendkívüli jövedelmekből, ezeknek elégtelensége esetén az özvegypénztárból egyenkint $\frac{2}{10}$ — $\frac{2}{10}$ -ét kapják segélyül azon járuléknak, mely anyjuknak évi nyugdíját képezné; ezen segélyezésnél az ötszörös özvegyi biztosított résznél több figyelembe nem vehető. Ha a tag elhalálozásánál nem hagy hátra özvegyet, vagy ha az is meghalna, árvái

összesen annyi segélyt kapnak, mennyit díjul nyert volna. Segélyre csak azon árva bír jogosultsággal, a ki 20. évét még nem töltötte be; ez is megszűnik, ha a leány előbb férjhez megy, vagy ha a segélyre jogosult ifjú fizetéssel összekötött alkalmazást nyer, esetleg ha mint iparos tanuló felszabadul és szolgálatot kap. Teljesen vakok, süketnémák és keresetképtelen árváknak a főconsistorium élethossziglani segélyt engedélyezhet; ha azonban ezek férjhez mennek vagy valamely nyilvános jótékony intézetben elhelyezést nyernek, a segélypénznek beszüntetendők. Ha valamely segélypénzt élvező árva meghal, jogosultsága halála napjával megszűnik. Atyátlan árvák, a nekik járó segélypénzt azon időre is élvezik, a melyre újbóli házasságkötés miatt anyjuk nyugdíja szünetel.

(31. §.) Azon tagoknak hozzátartozói, a kik az egyház vagy iskola szolgálatából önként vagy bírói ítélet folytán kiléptek, de a nyugdíjintézet iránti kötelezettségüknek haláluk napjáig pontosan eleget tettek, nyugdíjjogosultaknak tekintendők. Ha az ilyen tag az özvegypénztár tagjai sorából is kilép, további járulékok fizetésére nem köteles, de az özvegypénztár iránti igényeit is elveszti. Ha a kilépett tag ismét fölvetetik, az özvegypénztárba előbb teljesített befizetései beszámítandók.

(32. §.) Az özvegyi nyugdíjak és az árvák segélypénzei félévi utólagos részletekben mindig január hó 1-én és július hó 1-én az átvevő nyugtájára, továbbá a jogosultság folytonosságát igazoló (l. 24., 25., 29. és 30. §.) lelkészi bizonyítvány előmutatása mellett fizetnek ki.

Jegyzet. Azon tagok, a kik betegség, koruk vagy elgyengülésük miatt állandóan szolgálatképtelenné váltak, a nyugdíjpénztárból a következő járandóságra tarthatnak igényt:

15 évnél kevesebb szolgálat után	30%-ára
15 évnél több » » »	40% »
20 » » » » »	50% »
25 » » » » »	60% »
30 » » » » »	70% »
35 » » » » »	80% »
40 » » » » »	90% »
45 » » » » »	100% »

a biztosított nyugdíjösszegnek. A nyugdíj megállapításánál, beszámítva valamely iskolánál a végleges alkalmazás előtti szolgálatokat is, csak azon évek számíthatnak, a melyeket az illető tényleg mint tanító vagy lelkész tölt el. A ki mint gymnasiumi, tanítóképződei és reáliskolai tanító szolgálatképtelenné válik, 35. évi és azontúl való szolgálat után biztosított nyugdíjösszegét egészen megkapja.

Ötödéves fizetési pótlék.

Következő szabályrendelet intézkedik az állami, kath. és izraelita, tanító- és tanítónőképezdek tanárai és az állami vagy államilag segélyezett községi felső nép-, polgári és elemi iskolai tanítók ötödik évi pótléka megállapításáról.

Az állami tanító- és tanítónőképezdei rendes és segédtanárok, rendes és segédtanítónők, rajz- és szépírás, zene és énektanítók, tornamesterek és gazdasszonyok, ha ez utóbbiak egyszersmind okleveles s tényleg működő tanítónők is, valamint az ezen képezdekkel kapcsolatos gyakorló iskolai tanítók, továbbá a róm. és gör. kath. képezdeknél alkalmazott azon tanárok, kik fizetéseiket a magyarországi tanulmányi alaphól nyerik, úgyszintén az országos izrael. iskolai alaphól díjazott izrael. tanítóképezdei rendes (esetleg segéd) tanárok és gyakorló iskolai tanító; végül az állami és államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolai rendes tanítók és tanítónők ötödik évi pótlékokban részesíttetnek.

Az állami elemi és államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskoláknál alkalmazott rendes tanítók és tanítónők ötödik évi pótlékának megállapításánál csak az említett iskoláknál rendes és segédtanítói (tanítónői) minőségben megszakítás nélkül töltött szolgálati idő vétetik figyelembe. Azon rendes tanítók és tanítónők ötödik évi pótlékának megállapításánál, kik az előbb említett iskoláknál már az 1869. év kezdetétől folytonosan működnek és az alább körülírt minősítéssel bírnak, a szolgálati idő ugyancsak az 1869. évtől illetőleg a hivatalos eskü letétele vagy az állomás tényleges elfoglalása napját követő hó elsejétől számíttatik, ellenben az 1869. év előtt töltött szolgálati idő egyáltalán nem számítható be. A később alkalmazott tanítók és tanítónőknek az ötödik évi pótlékai megállapításánál alapul veendő szolgálati ideje, szintén az eskü letétele s illetőleg a tanítói (tanítónői) állomás elfoglalása és működése megkezdése napját követő hó elsejétől számíttatik.

Ha valamely tanító, ki az áll., vagy áll. segélyezett közs. iskolák egyikénél alkalmazva volt, onnan távozván, felekezeti vagy államilag nem segélyezett községi népoktatási tanintézetekbe megy át, de idő folytával ismét állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- vagy polgári iskolánál foglal el tanítói állomást: a felekezeti vagy államilag nem segélyezett népoktatási tanintézeteknél töltött szolgálati idő, szolgálat-megszakításnak tekintetvén, a fent említett

iskoláknál korábban töltött szolgálati ideje az ötödik évi pótlék megállapításánál figyelembe nem vétetik. A kik a tanítói pályáról leléptek, de később oda ismét visszatérnek, azoknak a lelépések előtt töltött szolgálati ideje csak azon esetben számíttatik be az ötödik évi pótlék megállapításánál, ha kimutatják, hogy egészségi állapotuk vagy hasonló, tőlük nem függött rendkívüli körülmények által kényszerítve hagyták oda a tanítóságot; azonban a tanítói pályán említett körülmények miatt nem töltött idő egyáltalán be nem számítható.

Ha az elől említett tanintézet valamelyikénél alkalmazásban volt, ötödik évi pótlékre különben jogosított egyén, mielőtt tíz évet szolgált volna, végleg kielégítettik, vagy ha tíz évig vagy tovább szolgált s esetleg ideiglenesen nyugdíjaztatik, de később ismét szolgálatba lép, a végkielégítés és ideiglenes nyugalomba helyezés előtt töltött szolgálati idő az ötödik évi pótlék kiszabásánál beszámíttatik, azonban a végkielégítéstől s illetőleg az ideiglenes nyugdíjazás napjától újból szolgálatba való lépés napjáig töltött idő be nem számítható. Ha ellenben a véglegesen nyugdíjazott tanító, tanítónő vagy a képezdek és gyakorló iskolák valamelyikénél alkalmazva volt tanár, tanító és tanítónő s általában ötödik évi pótlékokra igénynyel bíró egyén véglegesen nyugdíjaztatik, később esetleg ismét szolgálatba lép, a végleges nyugdíjazás előtt töltött szolgálati ideje az ötödik évi pótlékok megállapításánál nem vétetik figyelembe. Helyettesi minőségben eltöltött szolgálati idő egyáltalán nem számítható be.

Ha a megnevezett tanintézetek valamelyikénél alkalmazott tanár, tanító vagy tanítónő oly tanintézetbe lép át, mely a vallás- és közoktatásügyi ministeri tárczából, vagy a magyarországi tanulmányi és az országos izrael. iskolai alaphól nem tartatik fenn és nem is segélyeztetik, vagy ha szolgálatát figyelembe nem vehető körülmények miatt megszakítja: az ily tanintézetbe történt átlépése, illetőleg a szolgálat folytonosságának megszakítása előtt már élvezett ötödik évi pótlékokra nem tarthatnak igényt, ha esetleg az 1. §-ban említett tanintézetek valamelyikénél ismét alkalmaztatnak vagy ha újból szolgálatba lépnek. Ha az állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- vagy polgári iskolai tanító (tanítónő) az 1. §-ben említett tanító- vagy tanítónőképezdek valamelyikéhez rendes tanárrá vagy rendes tanítónővé neveztetik ki: ezen esetben az ötödik évi pótlékok megállapításánál az elemi iskolánál töltött szolgálati három év képezdei két évnek, a felső nép- vagy polgári iskolánál töltött két év pedig képezdei egy és fél évnek vétetik. Ha azonban ily tanítók és tanítónők a képezdénél történt kineveztetésük előtt már élveztek ötödik évi

pótlékot, ez nekik mindaddig meghagyatik, míg a képezdénél is ilyenre igényt szereztek. Az állam által vagy a magyar kormány közvetlen kezelése alatt lévő közalapokból fentartott oly közép- vagy szaktanodákból, melyeknél az ötödik évi pótlékok már rendszeresítve voltak, az említett tanító- vagy tanítónőképezdekhez kinevezett tanároknak az ötödik évi pótlékra már előbb szerzett igénye teljes épségben fentartatik, az 1880. év előtti időre azonban ötödik évi pótlék nem utalványoztatik, kivéve ha az illető a képezdéhez történt kineveztetése alkalmával ily pótlékot személyére nézve már élvezett volna. Oly állami hivatalból, melynél ötödik évi pótlékok nincsenek rendszeresítve, az 1. §-ban megnevezett tanintézetek bármelyikébe átlépő egyéneknek, az előbbi minőségben töltött szolgálati idejük után ötödik évi pótlékra nem lehet igényök.

A tanító- és tanítónőképezdeknél alkalmazott rendes és segéd-tanárok, tanítók, tanítónők és segédtanítónők, gazdasszonyok, valamint a gyakorló iskolai tanítók és tanítónők csak akkor tarthatnak ötödik évi pótlékra igényt, ha végleges minőségben alkalmaztattak; az állami elemi és államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolai tanítók pedig akkor, ha tanképesítéssel bírnak s egyszersmind véglegesen alkalmaztattak. Oly állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónőknél, kik alkalmaztatásukkor tanképesítéssel nem bírtak, de az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 102. §-ban határidőül megszabott egy s legföljebb két év leforgása alatt képesítettnek és véglegesítettnek, a képesítés és véglegesítés előtt ideiglenes minőségben töltött idő az ötödik évi pótlék megállapításánál beszámíttatik. Ellenben, ha a képesítő vizsgálatot az idézett §-ban meghatározott időn túl állották ki, ezen vizsgálat letétele előtt töltött szolgálati idő a mulasztás kellő indokolása esetén csak a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium kivételes engedélye alapján számítható be. Hasonlóképen beszámíttatik a tanító- és tanítónőképezdeknél, valamint az azokkal kapcsolatos gyakorló iskoláknál alkalmazott és a jelen szabályzat értelmében különben ötödik évi pótlékra igénynyel bíró tanító-személyzet által ideiglenes minőségben töltött szolgálati idő is, ha idő folytával állomásán véglegesítették. Kik csak bizonyos feltételek mellett véglegesítették, az ötödik évi pótlékra csak akkor tarthatnak számot, ha a véglegesítéshez kötött föltételeknek megfelelően, állomásaikon föltétel nélkül véglegesítették.

Minthogy az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 135. §-a értelmében polgári iskolákba kivételesen oly szakférfiak is meghivathatnak, kik tanítói oklevéllel nem bírnak ugyan, de egyes tudományok több évi folyto-

nos művelése által az irodalom terén magukat kitüntették, az így alkalmazott tanítók, ha áliomásaikon véglegesen megerősítettnek, az ötödik évi pótlékra, tekintet nélkül arra, hogy képesítve nincsenek, a hivatalos eskü letétele, illetőleg a tanítói állomás tényleges elfoglalása napját követő hó elsejétől számítandólag igényt tarthatnak. A tanító- és tanítónőképezdei rendes tanárok és tanítónők ötödik évi pótléka, tekintet nélkül a fizetésre, melyet élveznek, 25 évig bezárólag öt évről öt évre 100 frtban, a segédtanárok és segédtanítónők, továbbá az ötödik évi pótlékra igénynyel bíró rajz- és szépirás, zene- és énektanítók és gazdasszonyok, ha ez utóbbiak egyszersmind okleveles és tényleg működő tanítónők is szintén 25 évig bezárólag öt évről öt évre törzsfizetésüknek 10%-tólíjában állapíttatik meg. Az állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskoláknál alkalmazott rendes tanítók részére 30 szolgálati évig bezárólag öt évről öt évre törzsfizetésük 10%-tólíja állapíttatik meg ötödik évi pótlékok fejében. Az ötödik évi pótlékok megállapításánál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 142. §-ban legkevesebbul meghatározott fizetések szolgálnak alapul; ha azonban valamely tanító vagy tanítónő az idézett törvényczikk szentesítése előtt a föntebbi §-ban kitett összegnél nagyobb fizetést élvezett s ez neki az ugyanazon törvényczikk 144. §-a értelmében meghagyatott, az ötödik évi pótlékok ezen magasabb fizetés után szabotnak meg.

Ha a tanítók és tanítónők valamelyikének fizetése nem az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 144. §-ának rendelkezése folytán, hanem beigazolt rendkívüli körülmények következtében szabotott meg magasabb összegben, a fizetést meghaladó többlet az ötödik évi pótlékokba a következő módon tudatik be: Ha például valamely nagyobb városban alkalmazott polgári iskolai tanító fizetése 900 frtban állapíttatott meg, ez az idézett t.-cz. 142. §-ban legkevesebbul meghatározott 800 frtot 100 frttal haladja meg. Jelen szabályzat értelmében a törvényileg legkevesebbul megállapított 800 frt fizetés után az első öt év leteltével 10%, vagyis 80 frt, ötödik évi pótlék jár az illető tanítónak, ezen első ötödik évi pótlékba a föntebb kitett 100 frtnyi fizetési többletből 80 frt, a fennmaradó 20 frt pedig a következő (második) ötödik évi pótlék kiegészítésére csak 60 frt engedélyeztetik. A harmadik és a következő többi 80 frtnyi ötödik évi pótlékok, a fizetési többlet már egészen be lévén tudva, teljes összegekben rendesen szolgálatnak ki. A fizetési többletből fennmaradó összeget a jelen példa szerint 20 frtot az illető tanító, tanítónő személyes pótlékul élvezi mindaddig, míg az a második, esetleg harmadik ötöd évi pótlékba be nem tudatik. Az ötödik évi

pótlékok előleges havi részletekben utalványoztatnak, illetőleg kiszolgáltatnak.

A képezdéknél alkalmazott rendes és segédtanárok, tanítók, rendes és segédtanítónők, gazdasszonyok és gyakorló iskolai tanítók, valamint azon állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolai tanítók nyugdíjazásánál, kik az országos tanítói nyugdíjintézetbe föl nem vétettek, hanem az 1875. évi XXXII. t.-cz. 44. §-ban említett s teljes érvényben hagyott kormányrendeletek, jelesen a «Ratio educationis publicae» 290. §-a, továbbá az 1824. évi június hó 21-én 7664. szám alatt kelt s ugyanazon évi 16542. helytartótanácsai számmal intézvényezett udvari rendelet, valamint az 1845. évi 25224. helytartótanácsai szám alatt kiadott szabályrendelet 71. §-a vagy végül az állami tisztviselőkre nézve fennálló szabályok szerint nyugdíjaztatnak vagy elégíttetnek ki véglegesen, *az ötödik évi pótlékok a nyugdíjba és végkielégítésbe is beszámíttatnak.*

Az ötödik évi pótlékok engedélyezését föltételező jelen szabályzatban felsorolt kellékeket igazoló bizonyítványokkal és szolgálati (eskü) okmányokkal fölszerelt kérvényeket az állami tanító- és tanítónőképzési tanszemélyzet az illető megyei (budapesti) kir. tanfelügyelő, a róm. és g. kath. tanítónőképzési tanítószemélyzet az illető egyházmegyei főhatóság, végül az ország izrael. tanítóképzési tanári személyzet az ország izrael. iroda útján, azon állami vagy államilag segélyezett községi elemi, felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők pedig, kiknek fizetése közvetlenül saját kezeikhez utalványoztatott s kiknek ötödik évi pótléka is ugyanígy lesznek utalványozandók, az illető megye vagy szab. kir. város közigazgatási bizottsága útján terjesztik fel a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministeriumhoz. A kellően föl nem szerelt kérvények a tanfelügyelők és közigazgatási bizottságok részéről, a fölszerelés kiegészítése végett az illető kérelmezőknek visszaadandók. Azon tanítók és tanítónőknek ötödik évi pótlék engedélyezése iránti, kellően fölszerelt kérvényei, kiknek fizetése nincsen állandóan utalványozva, hanem évről évre az iskolai költségvetésben a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevősege által állapíttatik meg, mindig a legközelebbi iskolai költségvetéssel egyszerre az illető közigazgatási bizottságnál nyújtandó be, mely azt a költségvetéssel együtt tárgyalván, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevőségéhez az iskolai költségvetéssel javaslata kíséretében egyszerre küldi be. (Kiadatott 32944. sz. a. 1880. december hó 15-én.)

HARMADIK KÖNYV.

Középiskolák.

ELSŐ RÉSZ.

Az 1883. XXX. törvényczikk.

A középiskolák szervezete. 1. §. Középiskolák alatt ezen törvényben a gymnasiumok és reáliskolák értendők. A gymnasium és reáliskolának az a feladata, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse. A gymnasium e feladatot a minden irányu humanistikus, főleg az ó-classicai tanulmányok segélyével, a reáliskola pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiségtan és természettudományok tanítása által oldja meg.

2. §. Mind a gymnasium, mind a reáliskola nyolcz osztályu, ugyanannyi évfolyammal. Kivételesen nem teljes intézetek is felállíthatók (54. §.); azonban négy osztályuaknál kisebbek semmi esetre sem. A négy alsó osztály nélkül felsőbb osztályok felállítása és fenntartása meg nem engedhető. Ujjonnan felállítandó intézetek az első osztályon kezdve fokozatosan is szervezhetők; ezek átmenetileg lehetnek egy, két vagy három osztályúak is, de a fejlesztésnek legalább négy osztályig évről-évre folytonosnak kell lenni.

3. §. A gymnasiumi oktatás rendes tantárgyai: *a)* hit- és erkölcsstan; *b)* magyar nyelv és irodalmának történelme: azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története; *c)* latin nyelv és irodalom; *d)* német nyelv és irodalom; *e)* görög nyelv és irodalom; *f)* földrajz; *g)* Magyarország történelme; *h)* egyetemes történelem; *i)* bölcsészeti előtan (lélektan és logika); *k)* mennyiségtan; *l)* természetrajz; *m)*

természettan és vegytan; *n*) mértani rajz; *o*) szépirás; *p*) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

4. §. A reáliskolák rendes tantárgyai: *a*) hit- és erkölcstan; *b*) magyar nyelv és irodalmának történelme; azonkívül azon tanintézetekben, melyeknél a tannyelv nem a magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története; *c*) német nyelv és irodalom; *d*) franczia nyelv; *e*) bölcsészeti előtan (lélektan és logika); *f*) földrajz; *g*) Magyarország történelme; *h*) egyetemes történelem; *i*) mennyiség-tan; *k*) természetrajz és geologia; *l*) természettan; *m*) vegytan; *n*) ábrázoló mértan és mértani rajz; *o*) szabadkézi rajz; *p*) szépirás; *q*) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

5. §. A rendes tantárgyak tanulása alól fölmentésnek helye nincs; kivéve testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat, a mértani rajz (technikai része) és szépirás tanulása alól. A fölmentést a tanári testület fölterjesztésére a vallás- és közoktatási minister, illetőleg az intézet illetékes felekezeti főhatósága adja meg.

6. §. Hogy a rendes tantárgyakon kívül még mely tantárgyak taníttassanak, mint rendkívüliek, az a tantervben állapítatik meg.

7. §. A hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fentartott nyilvános középiskolák tannyelvét és a mennyiben ez nem a magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmán kívül a magyar nyelv és irodalmának történelme, mint rendes tantárgy tanításáról is gondoskodni és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátítását lehetővé tegye. Ennek ellenőrizhetése végett kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelmére vonatkozó tantervet és órabeosztást a vallás- és közoktatási ministernek előlegesen bemutatni.

A nem magyar tannyelvű középiskolákban a 7-ik és 8-ik osztályban a magyar nyelv és irodalmának történelme magyar nyelven taníttatik s e tantárgyból az érettségi vizsgálat is ezen nyelven teendő. Az érettségi vizsgálat tekintetében e §. rendelkezése az 1885. évi érettségi vizsgálatoknál lép érvénybe.

8. §. A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, valamint a törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek által fentartott középiskolákban a rendes és esetleg nem rendes tantárgyakban elérendő czélt és ennek alapján a tantervet a vallás- és közoktatásügyi minister állapítja meg, ki a tantervnek a helyi körülményekhez alkalmaztatása és ezekhez képest netalán szükséges módosításai iránt az egyes tanári testületek meghallgatása után intézkedik. A felekezetek által fentartott tanintézeteknél a tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő végeztelt és a

tanítandó ismeretek mértékét, a tanrendszert, tantervet és a tankönyveket az illető felekezeti főhatóság állapítja meg és azt esetről esetre a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti; a megállapított mérték azonban nem lehet kisebb, mint az, mely a közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézetekben alkalmazva van, és az illető intézetekre nézve csak a minimumot határozza meg. A törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek, az általok fenntartott nyilvános középiskolákban csak oly tankönyveket használhatnak, melyek használatát a miniszter a közvetlen vezetése alatti középiskolákban megengedte vagy ajánlotta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által a rendelkezése és közvetlen vezetése alatti iskolákra nézve a tanhelyiségeket illetőleg kiadott szabályzó rendeletek ezen iskolákra nézve is kötelezők.

9. §. A nem felekezeti intézeteknél a hit- és erkölestan tanítása iránt külön, minden felekezethez tartozó tanulókat illetőleg, ugyancsak a felekezeti tanintézeteknél is más felekezetekhez tartozó tanulókra vonatkozólag saját egyházi hatóságuk intézkedik; a tanítást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelentett és általa elfogadott egyén teljesíti. A miniszter a bejelentett egyén elfogadását csak erkölcsi vagy állami szempontból tagadhatja meg.

10. §. Mind a gymnasium, mind a reáliskola első osztályába csak oly növendékek vétetnek fel, kik életük kilenczedik évét már betöltötték, és vagy arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy fölvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű képzettséggel bírnak.

11. §. Ugyanazon iskola egyik osztályából a következő felsőbb osztályba csak azon tanuló léphet, ki az elvégzett osztálybeli rendes tantárgyak mindenikéből, nem számítva ide a szépirást és testgyakorlatot, legalább is elégséges osztályzatot nyert. Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az intézet tanári testülete megengedheti, hogy az osztályzat kijavítása végett a következő iskola év kezdetén vizsgálatot tehessen. A ki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatósága engedélyével bocsítható javító vizsgálatra. A ki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító vizsgálatra semmi esetre sem bocsítható. A javító, nemkülönben a pótvizsgálatot is rendesen azon tanintézetben kell a tanulónak letennie, melyben az elégtelen tanjeget kapta és illetőleg a vizsgálatot elmulasztotta. Indokolt esetekben

a vallás- és közoktatásügyi minster, illetőleg az iskola felekezeti főhatósága megengedheti, hogy ezen vizsgálatok más tanintézetben tétessenek le. Pótvizsgálatra azonban valamely tanuló csak akkor bocsátható, ha a vizsgálatról való elmaradását igazolja és ezt a tanári kar elegendő mérségül elfogadja. A tanári karnak megtagadó határozata ellen a vallás- és közoktatásügyi minsterhez, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatóságához lehet folyamodni.

12. §. Nyilvános középiskolából a megfelelő ugyanazon nemű intézetbe átlépni kívánók előbbi intézetüktől nyert bizonyítvánnyal tartoznak igazolni, hogy a megelőző osztályt, minden rendes tantárgyból legalább is elégséges sikerrel végezték. Más középiskolából jövő növendékek csak akkor vétetnek fel a következő osztályokba, ha az általuk elhagyott tanintézet bizonyítványával igazolják, hogy a közvetlenül előzőtt osztályban kielégítő sikerrel tanultak legalább is azon tárgyakat, melyek rendes tantárgyak abban az intézetben, hová fölvétetni óhajtanak. Azon tanulók, kik nyilvános gymnasiumból vagy polgári iskolából reáliskolába, ugyszintén kik reáliskolából vagy polgári iskolából gymnasiumba akarnak átmenni, kötelesek fölvételi vizsgálatot tenni le. A fölvételi vizsgálatot azon tanintézet tanári testülete tartja, melybe a tanuló fel akar vétetni, s ugyanazon tanári testület határoz a fölvétel felett is.

13. §. Egyik tanintézetből a másikba átlépés rendesen csak a tanév kezeten történhetik. Évközben más intézetből jövő tanuló, a tanári testület határozata alapján, csak a változtatás okainak igazolása mellett vehető fel.

A fölvételt megtagadó határozat ellen a vallás- és közoktatásügyi minsterhez, illetőleg az iskola felekezeti főhatóságához lehet folyamodni.

14. §. Osztályok összevonását, azaz egy év alatt két osztálynak elvégzését csak kivételesen, a tanári testületnek és tankerületi főigazgatónak, illetőleg az iskola felekezeti főhatóságának indokolt ajánlatára engedheti meg a vallás- és közoktatásügyi minster azon esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, életkora a rendesnél előhaladottabb, s úgy testi, mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését, s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte. Az engedélyt megnyert tanuló mindkét, vagy legalább egyik osztályból magánvizsgálatot tesz.

15. §. Magántanulók, kik magánuton vagy magánintézetben tanultak, és előmenetelükről nyilvános iskolától kívánnak bizonyít-

ványt nyerni, az illető iskola igazgatójánál való előleges bejelentés és annak kimutatása mellett, hogy a közvetlenül lefolyt tanévet, mely magánintézetben, illetőleg hol és mily rendszerű tanulmányozással töltötték, tehetnek vizsgálatot, a rendtartásban e célra megállapított időben. Egy év alatt több osztályból, csak a tanári karnak és tankerületi főigazgatónak, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatóságának ajánlatára, a vallás- és közoktatásügyi minister engedélyével tehetnek vizsgálatot azon esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak s hogy életkoruknál és fejlettségüknel fogva is, az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátíthatták. Ez esetben is minden osztályból külön vizsgálat teendő le, és legfőlebb két osztályból vizsgálhatók egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából kellő tanultsága kitűnjék. A magánvizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek a készített írásbeli dolgozatokkal és a vizsgálattevőnek minden, erre vonatkozó igazolványaival fölterjesztendők a tankerületi főigazgatóhoz, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatóságához.

16. §. A tanórák heti száma a tanulókra nézve a rendes tantárgyakból, de a testgyakorlaton kívül, az alsó négy osztályban legfőlebb 26, a felső négy osztályban legfőlebb 28; és a rendkívüli tantárgyak idejével együtt a tanulóknak az alsó négy osztályban 30, a felső négy osztályban 32 óránál több nem engedhető.

17. §. A középiskolák egy-egy osztályában 60 tanulónál több rendszerint nem lehet. A hol a tanulók létszáma három egymásután következő évben meghaladja a hatvanat, párhuzamos osztályok állítandók fel, és a tanerők ehhez képest szaporítandók az illetékes iskolai főhatóság által. Ha a létszám a hatvanat csak kevéssel haladja meg, ez iránt az illetékes iskolai főhatóság által tett indokolt jelentésre, a vallás- és közoktatásügyi minister a párhuzamos osztály felállítását mellőzheti, illetőleg elengedheti.

18. §. A tanuló fegyelmi úton kizáratható és pedig: *a)* csupán azon tanintézetből, melyben tanul; *b)* az összes hazai tanintézetekből. Ez utóbbi esetben a határozat mindenesetre a vallás- és közoktatásügyi ministerhez fölterjesztendő. A megerősített határozatnak közzététele és annak szigorú megtartása iránt a nevezett minister intékedik. Egyébiránt a fegyelmi eljárást a vallás- és közoktatásügyi minister, illetőleg a tanintézet felekezeti főhatósága szabályrendeletileg állapítja meg.

19. §. A vallás- és közoktatási minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló tanintézeteket illetőleg a tandíjt a vallás-

és közoktatási minster állapítja meg, de az így megállapított tandíj az iskola fentartójára nézve csupán maximumul tekintetik. A felekezetek által fentartott intézetekben a tandíj iránt az illetékes felekezeti hatóság intézkedik. A törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek által fentartott nyilvános középiskolák tandíjmegszabása a minster jóváhagyása alá terjesztendő.

20. §. Az évi szorgalomidő tíz hónap. Az évi nagy szünidő július és augusztus hónapokban tartatik.

21. §. A középiskolákban minden tanév végén nyilvános osztályvizsgálatok tartatnak. A nyolczadik osztályt végzett növendékek az osztályvizsgálaton kívül érettségi vizsgálatot is tesznek.

22. §. Az érettségi vizsgálat írásbeli és szóbeli. A vizsgálati utasítást a vallás- és közoktatásügyi minster az illető felekezeti főhatóságnak, továbbá az egyetemek, illetőleg műegyetem tanári karának meghallgatásával, állapítja meg. Ezen vizsgálatok nyilvánosan tartandók és róluk a bizonyítványok magyar nyelven adandók ki, de kívánatra fordításban is, akár az illető iskola tannyelvén, akár latin nyelven melléklendők.

23. §. Az érettségi vizsgálatok a tankerületi főigazgató, vagy annak a vallás- és közoktatásügyi minster által kirendelt helyettese: — felekezeti tanintézetekben pedig az illetékes főhatóság által kirendelt férfiak elnöklete alatt, esetleg más bizottsági tagok hozzájárulásával mindenik nyolczosztályu középiskola tanári testülete által tartatnak. A felekezeti intézet érettségi vizsgálatához a vallás- és közoktatásügyi minster kormányképviselőt rendel ki, mely okból köteles az illető iskolai főhatóság az érettségi vizsgálat idejét legalább egy hóval előbb a minsternek bejelenteni. A minster által kiküldött kormányképviselőt semmiféle rendelkezési jog nem illeti; ellenben tartozik felügyelni, hogy a jelen törvény intézkedései és a minster által megállapított vizsgálati utasítások megtartassanak. E végből: *a)* megtekinti az érettségi vizsgálatához szerkesztett írásbeli dolgozatokat; *b)* jelen van a szóbeli vizsgálaton, s joga van minden tárgyból minden tanulóhoz kérdéseket intézni; *c)* részt vesz a vizsgáló testületnek mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálat eredménye felett tartandó tanácskozásában; *d)* eljárásáról és tapasztalatairól ki-merítő jelentést tesz a minsternek.

24. §. Ha a kormány képviselője a vizsgálat folyama alatt azon meggyőződésre jutna, hogy a törvény és a kiadott vizsgálati utasítás valamely esetben meg nem tartatott, ez iránti észrevételét a vizsgálat eredménye fölött tartott zárttanácskozmány jegyzőkönyvébe

véteti és a miniszternek jelentést tesz. Ez esetben a bizonyítvány kiadása az eset végleges eldöntéseig függőben tartandó. A miniszter az illetékes iskolai főhatóságot az ügy megvizsgálására felhívja. A főhatóság a vizsgálatot azonnal teljesíti, és ha azt találja, hogy törvénytelenység vagy szabályellenesség csakugyan történt, az érettségi bizonyítvány kiadását betiltani köteles; ellenkező esetben a bizonyítványt kiadhatja, de eljárásáról minden esetben jelentést tesz a miniszternek.

25. §. A tanuló rendesen csak azon intézetben teheti le az érettségi vizsgálatot, melyben a nyolczadik osztályt végezte. Más intézetben leteendő érettségi vizsgálatra rendkívüli esetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt.

26. §. A gymnasiumi érettségi vizsgálat általában a főiskolákba való felvételre, a reáliskolai érettségi vizsgálat azonban csak a műegyetemre és a tudomány-egyetemek matematika-természettudományi karára (illetőleg bölcsészeti karának ezen szakosztályára) s a tanárképző intézet ugyanezen szakosztályára, nemkülönben a bányászati, erdészeti és gazdasági akadémiákra való fölvételre jogosít. Azon tanulók, kik a reáliskolát elvégezték és az érettségi vizsgálatot jó sikerrel letették, valamely nyilvános főgymnasiumban a latin nyelvből, illetőleg a latin és görög nyelvből vizsgálatra bocsáthatók; a kik ekkor a latin nyelvből a vizsgálatot sikerrel kiállják, az egyetemnek orvosi és jogi karába; azok pedig, kik a vizsgálatot a latin és görög nyelvből sikerrel kiállják, az egyetemnek bármely karába fölvehetők.

27. §. Az írásbeli érettségi vizsgálaton megbukott tanuló szóbeli érettségi vizsgálatra nem bocsátható. A ki a szóbeli érettségi vizsgálaton egy tárgyból bukott, az a következő tanév első hetében javítóvizsgálatra bocsátható; ellenben az írásbeli vizsgálaton, vagy a szóbeli több tárgyból bukott tanuló egy évre visszavetendő. Ezen év leteltével az egész érettségi vizsgálatot ismételheti. Ha ez alkalommal akár az írásbeli, akár a szóbelin több tárgyból bukott, érettségi vizsgálatra többé nem bocsátható. A javító vizsgálaton megbukott, valamint az ismétlő vizsgálaton egy tárgyból visszautasított tanuló a vizsgálatot ezen egy tantárgyból 3 hó eltelte után még egyszer ismételheti.

28. §. *Igazgatás és felügyelet.* Minden középiskola az igazgató közvetlen vezetése alatt áll. Igazgatókul csak rendes tanárok alkalmazhatók. Az igazgató és a tanárok alkalmazásának eddigi módja ezen törvény által érintetlenül hagyatik.

29. §. Rendes tanárokul csak oly feddhetlen előéletű magyar honpolgárok alkalmazhatók, kik tanári oklevelet nyertek és csak azon

tanszakra, melyre oklevelek szólnak. A kik az eddig fennállott gyakorlat vagy szabályok szerint sem bírnak képesítő oklevéllel, azonban a jelen törvény hatályba lépte előtt valamely nyilvános középiskolában legalább három évig szolgáltak mint rendes tanárok, a képesítő vizsgálat alól fölmentvők. A többiek két év alatt tartoznak a vizsgálatot letenni.

30. §. Okleveles tanár-jelöltek 1—3 évig terjedő időszakra először csak helyettes tanári fizetéssel alkalmaztatnak s ha ez idő alatt hivatásuknak kellőleg megfeleltek, léptethetők elő rendes tanárokká. Oklevelet még nem nyert egyének helyettes tanárokkul is csak okleveles egyének hiányában alkalmazhatók, s oly feltétellel, hogy három év lefolyása alatt a tanári vizsgálatot letegyék, különben állomásukon tovább meg nem hagyatnak.

31. §. *Az igazgató:* 1. az iskolákra vonatkozó törvények és hatósági rendeletek végrehajtója; 2. a tanári testület elnöke; 3. képviselője a tanintézetnek a hatóságok, a szülők és gyámok s általában a közönség irányában; 4. a tanintézet irodai ügyének vezetője; 5. a tanintézet tudományos és fegyelmi állapotának ellenőrzője s arról első sorban felelős.

32. §. A középiskolákban a hittanárokon, a szépírási-, továbbá a tornatanítókon s a nem rendes tantárgyak tanítóin kívül, a tanárok száma (az igazgatót beleértve) a nyolcz osztályú intézetben legalább 10, a hat osztályuban legalább 7, a négy osztályuban legalább 5. A rendes tanárok száma (az igazgatót kivül) bármely középiskolában nem lehet kisebb az abban fennálló osztályok számánál. A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézeteknél az igazgató a teljes intézeteknél 10, a nem teljeseknél legfőlebb 15, a szaktanárok 18, a rajztanár 20 óránál többre hetenként — kivéve a rövid ideig tartó helyettesítést — nem kötelezhetők. Az igazgató az említett 10, illetőleg 15, a szaktanárok 25, a rajztanár 28 heti tanítási óránál többre semmi esetre sem vállalkozhatnak. Ha a tanárok 18, illetőleg 20 óránál többet tanítanak, azért méltányos külön díjban részesíttessenek. Az igazgatók és tanárok vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok) lehetnek, de fizetéssel járó hivatalt, vagy rendes alkalmazást el nem vállalhatnak. Hogy mennyiben vállalhatnak akár polgári jogaik gyakorlásából, akár pedig szellemi tevékenységekből eredő oly tisztséget vagy megbízást, mely őket tanári hivatásuk betöltésében akadályozhatná, azt esetről esetre előzetesen a vallás- és közoktatásügyi minister, illetőleg az illető felekezeti főhatóság határozza meg.

33. §. A rendes tanárok, valamint a vallás- és közoktatásügyi

minister rendelkezése alatti intézetekben az igazgatók éltök hosszáig alkalmaztatnak és ezek, valamint a helyettes tanárok s a rendkívüli tantárgyak tanítói is évi fizetést huznak. A szerzetes rendek által ellátott intézetekben a rendes tanárok és igazgatók, és a felekezetek által föntartott intézetekben az igazgatók alkalmazására az eddigi gyakorlat fönmarad. Az Ő Felsege, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi minister által kinevezett igazgatók és rendes tanárok nyugdíjra jogosított állami tisztviselőknék tekintetnek, kik nyugdíjaikat az államkincstárból vagy az illető alaphól húzzák.

34. §. A helyettes tanárok és a rendkívüli tantárgyak tanítói nyugdíjra igényt nem tarthatnak, de tanári képesítő vizsgálatot tett rendes tanároknak, helyettes tanári minőségben töltött éveik nyugdíjaztatásuknál beszámíttatnak.

35. §. A nyugdíj, valamint a pótlékrendszer külön törvényben állapittatik meg.

36. §. A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák igazgatói és tanárai ellen fegyelmi eljárásnak van helye: 1. ha az illető megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvényben és szabály- vagy kormányrendeletekben megszabott kötelességét: 2. ha botrányt okozó erkölcstelen életet él, vagy ilyennemű kihágást követ el. Fegyelmi büntetések: a) rosszszálás; b) pénzbüntetés; c) hivatalvesztés. A két elsővel kapcsolatosan más tanintézetbe való áthelyezés is elrendelhető. A hivatalvesztés maga után vonja a fizetésnek, nyugdíjnak és mindazon előnyöknek elvesztését, melyeket az illető szolgálata alapján igénybe vehetett volna. Azonban a vallás- és közoktatásügyi ministernek megadatik a jog, hogy az illető családjának nyomasztó helyzetére való tekintettel, a hivatalvesztésnek a nyugdíjra vonatkozó következményeit enyhíthesse, de ezen kedvezmény legfőlebb egy harmadrész értéke erejéig terjedhet azon járandóságnak, mely azt szolgálata után a nyugdíj-törvény értelmében különben megilletné. Hivatalos teendőik teljesítésére önhibájukon kívül végleg képtelenné vált tanárok ellátása iránt a nyugdíjtörvény intézkedik. A hivatali képtelenség megállapítása a fegyelmi esetekre megszabott eljárás szabályai szerint történik.

37. §. Fegyelmi határozat csak előleges vizsgálat alapján és a vallás- és közoktatásügyi minister által hozatik. A fegyelmi vizsgálatot egy e célra kirendelt bizottság teljesíti, melynek tagjai fele részben középiskolai tanárokból neveztetnek ki. A fegyelmi vizsgálat elrendelésével egyidejűleg, vagy annak folyama alatt is joga van a ministernek arra, hogy az illetőt hivatalától fölfüggeszthesse. Bűnügyi

vizsgálat esetén a fölfüggesztés mindig elrendelendő. A fegyelmi eljárás részleteit és módozatait a vallás- és közoktatásügyi minister rendeleti uton szabályozza, valamint a minister által alkotandó szabályrendelet állapítja meg azon kisebb fegyelmi jogkört is, mely a tankerületi főigazgatót, a középiskolai igazgatók és tanárok; — az igazgatót pedig a tanárok irányában a tanintézetek rendjének és fegyelmi állapotának föntartása tekintetében megilleti.

38. §. A hitfelekezetek által föntartott nyilvános középiskolákban *úgy a tanulókra, mint a tanárookra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat* (a fegyelmi eljárást is beleértve) azok egyházi főhatóságai állapítják meg; kötelesek azonban azokat, valamint az azokon időnként eszközölt változtatásokat a vallás- és közoktatásügyi ministerhez tudomás végett fölterjeszteni. Ha hitfelekezeti tanintézetek igazgatója vagy tanára hivatalától fegyelmi uton elmozdított, az ily eset, az illető felekezeti főhatóság által a vallás- és közoktatásügyi ministernek az indokolt ítélet közlése mellett haladéktalanul följelentendő. Minden elmozdítási esetben az elmozdítást kimondó ítélet közzététele és szigorú megtartása iránt a nevezett minister intézkedik.

39. §. A főpapok és szerzetes rendek által föntartott vagy ellátott középiskolák tanárai, a főpapok és a rend fegyelmi hatósága alatt állanak. A törvényhatóságok és községek valamint a társulatok és egyesek által fentartott nyilvános középiskolákban, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vesetése alatt álló intézetekre vonatkozó fegyelmi szabályok alkalmazandók.

40. §. Fegyelmi eljárás útján hivatalától elmozdított igazgató és tanár, az elmozdítástól számítandó hat évig semmiféle tanintézetben nem alkalmazható. Ha azonban ezen idő eltelte után az őt elmozdított fegyelmi bíróság előtt igazolja, hogy azon ok, mely miatt igazgatói vagy tanári hivatalától elmozdított, reá nézve már megszűnt: újra alkalmazható. Azon igazgató vagy tanár, ki fegyelmi eljárás útján másodizben hivatalvesztésre ítéltetett: többé semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

41. §. Az erdélyi részekben a katolikus status által föntartott és vezetett középiskolákra vonatkozólag mindazon jogok, melyeket eddig katolikus status gyakorolt, érintetlenül hagyatnak.

42. §. Az ország a középiskolák tekintetéből, tizenkét tankerületre osztatik, s mindegyiknek élén egy tankerületi főigazgató áll.

43. §. A tankerületi főigazgatókat, a tanári pályára képesített és azon működött szakférfiak közül a köztisztviselők minősítéséről

szóló törvény ide vonatkozó rendelkezéseinek figyelembe vételével, a vallás- és közoktatásügyi minister fölterjesztésére, Ő Felsége nevezi ki.

44. §. A tankerületi főigazgatók rendes évi fizetéssel ellátott és nyugdíjra jogosított államtisztviselők: s mint ilyenek éltük hosszára neveztetnek ki s állásuktól csak a 36. §-ban kijelölt esetekben és rendes fegyelmi eljárás mellett mozdíthatók el. Nyugdíjuk iránt külön törvény intézkedik.

45. §. A tankerületi főigazgató kötelessége a tankerületben levő, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló, valamint a törvényhatóságok és községek, továbbá a társulatok és egyesek által fentartott középiskolákban: 1. felügyelni az oktatásra és annak eredményeire s általában a törvény rendelkezéseinek teljesítésére; egyszersmind a törvénynek és a miniszternek rendeleteit végrehajtani, illetőleg azok végrehajtásáról gondoskodni; 2. ugyanazon tanintézetek közül a teljes és nyilvános középiskolákban az érettségi vizsgálatokat vezetni és azokon elnökölni, vagy akadályoztatása esetében helyettesítése iránt a miniszternek előterjesztést tenni; végre 3. ezen tanintézetek állapotáról, az oktatásban felmutatott eredményekről és körükben tett tapasztalatokról a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jelentést tenni.

46. §. A főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából, a *vallás- és közoktatásügyi minister a felekezeti tanintézeteket megbízottjai által bármikor meglátogattathatja*. A kirendelt megbízott jelen lehet ezen középiskolák nyilvános vizsgálatain (az érettségi vizsgálatról a 22—27. §§. intézkednek) s a nevezett minister ezen iskolák szervezetéről, felszereléséről s az oktatás eredményéről, valamint általában arról, hogy a törvények és törvényes rendeletek megtartattak-e, ez úton is egyenest tudomást szerez.

47. §. Valamely vallásfelekezet, törvényhatóság, község, társulat, avagy egyes által fentartott oly középiskolát, melynek fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik, és melyet az illetők nem bírnak saját erejükből a törvényes kelleknek megfelelően fentartani (különösen, ha egyszersmind középiskolai célra tett, és helyhez kötött jelentékeny alapítványok vannak), a vallás- és közoktatásügyi minister segíyezheti és illetőleg gondjai alá veheti a következő lényegesebb feltételek alatt és módon: *a)* az iskolának az időszerint meglevő minden alapítványa és tőkepénze, épületei és mindennemű ingó- és ingatlan birtoka, továbbra is az intézet tulajdona marad, s annak jövedelmei azontúl is ugyanazon intézet céljaira fordítandók; *b)* az ily államsegélylyel fennálló

középiskolában a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák tanterve alkalmazandó; c) azon tanárokat, kik a fentebbi a) pont alatt említett tőkepénzalapítvány vagy birtok jövedelméből, avagy az illető intézet hatósága által netán kijelölt egyéb jövedelmekből díjaztatnak, továbbra is mindig az intézet hatósága választja a tanári pályára képesített egyének közül; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg, csupán a fizetés legkevesebbjét kell megállapítani a vallás- és közoktatásügyi ministerrel a segélyezés iránt kötött szerződésben. Valamint más oldalról az állam által (vagyis az állami segélyből) fizetett tanárokat a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki; d) ha az állam az iskola törvényszabta évi szükségseinek fedezésére megkívántató évi összegnek felénél kevesesebbel vagy legfőlebb felével járul a segélyezett tanintézet fentartásához (és így a teher nagyobb, vagy legalább fele részét az illető intézet hatósága viseli), azon esethen a tanintézet felett való összes igazgatási és rendelkezési jog (a fennebbi a), b), c) pontok meghatározása mellett) továbbra is az intézet hatóságát illeti, s a vallás- és közoktatásügyi minister csupán a felügyeleti jogot gyakorolja a segélyezett iskola irányában. Ha pedig az állam évenként a szükséges összegnek felénél többel járul az iskola fentartásához (tehát a teher nagyobb részét viseli), az esethen a vallás- és közoktatásügyi minister az egész tanintézetet gondoskodása és rendelkezése alá veszi, de az illető intézet saját hatósága számára, a fennebbi a) pont alatt irt vagyon tulajdonjoga és az intézetre fordítása, valamint a c) pont alatt irt tanárválasztási jog biztosittatik; e) bármely középiskolát a vallás- és közoktatásügyi minister csak azon esethen és addig gyámolíthat anyagilag a fent előadott módon, ha és a meddig azon iskolát fentartó testület, illetőleg a felekezeti tanintézetekre vonatkozólag azok egyházi főhatósága önként elfogadja vagy kéri a segélyezést. Minden ily gyámolítás alkalmával a vallás- és közoktatásügyi minister és a segélyezett fél között e célra külön szerződés kötendő, melyben a segélyezés módozatai, közelebbi feltételei, a mindkét félre biztosított jogok és vállalt kötelezettségek részletesen megállapítandók.

48. §. *Az állami felügyelet jogánál fogva, jogában és tiszteiben áll a vallás- és közoktatásügyi ministernek, a közvetlen vezetése alatt nem álló középiskolákról, és pedig a hitfelekezetekről illető felekezeti főhatóságaiktól, a törvényhatósági és községi tanintézetekről, az azokat fentartó hatóságoktól, — végre a társulatok és egyesek által fentartottakról, közvetlen igazgatóságaiktól: a) sta-*

tistikai adatokat beszerezni; *b) tanévenként jelentéseket* kívánni, melyekben a *tanrend és felosztás* (a hittani tárgyakat kivéve), a *tanárok létszáma, képzése és működési köre*, az *osztályonkénti népesség, óraszám* s az *oktatás eredményei*, valamint az érettségi és egyéb *zárvizsgálatokról szóló kimutatások* által föltüntetve legyenek; *c) a 8. §. értelmében megállapított tanrendszerben* (a hittani tárgyakat kivéve) minden lényegesebb változásnak, valamint az iskola előbbi jellegében s tanfolyam-körében történt minden változásnak bejelentését megkívánni; *d) a használt tan- könyveket*, legyenek azok nyomtatásban vagy kéziratban, bekövetelni s azokat azon szempontból, nem foglalnak-e magokban állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket, megbíráltatni. Mindezen adatok, jelentések, kimutatások és betérjesztések, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez nyújtandók be.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyel arra, hogy minden tanintézeti vagyon és különösen iskolai czélokra tett alapítványok biztosan elhelyezve, rendeltetési czéljukra rendesen fordíttassanak; ennél fogva *jogában áll az iskolai vagyon állásáról, mikénti elhelyezéséről és kezeléséről időnként hiteles kimutatást kívánni.*

49. §. Ha valamely középiskolában használt tan- vagy vezérkönyv állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat foglal magában, joga és tiszte a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, annak használatát eltiltani, szükség esetén annak elkobzása és az illetők megfenyítése végett a törvény rendes útján a további intézkedéseket megtenni.

50. §. Ha a kormány valamely felekezeti középiskolában erkölcsi bajoknak vagy államellenes iránynak jönne tudomására, s ezek ellenében az iskola illetékes felekezeti főhatósága útján gyökeres orvoslás nem szerezhető, joga és kötelessége a vallás- és közoktatásügyi miniszternek saját rendes vagy e czélból különösen kiküldendő közegei által teljesített vizsgálat után, ha a vizsgálat alapján oly tények állapítottak meg, melyek a miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló intézetek igazgatója és tanáraitra nézve hivatalvesztést vonnának maguk után, joga és kötelessége, azon iskolától a veszélyes egyének eltávolítását követelni; ellenük, a mennyiben a büntetőtörvények súlya alá eső cselekvény esete forog fenn, a törvény rendes útján a büntető eljárást megindítani; sőt ha a baj az egyesek eltávolítása által nem orvosolható magának az iskolának egy időre, vagy végleges bezáratása iránt Ő Felségéhez előterjesztést tenni. Az egyidőre bezáratni rendelt iskola vagyona az illető feleke-

zeti főhatóság kezelése alatt marad, s a jövedelmek is tőkésítettnek, míg a tapasztalt bajok gyökeres elhárítása után, az iskola újra megnyitása, Ő Felségéhez teendő előterjesztésre, megengedtetik. Véglegesen bezáratni rendelt iskola vagyonáról és alapítványairól, a megnyitásban az alapítók vagy jogutódai azokról az iskola megszűnése esetére nem intézkedtek, ugyanazon felekezet közoktatási céljaira az illető felekezeti főhatóság rendelkezik (1790—1: XXVI. t.-cz. 10. §-a), fentartatván Ő Felségének legfőbb felügyeleti joga.

51. §. Az előző §-ban érintett intézkedések a törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek által fentartott középiskolákra vonatkozólag is érvényesek a következő eltéréssel: 1. Az intézetnek ideiglenes vagy végleges bezáratása iránt a vallás- és közoktatási minister intézkedik. 2. A törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolák vagyonának kezelése, illetőleg hováfordítása az illető közigazgatási hatóságok meghallgatása után és a netán létező jogviszonyok figyelembevételével a vallás- és közoktatási minister a belügyministerrel egyetértőleg intézkedik. 3. A társulatok által fentartott intézeteknél azon esetben, midőn azoknak ideiglenes bezáratása rendeltetett el, a vagyon kezelése iránt a társulat intézkedik ugyan, azonban köteles az e tekintetben hozott határozatát jóváhagyás végett a vallás- és közoktatási ministerhez fölterjeszteni. A ministernek joga van mindazon intézkedéseket megtenni, melyeket a kezelés ellenőrzésére szükségesnek fog tartani. Ha pedig az ily intézeteknek végleges bezáratása mondatott ki, a társulat az intézet vagyonának hováfordítása iránt megerősítést nyert szabályai szerint intézkedik, de ezen intézkedéséhez a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyása szükséges. Addig is, míg a minister jóváhagyása megadatott, a vagyonnak kezelése tekintetében a minister az előbbi pontban foglalt intézkedés szerint jár el. 4. A magánosok által fentartott intézetek vagyonának kezelése, illetőleg hováfordítása iránt a magánosok intézkednek ugyan, ha azonban az ily intézeteknél alapítványok vannak, ez esetben az intézkedéshez a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyása szükséges, ki a 3-ik pont határozatai szerint jár el.

52. §. Ha az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló időnkénti kimutatásokból (48. §. utolsó kikezdése) az tűnnek ki, hogy a jövedelmek nem rendeltetési céljukra fordíttatnak, vagy valamely alapítvány hiányosan kezeltetik, avagy épen veszélyben forog, a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tanintézetet fentartó hatóságot utasítja, hogy az alapítvány biztosításáról gondoskodjék; ha pedig a

kezelés hiányos, vagy a felhasználás nem az alapítvány céljaira történik, a szükséges törvényes intézkedéseket tegye meg.

53. §. Ha valamely, a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt nem álló nyilvános középiskola általában a jelen törvény követelményeinek meg nem felelne, jogában áll a nevezett ministernek az intézettől, az illető főhatósághoz legalább félevi időközökben három ízben intézett megintés után, a nyilvánossági jogot megvonni. A már létező tanintézetek tanerőinek létszáma, avagy meglevő épületei miatt netán szükségeseknek mutatózó ily megintések csak a jelen törvény szentesítésétől számított két év múlva kezdődhetnek. A nyilvánossági jogtól megfosztott tanintézetek érvényes bizonyítványokat nem adhatnak és érettségi vizsgálatot sem tarthatnak.

54. §. Új nyilvános középiskolák felállításánál a felállítók kötelesek az intézet megnyilta előtt legalább 4 hónappal szándékukat bejelenteni a vallás- és közoktatásügyi ministernél, fölterjesztvén az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, az intézet helyiségeinek kimutatását (s mihelyt alkalmaztattak, a tanerőket is, és azok minősítvényét is) s taneszközökkel felszerelését. A minister ez intézetnek akár létesítését, akár nyilvánosságát, csak akkor tagadhatja meg, ha ez a törvényes kellékeknek meg nem felel. Ha a minister a fölterjesztésnek benyújtása után 2 hónap alatt nem nyilatkozik, az intézet megnyitható.

Magán középiskolák. 55. §. Társulatok és egyesek állíthatnak és tarthatnak főn magánjellegű gymnasiumokat vagy reáliskolákat s ily tanfolyamokkal összekötött magánnevelő intézeteket, ha azokat oly egyén közvetlen vezetésére és igazgatására bizzák, ki az azokban nyitni szándékolt tanfolyamokra oklevéllel képesített tanár. Ezen kívül ezen intézetekben csak oly egyének taníthatnak, a kik vagy oklevéllel vannak tanszakjukra képesítve, vagy legalább a középiskolai négy éves tanári tanfolyamot elvégezték. Ilyen magánintézetekben használható tankönyveket és taneszközöket illetőleg ugyanazon szabályok állanak, melyek a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti középiskolákban érvényesek.

56. §. Magán nevelő- vagy tanintézet szándékolt felállítását az intézet szervezetének, tantervének és a benne működő tanerőknek bemutatása mellett, köteles az intézet tulajdonosa a megnyitás előtt legalább 4 hóval a községi hatóságnak és azon tankerületben működő tankerületi főigazgató útján, a vallás- és közoktatásügyi ministernek bejelenteni. A ministernek válaszáig az intézet meg nem nyitható.

57. §. A tanhelyiségeket illetőleg a magánintézetekre ugyanazon szabályok állanak, melyek a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatti tanintézetekben érvényesek, — azon hozzáadással, hogy egy osztályban 30 tanulónál több nem lehet.

58. §. Ha valamely magán nevelő- vagy tanintézetben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnának, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak, vagy államellenes irányoknak jönne tudomására, vizsgálatot rendelhet, s annak eredményéhez képest az illető intézetet bezáráthatja, sőt rendkívüli esetben a nevelést és tanítást a vizsgálat lefolyása előtt is fölfüggesztheti.

59. §. A magán-intézetben tanuló növendékek érvényes és bármely nyilvános tanintézetbe fölvételre jogosító bizonyítványt csakis nyilvános középiskolában letett vizsgálatról nyerhetnek. Ilyen vizsgálat minden tanév végével teendő. Kivételesen egy év alatt két osztályból vizsgáltattételre, a 14. §. értelmében, a vallás- és közoktatásügyi minister adhat engedélyt.

A középiskolai tanárok képesítéséről. 60. §. A középiskolai tanárok képesítése céljából a magyar egyetemeken a vallás- és közoktatásügyi minister egy-egy vizsgáló bizottságot szervez, melynek tagjai oly felsőbb iskolai tanárok, kik a vizsgálatok tárgyainak előadásával és szakszerű művelésével foglalkoznak. Ezeken kívül szakcsoportonként nevezhet ki még oly tagokat, kik, ha nem felsőbb iskolai tanárok is, de az illető tudományokkal szakszerűen foglalkoznak.

61. §. Középiskolai tanárságra képesítést nyerhet, a ki igazolja: 1. azt, hogy a gymnasium, illetőleg a reáliskola teljes tanfolyamát jó sikerrel elvégezte és az érettségi vizsgálatot letette. A reáliskolát végzett egyén köteles egyszersmind igazolni a latin nyelvnek legalább annyi ismeretét, a mennyi könnyebb latin szöveg megértésére szükséges; 2. azt, hogy a középiskolai tanfolyam elvégzése után egyetemen vagy műegyetemen, vagy más felsőbb iskolai tanfolyamon négy éven keresztül tanulta a saját szakjához tartozó tárgyakat, és ezeken fölül *a)* magyar irodalmat s annak történelmét különös tekintettel a magyar nemzet művelődés-történetére; *b)* a nevelés- és oktatástant s ezek történelmét; *c)* a szorosan bölcsészeti tárgyakból legalább logikát, psychológiát és a bölcsészet történelmét. Oly egyénnél, ki a szükséges tantárgyakból néhányat valamely másnemű felsőbb iskolán már legalább egy évig tanult, elég, ha a fent említett felsőbb iskolákon végzett három évi tanulást mutat ki. A ki bölcsészet, vagy magyar, német vagy francia nyelvé és irodalom, avagy

történet tanítására akar képesíttetni, az tartozik még azt is kimutatni, hogy felsőbb iskolai tanpályája alatt a görög és római irodalmat is tanulmányozta. Az illető a felsőbb iskolai 4 éves tanfolyam idejéből 3 évet külföldi egyetemen is tölthet; 3. kimutatni tartozik azt, hogy a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után még legkevesebb egy évet vagy gyakorlatilag középiskolai tanítással töltött, vagy akár hazai, akár külföldi egyetemen tanulmányai folytatására fordított, — azonban mindenesetre tartozik kimutatni, hogy az egész 5 év alatt legalább egy évig nevelői vagy tanítói gyakorlata is volt; 4. hogy az arra jogosított vizsgáló bizottság előtt a következő §§-ban megszabott képesítő vizsgálatot, illetőleg vizsgálatokat sikerrel letette. A képesítő vizsgálat legalább végső része, a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után legalább egy év múlva tehető le.

62. §. Képesítő vizsgálatra bocsáthatók a tanárvizsgáló bizottságok egyikének véleménye alapján, még oly egyének is, kik nem végeztek ugyan el a fönnebbi §§-ban irt felsőbb iskolai tanfolyamot, de irodalmi munkáikban úgy szakképzettségüknek, mint általános műveltségüknek kitűnő bizonyosságát adták, s egyszersmind kimutatták, hogy a tanítással gyakorlatilag is foglalkoztak, vagy pedig már a jelen törvény életbeléptekor tanároknak vannak alkalmazva.

63. §. A vizsgálatok írásbeliek és szóbeliek s kiterjednek: 1. oly tárgyakra, melyek ismerete az általános műveltség érdekében és a tanári hivatás tekintetéből bármely tanszakra képesítendő jelölttől, a fönnebbi határozatok értelmében megkívántatik; 2. azon tanszakok körébe tartozó ismeretekre, melyek tanítására a jelölt képesíttetni kíván; 3. az illető tanszakaszok tanításának módszerére és gyakorlatára. A vizsgálatokon tartozik a jelölt kimutatni azt is, hogy a magyar nyelvet mint tannyelvet mennyiben érti és bírja úgy nyelvtanilag, mint irodalmilag. Az eredmény az oklevélben megjelölendő.

64. §. A képesítő vizsgálat szabályrendelettel több részre is osztható, úgy, hogy több alkalommal is tehető le. Azonban azon jelöltek, kik a képesítő vizsgálat első részének letétele idején külföldi egyetemen voltak, az egész vizsgálatot egy alkalommal is letehetik. A képesítő vizsgálatok évenként, szabályrendelettel előre meghatározott időben fognak tartatni.

65. §. A mindegyik tanszakra egyaránt szükséges ismeretek a következő tárgyakból legalább is az itt kijelölt mértékben kötelezők: 1. magyar nyelv és irodalom (magyar nyelv- és irástan ismerete), a magyar irodalom és nemzeti művelődés fejlődési menetének áttekintése és a kiválóbb írók főbb műveinek ismerete; 2. a philosophia

elemei. Alapos készség a paedagógiában. A paedagogia újabb történelmének ismerete.

66. §. A szakismeret tekintetéből megkívántatik: 1. hogy az illető két vagy három középiskolai tantárgyban, melyek egy-egy szakcsoportot alkotnak, oly tanultságot mutasson ki, melyből kitűnik, hogy legalább is a középiskolában tanítani kellő tananyagot és ismereteket teljesen megszerezte és hogy szaktárgyait tudományosan érti; 2. hogy tantárgyának tanításában és módszertani kezelésében a kellő ismerete és ügyessége megvan. Minden egyes tárgyból a vizsgálat a középiskola összes osztályaiban tanítandókra kiterjed.

67. §. Azt, hogy a fennebbi §-okban irt vizsgálatok mily renddel tartassanak, azokon a tantárgyak miként osztassanak be; továbbá hogy a tantárgyak mely szakcsoportba foglaltassanak össze; végre az ismereteknek ezen szakcsoportokban megkívántató mértékét, az egyetemi vizsgáló bizottságoknak meghallgatásával a minister szabályrendelettel állapítja meg.

68. §. Elégtelen képesség miatt visszautasított egyén a vizsgálat ismételése egy évnél rövidebb idő alatt nem bocsátható.

69. §. Hogy a nem magyar egyetemeken nyert tanári oklevelek mennyiben tekintetnek a hazában is érvényeseknek, a minister a hazai tanárvizsgáló bizottságok valamelyikének meghallgatása után esetről esetre határozza meg; azonban minden esetre megkövetelendő, hogy az illető egyfelől a fennebbi szakaszokban körülírt előkészültséget igazolja, másfelől, hogy a képesítő vizsgálatnak a hazai egyetemeken köteles tárgyaiból bizonyítvánnyal birjon. A mennyiben ily bizonyítványt felmutatni képes nem volna: a hiányzó tárgyakból pótvizsgálatra utasítandó.

70. §. A képesítő vizsgálatok nyelve a magyar. A vallás- és közoktatásügyi minister azonban felhatalmaztatik, hogy a jelen törvény hatályba léptét követő tíz tanév tartama alatt, az illető felekezeti főhatóság indokolt előterjesztésére, a képesítő vizsgálatoknak egészben, vagy némely tantárgyakat illetőleg, nem magyar nyelven tarthatására rendkívüli engedélyt adhasson. De a 63. §. 3-ik pontja és a 65. §. 1-ső pontja ezen esetekre nézve is mérvadók.

Vegyes intézkedések. 71. §. A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló akár róm. kath. akár más jellegű, ugyszintén a jelenleg fennálló mindennemű középiskolák jogi természete és jellege ezen törvény által nem érintetnek. Hasonlókép érintetlenül maradnak azon középiskolákra nézve, melyek nem állnak a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és köz-

vetlen vezetése alatt, az eddigi törvények és gyakorlat, a mennyiben azokat a jelen törvény világosan meg nem változtatja.

72. §. Idegen állam, külföldön élő nem magyar állampolgár, úgyszintén nem magyar állampolgárokból alakult, vagy külföldön székelő testület, akár ennek az országban levő elágazásai, melyek a külföldön székelő testülettől, illetőleg annak főnökétől függésben vannak, semminemű középiskolát sem állíthatnak, sem el nem láthatnak. Ezen határozatok által a hazai törvényesen bevett és oktatással foglalkozó róm. kath. szerzetes rendeknek egyházi szervezetéből folyó és csakis egyházi ügyekre vonatkozó összeköttetései nem érintetnek. A már fennálló felekezeti, törvényhatósági, községi és társulatok vagy egyesek által föntartott középiskolák, úgyszintén a hitfelekezetek és egyházak is külföldi államoktól és azok uralkodóitól vagy kormányától segélyt és anyagi gyámolítást semmi esetben sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak. Egyesektől vagy társulatoktól is csak azon esetben, ha a segélyező az intézet vezetésére, tanrendjére semminemű befolyást sem tart fenn magának, sem feltételt nem köt ki.

73. §. A vallás- és közoktatásügyi minister az országgyűlésnek a középiskolai oktatás állapotáról minden évben jelentést tesz, s minden harmadik évben részletes kimutatást terjeszt elő.

74. §. Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister bizatik meg, azonban e törvény rendelkezései a folyó tanévre nem alkalmazhatók.

Az 1890. évi XXX. t.-czikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883. XXX. t.-czikk módosítása tárgyában.

1. §. Az 1883. évi XXX. törvényczikk 3. és 5. §-ai akként módosíttatnak, hogy gymnasiumi tanulók a «görög nyelv» tanulására nem köteleztetnek, ha a «görög nyelv és irodalom» helyett a jelen törvény 2. §-ban megnevezett tantárgyakban nyernek, az illető gymnasiumban, a tanterv által megszabott rendes oktatást. A «görög nyelv és irodalom» helyett ekkép választott tantárgyak az ezekre jelentkező tanulókra nézve kötelezők s az e tantárgyakban való előmenetelők a többi rendes tantárgyakban tanúsított előmenetelőkkel egyenlő beszámítás alá esik.

2. §. Azon tantárgyak, a melyekből az előző §. rendelete szerint gymnasiumi tanulók a «görög nyelv és irodalom» helyett rendes oktatást nyernek, a következők: a) a magyar irodalom bővebb

megismertetése, kapcsolatban a görög remekírók műveinek ismertetésével, magyar fordításban, s a görög irodalom- és művelődés-történet alapvonalai; b) a rajz (mértani- és szabadkézi elemekkel).

3. §. A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése, vagy vezetése alatt nem álló gymnasiumok fentartóinak szabad elhatározásától függ, intézeteikben a «görög nyelv és irodalom» mellett, illetőleg ezek helyett a 2. §-ban megnevezett tantárgyak oktatásáról, a jelen törvény 1. §-sa értelmében gondoskodni; a mennyiben pedig erről nem gondoskodnak, az e tantárgyban elérendő cél és alkalmazandó mérték tekintetében az 1883. XXX. törvénycikk 8. §-ának rendelkezése irányadó.

4. §. Ha olyan tanuló, ki már egy vagy több osztályban «görög nyelvet és irodalmat» tanult, akár átlépés esetében, akár ugyanazon intézet kebelében, a «görög nyelv és irodalom» helyett tanított tantárgyakban való oktatásra jelentkezik, az illető tantárgyakban amaz intézet megelőző osztályaiban elvégzett tananyagból fölvételi vizsgálatot tartozik tenni. Viszont a «görög nyelv és irodalom» illető tananyagából tartozik fölvételi vizsgálatot tenni az a tanuló is, a ki azután jelentkezik a «görög nyelv és irodalom» tanulására, miután már egy vagy több osztályban a jelen törvény 2. §-ban megnevezett tantárgyakat tanulta. Az ily tantárgyváltoztatások idejére nézve az 1883. XXX. t.-cz. 13. §-ának az átlépésre vonatkozó rendelkezései érvényesek.

5. §. Az 1883. XXX. t.-cz. 26. §-a akként módosittatik, hogy azon gymnasiumi tanulók, a kik a «görög nyelv és irodalom» helyett a jelen törvény 2. §-ában megnevezett tantárgyakból nyertek rendes oktatást, habár le is tették az érettségi vizsgálatot, a tudományegyetemnek és egyéb főiskolák hittudományi karára, vagy azok nyelvészeti, bölcsészeti és történelmi szakosztályaira (s a tanárképző-intézet ugyanezen szakosztályára) nem bocsáthatók. Ha azonban a «görög nyelv és irodalomból» pótló érettségi vizsgálatot tesznek, az 1883. XXX. t.-cz. 26. §-sa 2. bekezdésének, a realiskolai tanulókra vonatkozó rendelkezése rájuk nézve is érvényes.

6. §. Az 1883. XXX. t.-cz. 32. §-a alól kivételt képeznek azon gymnasiumok, a melyekben a «görög nyelv és irodalom» mellett, a jelen törvény 2. §-ában megnevezett tantárgyak is taníttatnak; az ily gymnasiumokban a tanárok száma (az igazgatót beleértve) a nyolcosztályú intézetben legalább 11, a hatosztályúban legalább 8.

7. §. Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízatik meg.

MÁSODIK RÉSZ.

Az állami kezelés alatt álló fel. középiskolák rendtartása.

(Kiadatott az 1890. évi 23.583. közokt. min. rendelettel.)

A tanulók felvétele. 1. §. Az iskolai év szeptember 1-én kezdődik és a következő évi június hó végéig tart. 2. §. A tanév megkezdése előtt augusztus hó utolsó napjain tartandók meg a felvételi, javító és pótló vizsgálatok, szeptember három első napján pedig a tanulók felvétele és beírása. Ezentúl egy hétig csakis a késedelmeket szigorúan igazoló tanulókat veheti fel az igazgató. A még később jelentkezők felvételét az igazgatóság útján benyújtott folyamodványra, a tanév két első havában a tankerületi főigazgató, ezen túl a vallás- és közoktatásügyi minister engedheti meg. Azoknak, a kik a tanév első hónapja után lépnek be az intézetbe, az addig végzett tananyagból vizsgálatot kell kiállaniuk. 3. §. A felvételt az összes ifjúságra nézve az igazgató teljesíti, a beírást pedig az I. melléklet rovatai szerint készült jegyzékbe minden osztályra nézve az illető osztályfőnök végzi. E jegyzéket a beírások után az igazgató veszi őrizet alá. 4. §. Minden tanuló minden évben felvétele alkalmával felvételi díjat tartozik fizetni, ezenkívül minden évben az ifjúsági könyvtárra, az évi értesítőre stb. a vallás- és közoktatásügyi minister engedélyével meghatározott mérsékelt összeget. A tandíjat a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése alatt álló tanintézetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Más középiskolákban fizetendő tandíjra nézve az 1883. évi XXX. t.-cz. 19. §-a irányadó. A tandíjfizetés idejét a helyi viszonyok tekintetbe vételével az igazgató állapítja meg. 5. §. Mind a gymnasium, mind a reáliskola első osztályába, az 1883. évi XXX. t.-cz. 10. §-a értelmében csak oly növendékek vétetnek fel, kik életök kilenczedik évét már betöltötték és vagy arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mértékű képzettséggel bírnak. A felvételtkor tartozik a tanuló felmutatni születési bizonyítványát, továbbá orvosi bizonyítványt arról, hogy mikor volt utolsósor beoltva s mily eredménnyel? Tizenkét évesnél idősebb tanuló fölvétele felett a tanári testület határoz. 6. §. Ugyanazon iskola egyik osztályából a következő felsőbb osztályba csak az a tanuló léphet, ki az elvégzett osztály rendes tantárgyaiból — nem számítva ide a szépirást és tornázást — legalább is elégséges osztályzatot kapott. Nyilvános középiskolából a megfelelő ugyanazon

nemű intézetbe átlépni kívánók előbbi intézetök iskolai okmányaival (bizonyítvány és évi értesítő) tartoznak igazolni, hogy a megelőző osztályt a rendes tantárgyakból legalább is elégséges sikerrel végezték. Más középiskolából jövő növendékek csak akkor vehetők fel a következő osztályokba, ha az általok elhagyott tanintézet okmányaival (bizonyítvány és évi értesítő) igazolják, hogy a közvetlen előbbi osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább is azokat a tárgyakat, amelyek rendes tantárgyak abban az intézetben, a melybe felvétetni óhajtatnak. Azok a tanulók, kik nyilvános gymnasiumból vagy polgári iskolából reáliskolába, úgy szintén azok, kik reál- vagy polgári iskolából gymnasiumba akarnak átmenni, kötelesek felvételi vizsgálatot tenni. E vizsgálat az elhagyott és újonnan választott iskola tantervei közt mutatkozó lényeges különbözetre terjed ki. Minden tanulónak a megelőző évi iskolai bizonyítványa az iskolai év végéig, illetőleg a tanulónak az intézetből való távozásáig az igazgatóság irattárában marad. 7 §. A gymnasium V. osztályába belépő tanuló szülője, illetőleg gyámja köteles kijelenteni, vajjon fia, illetőleg gyámoltja az 1890. évi XXX. t.-cz. értelmében a görög nyelvet avagy az idézett törvényczikk által meghatározott más tantárgyakat fogja-e tanulni. Ha oly tanuló, ki már egy vagy több osztályban «görög nyelvet és irodalmat» tanult, akár átlépés esetében, akár ugyanazon intézet kebelében, a «görög nyelv és irodalom» helyett tanított tantárgyakban való oktatásra jelentkezik, az illető tantárgyakban amaz intézet megelőző osztályaiban elvégzett tananyagból fölvételi vizsgálatot tartozik tenni. Viszont a «görög nyelv és irodalom» illető tananyagából tartozik fölvételi vizsgálatot tenni az a tanuló is, a ki azután jelentkezik a «görög nyelv és irodalom» tanulására. miután már egy vagy több osztályban az 1890. évi XXX. t.-cz. 2-ik §-ában megnevezett tantárgyakat tanulta. Az ily tantárgyváltoztatások idejére nézve az 1883. évi XXX. törvényczikk 13-ik §-ának az átlépésre vonatkozó rendelkezései érvényesek. 8 §. A felvételi vizsgálatokat az igazgatónak vagy helyettesének elnöklete mellett azon tanintézet és osztály tanári testülete tartja, melybe a tanuló belépni kíván. E vizsgáló bizottság határoz a fölvétel felett. E vizsgálaton kell, hogy az elnökön kívül legalább két vizsgáló tanár állandóan jelen legyen. 9 §. A fölvételi vizsgálatok díja 10 forint. Minden vizsgálati díjat a vizsgálat megkezdése előtt kell megfizetni. 10 §. Egyik tanintézetből a másikba az átlépés rendesen csak a tanév kezdetén történhetik. Évközben más intézetből jövő tanuló a tanári testület határozata alapján csak a változtatás okainak igazolása mellett vehető fel. A fölvételt megtagadó

határozat ellen a felsőbb tanhatósághoz lehet folyamodni. 11. §. A középiskolák egy-egy osztályába rendszerint 60 nyilvános tanulónál több nem vehető fel, kivéve, ha párhuzamos osztályok állanak rendelkezésre. (L. az 1883. évi XXX. t.-cz. 17. §-át.) 12. §. Minden tanuló a felvételre személyesen, és rendszerint atyja, anyja vagy gyámja, illetőleg azok valamely külön megbízottja kíséretében tartozik az igazgatóságnál jelentkezni. Azok a szülők vagy gyámok, kik nem laknak az intézet helyén, gyermekük vagy gyámfiuk felvételekor alkalmas helyettest tartoznak bejelenteni, kire a házi felügyelet és nevelés tekintetében kötelességüket és jogukat átruházzák, hogy a gondviselésére bízott tanuló felől az igazgatóság vagy osztályfőnök értesítését elfogadhassa. A szülők és gyámok e részben minden változtatást személyesen vagy írásban tartoznak bejelenteni az igazgatónál; ennek viszont joga és kötelessége ott, hol alapos oknál fogva a gondviselést elégtelennek vagy a befolyást épen károsnak tartja, megkövetelni, hogy e tekintetben czélszerű változás történjék.

Fegyelmi intézkedések. 13. §. Minden középiskola tanári testülete az intézet viszonyainak megfelelően egybefoglalja azokat a szabályokat, melyeket az iskolai rend, a jó szokás és erkölcs ápolására alkalmasaknak tart, s jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fölterjeszti. A jóváhagyott fegyelmi szabályokat az igazgató a tanulók beírásakor a szülőknek vagy helyettesöknek átadja, kik aláírásukkal ellátva juttatják vissza az igazgatósághoz s ekként igazolják, hogy a fegyelmi szabályzat intézkedéseit tudomásul vették és hogy úgy maguk, mint a tanulók azokat megtartják. 14. §. A szülők vagy helyetteseik tartoznak gondoskodni arról, hogy a tanulók már a tanév elején a szükséges tankönyvekkel és taneszközökkel el legyenek látva és az iskolát mindenkor pontosan látogassák. Minden iskolamulasztás okát még a mulasztás tartama alatt tartoznak a szülők vagy helyetteseik az igazgatóságnál vagy az osztályfőnöknél késedelem nélkül bejelenteni s utólag igazolni. Ha valamely tanuló ragályos betegségbe esik, az igazgató a tanulót betegsége után csak akkor bocsáthatja a tanintézetbe, ha a hatósági vagy iskolaorvos megengedhetőnek tartja az intézet látogatását. A mely tanuló igazolatlanul, habár nem egyfolytában is, annyi órát mulaszt, a mennyi a heti órák száma, az intézetből kimaradottnak tekintendő. A tanítás lehető legnagyobb eredményének biztosítása azt kívánja, hogy a szülői ház az iskolamulasztásoknak lehetőleg elejét vegye, a tanári testület pedig minden mulasztást szigorúan ellenőrizzen. Ezért az osztályfőnök minden igazolatlan óramulasztásról értesíti a szülőket vagy helyette-

söket, s mindannyiszor figyelmezteti őket mind az igazolt, mind pedig főleg az igazolatlan mulasztások következményeire. 15. §. A szülőknek vagy helyettesöknek is kötelességük a tanulóknak az iskolán kívül való erkölcsös magukviselete fölött őrködni. Minden tanári testület elvárja a szülők vagy helyettesök nevelői közreműködését, az iskola törekvéseinek gyámolítását abban az irányban, hogy a szülői ház is kötelességének ismeri a tanulókat az illedelem határai közt megtartani. Kíváncs, hogy valamint az iskola, úgy a házi felügyelet is törekedjék arra, hogy a tanulók mindent elkerüljenek magukviseletében, a mi korukkal, tanulói pályájukkal meg nem fér, a mi az iskola jó szellemének árt, a mi botrányt okoz, vagy a tanulók erkölcsiségét veszélyezteti.

16. §. Az ifjúság erkölcsi, vallásos és hazafias érzületének ápolása, az iskola jó szellemének megőrzése az egész tanári testületnek hivatása. Minden tanár tekintse tehát kötelességének nemes példaadással, jó bánásmóddal oda hatni, hogy az ifjúságban a kötelességérzet, a kegyelet és engedelmesség erényei gyökeret verjenek; főleg tiszte ez az egyes osztályfőnököknek, kik a vezetésök alatt álló osztály növendékeinek már az év elején a szükséges útmutatást megadva, őket jóakarólag folyvást segíteni és támogatni tartoznak. 17. §. Az ifjúságnak minden iránt, mi erkölcsös művelődésére befolyással van, tisztelettel és kimélettel kell viseltetnie. E kiméletnek ki kell terjeszkednie magára az iskolai épületre is, valamint minden egyes taneszközt és butorra. Az osztályfőnökök az év elején ezen kötelességökre is figyelmeztessék az ifjúságot, szükség szerint részletes útbaigazítást adjanak a taneszközök használatára, alsóbb osztályokban különösen saját tankönyveik és füzetek rendben és tisztántartására is. A tankönyvek, füzetek és tanszerek tisztán- és rendbentartását a tanárok, de különösen az osztályfőnökök ellenőrzik s időnként a tanulók összes szerelvényét megvizsgálják.

18. §. Az iskolai fegyelem gyakorlásában a tanári kar vegye figyelembe, hogy a gyermekies könnyelműséggel s pajzansággal szemben büntető hatalmát kellő mérséklettel gyakorolja. Fegyelmi büntetések: 1. A tanár által való magános figyelmeztetés és intés a tanuló hibájának kellő megvilágításával; 2. szigorú feddés az osztályfőnök által; 3. az osztály előtt való nyilvános megdorgálás; 4. az igazgató elé idézés, ki ez alkalommal, ha szükségét látja, tanácsolhatja a szülőknek a tanuló csendes eltávolítását az intézetből; 5. a tanári szék elé idézés azzal a figyelmeztetéssel, hogy nem javulás esetén kizárják az intézetből; 6. a tanuló kizárása a saját intézetéből, vagy a hely-

beli középiskolákból; 7. oly esetben, midőn félreismerhetetlen az erkölcsi romlottság, s ez bármely intézet erkölcsiségét veszélyeztetné, az ország összes iskolaiból való kitiltás. A fegyelmi büntetések egy erre szánt naplóba, a fegyelmi naplóba jegyeztetnek be. A büntetések alkalmazásáról a szülőket vagy helyetteseiket az igazgató, illetőleg az osztályfőnök azonnal értesíti s esetleg a tanulónak házi fenyték alá vételét is megkívánhatja.

Ha a tanári testület valamely tanulónak kizárását határozza el, határozatát megerősítés végett a tankerületi főigazgató útján a vallás-és közoktatásügyi minsterhez terjeszti föl. Minden kizárási esetben a tanári testületnek az eljárás egész folyamatáról részletes jegyzőkönyvet kell szerkeszteni, föl kell venni bele a tanulónak születési idejét, születése, illetősége helyét, vallását, a kizárás okára vonatkozó tanúvallomások s egyéb bizonyítékok alapján hozott tanártestületi határozatot annak kiemelésével, hogy a határozat egyhangúlag vagy szótöbbséggel hozatott-e. Az összes ügyiratok a tanuló utolsó évharmadi Értesítő-jével a felsőbb tanhatósághoz terjesztendők föl. Mindenemű kizárási határozat csak a felső megerősítés után hirdethető ki. Hogy a kizárt tanuló a kizárási határozat megerősítéséig az intézetben megtűrhető-e, ez iránt az igazgató intézkedik. Kizárás esetén a tanulónak bizonyítványába a kizárás és ennek oka bejegyeztetik. A kizárt tanuló annál az intézetnél, a melyből kizárták, magánvizsgálatot nem tehet. Az egy intézetből kizárt tanulónak egy vagy más intézetbe való fölvételét ezen intézet igazgatója megtagadhatja, ha a bizonyítványba bejegyzett kizárási okot elég súlyosnak találja erre. Ily esetben a fölvételre jelentkező tanuló folyamodhatik a fölvétel megengedéseért a felsőbb tanügyi hatósághoz. Valamely intézetből kizárt tanuló egy vagy több év múlva is csak külön minis-teri engedéllyel vehető fel ugyanabba az intézetbe.

Tanulmányi ügyek. 19. §. Az iskolai évet az igazgató alkalmi iskolai ünnepélyvel nyitja meg. 20. §. A tanítás folyama az egész tanéven keresztül megszakítás nélkül halad a helyi tanterv, a megállapított tanmenet, s az időnként tartott módszeres értekezletek határozatai értelmében. A törvényesen meghatározott rendes tantárgyak tanulása alól fölmentésnek helye nincsen; kivéve testi fogyatkozás miatt a tornázás, a mértani rajz (technikai része) és a széprás tanulása alól. A fölmentést a fennálló szabályrendelet értelmében az igazgató, illetőleg a tankerületi kir. főigazgató adja meg.

A tanulók a tanév alatt tanusított szorgalmuk és előmenetelük feltüntetésére évenként kétszer kapnak Értesítőt, még pedig december

23-án és márczius 31-én. Az értesítőt a tanulók kötelesek szüleiknek vagy gyámjuknak aláírás végett bemutatni. A szállásadók az értesítőt nem irhatják alá.

21. §. A tanulmányi órarendet minden tanári testület akként állapítja meg, hogy a tanítást a vasárnapi s ünnepi szüneten kívül más egész napra terjedő szünet ne szakítsa meg. A rendes heti szüneteken kívül szünnapok általában a vasárnap s a meghatározott ünnepek. A karácsoni szünidő december 24-ikétől bezárólag január 2-áig, a husvéti szünidő virágvasárnaptól husvét utáni keddig bezárólag tart. Iskolai szünet tartandó még a király születése és nevénapján, továbbá a koronázás évfordulóján. Végül az igazgató minden évben három nem egymás után következő napot engedélyezhet szünnapul.

Jegyzet. A főigazgatóságok alá rendelt középiskolákban az 1868. évi XLIV. tcz. 14—18. §§-ainak figyelembevételével következőkép rendeltetik a közoktatási miniszternek 1869. január 28-án 1340. sz. a. kelt rendelete: «A vegyes ajkú gymnasiumoknál szem előtt tartandó és követendő didaktikai egyedül helyes elv szerint azon nyelvre, melyben fokozatosan oly eredményt akarunk kivívni, hogy a tanulók azt ne csak értsék, hanem hogy azon minden nehézség nélkül tanulmányaikat folytathassák is, már kezdetben kiváló figyelmet kell fordítani; de míg a tanulók azt eléggé nem tudják s azon magukat könnyűséggel ki nem fejezhetik, nehogy e miatt tanulmányaikban hátrányt szenvedjenek, a magyarázatoknál és kikerdezéseknél saját anyanyelvüket kell segítségül venni, s pedig oly mértékben, a mint azt nyelvképességük igényli. Azonban ezen segédtnyelv alkalmazását didaktikai szempontból azon arányban kell mindig szűkebb korlátok közé szorítani, melyben a tanulók a másik nyelvet értik, úgy hogy mikor az utóbbiban általán véve már tökéletes jártassággal bírnak, a segédtnyelv egészen elmarad. Minthogy pedig az említett nyelviszonyok ugyanazon iskolánál is változni szoktak, a tanterv is, mely a tannyelvre nézve az ily iskolák számára megállapítatik, nem lehet állandó, hanem a mindenkor fölmerülő nyelviszonyokhoz kell alkalmazkodnia.»

22. §. Az iskolai tanulmányok kellő vezetése az intézeti igazgató feladata; ő osztja be, a tanárok meghallgatása után, minden tanév végén előzetesen a jövő tanévre nézve a tantárgyakat az egyes tanárok között, kellő tekintettel az oktatás érdekeire, továbbá az egyes tanárok képesítésére, szükség esetén képességeikre és lehetőség szerint kívánságaikra. Az igazgatónak feladata akként intézkedni, hogy különösen az alsóbb osztályokban lehetőleg egy kézben legyenek a rokon szakok, de figyelemének arra is ki kell terjednie, hogy a mennyire lehetséges, a tanárok tantárgyaik tanításában a felsőbb osztályokba is jussanak. Az igazgató osztja fel a tanárok között az intézeti mellékteendőket is, u. m. a jegyzőséget, a tanári és ifjúsági könyvtárnokságot, a szertárak felügyeletét, az önképző kör vezetését stb. mindig tekintettel az intézet érdekeire és a teendők egyenletes megosztására.

23. §. Az igazgató az egyes osztályok számára közvetlen gondozásuk és vezetésük végett külön-külön osztályfőnököt rendel; rendszerint azt a tanárt bizza meg az osztályfőnökséggel, a kinek legtöbb órája van az illető osztályban. Az osztályfőnöknek tiszte a gondjaira bízott osztályban a fegyelemnek, a tanításnak és nevelésnek egységes szellemben való kezelését minden módon ápolni és elősegíteni.

24. §. A középiskolai oktatás mulhatatlanul államilag engedélyezett tankönyv alapján adandó; a tananyag tollbamondása mindenestre tilos. Valamely engedélyezett tankönyv használatba vételére, vagy új tankönyv engedélyezésének kieszközlésére a vallás- és közoktatásügyi minster által kiadott szabályzat irányadó. Az igazgatónak különös figyelmet kell fordítania arra, hogy a segédkönyvek s egyéb taneszközök megszereztetésében visszaélések elő ne forduljanak. 25. §. Minden intézetben tanári felügyelet alatt álló ifjúsági könyvtárt kell berendezni, mely az iskolai oktatással kapcsolatos és azt kiegészítő olvasmányt nyújtson. A tanulók által az ifjúsági könyvtarra befizetett díjakból történik az új könyvek beszerzése és jó karban tartása. A beszerzést a tanári testületnek különböző szaktudományú tagjaiból alkotott bizottság állapítja meg.

26. §. A két legfelsőbb osztály tanulói magán szorgalmuk és munkásságuk gyarapítására önképző kört is alakíthatnak, de mindig valamely szaktanár személyes vezetése s felügyelete és az igazgató szigorú ellenőrzése mellett. Kiváló gond fordítandó főleg az osztályfőnökök részéről arra, hogy az önképzőköri működés a tanulók házi munkásságát az iskolai tanulmányoktól ne csak el ne vonja, hanem ellenkezőleg azokat támogassa és ferde irányba ne terelje: azért az önképző kör működésének figyelemmel kísérése a többi tanároknak is feladatuk, hasonlóan feladatuk meggyőződést szerezni arról is, minő könyveket olvasnak a tanulók. Az oly tanulót, ki iskolai kötelességeinek meg nem felel, az önképző körben való részvételtől egy időre vagy végleg el kell tiltani. Az önképző kör munkálatainak nyilvánossá tétele tilos. Az igazgatónak vagy valamely tanárnak vezetése, felügyelete s ellenőrzése mellett alakulhatnak az intézet kebelében másnemű pl. ének, zene vagy egyéb gyakorlatokra szánt, vagy szegény tanulókat segélyező körök is, oly módon és azon föltétel alatt, hogy működésüket egyedül és kizárólag az intézet körébe szorítják s a nyilvánosságot a felsőbb tanügyi hatóság engedélye nélkül igénybe nem veszik. Középiskolai tanuló semminemű az intézeten kívül fennálló társulatnak vagy egyesületnek tagja nem lehet.

27. §. Minden tanárnak kötelessége a reá bízott tantárgyat a

megállapított tanmenet s a módszeres tanácskozások megállapodása szerint pontosan, az oktatás minden segédeszközét felhasználva, elvégezni. A minden tanórára való beható, tudatos előkészület ép oly mulhatatlan követelménye hivatásának, mint a kiszabott tanóráknak rendes időben való megtartása és lelkiismeretes felhasználása. Az iskolai jó rend érdekében minden akadályoztatása esetén az igazgatót idejekorán értesítenie kell, hogy helyettesítéséről intézkedhessék. 28. §. Minden tanárnak feladata a tanítás közben való figyelem fentartására tett intézkedések végrehajtásáról gondoskodni. Kötelessége minden fontosabb intézkedését a tanulók nyilvántartására, az iskola látogatásra is szolgáló (a II. melléklet szerint összeállított) fegyelmi naplóba bejegyezni s ekként az osztályban tanító többi tanárnak is tudomására hozni. Egész osztályra vonatkozó intézkedéshez vagy egyes tanulók ülőhelyének megváltoztatásához az osztályfőnök hozzájárulása is szükséges. 29. §. Az egyes tanórák között tíz percznyi szünet van, mely a tanulók üdülésére s a tanterem szellőzésére van szánva. Ez idő alatt a csend s az illedelmes magaviselet fentartására az a tanár ügyel, a kinek a tanórája következik.

30. §. Minden tanár minden egyes tanítási órája után a tanulmányi naplóban tantárgya rovatába bejegyzí az órán át elvégzett anyagot úgy, hogy e bejegyzés minden más tanárnak kellő felvilágosításul szolgálhasson. A fegyelmi és tanulmányi naplót az igazgató legalább havonként egyszer átnézi és láttamozza. 31. §. Az osztályfőnöknek feladata a tanulmányi és fegyelmi naplóból s szükség esetén osztályának többszöri meglátogatása alapján állandóan tudomást szerezni az oktatás állapotáról, különösen figyelve a tanulók házi munkásságára bízott feladatok s gyakorlatok minőségére és mennyiségére. Az ő figyelmének kell kiterjednie arra, hogy a házi feladatok és gyakorlatok összehozódása a tanulókat meg ne terhelje, viszont, hogy a munka aránytalan megosztása által időközönként a tanulók teendője igen csekély ne legyen. Az osztályfőnök a tanítás és fegyelmezés egyenletessége érdekében szükséges megjegyzéseit tanártársaival kellő alkalommal megbeszéli, a hol pedig különös intézkedés mutatkozik szükségesnek, az igazgatóhoz fordul.

32. §. Az igazgató gyakorolja a közvetlen felügyeletet tanulmányi és fegyelmi tekintetben az egész intézet fölött. Az ő tiszte felügyelni mindarra, a mi a tanulók erkölcsi és tudománybeli haladására befolyással van. Tartsa tehát szemmel, hogy minden tanár pontosan teljesítse kötelességét, hogy az oktatás az egyes szakokban a tanterv s a megállapított tanmenet értelmében teljesíttessék; e célból szük-

séges, hogy minden egyes tanárt minél több ízben, de minden osztályt havonként legalább egyszer meglátogasson. Látogatásai alkalmával kísérvje figyelemmel minden egyes tanár tanítása módját és eredményét. Az igazgatónak tudomást kell szereznie a tanulók feladványairól s javításaik módjáról, ezért minden három hónapban legalább egyszer tekintse meg a kijavított dolgozatokat. A hol az igazgató hiányt vagy mulasztást vesz észre, utólagosan, de semmi esetre sem a tanuló ifjúság előtt, megteszi észrevételeit és a szükséges intézkedéseket.

Tanári tanácskozások. 33. §. Az iskolai év megnyitával és pedig a fölvételi, javító és pótló vizsgálatok előtt tartja minden tanári testület évi alakuló tanácskozását, melyen az igazgató közli a végleg megállapított tantárgyfelosztást, valamint azt, hogy kik bizatnak meg egyéb teendőkkel (tanácskozási jegyző, szertárak őrei stb.) 34. §. Minden tanári testület az országos, esetleg a helyi viszonyok tekintetbe vételével módosított és jóváhagyott helyi tanterv értelmében megállapított tanmenet szerint teljesítvén az oktatást, a személyváltozás vagy más körülmény miatt szükséges módosítások megállapítása végett minden tanév kezdetén, továbbá január és április hó első hetében úgynevezett módszeres tanácskozást tart. E tanácskozásoknak feladata megállapítani az iskolai és házi feladatok számát és idejét, továbbá kijelölni az olvasmányokat és könyv nélkül megtanulandó irodalmi darabokat. Az igazgató e tanácskozásokban főleg azt érvényesítse, hogy középiskoláinkban a tanítás szakok szerint több tanár között oszolván meg, a tanítás szükséges egyöntetősége és kellő összefüggése csak akkor érhető el, ha minden egyes tanár az összes végzendőkről nemcsak általában, hanem azok részleteire, sőt a követtendő eljárásra nézve is, kellő tájékozást nyert. Ezért kívánatos, hogy a tanulmányi naplót minden tanár óráról órára pontosan betöltse s főleg a rokon szakok tanárai egymás tanításának menetét éber figyelemmel kísérvék.

35. §. Az ellenőrző tanácskozások minden tanév október utolsó hetében, továbbá február és május közepén tartandók, és pedig osztályonként külön osztálytanári, végül együttes tanártestületi tanácskozás. Az ellenőrző osztálytanári tanácskozások feladata minden egyes osztály tanulmányi és fegyelmi állapotának feltüntetése. Az osztályfőnökök végig menve osztályuk névsorán, elsorolják mind a saját, mind pedig az osztályukban működő tanárok észrevételeit minden egyes tanulórol. Közös megállapodás útján kijelölik az egy-egy osztályban működő tanárok, hogy mely tanulók méltók a megdicsérésre

vagy megintésre, esetleg megrovásra. Az együttes tanártestületi tanácskozás feladata az osztályfőnökök előterjesztései alapján az egész intézet tanulmányi s fegyelmi állapotát feltüntetni. E tanácskozás tárgyalja az osztálytanári tanácskozások eredményeit, s határoz az egyes osztályok s egyes tanulók irányában követendő eljárás felé. (Péld. egyes osztály megdicsérése jegyzőkönyvi kivonat felolvasásával; a megintett tanulók szüleinek értesítése.) Mindennemű tanártestületi tanácskozáson az igazgató elnököl és minden ily tanácskozáson az összes tanároknak elejétől végig jelen kell lenniök.

36. §. A decemberben és márcziusban kiosztandó Értesítők érdemjegyeinek megállapítására külön tanácskozás tartandó. Ekkor ismét bírálat alá kerül minden tanuló fegyelem és előmenetel tekintetében. Oly esetben, ha a tanuló magaviseletére vagy szorgalmára, vagy pedig az egyes tanulmányokban való haladására nézve a tanári kar állandó hiányt tapasztal, e körülmények az Értesítőnek Megjegyzések rovatában külön kiemelendők, hogy a bajt a szülői ház segítségével orvosolni lehessen. 37. §. Az értesítőt, mely bélyegmentes, az osztályfőnökök osztják ki december 23-án és márczius 31-én az az utolsó tanítási óra után, s minden tanulónak köteleességévé teszi, hogy atyjának vagy gyámjának (l. a 20. §-t) azonnal átadja, vele aláírassa és a kijelölt időben neki visszahozza. 38. §. A visszakerült Értesítőket az igazgató irattárában őrzi a jövő tanév elejéig. Oly esetekben, midőn a tanuló az iskolai év alatt hagyja el az intézetet, az Értesítő szolgál törvényes bélyeggel, pecséttel s új kelettel ellátva, elmeneti bizonyítványúl.

Iskolai vizsgálatok. 39. §. Minden tanév végén (június második felében) több tárgyból alkotott csoportok szerint osztályonként nyilvános vizsgálatok tartandók, melyeknek főczélja, a tanárnak a tanuló előmeneteléről évközből szerzett tapasztalatait kiegészíteni. A vizsgálatokon, — hol a tanulóknak egész évi dolgozatai is kitétetnek, — főleg oly tételek és feladatok tűzendők ki, melyek alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a tanuló szerzett ismereteiről nagyobb összefüggésben adhasson számot. A vizsgálaton az igazgató vagy megbízottai elnökölnek. A vizsgálaton minden tanuló felel, de nem okvetlenül minden tantárgyból; azonban az elégtelen és kétes előmenetelű tanulók, (a kiknek érdemjegye jeles és jó, vagy jó és elégséges, vagy elégséges és elégtelen között ingadozik), mindenestre fölhívandók az illető tantárgyakból, mivel a vizsgálati felelet befolyással van az érdemjegy végleges megállapítására. Az igazgatónak gondja legyen tehát arra, hogy az elégtelen és kétes előmenetelű tanulók mindenestre

feleljenek; azért az osztályok látogatása alkalmával lehetőleg iparkodjék meggyőződést szerezni arról, hogy mely tanulók azok, a kiknek szorgalma változó, előmenetelük elégtelen vagy kétes.

40. §. A nyilvános vizsgálatok előtt minden tanári testület tanácskozást tart, melyen minden tanulónak magaviseleti és előmeneteli érdemjegyei ideiglenesen megállapíttatnak, de le nem záratnak. Itt történik az elégtelen és kétes előmenetelű tanulók kijelölése. A magaviselet jelzésére a jó, szabályszerű, kevésbé szabályszerű és rossz érdemjegyek szolgálnak, a két utolsó érdemjegy alkalmazásánál a bizonyítványba az ok is kiíratik, a miért a tanuló ez érdemjegyeket kapta. Az előmenetel érdemjegyei: jeles, jó, elégséges, elégtelen. 41. §. A vizsgálatok után véglegesen megállapíttatnak a bizonyítványba irandó érdemjegyek s minden tanulóra vonatkozólag megállapíttatik az általános ítélet, mely a következőleg fejezendő ki: felsőbb osztályba felléphet, javítóvizsgálatra bocsáttatik, osztályismétlésre utasíttatik. Az igazgató kötelessége örködni a fölött, hogy míg egyrészt valóban csak oly tanulók bocsáttassanak felsőbb osztályba, kik megfeleltek az elvégzett osztály követelményeinek, s minden egyes kötelező tantárgyból legalább elégséges érdemjegyet kaptak, másrészt osztályismétlésre csupán azok utasíttassanak, kik állandó hanyagság következtében maradtak el úgy, hogy mulasztásuk pótlása a következő felsőbb osztályban önszorgalmuktól nem remélhető. Oly tanulóknak, kik egy kötelező tantárgyból kaptak elégtelen érdemjegyet, és a kiket a tanári testület képeseknek tart arra, hogy a szünet alatt önszorgalmukból pótolhadják mulasztásukat, megadhatja a jogot, hogy a jövő iskolai év kezdetén javító vizsgálatot tehessenek, de csupán abban az intézetben, a hol tanultak. Ezen javító vizsgálat díjtalan. Azok a tanulók, a kik két kötelező tantárgyból kaptak elégtelen érdemjegyet, az igazgatóság útján csak fontos okok alapján folyamodhatnak javító vizsgálatra való engedélyért a felsőbb tanügyi hatósághoz.

42. §. Ha valamely tanuló a vizsgálatokat betegség vagy egyéb fontos ok miatt le nem teheti vagy megszakítani kénytelen, a tanári testülethez folyamodhatik a következő tanév kezdetén tartandó pótló vizsgálatra való engedélyért. A betegség igazolására hatósági, vagy hatóságilag megerősített orvosi bizonyítványt kell mellékelni. A pótló vizsgálat csak teljes vizsgálat lehet, melyért semmi díjat sem kell fizetni. 43. §. A VIII-dik osztályt végzett tanulók az osztályvizsgálat után érettségi vizsgálatot is tesznek, melyről külön szabályrendelet, az Érettségi vizsgálati utasítás intézkedik.

44. §. Osztályok összevonását, azaz egy év alatt két osztálynak

elvégzését, az 1883. XXX. t.-cz. 14 §-sa szerint, a nyilvános tanulóknak csak kivételesen, a tanári testület és a tankerületi főigazgató indokolt ajánlatára engedheti meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter abban az esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, életkora a rendesnél előhaladottabb s úgy testi, mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését, s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte. Az engedélyt nyert tanuló mindkét, vagy legalább egyik osztályból magánvizsgálatot tesz.

45. §. Magántanulók, kik magán úton vagy magán intézetben tanultak, és előmenetelükről nyilvános középiskolától kívánnak bizonyítványt nyerni, az 1883. évi XXX. t.-cz. 15-dik §-a szerint, az illető iskola igazgatójánál való előleges bejelentés és annak kimutatása mellett, hogy a közvetlenül lefolyt tanévet mely magánintézetben, illetőleg hol és mily rendszerű tanulmányozással töltötték, tehetnek vizsgálatot az e célra megállapított időben. Egy év alatt több osztályból csak a tanári karnak és tankerületi főigazgatónak ajánlatára, a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével tehetnek vizsgálatot abban az esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak, s hogy életkoruknál és fejlettségüknek megfelelően eléggé elsajátíthatták azokat az ismereteket, melyeket az illető osztályokban tanítani kellett. Ez esetben is minden osztályból külön vizsgálat teendő le, és legfőjebb két osztályból vizsgálhatók egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából kellő tanultsága kitűnjék. A magánvizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek a készített írásbeli dolgozatokkal és a vizsgálattevőnek minden, erre vonatkozó igazolványaival fölterjesztendők a tankerületi főigazgatóhoz. 46. §. A magántanulók vizsgálatai csak a kijelölt időben s lehetőleg a tankerületi főigazgató közbenjárásával tartandók meg. A vizsgáló bizottságnak tagjai az igazgató és azon osztály tanárai, a melyből a tanuló magánvizsgálatot tesz. A vizsgálat írásbeli s részletes szóbeli vizsgálat, mely akként tartandó, hogy a tanulónak az egyes osztályok összes tananyagában való jártassága kellően kitűnjék. 47. §. Az egy osztályra terjedő magánvizsgálat díja a főlvételi és tandíjon kívül 40 frt, az osztályösszevonással tartott magánvizsgálat díja 60 frt. Minden díjat a vizsgálat előtt kell lefizetni. 48. §. A 15 krajczáros bélyeggel ellátott iskolai bizonyítványt az osztályfőnök állítja ki és írja alá; aláírja az igazgató is, és ellátja az intézet pecsétjével. Az eredeti osztálybizonyítvány elvesztése esetében másodlatot kellő igazolás után, ha vissza-

elés gyanúja nem forog fenn, az igazgató állíthat ki. A másodlat kiállításáért a bélyegen kívül 1 frt fizetendő. 49. §. Azon hitoktatókra nézve, a kik nem rendes tanárai az intézetnek, az igazgató intézkedik, hogy a vallásukbeli tanulók névjegyzéke osztályonként az iskolai év kezdetén kezükhöz jusson, s hogy ők viszont mind az időszaki értesítő, mind a bizonyítvány megállapítása idejéig pontosan beszolgáltatassák jelentéseiket a tanulók előmeneteléről s a hatáskörükbe vágó egyéb adatokról.

A tanév bezárása. 50. §. A tanév bezárása előtt minden tanári testület zárttanácskozásra gyűl össze. E tanácskozás feladata a tanév bezárása és a következő tanévre vonatkozó intézkedéseknek, az előleges tárgyfelosztásnak megállapítása. Ekkor előadhatja minden tanár szóval vagy írásban kívánságát, javaslatait, indítványait, az osztályfőnökök átadják az igazgatói zárjelentéshez szükséges adatokat. 51. §. Az iskolai év végén, június 29-én vagy 30-án, az intézet zárünnepet rendez, a melyen kiosztatnak a bizonyítványok, az évi értesítő s esetleg a szorgalmi díjak és jutalmak. 52. §. Az évi értesítő valamely nevelésügyi vagy oktatásügyi kérdésről szóló vagy valamely helyi érdekű tudományos értekezésen kívül a következő rovatokat tartalmazza: *a)* az intézetnek lefolyt évi történetét, különös tekintettel a tanári karnak a nyilvánosságot érdeklő személyes viszonyaira, irodalmi és közművelődési tevékenységekre, s a felsőbb tanügyi hatóságnak rendeleteire; *b)* a tanári testület névjegyzékét munkakörük megjelölésével; *c)* a bevégzett tananyagot osztályonként a tanár, tankönyv és heti óraszám pontos kitételével; *d)* a tanulók névjegyzékét osztályonként (classificatio, érdemsorozat); *e)* a tanulókra vonatkozó főbb statisztikai adatok kimutatását, ezenfelül a tanulók illetőségének számbeli kimutatását megyék szerint; *f)* a szertárak gyarapodását; *g)* a jövő tanévre vonatkozó értesítéseket.

53. §. Minden középiskola igazgatója a vezetésére bízott intézet évi állapotáról kimerítő jelentést készít, mely kiterjed a lefolyt tanév minden fontosabb mozzanatára.

54. §. Az igazgató az intézet tudományos és fegyelmi ügyeinek vezetője és ellenőrzője, s arról első sorban felelős (l. a 32. §.-t). Végrehajtója a középiskolai törvényeknek, a szabályzatoknak és rendeleteknek; gondoskodik arról, hogy a felsőbb tanügyi hatóság rendeletei a rendes tanári tanácskozásokban a tanárok tudomására jussanak s e végből szükség esetén rendkívüli tanácskozást is köteles egybehívni. Az igazgató felelős az iroda, valamint az intézet állapotát, az oktatás haladását nyilvántartó könyvek rendes vezetéseért

Köteles arról is gondoskodni, hogy a tanári tanácskozásokban a testület egyik tagja, a jegyző, pontos jegyzőkönyvet szerkesztszen, hogy a jegyzőkönyvek hiteles másolatai, valamint a hozzátartozó mellékletek, jelentések, statisztikai kimutatások a felsőbb tanügyi hatósághoz ideje korán fölterjesztessenek. Egyáltalában tiszte külön megbízás és felszólítás nélkül is egyedül az intézet javát és érdekét tartva szem előtt, a körébe eső minden fontosabb esetről a felsőbb tanügyi hatóságot azonnal értesíteni, illetőleg az iránt indítványt tenni. Az intézet tanárainak testületi vagy magán beadványai is az igazgató útján s véleménye hozzácsatolásával terjesztendők fel.

A fel. középiskolákra vonatkozó általános utasítások.

A kormány közvetlen igazgatása vagy felügyelete alatt álló felekezeti középiskolák tandíjaira következő rendelkezések vonatkoznak:

Minden tanuló tandíjat az intézetbe először beiratkozó tanuló e mellett felvételi díjat is köteles fizetni.

A tandíj összege 6 forintban o. é. állapíttatik meg egy félévre, a középtanoda helyének s osztályának különbsége nélkül. (Vall. és közokt. min. 1875. máj. 22. 11,939. sz. a.) Felvételi-díj fejében az egész középtanodai tanfolyamra egy és ugyanazon középtanodánál minden tanuló által kivétel nélkül egyszer mindenkorra 2 frt 10 kr. fizetendő. Valahányszor tehát valamely tanuló a középtanodát változtatja, mindannyiszor köteles a felvételi-díjt fizetni. Ellenben oly tanulók, kik valamely középtanodánál a felvételi-díjt már egyszer lefizették, azt másod ízben — ha tanulmányaikat esetleg ismét ott folytatják — nem kötelesek fizetni. A tandíj minden kezdődő félév első két havában előre fizetendő. Azon tanulóknak, kik ezen határidő alatt ezen fizetés teljesítése vagy az alóli felmentés iránt magukat igazolni nem képesek, az iskolák további látogatása meg nem engedendő. Magántanulók, mielőtt vizsgálatra bocsáttatnának, kötelesek a szabályszerű tandíj lefizetését igazolni. Azon magántanulók, kik több osztályból egyszerre, vagy az alsóbbak mellőzésével a rendtartás értelmében egyszerre valamelyik felsőbb osztályból tesznek vizsgálatot, a tandíjt a vizsgálat tárgyát képező felsőbbi osztályt megelőző valamennyi osztály után tartoznak fizetni, a mennyiben annak más alkalommal lett befizetését nem igazolhatják. Oly magántanulók is, kik esetlegesen csak az alsóbb osztályokat végezték s az érettségi vizsgálatra engedélyt nyernek a nélkül, hogy a felsőbb osztályokból külön osztály-

vizsgálatokat letenni tartoznának, szintén kötelesek a tandíjt azon osztályok után is lefizetni, melyekről külön osztályvizsgálatot letenni nem tartoznak, s melyek után a tandíj lefizetése felől nem képesek igazolványt felmutatni. (A vall. és közokt. minister 1872. évi január 4-én ³⁰⁴⁴⁴/_{1871.} sz. a. kelt rendelete.) Felvéti-díjt ellenben, mely taneszközök beszerzésére szolgál, miután ezeket nem használják, a magántanulók nem kötelesek fizetni.

A tandíj azon pénzalapba folyik, melyből az illető intézet fentartatik. A felvéti-díj a középtanodai tanszeralapot illeti, mely az intézet számára szükséges tanszerek és eszközök gyarapítására s fentartására szolgál. A tandíj vagy az illető osztálytanárok — főnökök — által minden osztályban külön, vagy a tanári testület által köréből e célra megválasztott külön tandíjkezelő által a tanodai igazgatóság együttfelelőssége alatt szedetik be, s minden iskolai félévben a tandíjszedési két hó után azonnal elszámoltatják, és a helybeli vagy a legközelebbi adóhivatalba szállíttatják. A tandíjszámadás is azonnal fölterjesztendő a főigazgatóság útján a vallás- és közoktatási ministerium számvevőségéhez. (A vall. és közokt. minister 1876. jan. 9. 297. sz. a. kelt rendelete.) A tandíjszedéssel megbizandó tanár neve minden tanév előtt augusztus 5-éig a főigazgatóságnak bejelentendő, ki azt a vallási és közoktatási ministeriumhoz megerősítés végett előterjeszti. A beszédési és számadási ügy kezeléseért egyelőre a bevétel 4 százaléka rendeltetik. A felvéti-díjt az intézeti igazgató mindjárt a beiratáskor minden tanulótól kivétel nélkül szedi be, és róla az év végén számol minden jutalom nélkül. Mind a fölvételi díj-, mind a tandíj-számadások (valamint a tanintézetnek nyújtott segélyekről és általányokról szóló számadások is) a főigazgatói iskolalátogatás alkalmával a főigazgatónak betekintés végett előterjesztendők. (A vall. és közokt. minister 1876. jan. 9. 297. sz. a. k. rendelete.) A tandíj az azt lefizetett tanulónak még akkor sem fizetetik vissza, ha ő még a félév vége előtt az iskolából egészen kilép vagy eltávolíttatik. Ha azonban a tanuló csak más középtanodába lép át, melyből a tandíj hasonlóképp az említett állam- vagy közalapok valamelyikébe folyik, úgy a lefizetett iskolapénzről kapott véth bizonyítvány azon tanintézetre nézve is érvényes, melybe a tanuló átlép.

Valamely alapítvány vagy ösztöndíj élvezete, s más hasonló viszonyok nem adnak igényt a tandíj fizetése alóli felmentésre. Azonban az ösztöndíjasok, tápintézetbeliek, s más magán- vagy közalapítványokból gyámoltított tanulók is fölmentethetnek a tandíj fize-

tésétől, ha az ösztöndíj összegére tekintettel, a következő határozatok reájok egész terjedelemben alkalmazhatók. Felmentésre az egész tandíjnak vagy felének fizetésétől csak azon tanulók tarthatnak számot, kik szegénységök kellő igazolása mellett, a legutóbb eltelt évben vagy évharmadban jó vagy legalább szabályszerű erkölcsi viseleti jelzékkel bírnak, minden tantárgyból «jeles» vagy «jó»; és másodsorban azok, kik «jó» vagy «szabályszerű» viselet mellett, szegénységök igazolásával, eltekintve a a szépirás és testgyakorlástól, legalább négy tanulmányból, «elégségesnél» jobb tanjegyet nyertek. (A valódi szegénységről az igazgatóknak biztos meggyőződést kell szerezniök. V. és k. m. 1881. febr. 6. 2,900. sz. a. k. r.) Egyes rendkívüli, mindenkor külön és alaposan indokolandó figyelemre méltó esetekben, a tandíj fizetése alól kegyelem útján leendő fölmentést ezentúl is fentartotta magának a vallás- és közoktatásügyi minister. A tandíj alóli felmentés rendszeren csak a fél, legritkább esetekben pedig az egész tandíjösszegre vonatkozhatik. A felvételi díjak valamint a végértésítvények (évi program) nyomtatási költségeire fizetendő díjak alól egy tanuló sem menthető fel. (Vall. és közokt. min. 1876. aug. 21-én és 1877. febr. 22-én ^{18748/}1876. sz. a. k. rendelete.) Magántanulók a tandíj fizetésétől föl nem mentethetnek. Oly nyilvános tanulók, kik tandíjmentességet élveztek, ha magántanulókká lesznek, tandíjmentességüket elveszítik. (Vall. és közokt. min. 1870. aug. 16-án 14,125. sz. a. kelt pótrendelelete.)

A tandíj-mentesség elnyerése végett, azon középtanoda igazgatóságához, melyen a tanuló tanul, kérvény nyújtandó be, s ez az utolsó félévre vonatkozó iskolai, s a vagyoni viszonyokról szóló községi bizonyítványokkal felszerelendő. — Ezen utóbbi bizonyítvány a községi ügyeket intéző hivatal vagy közeg által, továbbá a helybeli lelkész által adandó ki, s nem szabad egy évnél régebben kiállítottnak lennie. — A kérvény a tanév, illetőleg a második félév első hónapjában beadandó, s abban a vagyoni állapotra vonatkozólag felhozott viszonyok körülményesen indokolandók. A kérvények beadásának határnapjára, valamint a fölmentés föltételeire a tanulók jó eleve figyelmeztetendők az igazgató által. A tanártestület a tandíjmentesítés iránt a szabályszerű időben beadott kérvényeket a fentebbi körülményekre vonatkozó bírálat alá veszi, ennek alapján kinyilatkoztatja: vajjon az illető tanulót ajánlatba hozza-e vagy sem; ebbeli eljárásáról jegyzőkönyvet vesz fel, s azt az összes kérvényekkel két példányban szerkesztendő kimutatás kíséretében legkésőbb október,

illetőleg márczius 1-jéig a középtanodai tankerületi főigazgatóhoz terjeszti föl, ki azt október, illetőleg márczius 20-áig elhatározás végett a közoktatásügyi ministerium elé terjeszti. Indítványáért, s az előterjesztett viszonyok valóságáért a tanártestület felelős. A tanártestület indítványa fölött a közoktatásügyi ministerium határoz, s erről a kimutatás egyik példányának visszaküldése mellett a tanártestületet értesíti. A kimutatás másik példánya az iratok közt marad. Az ezen eljárás szerint nyert tandíj-mentesség, ha azon okok, melyek miatt megadatott, továbbra is fennmaradnak, az egész középtanodai tanfolyamra nézve érvényes még akkor is, ha a tanuló más középtanodába lép át.

A mentesség azon félévvel kezdődik, melyben az arra való engedelem megadatott. A már egyszer lefizetett tandíj visszalizetése ennél fogva csak akkor történhetik, ha az engedelem a tanpénz lefizetésére előszabott határidő eltelte után adatott volna tudomásul. Azon megelőző félévre, melynek tanulmányi eredményei a tandíjmentesség iránti kérelem alapjául vették, a tandíj nem fizetetik vissza.

Ha a mentesnek vagy azon személyeknek vagyonviszonyai, kik őt tartani kötelesek, kedvezőbbekké válnak, a tandíjmentesség megszűnik. Mindazon tanulók, kik habár erkölcsi viselkedők jó vagy szabályszerű s szegénységöket igazolták is, eltekintve a szépirás és testgyakorlattól, négy-nél kevesebb tanulmányból nyertek «elégéses»-nél jobb tanjegyet, vagy rossz erkölcsiséget tanusítottak, a tandíjmentesség további élvezetére számot nem tarthatnak. (A rajzoló mértan is a szorosán kötelező tantárgyak közé tartozik s a számtantól külön álló tantárgy. — V. és k. m. 1879. márcz. 1. 3,777. sz. a. k. r.) Az elégtelen vagy a fönnebb jelzett csekélyebb tanulási eredmény esetében egyedül azon tanuló ajánlható fel a tandíj-mentességi kedvezménynek további élvezetére, ki tanulásaiban betegség által akadályoztatott, mely körülmény azonban mindig orvosilag beigazolandó. A főnebbiek szerint a tandíjtól való felmentésre többé igényt nem tartható tanulókról a félévenkénti jelentések a 2 példányban kiállított névjegyzék kíséretében a főigazgatóság útján a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz csak tudomás végett mutatandók be, mely alkalommal a fölmentésnek további megtarthatására nézve, egyedül azon tanulókról leszen indokolt említés teendő, kik tanulmányi előmenetelökben beigazolt betegség által voltak akadályozva. (Vall. és közokt. min. 1876. aug. 21. és 1877. febr. 22. 18,748. sz. a. k. rend.)

Ha valamely igazolt betegség vagy egyéb fontos körülmények miatt valamely tanuló nem osztályoztathatott, s e végett vele utólagos vizsgálatot kellett tartani, ezen körülmény a tandíj-mentesség elvesztését nem vonja maga után. Ezen utólagos vizsgálatnak azonban az ügyrendtartás szabta időben kellett véghez mennie. Ép oly kevésbé szűnik meg a tandíj-mentesség oly tanulóra nézve, ki az év folytatában a korábbi iskolai osztályba önkényt visszalép.

Azon egyházi vagy világi testületek középtanodáinál, melyek fentartásához az állampénztárból vagy közalapokból időszaki járulékok fizettetnek, a befolyó tandíj az állampénztárba, illetőleg az érdekelt pénzalapba beszolgáltatandó. Ha a tandíj jövedelme azon összeget, mely az intézet fentartására adatik, meghaladja, úgy a fölösleg azon testületnek, mely az intézetet fentartja, kiadandó. Ezen szabálynak a tandíjtól való fölmentésre vonatkozó határozatai azon középtanodákra is alkalmazandók, melyek a kincstárból vagy közalapokból rendes segélyezést húznak.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1877. évi 18,379. sz. alatt kelt körrendelete a tankerületi főigazgatóságokhoz és leirata valamennyi prot. superintendenshez, az *osztályösszevonás* engedélyezése tárgyában akként intézkedik, hogy ez csak oly tanulóknak adassék meg, kik *a)* előhaladott korúak, *b)* jeles előmenetelűek, és *c)* teljesen szegények. «Az osztályösszevonás iránti kérvények részint a tankerületi kir. főigazgatóságok útján, részint az érdekettek által közvetlenül oly nagy számban érkeztek be, az utóbbi időben, a közoktatási minisztériumhoz, hogy szükségesnek látom a kir. főigazgatóságot miheztartás végett a következőkre figyelmeztetni. Az osztályösszevonásra csak kivételképen és oly rendkívüli esetekben adok jövőre engedélyt, ha a folyamodóknál mindazon kellékek megvannak, melyek ily rendkívüli kedvezményt kellőképen indokolnak. Ugyanis: nagyon előhaladott kor, kapcsolatban jeles előmenetellel és teljes szegénységgel kívántatik meg folyamodó részéről; ha ezen kellékekből csak egy van meg: az még koránt sem elégséges az osztályösszevonás iránti engedélyre. Másfelől a tanügy s az illető folyamodók érdeke és az egyes tantárgyakban való ismeretek alapos elsajátítása is megkívánja, hogy ezen kedvezmény igen ritkán, sőt csakis oly esetekben engedélyeztessék: ha a folyamodó ifjú ezen kegyosztás nélkül pályája folytathatásától elűttenék: mely körülmény mindenkor külön indokolandó s kimutatandó lészen. Felhivom tehát a kir. főigazgatóságot, hogy a tankerületében

levő középtanodák tanulóitól ily természetű kérvényeket csak oly esetekben fogadjon el, s terjeszsen fel hozzám, ha folyamodónál a fentebb említett kellékek mindegyike megvan; mert jövőre hasonló engedélyeket, csak a fönt elősorolt kellékek teljes igazolása esetén fogok adni.»

«A közvetlen felügyeletem alatt álló középtanodák tanulóinak osztályösszevonás engedélyezése iránti kérvényeik tárgyában a tankerületi királyi főigazgatókhoz kibocsátott rendeletem másolatát czímnek szükséges tudomás végett oly hozzáadással küldöm meg, hogy az egyházi főhatósága alatt álló felekezeti középtanodák tanulóinak akár az illető iskola igazgatósága, akár a czím által netalán adandó összevonásai, valamint az egyik vagy másik köteles tantárgy alóli fölmentést tartalmazó engedélyek más felekezeti vagy állami közép- és felső tanodáknál tekintetbe vételre csak azon esetben tarthatnak számot, ha (a czím) által minden egyes esetben, a kérvény fölterjesztése mellett teendő és indokolt jelentés alapján, az engedély megadását előre helybenhagytam.» A fentebbi intézkedés ellen több prot. superintendentens egymás után felszólalt s a szabályrendeletet a prot. egyház autonómiájára nézve sérelmesnek mondván, batályon kívül helyeztetni kérte. Ezen felszólalásokra a minister a következőket válaszolta:

... «F. évi július 21-ről 18,379. sz. a. valamennyi tanker. kir. főigazgatóhoz kibocsátott s július hó 27-ről ugyanazon szám alatt kelt intézményem mellett (czímeddel) is közölt körrendelettemmel egyáltalában nem czéloztam a protestans egyháznak országos törvények által biztosított önkormányzati joga megsértését s úgy hiszem nem is sértettem meg azt. Mert az egyházkerület feliratában is idézett 1790/1. XXVI. t.-cz. ide vonatkozó rendelete a tanulás és tanítás módjának, szabályának és rendének meghatározását az egyházi és iskolai önkormányzat jogköréhez tartozónak mondja ugyan ki, de nem azt, hogy az önkormányzatilag megállapított s az állami legfelsőbb felügyelet által is tudomásul vett tanulmányi rendszabály és mód alól kivételeket is, ama legfelsőbb felügyelet tudta nélkül tehesen, a mi magában is a legfelsőbb felügyelet kijátszása volna; még kevésbé pedig azt, hogy az önkormányzati úton tett kivételek és adott engedélyek az állami és a más felekezetekhez tartozó iskolákra nézve is kötelezők legyenek, a mi viszont a protestans egyházi és iskolai önkormányzat jogának saját hatáskörén kívüli kiterjesztése és a nem hozzátartozó állami és más felekezeti iskolákra nézve is rendelkezési joggal felruházása volna, a mit pedig, úgy hiszem, a pro-

testans egyház sem követel magának. Nem vagyok ennél fogva abban a helyzetben, hogy a fentebb említett és a tanker. kir. főigazgatókhoz intézett körrendeletemet hatályon kívül tehetném. Sőt újra föl kell hívnom (címet) s általa a hitv. egyházkerületet, hogy a saját autonóm hatáskörében megállapított tanulmányi rend alól kivételeket tenni s osztályösszevonásra vagy valamely kötelezett tantárgy alóli fölmentésre vonatkozó engedélyeket adni mind az illető tanulóknak, mind saját hatósága tekintélyének érdekében tartózkodni sziveskedjék, nehogy az ily engedélyeket nyert tanulók, valamely más felekezeti vagy állami közép-, vagy felső tanodába lépven át, csak saját felekezeti hatóságaiktól nyert fölmentéseik ott tekintetbe nem vétetvén, ez által ártatlanul sújtassanak, a fölmentést adó hatóság tekintélye pedig sajnosan csorbuljon.»

1868. április 7-én 5562. sz. a. kiadott cult. min. körrendelet: «A tanodák év közbeni változtatását fontos paedagogiai és fegyelmi indokok tiltván, felhívom czímedet, miszerint a tanodai igazgatóságok útján indtézkedjék, hogy ily változtatások, az elkerülhetetlen szükség eseteit kivéve, lehetőleg mellőztessenek. Minthogy pedig a közép-tanodákban a félévi vizsgálatok megszűntével a felvétel az első félév befejezése után sem eszközölthetik, rendszeres tanodai bizonyítvány alapján, azon esetben is, midőn a változtatás meg van engedve, ily tanulót, mielőtt az új tanintézetbe felvétetnék, rendesen felvételi vizsgálatnak kell alávetni.»

1876. szeptember 14-én 18,401. sz. a. cult. ministeri rendelet s «A felekezeti középtanodákban, egyöntetűség czéljából, az osztályzatnál az 1876. évi 12,787. sz. a. középiskolai rendtartás veendő figyelembe, mely az általános osztályozás és a számszerinti sorozás megszüntetésével a tanulmányi előmenetel jelölésére «jeles», «jó», «elégséges» és «elégtelen» fokozatokat alkalmazza.»

Az 1879. deczember 18-án 28,623. sz. a. és 1879. deczember 19-én 34,304 sz. a. kelt rendelettel felhivatnak az iskolai igazgatók, hogy azon tanulók nevei, a kik a vallás- és közoktatásügyi ministerium adományozásához vagy megerősítéséhez kötött ösztöndíjakat élveznek, s az azok előmeneteléről szóló rovatos értesítvények minden tanév első és második félévének végén, minden felszólítás bevárása nélkül felterjesztendők.

A vallás- és közokt. m. kir. minister 1878. évi július 26-án 19,074. sz. a. kelt körrendelete: «A közmunka- s közlekedésügyi minister úr folyó évi 9235. sz. a. hozzám intézett átiratával tudomásomra hozza, hogy az iskolai utitársaságok kedvezményezése a hazai vasutak igazgatói értekezletén folyó évi június havában tárgyalás alá vétetvén, abban történt általános megállapodás, hogy a hazai vasutak — a déli vasút kivételével — azon közép- vagy felső tanodai tanulóknak, vagy nevelőintézetbeli növendékeknek, a kik tanító vezetése alatt legalább is 10 főre menő csoportokban kirándulásokat tesznek 50 % vitelbér mérséklést engedélyeznek, és hogy az illető tanintézeti előljáróság, az illető vasut igazgatóságához tett bejelentés alapján a szükséges utalványt akadály nélkül meg fogja kapni. A déli vasút pedig kijelenté, hogy az utazók minimális számának meghatározása nélkül ugyan, de csak $33\frac{1}{3}\%$ vitelbér mérséklést hajlandó engedélyezni.

A vallás- és közoktatásügyi magy. kir. minister 1879. évi február 6-án 5128. sz. a. kelt rendelete: «Az állami középiskolák tanulói, hogy a hittanból érvényes tanjegyet nyerjenek, az illető hitfelekezeti előljáróság által kirendelt hitoktató tanításban kötelesek részt venni; kik ezen egyedül illetékes hitoktató előadásait nem látogatják s ily úton nyert előmeneteli bizonyítványt nem mutatnak föl: hiányzó szabályszerű tanjegyek miatt felsőbb osztályba nem bocsáttathatnak.»

Az országos képviselőház 1871. évi február 21-iki ülésében tett kijelentése alapján állami középtanodákban a hitoktatásról az illető egyházi előljáróságok tartoznak gondoskodni, ezek jogát képezvén a hitoktatók kinevezése, de egyszersmind kötelességét azok díjazása.

A középiskoláknál alkalmazott hitoktató a köteles tantárgyat képező hit- és erkölestanból minden egyes tanítványukról az osztályzatot az illető intézet igazgatójának, és pedig az I. évharmadról deczember 15-éig, a II. évharmadról virágvasárnap előtt egy héttel, az év végével pedig június hó 15-éig okvetlenül nyújtják be, ellenkező esetben az olyan tanuló, ki saját lelkészétől a hit- és erkölestanból évközben osztályzatot nem kap, kilépettnek tekintetik; a ki pedig év végén nem kap osztályzatot, a következő tanévben felső osztályba nem léphet.

A hitoktatók valláskülönbőség nélkül a tanári testület tagjaiul tekintendők, mint ilyenek az intézeti általános érdekű tanácskozmányokra meghivandók s az intézeti igazgató, illetőleg a tanári testü-

letnek az iskola közérdekeire vonatkozó határozataihoz alkalmazkodni tartoznak. (15/1871. k. 27,580/1870. sz. a. kelt cult. min. rendeletek.)

Az állami s a tankerületi főigazgatóság felügyelete alatt álló hitfel. és községi középtanodákban az izraelita tanulók az előadásokon való megjelenéstől fölmentendők: *a)* a Ros-hosana (újév) mindkét napján; *b)* a Jom-kipur (kiengesztelődési) ünnep napján; *c)* a Sukoth (sátoros) ünnep 1-ső, 2-ik és 8-ik napjának délelőttjén; *d)* a Peszach (húsvét) 1-ső, 2-ik, 7-ik és 8-ik napjának délelőttjén; *e)* a Sebouth (pünkösöd) két napján. A fentebb jelzett középtanodák igazgatói figyelmeztetendők, hogy az izraelita tanulókat — ha szüleik ebbeli óhajukat írásban fejezik ki — írásra, rajzolásra a felsorolt napokon ne kényszerítsék. Az izraelita tanulóknak a felsorolt napokon túl ünneplés ürügye alatt az iskolai előadásokról nem szabad elmaradniok s netaláni elmaradásuk indokolatlannak leszen tekintendő. (Vallás- és közokt. min. rend. 1877. május 23. 2717. sz.)

A bejegyzett magántanulók, kik úgy, mint a nyilvános tanulók, tandíj fizetésre, s a szabályszerű évi vizsgálatok letételére kötelezvék, e vizsgálatokat a nyilvános tanulókkal együtt az ezek számára kitűzött határidőkben is letehetik, mely esetben külön vizsgálati díj fizetésére nem köteleztetnek. Ha ezen határidőkön kívül, vagy a magántanulókra nézve általában kitűzetni szokott, vagy némely kivételes esetben, máskor teszik le az évi vizsgálatot, egy-egy osztálytól 20 forintnyi o. é. vizsgálati díjt tartoznak fizetni. A be nem jegyzett magántanulók a felvételi, vagy ha osztálybeli vizsgálatoknak vetik alá magukat, egy-egy osztálybeli vizsgálat után mindenkor szinte 20 forintnyi o. é. vizsgálati díj fizetésére kötelezvék. A vizsgálati díj annyi egyenlő részletre osztatik, a hány a tantárgy, melyekből az illető megvizsgáltatott, hozzá véve még egy részletet az igazgató számára. Mindegyik tanár annyi egyenlő részletet kap a hány tantárgyból vizsgált, s az igazgatót, ha egyúttal vizsgálói minőségben is működött: igazgatói járandóságán fölül szintén hasonló részlet illeti

A vallás- és közokt. m. kir. minister 1877. május 23-án és július 28-án 12,766. sz. a. kelt rendelete: «A két vagy több tantárgyból *elégtelen* osztályzatot nyert tanulók az osztályt ismételni tartoznak. Ez leginkább azt célozza, hogy tanuló ifjúságunkban a

kötelesség teljesítésének érzete felébresztessék. Ha a szülő vagy gyám mindazonáltal a két tantárgyból bukott tanulót illetőleg igazságtalanságról vádolná a tanári testületet, fenmarad ugyan azon joga, hogy orvoslásért hozzám folyamodhatik, ily esetben azonban gondoskodni fogok, hogy esetleg az ügyállás szerint, különös kegyelemből és csak kivételképen a pótlóvizsgálat egy más középtanodánál tartassék meg kellő szigorral, a tanker. főigazgatóságnak közbenjöttével.

Az administrációban a fölös munka mellőzése, s az ügymenet egyszerűsítése és gyorsítása tekintetéből a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister a rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákban a testgyakorlás, mértani rajz (technikai része) és a szépírás tanulása alól való felmentés jogát, melyet az 1883. évi XXX. t.-cz. 5. §-a a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tartott fenn, a középiskolai igazgatókra, illetőleg a tankerületi főigazgatókra ruházta, kik e jogot a minister nevében gyakorolják.

Az írásban adandó felmentésnél a felmentés e szavakkal vezetendő be: «a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister 1885. évi 44,870. sz. a. kelt rendeletével nyert felhatalmazás alapján.» A felmentés egyelvű és egyöntetű gyakorlására a következő utasítás irányadó: 1. A felmentés csak a szülő vagy helyettese kérelmére történhetik meg. 2. A szembeötlő testi hibáknál, de csakis a következőknél: sántaság (ez csak a testgyakorlást illetőleg), bénaság, púposág, félszeműség, a felmentést és pedig az egész tanévre a középiskolai igazgató maga adhatja meg szóbeli kérelemre s minden orvosi bizonyítvány követelése nélkül. 3. Múló testi bajoknál és betegségeknél egy felévnél kisebb időtartamra szintén az igazgató adja meg a felmentést, de csak orvosi bizonyítvány alapján, melyben jelezve kell lenni a betegségnek s annak is, hogy a felmentés szükséges és mennyi időre adandó meg. 4. Egyéb bajoknál és betegségeknél az év hosszabb részére, vagy az egész tanévre szóló felmentés megadására a tanker. főigazgató hatalmaztatik fel, kihez az illető középiskolai igazgató útján kell folyamodni. A folyamodványhoz a fennebihez hasonló szerkezetű orvosi bizonyítvány melléklendő. 5. Ha a tanintézetnek van rendes orvosa, ettől kiállított igazolvány, különben hivatalos pecséttel ellátott hatósági orvosi bizonyítvány követelendő. Egy negyed évnél rövidebb időre, különösen kiállott betegség után szükségelt üdülés céljából, a tanintézeti igazgató magán házi orvos bizonyítványára is megadhatja a felmentést. 6. A testgyakorlásnál az orvosi

bizonyítvány alapján részleges felmentésnek is lehet helye, például a nyújtón való gyakorlatoktól, az ugró gyakorlatoktól. 7. Az igazgató elutasító határozata ellen netalán beadott felfolyamodványok az igazgató véleményével a tankerületi főigazgatóhoz, a főigazgató elutasító határozata ellen beadott felfolyamodványok pedig ugyanennek véleményével a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztendők fel.» (44,870/1885. sz. cult. min. rendelet.)

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 11,166. sz. a. valamennyi tankerületi kir. főigazgatóhoz intézett körrendelete, *tanítórendi tagok tanári vizsgálatára* tárgyában. Egy fölmerült eset alkalmából, melyben az a kérés intéztetett hozzám, hogy a tanítórendi tagok minden megszorítás nélkül bocsáttassanak tanári vizsgálatra, szükségesnek látom a főigazgatóságot a következőkről értesíteni: A fennálló szabályzat értelmében, nevezetesen a 2. §. 4. pontja szerint, a tanítórendek tagjai egyetemi tanulmányok nélkül is nyerhetnek tanárvizsgálati engedélyt, és a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének jelentése szerint nincs is példa reá, hogy tanítórend tagja egyedül azon okból, mivel egyetemi tanulmányokat nem mutatott ki, a tanárvizsgálatról elutasítottat volna. A tanügy érdekében azonban kivétel nélkül megkívánandó mindenkitől, hogy a vizsgálatra bocsáttatás előtt valami módon igazolja, hogy sikerrel foglalkozott oly tanulmányokkal, melyek alapján a haladó kor igényeinek megfelelő tanári szakképzettség megszerzése lehélőnek mutatkozik. A leginkább megnyugtató igazolási mód pedig e célra az, melyet a szabályzat 2. §. 4. pontja követel, t. i. önálló irodalmi dolgozat bemutatása. E követelménynek szigorú érvényesítése annyival inkább szükséges, mert ez idő szerint a tanárvizsgálat mindkét szak tárgyból az egész középiskolára terjeszkedvén ki, a tanári szakképzettség színvonala magasabb fokra van emelve, mint volt régebben, midőn még meg volt engedve, hogy a tanárvizsgálat vagy teljesen, vagy legalább egy tárgyból algymnasiumra, illetőleg alreáliskolára szorítkozzék. Ide járul, hogy a tudományok jelenkori fejlettsége a legtöbb esetben kéteessé teszi a magántanulás és képzés sikerét. Áll ez kiváló mértékben a természettudományokra, melyeknek sikeres és alapos tanulmányozása egyedül könyvek használata mellett lehetetlen. Hogy pedig a szabályzat fentebb idézett követelménye a tanítórendi tagokra nézve, szemben a tud. egyetemi hallgatókkal, megszorítást nem foglal magában, sőt inkább az előbb nevezetteket

jelentékeny kedvezményben részesíti, az, ha a tanári vizsgálat lefolyásának menete szem előtt tartatik, kétségtelennek mutatkozik. Mert az egyetemi hallgató indexxel köteles igazolni meghatározott évekre és tárgyakra vonatkozó tanulmányait; ha az index rendben van, meghatározott idő alatt beadandó házi dolgozat készítésére utasíttatik, melynek sikerétől függ a további vizsgálat folytatása. A tanítórendi tag ellenben egyetemi szaktanulmányok kimutatása nélkül is bocsáttatik a vizsgálatra, de köteles index helyett, szaktárgyakra vonatkozó önálló dolgozatot tetszés szerinti idő alatt beadni. Ha ez a szakbírálás eredményéhez képest kielégítő, házi dolgozatul is elfogadtatik és a vizsgálat a maga rendje szerint végeztetik. Mindezeknél fogva a közoktatás érdekében szükséges, hogy a «szabályzat» azon határozata, mely szerint az egyetemet nem végzett jelöltek önálló dolgozatok készítésére és beadására köteleztetnek, ezentúl is szigorúan fentartassék. Tekintettel azonban arra, hogy eddigelé mindazon tanítórendi tagok, a kik az érettségi vizsgálatot letették, theológiát végeztek, szakszerű tanulmányaikat pedig önálló dolgozatokkal igazolták, valamint tanári alapvizsgálatra, úgy szakvizsgálatra is nyertek esetről esetre engedélyt — addig is, míg a középiskolai tanárok kiképzéséről és képesítéséről országos törvény, esetleg általam kiadandó új szabályzat fog intézkedni, — megengedem, hogy az érettségi vizsgálatot letett és theológiát végzett oly tanítórendi tagok, a kik mint tanárok már alkalmazásban vannak, ha paedagogiai és szakszerű tanulmányaikat a budapesti, illetőleg a kolozsvári orsz. középiskolai tanárvizsgáló bizottsághoz benyújtandó önálló dolgozatokkal kellőképen igazolják, külön kikérendő engedélyem nélkül is tanári alap- és szakvizsgálatra jelentkezessenek, illetve bocsáttassanak. Kelt Budapesten, 1881. évi május hó 22-én. Trefort s. k.

Jegyzet. A szerzetes rendek által fentartott gymnasiumokat a tanulmányi alap segíézi, s a tandíjak a tanulmányi alapba szállítandók be, mely tandíjak az illető gymnasium kezelési és fölszerelési költségeinek részben való fedezetét képezi. Ott, hol a gymnasium és a szerzetház egy épületben van, az épület fentartási költségeiről az 1804. évi aug. 3-án 7718. sz. alatt kelt udvari leirat értelmében a rend mint háztulajdonos tartozik gondoskodni.

A középiskolai tankönyvek engedélyezése kizárólag a cultus-minister hatáskörébe tartozik; az erdélyi róm. kath. statusra nézve csupán annyi kivétellel, hogy a használandó tankönyvek jegyzéke előbb az igazgatótanácshoz nyújtandó be esetleges észrevételezés végett, honnét végleges megállapodás végett fölterjesztetik az a közoktatási ministerhez.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 37,724/1885. szám alatt valamennyi gör. kel. szerb és román érsekhez, az ev. ref. és ev. ágostai hitvallású püspökök és az unitárius püspökhöz intézett rendelete, a középiskolai *bizonyítványi másodlatok* kiállítása és kiadása körüli eljárás szabályozása tárgyában: «A középiskolai bizonyítványi másodlatok kiállítása és kiadása körüli eljárásnál azt tapasztalom, hogy az nemcsak nem nyugszik országszerte ugyanazon elven, hanem míg némely tanintézeteknél fölösleges formaságokkal és munkával van összekötve, addig más tanintézetek nem gyakorolják e tekintetben a kellő óvatosságot; miért is tekintettel a másodlatok közérvényességére és közhitelűségére, szükségesnek találtam az eljárást következőleg szabályozni: 1. Az osztálybizonyítványokról a másodlatokat, ha a kérelmezők az eredeti bizonyítvány elveszését kellőleg igazolják vagy legalább olyannyira valószínűvé teszik, hogy a visszaélés gyanúja fenn nem foroghat, az intézeti igazgatók szóbeli kérelemre is, minden felsőbb engedély nélkül, saját felelősségükre kiállíthatják és kiadhatják, s a kiadást nem is szükséges sem egyenkint, sem időközi kimutatásokban följelenteni a felsőbb tanhatóságnak. 2. Az érettségi bizonyítványok másodlatainak engedélyezésére az illető tankerületi főigazgatókat hatalmazom fel, kikhez az illető tanintézeti igazgatóság útján, mely hivatva lesz az engedély megadására nézve véleményadásra is, kell folyamodni. Az engedély megadásánál itt is azon óvatosságra van szükség, mint az osztálybizonyítványok másodlatainál, s minthogy az érettségi bizonyítványok nagy fontosságúak, kötelesek a tanintézeti igazgatók mind az elveszett eredeti, mind a másodlati bizonyítvány keltét és számát a tankerületi főigazgató útján hozzám utólagosan följelenteni, hogy e másodlatok kiállításáról és kiadásáról a kelet és szám jelzésével, az eredeti bizonyítványnak érvénytelenné nyilvánítása mellett a főiskolákat értesíthessem. 3. Oly célból, hogy az eredeti bizonyítvány birtokosának több példányban legyen meg bizonyítványa, a másodlat kiállítása meg nem engedhető; még az esetben sem állítható ki másodlat, ha az eredeti bizonyítvány nem volna a birtokos kezénél. Ha ily esetben valamely hatóságnál sürgősen kell igazolni valakinek tanulmányvégzését, ez a tanintézet igazgatósága által az illető hatósághoz intézett hivatalos átiratban történhetik meg. A bizonyítvány-másodlat kiállításának tehát csakis az eredeti elveszése esetében van helye. 4. A bizonyítványi másodlatra mindig ráírandó a «másodlat» jelzés, s a törzskönyvbe (főnévkönyv) bejegyzendő a másodlat kiállítása

annak keltével és számával. A másodlatnak a törzskönyvből szóról szóra úgy kell kiállítva lennie, mint az eredeti volt».

A görög nyelvi törvényczikk életbeléptetését a főigazgatókhoz küldött következő körrendelet szabályozza:

A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883: XXX. törvényczikk módosítása tárgyában hozott 1890. évi XXX. törvényczikket a rendelkezésem és vezetésem alatt álló gymnasiumokban a jövő tanévvel fokozatosan és pedig az 1890—91-kivel az V. osztályban, a következő években folytatólag egy-egy magasabb osztályban életbeléptetem. Midőn erről a főigazgatóságot a szükséges intézkedések megtétele céljából értesítem, az új törvény helyes értelmezése s célirányos kivitele érdekében figyelmét a következő pontokra hívom fel:

Az idézett törvényczikk rendelkezésének megfelelően a gymnasium 4 felső osztályába járó azon tanulók, kik a görög nyelv és irodalom tanulására nem köteleztetnek, e tárgy helyett a következő tantárgyakból nyernek rendes oktatást: a) a magyar irodalom bővebb megismertetése, kapcsolatban a görög remekírók műveinek ismertetésével, magyar fordításban, s a görög irodalom és művelődéstörténet alapvonalai; b) a rajz (mértani és szabadkézrajzi elemekkel).

A tananyag körét s osztályok szerint való felosztását a kellő számú példányban ide csatolt tanterv mutatja; részletes tagozását az annak idején a tanári testületek által készítendő állandó tanmenet fogja feltüntetni.

E pótló tanfolyam két külön kötelező tantárgyat ölel föl, melyekből rendes osztályvizsgálat teendő, s melyek közül az a) alatt említett az érettségi vizsgálat szóbeli részének tárgya.

Az a) alatt felsorolt tárgycsoport az illető osztálybeli főnévkönyvek és osztálybizonyítványok tárgysorozatába «Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalom és művelődéstörténelem» czímmel az érettségi vizsgálati kimutatás és bizonyítványba «Magyar írók bővebb tanulmányozása, kapcsolatban a görög classikusok fordításban való ismertetésével és görög művelődéstörténelemmel» cím alatt iktatandó be. Az oktatást az a) alatt felsorolt tárgycsoportból, ha arra képzettségénél fogva kiválóan alkalmas class. philologus nincs az intézetben, rendszerint a magyar nyelv és irodalom tanára, a b) alatt említett tárgyból a rajztanár teljesíti.

Tekintve, hogy a pótló tanfolyam fölállításával a tanítás bizonyos mértékig két irányba tereltetik, melyek követése az előre választott életpályák minőségétől függ, — viszont a kitűzött életezelérésére az irány helyes megválasztása nagy fontossággal bírván, különös súly helyezendő arra, hogy az érdekelt körök (első sorban szülők, gyámok stb.) a törvény lényeges tartalma s az irányválasztás természete s következményei iránt eleve tájékozást nyerjenek; e célra a rendes hirdetési eljárás mellett a helyi és vidéki sajtó közreműködése vehető igénybe.

Hasonló fontosságú az V. osztályba lépő tanulók iránybevallása. Az irányválasztás a beiratás alkalmával a szülők, illetőleg törvényes gyámok által teendő szóbeli, távollétök esetén általok kiállítandó írásbeli nyilatkozat útján történik. Ha a tanuló a szülők, illetőleg törvényes gyám távollétében ezek írásbeli nyilatkozata nélkül jelentkezik az V. osztályba való fölvételre, a választott irányt bejelenti, de az írásbeli nyilatkozatnak 8 napon belül beszerzésére utasíttatik. Ha a tanuló a határidő elteltével sem mutatja be a kívánt nyilatkozatot, az igazgató értesíti a szülőket, illetőleg a gyámot, hogy a tanuló mely irányra jelentkezett, oly hozzáadással, hogy ha 5 nap alatt ellenkező értesítést nem kap, a tanuló választása véglegesnek fog tekintetni.

A bevallott iránytól való eltérés, illetőleg tantárgyváltoztatás iránt a törvény 4. §-a határoz. Tantárgyváltoztatás az idézett § szerint kötelező fölvételi vizsgálat mellett rendszerint csak a tanév elején eszközölhető; az 1883: XXX. t.-cz. 13. §-ában megszabott módozat mellett évközben történt intézetváltoztatás esetén a tantárgyváltoztatás kívánatra csak akkor engedhető meg, ha az intézetben, melybe a tanuló átlépett, az általa eddig követett irányban tanfolyam nincs berendezve. Hogy mennyiben és mily módozatok mellett engedhető meg addig is, míg a törvény által kilátásba vett tanfolyamok a gymnasium mind a négy felső osztályában berendezve lesznek, az V-iknél magasabb osztályú magán tanulóknak tantárgyváltoztatás mellett a vizsgálat letétele, az iránt a döntést esetről esetre magamnak tartom fenn. Az V. osztály pótló tanfolyamában használandó tankönyvek, melyek részint készen vannak, részint a tanév kezdetéig használatra készen lesznek, a következők:

az a) tárgycsoportra nézve: 1. Magyar olvasókönyv, melynek részletes címét még a jövő tanév megkezdése előtt fogom közölni. 2. Görög és római állami régiségek dr. James Gow műve után. (Száz-

mos ábrával. Budapest, 1890. Eggenberger kiad.) A görög állami régiségekről szóló rész. 3. Thukydides történelme, egyelőre Zsoldos Benő fordítása nyomán, megrövidítve és szemelvényekben.

b) A rajzhoz, mely fali táblák útján gyakoroltatik, tankönyv nem szükségeltetik, hanem az intézet részére beszerzendők a következő táblás munkák: 1. Szemlér Mihály «Rajzlapok szabadkézzel való rajzoláshoz» cz. 4. füzeté a 12 kisebb lap. (Ajánlott mű. Ára 3 frt 20 kr.). 2. Balló Ede stílszerű rajzminták gyűjteménye. Színes ékitmények (1 füz. Ára 1 frt 40 kr.). 3. A mennyre megjelenése folyó évi december haváig kilátásba van helyezve: Váradi Szilárd fali táblák sorozata. (Ára 24 frt). Eshetőleg 4. Audél Antal színes ékitményekből álló nagyobb gyűjteménye. (12 füzet, összesen 80 lap. Egy-egy füzet ára 3 frt).

A többi tanfolyamokban használandó tankönyvek jegyzékét annak idején fogom közölni.

Az V. osztályi tanfolyam részére igényelt s két tanár közt megosztó 4 óra többlet mellett tanerőszaporítás szüksége az 1890/91-ik iskolai évben még nem forog fönn, de a tanítás zavartalan eszközélése és mindennemű összeütközés lehető kikerülése végett különös gond fordítandó az órarend egybeállítására és a tanhelyiségek célszerű kihasználására. Önként értetődik, hogy a párhuzamosan eszközlendő tanítás órai legalkalmasabban a leckeórák elejére és végére tehetők. Helyiségek tekintetében ott, hol az egyik párhuzamos tanfolyam számára külön terem nem áll rendelkezésre, a rajzterem kívül fölhasználhatók a kísérleti terem és alsó osztályoknak a kisebb óraszám mellett üresen álló termei — ezekbe vonul a kevesebb növendékekből álló tanfolyam, míg az ifjúság nagyobb csoportja osztályteremében marad.

Fölhivom a főigazgatóságot, lássa el a vezetése alatt álló 8, illetve 6 osztályu gymnasiumok igazgatóit a jelzett nézőpontokból, az adott személyi és helyi viszonyok figyelembe vételével, oly utasításokkal, hogy a pótló tanfolyam az 1890/1 tanév elejével akadálytalanul és kívánatos siker kilátásával életbeléptetessék.

Ha valamely intézetnél a pótló tanfolyam szervezése körül nagyobb nehézségek merülnek fel, erről hozzám haladék nélkül jelentés teendő.

A tanári testületektől elvárom, hogy rendeletemet, melynek a törvény intentiójához képest célja az egyéni hajlamnak és rátermet-

ségnek megfelelő irányok kijelölésével a középiskola nyújtotta ismeretkör intensívebb elsajátítását biztosítani, legjobb tehetségek szerint, odaadó buzgalommal és minden elfoglaltságtól menten végrehajtsák.

Jegyzet. A *«Tanterv»* azon gymnasiumi tanulók számára, kik az 1890. évi XXX. törvényczikk alapján a görög nyelvet helyettesítő tárgyakat tanulják, a következő:

I. Magyar írók bővebb tanulmányozása, kapcsolatban a görög classicusok fordításban való ismertetésével. V. osztály. (2 óra.) *a)* Bővebb szemelvények a magyar prózairókból. Például: Kármán József értekező munkáiból, Kazinczy és Berzsenyi leveleiből, Kölcsey szónoki műveiből, továbbá Salamon *«A török hódítás»* című munkájából a Hunyadiak kora. — Költői olvasmány: Lyrai szemelvények a classicus iskolához tartozó költők műveiből (főképen Berzsenyi). *b)* Összefüggő részek olvasása Thukydides művéből tárgyi és szerkezeti magyarázattal. Görög állami régiségek. VI. osztály. (2 óra.) *a)* Bővebb szemelvények, főleg a régibb elmélkedő, szónoki és történeti irodalomból. Például: Mindszenty, Pázmány, Zrínyi, Bethlen Miklós, Szalárdy, Cserey, Apor, Faludi, Mikes. *b)* Az Ilias és Odysseia olvasása és ismertetése. Görög hitéleti és magán régiségek. A görög művészet. VII. osztály. (2 óra.) *a)* Bővebb olvasmányok főleg régibb költészelünk kiválóbb képviselőiből. Például: Balassa, Zrínyi, Gyöngyösi, Csokonai, Kisfaludy Sándor műveiből. *b)* Aischylos, Sophokles, Euripides egy-egy drámájának olvasása. A görög költészet történetének ismertetése. VIII. osztály. (2 óra.) *a)* Bővebb olvasmányok újabb prózairodalmunk kiválóbb képviselőiből. Például: Széchenyi, Kölcsey, Eötvös, Kemény politikai és elméleti irataiból. *b)* Szemelvények Platonnak és Aristotelesnek főképp ethikai műveiből. A görög prózairodalom fejlődésének ismertetése.

II. Szabadkézi és geometriai rajz. V. osztály. (2 óra.) Stylisált levelek és virágok, görög, arab és középkori (román, góth) sík díszítmény-elemek, szalagdíszek stb. rajzolása egyszerű színezéssel fali táblák után. VI. osztály. (2 óra.) Renaissance díszítmény-elemek, továbbá különféle stílus ékítmények, építészeti részek (oszlopfők, talapzatok és párkányrészletek) rajzolása graphicus és domboru mintákról, árnyékolással is. VII. osztály. (2 óra.) *a)* Díszítmények, folytatva architectonicus ismertetésekkel, azután az emberi fejnek rajzolása jó graphicus, mintákról s a részek arányainak magyarázatával. *b)* A térelemnek derékszögű ábrázolása és viszonylagos vonatkozásaik. A képsíkok és a téralakok helyzetváltozásai. (A kiszabott idő nagyobb része a *b)* pont alatt elsorolt tananyagnak tárgyalására fordítandó.) VIII. osztály. (2 óra.) *a)* Folytatólag: emberi fejek, kezek és lábak rajzolása graphicus minták és öntvények után. *b)* Szögletes testek, (gula, hasáb, szabályos test) ábrázolása, síkkal és egyenes vonallal való átnetszései, kifejtésök. Gömbölyű testek (kup, henger, gömb) ábrázolása, vonatkozásaik a térelemekre és kifejtésök. (A kiszabott idő nagyobb része a *b)* pont alatt elsorolt tananyagnak tárgyalására fordítandó.)

Érettségi vizsgálati utasítás.

(Kiadatott az 1883. évi XXX. t.-cz 22. §-a alapján 1884. évi 10,288. sz. alatt.)

(1. §.) Azon tanulók, kik valamely középiskola egész tanfolyamát elvégezték és a nyolczadik osztályról valamely nyilvános középiskolától legalább elégséges eredményű bizonyítványt mutatnak fel: érettségi vizsgálatot tehetnek. A tanuló rendesen csak azon középiskolában teheti le az érettségi vizsgálatot, melyben a nyolczadik osztályt végezte, illetőleg a melynél a nyolczadik osztályból vizsgálatot tett. (1883. évi XXX. t.-cz. 25. §.)

(2. §.) Az érettségi vizsgálat célja: kipuhatolni, vajjon a vizsgálatra jelentkező tanuló bir-e az általános műveltség és tárgyismeret azon mértékével, mely tőle a középiskolai tanterv szerint megkövetelhető? s így az értelmi fejlettség oly fokán áll-e, minő a főiskolai tanulmányokra szükséges?

(3. §.) Az érettségi vizsgálatokat minden nyolcz osztályú nyilvános középiskola tanári testülete tartja. (1883. évi XXX. t.-cz. 23. §.) Az érettségi vizsgálat tárgyait képező szaktudományoknak nyolczadik osztálybeli tanárai az intézeti igazgatóval együtt, a tankerületi főigazgatónak vagy helyettesének elnökleite alatt vizsgáló bizottságot képeznek. A felekezeti intézetek vizsgáló bizottságának elnöke az illetékes főhatóság által kirendelt férfiú, tagjai pedig az illető tanárokon kívül, a törvény 23. és 24. §-aiban megszabott jogkörrel, a vallás- és közoktatásügyi minister által kiküldött kormányképviselő, valamint a törvény 23. §-a által megengedett bizottsági tagok is. E vizsgáló bizottság teljesíti az egész vizsgálatot s a felekezeti intézetekhez kinevezett kormányképviselőn kívül aláírja a bizonyítványokat, valamint a vizsgálatnak fölterjesztendő egyéb ügyiratait, melyek közül a jegyzőkönyvet a kormányképviselő is aláírja.

(4. §.) A rendes érettségi vizsgálatra való jelentkezés minden tanévben az intézeti igazgatónál április hó 15-ig történik. A jelentkezés alkalmával minden tanuló köteles születési bizonyítványát, valamint középiskolai tanulmányairól netalán más iskoláktól nyert bizonyítványait felmutatni. A vizsgálatra jelentkezés után az igazgató a nyolczadik osztály tanáraival értekezletet tart, azon célból, hogy a kétes előmenetelű tanulóknak az érettségi vizsgálatról való visszalépést javasolja. Az ily javaslatot az illető tanulók szüleivel vagy azok helyettesével az igazgató mindenkor közölni tartozik. Az értekezlet azonban a vizsgálatról senkit el nem tilthat. Az önként vissza-

lépő tanuló egy év előtt csak ministeri engedéllyel tehet érettségi vizsgálatot. Az értekezlet megállapítja az írásbeli vizsgálatok idejét.

(5. §.) A rendes érettségi vizsgálatok a tanév végén és pedig az írásbeliek május hó második felében, a szóbeliek június havában tartatnak az illető nyilvános középiskolában. Ismétlő- és javító-, illetőleg betegség miatti mulasztás esetén pótló érettségi vizsgálatok csak minden év szeptember és december hónapjaiban tarthatók a tankerületi főigazgató, illetőleg a hitfelekezeti főhatóság által meghatározott napon és általuk kijelölt intézetnél. E rendkívüli időben tartandó érettségi vizsgálatok az egy tankerülethez, illetőleg egy egyházi főhatóság alá tartozó összes intézetek tanulóira nézve egy helyre és egy napra tűzendők ki, és ez a ministerhez kellő időben előre bejelentendő a végből, hogy a felekezeti iskolák ily érettségi vizsgálataira a kormányképviselőt kirendelhesse. Ezen rendkívüli érettségi vizsgálatok is ugyanazon elnöklet alatt tartandók, mint a rendesek.

(6. §.) Az érettségi vizsgálat két részből áll; u. m.: *a*) írásbeli; *b*) szóbeli vizsgálatokból. Sem az írásbeli, sem a szóbeli vizsgálatok egy tárgyából sem menthető fel senki. (7. §.) Az írásbeli vizsgálatokon a gymnasiumoknál öt, a reáliskoláknál négy dolgozat készítendő; u. m.: *A*) A gymnasiumoknál: *a*) Értekezés magyar nyelven a középiskolai tananyag köréből vett valamely tárgyról, oly célból, hogy a tanulónak alapos nyelvtani ismeretei, helyes gondolkodása és gondolatainak írásban való szabatos kifejezése megítélhetők legyenek. Nem magyar tannyelvű gymnasiumokon az iskola tannyelvén is készítendő írásbeli dolgozat; *b*) fordítás magyarból németre; *c*) fordítás magyarból latinra; *d*) valamely, az iskolában tárgyalt görög íróból egy nem olvasott részlet fordítása görögből magyarra; *e*) oly algebrai és geometriai feladatok megfejtése, melyekből a tanulóknak a számolásban való biztossága is kiderüljön. *B*) A reáliskoláknál: *a*) magyar nyelvi dolgozat, mint a gymnasiumoknál. Nem magyar tannyelvű reáliskolákon az intézet tannyelvén is készítendő írásbeli dolgozat; *b*) a német nyelv és irodalom tananyagának köréből vett szabad német dolgozat vagy fordítás magyarból németre; *c*) fordítás magyarból francziára; *d*) algebrai és geometriai feladatok megfejtése, mint a gymnasiumoknál, tekintettel a reáliskolai tantervre. Az írásbeli dolgozatok feladatainak megállapíthatása végett az igazgató a vizsgáló szaktanároktól megfelelő feladványokat kér, és pedig a magyar nyelvi dolgozatra hat feladványt, tekintettel a különböző tudományszakokra; a többi nyelvi dolgozatokra hármat-hármat fordításul, a reáliskolánál a németből hármat szabad dolgozatul, a mathemati-

kából hármat az algebrára és hármat a geometriára. A feladványokat az igazgató a vizsgálatra jelentkezők névsorával együtt május hó 1-ig a tankerületi főigazgatónak vagy helyettesének — a felekezeti intézetektől a főhatóság által kirendelt vizsgáló bizottsági elnöknek — elküldi, ki a magyar nyelvi értekezésre a tanuló szabad választása szerinti kidolgozás végett három különböző tudomány köréből vett feladványt, a többi nyelvekből egy-egy feladványt a fordításra, reáliskolánál németből egyet a szabad dolgozatra, a matematikából egy algebrai s egy geometriai feladványt fog megjelölni. Azonban, ha a feladványokat nem helyeselné, azokat módosítja vagy újakat tűz ki; azután minden tárgy feladványait külön borítékba zárva, pecsét alatt május hó 10-ig az igazgatóságnak visszaküldi; egyszersmind a szóbeli vizsgálatok idejét is kitűzi.

(8. §.) Az írásbeli vizsgálatok a gymnasiumon öt, a reáliskolán négy egymásután következő nap délelőttjén tartatnak. Minden dolgozatra megszakítás nélkül öt órai idő engedtetik, melynek elteltével dolgozatát mindenki beadni tartozik, még ha befejezetlen volna is. (Szövegdictálás esetén az erre fordított idő nem számítatik be.) Az írásbeli vizsgálatokon a nyelvekből az illető szótár, a matematikai vizsgálaton a logarithmustáblák használata, meg van engedve. Semmiféle más segédeszközt az írásbeli vizsgálatokon használni nem szabad. (9. §.) Egy teremben egyszerre 15 tanulónál több nem tehet írásbeli vizsgálatot. A hol a vizsgálatra jelentkezők száma a 15-öt meghaladja, az igazgató gondoskodni fog a vizsgálandóknak külön termekben elhelyezéséről.

(10. §.) Az írásbeli vizsgálatok napjain az igazgató a vizsgáló tanárokkal megjelen a dolgozó teremben, felbontja az azon napra kitűzött dolgozat feladványát rejtő levelet s a szaktanár által felolvasatja a kidolgozásra megjelölt feladványt, melyet minden tanuló önmagának leír. Ezután a más teremben dolgozók felügyelet alatt átvonulnak kijelölt termőkbe. Minden teremben egy őrködő tanár marad, ki a történőkről pontos jegyzőkönyvet vezet. Ezen jegyzőkönyvbe beiktatandó az írásbeli vizsgálat ideje, feladványa, a teremben dolgozó tanulók névsora, a dolgozatok beadásának ideje s a figyelembe vételt érdemlő egyéb észrevételek, valamint az őrködő tanárok névsora felváltatásuk sorrendjében. (11. §.) A vizsgálatokon őrködő tanárok óráról órára történő felváltásáról az igazgató gondoskodik, ki a névsort előlegesen megállapítja és kifüggeszteti.

(12. §.) Ha az őrködő tanár akár meg nem engedett segédeszköz, akár más dolgozatának használatán kapja rajta a tanulót, a

vizsgálat folytatásától e tárgyból eltiltja s a teremből eltávolítja, az esetet pedig jegyzőkönyvbe veszi. Az ily tanulónak az igazgató az illető szaktanár meghallgatása mellett a tankerületi főigazgató vagy helyettese, illetőleg a hitfelekezeti főhatóság által kirendelt elnök által helybenhagyandó új feladványt adhat fel kidolgozásra. Ha a tanuló e tilalmat másodszor is megszegné, az azon időszaki vizsgálatoktól, az igazgató által végleg eltiltatik. A vizsgálatok megkezdésekor az igazgató a tilalomra komolyan figyelmezteti a tanulókat. (10. §.) (13. §.) Azon tanuló, ki dolgozatát bevégezte, azt egész ivre tisztázva a fogalmazvánnyal együtt átadja az örökdő tanárnak, azután az intézetből eltávozni tartozik. (14. §.) Az örökdő tanárok által szerkesztett jegyzőkönyvet az írásbeli vizsgálatok befejezése után, az igazgató saját aláírásával zárja le s mellékeli a vizsgálat ügyirataihoz.

(15. §.) Az írásbeli dolgozatokat az illető vizsgáló szaktanár nézi át és javítja ki, az egész dolgozatról rövid, de indokolt ítéletet és megfelelő érdemjegyet ír a dolgozat alá. Az érdemjegyek jelzésére csak jeles, jó, elégséges és elégtelen kifejezések használhatók. A dolgozatok átvizsgálása után az igazgató értekezletre hívja össze a vizsgáló tanárokat, hogy valamennyi dolgozatról kölesönös értesülést szerezzenek. Ezen értekezleten az illető szaktanárok jelentést tesznek az írásbeliek eredményéről s beiktatják az érdemjegyeket a táblázatos kimutatásba, de a szóbeli vizsgálatra bocsátás felől határozatot nem hoznak. E határozat a teljes vizsgáló bizottság értekezletének van fentartva. (L. 16. §.) Az igazgató ezen értekezlet jegyzőkönyvét az összes írásbeli dolgozatokkal és táblázatos kimutatással, június hó 1-ig a vizsgáló bizottság elnökének megküldi. A felekezeti intézetek vizsgáló bizottsági elnöke gondoskodik arról, hogy a kormányképviselő a szóbeli vizsgálatok előtt az írásbeli dolgozatokat s a vizsgálatra vonatkozó összes ügyiratokat átnézhesse.

(16. §.) A szóbeli vizsgálatokat értekezlet előzi meg, melyen a tankerületi főigazgató vagy helyettese, illetőleg a felekezeti főhatóság által kirendelt férfiú elnököl. Ezen értekezlet: *a)* szótöbbséggel megállapítja az írásbeli vizsgálatok végeredményét s kimondja, hogy ennek következtében kik bocsáthatók a szóbeli vizsgálatokra; ha a vizsgáló-bizottság elnöke, valamely írásbeli dolgozat érdemjegyére nézve, oly tárgynál, mely a szóbelinek nem tárgya, nem ért egyet a vizsgáló bizottság többségével: követelheti, hogy az illető tanuló azon tárgyból szóbeli vizsgálat alá vétessék; *b)* megállapítja, mely tanulónál kívánatos valamely tantárgyból a részletesebb szóbeli vizsgálat. Az elnök meghatározza a vizsgálatok sorrendjét és kijelöli a szóbeli

vizsgálat jegyzőit. Ezen értekezleten kívánatos, hogy az egész tanári kar részt vegyen, de szavazati joguk csak a vizsgáló bizottság tagjainak van. Ezen értekezletre a nyolczadik osztály összes írásbeli dolgozatai megtekinthetés végett készen tartandók.

(17. §.) Azon tanuló, kinek minden írásbeli dolgozata legalább is elégséges eredményű: szóbelire bocsáttatik. A kinek magyar vagy gymnasiumon latin, reáliskolán matematikai dolgozata elégtelen, valamint az is, ki bármely két tárgyból elégtelen érdemjegyet nyert az írásbeli vizsgálaton, a törvény 27. §-a szerint megbukottnak tekintendő s szóbeli vizsgálatra nem bocsátható. A kinek gymnasiumon német, görög és matematikai, — a reáliskolán német és francia dolgozatai közül egy elégtelen, a szóbeli vizsgálatra bocsátható ugyan, de ha azon tárgy a szóbelinek is tárgya: ott behatóbban vizsgálandó, ha pedig nem tárgya általában, reá nézve az is a szóbeli vizsgálat tárgyává teendő. (18. §.) A szóbeli vizsgálatokra nem bocsátott tanuló az egész vizsgálatot csak egy év múlva ismételheti. (L. a törvény 27. §-át.)

(19. §.) A szóbeli vizsgálatok időtartama akként állapítandó meg, hogy minden napra 8 vagy 9 óra jusson a vizsgálatra, mely idő alatt legfeljebb 10, illetőleg 12 tanuló tehet szóbeli vizsgálatot. (20. §.) Szóbeli vizsgálatra tanuló semmiféle könyvet sem hozhat magával. (21. §.) A szóbeli vizsgálat az alább megnevezett tantárgyakból csakis a tanterv anyagának főtanaiban való jártasság s az azok közötti összefüggés megértésének kipuhatolására terjed ki. Nyelvekből és irodalmakból a középiskolában tárgyalt írók műveinek olvasáson alapuló ismerete is megkívántatik. A) A gymnasiumoknál: 1. Magyar nyelv és irodalom. 2. Latin nyelv és irodalom. 3. Magyarország története. 4. Matematika. (Algebra és geometria.) 5. Physika. B) A reáliskoláknál: 1. Magyar nyelv és irodalom. 2. Német nyelv és irodalom. Az újabbkori német irodalom ismerete a tanterv olvasmányai alapján. 3. Magyarország története. 4. Matematika. (Algebra és geometria.) 5. Physika. A kérdések oly módon teendők fel, hogy az adott feleletekből megítélhető legyen, vajjon a tanuló a tananyag fontosabb részei fölött öntudatosan rendelkezik-e s képes-e önálló gondolkodásra.

(22. §.) A szóbeli érettségi vizsgálatok a középiskolai ifjúság kizárásával nyilvánosan tartatnak. A vizsgálatokon az egész vizsgáló-bizottság jelen van; a tanári testület többi tagjainak megjelenése is kívánatos, ezért a szóbeli vizsgálatok tartama alatt a tanítás az egész tanintézetben szünetel. (23. §.) A szóbeli vizsgálaton, az illető szaktudomány előadó tanára adja fel a kérdéseket, de a vizsgáló bizott-

ság elnökének és a kormányképviselőnek is joga van kérdéseket tenni. (24. §.) A szóbeli vizsgálatokról fölvetett jegyzőkönyvbe a jegyző minden kérdést beiktat a szaktanár által megállapított érdemjegyekkel együtt. (25. §.) A szóbeli vizsgálatok után bizottsági értekezlet tartatik, melyen a tanári testület többi tagjai is jelen lehetnek, de nem szavaznak. Ezen értekezleten állapíttatik meg szótöbbséggel minden tanulóra nézve: *a)* szóbeli vizsgálatainak eredménye; *b)* minden tantárgyból általános érdemjegye az írásbeli érdemjegyek egybevetésével; *c)* általános érettségi fokozata. Minden tantárgyból az eredmény jelzésére jeles, jó, elégséges és elégtelen érdemjegy használandó.

(26. §.) Az érettségi vizsgálatok általános végeredménye következőleg fejezendő ki: a követelményeknek jelesen (vagy jól) megfelelően: érett; vagy a követelményeknek megfelelően: érett; vagy a követelményeknek nem felelően meg, nem érett és 2, illetőleg 3 hómulva javító- vagy egy év múlva ismétlő vizsgálatra utasított. Jeles jelzést csak azon tanuló kaphat, kinek végeredményül szolgáló minden érdemjegye jeles, legfeljebb egy jó. Jó jelzést csak azon tanuló, kinek minden tanjegye legalább jó, legfeljebb egy elégséges. Az érettségi bizonyítványba fölveendők az erkölcsi magaviselet, az osztálybizonyítványból, továbbá a gymnasiumoknál a vallástan, földrajz, természetrajz, rajzoló-geometria és philosophiai propaedeutika, a reáliskoláknál pedig a vallástan, földrajz, természetrajz, vegytan, mértani és szabadkézi rajz és philosophiai propaedeutika érdemjegyei is az illető legutóbbi osztálybizonyítványból, de ezen tantárgyak érdemjegyei a jeles, vagy jó fokozat megállapítására befolyást nem gyakorolnak.

(27. §.) A ki a szóbeli vizsgálatokon egy tantárgyból elégtelen eredményt tanúsít, az azon tantárgyból a következő tanév elején (szóbeli) vizsgálatot tehet. (L. 5. §.) Ha vizsgálata ekkor sem sikerül: ugyanazon év december havában a vizsgálatot még egyszer és utolszor ismételheti. (28. §.) A ki szóbeli vizsgálatokon két, vagy több tantárgyból kapott elégtelen érdemjegyet, az egy év múlva jelentkezhetik ismétlő (írás- és szóbeli) érettségi vizsgálatokra. (29. §.) Azon tanuló, ki az ismétlő érettségi vizsgálatokon egynél több elégtelen érdemjegyet kap: érettségi vizsgálatra többé nem bocsátható. (L. a törvény 27. §-át.) (30. §.) Az érettségi vizsgálatok eredményét a vizsgáló bizottság elnöke hirdeti ki, a tanári testület jelenlétében. Ez alkalommal a vizsgálatok ismétlésére utasított tanulóknak a nyolcadik osztály ismétlését ajánlhatja.

(31. §.) Az érettségi bizonyítvány magyar nyelven állíttatik ki.

Elbe fülveendő a tanuló neve, vallása, születési helye és ideje egész középiskolai tanfolyamának helye és ideje (osztály-összevonás esetén a ministeri engedély kelte és száma), az egyes tantárgyak érdemjegyei és általános érettségének fokozata. A ki javító vagy ismétlő érettségi vizsgálatra utasítatik, annak bizonyítványában az új vizsgálat ideje kiteendő.

(32. §.) Az érettségi bizonyítványt, valamint annak a törvényben (22. §.) megengedett fordítását mindig azon intézet állítja ki, melynél a tanuló a vizsgálatokat kiállotta. Javító vizsgálat esetén annak eredménye az eredeti bizonyítványra irandó s a vizsgálóbizottság elnöke által aláírandó. A mennyiben a javító vizsgálat nem azon az intézeten történt (lásd 5. §.), melyről a tanuló a javító vizsgálatra utasított, a javításról s ennek következtében történt éretté nyilvánításról, azon intézet igazgatósága is értesítendő, az érettségi vizsgálati anyakönyv kiigazítása végett. Azon tanulók, kik a reáliskolai érettségi vizsgálatot sikerrel letették s a törvény 28. §-a értelmében valamely nyilvános főgymnasiumnál a latin, illetőleg a latin és görög nyelvből is tesznek pótvizsgálatot, az érettségi vizsgálatot tevő gymnasiumi tanulóktól külön vizsgálandók és ezen vizsgálatról külön bizonyítványt kapnak, melybe rendes érettségi bizonyítványuk érdemsorozata át nem vehető. Az eljárás egyébiránt úgy a szóbeli, mint az írásbeli vizsgálatra nézve ugyanaz, mint a rendes érettségi vizsgálatnál.

(33. §.) Ha az érettségi vizsgálat eljárásával a vizsgáló bizottság elnöke alapos oknál fogva egyet nem érthet, az ellen a jegyzőkönyvben óvást tesz, az illető tanulónak érettségi bizonyítványát nem írja alá, az esetről pedig döntő elhatározás végett azonnal jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi ministernek, illetőleg a felekezeti főhatóságnak.

(34. §.) A vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolákon az érettségi vizsgálatokért a bélyegilletéken felül, minden tanuló 6 frtot tartozik fizetni, magántanuló a kétszeresét. E vizsgálati díj az egész vizsgálat ismétlésekor újra fizetendő. Javító vizsgálatért a díjnak fele fizetendő. Reáliskolai érettségi vizsgálatot tett tanulók a latin, vagy latin és görög nyelvből teendő pótvizsgálatért tantárgyanként 3 frtot fizetnek. A vizsgálati díjak mindig előre fizetendők. A vizsgálati díjakból az igazgató és a vizsgáló tanárok egyenként egyenlő jutalékban részesülnek. Ha az igazgató, mint vizsgáló is részt vett a vizsgálatokban, két rész illeti. A felekezetek által fentartott intézetekben, az érettségi vizsgálati díjak iránt, az illetékes felekezeti hatóság intézkedik.

(35. §.) Az érettségi vizsgálat összes ügyiratait az intézeti igazgatóság a vizsgálat befejezésétől számítva, 10 nap alatt a vizsgáló bizottság elnökéhez felküldi, ki azokat minden év július havában — a javító vizsgálatokét december hóban — a vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak, illetőleg a felekezeti főhatóságnak bemutatja. Az érettségi vizsgálati írásbeli dolgozatok az intézet irattárában három évig megőrzendőek.

A felekezeti középiskolák *érettségi vizsgálataihoz* kirendelendő *kormányképviselők* számára az 1884. évi 18514. sz. min. rendelet következő utasítást adott: «Az 1883. évi XXX. t.-cz. 23. §-a szerint a vallás- és közoktatásügyi minister a felekezetek által fentartott középiskolák érettségi vizsgálataihoz kormányképviselőt rendel ki. E kormányképviselők rendszerint a felsőbb iskolák tanárai, vagy más kiváló szakférfiak köréből vételnek, s megbízatásuk egy vagy több intézetre, de csak azon egy évi érettségi vizsgálatokra szól, annál fogva évről évre s javító vagy póterettségi vizsgálatokat illetőleg esetről esetre megújítandó. A kormányképviselőt semmiféle rendelkezési jog nem illeti; ellenben tartozik felügyelni, hogy a törvény intézkedései és a minister által megállapított vizsgálati utasítások megtartassanak.

A vallás- és közoktatásügyi minister e megbízásról az illető felekezeti középiskola főhatóságát is értesítvén, a megbízatást vett kormányképviselő is érintkezésbe teszi magát a felekezeti főhatósággal, illetőleg az ez által az érettségi vizsgálat vezetésére kirendelt elnökkel; *a)* az érettségi vizsgálat szóbeli részének megtartására a felekezeti hatóság által kitűzött s a ministernek bejelentett napok tudomásul vétele, s a mennyiben e kitűzött napokra nézve netalán nehézségei volnának, ezeknek közlése s lehető kiegyenlítése; *b)* az érettségi vizsgálatához készített írásbeli dolgozatok átvétele végett, melyeket a törvény 23. §-ának *a)* pontja szerint áttekinteni tartozik. E végből felkéri a felekezeti főhatóságot, illetőleg a vizsgálatához általa kirendelt elnököt, hogy az «Érettségi vizsgálati utasítás» 15. §-a értelmében, a vizsgáló tanárok által már átnézett, megbírált és érdemjegyekkel ellátott írásbeli dolgozatokat, valamint a vizsgálatra vonatkozó egyéb ügyiratokat hozzá küldje meg. Átnézés után mindezeket az érettségi vizsgálat elnökéhez visszajuttatja.

A kormányképviselő az érettségi vizsgálat szóbeli részére kitűzött időre a helyszínen megjelen s magát a vizsgálatához, a felekezeti főhatóság által kirendelt elnöknek a ministertől kapott megbízó-levelel bemutatja.

A vizsgáló testületnek az írásbeli vizsgálat eredménye fölött tartandó értekezletében (Éretts. vizsg. utasítás 16. §.) részt vesz s itt az írásbeli dolgozatok és azok érdemjegyei iránti netaláni észrevételeit elmondja. Szavazati jogot azonban nem gyakorol, de ha a többségnek a szóbeli vizsgálatra bocsátás iránti határozatával egyet nem ért, különösen az utasítás 17. §-ának rendelkezései szoros megtartására vonatkozólag is, — észrevételét a jegyzőkönyvbe felvéteti. Úgy-szintén jegyzőkönyvbe véteti az írásbeli vizsgálatnál elkövetett eljárás iránt, az ügyiratokból netalán kitünő törvénytelenység, vagy szabálytalan eljárás iránti észrevételét is.

A kormányképviselő jelen van a szóbeli érettségi vizsgálaton, s joga van minden tárgyból, minden tanulóhoz kérdéseket intézni. Ellenőrzi mindenek előtt, hogy a szóbeli vizsgálatra bocsátottak száma és a vizsgálat időtartama iránt az Éretts. vizsg. utasítás 19. §-a megtartassék. Jelesen, ha 10 tanuló bocsáttatik egy nap szóbeli vizsgálatra: ennek 8, ha 12 tanuló: 9 órát kell tartani, 10 tanulónál kevesebbnek vizsgálata aránylagosan rövidebb ideig tartandó. Egy nap 12-nél több tanuló semmi esetre nem vizsgálható. A tanulókhöz különösen az esetben intéz behatóbb kérdéseket, ha a tanulónak valamely tárgyból írásbeli dolgozatát nem találta kielégítőnek, vagy annak a szaktanár és vizsgáló bizottság által adott érdemjegyével nem ért egyet. Kérdéseiben azonban különös tekintettel kell lennie az Érettségi vizsg. utasítás 21. §-ában kimondott azon elvre, hogy «a szóbeli vizsgálat csakis a tanterv anyagának főtanaiban való jártasság s az azok közötti összefüggés megértésének kipuhatolására terjed ki». Önként értetik, hogy az általa teendő kérdésekben s általában az érettségi vizsgálat eredményének elbírálásában a kormányképviselőre nézve is az intézet felekezeti főhatósága által megállapított s a minister által tudomásul vett tanterv, illetőleg végczél s ismeretek mértéke (a törvény 8. §-a) az irányadó.

A kormányképviselő részt vesz a szóbeli vizsgálatok befejezte után a vizsgáló bizottság által tartandó értekezleten (Érettségi vizsg. utasítás 25. §.), s ott előadja netaláni észrevételeit. Szavazati joggal nem él ugyan, de észrevételét jegyzőkönyvbe véteti, s a mennyiben valamely (vagy több) tanuló érettségének kimondásával egyet nem értene, követelni fogja, hogy az illető tanuló (vagy tanulók) érettségi bizonyítványának kiadása, az eset végleges eldöntéséig, a törvény 24. §-a értelmében függőben tartassék. A jelen utasítás 3. és 5. pontjaiban említett értekezletek jegyzőkönyveit aláírja, akár vétetett fel a jegyzőkönyvbe észrevételeket, akár nem.»

Az erdélyi róm. kath. Status gymnasiumai.

Az erdélyi róm. kath. Status 1883. évi közgyűlésén a középiskolai törvény 41. §-ában fentartott autonómiájának érvényesítésére így határozott: «Tekintve, hogy az erdélyi róm. kath. Status autonómiája az Approbatae Constitutiones (I. R. I. Tit. 3. és 9. §§.) ugyanazon törvényen alapszik, mint az erdélyi protestansoké; tekintve továbbá, hogy a Statusgyűlés ezen autonómiát, a mennyiben az a középiskolákra vonatkozik, az 1883. évi XXX. törvényczikk 41. §-a általánosságban, a felekezeti iskolákra vonatkozó határozmányaiiban pedig részletesen kellően biztosítva látja, utasítja az igazgatótanácsot, hogy középiskoláinkra vonatkozó minden ügyben a püspökkel egyetértőleg eljárva, úgy jogainkat, mint kötelességeinket illetőleg ezen törvényhez tartsa magát; tegye ezt jelesül az érettségi vizsgálatokra vonatkozólag is, megtartván, és megtartatván a XXX. törvényczikk 23., 24. és 46. §§-ainak a felekezeti iskolákra vonatkozó szabványait.» Ugyanakkor a középtanodai tanárok tiz éves pótlékára nézve a Statusgyűlés az 1876-iki Statusgyűlésnek erre vonatkozó határozatát szabatosabban értelmezvén, kimondotta, hogy minden egyes tanárra nézve a tiz éves díjpótlék akkor tétetik folyóvá, mikor rendes tanárságának tizedik éve betölt; azonban kivételesen azon tanárookra nézve, a kik 1876 előtt is mint tanárok szolgáltak, kimondatik, hogy azelőtti szolgálatjuk az első tiz év kiegészítésére beszámíttatván, első díjpótlékuk 1883. január elsejétől számítólág tétessék folyóvá, önként értetődvén, hogy minden egyes esetben a pótlék kiutalása iránt fölszerelt folyamodvány püspök úr ő nméltóságához adandó be, a melynek alapján az igazgatótanács a rendelkezésre álló alap számbavételével és módja szerint határozni fog. Végre a tanári nyugdíj gyarapítása tekintetéből tett javaslatra nézve elfogadtatik a kiküldött bizottság javaslata, a melynek értelmében a tandíjak fele része lesz oda csatolandó, kivéve a brassói gymnasiumot.

A gymn. «Szabályzat» megállapíttatván, e szerint «az erdélyi róm. kath. Status gymnasiumoknak az a feladata, hogy az ifjúságot vallás-erkölcsi alapon magasabb általános műveltséghez juttassák és a felsőbb tudományos képzésre előkészítsék. A gymnasium e feladatot minden irányú humanisticus, főleg ó-classicai tudományok segítségével oldja meg. Ezen gymnasiumok az autonom joggal bíró erdélyi róm. kath. Status tanintézetei s az erdélyi püspök és a róm. kath. igazgatótanács együttes főtanhatósága alatt állanak. Az erdélyi róm. kath. Status autonómiája tanintézeteit illetőleg az Approbatae Con-

stitutiones (I. R. I. Tit. 3. és 9. §§.) ugyanazon törvényen alapszik, mint az erdélyi protestánsoké s egyéb országos törvényeken, fejedelmi alapító- és kiváltságleveleken valamint szokáson kívül, legujabban megerősítést nyert az 1883. évi XXX. t.-cz. 41. §-ban.

A tanárokról. Az erdélyi róm. kath. Status gymnasiumaiban működő tanárok rendesek vagy helyettesek. A rendes tanárok véglegesen neveztetnek ki évi 800 frt fizetés, 100 frt lakpénz vagy természetbeni lakás és 100 frt tiz éves pótlékkal; nyugdíjigénnyel bírnak és állásuktól csak szabályszerű fegyelmi eljárás útján foszthatók meg. A helyettes tanárok 600 frt fizetés és 100 frt lakpénzzel csak ideiglenesen alkalmaztatnak és bármikor elmozdíthatók, nyugdíjra csak azon esetben tarthatnak igényt, ha rendes tanárokká lettek előmozdítva, mely esetben helyettes minőségben töltött szolgálati idejük is beszámíttatik. Rendes tanár csak olyan feddhetlen előéletű róm. kath. magyar honpolgár lehet, ki tanári oklevelet nyert, és helyettes minőségben három éven át kifogástalanul működött. A jelenleg már alkalmazásban levő tanárok közül azok, a kik a rendes tanári fizetést (800 frt) élvezik, a fizetés utalványozásának idejétől rendes tanároknak tekintetnek. Okleveles tanárjelöltek először csak helyettes tanári minőségben és helyettes tanári fizetéssel alkalmaztatnak három évig, s ha ez idő alatt hivatásuknak kellőleg megfelelnek, léptethetők elő rendes tanárokká. Oklevelet még nem nyert egyének helyettes tanárokkul is csak okleveles egyének hiányában alkalmazhatók, s oly feltétellel, hogy három év lefolyása alatt a tanári szigorlatot letegyék, különben állomásukon tovább meg nem hagyatnak. Az ilyen állomások végleges betöltése is pályázat útján történik, önként értetvén, hogy a ki a tanszéket helyetteskép megfelelőleg betöltötte, hasonlóknál közt mindenkor előnnyel bír a végleges betöltésnél.

Az erdélyi róm. kath. Status gymnasiumaiban működő tanárok a kinevezés módozatát illetőleg háromfélék, u. m.: a) püspöki kinevezéstől függő hittanárok; b) olyan egyházi és világi tanárok, kiket a püspök és az igazgatótanács együttesen neveznek ki; c) szerzetesrendi tanárok a kolozsvári, csiksomlyói és kantai gymnasiumoknál, kiket az illető rend főnöke rendel ki. A hittanárokat a püspök nevezi ki, s e kinevezést az igazgatótanácsal közli tudomásvétel és a fizetés utalványozása végett. A hittanárok a szabályszerű három év elteltével rendes tanárokká mozdíttatnak elő, ha ez idő alatt hivatásuknak megfelelték. Az együttesen alkalmazandó tanárok kinevezése következőleg történik: mihelyt valamely tanári állomás megürül, az igazgatótanács pályázatot hirdet. A pályázati kérvények

szerelvényeikkel együtt az erdélyi püspökhöz adatnak be, ki azokról minősítvényi táblázatot készített s ezeknek átküldése mellett a pályázók közül a legalkalmasabb három egyént kijelöli, ezek közül az igazgatótanács egyet tanárnak megválaszt, kinek azután a püspök a kinevezési oklevelet oly szövegezéssel, melyben az igazgatótanácssal való egyetértő eljárás kifejezésre jusson, kiadja s ennek másolatát a fizetés utalványozása iránti intézkedés alkalmával az igazgatótanácsnak megküldi. A szerzetes rendektől, névszerint a kegyes rendtől, szent Ferencz-rendtől és minoritáktól nyert tanárok beállításánál, az illető rend szervezeti szabályainak tiszteletben tartásával, a rendtől küldött egyén csak abban az esetben fogadható el, ha az illető az 1883. XXX. t.-cz. 29. §. feltételeinek minden tekintetben megfelel, miért is az illető rendfőnök tartozik az egyéneket püspök úr ő nméltóságának előlegetesen bejelenteni.

Az 1884. évi Statusgyűlés a gymn. tanárok elleni fegyelmi eljárást következőben szabályozza: Fegyelmi eljárásnak helye van a gymnasiumi igazgató és tanárok ellen: *a)* ha a tanár vallási kötelemeinek teljesítését elhanyagolja, ha vallásellenes tanokat hirdet és vallás-gúnyoló nyilatkozatokat tesz; mely esetben a fegyelmi eljárás keresztültvitale és az ítélet kimondása püspök úr ő nméltóságának tartatik fenn, ki az ítéletet végrehajtás végett az igazgatótanácssal közli; *b)* ha az illetők megsértik vagy hanyagul teljesítik a törvényben és szabályrendeletekben megszabott köteleességeket; *c)* ha botrányt okozó erkölestelen életet élnek vagy ilynemű kihágást követnek el; *d)* ha durva bánásmód, vagy tetteges bántalmazás által hatalmukkal ismételtelen visszaélnek.

Fegyelmi büntetések: *a)* az igazgató részéről való szóbeli megintés, minden formászerű fegyelmi eljárás nélkül alkalmazva; *b)* rosszallás; *c)* pénzbüntetés; *d)* hivatalvesztés. A *b)* és *c)* alattival kapcsolatban más tanintézethez való áthelyezés is elrendelhető.

Fegyelmi bíróságok a következők: *a)* Az elsőfokú fegyelmi bíróság áll a világi gondnok, a kerületi fungens esperes és az illető gymnasium tanári kara által választott egy rendes (illetőleg pót-) tagból, melynek elnöke, ha a fegyelmi eljárás világi tanár ellen foly, a világi gondnok, ha pedig egyházi ellen, a kerületi esperes; *b)* a másodfokú fegyelmi bíróságot püspök úr ő nméltóságának elnöklete alatt az igazgatótanács kebeléből választott négy tag alkotja, kikből kettőt az igazgatótanács választ. Az igazgatótanács a püspökkel együtt lévén intézője gymnasiumi ügyeinknek, természetesen, hogy az

elsőfokú fegyelmi bíróságok jogerős ítéleteinek végrehajtása az igazgatótanács hatáskörébe tartozik.

A másodfokú bíróság elé tartoznak a felebbezett ügyek. Az elsőfokú bíróság határozata mindazon esetekben, midőn áthelyezés vagy hivatalvesztés mondatott ki, hivatalból terjesztendő fel a másodfokú bírósághoz, mely az ügyet felülvizsgálja s a határozatot a vádlott javára meg is változtathatja. Önként értetődik, hogy a fegyelmi eljárás nem praejudikálhat az egyházi egyéneknél sem a püspöki jurisdictionnak, sem a szerzetesek rendi szabályainak.

Ha valamely tanár vagy igazgató vétségért vagy kihágásért a bűnfenyítő bíróság részéről a büntető-törvénykönyv alapján büntetést kapott, de hivatalvesztésre nem ítéltetett, az igazgatótanács határozza el, vajjon az illető ellen még külön fegyelmi eljárást indít-e vagy sem. Büntényért elítélt egyén tanári állását elveszti.

Mindazon esetekben, midőn az igazgató vagy tanár bűnvizsgálat alatt állott, de felmentetett, eltekintve attól, vajjon ártatlannak nyilvánított vagy a fölmentés bizonyítékok hiánya vagy elégtelensége miatt történt, a bűnvizsgálati iratok az igazgatótanács által átkérendők, mely ha fegyelmi vétség nyomainak fenforgását látja, azokat az illetékes fegyelmi bírósághoz teszi át. A fegyelmi vizsgálat keresztülvitele az első fokú fegyelmi bíróság hatáskörébe tartozik. Tanárok ellen a vádlói tisztet a panaszos magánfél vagy az igazgató gyakorolja; igazgatók ellen pedig a másodfokú bíróság közvetlenül és hivatalból jár el, határozata ellen felebbezésnek helye nincsen. A fegyelmi vizsgálat folyamán netán szükségessé válendő felfüggesztés a főtanhatóság hatáskörébe tartozik. Ugy a vizsgálat folyamatba tétele, mint a további érdemleges határozatok a főtanhatóságnak bejelentendők.»

A magyarországi ref. középiskolák.

A reformátusok debreczeni zsinatán 1881-ben alkotott közoktatási szervezet 93—135. §-a a gymnasiumok szervezését és igazgatását következőleg szabályozza:

Középiskolai tanintézetek: a gymnasiumok. Nyilvános középiskolákat a jelen törvény értelmében állíthatnak fel és tarthatnak fenn: az egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és az egyetemes egyház. Új tanintézetek, azok anyagi erejének, szervezetének és tanrendszerének felterjesztése és a helyiségek kimutatása mellett, az egyházkerületnek és legfőbb fokon az egyetemes konventnek enge-

délyével létesíthetők. Az illető egyházi főhatóságok az engedély megadásának ügyét elintéztén, ezt az államkormányának bejelenteni tartoznak.

Az iskolai épületek egészséges helyen épültek, szárazak s a tanulók létszámához mértén elegendő számú, tágas, világos és kellően szellőztethető tanítási, rajzoló és tornázó termekkel legyenek ellátva. Az épülettervek előlegesen felterjesztendők az egyházkerületre.

Minden középiskolában a tanulók számára egy könyvgyűjtemény, a tanárok számára egy szakkönyvtár, és az intézet minősége által igényelt állat-, növény- és ásványtani, földrajzi-, természettani és vegytani tárgyak s eszközök gyűjteménye, ha lehet történelmi gyűjtemény, beleértve a szépmű és régiségi gyűjteményt, továbbá rajz- és gypszminta-gyűjtemény s kellőleg felszerelt tornaterem, állítandó. E könyvtárak és gyűjtemények gyarapítására évenként bizonyos összeg fordítandó, melynek mennyiségét a fentartó testület előterjesztése alapján, az egyházkerületek állapítják meg, bejelentvén az egyetemes konventnek.

A gymnasium nyolcz évi tanfolyamot s ebben egy-egy évig tartó 8 osztályt foglal magában. A már jelenleg létező intézetekre nézve megengedtetik, hogy ott, hol a jelen törvény értelmében nem birnak 8 osztályú tanintézetet tartani fenn, de helyhez kötött jelentékeny alapítványok vannak: a jelen törvény értelmében szervezett 4, vagy 6 osztályú középiskolákat tartsanak fenn, de azon feltétel alatt, hogy az illető helyen a népiskolai oktatásról, a jelen törvény értelmében, kellő mértékben van gondoskodva.

Minden gymnasiumban rendszerint csak rendes tanárok alkalmazandók; kivételesen és ideiglenesen azonban helyettes tanárok is alkalmazhatók oly feltétellel, hogy a tanszakukra képesítő tanári vizsgát két év alatt letegyék, különben állomásukon továbbra meg nem hagyhatók. A rendes tanárok száma, az igazgatóval együtt bármely középiskolánál, az abban fennálló osztályok számánál kevesebb nem lehet.

Rendes tanároknak csak oly feddhetlen erkölcsű, protestáns magyar honpolgárok alkalmazhatók, a kik az illető tanszakban középiskolai tanári oklevelet nyertek. Kivételesen alkalmazhatók rendes tanároknak oly egyének is, kik a tudományos irodalom terén, vagy a tudomány gyakorlati művelésében, kiváló bizonyosságát szolgáltatották az illető szakban való képzettségöknek.

A tanárképesítés módját és a reform. főiskolánál működő vizs-

gáló bizottságok szervezetét az egyetemes konvent állapítja meg, külön szabályrendelettel. Elégtelen képzettség miatt kétszer visszatüsitott egyének többé vizsgára nem bocsáthatók. Külföldön nyert tanári oklevelek érvénye felett, esetről-esetre az egyetemes konvent határoz.

A rendes tanárok a fentartó testület által élethosszig választatnak; s ha a középiskolát — a melyhez választattak — egyes egyházközség, pártfogóság vagy egyházmegye tartja fenn: az egyházkerület által erősíttetnek meg. A tanárok csupán erkölcsi kihágás, súlyos kötelelességmulasztás, vagy büntény miatt mozdíthatók el. Büntény esetén a polgári bíróság ítélete bevárandó, de már a vizsgálat megindítása után hivatalától felfüggeszthető az illető egyén. Az elmozdító ítéletek mindig felebbezendők. Ideiglenes, helyettes vagy segédtanároknak csak ideiglenesen és meghatározott időre (rendszerint legfőlebb két évre) alkalmazhatók oly feddhetlen életű egyének, kik ha még nem tették is le a képesítő vizsgát, de akadémiai tanulmányokat végeztek, s kimutatják, hogy abban különösen azon szakra készültek, melynek tanítására vállalkoznak, vagy pedig az illető szakbeli képzettségüket és egyszersmind kellő általános műveltségüket, irodalmi munkásságukkal igazolják. Rendkívüli és indokolt esetekben, az egyházkerület engedheti meg, hogy az ideiglenes alkalmazás 2 évnél tovább tartson.

Az igazgató nem teljes gymnasiumoknál 16, teljes gymnasiumoknál 12, a többi tanárok pedig 20, a rajztanár 24 heti óránál többre nem kötelezhető. Ha a megjelölt óránál többet tanítanak, azért méltányos külön díjban részesítendők. A tanárok sem más intézetben nem taníthatnak, sem az intézet növendékeinek magánórákat nem adhatnak, az iskola felsőbbségének engedélye nélkül.

A középiskolai tanárok számára nyugdíjazási s özvegyeik és árváik számára segélyezési alapról gondoskodni, kötelessége a fentartó testületeknek. A jelenleg fennálló tanári nyug- és gyámintézetek továbbra is az illető egyházkerületek felügyelése és pártfogása alatt állanak. Ha egyetemes nyugdíjintézet állíttatnék fel, annak mi módon leendő szervezése az egyetemes konvent hatáskörébe tartozik.

Kötelezett tantárgyak a középiskolában: *a)* vallás; *b)* magyar nyelv és irodalom; *c)* görög nyelv és irodalom; *d)* latin nyelv és irodalom; *e)* német nyelv és irodalom; *f)* hazai és egyetemes történet; *g)* bölcsészeti előtan (logika és lélektan) a felső osztályokban; *h)* rajzolás; *i)* földrajz: hazai és általános; *k)* természetrajz; *l)* vegytan; *m)* természettan; *n)* mennyiségtan (szám és mértan); *o)* szép-

írás; *p*) testgyakorlás; *r*) ének. Rendkívüli tárgyak: a zene, műveltebb nemzetek élőnyelvei és a gyorsírás. A rendes tantárgyak minden növendékre nézve kivétel nélkül kötelezők. Azonban testi fogyatkozás miatt felmenthetők egyes tanulók a testgyakorlás, ének és a rajzolás tanulása alól.

A tanórák heti száma a tanulókra nézve, a testgyakorlásra és rendkívüli tantárgyakon kívül, az alsó 4 osztályban legfőlebb 26, a felső 4 osztályban legfőlebb 28; és a rendkívüli tantárgyak idejével együtt, de a testgyakorlásra kívül nem engedhető a tanulónak az alsó 4 osztályban 29, a felső 4 osztályban 31 óránál több. A testgyakorlat aként szervezendő, hogy mindegyik növendék hetenként kétszer, legalább egy-egy óráig részesüljön korához és testi erejéhez mért gyakorlatokban. A 6-ik osztálytól kezdve, a testgyakorlatban, különös gond fordítandó a katonai gyakorlatokra.

A tanítás szakrendszer szerint történik, alkalmazható lévén különösen az alsó osztályokban a legközelebbi szakok csoportosítása. Az egyes tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő czélt és a megszerzendő ismeretek mérvét, időről-időre az egyetemes konvent határozza meg. A tantervet a kebelében levő gymnasiumok számára az egyházkerület állapítja meg, a tanintézetek igazgatóinak és tanári testületeinek előleges meghallgatásával. Szintén az intézkedik az illető tanártestület meghallgatásával, a tantervnek a helyi körülményekhez alkalmazása s ezek szerint módosítása iránt.

A használható tankönyveket és taneszközöket, a tanári kar meghallgatásával az illető egyházkerület jelöli ki s a kijelöltek sorából a használandókat az illető intézetek tanártestületei választják. Mind a kijelölt mind a választott könyvek jegyzéke a konventhez felterjesztendő.

Egy-egy osztályban rendszeren nem lehet több tanuló 50-nél. A hol a növendékek száma 3 egymás után következő éven át ezt felével túlhaladja: ott párhuzamos osztályok állítandók és a tanerők létszáma szaporítandó. Azonban egy tanintézetben egy-egy osztályban összesen 3 párhuzamos osztállynál több nem állítható.

A tandíjat az egyházkerület jóváhagyásával, az iskolát fenntartó testület állapítja meg.

Egy tanév 10 hónapból áll. A szüneteket a helyi és vidékbeli viszonyok szerint, az iskolafenntartó testület meghallgatásával, az egyházkerületek állapítják meg.

A legalsó osztályba csak oly növendékek vétetnek fel, kik legalább 10-ik évökben vannak és felvételi vizsgán igazolják, hogy

van oly mérvű képzettségük, minőt az elemi iskola alsó négy évi tanfolyamában kellett megszerezniök. A felvételi vizsga részleteit és módját az egyházkerületek a rendtartási szabályzatban állapítják meg. Pót-, esetleg felvételi vizsgát tartoznak tenni azon tanulók, kik reál- vagy polgári iskolából gymnasiumba akarnak átmenni. Ezen felvételi vizsgákért díj nem fizettetik. A felvételi vizsgát azon tanintézet tanártestülete tartja, melybe a tanuló fel akar vétetni, s ugyanezen tanártestület határoz a felvétel felett is. Más gymnasiumból jövő növendékek csak akkor vétethetnek fel a következő osztályba, ha az általuk elhagyott tanintézet bizonyítványával igazolják, hogy a közvetlenül előzőtt osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább is azon tárgyakat, melyek kötelezett tárgyak abban az intézetben is, hova felvétetni óhajtanak. Egyik tanintézetből a másikba állépés rendszeren csak a tanév kezdetén történhetik. — Évközben más intézetből jövő tanuló, csak a változtatás okainak igazolása mellett és csak azon esetben vehető fel, ha e változtatás valóban szükségesnek bizonyul. A más iskolából tanácslólag elutasított tanuló csak a tanárkar engedélyével vehető fel. A más iskolából kizárt tanuló pedig kizárása okainak kimutatása mellett, csak a tanári kar és az igazgatótanács ajánlatára a püspök engedélyével vehető fel. — A püspök elhatározásaig azonban ideiglenesen befogadható.

Magántanulók, kik magánuton vagy magánintézetben készültek, s előmeneteliükről rendes bizonyítványt kívánnak nyerni, az e célra a rendtartásban megállapított időben s az igazgatónál való előleges bejelentés mellett tehetnek vizsgát. Az ily magántanulók rendszerint évenként csak egy osztályból és egy vizsgát tehetnek. Egy év alatt több osztályból, csak a tanári széknek ajánlatára, a püspök engedélyével tehetnek vizsgát azon esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak, s hogy életkoruknál és fejlettségüknél fogva is, az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátíthatták. Ez esetben is minden osztályból külön vizsga teendő le, és legfőlebb két osztályból vizsgálhatók egy alkalommal, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából való kellő tanultsága kitűnjék.

Nyilvános tanulóknál az osztályok összevonását, azaz egy év alatt több, legfőlebb két osztálynak elvégzését csak kivételesen, — a tanári széknek és az igazgatótanácsnak indokolt ajánlására engedheti meg a püspök azon esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, — életkora a rendesnél előhaladottabb, s úgy testi ereje, mint értelmi fejlettsége

lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését, s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte.

Minden osztályban évenként a tanév végével nyilvános vizsgák tartandók, melyeken minden tanuló köteles megjelenni. A 8-ik osztályt végzett tanulók a rendes évi vizsgákon felül érettségi vizsgát tesznek annak igazolására, hogy az egész középiskolai tanfolyamon keresztül megszerezték a főiskolai, illetőleg egyetemi tanuláshoz szükséges ismereteket és szellemi érettséget. E vizsgák a püspököknek vagy az egyházkerület más megbízottjának elnöklete alatt és részvételével tartatnak, ki a bizonyítványokat is aláírja. Az érettségi vizsgák írásbeliek és szóbeliek. Az érettségi vizsga, az elvégzett egész középiskolai tanfolyam mely tárgyaira és minő mértékben terjedjen ki, s minő módon eszközöltessék? az egyetemes konvent állapítja meg külön e célra kiadott szabályrendeletben.

A rendtartási és fegyelmi szabályokat a kebelében levő gymnasiumokra nézve, az egyházkerület állapítja meg, jelen törvény értelmében. A tanév végén évi értesítő adatik ki.

A középiskolákat igazgatják és azokban az oktatás ügyét intézik:

1. az igazgató és annak vezetése alatt a tanárok s a tanári testület; 2. az igazgató tanács; 3. a felsőbb egyházi hatóságok, u. m.: egyházmegye, egyházkerület és egyetemes konvent. Az igazgató tanár tiszte: az egész intézetben az oktatást és nevelést a rendszabályok és tantervek értelmében összehangzatosan vezetni; közvetlenül felügyelni arra, hogy úgy a tanárok, mint a tanulók kötelességeiket pontosan teljesítsék. Az összes tanárok az igazgató elnöklete alatt alkotják, a didaktikai kérdésekben és általában a nevelés és oktatás feletti tanácskozássra a tanári értekezletet; — fegyelmi s adminisztratív ügyekre a tanári széket.

A tanári testület felett áll: az igazgató tanács, melynek legalább 9, legfőlebb 19 tagja van. A középiskolai igazgatótanács áll: a tanintézetet fentartó testület által választott tagokból, a tanintézet igazgatójából és a tanári testület 2 választottjából. Az igazgató tanács hatáskörét az egyházkerület szabályrendelettel állapítja meg. Az igazgató tanács felett álló felsőbb hatóságok: a) kizárólag az egyházközség által fentartott intézetre nézve az illető egyháztanács, a felett az egyházmegye, azután az egyházkerület és az egyetemes konvent; b) az egyházmegye által fentartott intézeteknél az egyházmegye, e felett az egyházkerület és legfelül az egyetemes konvent; c) az egyházkerület által fentartott intézetekre nézve az egyházkerület és legfelül az egyetemes konvent; d) az egyetemes egyház

által fentartott intézetekre az egyetemes konvent; e) a pártfogóság vagy bármely fentartó testület által fentartott intézetekre nézve, az egyházmegye, azonfelül az egyházkerület és legfelül az egyetemes konvent. Az a), b) és c) alatt megjelölt intézetek közül azoknak, melyek az eddigi gyakorlat szerint jelenleg közvetlenül az egyházkerület hatósága alatt állanak, felsőbb hatóságok továbbra is az egyházkerület és legfelül az egyetemes konvent.

Az oly tanárok fegyelmi ügyeiben, kik egyházközség, pártfogóság vagy egyházmegye által fentartott intézetekben működnek: első fokon az egyházmegye, második fokon az egyházkerület és legfelül az egyetemes konventi bíróság ítél. Ezen tanintézetek közül, melyek az eddigi gyakorlat szerint jelenleg közvetlenül az egyházkerület hatósága alatt állanak, azokban működő tanárok fegyelmi ügyeiben továbbra is első fokon az egyházkerületi, második fokon az egyetemes konventi bíróság ítél. Az egyházkerület által fentartott középiskolák tanárai felett az egyházkerületi, azután az egyetemes konventi bíróság ítél.

Minden egyházkerület, a középiskolai oktatásra való felügyeletről, belkörüleg intézkedik, és ezen intézkedését tudomásul bejelenti az egyetemes konventnek. Az egyházkerület intézkedik a körülményekhez képest, a kebelében levő középiskolák vagyonának rendes számadások mellett, biztos és pontos kezelése iránt. Ha a tanintézetet ő tartja fenn, annak vagyonát is közvetlenül maga kezelteti; a mennyiben pedig más a fentartó testület, a vagyonkezelés közvetlenül ellenőrzése és felügyelete alatt eszközözendő. A vagyon állapotáról, a tőkepenzek biztos elhelyezéséről, a jövedelmek pontos beszédéséről évenként részletes kimutatás terjesztendő az egyházkerület által az egyetemes konvent elé.

Az állam legfőbb felügyeletének gyakorlása érdekében, a fennálló törvény és szokás szerint, minden középiskolánál az igazgató tanár, az illető egyházi főhatóságok útján, az államkormányhoz évenként felterjeszti: a) a statisztikai adatokat; b) a tanrendről és beosztásról, a tanárok létszámáról, képzéséről és működési köréről, az osztályonkénti népességről, óraszámról s az oktatás eredményéről, valamint az érettségi és egyéb vizsgáról szóló kimutatásokat; c) egyházkerületileg megállapított tantervben esetről-esetre előforduló minden lényegesebb változást; d) a használt tan és vezérkönyvek jegyzékét, kívánatra magukat a könyveket.

Az 1884. évi konvent a ref. középisk. rendtartásra vonatkozólag részletesebben meghatározta, a mint következik:

A) A középiskolák igazgatása és hatóságai. A középiskolákat igazgatják és azokban az oktatás ügyét intézik: 1. az igazgató és annak vezetése alatt a tanárok s a tanári testület; 2. az igazgató tanács; 3. a felső egyházi hatóságok, u. m. egyházmegye, egyházkerület és egyetemes konvent. 1. A gymn. igazgató tanár a tanári testület ajánlatára, a rendes tanárok közül, az iskolát fentartó testület által, ott, a hol állandó igazgató nincs, legalább 3 évre választatik. 2. A gymnasium belügyeit vezeti s azt ugy hatóságokkal, mint egyesekkel szemben képviseli s azokkal levelez. 3. A tanári testületnek elnöke, s az igazgatótanácsnak tagja.

Az igazgató tanár tiszte: az egész intézetben az oktatást és nevelést a rendszabályok és tantervek értelmében összehangatosan vezetni; közvetlenül felügyelni arra, hogy ugy a tanárok, mint a tanulók kötelességeiket pontosan teljesítsék. Ehhez képest: *a)* Az igazgató közvetlen felügyeletet gyakorol az egész intézet felett tanulmány, és fegyelem tekintetében és azért első sorban felelős. Tiszte mindarra felügyelni, a mi a növendékeknek ugy a jó erkölcsben, mint a tudományokban való előhaladására befolyással van; szemmel tartja tehát, hogy mindegyik tanár pontosan teljesítse kötelességét, s hogy tantárgyát a megállapított tanterv értelmében és keretében tanítsa, e czélból minden egyes tanár tanórát koronként meglátogatja, figyelemmel kísérve tanítása módját és eredményét; tudomást szerez a házi feladatokról s azok javítási módjáról. Ott, hol mulasztást, hiányt vesz észre, utólagosan, semmi esetre sem a tanuló ifjúság előtt, megteszi jóakaró észrevételeit és a szükséges intézkedéseket. *b)* A leczkerendet a tanterv szerint az iskolai év kezdetére a tanári testület közös tanácskozása után elkészíti s annak foganatosítása és megtartása felett őrködik. *c)* A hatáskörébe eső fegyelmi ügyekben bíraskodik. *d)* A tanári székét havonként egyszer s a szükséghez képest többször is összehívja. *e)* Gondoskodik a törvényes iskolai felsőbb hatóságok által kiadott törvények, szabályok, rendeletek, utasítások, valamint a tanárkari gyűlés által hozott végzések pontos végrehajtásáról. A tanári szék végzéseit, kívánalmait a felsőbb iskolai hatóságokhoz fölterjeszti. *f)* Az anya- és beirási névkönyveket vezeti; s az iskolai bizonyítványokat megpecsételi, aláírja s az illető tanárokkal aláírattja és kiadja; a kiadott bizonyítványokról nyilvántartási jegyzőkönyvet vezet. *g)* A tanév végén saját eljárásáról s a tanintézet összes állapotáról részletes jelentést készít s azt minden

tanárral aláíratva, két példányban kiállítja; egyiket az igazgatótanácshoz, másikat az egyházkerületi elnökséghez felterjeszti; egyszersmind tanártársai segélyével évi «Értesítő»-t szerkeszt és ad ki. *h)* A beírási-, tan-, bizonyítvány- és egyéb díjakat, a hol más intézkedés nincs, beszedi vagy beszédeti s azokról a tanári széknél s illetőleg az iskolai pénztári hivatalnak beszámol. *i)* A tanulóknak az ünnepélyeken és isteni tiszteleteken, tanári felügyelet alatt történő megjelenéséről intézkedik. *k)* Tanártársának betegség vagy bármi ok miatt bekövetkezett és lehetőleg előre bejelentendő huzamosb akadályoztatása esetében, annak tanórái betöltéséről, egyes órán meg nem jelenhetése esetében pedig az osztály foglalkoztatásáról gondoskodik. *l)* Az intézet helyiségeire, könyv- és levéltárra, taneszközeire, butoraira s ezeknek óreire felügyel, az iskolai hivatalos pecsétet őrzi. *m)* Tanórái száma nem teljes gymnasiumnál 16; teljes gymnasiumnál 12-nél több nem lehet.

A tanári testület minden egyes osztály számára osztályfőnököt választ. Ennek kötelessége: *a)* A vezetésére bízott osztályban a tanításnak és nevelésnek egységes szellemben való kezelését minden módon ápolni és elősegíteni. *b)* Elnöke az osztálytanácskozmánynak. *c)* Az egyes tanulók tanulási előmeneteléről szóló értesítőket — a megállapított minta szerint — kiállítja s azokat a tanulóknak kiadja. *d)* A tanulóknak igazolatlan lezckemulasztásairól s fegyelmi büntetéséről, a szülőket vagy azok helyetteseit az igazgató útján értesíti. *e)* A tanulóknak egy napi távollétre engedélyt ad. *f)* A tanulókat szállásaikon időnként meglátogatja. *g)* A tanév végén ugynevezett osztályjelentést terjeszt elő, mely magában foglalja a tervszerűen bevégzett tananyag részletes kimutatását, a megállapított minta szerint; az osztályban működő tanárok neveit, a tankönyveket, heti óraszámot, a tanulók iskolai és házi feladatait szám és tárgy szerint, a vizsgálatok eredményét, külön két példányban a növendékek névkönyvét, a tantárgyakból adott osztályjegyzetekkel együtt. *h)* A hatáskörében el nem háríthatott hiányokról és el nem intézhetett ügyekről az igazgatót értesíti.

Minden megválasztott rendes tanár: *a)* A hivatalát székfoglaló értekezéssel foglalja el, mely az évi értesítőben kinyomandó. *b)* Hivatalának megkezdésétől fogva a tanári nyug- és gyámintézetnek, a hol ilyen van, jogos és kötelezett tagja. *c)* Nemcsak közvetlen tanítványainak, hanem általában a tanintézet növendékeinek magaviseletére ügyel; azoknak értelmi és erkölcsi nevelését tanártársaival közösen is előmozdítja; a gyűlésekben és tanácskozásokban pontosan

részt vesz s az ott reá bizottakat teljesíti. *d)* Köteles az órarendben kijelölt tanóráira rendszeren és pontosan megjelenni s az órákat végig kitartani. A tanóra megjelenesében akadályozott tanár tartozik az igazgatót ideje korán értesíteni, hogy az kellő helyettesítéséről gondoskodhassék. A helyettesítésre felszólított tanár pedig távollevő tanártársa óráját, a méltányosság határain belül, betölteni tartozik. *e)* Köteles elvállalt tantárgyait a tanterv és tanári értekezletek megállapodásai szerint tanítani; igyekeztvén a kinért tananyagot alaposan elvégezni és jól megtanítani a kiszabott időre, és ha ez kivihetőnek nem mutatkoznék, az igazgatónál eleve jelentést tenni; tanításában ne csupán a tantárgya körébe eső ismeretek közlésére szorítkozzék, hanem a tantervben az egész tanfolyam eredményeül kitűzött műveltséget, mint ezélt folytonosan szem előtt tartani köteles: a többi tanszakok tanáraival igyekezzék összefüggőleg működni, a tanulóknak oktatás által úgy értelmességök, mint jellemök képzésére nevelőleg hatni. *f)* Tanóráján a jó rend és fegyelmet fentartja s e tekintetben tett tapasztalatait a körülményekhez képest, a rendtartásban meghatározott módok szerint, közli az osztálytanárral és az igazgatóval. *g)* Minden egyes tanóra végén köteles a tanár az osztálykönyvbe, tantárgya rovatába bejegyezni, a mit az órán át elvégzett, és pedig lehetőleg érthető rövidséggel. *h)* Köteles a szakjában szükséges s az intézetben még hiányzó taneszközök beszerzésére, írásban és oly jókor figyelmeztetni az igazgatót, hogy azok kellő időben megszerezethessenek és azok hiánya miatt a tanítás hátrányt ne szenvedjen. *i)* A tanárok sem más intézetben nem taníthatnak, sem az intézet növendékeinek magánórákat nem adhatnak, és hivatásuk betöltésében akadályul szolgálható tisztséget vagy megbízást el nem fogadhatnak az iskola felsőbbségének engedélye nélkül.

Tanári szék. Az igazgató tanár elnöklete alatt, tagjai: a rendes, helyettes, segéd- és melléktanárok, kik közül csak a rendes tanárok bírnak szavazati joggal. A tanári szék jegyzőjét, saját kebeléből választja, különben a tanárok a jegyzőséget felváltva kötelesek vinni. A tanári szék gyűlésén minden tanár pontosan megjelenni, s annak egész folyama alatt jelen lenni, legyőzhetlen akadályoztatás esetén pedig elmaradását az igazgatónál előre bejelenteni s illetőleg utólagosan igazolni köteles. Érvényes határozatok hozatalára szükséges, hogy a tanárok közül a felénél egygyel több legyen jelen. A megjelent tanárok általános többséggel és személyi ügyekben mindig titkos szavazattal határoznak és döntenek.

A tanári szék a hatósága alatt álló tanintézetben, a tanításnak

és nevelésnek egységes szellemben és összhangzó modorban folyásáról gondoskodik s a végből rendes tanárkari gyűléseket s tanári értekezleteket vagy ellenőrző tanácskozmányokat tart. Működéséről rendes jegyzőkönyvet vezet. Ehhez képest: *a)* A felette álló törvényes hatóságoktól az igazgatóságokhoz érkezett rendeletek, utasítások és átiratok felett, ha azok a fennálló szabályok értelmében igazgatóilag el nem intézhetők, tanácskozik s azok végrehajtásáról intézkedik. *b)* Az egyházkerület által elfogadott tanterv alapján, a tanintézet tantervét és a tankönyvek sorozatát elkészíti s az igazgatótanács és ennek útján az egyházkerülethez fölterjeszti. *c)* Az egyes tanárok közt a tantárgyakat az oktatás érdekeire, valamint a tanárok képességeire, hajlamára tekintettel kiosztja; még pedig úgy, hogy az alsóbb osztályokban a rokon szakokat lehetőleg egy kézben csoportosítja s ide vonatkozó megállapodásra az igazgatótanács helybenhagyását kéri. *d)* Az újonnan jött tanulóknak felvétele felett határoz, a mennyiben a felett az iskolai törvény értelmében nem az igazgató jogában áll határozni. *e)* Az osztályukat sikerrel végzett tanulókat felebb viszi, a rossz osztályzatúakat a megállapított szabályok szerint javító vizsga letételére, vagy az osztály ismétlésére utasítja. *f)* A tanulókat a fennálló szabályok s az alapítványok természete szerint tápintézetbe, ösztöndíjra, tanulmánymentességre s bármily iskolai jótéteményekre felveszi vagy felvételre ajánlja. *g)* A tanuló felett az iskolai törvények által meghatározott esetekben bíróság ítél. *h)* A tanintézet részére szükséges bútorok, taneszközök, könyvek, gyűjtemények berendezéséről, a fennálló szabályok szerint intézkedéseket tesz. *i)* A vizsgák idejéről s megtartási módjáról a felette álló hatóság tudtával és engedélye mellett intézkedik. *k)* Rendes tanár választásakor, valamint a tanszékek ideiglenes betöltésekor szakképzett jelölteket ajánl. *l)* Oly ünnepélyekre, egyházi, tanügyi, vagy tudományos gyűlésekre, melyeken a gymnasiumot illető ügyek és kérdések tárgyaltnak, a fenntartó testület beleegyezésével képviselőket választ. *m)* Az osztályfőnököket kinevezi.

A tanári testület felett áll: az igazgatótanács, melynek legalább 9, legfőlebb 19 tagja van. A középiskolai igazgatótanács áll: a tanintézetet fenntartó testület által választott tagokból, a tanintézet igazgatójából és a tanári testület két választottjából. Az igazgatótanács hatáskörét az egyházkerület szabályrendelettel állapítja meg. All a tanintézetet fenntartó testület által választott tagokból; a tanintézet igazgatójából s a testület két választottjából. 2. Az igazgatótanács hatásköre: *a)* a tanári szék intézkedésén felül eső fegyelmi ügyekben bíraskodik:

b) a tanintézet belkormányzatát illető minden kérdésben intézkedik; c) ügyel arra, hogy az egyházkerület által megállapított tanrendszer, valamint az iskolai ügyekre tartozó minden egyházfelsőbbségi végzés a hatósága alatt álló intézetben fogatosítottassék, továbbá a használandó tankönyveket a tanári testület felterjesztése alapján megállapítja; d) megbízott tagjai által a tanításokat koronként meglátogatja; magának a tanárok s tanulók közötti viszonyról tudomást szerez; a nyilvános és magánvizsgálatokon megjelen; az intézet beleletéről s főleg a növendékek tapasztalt előmeneteléről, egyrésről az intézetet alapító s fentartó egyházi testületnek, másrésről az egyházkerületi tanügyi bizottság útján az egyházkerületi közgyűlésnek jelentést tesz; e) a tanárok választása, a tandíjak megállapítása, a tanári évdíjak kiszolgáltatása s az iskolai épületek, butorok, gyűjtemények s általában az iskola vagyona rendbentartása iránt az intézetet alapító s fentartó egyházi testülethez előterjesztéseket s illetőleg javaslatokat tesz s a megállapított költségvetés keretén belől utalványozhat; f) az ösztöndíjakat a tanári szék javaslata alapján, figyelemmel az alapítványi levelek természetére, oda itéli; g) az illető kezelőket s öröket a befolyt iskolai pénzekről, gyűjteményekről, tanszerekről, könyvtárról évenként megszámloltatja s a számadás alól szabályszerűleg felmenti; h) a szept. hó 15-én túl jelentkező tanulók felvételi ügyében határoz, mely határozat azonban elutasítás esetén a püspöki hivatalhoz fölebbezhető.

Az egyetemes konvent felügyel a ref. egyházban fennálló összes alsóbb és felsőbb iskolák mindennemű szellemi és anyagi ügyeire, s különösen arra, hogy ezekben a törvény rendeletei pontosan végrehajtottassanak, s e törvény értelmében az összes tanügy összhangzatos fejlődését vezeti és irányozza. E célból: 1. A tanügy könnyebb kezelése végett, segédközege az egyetemes tanügyi bizottság, melynek munkálatai felülbírálás végett eleibe terjesztetnek. 2. Megbízott szakértők által bármikor meglátogatathatja és vizsgálathatja a tanintézeteket, hogy ez úton is tudomást szerezzen magának az oktatás menetéről, az intézet vezetéséről, igazgatásáról s egész szellemi és anyagi állapotáról. 3. Statisztikai adatokat és mindennemű az iskolai viszonyokat kiténtető kimutatásokat, bármikor magához kívánhat, az alsóbb foku iskolahatóságoktól az egyházkerülete útján. 4. Felügyel, hogy minden tanintézeti vagyon és alapítványok biztosan elhelyezve gyümölcsöztessenek, és rendeltetési céljukra rendesen fordítottassanak. E végre joga és kötelessége az illető egyházi hatóságoktól az iskolai vagyonról és annak kezeléséről: hova, miként elhelyezéséről és jöve-

delmezéséről kimutatásokat kívánni, sőt a kezelést és egész gazdálkodást koronként megvizsgáltatni.

B) Rendtartás. I. A tanárokat illető szabályok. 1. Az iskolai év mindenkor isteni tisztelettel nyittatik meg, melyre a tanárok s az igazgatótanács tagjai testületileg megjelennek. Isteni tisztelet végével az iskolai törvények a tanulók előtt felolvastatnak s e megható és ünnepléses időpontban az igazgatóság s a körülmények szerint az igazgatótanács elnöke, az ifjúsághoz alkalmi beszédet intéznek. 2. A tanári testület a tanév elején azonnal gyűlést tart s az iskolai évre előlegesen szükségesnek látott intézkedéseket megteszi, a múlt iskolai év végén a jelen évre hozott intézkedéseit életbe lépteti és végrehajtja, az osztályfőnököket hivatalukba beállítja. 3. A megállapított tanterv keretében, a tananyag módszeres felosztása, a tanítás egybevágó menetének és végrehajtásának pontos megbeszélése s az órarend czél szerű megállapítása végett, minden félév elején, a tanítás tényleges megkezdése előtt módszertani tanácskozmányt tart, melyen elejétől végig, minden tanár köteles jelen lenni. A tanácskozmányban különös figyelem fordítandó arra, hogy azon tantárgyakra nézve, melyek két vagy több tanár közt oszlanak meg, a szükséges egyöntetűség, a kellő összefüggés és egybevágás eléérések; a mire nézve szükséges, hogy minden egyes tanár teendőjét illetőleg, ugy általában, mint annak részleteire és a követendő eljárásra nézve is kellően tájékozva legyen. Föltétlenül megkövetelendő, hogy minden egyes tantárgy a fennálló tanterv értelmében és keretében adassék elő. 4. A tanárok az igazgató elnöklete alatt a tanítás összes menetének és eredményének megállapíthatása, és így annak ellenőrzése végett, hogy az egyes tantárgyak a tanterv szellemében és keretében adatnak-e elő? ellenőrző tanácskozmányokat tartanak, ugy az egyes osztályokra mint az egész tanintézetre nézve. a) Osztály tanácskozmány. — Az osztálytanári tanácskozmány feladata, az egyes osztály állapotának tanítás-, nevelés és fegyelmezés tekintetében való megállapítása oly módon, hogy az intézet tanárai az osztályfőnökök felváltott elnöksége alatt, számot adnak a tanítás menetéről és eredményéről, a növendékek erkölcsi magaviseletéről. Az osztályfőnökök végig menve osztálya névsorán, megjegyzi mind a saját, mind az osztályában működő szaktanárok észrevételeit; ezen eljárás célja az, hogy egy tanuló se maradjon figyelmen kívül és hogy azon esetben, ha egyes tanárok valamely tanulóra nézve nagyon is eltérő véleményben volnának, az eltérés okát biztosan megállapíthassák s a tanuló érdekében legczélseztűbb intézkedést tehessenek. A dicséretre

vagy megrovásra méltók száma, vagy általában a tapasztalt nagyobb vagy kisebb eredmény után ki fog derülni az osztály jellege és állása az intézet keretében és meg lesz adva az alap arra is, hogy az osztályokat egymás közt össze lehessen hasonlítani és megítélni. Azonfelül az osztálytanári tanácskozmányokban alkalom nyílik a szükséghez képest, a tananyag beosztása, a szorosabb egybefüggés és kölcsönös támogatás létesítése tekintetében, a módszeres tanácskozások megállapításait módosítani, vagy pótlólag javítani. *b)* Az osztálytanári tanácskozmány után, melyben az igazgató is, mint szaktanár részt vesz, tanártestületi tanácskozmány tartandó. — A tanári testület ez ülésében az igazgató elnököl; itt összefoglalandó s tárgyalandó az egyes osztálytanácskozmányokban megállapított eredmény s ezen eredményhez képest határozandó el az eljárás egyes tanulók, vagy osztályok irányában, u. m. kiesérés, intés stb. Az ellenőrző tanácskozmányoknak az egyes tanulókra vonatkozó megjegyzései s határozatai felől, a megállapított minta kitöltése után a szülők vagy ezek helyettesei értesítendők: a tanulók szorgalma s az egyes tantárgyakban való előhaladására nézve, a tanári testület által megállapított hiány, vagy erkölcsi hanyatlás, a megjegyzések rovatában különösen kiemelendő, úgy hogy alkalom nyíljon annak idején a szülői ház segítségével a bajt és hiányt orvosolni. 5. Az évi tanfolyam 3 szakra oszlik, úgy hogy az első szak karácsonyig, a 2-ik szak április 1-ig, a 3-ik szak pedig az iskolai év végéig tart. Az egy évi tanfolyamra kiszabott tantárgyat az 1-ső és 2-ik szak alatt el kell végezni, hogy a 3-ik szak egészen ismétlésre maradjon. A tananyag azonban úgy osztassék be, s a tanítás menete úgy állapíttassék meg, hogy a tanintézetet meglátogató igazgatótanács, az évharmadok végén a tanítás szellemére és eredményére nézve magát tájékoztathassa. 6. Az első és második évharmadok végén mindegyik tanuló értesítőt kap, a melyen előmenetele jelezve, magaviselete s úgy igazolt, mint igazolatlan mulasztási óráinak száma kitéve legyen. Az értesítőt a szülő vagy gyám aláírása után, a tanulók az igazgatói levéltárba beadni kötelesek. Az év végeztével pedig minden tanuló az egész évi tanulmányra kiterjedőleg osztályzatot nyer. 7. Egy tanév 10 hónapból áll. A szünidőket a helyi és vidékbeli viszonyok szerint, az iskolafentartó testület meghallgatásával, az egyházkerületek állapítják meg. 8. Az oktatásra feltétlenül tankönyvet kell használni. 9. Az egyházkerületi közgyűlés által jóváhagyott tankönyvek közül szabad választani. A tankönyvek sorozatát minden iskolai év bezárta előtt, vagy előre nem látott körülmények között,

legalább is az új tanév megnyitja előtt, az igazgatótanács tudtával kell elkészíteni. A tanári testület, a már alkalmazott tankönyv változtatását mindenkor indokolni, s az új tankönyvnek előnyeit alaposan előadni köteles. Egyébiránt kívánatos, hogy a tankönyvek gyakori változtatása elkerültesse. A megállapított tankönyvek jegyzéke, az egyházkerületi elnökséghez, mindenkor hivatalból felterjesztendő.

10. Minden intézetben szükséges egy tanári kézikönyvtár, mely a nevezetesebb és drágább szakmunkákat tartalmazza, s mely az egyes tanárok kijelölése mellett évről évre gyarapítandó. 11. Minden intézetben ifjúsági könyvtár is állítandó fel, mely az iskolai oktatással kapcsolatos s azt kiegészítő olvasmányokat nyújtson. A felső két osztály növendékei a könyvtárral kapcsolatban önképzőkört is alkothatnak, a tanári szék által megállapított szabályzat alapján egy tanár vezetése és felügyelete alatt, de az igazgatónak szigorú ellenőrzése mellett. Azonban kiváló gondot kell arra fordítani, hogy az ily körök működése a tanulókat az iskolai tanulmányoktól el ne vonja s az osztálytanár az oly tanulót, ki iskolai kötelességének meg nem felel, az önképző körben való működéstől eltiltsa. 12. Hasonló felügyelet és ellenőrzés mellett alakíthatnak a tanulók ének-, zene- vagy egyéb gyakorlatokra szánt, valamint szegénysorsú tanulókat segélyező egyesületeket is, azon föltétel alatt, hogy működésüket egyedül és kizárólag az intézet körére szorítják. Ha a tanuló pénzkezeléssel vagy annak ellenőrzésével bíztatik meg, erre nézve a szülőnek vagy gyámnak írásbeli beleegyezése is megkívántatik. 13. Minden tanév végén minden osztályban nyilvános évváró vizsga tartatik, az igazgatótanács küldöttének vagy küldötteinek elnökelete alatt, az illető osztályban tanító tanárok részvételével. Ezen vizsga után ugyanezek, a vizsga eredménye és az évi tapasztalat alapján állapítják meg minden egyes tanulónak az egész éven át tanúsított magaviseletére s az egyes tantárgyakban való előmenetelére, bizonyítványra jegyét. A magaviselet jelzésére 4 fokozat használandó: jó, szabályszerű, kevésbé szabályszerű és rossz. A rossz fokozat mellett a megrovás oka is pontosan kiteendő. A tanulmányi előmenetel jelölésére ezen 4 fokozat alkalmazandó: jeles, jó, elégséges, elégtelen. 14. A tanári kar az igazgató közbenjöttével a szükséges intézkedéseket s illetőleg lépéseket megteszi arra nézve, hogy a más hitfelekezetű növendékek saját vallásukban oktatást nyerjenek. E végből az igazgató minden év elején az ily növendékek névjegyzékét osztályonként átteszi azok lelkészeihez vagy tanítóikhoz; a kiktől egyszersmind az évharmadi

értesítők és bizonyítványok megállapítása idejéig, pontosan bekívánja a tanulók előmeneteléről szóló jelentéseket.

II. Tanulókat illető rendtartás és fegyelem. Általános határozatok. 1. Az iskolai év kezdődik szeptember hó 1-ső napján és tart június hó végéig. 2. A tanulók felvétele: a) A tanulók szabályszerű felvétele szeptember hó 1—8. napjáig tart. Az ezen határidőn túl azon hó 15-ig jelentkezőket csak a tanári kar veheti fel az előtte történt igazolás alapján. A beiratások idejét és körülményeit a szülők tudomása végett, kellő időben és módon az igazgatóság közhírré teszi; b) a beiratást az összes ifjúságra nézve az igazgató, ezenkívül az egyes osztályokra nézve az illető osztályfőnök végzi; a beiratási ívek, mint a statisztikai adatok forrásai, az igazgatóság irattárában tartatnak; c) minden tanuló az egyházkerület jóváhagyásával, az iskola-fentartó testület által megállapított tanítási s illetőleg beiratási díjat fizet. A kik tandíj elengedését kérik, azok szegénységüket és tanulásbeli jó előmenetelüket hiteles okmányokkal igazolni tartoznak; d) A gymnasium első osztályába csak oly növendékek vétetnek fel, kik 9-ik évöket betöltötték, de a 12-ik évöket meg nem haladták, és iskolai bizonyítvánnyal vagy szükség esetében fölvételi vizsgán igazolják, hogy van oly mérvű képzettségök, minőt az elemi iskola alsó négy évi tanfolyamában kellett megszerezniök: kik pedig túlhaladták, azoknak felvételét rendkívüli esetben csak a tanári szék engedélyezheti. Fölvételi vizsgát tartoznak tenni azon tanulók is, kik reál vagy polgári iskolából jönnek. Ezen fölvételi vizsgáért díj nem fizettetik. A fölvételi vizsgát azon tanintézet tartja, melybe a tanuló föl akar vétetni s ugyanazon tanintézet tanártestülete határoz a fölvétel felett is. Hogy a tanácslólag elutasított vagy a más iskolából kizárt tanuló fölvételénél micsoda befolyása s hatásköre legyen az igazgatótanácsnak: ezt az egyházkerület határozza meg; e) más gymnasumból jövő növendékek csak akkor vétethetnek fel a következő osztályba, ha az elhagyott tanintézet bizonyítványával igazolják, hogy a közvetlenül előzőtt osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább azon tantárgyakat, melyek kötelezett tárgyak azon intézetben, a hova a felvételért folyamodtak. Egyik tanintézetből a másikba átlépés rendesen csak a tanév kezdetén történhetik. Évközben más intézetből jövő tanuló csak a változtatás okának igazolása mellett és csak azon esetben vehető fel, ha a változtatás szüksége okmányilag igazoltatik; f) a más iskolából tanácslólag elutasított tanuló csak a tanári szék által vehető fel. A más iskolából kizárt tanuló pedig a kizáratása okainak kimutatása mellett, a

tanári kar ajánlatára a püspök engedélyével vehető fel. A püspök elhatározásáig azonban ideiglenesen befogadható; *g*) az intézetbe föl-vett tanulók mindnyájan rendes tanulók s csak ezek vehetnek részt a nyilvános oktatásban; *h*) ki az év elején nyilvános tanulónak iratta be magát, az azon évben fontos okok nélkül magántanulóvá nem lehet; *i*) magántanulók azok, kik magánuton vagy nem nyilvános tanintézetben képeztettek s előmenetelökről érvényes iskolai bizonyítványt kívánnak nyerni, — rendszeren a tanév kezdetén vagy végén, a tanári kar által e célra kitűzött napokon tehetnek vizsgát. E vizsgát mindenkor az igazgató azon osztály tanáraival együtt tartja, melynek tanulmányaiból a magántanuló megvizsgálandó. A vizsga szóbeli és írásbeli. Az ily magántanulók évenként rendszerint csak egy osztályból és csak egy vizsgát tehetnek; *k*) osztályok összevonását az iskolai felekezeti főhatóság csak akkor ajánlhatja, ha az illetőnek legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványának osztályzata jeles, életkora a rendesnél előrehaladottabb, s úgy testi mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését s az illető az előző tanévet ugyanazon intézetben végezte. Az engedélyt megnyert tanuló mindkét vagy legalább egyik osztályból magánvizsgát tesz; *l*) magántanulók, kik magánuton vagy magánintézetben tanultak, és előmenetelökről nyilvános iskoláktól kívánnak bizonyítványt nyerni, az illető iskola igazgatójánál való előleges bejelentés és annak kimutatása mellett, hogy a közvetlen lefolyt tanévet mely magánintézetben, illetőleg hol töltötték, tehetnek vizsgát a rendtartásban e célra megállapított időben. Az egy év alatt több osztályról vizsgát tenni kívánó tanulókat csak azon esetben ajánlhatja a ministeri engedély megnyerésére a felekezeti főhatóság, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak s hogy életkoruknál és fejlettségöknél fogva is, az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátíthatták. Ez esetben is minden osztályból külön vizsga teendő le, és legfőlebb két osztályból vizsgálhatók egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából kellő tanultsága kitűnjék; *m*) a középiskolák egy-egy osztályában hatvan tanulónál több rendszerint nem lehet. A hol a tanulók létszáma három egymásután következő évben meghaladja a hatvanat, párhuzamos osztályok állítandók fel és a tanerők ehhez képest szaporítandók az illetékes iskolai főhatóság által, kivéven, ha az alul a minister fölmentette.

A) *Rendtartások és fegyelmi szabályok.* I. Felvételt illető törvények: 1. Az oly tanuló, ki valamely gymnasiumba belépni szán-

dékozik vagy tanulói pályáját ott tovább folytatni akarja, a tanév 1—8. napján (szeptember 1-től 8-ig) az igazgatói hivatalnál jelentkezni, s illetőleg a fölvételése iránti lépéseket megtenni tartozik. 2. A fölvételnél minden tanuló személyesen és rendszerint atyja, anyja vagy gyámja; illetőleg azok valamely külön megbízottja kíséretében tartozik az igazgatóság előtt jelentkezni. A szülők vagy gyamok, a kik nem helyben laknak, kötelesek gyermekök vagy gyámfiuk fölvételekor az igazgatóságnak alkalmas helyettest mutatni vagy jelölni ki; ki a házi felügyelet és nevelésre nézve reá ruházott köteleseket és jogokat elvállalni kész és képes; s kihez a gondviselése alá adott tanuló ügyeiben és érdekeiben az igazgatóság, értesítéseit eljuttathassa. 3. Ha valamely tanuló magát az iskolai év 8 első napja alatt be nem vétette vagy ha a megelőző évben is ugyanazon gymnasiumban tanult s magát be nem iratta, — bevételése vagy beiratása iránt elkésésének okai előterjesztéséve szeptember hó 15-ig a tanári karhoz folyamodhatik; későbbben jelentkező növendék az igazgatótanács s illetőleg a püspök engedélyével vétethetik fel az esetben, ha elkésését alapos okokkal igazolja. 4. Ha valaki időközben más tanintézetet elhagyva kívánna fölvétetni a gymnasiumba, köteles a tanári karhoz intézett folyamodványában igazolni a változtatás okait s a megelőző iskolai évről szóló rendes bizonyítványon kívül, az illető igazgatóságtól arra nézve is bizonyítványt tartozik előmutatni, hogy ő azon osztályt, melybe fölvétetni kíván, kérelmezése idejéig, szabályszerűen látogatta. Készültsége iránt támadható kétség esetében, fölvételi vizsgát tartozik tenni. 5. Beiratása és fölvételése alkalmával a megszabott tandíjat minden tanuló félvétenként előre fizetni köteles. 6. Szegény sorsú, jóerkölcsű és igyekezetű tanulók, ha folyamodványuk mellett szegénységöket hiteles bizonyítvánnyal igazolni tudják, az erre jogosított iskolai hatóság által a tandíj fizetése alól egészen vagy részben fölmentethetnek; de ezen jótétemény élvezésétől azonnal megfosztatnak, mihelyt akár a tanulásban való hanyagság miatt, akár erkölcsi tekintetben arra érdemetlenekké lettek. 7. A gymnasiumba fölvett tanulókat szüleik vagy ezek helyettesei, a szükséges tankönyvekkel és taneszközökkel a leckeórák megkezdése előtt ellátni kötelesek.

II. Erkölcsi magaviseletet és illedelmet tárgyazó törvények. 1. A tanuló úgy beszédében, mint tetteiben s egész magaviseletében a műveltség, illedelm, tiszta erkölcs követeléseivel alkalmazkodni tartozik; ennél fogva minden oly beszédűtől és cselekedettől tartózkodnia kell, mely által azokat megsértené vagy bármennemű botránykozásra

adna okot. 2. A tanulók ünnepek s vásárnapokon a fennálló iskolai szabályok szerint, tanári felügyelet mellett templomba menni kötelesek. 3. A más hitfelekezetűek vallása és egyházi szertartása iránt, a tanulónak semmiféle tiszteletlenséget sem szabad tanusítani. 4. A tanuló tanárai, mint legközvetlenebb előjárói iránt tisztelettel és engedelmisséggel tartozik. 5. Hasonlóképen minden tanulónak kötelessége úgy az egyházi és polgári, mint az iskolai előjáróság és felsőség iránt tisztelettel viselkedni és tiszteletének művelt egyénhez illő módonban kifejezést adni. 6. A tanuló tartozik a reá szabott büntetést kiállani. Ha ezt kiállani nem akarná vagy kijátszaná, az által büntetését súlyosbítja, sőt a körülmények szerint az intézetből ki is zárathatik. 7. Ugyanazon intézet növendékei mint testvérek tartoznak egymást becsülni és szeretni. Ellenben egymást szándékosan megsérteni, gúnyolni, kisebbiteni nem szabad; a vett sérelmekért önmaguknak elégtételt venni, akár tanuló társaikon, akár másokon tilalmas. 8. Tisztelettel és engedelmisséggel tartozik minden tanuló úgy szülői — és azok helyettesei — valamint szállás- és koszt-adója iránt is. 9. A tanulónak, valamint egész magaviseletében, úgy ruházataiban a tisztaságra és illemre ügyelni kell, bárhol jelenjék is meg, kiváltképen pedig közhelyeken, ünnepélyes alkalomkor. A ki ezen szabályok ellen vét, vétségéhez mért büntetés alá esik.

III. Tanulást és iskolában való magaviseletet illető törvények.

1. A kötelezett tantárgyak a megszabott órákon minden növendékre — kivétel nélkül — kötelezők. 2. Ezenkívül a tanulók önként rendkívüli tárgyakat is hallgathatnak, de az igazgatóság ügyel, hogy a tanulók ily rendkívüli tárgyakkal magokat túl ne terheljék. A rendkívüli tantárgyak a rendes tanórákon kívül, de szintén az intézetben taníttatnak. Bár a növendékek a rendkívüli tantárgyakat önként és szabadon választhatják, mindazonáltal a mely tantárgy tanulására az év elején beiratkoztak, az reájok a tanév végéig ép oly kötelezővé vált, mint a rendes tantárgyak; s azok tanulásától időközben, csak indokolt esetekben menthetőek fel a tanári szék által. Ellenben, ha azt tapasztalja a tanári kar, hogy valamelyik tanuló, akár tehetségéhez, akár testi erejéhez képest, a választott rendkívüli tantárggyal annyira túl van terhelve, hogy a miatt a rendes tantárgyakat nem képes kellően megtanulni: akkor neki az illető rendkívüli tantárgyak tanulását el is tilthatja. A tanulónak fontos ok vagy legyőzhetlen akadály nélkül egy tanórát sem szabad mulasztania. Ki igazolatlanul mulasztja el a tanórát: 1-ső ízben az illető osztálytanár, 2-od ízben az igazgató által megintetik, 3-ad ízben a tanári szék által megdorgál-

tatik és szülői tudósíttatnak, 4-ed izben bezáratik, 5-öd izben, ha jótéteményt élvez, az tőle megvonatik, 6-od izben, ha igazolatlanul, mulasztásainak óraszámá annyira terjed, a mennyit egy heti lecke-órák tesznek, az intézetből elutasíttatik. A mulasztás fokai egész éven át számíttatnak. Ha a tanuló fontos és elfogadható ok miatt a lecke-órára meg nem jelenhet, elmaradására előre engedélyt tartozik kérni; még pedig egy órára az illető tanártól, egész napra az osztályfőnktől, több időre az igazgatótól. Rendkívüli esetekben, midőn engedélyt kérni előre nem lehetett, a mulasztás okát hiteles bizonyítvánnyal tartozik igazolni. Mind az igazolatlan, mind az igazolva mulasztott órák száma a tanulók bizonyítványaiba bevezettetik. 3. Szünnapok idején kívül engedelem nélkül a tanintézet székhelyéről eltávozni, az iskolai szüneteket, kiszabott kezdetök előtt vagy azok végeztével meg hosszabbítani senkinek sem szabad. Ezen tilalom ellen vétők szigorú, az elutasításig fokozható büntetéssel sújtatnak. 4. A ki pedig egyes tanórákra elkésve jön, elkésése osztálykönyvbe vezetetik s a bejegyzett órák száma szerint büntettetik. 5. A tanulónak kötelessége mindennemű iskolai feladatát pontosan elvégezni. A tanuló hanyagságáról szülői vagy azok helyettesei időnként értesíttetnek, osztályzata pedig hanyagsága fokához mérten állapíttatik meg; e mellett fokozatosan, magános megintéssel s végül azzal büntettetik, hogy mint a ki kötelességének vagy nem képes vagy nem akar megfelelni, az intézetből elutasíttatik. 6. A tanuló köteles minden tanszerét, könyveit, irományait rendben és tisztán tartani s az iskolában szükséges eszközöket magával felvinni. 7. A tanuló a terembe, fővegét levéve, illedelmesen lépjen be, s ott helyére ülve, rendben várja a tanárt, — a kit, valamint bármely látogatást tevő vendéget, belépésekor tiszteletteljes föllállással fogadni, s eltávozásakor hasonlóan köszönteni tartozik. 8. A tanár oktatását minden tanuló teljes figyelemmel hallgatni tartozik; azért a tanítás ideje alatt a legkisebb csend és rendzavarás tilos. A csendet és rendet háborító vagy épen botránkoztató tanulót, tanára a teremből kiküldi, ezen felül vétségéhez mért szigorral bünteteti. 9. Az iskola épületének, tantermeknek, iskolai butoroknak, tanszereknek bemocskolása szigorúan tiltatik. A szándékosan vagy könnyelműen kárt és romlást okozó, a kár megtérítésén kívül szigorúan is megbüntettetik. Ha tanórák ideje vagy tanulóknak tanteremben léte alatt történt kár okozóját kitudni nem lehet, a kárért az egész osztály, illetőleg a fentlévők együttesen felelősek s azt megtéríteni kötelesek. 10. Az évharmadok végén kiosztott «Értesítő» minden tanuló tartozik szülőinek vagy azok helyetteseinek bemutatni, velök alá-

iratni s a következő évharmad első leckeóráján az igazgatónak átadni. Ki az értesítőt meghamisítja, az intézetből elutasíttatik. 11. Az iskolai év végén az illető tantárgyakból minden tanuló vizsgát tenni tartozik. Ki alapos ok nélkül a vizsga letételét csak egy tantárgyból is elmulasztaná, az a szokásos díj letétele mellett minden tantárgyból magánvizsgát tenni tartozik. 12. A ki a vizsgán egy vagy legfőlebb két tantárgyból elégtelen osztályzatot kap, az a következő tanév elején javító vizsgára bocsáttatik. Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az intézet tanári testülete megengedheti, hogy amaz osztályzat kijavítása végett a következő iskolai év kezdetén vizsgát tehessen. A ki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben, a tanintézet felekezeti főhatósága engedélyével bocsátható javító vizsgára. A ki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító vizsgára semmi esetre sem bocsátható. A javító, nemkülönben a pótvizsgát is rendesen azon tanintézetben kell a tanulónak letennie, melyben az elégtelen tanjegyet kapta és illetőleg a vizsgát elmulasztotta. Indokolt esetekben az iskola felekezeti főhatósága megengedheti, hogy ezen vizsgák más tanintézetben tétessenek le. A ki a kitűzött időben a javító vizsgára meg nem jelenik vagy itt elégtelen osztályzatát kijavítani nem képes, valamint az is, ki kettőnél több tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, osztályismétlésre utasíttatik. Ugyanazon osztálynak kétszeri ismétlése meg nem engedtetik. Az elégtelen osztályzatú tanulók semmi jótételményben sem részesülhetnek.

IV. Az iskolán kívüli magaviseletet s egyéb viszonyokat illető törvények. 1. A tanulónak az illedelem és iskolai törvények, s a jó erkölcs követelményeit az iskolán kívül is folyvást szem előtt kell tartania s ebből folyólag minden azokkal ellenkező cselekedetek szigorúan tiltatnak; azért minden tanuló úgy vigyázzon magára, hogy az iskola falán kívül is, beszédéért, tetteiért és magaviseletéért megrovás ne érje. 2. E részben, valamint a tanároknak, úgy a szülőknek vagy helyetteseiknek, s illetőleg megbízottaiknak kötelessége, a tanulók erkölcsi magaviselete felett az iskolán kívül is egész éberséggel és gondnal örködni. 3. Gymnasiumi tanuló, szállást, kosztot csak az osztálytanár s illetőleg az igazgató helybenhagyása mellett fogadhat. Ezért minden tanuló köteles, szállásának mind újból felfogadását, mind változtatását az osztályfőnöknél bejelenteni, s ha szállásfogadását tanárai nem helyeselnék, más szállást tartozik keresni. 4. Tanulóknak kocsmába, sör- és kávéházakba járni nem szabad. Minden szerencsejáték büntetés terhe alatt tilalmas. E tilalmak áthágói dor-

gálással, a szülők tudósításával, jótéteményektől megfosztással, elutasítással, sőt kitiltással büntettetnek. 5. A dohányzás az alsóbb osztályú s általában fejletlenebb testalkatú tanulóknak meg nem engedtetik. A tantermekben s azok előtt az iskolaépület folyosóin és bejárataiban, sőt az iskolaépület előtt a dohányzás tilos. Az ezen tilalom ellen vétők a körülményekhez képest büntettetnek. 6. Tanulók egymás közt bármely együletet, csak az igazgató s illetőleg a tanári kar tudtával és beleegyezése mellett alakíthatnak; az intézet körén és hatóságán kívül eső bárminemű társulatoknak tagjai nem lehetnek. 7. A tanulónak, bárhol lakjék is, iskolaépületben vagy azon kívül, szállásáról a szabályszerű időn túl kimaradni vagy épen rendet és csendet zavarni nem szabad. 8. A tanulónak ruháit, könyveit, tanszereit vagy a szülőktől kapott bármi más hasznos és értékes tárgyakat eladni, cserélni, zálogba tenni, adósságot csinálni, a szülőktől iskolai szükséges dolgokra, ruhára stb. kapott pénzt elvesztegetni, szigorúan tiltatik és fenytetik. 9. Az iskolai hivatalszolgát, hivatalos eljárásában gátolni vagy kijátszani, súlyos büntetés terhe alatt tilos. 10. Az iskolai bizonyítvány a szülők vagy helyetteseik nyilvánított akarata mellett is, csak azon esetben adatik ki, ha a tanuló az iskolai törvényekben körülírt s az iskolai hatóság által méltányosnak ismert s bejelentett tartozásait kiegyenlítette s a kiegyenlítést igazolta.

B) *A fegyelmi büntetések nemei.* a) A tanár által való magános figyelmeztetés és intés; b) osztályfőnök által való szigorú megfeddés; c) az igazgató által való megdorgálás; d) a tanári szék elé való idézés; e) az igazgatótanács elé idézés; f) bezárás; g) az iskolai jótéteményektől részben vagy a körülményekhez képest, egészben megfosztás; h) tanácslólag elutasítás (consilium abeundi); i) kizárás az intézetből. A consilium abeundi-t a tanári szék kimondja ugyan, de utólagosan az igazgatótanácsnak bejelenti. Az intézetből a tanári szék véleményezése alapján az igazgatótanács zárhatja ki a vétkes tanulót a következő esetekben: 1. Ha valamely tanuló irányában az iskolai törvényekben megszabott javítási eszközök és módok minden siker nélkül kíséreltettek meg. 2. Ha valamely tanuló erkölcsileg botrányos magaviselete által, az intézet növendékeinek közérkölsége veszélyeztetve van. Mind az elutasítás, mind a kizárás okait az iskolai anya- és névkönyvben, sőt az elutasított vagy kizárt növendék bizonyítványában világosan ki kell tenni. Ugy az elutasítási mint a kizárási határozat, a püspökhöz mindenkor fölterjesztendő, s a szülőkhöz vagy gyámokhoz is hivatalosan megküldendő. Az iskolai rendtartásokat részletesebben az egyházkerületi közgyűlés által hozott szabályok

alapján, az egyes tanári testületek és igazgatótanácsok alkotják, de azokat mindenkor az egyházkerületi közgyűlés erősíti meg. A szülőket illető rendszabályokat és a tanulókra vonatkozó törvényeket egybefoglalva, az iskolai igazgatóság egy-egy példányban, beiratás alkalmával csekély ár mellett a szülők vagy helyetteseik kezébe juttatja.

Az erdélyi ref. középiskolai rendtartás.

Az 1864-iki egyház-főtanácsi ülés által megállapított szervezet szerint az «igazgatótanár» kötelességei kétfélék, u. m.: I. olyanok, melyek a tanodának gazdasági és külhatóságokkal való viszonyaira vonatkoznak, II. olyanok, melyek a tanoda beléletével vannak kapcsolatban. A mi az I. pontot illeti: «Tanodáinknál a gazdasági ügyvitel, pénzkézeltés, perek folytatása s külhatóságokkal való érintkezés — az ezek feletti intézkedés s ellenőrködés tekintetében — nincs egyenlő módon rendezve; néhol szélesebb, másutt szűkebb az igazgatótanár rendelkezési — felügyelési s végrehajtási — ezen tárgyakra vonatkozó hatásköre. Éppen ezért az igazgatótanár ilyenmű kötelességeinek megállapításába részletesen nem bocsátkozva, csak a következők jegyeztetnek meg. 1. Az igazgatótanár azon hatásköre, melylyel a tanoda gazdasági s külhatóságokkal szemben felmerülő viszonyai elintézésében — egyházi főtanácsunk határozatai — a tanodai előljáróság megbízása s szokások által eddig birt, ezutánra nézve is megtartandó. 2. A tanoda nevében történő minden oklevelek, az igazgatótanár aláírásával kell, hogy elláttassanak. 3. Az igazgatótanárnál áll a tanoda pecsétje, a pénz- és levéltárak egyik kulcsa. 4. A tanodai előljárósághoz, vagy tanári karhoz intézett hivatalos leveleket kézhez veszi, felbontja s gondoskodik, hogy azok az előljárósággal közöltessenek, elláttassanak s a hozott határozatok végrehajttassanak, s e végre, mikor maga, vagy az előljáróságnak valamelyik tagja szükségesnek tartja, az illető gondnokot felkéri, hogy előljárósági gyűlést tartson.

A mi a II. pontot, t. i. az igazgatótanárnak a tanoda beléletére vonatkozó kötelességeit illeti: 1. A tanévet szokott ünnepélyességgel megnyitja és bezárja. 2. Azon diákokat, kik más tanodából jönnek, bizonyítványaik megvizsgálása mellett, a megállapított szabályok szerint beveszi; ezeket és a felsőbb tudományok hallgatására újan felbocsátott ifjakat a tanodai törvények megtartására nevelik.

aláíratásával kötelezi. 3. Azon diákoknak, kik a tanodából végképen elmennek, bizonyítványukat hivatalosan kiadja. 4. A tanodai rend, fegyelem és tisztaság fentartására való főfelügyelet az igazgatótanár kötelessége. Éppen ezért: *a)* Szorosan felügyel, hogy a senior, contra. esküdtek, szobafőnökök és szolgák főnöke utasításuk minden pontját pontosan és lelkiismeretesen teljesítsék. *b)* A törvények iránt való engedelmisséget, az előjáróság által hozott és kiadott rendeletek és határozatok végrehajtását szorgalmazza. *c)* A lakszobákat rend, tisztaság és csinosság mulhatlan fentartása tekintetéből, gyakran megvizsgálja. *d)* Felügyeltet s maga is megvizsgálja, hogy az illetőknél a kellő utasítások, tanodai törvények, tankönyvek vagy iratok meg legyenek. 5. Az igazgatótanár kötelessége a tanoda belsejében levő épületek, tantermek, lakszobák épségére s czélszerű használatára felügyelni. Épen ezért: *a)* A senior által a tanoda belső épületeiről, lakszobákról és tantermeiről leltárt készített és vitet; a tanodai épületeket jó állapotban tartatja; a romlásokat azok költségén, kik azokat szándékosan vagy vigyázatlanságból okozták, kiigazíttatja; az idő s elhasználás által okozottakat pedig — míg nagyobbra nem terjednek — a tanoda költségén kijavíttatja; még pedig az apró és 10 frtnál többre nem menőket az előjárósághoz teendő utólagos bejelentés mellett, a nagyobbakat pedig előleges bejelentés és az előjáróság határozata szerint. *b)* Az ifjak lakását minden tanodai év elején a tanvezető tanárral egyetértve, elrendezi; s megegyezése és rendelete ellenére azon többé semmi változtatás nem történhetik. 6. Az ifjúság által fizetni szokott díjaknak és büntetéspénzeknek, a határozott mértékben és módon felszedettségéről gondoskodik. A pénzkezelőket számoltatja, s a számadásokat a tanári gyűlés elejébe terjeszti. 7. Az igazgatótanár kötelessége, hogy mindazon segélyezések, melyekben az ifjak részesíttetnek, kellő módon és időben osztassanak ki, jelesen: *a)* hogy azon tanulók, kik a tanári kar által megállapított cipóval segélyeztetnek, cipóikat kellő nagyság és mértékben kapják ki; a cipóosztó diákot ezen megbízatása bevégeztetésével számoltatja. *b)* A segélypénzeket és *c)* a köztanítók fizetését utólagosan utalványozza. *d)* Mindazon rendszeresített kiadásokat, melyek a tanoda világítására, tisztántartására szükségeltetnek, utalványozza. *e)* Az ünnepi szónoklásra kimenő diákoknak határozott szabályok szerinti elrendezésére felügyel. 8. A felsőbb tudományokat hallgató ifjak egymás elleni panaszait, a mennyiben a törvények azoknak a tanári kar elébe terjesztését nem rendelik, ellátja; a diákoknak csakis az igazgatótanár adhat engedélyt, hogy a szorg.-idő

alatt a tanoda helyéről rövid időre eltávozhassanak, és hogy a törvények által engedélykérés mellett szabados időtöltésekben résztvehessenek. 9. Kisebb nemű rendetlenkedésekért a törvényekben határozott büntetések végrehajtását eszközölteti; nagyobb rendtelenségek büntetése csakis a tanodai törvényszék vagy tanári kar határozata nyomán történhetik. 10. Az igazgatótanár maga, vagy valamelyik tanár által arra felszólítatva, hivatja össze a tanári gyűléseket és a tanodai törvényszéket; azokon elnököl, s a hozott határozatok fogadtatásáról gondoskodik.

A «tanvezető tanár» kötelességei: A tanvezető tanár vezeti az alsóbb, azaz az elemi és középtanodai osztályok tanítását; felügyel, hogy a megállapított tanterv teljesedésbe vétessék, s a közép- és elemi osztályok köztanítói és a magántanítók, kiadott utasításaik értelmében, kötelességeiknek hiven megfeleljenek. Ehhez képest: 1. A hazulról vagy más tanodából jövő s az elemi vagy középtanodai osztályokba illő tanulókat a tanvezető tanár veszi be a tanodába, ő rendeli őket el — bizonyítványaik, vagy ennek nem létében — megvizsgáltatásuk után, az illető osztályokba. Minden félév elején minden növendéket a tanulók könyvébe beír, első ízben a szokott «bekeblézési díj mellett» — azontúl ezen díj nélkül; azonban senki is, míg a fizetni kellő díjakat, jelesen az illő tandíjt meg nem fizeti, a következő félévre bevettnek nem tekintetik. 2. A tanulókat magántanítók gondviselésére bizza, s ezen alkalommal a tanuló szülőit vagy gondviselőit nyilatkozatra szólítja arra nézve, hogy mennyivel kívánják a magántanító fáradságát jutalmazni, s az ígért összeget feljegyezvén, ezen ajánlatot kötelező erővel bírónak nyilvánítja. 3. Minden félév elején, az egész tanodára nézve egybeillő órarendet készítvén, miután az a tanári kar által megállapított, annak pontos megtartására — az elemi- és középtanodai osztályokban — szorosan felügyel. 4. Gondoskodik, hogy az illető osztályokban a megállapított tankönyvek alkalmaztassanak, s a tanítás azok szerint történjék. Új tankönyvek bevétele csakis a tanári és köztanítói értekezlet határozata nyomán történhetik. 5. A köz- és magán-tanórák megtartásáról, a tanítóknak tanítványaikkal való bánásmódjáról s a tanítás szelleméről, mind a köz-, mind a magántanításokon lehető leggyakoribb megjelenése által biztos tudomást szerez, s vezetése, utasítása, befolyása által a legsikeresebb tanítás- és bánásmód alkalmazásáról gondoskodik. 6. A magán- és köztanítói, valamint a tanárokkal vegyes «tanítói értekezleteket», az ezekről szóló határozatok értelmében megtartja, és azokon elnököl. 7. A szülőknek, gyámoknak, magán- és köztanítókkal való

egyenetlenségeit, ha befolyása által teheti, eligazítja; ha szükségesnek látja, eligazítás végett a tanári gyűlés elé terjeszti. 8. A köz- és magántanítóknak egymás közt előforduló vagy tanítványaikkal való összeütközésből származó panaszait kihallgatja, ha lehet kiegyenlíti, ha nem lehet, ellátás végett az illető gyűlés elé terjeszti. 9. A köz- és magántanítók a tanvezető tanár engedelmével nélkül szorgalomidő alatt a tanoda székhelyéről el nem távozhatnak, s ha eltávozásukra engedélyt adott, vagy betegségek esetében, kellő helyettesítéséről gondoskodik. 10. Az elemi és középtanodai osztályok növendékei szorgalomidő alatt csakis a tanvezető tanár engedelmével távozhatnak el a tanodából; előtte kell magokat igazolniok, ha a szorgalomidő kezdetéről elkéstek; és a törvények által megengedett köz-időtöltésekben is csak a tanvezető tanár engedelmével vehetnek részt. 11. A hanyag, vagy a bizalomnak meg nem felelő s a magántanítói utasításban pontosan kiszabott hatáskörön túllépő magántanítókat rendre utasítja, s ha intése nem használ, tanítványait elveszi. 12. Azon köztanítókat, kik rendetlenségök, hanyagságuk, vagy hivatalukkal való visszaélés által arra okot szolgáltatnak, kötelességök teljesítésére utasítja, nagyobb szerű vagy gyakori kötelességmulasztás esetében a tanári gyűlésnek felfeljeli, s ha kötelességök folytatására alkalmatlanoknak tartja, a tanodai előjárásnak bejelenti, s az ilyeknek időközben hivataluktól való felfüggesztése vagy attól való elmozdítása csak is az előjáróság ítélete nyomán történhetik. 13. A tanvezető tanárnál állanak az elemi és középtanodai osztályok tanulóinak magaviseletéről készített kimutatások s ő adja ki azok szerint bizonyítványait, — azon egy esetet kivéve, mikor a katona — sorozó bizottságok előtt kell magokat igazolniok, a mikor a szükséges bizonyítványt az igazgatótanár adja ki. 14. Minden szülőnek vagy gyámnak, ha kívánja, gyermeke magaviseletéről szóbeli értesítést ad, s a gyermek hibáiról, vagy maga után káros eredményt vonható körülményeiről a szülőket és gyámokat köz- vagy magántanítóik által kellő időben értesíteti. 15. Azon elemi és középtanodai osztályok hallgatói, kik a tanoda épületén kívül s nem szülőik házában laknak, gazdájukat csak a tanvezető tanár megegyezésével választhatják. Azon tanulók pedig, kik a tanoda épületében laknak ugyan, de kosztolni a városba járnak, kosztot csak is a tanvezető tanár megegyezésével választandó helyeken fogadhatnak. 16. Az elemi és középtanodai osztálybeli tanulókat, a tanvezető tanár bocsátja szünnapokra, a tanári gyűlésben meghatározott napon és időig. Gondoskodik, hogy a szünidő alatt is a tanodában maradt tanulók kellő felügyelet alatt és illően elfoglalva legyenek. Minden

szorgalomidő kezdetén számba veszi a tanulókat s ő kezdeti meg a tanítást. 17. Az elemi és középtanodai osztályok tanulási előmeneteléről, magokviseléséről stb., szóló mindennemű kimutatásokat a tanvezető tanár készít el, sőt év végén az egész intézetről szóló zártudósítás elkészítése és az előjáróság elébe terjesztése is a tanvezető tanár kötelessége.

Utasítás a köztanítók (osztály- és szaktanítók) számára: I. Általános kötelességek: 1. A köztanítók általában, úgy az osztály- mint a szaktanítók, közvetlen a tanvezető-tanártól függnék; az előlegesen kiszabott tantervet (tananyag, tanfolyam, tanmód stb.), a szükséges rendelkezéseket és utasításokat tőle veszik, s a végrehajtásról közvetlen neki felelősek. A köztanítók illető osztályait azonban a tanítói szigorlat alapján, saját kívánataikat is kihallgatva, a tanári kar jelöli ki. 2. A köztanítói hivatal rendes szaka, az előjáróságtól megállapított fizetéssel, egy kerek tanodai év. Azonban a kitünő, buzgó tanítókat az előjáróság két évig megtarthatja, sőt ennek indokolt fölterjesztésére és a m. egyházi főtanács helybenhagyása után, két éven túl is. A köztanító tanodai év folyta alatt, időközben, el nem bocsátható, csak hibája esetében és előjárósági ítélet nyomán. De tanév végével a tanári kar az új tanítók kinevezésekor akármelyiket is kihagyhatja a köztanítók sorából, ha azt a tanügyre nézve jónak vagy szükségesnek tartja. 3. Minden osztálynak megvan rendes főnöke vagy vezértanítója (ordinarius), ki illető osztályának mind tanulási, mind erkölcsi haladásáról és magaviseletéről felelős; ki a netán osztályában tanító szaktanítók között is az egybetartó kapocs, a kikkel egyetértve összhangzólag és kellő tapintattal igyekszik az eléje szabott tantervet végrehajtani, a szükséges egységet eszközölni, a fegyelmet ugyanazon szellemben kezelni. Névszerint a velők minden szorgalomidő (diligentia) elején tartandó értekezleten előlegesen tervet készít az iránt: hogy az osztálynak naponként vagy hetenként, ki mikor és mennyi feladatot, leczkét hagyjon fel, hogy a tanulók se szerfölött megterhelve, se igen kevésbé elfoglalva ne legyenek. Az ilyen közös megállapodásról a tanvezető-tanár is értesítendő írásban. 4. Valamely köztanító ugyanazon időben csak egy osztálynak lehet rendes főnöke; azonban szükség esetén, ideiglen reá ruházható egy második osztály vezetése is a tanvezető-tanár által, s a köztanító azt elvállalni köteles. 5. Az osztályfőnök leltár szerint veszi felügyelése és felelőssége alá az illető tantermet, annak minden butorait: asztalokat, padokat, könyv- és egyéb tanszerek tárá, úgy az ajtót, ablakokat, kemenczét, padlatot, zárakat, kulcsokat stb. Mindezeket lelkiismeretes hűséggel

gondozván, épen olyan állapotban tartozik annak idején, ismét leltár szerint átadni: általában a tanév végén addig el nem távozhatik, s fizetése utolsó részletét ki nem kaphatja, míg a tanoda iránti minden kötelezettségének eleget nem tett. 6. Minden osztályfőnök szigorú kötelessége, hogy tantermében a tanulók egészségi állapotára oly nagy befolyással levő tisztaság legyen; tehát gondoskodik a maga idejében seprés-, szellőztetés-, porletörlésről, télben fűtés- és világításról. A tanterem kulcsa mindig nála áll, s ajtaja nyitva soha sem maradhat. 7. Az osztályfőnök illető osztályát hiteles névsor szerint az év első napján a tanvezető-tanár kezéből átvevén, azon túl senkit osztályába be nem fogadhat a tanvezető jegyzéke nélkül. Az elkésztett régi tanulóknak a tanvezető-tanár igazoló, az új tanulóknak pedig főlvételi iratát kell bemutatniok. Eme szabály áll az egyes szorgalomidőkre későre jött tanulókra nézve is. Szintugy nincs joga valakit az osztályból kirekeszteni, a megerősített névsoron változtatni, valakinek időelőtti távozásra szabadságot adni vagy későn jövetelért megbüntetni. 8. Mind az osztályfőnöknek, mind a bejáró szaktanítóknak kötelessége minden órán számbavenni tanítványai létszámát, a bármilyen okból (hanyagság, betegség stb.) hiányzókat pontosan feljegyezni: óra után körülményesen végére járni: «miért maradt ki az illető tanuló». A netalán hír nélkül eltávozottakat vagy komolyabb kimaradásokat kötelesek a tanvezető-tanárnak azonnal följelenteni. 9. Valahányszor az osztály tanodai vagy egyházi istenitiszteletre, temetésre vagy mezőre ünnepélyesen vagy testületileg menni köteles, mindig az osztályfőnök tiszte: előre számbavenni osztálya növendékeit, s kiszabott egyenruhájában a jelölt helyre vezetni, s az egész idő alatt osztályával lenni, az illetelmes magatartásra felügyelni, s annak idején szintoly ünnepélyesen visszavezérelni osztályát a tanodába; a köz- és tanodai isteni tisztelethanyagolást is épen oly szigorral vevén, mint a tanórakéit. 10. Az osztályfőnök képviselője tanítványaival szemben a tanodai törvényeknek, s azoknak mind a tanodában benn, mind azon kívül szoros megtartását minden telhető módon eszközli. Névszerint: a) ellenőrzi, hogy a városon lakó vidéki tanítványainak szállást az illetők tisztességes családoknál, s csak a tanvezető-tanár előleges beleegyezésével fogadjanak; b) ily szálláson lakó tanítványait koronként, a szerint a mint tanítványai érdekében szükségesnek látja, tartozik meglátogatni, sőt szülői háznál lakókhoz is olykor betekint, tudomást szerzendő, hogy mivel foglalkoznak, hogyan viselik magokat; c) alügyelője levén az osztálybeli magántanítóknak, tiszte a magántanítási órákat minél gyakrabban meglátogatni, az ottani tanítást ellen-

örzeni, úgyszintén azt is szemmel tartani, ha pontosan járnak-e fel tanítványai magántanítójukhoz leczkét mondani, s viszont ezek teljesítik-e ebbeli kötelességeiket lelkiismeretesen. Mindezekről tartozik egyszersmind a tanvezető-tanárt hetenként legalább egyszer értesíteni; d) ha osztálya tanulóit bárhol is kóborolni vagy henyélni látja, megintí, magántanítójukat pontosabb ügyelésre szólítja, s ha mindez sikertelen lenne, feljelenti a tanvezető-tanárnak. 11. Hogy az osztályfőnök érintkezései a magántanítókkal még gyümölcsözőbbek lehessenek, hogy ezek vele mind a tanítás, mind a fegyelem körül ugyanazon szellemben működjenek s maga az egyes tanulók fejlődését illetőleg még több és biztosabb adathoz juthasson: minden szorgalomidő folyama alatt értekezletre hívja össze osztálya magántanítóit, azoknak tapasztalatait, észrevételeit, kívánatait kikallgatja, magáéit velők közli, őket utasítja, s a teendők iránt közös eszmecsere útján a tanítói értekezlet szabályainak szem előtt tartásával megállapodnak.

12. Az írást, rajzot és éneket több esetben melléktanítók tanítván, hogy a rend és fegyelem fentartása könnyítve, a tanítás sikere biztosítva legyen, köteles az osztályfőnök osztálya írás-, rajz- és énekóráit is látogatni, ellenőrizni. 13. Nemcsak az osztályfőnök, hanem a mellék- és szaktanítók is felelősek lévén illető órájukon a tanulók magaviseletéről, ez utóbbiaknak is szoros kötelessége a tanulók mind tanulási, mind erkölcsi magaviseletében felfedezett orvoslandó bajt és hibát azonnal közleni az illető osztályfőnökkel, hogy az orvoslást maga idején együtt és összhangzólag eszközölhessék. 14. Ha valamelyik osztály- vagy szaktanító rosszullete, betegsége vagy elháríthatlan akadály miatt illető tanórájára be nem mehetne, szoros kötelessége azt jó előre jelenteni vagy jelentetni a tanvezető tanárnak s egyszersmind közölni: hogyan és kivel látja helyét pótolandónak. 15. Köztanítóban a hanyagság és kötelességnemteljesítés megbocsáthatatlan bűn; azért, a ki netalán ilyes bűnbe esnék, sikertelen intés és megfeddés után, a ki pedig törvény és felsőbb rendeletekkel botrányosan daczolna, haladék nélkül elmozdítandó. 16. Ha a köztanítónak egyszersmind magántanítványai is vannak, akár saját osztályából, akár másból, önkényt értendő, hogy e tekintetben, mint magántanító, mindazon törvények, intézkedések s utasításokat, melyek a magántanítókra nézve fennállanak, lelkiismeretesen s pontosan tartozik teljesíteni. De ha magántanítványai nem lennének is, köteles a magántanítói utasításokkal megismerkedni, hogy azoknak ellenőrzését eszközölhesse, s némely, azokban tán részlete-

sebben adott újmutatásokat a gyermekekkel okszerű bánásmódról maga is felhasználhassa.

A tanítás és fegyelem körüli kötelességek. 17. Ha a vezetőben elég ösmeret, képzettség és úgyszeretet nincs, nem vezetheti biztosan a reábizottakat. Ebből folyólag lelkiismeretes kötelessége a köztanítónak, hogy ismereteit naponként szaporítsa, egész úgyszeretettel foglalkozzék tanítványai értelmi és erkölcsi fejítésével, és ne csak kitöltse a tanórákat, hanem be is töltsse, ne higyje, hogy az órák megadásával bevégezze minden teendőit. Kötelessége jelesen mindig előre elkészülni a tanítandókra, s úgy viselnie magát, hogy a tanítás szeretése, a tanítmány iránti érdekeltsége mindenből kitünjék. Tehát a becsengetésre azonnal osztályába megy, az órát pontosan kitarlja, de mások óráját sem veszi el, tanítványait szép rendben bocsátja ki, és a szünpercek alatt is szemmel tartja. De a tanórát is betölti élénk fölkerdezéssel, tanmódszerű előadással, megértetéssel, a tanuláskedv felköltésével, a fegyelem ébrentartásával; s köteles becsületet, jó hirt keresni avval, hogy tanítványai nagyobb részét minden ismeretben elévitte, s talán némely elébb hanyag tanulót is megnyerte a szorgalomnak. 18. Mivel a tanuló azon tanító alatt, kit szeret, jó kedvvel is tanul, mig ellenesetben a tanított tárgyat is megunja: kötelessége a köztanítónak magát tanítványaival nyájassága, szivessége által megkedveltetni, a nélkül, hogy szükséges tekintélyéből s a hiba iránti igazságos szigorából lehangyna valamit. Különös gondot és gyöngédséget kell főleg az új, kis gyermekekre fordítania és a magántanítókkal is fordíttatnia: mert ezen kezdő tanulók rendesen félve jönnek a tanodába, s tán most vannak először távol szülőiktől és tán szilaj nagyobb gyerekek közt, s az ilyenkor rajtok történhető kedvetlenség könnyen elidegenítené a tanodától. Az ilyen új fiut tehát bizzák egy-egy ügyesebb tanuló-társra, hogy őrizze mások bántásaitól; magok is gyöngéden, atyailag bánjanak vele, leczkéje nem tudásáért ne pirogassák, mig belé nem szoktatták a tanulásba.

19. A tanítás alatti csendet, jó rendet és figyelmezést osztályában magának a köztanítónak kell fentartania. És ez a lelkes, buzgó s tanítványait szerető tanítónak sikerül is, kivált ha még a következő újmutatásokra is tekintettel lesz: a) Rendkívül sok függ attól, ha a tanterem czélszerűen van berendezve: elég tágas és világos, a padok kellő magasak és távolságaik, ha a tanulók nem ülnek igen szűken, holmijöknek külön rekeszők van; nem sűt szemökbe vakító fény vagy félhomály nem ingerli azok megeröltetésére, ha a tanító könnyen és minden oldalról áttekintheti őket stb. De a hol

ilyen, a rendre és csendre nagy befolyású intézkedés nem lenne, a köztanító mesterséggel eszközölni a jó rendet; névszerint minden gyermeknek és tanszereinek mutasson határozott helyet, mely engedélye nélkül el nem hagyható; maga is, bár sokszor a gyermekek közt kell mozognia, választ bizonyos helyet, honnan minden gyermeket láthasson, és közelébe nem a tán érettebb és bizalmasb, hanem a gyengébb és kevésbé megbízható tanulók ültetendők.

b) Ha nemcsak szeretettel csüng a tárgyon, a mit tanít, hanem úgy tudja azt könyv nélkül, hogy emléjéből folytonosan és élénken kérdezhesen, és szeme mégis mindig tanítványain lehessen. Ha általán érdekfeszítő kérdéseit ügyesen tudja az egész osztályhoz úgy intézni, hogy senki se legyen biztos: «mikor felel», ha az alsóbb osztályokban a felelettel kész tanulókkal ujjokat tartatja fel, s a téves feleleteket ezekkel javíttatja ki, ha a két első elemi osztályban a kétháromszor felmondottat karban is felmondatja; ha azt, a mit a gyermek botorkálva kitalálgatott s egyszer jól elmondott, még egyszer jól elmondatja a legtisztább eszű és figyelmesebb gyermekkel s aztán egy gyengébb figyelművel is.

c) Hogyha mindezek mellett akadna gyermek, ki a csendet zavarná, nem figyelne, a tanító merően reá néz, vagy megszólítja, atyai, de hathatós tekintélyes hangon; ha pedig pajzanságból zavarná a csendet, azt rögtön fenýítse meg kiállítással, külön ültetéssel stb.

20. Az elébbi számban adott utasítás pontos megtartása mellett sem kerülheti el a köztanító, hogy vagy egy tanítványa figyelmetlen, hanyag és korhely ne legyen, szükség tehát tájékozni magát: hogyan gyógyítható a figyelmetlenség, hogyan a hanyagság és korhelység? A figyelmetlenségnek különböző okai lehetnek: a figyelő tehetség hiánya, gyenge volta, szórakozottság, vásottság.

a) A figyelő tehetség hiánya. A kezdő tanulóra nézve mindaz, a mi a tanuláshoz tartozik, sem mint eszme, sem mint jegy (szó) elméjében nem létezik; tehát nem figyelhet, nincs még előtehetség képződve, alap vetve. Így van a dolog a többi osztályokban is minden új tárggyal. Ezért kell hát a kezdő tanulóknál mindenekelőtt érdekeltséget költeni az (elébb kedvesebb) tárgyak iránt, kellemessé, érdekessé tenni a tanulást, míg figyelmét megalapítottuk; ezért kell azután is minden új tárgyra több időt fordítani, azt minden oldalról felfogatni s csak fokozatosan haladni. Ily a figyelemre hátrányos állapot az is, mikor a tanuló osztálya tantárgyait nem bírja meg; az ilyen figyelmetlen tanuló leviendő alsóbb osztályba. Ha különben megbírják az osztályt, csak némely tárgyakra nincs elég figyelő tehetségök: azt lassans s

több oldalról ismétlő tanítással kell kifejtetni; ha pedig csak 3—4 gyermekkel volna baj, ez hasonló módon, de külön tanítással orvoslandó.

b) Némely gyermeknek oly gyenge a figyelme, hogy a mit e perczen jól elmond, 3—4 percz múlva, egyébbel nem foglalkozva is, alig tudja. Az ilyennél sem elég erős az alap, de nem hiányzik merőben: csak erősíteni kell. Ezt pedig ugyanazon tárgynak gyakori és sok oldalú ismétlése és lassú tanítás által érhetjük el; a mi hasonlólag külön tanítást igényel egyedül, legfőlebb másodmagával. Czélszerű az ilyent egy jobb gyermek mellé adni, ki vele correpetáljon.

c) Figyelmetlen a gyermek szórakozottságból, esze t. i. egyéb, neki kedvesebb, reá élénkebb benyomást tevő tárgyakon kalandoz. Ezt a hibát sokszor a szülői háztól hozzák a gyermekek, sokszor maga a tanító külseje, mozdulata, beszédmódja ad alkalmat reá, a gyermek személyét a tárgyról önszemélyére vonván, pld. egy rosszul kötött nyakravaló, gombhiány, vállvonítás, tollaljászás, szakadozott előadás, bizonyos szók ismétlése stb. elszórják a figyelmet. Néha még a tanteremben levő tárgyak is (falra függő állat-, növény-, térképek, olvasótáblák, koszorúk legioja némely óvodák- és elemi tanodákban) elszórólag hatnak. Mindezek ellen sikerrel dolgozunk, ha élénk benyomásokat idézünk elé lelkökben, mely a zavaró tárgyak benyomását legyőzi, pl. rögtöni megállás, emelkedő vagy lassudó hang, éles tekintet, kérdés stb. Leczkézések, büntetések ilyenkor új thémául szolgálnának a többi gyermekek elszórására. Végre és főleg, ha oly kedvessé vagy kedvesebbé tesszük a tárgyat, mint a milyen a szórakozás tárgya, és ezt kivált a tanuláshoz folytonos sikerítése által. Tehát gyakran szólítjuk, vele tanulunk legelőbb, s a többieket vele taníttatjuk. Ha ez nem segítne, legalább egy nyári szünidőn külön-tanítóval kell egyedül tanulnia. Hogy a figyelmesek ily szórakozottakká ne legyenek, míg a gyengébbekkel érteti a tanító azt, mit a jobbak már megértettek, el kell foglalni őket iratással vagy rájuk bízni az értetést, igazíttatni ki a felelő hibáit stb.

d) Vannak oly eleven, izgékony gyermekek, kik csendesén ülni nem tudnak, s ezért nem figyelnek. Ha ezek az *a)*, *b)*, *c)* pontok valamelyikébe is nem tartoznak, csak az elevenességgel van baj. Az ilyeket, ha tudják a figyelés tárgyát, míg kisebbek, kiküldi szellőzködni, ha nagyobbak, czélszerűleg elfoglalja, szemét folyvást rajtok tartja, magához közel ülteti, osztálykönyvbe írja stb.

22. A korhelység, hanyagság gyógyítása. A korhelység vagy a tanoda kerülésében, vagy semmit nem tevésben, vagy játékos-ságban áll. *a)* Tanoda-kerülés. Ha a gyermekkel gyöngéden bántik a

tanító, pontosan jár be a tanórára, érdekesen tanít, s az osztályon kívül is ügyelet alatt van: a gyermek tanoda-kerülővé nem lesz, sőt örömmel jár fel oda. De a leggyöngédebb bánású tanító keze alá is jut vagy egy gyermek, ki otthon vagy más tanodában megszokta a tekergést. Az ilyen gyermeket többször szólítja meg a tanító; ha tudott, elégülését észrevehetőleg nyilvánítja, ha nem tudott, gyöngéden figyelmezteti, hogy az ő kára, de különben nem bántja, míg megszokja a tanodát... Ha helyt lakó szülők gyermeke, egyet kell értenie a szülőkkel, az első mulasztást tudtul adni, s az osztályba csak akkor bocsátni be, ha szülője a tanvezető tanárt a gyermek előtt kérte meg erre. A tanvezető megkívánja a szülőtől, hogy otthon fenytse is meg, hadd érezze meg a gyermek, hogy neki jobb a tanodában. Ha vidéki az ilyen tanoda-kerülő tanuló, a magántanító pótolja a szülők helyét, az alkalmat elzárja a tekergéstől, bőjtölteti, s az újból bejárás engedélyét a tanvezető tanártól előtte fogja megnyerni; de egyébbel nem fenytí, hanem igyekszik vele a tanulást megkedveltetni. Néha a gyermek a fenytítés miatt vagy ettől fészében szokik haza. Ilyenkor értesítse a köztanító a tanvezető tanárt, a magántanító a szülőket, tudatván az elszökés okát is. Az ilyen szökevényt az osztályba, a tanvezető engedélye nélkül befogadni nem szabad, ki megkívánja, hogy otthon is keményen megfenytítsék. A tanító szelid és gyöngéd bánásmódja, az osztály tanuló szelleme az ilyen gyermekeket is csakhamar megnyeri a tanodának. *b)* A télen-ség, semmit nem tevés. A korhelység, hanyagság sokszor a semmit nem tevésben, még a játék kerülésében is áll. Ilyenkor testi, vér-mérséki a baj vagy sok evés; tehát azokat kell gyógyítani. *c)* A játé-kosság. Gyakoribb eset, hogy a játék túlságos szeretete miatt hanyag a gyermek. Az ilyent mindaddig nem kell játszásra engedni, míg teendőit el nem végezte, s ezen felül abban kell járnia a magán-tanítóval együtt, hogy a gyermek a tanulást úgy szeresse, mint a játszást; miként a jobb tanulóknál látni, kik egész erélyvel tanulnak, mikor a többiek mellettök játszanak.

23. A köztanítónak egyik lélekben járó kötelessége, hogy a tanulást tanítványaival megkedveltesse. De miként lehet a tanulást megkedveltetni? Erre egyik felelet: nem kell a tanulóban az étvágyhoz hasonlólag eléálló tudvágyat elrontani; másik, hogy azt ténylegesen is nevelni kell. Elronthatja pedig a gyermek tudvágyát: *a)* ha oly osztályban tartja a tanulót, melyet még nem bír meg; kötelessége tehát ezt a tanvezető tanár megegyezésével orvosolni, s alsóbb osztályba tételét kieszközölni; *b)* ha a köztanító nem tanít-

ványai középtehetségéhez mérve hagy fel, azt több oldalú ismétléssel igazi tudássá képezve, hanem a külterjben keresi érdemét, s tán a következő osztály pensumából is tanít. Köteles tehát egy-egy órára többet nem adni fel, mint a mennyit a középtehetségűek megbírnak, a kitünőbbeket magánszorgalommal foglalván el; c) ha órájára későn menvén be, a leczkét számba nem veszi, s az újat magyarázatlanul hagyja ki; ha egy darabig vagy semmit sem hagy fel, vagy a felhagyottat nem kéri számon, aztán hogy a mulasztást kipótolhassa, tulontúl meghajtja osztályát.

Tényleges módja a tudvágy élesztésének, erősbbítésének, gyógyításának: a tudás örömet szakadatlan éreztetni a tanulóval. A siker öröme a legnehezebbet is könnyűvé teszi, megkedvelteti. Fődolog itt a kellő mérték eltalálása; mert ha a feladat alól van erőnkön, nem elégíti ki az erőt, ha felül van, túlterheli s fájdalmat hagy hátra. Kötelessége hát a köztanítónak: 1. Kitalálni: «mennyit bír meg tanítványainak nagyobb része», csak annyit kell minden órán jól megértetni, kihagyni és számba venni; mert csak így győződhetik meg a tanuló szorgalmáról, csak így tarthatja folytonos érdekeltség és figyelemben, s azon elővigyázattal, hogy ki ne számíthassák tanítványai: «felelnek-e a következő órán vagy nem...» Ki feleletében szorgalmának jelét adja, azzal megelégtetését kell éreztetnie. 2. A nem tudásért nem szabad szidni, korholni vagy épen verni a gyermeket, hanem körülményesen utána kell járnia: «mi lehet oka a leczke nem tudásának», s a szerint, a magántanítóval is egyetértve, fogjon orvosláshoz. Néha azért nem tanul a gyermek, mert a tanuláshoz nem mer hozzáfogni, fél tőle. Ilyenkor a magántanítónak kell együtt tanulni vele, míg a tanulás módját kikaphatta, ezen kívül még egy jobb tanulótársra is bízhatni. Néha tanul a gyermek, de nem fog az esze; ennek vagy a ferde tanulásmód, vagy alaphiány, vagy figyelmetlenség az oka.

A tiszai ág. ev. egyházkerület «Rendezete».

Az evang. gymnasium, mint tudós középiskola, humanistikus elemek- és elvekkkel, de evang. és hazafias szellemben oktatva nevelő és mint ilyen egyszersmind a főiskolára is előkészítő intézet. A gymnasiumnak célja kiválólag a módszeres képzés, fejlesztés, begyakorlás a humanistikus tantárgyak közvetítésével, hogy a növendékekből e képzés folytán öntudatos és józanul gondolkodó, nemes érzületű

és szilárd jellemű emberek érlelődjének. Az alapítás, fentartás és pártfogolás természete szerint van egyházközségi, esperességi, egyházkerületi és vegyes gymnasium.

A teljes vagyis főgymnasium 8 osztályból áll, minden osztály egy évi tanfolyamattal. A teljes gymnasiumokon kívül lehetnek hat- és négy-osztályú gymnasiumok is. A gymn. oktatás rendezésére az alsóbb osztályokban inkább az osztályrendszer, a felsőbbekben a szakrendszer alkalmazandó.

A köteles tantárgyakat és tantervet az egyetemes gyűlés állapítja meg az országos közléptanodai törvény értelmében, valamint az iskolai törvények általános elveit is.

A gymnasiumok berendezéséhez mindenképp előtte szükségesek tágas, tiszta, világos tantermek, alkalmas padokkal, táblákkal s egyéb tanszerekkel kellően felszerelve. Kívánatosak a nyári és téli testgyakorlásra szolgáló alkalmas és kellően felszerelt helyiségek is. Szükségesek a tanárok és tanulók használatára szánt alkalmas könyvtárak és múzeumok, mint a melyek az elméleti tanításnak mellőzhetlen segédeszközei.

Bármelyik gymnasiumban az igazgatón kívül legalább is annyi rendes tanárnak kell lennie, a hány osztályú a gymnasium (8. 6. 4.) s ezen kellő számú rendes tanárok mellett alkalmazhatók rendkívüli vagy segédtanárok is. Rendes tanároknak oly feddhetetlen erkölcsű prot. szakférfiak alkalmazatnak, kik a gymn. 8 osztálynak sikeres bevégezése s az érettségi vizsga letévése után akadémiai vagy tanárképző intézeti oktatásban részesültek, gyakorlati, nevelési ügyességüket behozonyították és végre az illetékes tanárvizsgáló bizottságtól képesítő oklevelet nyertek. A vallástant csakis hitjelölti vizsgát tett egyének adhatják elő, kik is a szentírás szellemében s az ág. h. ev. egyház hitelvei szerint tartoznak azt tanítani. Helyettes, rendkívüli vagy segédtanároknak ideiglenesen vagy próbaévre oly prot. tanárjelöltek és szakférfiak is alkalmazhatók, kik még nem oklevelesek, de ezek, ha több évre megtartatnak, két év leforgása alatt kötelesek a képesítő oklevelet megszerezni. A tanárok választása, évi fizetésük, a tandíjrészlet s más javadalmak és köteleességeknek hivány alakjában való megállapítása a fentartó és kormányzó testület joga. A tanároktól egyenkint és összesen elváratik, hogy mint az emberiség legnemesebb céljaiért együtt működő férfiak, egymás irányában őszinte kartársi szellemet ápoljanak és tanusítsanak, növendékeik testi és lelki javát, erkölcsi és tudományos fejlesztését lelkiismeretesen eszközöljék, főlegbvalóik iránt kellő tisztelettel viseltessenek s az intézet

jó hírnevét fentartani, sőt gyarapítani közös kötelességöknek tartásák. A tanárok fegyelmi ügyeire nézve e rendezetnek törvénykezési része intézkedik. Minden rendes gymn. tanár köteles az egyházkerületi nyugdíj-intézetnek valamelyik osztályába belépni.

A gymn. első osztályába csak oly növendékek vétetnek föl, a kik életüknek 9-dik évét már betöltötték s az elemi iskola 4-dik osztályát sikerrel bevégezték, vagy pedig felvételi vizsgával igazolják, hogy hasonmértvű képzettséggel birnak. A felvételi vizsgától a következő magasabb osztályba a felvétel, illetve az átbocsátás a megelőző osztályról szóló, legalább is elégséges bizonyítvány, illetőleg osztályzat alapján történik. Egyik intézetből a másikba való átmenet rendesen csak a tanév kezdetén történik; ilyen változtatás a tanév folyamában csak fontos okok alapján engedtetik meg, melyeknél megítélésre a felvevő iskolának tanári kara az illetékes bíróság. A magántanulók kötelesek magokat az iskolai év elején valamely nyilvános iskolánál — a hol vizsgát is tenni szándékoznak — bejelenteni és bejegyeztetni. Ha a magántanulók rendes tanulókként valamely nyilvános iskolába akarnak belépni, úgy kötelesek a legközelebb végzett osztályról vagy valamely nyilvános iskola által kiállított hiteles bizonyítványt felmutatni, vagy pedig a választott nyilvános iskolánál az ott szokott díj lefizetése után magánvizsgát tenni. A magánvizsgára jövő magántanulók minden esetben kötelesek hiteles hatósági bizonyítvánnyal igazolni azt, hogy a legközelebb elmúlt évet hol töltötték. Osztályugrás vagy több osztály összevonása rendszerint nem engedhető meg. Haladottabb korú és jeles növendékek számára rendkívüli igazolt körülményeknél fogva, az illető intézet tanári karának ajánlatára a közoktatásügyi minister adhat ily engedélyt a középtanodai országos törvény (1883. t.-cz. 14. §-a) értelmében. Az iskolába lépéskor minden tanuló megkapja az illető iskola törvényeinek egy példányát és köteles magát e törvényekhez alkalmazni, úgy erkölcsi magaviselete, mint tanulása tekintetében. A mely tanuló az iskolai renddel és törvényekkel annyira összeütközésbe jött, hogy az intézetben nem maradhat, az a tanári székek elsőfokú, s a fegyelmi bizottságnak (299. §) másodfokú (megerősítő) ítélete folytán kénytelen az intézetet elhagyni. Enyhébb körülmények között az ítélet elbocsátás (consilium abeundi), súlyosabb esetekben kizáratás alakjában mondatik ki. Ezen utóbbi esetben az ügy az illetékes polgári hatóságnak s a superintendes útján a kormánynak is tudomására hozandó.

Az iskolai év a törvények felolvasásával az összes tanári kar

és tanuló ifjúság jelenlétében ünnepélyesen nyitattik meg az igazgató által. Tart pedig az iskolai év szept. hó elsejétől június hó végéig. Évközben csak karácsonykor és husvétkor van két-két heti szünidő; a nagy szünidő július és augusztus hónapokra esik. Az iskolai év két félévre szakad, télire január hó végéig és nyárra június hó végéig. Az egyházi ünnepeken és vasárnapokon kívül, mely napokon a tanuló ifjúság a nyilvános isteni tiszteleten tanárai vezetése alatt testületileg megjelenni köteles, lehetnek az egyes intézeteknek helyi érdekű külön ünnepei, vagy sajátos iskolai ünnepélyei. De kivétel nélkül minden ev. gymnasium tanári kara kötelezve van arra, hogy az intézetbeli prot. ifjúsággal az iskolai év folyamában ősszel és tavasszal, iskolai előkészülés (*depraecatio*) után az úr asztalához testületileg járuljon.

Minden osztályban, minden növendékkel minden egyes tantárgyból félévenként szigorlat tartandó s az ezen szigorlaton adott felelet a tanulóknak az illető tantárgyakból nyerendő osztályzatára nézve mérvadó. A mely növendék magát ezen szigorlatok alól kivonja, kivéve a betegeket és igazolt rendkívüli eseteket, az félévét veszti s ha mulasztását nem pótolja, magasabb osztályba nem bocsáttatik. A szigorlatok eredménye nyilvántartott rendes osztályzati táblákba irandó be, következő jelzéssel: 1=jeles, 2=jó, 3=elégseges, 4=elégtelen; az erkölcsi magaviselet tekintetében pedig az osztályzat fokozatai a következők: jó, szabályszerű, kevésbé szabályszerű, rossz. Ezen osztályzati fokozatok és jelzések esetleg az egyetemes tanügyi bizottság ez irányban hozandó határozatához képest módosíthatnak. A főt említett osztályzatosztó szigorlatokon kívül minden tanév nyilvános ünnepélyes zárvizsgával rekesztetik be, melyen (a 289. §-ban említett akadályoztatás kivételével,) szintén minden tanuló megjelenni tartozik. Magasabb osztályba csak oly tanuló bocsátható, a ki a köteles tantárgyak mindenikéből a megelőző osztályban legalább is elégseges osztályzatot nyert. Egy elégtelen osztályzat az illető tanári kar engedélye, kettő pedig az illetékes egyházkerületi hatóság engedélyezése alapján javítható a következő tanév elején, mely javító vizsgáért díj nem jár. Ha a javító vizsgának eredménye ki nem elégitő, avagy ha kettőnél több elégtelen osztályzata van valamely tanulónak, akkor az osztályt ismételni köteles. Az elégtelen osztályzat javítása ugyanazon intézet illetékességéhez tartozik, melyben a tanuló az elégtelen osztályzatba esett. Kivételre e szabály alól csak a superintendens adhat engedélyt.

A gymnasiumi nevelésoktatásnak befejezője az érettségi vizsga s a gymnasiumi tanfolyamot bevégzett ifjaknak ünnepélyes elbocsát-

tatása. Az érettségi vizsgának elnöke vagy maga a *superintendens*, vagy az általa kiküldött helyettes. Az érettségi vizsgát írásbeli és szóbeli. Az írásbeli dolgozatokra az alkalmas tételeket és feladványokat a tanári kar javaslata alapján a *superintendens* tűzi ki. Ezen dolgozatok nemeit s a szóbeli vizsgát tárgyait, továbbá az egyes feleleteknek s dolgozatoknak osztályozására szolgáló osztályzati fokozatokat és ezeknek jelzését, valamint a vizsgát egyéb módozatait is az országos törvényekkel és ezekben gyökerező kormányrendeletekkel egyezően s az egyetemes tanügyi bizottság meghallgatásával az egyetemes gyűlés állapítja meg. Az érettségi vizsgákhoz a vallás- és közoktatásügyi miniszter kormányképviselőt rendel ki, mely okból a *superintendens* az érettségi vizsgát idejét legalább egy hónal előbb a miniszternek bejelenti. A miniszter által kiküldött ezen kormányképviselőt azonban semmiféle rendelkezési jog nem illeti, hanem csak felügyel arra, hogy a törvény intézkedései s az ezeken alapuló miniszteri utasítások megtartassanak. A tanuló rendesen csak azon intézetben teheti le az érettségi vizsgát, melyben a 8-dik osztályt végezte. Más intézetben leteendő érettségi vizsgálatra rendkívüli esetekben csak a közoktatási miniszter adhat engedélyt. Az írásbeli érettségi vizsgálaton megbukott tanuló szóbeli érettségi vizsgálatra nem bocsátható. A ki a szóbeli érettségi vizsgálaton egy tárgyból bukott, az a következő tanév első hetében javító vizsgálatra bocsátható, ellenben az írásbeli vizsgálaton vagy a szóbelin több tárgyból bukott tanuló egy évre visszavetendő. Ezen év leteltével az egész érettségi vizsgát ismételheti. Ha ez alkalommal akár az írásbeli vizsgán, akár a szóbelin több tárgyból bukott, érettségi vizsgálatra többé nem bocsátható. A javító vizsgálaton megbukott, valamint az ismételő vizsgálaton egy tárgyból visszautasított tanuló, a vizsgálatot ezen tárgyból 3 hó eltelte után még egyszer ismételheti.

Az intézet kormányzása. Tanintézetet alapított, vagy azt anyagilag és szellemileg gyámolító evang. vallású testületek és egyének, az intézet tanáraival együtt alkotják a pártfogósági közgyűlést, mint az intézetnek kormányzó hatóságát. E közgyűlés, melynek elnöke az iskolai felügyelő, rendes üléseit az iskolai év elején és végén tartja, ezenkívül rendkívüli ülésre összejön, valahányszor a szükség megkívánja. A közgyűlés teendői: *a)* a helybeli szabályok és gyakorlatok szerint választja az iskolai és a fegyelmi bizottságot, valamint az intézet tisztviselőit és tanárait is; — *b)* öröködik a tanoda jogai fölött, kezeli s lehetőleg gyarapítja annak vagyonát, s ennél fogva egyszersmind számadást vesz az intézet vagyonát közvetlenül kezelő

tisztviselőktől; — *c)* tanácskozik és határoz az iskolának felszerelése, netaláni építkezések, javítások s egyéb szükséges teendők fölött; — *d)* az iskolák autonóm jogai fölött őrködik; — *e)* képviselőket küld a felsőbb egyházi közgyűlésekre s ezeket utasítással látja el, mely képviselők szavazati jogának gyakorlására nézve a 90., 115., 117. §§. mérvadók; — *f)* szavaz a felsőbb egyházi tisztviselők választásánál a 97-dik, illetve 124. és 136. §§. értelmében; — *g)* megállapítja a tanulók által teljesítendő fizetéseket s az egyetemes gyűlés idevágó határozatai alapján megalkotja a részletes iskolai törvényeket; — *h)* érintkezik a felsőbb egyházi hatóságokkal.

Az iskolai tanács oly állandó választmány, melynek elnöke a felügyelő, tagjai pedig az intézet tisztviselői, egy helybeli lelkész s továbbá azok, a kiket a közgyűlés 3 évenként és pedig egyenlő számban a pártfogók és tanárok közül beválaszt; összehívja az igazgatóval egyetértve a felügyelő s összeül mindannyiszor, a hányszor a fölmerülő szükség megkívánja. Az iskolai tanács hatásköre és teendői a következők: *a)* tanácskozik az intézet anyagi és szellemi java előmozdításának módjai fölött, s azokra vonatkozó javaslatait a közgyűléshez fölterjeszti, mely azok fölött véglegesen határoz; — *b)* éber figyelemmel kíséri az iskolai év folyamában fölmerülő nevezetesebb mozzanatokat és előforduló fontosabb eseményeket s a hol a szükség kívánja, intézkedik; — *c)* kezeli az intézetnek vagyonát a rendszabályok értelmében, megszámloltatja az intézet pénzkezelő közegeit s évenként jelentést tesz a közgyűlésnek; — *d)* kiváló gondot fordít az iskolai épületeknek épségben tartására, ha kell javítására s azoknak tűzkár ellen az egyházkerületi határozat értelmében való rendes biztosítására.

Fegyelmi bizottság. A pártfogósági közgyűlés minden tanév elején fegyelmi bizottságot választ, mely, mint másod- és legfőbb fokú fegyelmi hatóság, ítél a tanulóknak fontosabb fegyelmi ügyeiben, miután ezen ügyeket hozzá elsőfokú elintézés után a tanári szék fölterjesztette, mely, hazaellenes vétségek esetében, még az elsőfokú ítélet meghozatala előtt jelentést tartozik tenni az egyházkerületi elnökséghez. A fegyelmi bizottság elnöke a tanodai felügyelő; az elsőfokú ítélet meghozatalában részt vett tanárok csak mint előadók vehetnek részt üléseiben.

A felügyelő az iskolai közgyűlés által 6 évre választatik, de ezen idő leteltével újra választható. Az iskolák történelmi fejlődése szerint lehet az iskolának helybeli felügyelőjén kívül vidéki, nevezetesen esperességi vagy kerületi felügyelője is. Ha ez utóbbi a párt-

fogósági köz vagy az iskolai tanácsi ülésen jelen van, akkor ő elnököl. A felügyelő hatásköre a következő: *a)* összehívja az igazgatóval egyetértve a pártfogósági közgyűlést s annak tanácskozmányait mint elnök vezeti s a jegyzőkönyvet aláírja; — *b)* öröködik a fölött, hogy a gyűlési határozatok végrehajtassanak s minden intézeti tisztviselő az elvállalt teendőket pontosan teljesítse; — *c)* elkészíti és aláírja a tanárok híványait; — *d)* ő a békés közvetítő a netalán támadott panaszoknál és surlódásoknál magok a tanárok, vagy a tanárok és az igazgató között; — *e)* intézőleg részt vesz a közgyűlés által határozott iskolai ünnepélyeknél s látogatja a közvizsgákat; — *f)* kifelé ő az intézetnek közvetlen képviselője; — *g)* elnöke az iskolai tanácsnak és a fegyelmi bizottságnak.

Az igazgató az illető intézet pártfogósági közgyűlése által az intézet rendes tanárainak sorából meghatározott időre választatik titkos szavazattal. A megválasztott, ha e hivatalt a közvetlenül megelőző időben nem viselte, az igazgatóságot elfogadni köteles. Az igazgató főteendői: *a)* a jelentkező tanulókat fölveszi, beírja, illetve azok fölvételi (279. §.) s javító (292. §.) vizsgái iránt intézkedik; — *b)* a tandíjat s a tanulók által egyéb fizetendő rendes iskolai fizetéseket beszedi s a közpénztárba beszolgáltatja; — *c)* ő a tanügynek őre, az általános fegyelem kezelője, általában az iskolai törvények s felsőbb rendeletek végrehajtója; *d)* ő a tanári széknek és értekezletnek elnöke; — *e)* az iskolai bizonyítványokat kellően fölszerelve s az iskola pecsétjével ellátva kiadja; — *f)* az összes tanári kart fegyelmi ügyekben a fölmerülő szükséghez képest, didaktikai ügyekben pedig havonként egyszer értekezletre hívja össze, melyen ő elnököl s melyről jegyzőkönyv vezetetik; — *g)* joga van az osztályokat koronkint meglátogatni, részt vesz különösen a félévi vizsgákon, hogy így a növendékekkel s tanulásuk eredményével személyesen is megismerkedjék s hiányokat tapasztalva, azoknak megszüntetéséről tapintatosan intézkedjék; — *h)* érintkezik tanügyekben a felsőbb hatóságokkal. (A tiszai ág. ev. egyházkerület 1883. évi «Rendezetének» 264—305. §§-ai.)

Az unitárius középiskolák rendszabályai.

Az unitáriusok egyházi főtanácsának 1883-ban 39. sz. alatt kelt felhatalmazása nyomán az egyházi képviselőtanács az iskolai törvényeket és szabályokat kibővítvén, 1885. évi 118. t. ü. számú végzésével következő szerkezetben állapította meg, tekintettel lévén a középiskolákról szóló 1883. évi XXX. t.-cikkre. A felvétel szeptember hó 1-től 10-ig tart; az azután jelentkezők az iskolai igazgatóság által vétetnek fel. A tanoda felsőbb osztályaiba belépendő tanuló bizonyítványaival személyesen, a gyermek szülői, gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében tartozik az igazgató-tanárnál jelentkezni. A gymnasiumi I. osztályba csak oly növendékek vétetnek fel, kik életök kilencedik évét már betöltötték és vagy arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolai bizonyítványt mutatnak elő, vagy fölvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű képzettséggel bírnak. (Közép iskolai törvény 10. §.) *a*) Más nyilvános középtanodából átlépni kívánók előbbi intézetüktől nyert bizonyítvánnyal tartoznak igazolni, hogy a megelőző osztályt minden rendes tantárgyból legalább is elégséges sikerrel végezték. (K. i. t. 12. §.) *b*) Azon tanulók, kik más középtanodából kívánnak fölvétetni, de az unit. isk. előző osztálya rendes tantárgyainak valamelyikét ott nem tanulták, csak azon esetben vétetnek fel, ha előbb ezen tantárgyból sikeres vizsgálatot tesznek. *c*) A reál- vagy polgári iskolából átlépni akarók kötelesek fölvételi vizsgálatot tenni. (K. isk. t. 12. §.) *d*) Egyik tanintézetből a másikba átlépés rendszeren csak a tanév kezdetén történhetik. Évközben más intézetből jövő tanuló, az iskolai igazgatóság határozata alapján, csak a változtatás okainak igazolása mellett vehető föl. A fölvételt megtagadó határozat ellen az F. K. T.-hoz lehet folyamodni. (K. isk. t. 13. §.) *e*) Az elégtelen osztályzatú bizonyítvánnyal jelentkezők nem vétetnek föl. A más tanintézetből jött felsőbb osztályú tanulók kérelmét az iskolai igazgatóság látja el. (5. A papnevelő intézetbe fölvételre jelentkezők fölvétetnek érettségi bizonyítványuk alapján, melyet kötelesek az iskolai igazgatónak a fölvételkor beadni.)

A tanulók következőleg osztályoztatnak: *a*) Alosztályúak (gyermek) az elemi osztályok s az öt alsóbb gymnasialis osztály növendékei. *b*) Felosztályúak (deakok) a VI., VII. és VIII. gymnasialis osztálybeliek. *c*) Papnövendékek (theologusok) a hittan hallgatók. *d*) Papjelöltek, a kik a hittani tanfolyamot végezték és papi szigorlatot

tettek. Az al- és felosztályúak lehetnek: *a)* Rendes tanulók, kik a tanodai lecke-órákra szabályszerűen eljárni köteleztetnek. *b)* Magántanulók, kik engedélyt nyernek arra, hogy a tantárgyakat a fennálló tanrendszer szerint tanulják, azonban a közoktatási órákon való megjelenés alól fölmentetnek. *c)* Rendkívüli tanulók, kik egy vagy más tantárgyat tanulni nem kívánnak.

A felosztályúak: *a)* Egyenruhások, (Togatus), a kik ilyeneknek iratják be magukat. *b)* Nem egyenruhások, (Secundanus). Az egyenruhás tanuló köteles fekete ruhát viselni. Az egyenruhás tanuló iskolai törvényszéken, előjárói, tanárai és az igazgatóság előtt, közvizsgálatokon, iskolai ünnepélyeken, templomban, temetésen csakis ebben jelenhetik meg. E szabály ellen vétő első esetben megintetik, második esetben 20 krra büntetetik. Ugyanazon évben történt háromszori büntetés után neve az egyenruhások közül kitöröltetik. Az egyenruhás tanuló tartozik az iskolában, mikor kirendelik, könyörögni, prédikálni, orálni, énekvezér lenni; az iskolán kívül a kolozsvári eklezsiában az isteni tisztelet tartása körül most szokásban lévő vagy ezután szükségessé válható szolgálatokat teljesíteni, temetésekre megjelenni, nyári deákságot elvállalni, ünnepi követségbe (legatióba) menni. Ezeken kívül a VI. gymnasialis osztálybeliek kötelesek egyháztanácsai s más gyűléseket összehíni, könyöröltes temetésekre menni. Ez ellen vétő VI. osztálybeli tanuló 20 krra büntetetik. Az egyenruhások javadalmai: egyházi hivatalnokok közülök tétetnek, osztalékot (divisio) s egyéb pénzbeli javadalmakat kapnak, ünnepi követségekbe küldetnek, magán- és köztanítóságot vihetnek; iskolai hivatalra, szobagazdaságra alkalmaztathatnak; ágyhelyhez mások felett joguk van s az ágyhelyért csak féldíjt fizetnek. A nem egyenruhás tanulók kötelesek szónoklati gyakorlatokon (oratió) beszédet tartani; kötelesek a tiszteletbeli temetéseken megjelenni. Testületileg, ünnepélyeknél, illő ruhában jelennek meg. A nem egyenruhások az igazgatóság beleegyezésével átléphetnek az egyenruhások közé; ha pedig a gymnasialis tanfolyam bevégeztével a papnöveldebe akarnak lépni, ezt csak az E. K. Tanács beleegyezésével tehetik.

Az iskolai év szeptember hó 1-ső napján kezdődik, június hó utolsó napján végződik és három időszakra oszlik, úgy, hogy az első időszak karácsonyig, a második husvétig, a harmadik pedig a tanév végéig tart. A két első időszak mindenkinek végén mindegyik tanuló «Tudósítót» kap, melyben előmenetele általánosan jelezve, magaviselete, igazolt és nem igazolt mulasztási óráinak száma ki vannak téve. A Tudósítót a szülő, gyám vagy megbízott aláírása után a

tanulók az osztályfőnöknek beadni kötelesek. A nyilvános vizsgálatok alkalmával minden tanuló osztályzatot nyer. A két havi (júl—aug.) nagy szünidőn kívül van még szünidő: szüretkor 10 nap, karácsonykor két hét, husvétkor két hét, pünkösdkor két hét. Ezeken kívül az iskolai igazgatóság az első félévi vizsgálatok után belátása szerint szünnapokat engedélyezhet és alkalmilag fél vagy egész napi szünidőket adhat. Ki a városról az engedélyezett szünidőn túl kimarad, vagy a szorgalomszaknak kezdetéül kiszabott időre elfogadható ok nélkül meg nem jelenik, minden mulasztása úgy tudatik be, mintha az iskolában lett volna. Ki 15 nap mulva sem jelenik meg, sem kimaradásáról az igazgató-tanárnál indokolt jelentést nem teszen, kilépettnek tekintetik, s csak az iskolai igazgatóság veheti vissza. Tanulónak a városról az igazgató-tanár engedélye nélkül, melyet az iskolai főnöknel bemutatni és bejegyezni tartozik, szorgalomszak alatt eltávozni nem szabad. A szünidőkre eltávozó távozását és visszajövetelét az iskolai főnöknel bejegyezni tartozik.

Az E. K. tanács által magántanítóságra vagy egyházi szolgálatra ideiglenesen kibocsátott felosztályú tanulók, papnövendékek és papjelöltek a tanoda tagjainak tekintetnek, s a törvények illető határozványai rájuk nézve távollétökben is kötelezők; ehhez képest a közvizsgákra megjelenni, írásbeli dolgozataikat kellő időben az illető tanárnak beszolgáltatni kötelesek stb. Az E. K. tanács által adott kibocsátási engedély csak azon évre lévén érvényes, az illető minden iskolai év elején az engedélyt újból kieszközölni köteles.

A főiskola épületében lakásra csak a rendes tanulóknak van igényük, mire a következő sorban tarthatnak számot: a) A papjelöltek és papnövendékek; b) Az egyenruhás, és az unit. vallást követő nem egyenruhás felosztálybeli tanulók; c) Unitárius vallású alosztálybeliek. Nem unitárius vallású tanulók csak abban az esetben kapnak ágyhelyet az iskolában, ha a fenn elősorolt jogosultak elhelyezése után még hely marad, akkor is először az alosztályúak s azután a többiek. A ki az iskolában kíván lakni, köteles szeptember hó három első napján az igazgatónál ez iránt folyamodni. A kik a beálló iskolai évre az iskolai díjak befizetéséről az igazgató előtt az iskolafőnök nyugtáját be nem mutatják, ha különben igényük volna is, ágyhelyet nem kapnak. Az igazgató-tanár a folyamodókat az egyes lakszobákba beosztja, mely beosztással mindenki köteles megelégedni. Az egyik lakszobából a másikba átköltözni vagy az iskolából kiköltözni csak az igazgató engedelmével lehet. Azonban fegyelmi és egészségi szempontokból az igazgató év folytán is tehet változtatást. Lakását enge-

delem nélkül változtató büntetése a rendelt ágyhely árának kétszeres megfizetése mellett előbbi helyére visszamenetel, vagy az iskolából kiköltözés. Oly tanulók, kik az iskolában ágyhelyet nem kaphatnak, mint bejárók szintén beosztatnak a lakszobákba, s szállásaikat kötelesek az igazgató-tanárnak bejelenteni. Kapuzárás után az iskolában maradni, benn nem lakónak, nem szabad. Az igazgató-tanár az egyenruhások közül minden szobába rendel egy szobagazdát (hospes), ki is a szobának kellő tisztaságban és jó rendben tartásáért, lakársainak szobai élete s magaviseletéért annyira felelős, hogy minden előfordulható s általa sem előleges intéssel el nem távolított, sem utólagosan az igazgatónál vagy iskolai törvényszéknél fel nem jelentett vagy elnézett rend- és törvényteleniségekért ő maga is mint bűntárs tekintetik. Minden szobagazda köteles a szoba gazdasági ügyeit számadás mellett intézni; a szobájában lévő betegekről az igazgatót azonnal értesíteni; valamint azt is jelenteni, ha valaki hír nélkül eltávozik. Hivatalának meg nem felelő gazdát első esetben az igazgató megintí, másodikban leteszi. A lakszobában idegennek az igazgató tudta nélkül tartózkodást, hálást engedni szorosan tiltatik. Ezen szabály megsértéseért a szoba minden lakója egyformán felelős. Minden szobát az iskolai főnök, az iskolai év elején leltár mellett ad át a szobagazdának, ki a szobában történendő károsításokról év végén az iskolai főnöknek teendő számbaadásnál felelős.

Polgári viszonyaira, úgy a köztörvények szerint büntetés alá eső tetteire nézve minden tanuló a köz hatóságok alatt áll. A polgári felsőség, az egyházi előjáróság, iskolai esküdszék iránt tisztelettel viseltetni, azok rendeleteinek engedelmeskedni minden tanuló köteles. Ellenkező esetben fokozatos büntetést szenved. Egymás iránt viseltessenek a tanulók barátsággal, művelt ifjakhoz illő szelidséggel. Egymást se szóval, se tettel meg ne sértsék, vett sérelmeiket nem önhatalom, hanem a maga útján orvosolják: gyermekekkel szemben a tanítóknál, iskolai főnöknél; felsőztálybeliek ellenében pedig az igazgató-tanárnál vagy az iskolai törvényszék útján. A ki tanulótársát rossz tettere csábítja, fokozatos büntetést szenved. Idegenekkel szemben magát minden tanuló illendőleg viselje. Ha valamelyik tanuló idegen által megsértve érzi magát, szenvedett sérelmét jelentse azonnal az igazgató-tanárnak, s várja be, míg az iskolai igazgatóság számára elégtételt eszközöl. Az iskola folyosóján, a kapuban, vagy az iskola előtt, akár egyedül, akár csoportban állni, ablakba kikönyökölni, nyitott ablaknál énekelni vagy zenélni, az ablakból az utcára leszólni, valamit kidobni, az iskolában zajt ütni, közórákra menetel és onnan kijövetel alkalmával

vagy bárhol az iskolában kiabálni nem szabad. A ki ezek ellen vét elsőfokú büntetés alá esik. Kártyázni egyáltalában, vagy bármennemű játékot is pénzben játszani, tiltva van. Pénzben játszás akár az iskolában, akár a városon első esetben másod-, második esetben harmadfokú büntetéssel sújtatik. A kávé- és sörházak, korcsmák, s erkölcs- és jellemrontó helyekre menetel szorosan tiltatik. Ez ellen vétő első esetben intést, másodikban másodfokú elzárást, újabb esetben harmadfokú büntetést kap. Színházba, tisztességes köz- és magán-bálokba az igazgatótól nyert engedéllyel szabad menni, ki erre belátása szerint adja vagy tagadja meg az engedélyt. Ki hír nélkül elmegy, 1 frt, ki megtagadott engedély ellenére megy el, 2 forint büntetést kap; ismétlés esetében harmadfokú büntetés alá esik. A ki gunyáját, könyvét stb. eladja vagy zálogházba teszi, II. fokozatú büntetésként elzáratik s ha ösztöndíjat élvez, ettől megfosztatik. Ki magát a leczkén vagy általában a törvényes alkalmaknál illetlenül viseli, a kellő figyelmet és csendet zavarja, másodfokú büntetés alá esik.

Templomba vagy temetésre menéskor köteles mindenki úgy készen lenni, hogy második esengetéskor azonnal indulhasson, és pedig páros rendben, magával vivén az énekes könyvet. Midőn az alosztályúak is templomba vagy temetésre mennek, az illető osztálytanítók vagy osztályfőnökök mellettök meúvén, ügyeljenek rájok, s a templomban velök egy székre üljenek. A felosztályúak közül egyeseket betegségért és más fontos okból esetről esetre az igazgató fölmenthet a templomba- és temetésre menés alól a téli időszak alatt. A papjelöltek és papnövéndékek kötelesek az alosztályúaknak októbertől május hónapig az iskolában arra kijelölt teremben rendre isteni tiszteletet tartani. Vasárnap kétszer, valamint a bünbánati hetek három utolsó napján reggel és este, az egész felosztályú unitárius ifjúság köteles templomba menni s ott kijelölt helyen ülni. Minden egyes templomozás-mulasztás büntetése 20 krajczár. Nyári deák-templom és temetési-mulasztásának büntetése 1 frt. Hétköznapiokra az iskolai főnök jelöl ki sor szerint az egyenruhások közül hetenkint kettőt, kik kötelesek naponként a templomozás alkalmával maga idejében megjelenni, ott énekelni, számot rakni s szükség esetén könyörögni. A karzatra csak a számrakónak s a kántor által felhivottaknak szabad menni. Sátoros ünnepek harmadnapján délelött, többi napján délután és vasárnaponként délután a főnök kijelölésére, az igazgató helybenhagyásával, a papjelöltek és papnövéndékek végzik a papi teendőket, előre bemutatván az elmondandó prédikációt az illető papnak. A kik papi szigorlatot tettek, azok a bemutatási kötelezettség alól fölmen-

tetnek. A ki a prédikálást vagy könyörgést, melynek teljesítésére a főnök kirendelte, — az igazgatótól csak nagyfontosságú okok miatt nyelendő engedély nélkül — más által végezteti, másodfokú büntetéssel fenytetik. Rendkívüli esetekben a püspök rendelkezése bármelyik egyenruhás ifjú köteles prédikálni. Hetenként prédikálási gyakorlat tartatik az iskolában a hittani tanár vezetése mellett. Ily gyakorlatokat csak az egyenruhás felosztályúak tartanak sor szerint, kiknek egyenként az iskolai főnök előre kijelöli a napot, valamint a vezető hittanár a szent leczkét. Az igazgató-tanár vezetése alatt hetenként szónoklati gyakorlat (oratio) tartatik, melyre minden papjelölt, papnövendék és felosztálybeli tanuló tartozik megjelenni. Ki ezeken meg nem jelenik, első esetben 10, második esetben 20, harmadik esetben 30 krt fizet. A többi esetért másodfokú büntetés alá esik. A fokozás az iskolai év kezdetétől számittatik. Minden nap reggeli fél hat órakor az iskolában könyörgés tartatik, melyen az iskolában lakók — az alosztályúak kivételével — illedelmesen felöltözve, megjelenni tartoznak. A könyörgést és énekvezérlést a főnök által erre kijelölt egyenruhások végzik. Ki meg nem jelenik, első esetben 10, második esetben 20, harmadik esetben 30 krt fizet. A fokozás az iskolai félév kezdetétől számittatik. A kirendelt könyörgő, szónokló, próbapredikáló és templomjáró elő nem állása esetében, 1 frtra büntetetik. Templomban nem predikáló másodfokú büntetés alá esik. A templomban elkövetett minden oly rendetlenség, mely többek figyelmét magára vonja, másodfokú; oly botrány, mely a hallgatóság figyelmét is magára vonja, harmadfokú büntetés alá esik. Az ünnepi szolgálatokra s a jóttevők megkeresésére kiküldöttek mind törvényszerű öltözködésük, mind általában az illedelem szabályaihoz alkalmazkodásuk által úgy viseljék magukat, hogy botrányozásra okot ne adjanak. Ellenkező esetben fokozatos büntetés alá esnek. A nyári szünidő alatt az iskolai igazgatóság által, ha lehetséges, a papnövelde tagjai közül kijelölendő négy úgynevezett nyári deák teljesíti a vallásos szolgálat körüli köteleességeket, az ekklezsia által megállapított díjért. A nyári deáknak kijelölt tartozik a kinevezést elfogadni, s a vallásos érzület mellett az iskola épületére felvigyázni, gyűléseket hívni és a hivatalos irásokat teljesíteni.

A tanulásról. a) Minden tanuló köteles a tantárgyakat az Egyh. Főtanács által megállapított vagy ezután megállapítandó tanterv szerint tanulni. Ki az e szerint előadott tudományok közül csak egyből is kellő érdemjegyet nem kap, följebb nem bocsáttatik. b) A rendes tantárgyaknak tanulása alól fölmentésnek nincs helye, kivéve

testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat (tornászat), a mértani rajz (technikai része) és a szépírás tanulása alól. (K. isk. t. 5. §.)

c) A fölmentést az iskolai igazgatóság fölterjesztésére az E. K. Tanács adja meg. (K. isk. t. 5. §.) Osztályok összevonását, azaz egy év alatt két osztálynak elvégzését csak kivételesen, az iskolai igazgatóságnak, illetőleg az E. K. Tanácsnak indokolt ajánlatára engedheti meg a vallás- és közoktatásügyi minister azon esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványában osztályzata jeles, életkora a rendesnél előhaladottabb, s úgy testi, mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését, s az illető az előző tanévet intézetünkben végezte. Az engedélyt megnyert tanuló mindkét, vagy legalább egyik osztályból magánvizsgálatot tesz. (K. isk. t. 14. §.)

a) Magántanulók, kik előmeneteliükről innen kívánnak bizonyítványt nyerni, az iskolai igazgatóságnál a tanév elején való bejelentés és annak kimutatása mellett, hogy a közvetlenül lefolyt tanévet hol és mily rendszerű tanulmányozással töltötték, tehetnek vizsgálatot az e célra kitűzött időben. (K. isk. t. 15. §.)

b) Egy év alatt több osztályból csak az iskolai igazgatóságnak, illetőleg az E. K. tanácsnak ajánlatára a vallás- és közoktatásügyi minister engedélyével tehetnek vizsgálatot azon esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak, s hogy életkoruknál és fejlettségüknél fogva is, az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátították. Ez esetben is minden osztályból külön vizsgálat teendő le és legfőlebb két osztályból vizsgálhatók meg egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából kellő tanultsága kitűnjék. (K. isk. t. 15. §.)

c) A magánvizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek a készített írásbeli dolgozatokkal és a vizsgálattevőnek minden erre vonatkozó okmányaival az E. K. Tanácshoz fölterjesztetnek. (K. isk. 15. §.) Az alosztályúak a biztosabb siker és előmenetel tekintetéből a köztanítás mellett magántanításban is részesülnek, miért minden alosztályúnak magántanítójának is lenni kell.

a) Minden tanulónak kötelessége a leczkékre szorgalmasan járni. Ki előleges engedély és utólagos igazolás nélkül leczkét mulaszt, első esetben az osztályfőnök, második esetben az igazgató-tanár, harmadik esetben az iskolai igazgatóság által megdorgáltatik, negyedik esetben szülői értesítetnek, ötödik esetben, ha igazolatlanul mulasztásainak óraszámá annyira terjed, a mennyit egy heti leczkeórák tesznek, az iskolából kizáratik. A mulasztás fokai egész éven át számíttatnak.

b) Ha a tanuló fontos és elfogadható ok miatt a tanórára meg nem jelen-

hetik, elmaradására előre engedélyt tartozik kérni, még pedig egy órára az illető tanártól, több időre az igazgató-tanártól. Rendkívüli esetekben, midőn engedélyt kérni előre nem lehetett, a mulasztás okát hiteles bizonyítvánnyal tartozik az igazgató-tanár előtt igazolni.

c) A torna és harmonia rendes tantárgynak tekintetik.

Magántanítókat az igazgató-tanár saját belátása szerint nevez ki a papnövelde tagjai s az egyenruhás felosztályúak közül; a szülők vagy gyámok óhajtaása lehetőleg tekintetbe vétetik. Az igazgató engedélye nélkül egy magántanító sem vállalhat fel tanítványt, sem az iskolában, sem a városon; úgy a keze alá rendelt tanítványt sem bocsáthatja el. Minden magántanítónak szoros kötelessége szelid és okos bánásmód mellett tanítványát a közleczkékre elkészíteni; fordításait, számtani és más dolgozatait vele elkészíttetni és kijavítani. Nevelője lévén tanítványának, köteles annak lelki és testi épsége és jólléte felett örködni, s mindent lelkiismeretesen megtenni, a mi tanítványa javára s előmenetelére szolgál. Minden egyenruhás tartozik az igazgató által hozzá rendelt tanítványt elfogadni s lelkiismeretesen tanítani. A javadalmazottak kötelesek a fizetésre képtelen szegény gyermekek közül egynek oktatását ingyen elvállalni. Ha valakinek tanítványa az iskolában 3 napig meg nem jelenik, vagy az iskolából végképen eltávozik, azonnal köteles jelenteni az igazgató-tanárnak. A ki a magántanítói teendők teljesítésében az illető tanárok és köztanítók figyelmeztetései után is hanyagnak mutatkozik, tanítványát s esetleg javadalmát is elveszti. A magántanító a tanítványnak keze alá vétele utáni első hét végével, mely idő alatt tudniillik annak tanulmányaival s tehetségeivel megismerkedhetik, napirendet szab tanítványának, melyben óráról órára föl legyen jegyezve a gyermek egész napi magán- és köztanulási foglalatossága, valamint a szünet, játék és rendes evés órái. A játékorákat az egy szobában lakó gyermekek tanítói közösen állapítják meg. A napirendnek minden tanító ágya felett meg kell lenni. Tanítványa hollétéről, közleczke mulasztásairól tudni s az igazgató megszólítására számot adni minden tanító köteles. A magán tanítás órái naponkint délelőtt 11 és 1 óra közt, s délután 5—7 óráig vannak.

A köztanítókat az iskolai igazgatóság ajánlatára az E. K. Tanács nevezi ki, a mennyire lehetséges, egyházi állomásra készülő ifjakból, mely kinevezést köteles az illető elfogadni. Köztanítók kötelessége a kiszabott egész órákon leczkén lenni, ott lelkiismeretesen tanítani, tanítványaikkal szeliden bántani, azok magaviseletéről, tanulásáról és mulasztásáról pontos jegyzéket vinni s azt az osztálykönyvbe bevezetni.

A vizsgálatokról. A tanév két félévre oszlik. Mindenik félév végén, úgy mint januárius és június hó végén közvizsgálat tartatik az iskolai igazgatóság s az e mellé az E. K. Tanács által kiküldött bizottság előtt, az iskolai igazgatóság által meghatározandó sorrend szerint. Vizsgálatra csak oly tanuló bocsáttatik, ki minden iskolai tartozását, büntetéseit kifizette s a rászabott büntetéseket kiállotta. Közvizsgálat végén érdemsorozat adatik a félév folytában tanult tantárgyakból. A tanulási előmenetelre következő érdemsorozati osztályjegyek szolgálnak: jeles, sz. értéke 1; jó, sz. ér. 2; elégséges, sz. ér. 3; elégtelen, sz. ér. 4. — A magaviseletre nézve: jó, sz. ér. 1; szabályszerű, sz. ér. 2; kielégítő; szám ér. 3; rossz, sz. ér. 4. Ezeken kívül van az általános osztályzat. Jeles általános osztályzatot csak azon tanuló kaphat, kinek minden érdemjegye jeles, legfőlebb egy jó; jó osztályzatot csak azon tanuló, kinek minden tanjegye legalább jó, legfőlebb egy elégséges; elégséges osztályzatot csak az, kinek két vagy több elégséges érdemjegye van; elégtelen osztályzatot végre azon tanuló kap, kinek egy vagy több elégtelen érdemjegye van. A nyári félévi vizsgálat alkalmával a tanulók az egyes osztályokat bevégezik. Az, ki az első félévi rendes vizsgálatot le nem teszi, nem tekintetik az iskola tagjának; a két félévi rendes vizsgálat letétele nélkül senki sem léphet felsőbb osztályba. A tanév végével az összes tanuló ifjúság soroztatik olyképen, hogy az évi zárvizsgálat után nyert érdemjegyek számértéke összeadatván, a sorozás a nyert összegek növekedése szerint eszközöltetik; az elégtelen osztályzatúak utolsóknak hagyatnak. A számértékek összegének egyenlősége esetében a mult tanévben előbbre sorozott növendéknek van elsőbbsége. Egyenlő szám esetében a felosztályúaknál elől jó a megelőző évben Kolozsvárról, azután a Tordán, végre a Keresztúron tanult növendék(!) Ha valaki betegség vagy más elháríthatlan ok miatt nem állhat elő a közvizsgálatra, azt az iskolai igazgatóság később, egy általa kitűzendő napon vizsgálja meg. A ki rendes vizsgálatra előállani, (akár egészben, akár részben) elmulasztja, az az iskolából kiléptetnek tekintetik. A kit pedig tartozásainak le nem fizetése miatt az iskolai igazgatóság hivatalból a vizsgálat letételétől eltilt, az nem tekintetik az iskola tagjának. Ha a pótvizsgálatra nem áll elő, az iskolából kiléptetnek tekintetik. Azokra nézve, kik elégtelen osztályzatot kapnak, következő szabályzat állapíttatik meg: a) Ha valamely tanuló a nyári zárvizsgálat alkalmával egy tantárgyból elégtelen osztályzatot kap, azt a következő tanév elején, szeptember hó első felében, az iskolai igazgatóság engedélyezésére kijavíthatja. (K. isk. t. 11. §.) b) A ki két

tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben az E. K. tanács engedélyével bocsátható javító vizsgálatra. (K. isk. t. 11. §.) *c)* A ki kettőnél több tantárgyból kap elégtelen osztályzatot, az nem javíthat, hanem az osztályt ismételni köteles. (K. isk. t. 11. §.) *d)* Kétszeri javítás ugyanazon tantárgyból nem engedtetik meg. *e)* Ha valaki a téli vizsgálat alkalmával kap elégtelen osztályzatot, azt egy hónap eltelte előtt magánvizsgálat útján, akár a tanév végén tartott zárvizsgálat alkalmával kijavíthatja; a mikor is, ha azon tantárgyakból, melyekből a téli vizsgálat alkalmával elégtelen osztályzatot kapott, az elégtelennél jobb osztályzatot nyer, az azon tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot kijavítottnak tekintetik. Ki ugyanazon tantárgyból a zárvizsgálat alkalmával is elégtelen osztályzatot kap, az az osztályt ismételni köteles; kétszer azonban ugyanazon osztály nem ismételhető. *f)* Elégtelen osztályzattal felsőbb osztályba senki sem léphet. *g)* Ki elégtelen osztályzatot kap, ha ösztöndíjat élvez, a folyamatban levő hónapon túl elveszti; ha azt kijavítja, ösztöndíjért folyamodhatik, de csak akkor nyerhet, ha ösztöndíjas hely jó üresedésbe. *h)* Gyermekeket az iskolai igazgatóság, ha az illetőnek tantárgyaihoz szükséges fejlettsége és érettsége hiányzik, belátása szerint egy évre visszamaraszt. A ki elégtelen osztályzatot kap, vagy a rendes vizsgáról elmarad, az javító-, illetőleg pótvizsgálatot csak intézetünkben tehet. Indokolt esetben az E. K. Tanács megengedheti, hogy ezen vizsgálatok más tanintézetben tétessenek le. (K. isk. t. 11. §.) Pótvizsgálatra azonban valamely tanuló csak akkor bocsátható, ha a vizsgálatról való elmaradásának kielégítő okát adja. Az iskolai igazgatóságnak megtagadó határozata ellen az E. K. Tanácshoz lehet folyamodni. (K. isk. t. 11. §.) Azon tanulók, kik a pót- és javítóvizsgálatokat a kitűzött időben le nem teszik, az osztályt ismételni tartoznak. A magántanulók a közvizsgálat sorjában egy, e végre kitűzendő napon együtt tesznek vizsgálatot. A közvizsgálatokra vonatkozó szabályok a papnövendékeket is egyaránt illetik.

A tanulók szülői egy évben háromszor, t. i. karácsonykor, húsvétkor és a tanév végén a «Tudósító könyv» által értesítetnek. Az egyes vizsgákról díj mellett bizonyítványt lehet kapni az igazgatótól, (papnövendékek a püspöktől.) Ki az iskolából kiutasítatik, kap ugyan iskolai bizonyítványt a legutolsó vizsgáról, de abban a kiállító a kiutasítást és annak okát kitüntetni tartozik.

A közigazgatásról. Az iskola közigazgatási ügyeinek intézője és a törvény végrehajtója az igazgató, kinek e végre rendelkezése alatti közegei: az esküdtszék, a főnök, ellenőr, gazda, szobagazdák

és a hetenkint változó mulasztásjegyzők. A végrehajtás fölötti felügyeletet az igazgatóság és az E. K. Tanács gyakorolja. A főnököt, ellenőrt és gazdát az igazgatóság ajánlatára az E. K. Tanács, a szobagazdákat pedig az igazgató nevezi ki, míg a hetes mulasztásjegyzőket az első éves egyenruhás deákok közül a főnök rendeli ki. A főnök kötelessége az iskolai csend és rend felett őrködni s ügyelni, hogy az ellenőr, gazda és szobagazdák miként teljesítik kötelességeiket; az iskolai leltárt ellenőrizni, az ösztöndíjakat és szolgafizetéseket, temetési díjakat, a legatióból befolyó divisiót az egyenruhás tanulók között kiosztani; továbbá nappal és éjjel gyakran megvizsgálni a lakszobákat, a kisebb bajokat elintézni, a nagyobbakat az igazgató-tanárnak azonnal följelenteni; a büntetéseket a mulasztásjegyzékekből a bünteteskönyvbe bejegyezni, s azok végrehajtását számban tartani; a templomjárókat, könyörgőket, szónokokat és prédikáló, úgy a mulasztás-jegyzőket hetenkint kirendelni; a kapuzárás és kinyitásra felügyelni, s a kapuk kulcsait kapuzárás után magánál tartani; az iskola orgonájára és harmoniájára felelősség terhe alatt felügyelni, s egyebekben az igazgató-tanár utasításai szerint eljárni. Azon esetben, ha a nyári szünidőre eltávozik, az iskolai igazgatóság által kinevezendő helyettesének mindent köteles számba adni. Az ellenőr kötelessége az iskolában általában, különösen pedig az iskolai és templomi isteni tiszteletek s temetések alkalmával a rendre felügyelni; esti kapuzárás után a lakszobákat a gazda kíséretében a távollevők kitudása végett megvizsgálni, a mulasztásokról a gazda, illetőleg mulasztásjegyzők által készített s nekik átszolgáltatott jegyzőkönyvet ellenjegyezni s igazgató kezéhez szolgáltatni. A gazda kötelessége: az iskolai vagyonra felelősség terhe alatt ügyelni: a tantermek tisztántartásáról, kinyitása- és bezárásáról gondoskodni; a kaput reggel és estve a rendes órákban kinyitni, illetőleg bezárni s a kapu kulcsát a főnöknek átadni; tanszakokon a szükséges csendetéseket teljesíteni; a közhirre teendőket a főnök rendeletére kihirdetni; a reggeli közkönyörgéseken, a vasárnap és csütörtök reggeli szónoklati gyakorlatokon nevsort olvasni, s a mulasztók névjegyzékét az ellenőrnek átadni; esti kapuzárás után az ellenőrt a lakszobába elkísérni, s a távollevők névjegyzékét az ellenőrnek átadni; végre a főnök hivatalos rendelkezéseit teljesíteni. A szobagazdák az illető szobában a csendet, rendet és tisztaságot fentartani és az iskolai előljáróság rendeleteinek teljesítését eszközölni kötelesek. A mulasztásjegyzők a templomi isteni tiszteletek és temetések alkalmával a mulasztók neveit a mulasztási jegyzőkönyvbe beírni s az ellenőrnek

átadni tartoznak. Az E. K. Tanácshoz intézett kérelem csak az igazgató útján terjeszthető fel. Tömeges kérvényezésnek helye nincs.

Az igazságszolgáltatást az esküdtszék, az igazgatóság s az E. K. Tanács gyakorolja. Az esküdtszék 8 tagból áll, kiket az igazgatóság nevez ki. Az esküdtszék elnöke a főnök. Meg nem jelenhetése esetében az esküdtszék esetenként a maga köréből helyettes elnököt választ. A jegyzőséget az ellenőr viszi. Az esküdtek az iskolai igazgató s az egész ifjúság jelenlétében következő fogadalommal kötelezik magukat: «Én, N. N. eskü gyanánt fogadom, hogy valamint én az iskolai törvényeket megtartom, úgy másokkal is megtartatni igyekszem; hogy az iskolai törvény szerint itélek, s a tanácskozás folyamatosa, az ítéletet pedig kihirdetés előtt senkivel se közlöm.» Érvényes határozathozatalra az elnökön kívül legalább 4 esküdt jelenléte kívánatik. A határozás általános szótöbbséggel történik. Az elnök csak szavazat-egyenlőség esetében szavaz. Valamely ügyben érdekelt esküdt azon ügy tárgyalásában és a határozat hozatalában részt nem vehet. Esküdtszéki ülés tanzakokon az elnök általi kihirdetés mellett rendszeren csütörtökön délelőtt az iskolában tartatik; szükség esetében az elnök máskor is hívhat össze. Nyári szünet alatt közvetlenül az igazgatóság ítél minden ügyben. Egyéb szünnapokon pedig, ha négy esküdtnél kevesebb van jelen, az igazgató kellő számú esküdtet helyettesít. Esküdtszéki ülés tartása alatt minden iskolai tag szobájában tartozik lenni. Ellen esetben 10 krajczárral büntetetik. Az iskolai esküdtszék, mint első bíróság ítél: a) A felsztályú tanulók minden törvénybe ütköző hibája és vétsége fölött, melyek nyomozását s netalán megbüntetését az igazgatóság esetről esetre magának fön nem tartja b) Az iskola egyes tagjai által iskolán kívül állók ellen elkövetett erkölcsi vétséggel összekötött cselekmények fölött. c) Az igazgatóság által az esküdtszék elébe utasított más tárgyak fölött. A nagyobb sérelmek és kihágások a főnöknek adandók elé, ki azt az igazgatónak azonnal bejelentvén, az fogja elrendelni az előleges nyomozást. Az esküdtszék határozata az illető feleknek azonnal kihirdetetik. A határozattal meg nem elégedő fél a kihirdetés után azonnal köteles fölebbezését az esküdtszéknek bejelenteni. A tárgyalásról s határozathozatalról jegyzőkönyv vezetendő, mely az elnök és jegyző által hitelesítettvén, az igazgatóhoz fölterjesztendő, a ki a másodfokú büntetéseket tartalmazó vagy fölebbezett határozatokat az igazgatósághoz, s a harmadfokú büntetéseket tartalmazó határozatokat az igazgatóság útján az E. K. Tanácshoz terjeszti föl. A jogérvényes határozatok végrehajtásáról az igazgató gondoskodik.

HARMADIK RÉSZ.

Nyugdíjazás.

A fel. középiskolai tanárok nyugdíjazása nincs sem országos törvénnyel, sem az egyházak általános rendelkezéseivel szabályozva. Az állami igazgatás és közvetlen felügyelet alatt álló felekezeti gymnasiumok tanárai az állami tisztviselőkkel szemben alkalmazott nyugdíjaztatási szabályzatok szerint nyernek végellátást, azon egy nevezetes kivétellel, hogy míg az állami nyugdíj csak 40 éves szolgálat után engedélyezhető az egész legutóbb élvezett fizetés összegével, addig az áll. nyugdíjra igényt nyert fel. középisk. tanárok már 30 évi szolgálat után a teljes fizetésnek nyugdíjúl élvezésében részesülnek. E kiváló előnyt az 1870. évi aug. 23-án 17,845. sz. a. kelt vall. és közokt. körrendelet biztosítja ekképen: «Minthogy a kir. tanintézeteknél alkalmazott tanárok nyugdíjaztatásánál eddig követett szabályzat minden fokozataiban szorosan az államhivatalnokok negyven évi szolgálati idejéhez van arányosítva, kik csak ezen idő letelte után élvezhetik egész fizetésüket nyugdíjkép, a tanárok pedig nyugdíjárándóságra nézve az államhivatalnokoknál mindig kedvezőbb helyzetben voltak, a mennyiben amazok már 30 szolgálati év letelte után egész fizetésükkel nyugdíjaztathatnak: a méltányosságnál fogva szükséges volt a törvényhozásnak e részbeni intézkedéseig más, megfelelőbb eljárást szabályzatúl kitzúzni, mely ő cs. és apostoli kir. Felségének f. é. május hó 10-én kelt legmagasabb elhatározása által legkegyelmesebben jóváhagyatván, annak értelmében az érintett tanárok, tekintettel 30 évi szolgálati idejökre, betöltött tíz szolgálati év után fizetésük $\frac{2}{6}$ -részét, tizenöt év után $\frac{3}{6}$ -részét, húsz év után $\frac{4}{6}$ -részét, huszonöt év után $\frac{5}{6}$ -részét, végre harmincz év után teljes fizetésüket fogják nyugdíjúl élvezni, megjegyeztetvén, hogy e szabályzat a jelen rendelet keltétől lép életbe».

E legmagasabb királyi rendeletnél fogva érvényben levő kivételt leszámítva, a nyugdíjazási eljárás azonos az állami tisztviselőkre vonatkozólag gyakorlatban levővel. A polgári államtisztviselők után hátramaradt özvegyek s árvák ellátása iránti eljárás főleg az 1771. évi november 30-án és az 1781. évi márczius 26-án kelt szabályzatokon nyugszik; ezek azonban csak általános fővonásokat tartalmaznak, melyekből idővel érvényes szabályzatok az egyes elhatározások alapján keletkeztek. A polgári államtisztviselők után hátramaradtak ellátására nézve általában következő alapelvek vannak érvényben. Az

államhivatalnok által szerzett ellátási igény ugyanannak tetteles szolgálóban vagy nyugalomban bekövetkezett elhalálózása esetében rendszerint átszáll annak özvegyére s árváira, kivéven: *a)* ha az illető államhivatalnok a nyugdíj vagy nyugdpénzre való jogától megfosztott, és pedig történt legyen ez akár élete folytán, akár holta után, de ez utóbbi esetben mégis mielőtt a családja iránti eljárás véglegesen befejeztetett s ennek az illetmény utalványoztatott volna; *b)* ha a férj vagy atya tetteles szolgálóti ideje alatt ép elmével elkövetett öngyilkosság következtében kimult; mire nézve az ellenérv, hogy t. i. az öngyilkosság nem öntudatos, hanem elmezavart és tébolyodott állapotban követett el, csak a holttest törvényszéki boncolásánál jelen volt orvosok véleménye által megállapítható; *c)* ha az özvegy vagy a gyermekek erkölcstelen életmódjok, vagy pedig még a férj vagy atya életében elkövetett büntény vagy büntett következtében államségélyre méltatlanok lettek; *d)* ha a házasság az előljáró hatóság ebbeli — a csekélyebb fizetésű hivatalnokoknak előirt — engedélye s a szükségelt legkisebb évi jövedelem kimutatása nélkül kötöttet. Az előirt legkisebb jövedelem Bécs városára 420 frttal, a tartományi fővárosokra nézve 315 frttal, a vidéken pedig 210 frtban lett megállapítva, a melynek kimutatásától a szolgálón kívül csak azon polgári hivatalnokok mentek, kik vidéken határvám-, útvám-, harminczad-, sókezelésbeli gazdászati személyzelhez tartoznak; *e)* ha a házasság államtisztviselővel, ennek nyugalmi állapotában kötöttet, az ezen házasságból származott gyermekek pedig a nyugalmi állapot tartama alatt születtek, a nélkül, hogy a házasság után a férj vagy atya újonnan alkalmazása bekövetkezett volna; végre *f)* az ellátási igény érvénytelen marad, de csak az özvegyre, nem pedig a gyermekekre nézve is, ha az özvegy férjének elhunytakor tőle elválva élt, s be nem bizonyíthatja, hogy ő nem volt az elválásnak oka. Az özvegyek és gyermekek részesítési igényeinek megállapításánál a magán vagyon jelenleg nem vétetik tekintetbe. Az államtisztviselő után hátramaradtakat illető részesítési igény vagy egyszeri részesítésre «végkielégítés», — vagy pedig folytonos illetményre czéloz; ez utóbbi «*nyugdíjnak*» (Pension) nevezetik, ha évi összegben, — «*nyugdpénznek*» (Provision) pedig, ha napi összegben engedélyeztetik.

Valóságos hivatalnokok s magasabb osztályú szolgák családtagjainak *nyugdíjak*; alsóbbrendű szolgák családtagjainak pedig *nyugdpénzek* engedélyeztetnek. Az özvegy az árvákkal igényt szerez folytonos állami részesítésre, ha a férj vagy atya legalább 10 évi szolgálatot bevégzett. Ha az államtisztviselő tíz évi szolgálatot nem töltött be,

akkor a családtagok, ha a férj tetteles szolgálatban hunyt el, az utolsó beszámítható tetteles szolgálati illetményének *negyedrésztében végkielégítés gyanánt* egyszer mindenkorra részesülnek. De azon esetben, ha bebizonyítatik, hogy az államtisztviselő az államszolgálatától függő viszonyok következtében veszté életét, ha nem is szolgált tiz évig, a hátramaradt családtagok mégis igényt szereznek folytonos részesítésre, melynek kiszabása alább ismerttetik.

Az özvegyeknek járandó nyugdíjak a következő különbséget mutatják: 1. *rendkívüli nyugdíjak*, melyek kiszabása esetről-esetre egyedül ő cs. és apostoli királyi Felségének van fentartva, s a melyekben azon özvegyek részesülnek, kiknek férjei a legmagasb államhivatalnokok (az udvari és ministeri tanácsosoktól felfelé) sorába tartoztak; 2. a férj magasabb szolgálati rang-arányához képest meghatározott *rangszerű nyugdíjak*, melyek magasb fokon álló hivatalnokok özvegyeire nézve 630, 525, 420 frt és 367 frt 50 krnyi évi összegekre szólnak; 3. minden más esetben az özvegynek a férj utolsó beszámítható tetteles illetményének $\frac{1}{3}$ része *szabályszerű nyugdíj* fejében oly módon engedélyeztetik, hogy a férjnek 1050 frtot meghaladó évi fizetésénél is 350 frt, mint *legmagasb* özvegyi nyugdíj, és a férjnek legalább 210 frtra menő tetteles évi fizetésénél 105 frtnyi évi összeg, *mint legkisebb* özvegyi nyugdíj utalványoztatik. Ő cs. és Apost. kir. Felsége cabinet-irodájában és a közös külügyi minisztériumnál alkalmazott hivatalnokok és nyugdíjképes szolgák özvegyei $\frac{1}{3}$ -dal nagyobb nyugdíjban részesíttetnek, mint őket férjök szolgálati rangja vagy illetménye szerint illetné. Az említett korlátok között azon özvegynek, kinek férje bevégezett 10 évi szolgálati idő előtt, de hivataloskodásából folyt viszonyok következtében veszté életét, a férj utolsó tetteles fizetésének $\frac{1}{4}$ -része engedélyeztetik.

Az alsóbb rendű szolgák özvegyeinek, a férj bevégezett 10 évi szolgálata után hasonlóképp nyugpénzek adatkak és pedig rendszerint a férj utolsó tetteles bérének $\frac{1}{3}$ -részével szabatnak meg, azon különbséggel, hogy a nyugpénz az egy napra eső részével legfeljebb 21 kr. és legalább 5-25 kr., 7 kr. vagy 10-5 kr. (a különböző tartományok szerint) lehet. Tekintetre méltó körülmények között azonban az $\frac{1}{3}$ -nál magasabb nyugpénz is engedélyeztetik, a fent kitett határok között.

Az özvegy a férj bevégezett 10 évi szolgálata daczára is a folytonos részesítéstől elesik, ha különös hiányok mutatkoznak. Ilyenek: a) ha az özvegy házasságban volt oly hivatalnokkal, kinek hivataloskodása biztosíték letételével volt összekötve, s ki végszámadást

adni tartozván, elmulasztotta egybekelése után kiállítani az előírt női lemondási okiratot, és ezen hiányra nézve az erre felhatalmazott ministeriumok részéről az elengedés meg nem adatott. Női lemondási okirat azon törvényes nyilatkozat, mely szerint a nő férje vagyonára mindaddig igényt nem emel, míg az államnak meg nem térített azon követelés, a melyet az esetleg a férjnek hivatalos működéséből eredő s vagyonából megtérítendő hiányok pótlása végett emelhet; *b)* ha az egybekelés tetteges szolgálatban levő, de a 60-dik korévet meghaladt férjjel történt és ezen házasság folyama alatt gyermek nem született, vagy pedig a házások legalább is négy évet együtt nem töltöttek. Ez utolsó esetben azonban az özvegy egyszerű végkielégítésben, az utolsó tetteges fizetés $\frac{1}{4}$ -részével részesül.

Az államhivatalnokok után hátramaradt gyermekekre nézve a részesítés kiszabása különböző, a mint ezek csak az atya, vagy mindkét szülő után árván maradtak. Ha az anya él és személyére nézve nyugdíj vagy nyugpénz elérhetésére képes, akkor ő azon esetben, ha férje elhunytakor legalább négy, férjétől származó és saját ellátásában álló gyermekekkel bír, vagy a már életben levő 3 gyermekhez negyediket mint utómagzatot várhat: a szerint, a mint az anya vagy nyugdíjra vagy nyugpénzre van jogosulva, vagy egész évre vagy napilag kiszabandó folytonos járulékból részesül, «nevelési járulék» cím alatt, a családi élet szükségseinek fedezésére. A gyermekek szabályszerű kora *nyugdíjképes* felek számára a figyermekeknél a bevégzett 20-dik, leányoknál a 18-dik korévre; csak *nyugpénzképesekre* nézve pedig a figyermekeknél a 14-dik, a leányoknál a 12-dik korévre van megállapítva.

A nyugdíjképes államtisztviselők özvegyeit illető gyermeknevelési járulék kiszabása épen oly különböző, mint az özvegyi nyugdíjak kiszabása. Vannak t. i. *a)* *rendkívüli nevelési járulékok*, melyeknek kiszabása a legfőbb rangú államhivatalnokok gyermekeire nézve esetről esetre Ő cs. és apost. kir. Felsője által határoztatik meg; *b)* az atya magasabb szolgálati rangja után *meghatározott nevelési járulékok* évenként 105, 84, 73⁵⁰ és 63 frtig menő fokozatban; *c)* azon esetekben végre, a melyekben egyedül a férj tetteges évi fizetése szolgál alapul az özvegyi nyugdíj meghatározásánál, a nevelési járulék az atyának kisebb vagy magasabb rangfokozatához s a magzatszám arányához képest, évi összegekben 12 frt 60 krtól 63 frtig van kiszabva, mire nézve elv gyanánt szolgál, hogy a mindig egész forintokban és egyénekenként kiszabandó nevelési járulék mindannyi gyermekre nézve összesen (és pedig tekintettel legalább négy részesíthető gyermekre)

az anya nyugdíjával együtt, az atya utolsó tetteleges fizetésének felét, vagy ha ez 1050 frtból és azon fölül állott, évenkénti 525 frtos összeget meg nem haladhat.

Oly *nyugdíjképes* hivatalnok után hátramaradt özvegy, kinek férje évenkénti 210 frton alóli tetteleges fizetés élvezetében mult ki, nem részesül ugyan gyermeknevelési járulékban, azonban tekintettel a gyermekek nagyobb számára, az említett évi fizetés fele, sőt a körülmények szerint a volt fizetés kétharmada nyugdíj fejében annak engedélyeztetetik. Azon nevelési járulék, mely a csak nyugpénzre jogosult özvegy gyermeke részére engedélyeztetik, oly módon kiszabandó, hogy a nevelési pénz, egybevéve az özvegy nyugpénzével, valamennyi gyermekekre nézve összesen, a férjjel történt szabályszerű eljárásakor számbaveendő tetteleges élvezményének kétharmadrészén túl nem mehet, s ennél fogva az ilyen özvegy nyugpénz s nevelési járulék összes élvezménye évenként 105 frtnál többre nem mehet. Ha az anya is elhunyt, akkor az ellátatlan, szabályszerű kor alatt álló árvák összesen igényt tarthatnak nyugdíj- vagy nyugpénzbeli folytonos részesítésre mindazon esetekben, a melyekben ezen igény az anyát illette vagy illethette volna, ha férje előtt ki nem mult volna. Magasrangú államhivatalnokok után visszamaradt szülők nélküli árvák, kiknek anyjuk rendkívüli nyugdíjban részesült volna, bizonyos körülmények között Ő cs. és apost. kir. Felsege által rendkívüli nyugélményben részesíttetnek. A többi, szülők nélküli árvák illeteke, és pedig mindnyájára nézve, ki egy atyától származik, összesen azon évi nyugdíj, vagy napi nyugpénz fele részéből áll, melyet az anya már is élvezett, vagy a melyben részesült volna, ha elhunyt a férj halála előtt be nem következett volna. Ez esetben azonban, ha az atya fizetése 210 frtot túlhaladt, a legkisebb nyugdíj évenkénti 105 frttal; ha pedig az atya fizetése 210 frton alól volt, a magzatok számához képest a fizetés egyharmada, fele, sőt kétharmadrésze nyugdíj fejében engedélyeztetik. Azon esetben, ha az általányozott nyugdíj élvezetébe lépő árvák már nyugdíj- vagy nyugpénzben részesített anyjuk (özvegy) életében nevelési járulékot húztak, melynek egész összege az özvegy nyugdíját vagy nyugpénzét túlhaladja, akkor a nevelési járulék többlete fejenként felosztva, az özvegyi nyugdíj mellett a gyermekeknek meghagyatik mindaddig, míg ezen többlet egy vagy több gyermek nyugdíj- vagy nyugpénzbeli részesítési képességének időveli megszűnése által az államra visszaszál. Tekintettel a részesítésre, a szülő nélküli árvákkal egyenlőknek tartatnak azon atya nélküli gyermekek is, kiknek már nyugdíj vagy nyugpénz élvezetében állott anyjuk újra házasságra lép; továbbá azok, kiknek

anyjak csak saját személyét illető hiány miatt a folytonos részesítésből van kizárva, vagy elkövetett bűntény vagy bűntett következtében a már engedélyezett özvegyi illetménytől megfosztottnak nyilvánított.

A nyugdíjképes özvegyek s szülők nélküli árvák az említett illetményeken kívül a férj vagy atya utolsó betegségi s temetkezési költségeinek könnyebb fedezésére «temetkezési negyed» czíme alatt még egy bizonyos egyszeri járulékra, és pedig a nyugdíj kiszabásakor számbavett tetteles élvezmény negyedrésszével tartanak igényt, ha ezen tetteles fizetés 630 frton túl nem halad, a férj vagy atya halála tetteles szolgálatban bekövetkezett és a betegségi és a temetkezési költségek sem az özvegy vagy gyermekek vagyonából, sem pedig az elhunynak hagyományából meg nem téríthetők. Nyugpénzképes özvegyek és árvák rendszerint ezen járulékból ugyan nem részesülnek, azonban mégis nagy elszegényedés esetében, kivételkép, azoknak megfelelő segély engedélyezhető.

A folytonos ellátási élvezmények a hó 2-dik napján, egész hóra előlegesen fizettetnek ki, s azon cím alatt fedeztetnek, a melyből a férj vagy az atya az utolsó időben a fizetést húzta. Az özvegyek és árvák illetményei a férje vagy atya tetteles fizetésének vagy nyugdíjának, vagy pedig az anya nyugdíjának vagy nyugpénzének beallítási napjától kezdődnek.

Minden illetmény azon hó lejártával végződik, melyben az egyén, kinek részére enyvedélyeztetett, meghalt. Még előbb is megszűnik az élvezmény: 1. nyugdíj- vagy nyugpénzben részesített özvegyeknél: *a*) az újonnan férjhezmenetelők napján és *b*) azon esetben, ha vagy az állam vagy nyilvános intézet részéről ellátásban részesülnek; 2. árváknál: *a*) a nevelési járulékok azon naptól kezdve, a melyen a gyermek a szabályszerű kort bevégezte, vagy még előbb is, ha más ellátásban részesül. Ellátás alatt itt értetik a gyermekekre nézve: fizetéssel vagy bérrel járó hadiszolgálat; papi növeldebe, szerzetbe vagy zárdába, vagy az állam részéről segélyezett, vagy tekintettel az alapokra, az állam fővezetése alatt álló nyilvános nevelési vagy ellátási intézetbe való fölvétel (a melyben a növendékek összes szükségletei az illető intézet alapjából megtérítetnek); továbbá fizetéssel vagy bérrel összekötött nyilvános vagy magánszolgálat elérése. segély vagy napidíj elérése valamely hatóságnál; kézműveseknél felszabadulás, sőt már a felvétel valamely iparosnál, a mennyiben a tanoncz minden szükségletéről a mester gondoskodik; leányoknál az ellátás bekövetkezettnek tekintetik: férjhezmenetel, nem női neveléssel foglalkozó

apácza-zárdába való fölvétel, alapítvány- vagy egyházi adományban való élvezmény elnyerése stb.; vagy alapítványi hely, vagy fizetéssel vagy bérrel összekötött nyilvános vagy magánszolgálat elérése által; b) az árvák általányszított nyugdíja (Concretal Waisenpension oder Provision) vagy nyugpénze szülők nélküli, vagy a részesítésre nézve ezekkel egyenlő atya nélküli árváknál azon naptól kezdve szűnik meg, a midőn az árvák egyike sem áll már ellátatlanul szabályszerű kor alatt, vagy ha az anyja újonnan özvegyi állapotba való léptekor az újonnan házasság előtt élvezett nyugdíj vagy nyugpénz és esetleg a nevelési járulékok élvezetébe ismét visszahelyeztetik. A folytonos illetményektől az illető elesik, ha a részesített egyén büntény miatt vétkesnek, vagy büntett vagy kihágás miatt közigazgatási úton történt elítélése esetében az ellátási élvezménytől megfosztottnak nyilvánított, vagy pedig ha jogtalanul a monarchiából eltávozik.

Ha a nyugdíj vagy nyugpénzben részesített özvegyek újra házasságra lépnek, három év lefolyása alatt szabadon választhatnak az özvegyi élvezmény megtartása között újlagi özvegyi állapot esetére, s a végkielégítés között, mely utóbbi nekik, ha az előbbi házasságból még részesítendő gyermekek élnek, a nyugdíj vagy nyugpénz másfél évi összegével, egyébként pedig három évi összegével kiszolgáltatik. A megtörtént választás utólagosan meg nem változtathatik.

Államhivatalnok után hátramaradt s a szabályszerű kor alatt álló árvák, a kikre nézve a nyugdíjban vagy a nyugpénzben részesített özvegy nevelési járulékokra szabályszerű igényt nem tarthat, mivel a megkivántató négy gyermek nincs saját ellátásában, tekintetre méltó esetekben Ő cs. és apost. kir. Felségéhez, kegyes nevelési járuléokban való részesítés végett, a szabályszerű kor eléréseig fölterjeszthetők. Azonban lehet női árvák részére hivatalból kegydíj adományozását legfelsőbb helyen indítványozni, ha hitelesen igazolva van, hogy valamely női árva, a mely a szabályszerű kort elérte és nevelési járulékok élvezetében áll, testi hiány miatt keresetképtelen, vagyon-talan és feddhetetlen magaviseletű. Ez esetben az illető a szabályszerű koron túl is részesíthető kegydíj alakjában nevelési járuléokban.

A kegydíjban részesítésre való indítvány ugyanazon föltételek mellett keresetképtelen, szülők nélküli s a szabályszerű koron felül álló árvák részére az esetben is történhet, ha azok azelőtt valamely élvezményben nem is állottak. A kegydíj indítványozása nagyobb rendű vagy rangú hivatalnokok után hátramaradt gyermekek részére is eszközölhető. Női árvák, kiknek kegydíj az elért szabályszerű kor után bizonytalan időre, azaz meg nem határozott évek számára, hanem

az ellátásig engedélyeztetett, szabadon választhatnak férjhezmenetelök alkalmakor a kegydíj megtartása között, özvegyi állapot esetére és végkielégítés között, mely utóbbi esetben ezen kegydíj két évi összegében részesíttetnek.

Az erdélyi róm. kath. status tanári nyugdíj-szabályzata.

Az erdélyi róm. kath. gymnasiumi és tanítóképezdei világi papi és világi állandósított tanárok egyenlőképen kötelesek az ezen szabályokban szervezett nyugdíjintézetbe belépni, végkielégítésre és nyugdíjazásra jogosultak s utóbbiak özvegyei és árvái gyámoltásban részesülnek. A szamosujvári örmény katolikus és az erzsébetvárosi Raphael gymnasiumok tanárai az ezen szabályokban a többi erdélyi róm. kath. gymnasium alapjaira rótt kötelezettségek elvállalása után ezen nyugdíjintézetbe a többi nyugdíjképes tanárokéval egyenlő előnyök biztosítása mellett beléphetnek.

A végkielégítés és nyugdíjazás vagy az illető kérelmére, vagy pedig hivatalból történik. Végkielégítést az nyer, ki tíz évnél rövidebb időig szolgált s önhibája nélkül véglegesen képtelenné vált a tanításra. Az egyházmegyei paptanároknak a végkielégítésre igényük fennmarad akkor is, ha hivatalból a lelkészi pályára rendeltetnek; de ily esetben a tanári szolgálati évek után járó végkielégítési összeget csak akkor kaphatják ki, midőn a lelkészi állomáson nyugdíjaztatnak. A végkielégítés összege öt évi, s öt évnél rövidebb szolgálati idő után a tanári rendes évi fizetésnek fele, öt évnél hosszabb szolgálati idő után az egész évi fizetés.

Életök végéig élvezhető rendes nyugdíjba azok léphetnek, kik legkevesebb tíz évig szolgáltak s önhibájok nélkül alkalmatlanokká váltak a tanításra. A szolgálati évek a szolgálatbalépés napjától kezdve számíttatnak. A kik az erdélyi püspök s az igazgató-tanács előtt igazolt rendkívüli körülmények által kényszerítve, végkielégítés nélkül távoznak el tanári állomásukról s később arra visszatérnek; azoknak nyugdíjazásuk alkalmával, előbbi szolgálati idejük beszámíttatik. Úgy azoké is, kik nyugdíjra s gyámoltásra jogosító állomásokból lépnek át tanintézeteinkhez. Azonban az egyházmegyei papi tanároknak csak tanári szolgálati éveik számíttatnak be. A ki pedig végkielégítéssel távozott, annak ismételt alkalmaztatása esetében előbbi évei csak akkor számíttatnak be, ha a kapott végkielégítési összeget 8% félvényként tőkésített kamatjaival együtt a nyugdíj alapnak visszafizeti. Az évi nyugdíj összege betöltött tíz szolgálati év után az évi tanári rendes fizetésnek

és tíz évi fizetési pótléknak két hatodrésze, tizenöt év után három hatodrésze, húsz év után négy hatodrésze, huszonöt év után az egész évi fizetés, a tíz évi fizetési pótlékok is oda számítva. Harmincz evnél hosszabb szolgálati időt nem lehet beszámítani.

A végkielégítéshez vagy nyugdíjhoz igényt tartó tanár saját kérelme nélkül, sőt akarata ellenére is végkielégítéssel elbocsátható vagy nyugdíjazható, ha elmebetegség vagy testi elnyomorodás miatt a tanári hivatalnak betöltésére teljesen és véglegesen képtelen. Kik az erd. róm. kath. középtanodai tanári pályáról akár önként, akár hivatalos intézkedés folytán eltávoznak, azoknak ezen nyugdíjalapból végkielégítéshez, illetőleg nyugdíjazáshoz való igényök megszűnik. Az egyházmegyei papi tanárok azonban, kik hivatalos intézkedés folytán lelkészi állomásra küldetnek, a lelkészi állomáson való nyugdíjaztatásuk esetében a papi nyugdíjon kívül igényt tarthatnak azon tanári nyugdíj egész részére is, melyet tanári szolgálati éveik után kiérdemeltek. Mindazon akar szolgálatban levő, akár nyugdíjazott tanárok, kiket bírói ítélet büntényben elmarasztal vagy saját hatóságuk fegyelmi eljárás útján nagy hanyagság, hithagyás, vallástalanság, erkölcsi kihágás miatt hivatalukból elmozdít, vagy nyugdíjok elvesztésére ítélt, végkielégítésre illetőleg nyugdíjra való jogosultságukat elvesztik.

Gyámoltásban azon özvegy asszony részesül, ki férjével, annak tényleges szolgálata előtt vagy alatt kelt a canonjog szerint érvényes házasságra. Ezen gyámoltás vagy végkielégítésből, vagy folytonos segélyezésből áll. Végkielégítés azon özvegyet illeti, kinek férje tíz evnél rövidebb időig szolgált. A végkielégítés összege, az elhunyt férjet esetleg illethetett végkielégítés összegének harmada. Folytonos segélyezésben azon özvegy részesül, kinek férje tíz évig, vagy tíz evnél hosszabb időig szolgált. Ezen segélyezés évi összege az elhunyt férjet esetleg illethetett nyugdíj évi összegének harmada s ez az özvegyet férje halálának napjától kezdve illeti. Gyámoltáshoz nincs joga azon özvegynek: 1. kinek férje végkielégítésre, illetőleg nyugdíjra való jogosultságát elvesztette; 2. ki férjével, annak végkielégítése vagy nyugdíjaztatása után kelt házasságra, kivéve azon esetet, ha férje az egybekelés után ismét tényleges tanári szolgálatba lépett s egy evnél tovább szolgált; 3. ki férjével legalább három évig nem élt házasságban; 4. kit saját hibája miatt férjének ágyától és asztalától törvényes ítélet elválasztott. A már megnyert segélyezés megszűnik, ha az özvegy ismét férjhez megy; megvonatik pedig súlyos erkölcsi kihágás és bírói ítélettel sújtott büntény miatt.

Gyámoltásban azon törvényes árvák részesülnek, kik atyjoknak

tényleges szolgálata előtt vagy alatt származtak. Az árvák gyámolítása is végkielégítésből, vagy pedig folytonos segélyezésből áll. Ha az atya egy vagy két kiskorú árvát hagy maga után, azok a végkielégítés és folytonos segély alább megállapított összegének csak felében; ha pedig többet hagy maga után, azok együtt az egész összegben, mindazáltal mindkét esetben fejenként külön-külön részesülnek. Végkielégítést azon árvák nyernek, kiknek atyjok a tanári pályán tíz évnél rövidebb időig szolgált. A végkielégítés összege anyával maradt árvák részére az atyát illethetett végkielégítésnek — az anya végkielégítési összegét is hozzászámítva — feléből, mostoha anyával maradt, valamint teljesen szülőtlén árvák részére, az atyát illethetett végkielégítés harmadából áll. Folytonos segélyezésben azon árvák részesülnek, kiknek atyjok tíz évig, vagy tíz évnél hosszabb időig szolgált tanári pályán. A folytonos segély összege anyával maradt árvák részére, az anya segélyezését is hozzászámítva, az elhunyt férjet és atyát illethetett nyugdíj feléből; mostoha anyával maradt, valamint teljesen szülőtlén árvák részére ezen nyugdíj harmadából áll s az atya halálának napjától kezdve folyósítatik. Ha az özvegy nő férjhez megy s e miatt özvegyi segélyezése megszűnik, valamint ha előbb házassági elválás vagy egyéb hibája miatt a segélyezés tőle megvonatik, úgyszintén halála esetében: az árvák teljesen szülőtléneknek tekintetnek.

Az árvák segélyezése megszűnik: 1. ha a fiúk életök 20-dik; a leányok 18-dik évét betöltötték, vagy pedig ez utóbbiak 18 éves koruk előtt férjhez mennek; 2. ha ellátásuk ösztöndíjjal vagy nevelőintézetbe való fölvétellel biztosítva van. Az árvák segélyezésüket erkölestelen élet vagy bírói ítélettel sújtott büntény miatt elveszítik. Végkielégítés vagy nyugdíj iránti jogosultságát elveszített atyának árvái gyámolitáshoz igényt nem tarthatnak.

A föntebbieken elsorolt végkielégítések, nyugdíjazások és gyámolítások költségeinek hordozására az «Erdélyi római katolikus gymnasiumi és tanítóképezdei tanárok nyugdíj-alap»-ja ezimén önálló nyugdíj-alap létesítetik. Ezen nyugdíj-alap létesítésére fordítatik: 1. Farkas Lajos jogtudor, kolozsvári m. kir. egyetemi tanár s erdélyi róm. kath. status ig.-tanácsa tiszteletbeli előadójának 500 frt és Váradi Móricz kolozsvári kegyesrendi házfőnök, gymnasiumi igazgató s az említett tanács tagjának 50 frt alapítványa. 2. Az erdélyi róm. kath. tanulmányi alapból, annak költségvetéseiben 1873-dik évben fölvett 940 frt s az 1874—78. évekre fölvett 1000—1000 frt o. é. 5 százalékos, fél-évenként tőkésített kamataival együtt az 1879. szept. havi tőzsdei árakban erd. földtehermentesítési kötvényekre átszámítva. 3. Az 1879.

évben 1060 frt s a következő 1880—1892. években 1000—1000 frt hasonlóképp e nyugdíj-alap számára tőkésítés végett kiutalva. 4. A csik-somlyói tanodai alapból 1879-től számítva húsz éven át ezen alapba fizetendő 139 frt 50 kr. és Csikmegye nevelési pénztárából ugyanannyi időre évente 11 frt 62½ kr. 5. A brassói gymnasium alapjából 1879-től számítva, húsz éven át, évente 139 frt 50 kr. 6. Az egyes gymnasiumoknál a tandíjból 1877—78. tanév végeig tőkésített összegek gyergyó-szentmiklósi Fogarasy Mihály erdélyi püspök és államtanácsos úr önmaga által 20,000 frtra kiegészítve s e nyugdíjalapba beszolgáltatva. 7. Minden nyugdíjképes tanár évi fizetése 300 frtot meghaladó részének s minden újabb 100 frt javított fizetésének egyharmada egyszermindenkorra tizenkét havi részletben levonva. 8. A nyugdíjképes tanárok évi 300 frton felüli fizetése után évenként havi részletekben ezen alap javára mindaddig levonandó 2 százalékos nyugdíjilleték, míg e nyugdíj-alap a rendes szükségleteket fedezni teljesen képesítve lesz. Az ideiglenesen alkalmazott s alkalmazandó tanárok, kik a végleges kinevezést maguknak megszerezni elmulasztották, illetőleg a három próbaév eltelése után elmulasztják, végleges kineveztetésök alkalmával az elhunyt, illetőleg elmulandó évekre eső s ezen, valamint az elebbi pontban meghatározott nyugdíjilletékeket 8 százalékos kamataikkal együtt kötelesek a nyugdíj-alapba befizetni. Személyes fizetési pótlék, szálláspénz, igazgatói jutalom s egyéb járulékok után, melyek rendes tanári fizetést nem képeznek, nyugdíjilleték nem fizettetik. 9. Az 1878—79-dik tanévtől kezdve a tandíjából, a tanszerek beszerzése költségeinek fedezése után fenmaradó rész minden tanév végén e nyugdíj-alapba beszolgáltatva. 10. Az ezen nyugdíj-alap javára szánt adományok és hagyományok.

Végkielégítésért vagy nyugdíjazásért folyamodó tanárok kérelmeiket, kineveztetési és orvosi bizonyítvánnyal támogatva, saját igazgatóságuk útján az erdélyi püspökhöz terjesztik be, ki azokat az erdélyi róm. kath. status igazgató-tanácsával együtt ellátja. A hivatalból való végkielégítést és nyugdíjazást az illetékes igazgatónak, püspöki biztosnak és világi főgondnoknak indokolt előterjesztésére hasonlóképp az erdélyi püspök és ig.-tanács rendelik el. A gyámolításért folyamodó özvegyek és árvák, illetőleg ezek gyámjai, az elhunyt férjnek és atyának tanári kinevezési s áthelyezési okmányaival, házassági s halotti bizonyítványaival s az árvák keresztleveleivel szerelik föl kérésöket, melynek ellátása az említett módon történik. A fizető hivatalok utasítatnak, hogy a nyugalmazott tanároknak és segélyezett özvegyek s árváknak nyugtáit csak azok életben létét tanúsító lelkészi bizonylat-

tal fogadják el. A szolgálatban levő nyugdíjképes tanárok fizetése — e szabályok életbeléptetése alkalmával — előleges részletekben tétetik folyóvá, az első havi fizetés a nyugdíjalap részére, nyugdíjilleték gyanánt visszatartatik és a fennmaradó nyugdíjilletéki részlet tizenkét hónap alatt a havi fizetésekből levonatik.

Jegyzet. A papi tanárok és kegyesrendiek, ha illető hatóságuk által egyházi pályára rendeltetnek, azon esetben, ha még nem töltöttek 10 évet a tanári pályán, az általuk addig befizetett illetéket ennek kamatai nélkül visszakapják; ha azonban 10 éve már, hogy tanárkodnak, akkor nyugdíjigényük nem enyészik el, hanem más pályán történt nyugdíjaztatásuk alkalmával igényt tarthatnak ezen nyugdíj-alapból is a tanári pályán töltött éveknek megfelelő nyugdíjra.

A Dunamelléki ref. egyházkerületi tanári gyámegyesület.

Az egyesület célja: betegség, öregség, vagy bármilyen tehetetlenség által hivataluk folytatására képtelenné lett, vagy nem erkölcsi bűn miatt hivatalukat elvesztett tanárokat, és az elhunyt tanárok özvegyeit és árváit esetleg szüleiket segélyben részesíteni. A gyámegyesület kötelezett tagjai: az egyházkerületi, minden felső-, theologia, jogakadémia, középiskolák és tanítóképződe megválasztott s az egyházkerület által megerősített rendes tanárai.

Ha valamely gyámegyesületi tag tanári állomásáról véglegesen lemond, vagy ha ezen egyházkerület fenhatósága alatt álló intézetek kötelekeiből kilép, e gyámegyesületnek tagja lenni megszűnik, s félévi időköz alatt kijelentett befizetett százalékát kamat nélkül kívánatra visszakapja.

Az egyesület jövedelemforrásai. a) Az egyesület minden tagja szeptember és február hónapok első felében 5—5, tehát évenként 10 ftot. fizet b) A dunamelléki reform. egyházkerület összes közép- és felső tanintézeteiben tanuló nyilvános protestáns növendékek egész évre 40 krt., magántanulók és más vallású növendékek ennek háromszorosát fizetik. A tanulók részéről ezenfelül tett fizetések köszönettel fogadtatnak, és az illető tanintézet igazgatósága által egy e célra készített emlékkönyvbe vezettetnek. c) Hangversenyek s más előadások, a minőket minden érdekelt tanintézet fog alkalmmilag rendezni. d) Kegyes adományok és alapítványok. e) Esetleges egyházkerületi segély. f) Kamatok.

Az újonnan választott és az egyesületbe belépni köteles tanárok rendes hivataloskodásuk első évi folyama alatt, a rendes évi tagdíjon kívül, egyszer mindenkorra tanári fizetésök öt százalékát fizetik az egyesület pénztárába, ha a belépő tanár 30-dik élet-évét még be nem

tölté; a 30-dik élet-évet betöltött, ujonnan választott tanárok a 40-dik élet-évig 10 %-ot, a 40 évesnél idősbek pedig 20 %-ot fizetnek az évi tagdíjon kívül, egyszer mindenkorra.

Segélyezendők: *a)* 30 évi rendes tanárkodás után minden egy-leti tag, ha a nyugdíjra igényét nyilváníttja, nyugdíjazandó. De e czímen az illető csak azon esetben nyilváníthatja igényét a segélyre, ha legalább 10 évig tagja volt az egyletnek. Az alapító tanároknak a tanári pályán az 1867/8-dik tanév előtt töltött ideje is felvételik a 30 évbe. *b)* A 30 évi szolgálatnál előbb is azok, a kik betegség, vagy öregségi elgyengülés miatt hivataluk folytatására tehetetlenekké váltak, mihelyt rendes fizetésöket húzni megszűntek. *c)* A külkényszerűség miatt tanári pályájokról leszorított egyének; kivéve azon esetet, ha állomásukat, mint erkölcsi bűnben leledzők, a legfelsőbb autonom hatóság jogérvényre emelkedett ítélete szerint is elvesztették, mely esetben azonban az illető családja mint erkölcsi-halotté, folyamodvány útján a közgyűlés által megállapítandó nyugdíjösszegben részesítendő, ő maga pedig ugyancsak a közgyűlés által bizonyos könyöradományban részesíthető. *d)* A tényleges szolgálatban vagy nyugdíjazott állapotban elhalt tanárok hátrahagyott özvegyei, ha a férj halála idejében együtt éltek, halálukig vagy férjhezmenetelökig. — Ha nem gyámegyleti taghoz megy nőül az özvegy, s másodszor is özvegyen marad, első férje utáni igénye semmikép fel nem támad. Ha az özvegy, gyámegyleti taghoz megy is férjhez, elveszti előbbi férje után való jogát. *e)* Tényleges szolgálatban vagy nyugdíjazott állapotban levő tanárok mindkét nemű árvái 24 éves korukig. Ha azonban a fiúk 24 éves koruk előtt a segély-összeggel fölerő állomást nyertek, a leányok pedig, ha ezen élet-kor elérése előtt férjhez mentek: a segélyt nem húzhatják, megjegyeztetvén, hogy, ha a leányok 24 éves koruknál legalább két évvel előbb férjhez mennek s házasságuk alkalmával segélyért folyamodnak: két évi illetéköket megnyerhetik menyasszonyi hozományúl. *f)* A betegségek miatt keresetképtelen árvák egész halálukig huzzák a segélyt. *g)* A tényleges szolgálatban vagy nyugdíjazott állapotban elhalt tanárok szülei azon esetben, ha az elhunytnak özvegye vagy árvája nem marad, s ha a szülőknek az elhunyton kívül nem maradtak őket gyámolítani képes gyermekei, és végre ha nincs az évi segélyösszeggel felérő bárminemű évi jövedelmök. *h)* Ha a tanárnak, hátrahagyott özvegyével nemzett gyermekein kívül, korábbi házasságból született gyermekei is maradnak: az özvegy és az előbbi házasságbeli árvák közösen kapják a megállapított segélyt, oly módon, hogy az özvegy két

árva részletét nyeri. A *b)* és *c)* pontjai alatt említettek megszűnnek a nyugdíj húzni, ha ennek összegével felérő jövedelemmel összekötött bármilyen állomást nyertek.

Alaptőke. Az említett kegyes adományok és alapítványokból és ezek évi kamataiból az egyesület alapításától számított 25 éven át alaptőke képezendő, az alaptőke miként leendő felhasználásáról a 25 év elteltével a közgyűlés határoz. *a)* Évi segélyezésre fordíthatók a 3. kikezdés *a), b), c), d), g)* pontjai alatt és a 4. kikezdésben említett bevételek. *b)* A *g)* pont alatt remélhető bevétel csak azon esetben fordítható az évi segélyezésre, ha a főtiszteletű egyházkerület minden évben egy bizonyos összeget jelölne ki költségvetésében a gyámegylet javára. Ha azonban az egyházkerület csak egyszer mindenkorra szavazna meg e célra bizonyos összeget, az tőkésítendő lesz, s csak kamatait lehet a segélyezésre fordítani.

a) A segélyezés összege a fentebb *a) b) c) d)* pontjaiban említett segélyezendők részére 3 évenként, a gyámegyleti közgyűlés által állapíttatik meg, tekintet nélkül arra, hogy a segélyezendők magánvagyonukból, vagy más nyugdíj-intézetből húznak-e jövedelmet vagy nem. *b)* A segélyösszeget a legközelebbi évi mérleg alapján évről évre a képviselői gyűlés állapítja meg a következő arány szerint: Nyugalomba lépett tanár 100 egységet; gyermektelen özvegy 50, gyermekes özvegy minden gyermeke után 5—5 egységgel többet kap. — Anyátlan árvák: 4 vagy több árva 50, három árva 45, két árva 35, egy árva 25 egységet nyer. Ugyanezen arány szerint segélyezendők az oly árvagyermek is, kiknek anyja férjhez menetele által saját nyugdíját elvesztette. — A szülők segélyezése szintén az anyátlan árvák kulcsa szerint történik. Megjegyzendő azonban, hogy a 100 egység értéke, vagyis a tanár nyugdíja a 25 éven belül — az egyesület alapításától számítva 400 frtnál több nem lehet, úgy azonban, hogy a 400 frt mindaddig kiadandó, míg a jövedelem $33\frac{1}{3}\%$ -át meg nem támadja. *c)* Ha az árvák közül valamelyik a 7. cikk *e)* pontja értelmében többé a segélyezésben nem részesíthető: többi árva testvéreire nézve a segélyezés összegét ezen cikk *b)* pontjában megállapított kulcs szerint kell módosítani. Ugyanezen kulcs szerint kell meghatározni a 24 éves koránál legalább két évvel előbb férjhezmenő leány menyasszonyi hozományának összegét is.

Az egyesület ügyeit kezelik: *a)* egy elnök; *b)* egy alelnök; *c)* egy pénztárnok; *d)* egy ellenőr; *e)* egy titkár és *f)* 6 választmányi tag, — kik együtt alkotják a gyámegyleti igazgató-választmányt; *g)* egy képviselői, *h)* egy közgyűlés. Megjegyzendő, hogy az *a) b) c) d) e) f)*

pont alatt említett tisztviselők három évre választatnak s hogy a tisztviselők minden díj nélkül végzik tisztöket. Kivéven a pénztárnokot, ellenőrt és titkárt, kik a közgyűlés által koronként megállapítandó mérsékelt tiszteletdíjban részesülnek. — A választmány tagjainak útiköltségét, ha az egyesület érdekében kell utazniok, az egyesület megtéríti.

Az elnök összehívja az igazgató-választmányt, a képviseleti és közgyűlést, azokon elnököl, az együletet mindenben képviseli, s az igazgató-választmány ülésében megszavazott pénzösszegek az ő utalványozása mellett adatnak ki. Az elnök egyik testület ülésében sem szavaz, hanem a szavazatok egyenlően megoszlása esetében, az ő szavazata dönt. Az elnök akadályoztatása esetében az alelnök elnököl.

A pénztárnok, ki csak kellő anyagi biztosítékot nyújtó egyén lehet, kezeli az egylet pénzeit. Az irományokat és pénzeket két kulcsú szekrényben tartja, melynek egyik kulcsa az ellenőrnél áll. A befolyó pénzeket ellennyugta mellett fölveszi, a segély-összegeket negyedévi részletekben előre, nyugta mellett, kifizeti; ötven forintnál nagyobb összeget tartozik azonnal takarékpénztárba helyezni. Tőkésített összeget csak az igazgató-választmány határozata folytán adhat kölcsön. A tartalék-tőkét az igazgató-választmány tudtával és beleegyeztével magyar földhitelintézeti papirokba is fektetheti, egyéb értékpapirok vásárlása az egylet pénzén nem engedtetik meg. Számadásait köteles oly rendben tartani, hogy az elnök, vagy ellenőr, vagy a 6 választmányi-tag, vagy ezeknek együttes kívánatára, bármely pillanatban előmutathassa. A legkisebb pénztári hűtlenség azonnali hivatalvesztéssel és kártérítéssel jár.

Az ellenőr szigorú figyelemmel kíséri s ellenjegyzi a pénztárnok eljárásait, magánál tartja a pénztár egyik kulcsát, s rendes naplót vezet; s mihelyt a pénztárnok részéről bármi hűtlenséget vagy lörvénytelenséget tapasztal, azonnal jelenti az elnöknek; ellenkező esetben ő is felelős. A titkár: jegyzője az egyesület mindennemű gyűlésének s viszi a szükséges levelezéseket, elkészíti a képviseleti gyűlés elé terjesztendő jelentést.

A 6 választmányi-tag, a főlebbi öt tisztviselővel alkotja azon igazgató-testületet, mely a gyámegyületet képviselve minden halasztást nem tűrő ügyben felelősség mellett intézkedik s eljárásában ítélete, mint első bírósági ítélet tekintetik. Különös kötelessége a 6 választmányi-tagnak, a pénztár állapotát két tagja által, minden két hónapban egyszer, de ha tetszik, többször is megvizsgáltatni, s róla az igazgató-választmánynak jelentést tétetni.

A képviseleti gyűlés összeül évenként egyszer, a tavaszi egyházkerületi gyűlés idején és helyén, ezen gyűlést megelőző pár napon. Elnöke: a választott egyleti elnök; jegyzője: a titkár; tagjai: az egyletet alkotó iskolák arányos számú képviselői, u. m. algymnázium, tanítóképezde, jogakadémia, theologiai intézet egy-egy, a főgymnázium és lyceum két-két képviselője. — Határozó szavazattal a képviseleti gyűlésen csak a megválasztott képviselők birnak. A választmányi tag képviselő nem lehet. E gyűlés tudomást szerez magának az egylet minden ügyéről, felelősségre vonja az igazgató-választmányt s annak egyes tagjait, számadásra a pénztárnokot, s őt a számadás terhe alól fölmenti, peres ügyekben mint második bíróság ítél s az egylet minden ügyéről kimerítő jelentést tesz az egyházkerületi gyűlésnek. A képviseleti gyűlés jegyzőkönyve és az évi zár-számadások mindenik gyámegyleti tan-intézetnek megküldendők.

A közgyűlés összeül minden három évben egyszer, szükség esetében többször is, a képviseleti gyűlés által kijelölendő időben és helyen, az elnök összehívására. Tagja: minden megjelenő egyleti tag, határozó szavazattal. A közgyűlés: *a*) intézkedik az egyletnek minden ügye felett; *b*) az egylet alapszabályait a jelenlevő tagok két harmadának beleegyeztével módosítja, mi azonban csak úgy történhetik, ha a folyó közgyűlést megelőző képviseleti gyűlésen erre nézve indítvány nyújtatott be s az ekként módosított szabályok csak az egyházkerületi gyűlés megerősítése után válnak kötelező erejűekké; *c*) megválasztja három évre a tisztségviselőket, általános szavazattal többséggel. Megjegyzendő, hogy úgy ezen, mint az egylet minden ülésében, személyes kérdésben titkosan történik a szavazás; *d*) megvizsgálja az igazgató-választmánynak három évről szóló jelentését.

Mindenik testület minden ügyben, általános szavazattal többséggel határoz, az alapszabályok határain belül.

A gyámegylet pénzei adóslevelek alapján kamatra adatnak ki kölcsönül s a tőke-kölcsön adására csak az igazgató-választmány van fölhatalmazva; és pedig háromszoros értékű reál-biztosítás és betáblázás mellett; egyleti tagok részére (kivéve magának az igazgató-választmánynak tagjait, kik kölcsönt az egylet pénztárából nem nyerhetnek) azonban legalább három egyleti tag kötelezettsége mellett négy hónapra s legfőlebb 300 frtról szóló váltóra is, oly módon, hogy egy gyámegyleti tag mint elfogadó, kibocsátó és forgató csakis 300—300 frtig szerepelhet. A kamatlábat a képviseleti gyűlés évenként állapítja meg.

A gyámegyleti segélyre igényt tartható egyén az illető tanári

testület által, hivatalosan bejelentetik, mely alkalommal: *a)* A negyven évig működött vagy tehetlenné vált, vagy hivatalától elesett tanár kérelmét véleményes jelentés mellett beterjeszti s igazolja, hogy az illető tanár mely napig húzta fizetését. *b)* Az özvegyre nézve igazolja, hogy férje halálakor együtt éltek, s a férj meddig húzta fizetését. *c)* Az árvák részéről, az említett okmányokon kívül, még azoknak keresztleveleit is melléklí. *d)* Egyéb esetekben a segélyezendő, a helybeli lelkész és iskolai előjáróság által kiállíthatatja bizonyítványait, s ha egyszer a segélyösszeg részére megállapítatik, negyedévenként, a tanártestület vagy a helybeli lelkész által bizonyítja, hogy életben van s illetőleg nincs oly helyzetben, hogy az alapszabályok értelmében a gyámsegély őt már nem illelné.

Az egyletet alkotó tanárok minden egyleti tag árváját, mint saját gyermeköket kiváló figyelemmel kísérik, s teljes tehetségök szerint erkölcsileg és anyagilag gyámolítják, sőt rólok időnkint az illető elhunynak tanártársai, vagy azon tanárok, kik ezt legkönyvebben tehetik, az igazgató-választmánynak jelentést is tegyenek.

E gyámegyesület a dunamelléki reform. egyházkerület fő-pártfogása mellett áll fenn. Az egylet alapszabályai csak az egyházkerületi közgyűlés megerősítése után lépnek hatályba.

Az egyházkerület, tavaszi közgyűlésein az egylet állapotát, a beadott jelentésből hivatalosan tudomásul veszi, s ha az egylet, alapszabályait, vagy általában hatáskörét átlépné, ez iránt felvilágosítást kérhet, s szükség esetén az egyletet a törvényes határok közé utasíthatja.

A tiszántúli ref. középiskolai tanárok nyugdíj-intézete.

(1. §.) Ezen intézet célja a tiszántúli ref. felekezeti középiskolák tanárait előregedések, vagy elnyomorodásuk esetén nyugdíjban, haláluk után özvegyeiket és árvákat gyámdíjjal való segélyezésben részesíteni. Jogos és kötelezett tagjává lesz ez intézetnek a tiszántúli ref. egyházkerületben levő azon református felekezeti középiskolák minden rendes tanára — és pedig ezentul hivatalba lépésekor azonnal —, melyeknek fentartó testülete az intézetbe való belépést hivatalosan bejelentette, s ehhez képest a kötelezettségek teljesítését a maga részéről is elvállalta. (2. §.) A debreczeni gymnasiumi, valamint a tiszántúli egyházkerületbeli akadémiai és tanítóképezdei tanárok az intézetbe belépni nem tartoznak, de a 6. §. g) pontjában foglalt fizetési kötelezettség

mellett a belépésre följosogíttatnak. (3. §.) E nyugdíj- és gyámintézet az egyházkerület főfelügyelete és legfőbb pártfogása alatt áll.

(4. §.) Jótékonyágában részesül: *a*) Minden belépett és fizetési kötelezettségének pontosan eleget tett rendes tanár, ha testi vagy szellemi elerőtlenedése, vagy más elháríthatatlan kényszerűség miatt, önhibáján kívül, hivatalától megválni kénytelen. *b*) Minden ilyen tanár özvegye és árvája, azon esetben, ha a házasság a tanári hivatalba lépés előtt, vagy a hivataloskodás alatt kötött. Az özvegyek a gyámdíjat csak addig élvezik, míg volt tanár férjök nevét viselik s nyilvános erkölcstelen életmód által magukat a segélyezésre érdemtelenekké nem teszik. Az árvák, ha szinte anyjuk férjhezmenne is, tekintet nélkül arra, hányan vannak, együtt részesülnek a gyámdíjosztalékban mindaddig, míg a fiuk, ha tanulói pályán vannak 20, ha más foglalkozásuk van 18, a leányok pedig 20 évet be nem töltenek. Azonban a leányokra nézve férjhezmenetelök alkalmával, ha a 20 éves kort el nem érték is, megszűnik a gyámdíj; ellenben az élelemkeresésre tehetetlen nyomorék árvák 20 éves korukon túl is részesülhetnek esetről esetre megállapítandó segélyben. *c*) A ki a már nyugdíjazott tanárok közül valamely más hivatalba lép, csak abban az esetben tarthat igényt a további nyugdíjaztatásra, ha új hivatalának jövedelme 400 frtnál többre nem megy; ha azonban e hivatalát elveszteni, nyugdíj igénye ismét életbe lép. *d*) A hivatalától birói ítélet következtében ítéletileg elmozdított tanár csak az általa befizetett összeg 6% kamatjára tarthat számot, de csakis akkor, ha legalább 10 esztendeig tagja volt a nyugdíjintézetnek. A kik a tanári hivatalból a nélkül, hogy arra képtelenekké váltak, vagy valamely elháríthatatlan körülmény folytán attól megválni kényszerültek volna, önként kilépnek, sem maguk, sem özvegyeik és árváik részére nem nyernek segélyt az intézettől, és befizetéseik az intézet javára visszamaradnak.

(5. §.) A ki a fentirt esetekben a nyugdíj- és gyámintézet jótékonyágát igénybe venni szándékozik, erre való jogosultságát az illető középiskola tanárkarának és fentartó testületének kellően okadatolva és orvosi bizonyítvánnyal ellátva bejelenti, s e testület a jogosultsági igényt megvizsgálván és saját véleményezésével ellátván, jelentést tesz a tiszántuli ref. tanáregyesület elnökségéhez s ez által annak közgyűléséhez, mely a nyugdíjazás felől határoz. — Rendkívüli szükség esetén pedig utólagos jóváhagyás reménye alatt az állandó bizottság is intézkedhetik. Azon esetre, ha a nevezett tanáregyesület, mint ilyen, netalán feloszlanék, a feloszlást kimondó közgyűlésnek kötelessége lesz a

nyugdíj- és gyámintézet ügyében ez egyesületet helyettesítő testület szervezéséről gondoskodni. (6. §.) A nyugdíj- és gyámintézet alapját s jövedelmét a következő alaptőkéek és évenkénti befizetések képezik: *a)* Kegyes alapítók és hagyományozók e célra teendő alapítványai s hagyományai *b)* Minden jelenleg hivatalban levő s jövőre belépő rendes tanár fizet az alaptőke javára 50 frtot, ez összeget azonban két év alatt négy részletben is törlesztheti, a hátralék után 6 % kamat számíttatván. *c)* Minden egyes intézeti tag fizet évenként két egyenlő részletben, október és április első napjaiban, 20 forintot. *d)* Az iskola-fentartó testületek minden általuk szervezett rendes tanári állomás után fizetnek évenként szintén két egyenlő részletben 12 forintot. *e)* Minden nyilvános tanuló fizet évenként 50 krt, minden magántanuló 1 forintot; mely fizetés kötelezettsége alól csakis a legszegényebb tandíjmentes tanulók menthetők fel az illető tanári kar indítványára az iskolai hatóságok által. *f)* Minden tanárkar köteleztetik, hogy évenként legalább egyszer tartson e célra mérsékelt belépti díj mellett népszerű felolvasást, vagy rendezzen ilyen felolvasással összekötött hangversenyt, műkedvelői előadást stb. Szóval igyekezzék megragadni és felhasználni minden alkalmat, melylyel a közönség jótékonyágát ez intézet javára igénybe veheti és ennek jövedelmét növelheti. — Az ily módon szerzett jövedelmek fele része, a helyi érdekek előmozdítása tekintetéből, az illető iskola javára is fordítható. *g)* A debreczeni gymnasiumból, valamint az egyházkerületbeli akadémiák és tanítóképezdekből önként belépni kívánó tanárok, kik a fentartó testületek befizetésére és egyéb jövedelmek beszolgáltatathatására, már meglevő nyugdíjintézeti kötelezettségek miatt, nem számíthatnak, a *b)* pontban foglalt 50 frton felül fizetnek évenként 45—45 frtot. Az önkéntes beléphetés joga kiterjed mindazon egyházkerületünkben levő ref. gymnasiumok tanáira is, melyeknek fentartó testülete a nyugdíj- és gyámintézet kötelékébe egy vagy más ok miatt be nem lépett. (7. §.) Segélyezésre a rendes évi jövedelemnek csak $\frac{2}{3}$ része fordíthatatik. E kétharmadrész a segélyezendők közt egyenlően, de mindazáltal úgy osztatik meg, hogy egy-egy nyug- vagy gyámdíj-illeték — legalább egyelőre — nem mehet többre, a belépéstől számítva 1—10 év alatt 200, 11—20 év alatt 300, 21—30 év alatt 400 frtnál. A rendes évi jövedelem $\frac{1}{3}$ része, a rendkívüli jövedelmekkel és a segélyezés által netalán igénybe nem vett összeggel együtt az alaptőkéhez csatoltatik.

Jegyzet. Tőkésítendő, tehát a felosztható évi jövedelemhez nem tartoznak az alaptőke javára a tanárok által tett befizetések, s mindennemű kegyes

adományok. Felosztás alá esnek az évi befizetések, így a tanárok, tanulók s a fentartó testületektől beszédett állandó díjak, a tanárkarok évenkénti előadásainak stb. jövedelme, a tőkék kamatai.

(8. §.) A vagyonkezelés következőképen történik: *a)* A tanároktól fizetett s az iskola-fentartó testületektől kiutaltványozott évi díjakat s egyéb rendes és rendkívüli jövedelmeket az igazgató, vagy az illető iskolai pénztár kezelője, minden iskolai évben két ízben — október és április első napjaiban pontosan beszedi; a beszédett összegekről rendes számadási naplót vezet és a begyűlt pénzt számlajegyzék mellett, még ugyanazon hónapok folyama alatt, a ref. segélyegylet pénztárnokához beküldi. *b)* A ref. segélyegylet pénztárnoka a hozzá beküldött összegeket a segélyegylet fennálló szabályai szerint, de ennek vagyonától elkülönítve, felelősség mellett kezeli, rendes évi számadásait — megvizsgáltatás végett — a bizottság útján az egyleti közgyűléshez terjeszti; innen megy az azután — felülvizsgálás és tudomásvétel végett a főtszt. egyházkerület elé. *c)* A megvizsgált számadások minden évben nyilvánosságra hozatnak a tanáregyesület által kiadott évkönyvben.

(9. §.) A nyug- vagy gyámdíj-illeték iránti kérvények — mint fentebb említett — valamint az alapszabályok módosítására vonatkozó indítványok is a tanáregyesület közgyűléséhez adatnak be és ezáltal intéztetnek el. (10. §.) A mely középiskolánál már rendezett tanári nyugdíj- és gyámintézet létezik, annak alapvagyonja természetesen az illető iskolai hatóság teljes szabad rendelkezése alatt marad, s szabályai e közös intézmény által nem érintetnek.

(11. §.) A tiszántúli ref. egyházkerületbeli középiskolai tanárok nyugdíj- és gyámintézetének netaláni feloszlása esetén a meglevő vagyon hova fordítása felett a feloszlást kimondó utolsó közgyűlés határoz, de mindenesetre úgy, hogy a vagyon az illető iskola-fentartó testületek kihallgatása után és a főt. egyházkerület beleegyezésével, mint alapítvány, az akkor meghatározandó módon, azon középiskolai tanárok javára fordíttassék, kik befizetéseik által az alap növeléséhez hozzájárultak. Azon szintén nem várt esetben pedig, ha a mostani gymnasiumok közül valamelyik — bármely eshetőség miatt — megszűnnék, vagy ha a fentartó testület gymnasium helyett polgári iskolát vagy felső népiskolát tartana fenn, az ilyen intézet tanárainak gyám- és nyugdíjhoz való igénye fenmarad. természetesen azon föltétellel mellett, ha a reájok eső fizetési kötelezettséget mind ők, mind a fentartó testületek rendesen teljesítik, önkényt értetvén, hogy e szabály csakis a jelenleg fennálló s a nyugdíj-intézet alapításában résztvevő tanintézetekre vonatkozhatik.

A tiszai ev. egyházkerület nyugdíjintézeti szabályzata.

Köteles ezen intézetbe beállani az egyházkerületben hivatalba lépő minden lelkész, tanár és tanító, mire őket az illető esperes híványaiknál fogva kötelezendí s tőlük térítvényt vevén, melyik osztályába szándékoznak a nyugdíjintézetnek belépni, azt azon észrevétellel jegyzi ellen, mikor lép az illető hivatalába, s egyszersmind a ker. nyugdíjintézet pénztárnokához azon célból küldi be, hogy azt megőrizvén, az illetőt a nyugdíjintézeti tagok sorába vezesse. A már hivatalban levők és nevezett határnapiig hivatalba lépendők nem köteleztetnek ugyan, de önérdükük hozandja magával, hogy belépjenek; a káplánoknak és tanítói segédeknek szabad tetszésökre hagyatván az intézetbe való belépés. Ha ezen intézet tagja hivatalból kilép, vagy más egyházkerületbe vagy tartományba megy által s befizetéseit rendesen folytatja, megtartja jogait az intézetből húzandó nyugpénzhez; ha azonban eltávozásá után egy évig fizetésével elmarad, elveszti jogait az intézettől nyerendő bármely segedelemhez, a nélkül, hogy ez ideig tett befizetéseit visszakövetelhetné.

Jegyzet: Tapasztaltatván, hogy a hivatalba lépők híványaik elfogadásával, az egyházkerület határozatának ellenére, nem lépnek egyszersmind a nyugdíjintézet tetszésök szerint választott valamelyik osztályába, a főesperesi hivatalok oda utasítatnak, hogy új híványok kiállítását superintendens úrnak, mint a nyugdíjintézet elnökének, azonnal bejelentsék. (Az 1872-dik évi jk. XXVIII. pontja 6. sz. alatt).

Az intézet jövedelme. Hogy ezen intézet létre jöhessen, szükség, hogy 4000 frt o. é. alaptőkével bírjon, mely felől édes remény kecsegtet, hogy az a nemes egyházak és egyes buzgó egyháztagok kegyes adományaiból összegyülem. A vérrokonságból és sógorságból eredt házassági akadályok alól törtémenendő fölmentéseknek díjai is ezen intézet pénztárába folyandanak be. A reformatió emlékünnepeén tartandó offertoriumokból, úgy az anya-, mint a leánygyülekezetekben. Azon lelkészek pedig, kik azt megtartani elmulasztanak, az igazgatóválasztmány által meghatározandó s 2 frttól 6 frtig terjeszthető bírság alá esnek. A ns. egyházak és egyes buzgó tagok kegyes alapítványaiól és adományaiból. A részvényes tagok fizetéseiből, kik négy osztály szerint fizetnek évenként az intézetbe; az első osztályban 20, a másodikban 10, a harmadikban 5, a negyedekben 2 frtot o. é. öntetszésére bizatván kinek-kinek ezen osztályok bármelyikét választani. A befizetéseknek évenként előlegeten január végeig kell minden osztály szerint megtörténni, s a ki fizetésével ezen időn túl elmarad, a mulasztott időre köteles a járandó kamatot is befizetni. Évi illető-

ségét 33 évnél tovább senki sem fizeti; azonban szabad tetszésére hagyatik mindenkinek 15 évi járandóságát akár egyszerre, akár három részben, a belépéstől számítandó első három év alatt befizetni, mely esetben nekik nyomtatott nyugta adatik, melynek erejénél fogva minden további befizetéstől örök időkre feloldoztatnak, magában értetvén, hogy az, a ki részletenkint fizet, az elmaradt részletek kamatait fizetni köteles és ha mielőtt az egész 15 évi járandóságot befizette, meghal vagy másképp nyugpénzképeessé lesz, csak a befizetett részlet után járó nyugpénzre számolhat, az elmaradt részletek lefizetése ily esetben el nem fogadtatván. Ha valaki ezen 15 évre járuló fizetését azután akarná egyszerre teljesíteni, miután valamelyik osztály szerint évenként már néhány évig fizetett, két évi fizetése egybeszámíttatván, neki betudatik. Az ilyen egyszerre teendő befizetések esetében azonban mindenkor tartozik a befizető hiteles orvosi bizonyítványt adni magáról a felől, hogy halálos nyavalyában nem sinlődik. Ha valaki egy ideig valamely alsóbb osztályba fizetvén, később valamelyik felsőbb osztályba kíván átlépni, tartozik az elmaradt fizetéseket kamataikkal együtt pótolni. A ki, mint ezen intézet tagja, 40 éves korát meghaladva házasodik s 10 évvel fiatalabb nőt vesz, tartozik minden esztendőre, mely a kitett 10 esztendőn alúl esik, évi fizetési illetékének felét; a ki pedig 60 éves korában magánál 20 évvel fiatalabb nőt vesz, minden esztendőre, mely a 20 éven alúl esik, évi fizetésének egész összegét egyszer mindenkorra az intézet alaptőkéjéhez befizetni. Ha pedig valaki egészen aggkorában vagy épen utolsó nyavalyájában csupán az intézet terhelésére házasodnék, annak özvegye nyugpénzre épen nem számolhat. Mind a három esetben kivétel történik, ha az elvett nő nyugpénzes özvegy volt.

Jegyzet: Ide járul még:

a) Luther kis kátéjának a nyugdíjintézet javára magyar, tót és német nyelven kinyomtatandó 5000 példányából befolyandó haszon, — a lelkész és tanító urak oda utasíttatván, hogy az iskolai tanításnál egyedül az egyházkerület által kiadott kátékat használják. (Az 1865-dik évi ker. gy. jk. XX. pontja e) alatt.) b) az egyházkerületi pénztárból, — egyelőre az egyházkerület által jelenleg nyugdíjazott s az 1870-dik év végeig még kerületi nyugdíjjal ellátandó özvegyek javára fordítandó, utóbb a nyugdíjintézet tiszta jövedelmi alapjává válандó reformatói offertorium és 2500 frt o. é (Az 1866-dik évi jk. XX. pontja d) alatt. 1) c) Papok, tanárok és tanítók lakodalmi ünnepélyeinél a már szokásba jött gyűjtések a nyugdíjintézet javára fordíttassanak, a határozat végrehajtása, az illető lelkészek felelős ellenőrségére bízván. (Az 1868-dik évi jk. XXXII-dik pontja 2) alatt.)

A lelkész urak a reformatói offertoriumot a főesperes uraknak legkésőbb december 1-ig, — a főesperes urak pedig a nyugdíjintézeti pénztárba

december 20-ig szolgáltatassák be, — mit ha megtenni elmulasztanának, mulasztási kamatfizetéssel lesznek megrovandók. (Az 1868-dik évi jk. XXXII. pontja 5) alatt.)

Azon részvényesektől, kik a folyó havak 28-dik napjáig illetőségeiket a nyugdíjintézeti pénztárba tétleg be nem fizetik, úgy hogy azok még a lefolyó hóval takarékpénztárnál kamatozókka tétethessenek, a pénztárnok a következő hóra járó kamatot is megvegye. Kamatfizetéseknel esedékes fél krajczárok, mindenkor egészbe számíttassanak. (Az 1867-dik évi jk. XXXI. pontja 7) és 8) alatt.)

40 éves koron túl sem intézeti tagokra, sem netalán más kerületekből hozzánk jöttekre nézve, a 15 évi illetőség egyszerre való befizetésének helye többé nem lehet; a 40 éves koron alul egyszeri teljes befizetést eszközölni kívánók pedig kötelesek, egészségi megnyugtató állapotjukat hiteles orvosi bizonyítvánnyal igazolva osztályuk szerinti 15 évi illetőségeket, az intézetbe történt belépésök idejétől számított 8% kamatozással befizetni, nyugdíjképességek eredeti belépésüktől számíttatván. (Az 1873-dik évi jk. XXVII. pontja 4) alatt.)

Ha volnának, kik valamely alsóbb osztályba történt, akár 15 évi illetékek egyszeri letétele, akár egy ideig folytatott évenkénti befizetések után, valamely felsőbb osztályba kívánnának átlépni, azt 40 éves korukig tetszésök szerint akár 15 évi díjnak egyszeri, akár évenkénti illetőség befizetése mellett tehetik; 40 éves kortól 50 évesig, felsőbb osztályba való átlépés csak évenkénti illetőség befizetése mellett engedtetik meg, oly feltétellel, hogy a felsőbb osztályba lépni kívánók mindkét esetben, az intézetbe való belépésök idejétől számítva tartoznak az illető felsőbb osztálynak részletfizetéseit kamataikkal együtt pótolni, a felsőbb osztályú nyugdíjképesség az alapszabályok 15. §-ának módozata szerint, csak a feleblépés idejétől számíttatván. Ötven éves koron túl feleblépésnek helye nincs. Felsőbb osztályba való átlépés ily eseteiben azonban az illető tartozik családi létszámának kimutatása mellett, egészségi állapotáról is oly hiteles orvosi bizonyítványt beterjeszteni, melyet a nyugdíjintézeti igazgató választmány közbenjárásával kijelölt orvos állított ki. (Az 1870-dik évi jk. XXXI. pontja 2) alatt.)

Elkészt vagy második házasságoknál, a 40 éves koron túl házasságra lépők, évi befizetésök felét, — az 50 éves koron túl házasságra lépők évi befizetésök $\frac{3}{4}$ -ét, a 60 éves korban házasságra lépők évi befizetésük egészét, minden egyes évre, melylyel a nő fiatalabb, az intézet alaptörvényéhez befizetni kötelesek. (Az 1869-dik évi jk. XXXVI. pontja 4) alatt.) Második házasságkötéseknél az illetők 40 éves koron alul is, a házastársak közötti különbség éveinek száma szerint, évi befizetésök felét a nyugdíjintézeti pénztárba befizetni kötelesek. (Az 1872-dik évi jk. XXVIII. pontja 3) alatt.)

Nyugpénz. Azon özvegyek és árvák, kik jelenleg a kerülettől nyugpénzt húznak, annak élvezetében, a nyugdíjintézet életbelépte után is, halálokig vagy míg nyugdíjképességek másként meg nem szünik, azon oknál fogva hagynak meg, mivel a reform. offertoriumok is ezen intézet fölsegelésére fordítatnak s a kerületi pénztár is fog ezen fennálló nyugdíjak fedezésére bizonyos tőkét szolgáltatni, sőt a ker. nyugdíj elnyeréseért az 1870. év decz. 31-ig elhalt lelkészek és tanítók özvegyei és árvái még tovább is folyamodhatnak; az 1871. év jan.

1-ső napjától fogva azonban egyedül a részvényes lelkészek és tanítók özvegyei és árvái tarthatnak számot a nyugdíjintézet segedelmére.

A kerületi nyugdíjintézet keletkezte után minden lelkésznek, tanárnak és iskolatanítónak, ki ezen intézetbe járandóságát befizette, van joga az innen húzandó segedelemre, mind saját személyére, mind özvegyére s gyámoltalan árváira nézve azon osztály szerint, a melybe fizetett, minden évenkénti betételi forint után tizet számítva évenként. Ezen évenkénti gyámpénz idővel, ha az intézet megszorodott jövedelmei engedni fogják, feljebb is emeltethetik bizonyos arányban.

Nyug- vagy gyámpénzt húznak a lelkészek és tanítók azonnal, a mint hivataluk további viselésére alkalmatlanoknak találtnak, de a hivatal további viselésére való képtelenség nemcsak orvosi, hanem egyházi és esperességi előjárósági bizonyítvány által is igazolandó. Az özvegyek és árvák azonnal férjök s illetőleg atyjok halála után, még pedig: a) Ha előbb, mintsem 5 évig fizettek volna, míg az első befizetés utáni 5 év kitelik, a 20 és 10 frtos részvények után évenként 8 frtot; a 4 és 2 frtos részvények után évenként 4 frt segélydíjt húzzanak. Az első 5 év lefolyta után pedig félnyugdíjat, azaz minden évenként befizetett forint után 5 forintot húzzanak holtuk napjáig, vagy míg nyugpénzképességök meg nem szűnik. b) Ha mielőtt nyugpénzre szorulnának, már 5 évig fizettek, azonnal, a mint hivataluk további folytatására alkalmatlanoknak találtnak, az özvegyek és árvák azonnal, a mint gyámoluk elhal, húznak fél nyugpénzt, azaz minden forint után 5 forintot addig, míg az első befizetés után számítandó 10 év letelt; azután pedig évenként $\frac{3}{4}$ nyugpénz, azaz minden forint után $7\frac{1}{2}$ forintot holtukig, vagy míg nyugpénzképességök meg nem szűnik. c) Ha mielőtt nyugpénzképessékké lettek, már 10 évig fizettek, azonnal húznak $\frac{3}{4}$ nyugpénzt, azaz minden forint után $7\frac{1}{2}$ frtot, míg az első befizetés utáni 15 év kitelt, azután pedig évenként egész nyugpénzt, azaz minden forint után 10 frtot holtukig, vagy míg nyugpénzképességök meg nem szűnik. d) Ha mielőtt nyugdíjképessékké lettek, már 15 évig fizettek, azok azonnal húzzák az egész nyugdíjt, minden részvény-forint után 10 frtot holtukig, vagy a nyugdíjképesség megszűnéseig. e) A kik 15 évi járandóságukat 1 vagy 3 részletben fizették le, azok, ha az első öt év eltelté előtt lettek nyugdíjképessékké, a 20 és 10 frtos részvény után 8, az 5 és 2 frtos részvény után 4 frt segélydíjt húznak az első öt év beteltéig, azontúl pedig az egész nyugdíjban részesülnek.

Jegyzet: A nyugpénzek mennyiségének meghatározásában az évenkénti fizetőkre nézve az alapszabályok 15-dik §-ának értelmében, a befizetések 5-dik,

10-dik és 15-dik évei szolgálván alapul, de sem számarányi, sem méltányossági alappal nem bírván az, hogy valaki oly díjosztály jótéteményében részesüljön, melyre a befizetések meg nem történtek, az idézett 15. §. úgy határoztatik meg közelebbről, hogy a mérvadó évek időközén történt halálozások eseteiben, a mérvadó 5., 10. vagy 15-dik évig teljesen be nem fizetett évi illetőségek, a fizetendő nyugpénzből egészítessenek ki, az igazgató választmány által méltánylandó körülmények szerint vagy egyszerre, vagy részletekben. (Az 1872-dik évi jk. XXVIII. pontja 5.) alatt.) Ily esetekben azonban a be nem fizetett részletek kamatai, kamatok kamatainak szövevényes vezetése nélkül, csak a nyugdíj élvezetébe lépésnek idejétől számíttassanak be. (Az 1873-dik évi jk. XXVII. pontja 2.) alatt.)

A fentebbi pontokban meghatározott nyug- vagy gyámpénzt húzzák: a) a lelkész, tanár és iskolatanító holtá napjáig, ha öregkor vagy akármely testi vagy elmebeli nyavalya miatt hivatalával felhagyni kénytelen, mely esetet mindenkor az alább megnevezendő igazgatóság határozza meg; továbbá, a ki ezen intézetnek 50 éves tagja volt, azon esetben is, ha hivatalát még folytathatja és folytatni kívánja. A fentebbi 12 pontból önként értetődően, hogy ha valaki nyugpénzes állapotban házasodnék, özvegye s az ezen házasságból netalán származandó árvái nyugpénzre nem számíthatnak. Ha valaki önvétsége miatt az egyházi hatóság által foszthatnék meg hivatalától, az a maga személyére nézve elveszti nyugpénzét; s hogy vajjon neje s gyermekei még élteben vagy csak halála után részesüljenek-e a nyugdíjintézet segélyezésében, azt az igazgatóság fogja minden egyes előforduló esetben a körülmények szerint meghatározni. b) A lelkész, tanár és iskolatanító özvegye szinte holtá napjáig, de elveszti nyugpénzét, ha férjhez megy, ha férjét elhagyta, vagy attól törvényesen elválasztott, és ha protestáns vallását elhagyja. A mely özvegy botránkoztató életet él, a maga részére szinte elveszti nyugpénzét; kiskorú árváinak pedig, ha vannak, gyám rendeltetik s ennek kezéhez fizettetik le az őket illető nyugpénz. c) A lelkész, tanár vagy iskolatanító árvái anyjoknak halála vagy nyugdíjképességének elvesztése után a fiúk 20 éves korukig, kivéve, ha előbb hivatalba vagy oly életmódra lépnek, hogy maguk felől gondoskodhatnak; a leányok szinte 20 éves korukig, kivéve, ha előbb férjhez mennek. Azonban az árvák is elvesztik nyugpénzüképességüket, ha botránkoztató életet élnek s prot. vallásukat elhagyják.

Jegyzet: Hogy az igazgató választmány a nyugpénzek szabályszerű meghatározásában hiteles adatok nyomán járhasson el, a főesperesi hivatalok részvényesek halálozási eseteit, a halálozás napjának megjegyzésével és az illetők családi létszámának kimutatásával, a nyugdíjintézeti elnökségnek esetről esetre azonnal beterjeszteni el ne mulasztásák. — (Az 1872-dik évi jk. XXVIII. pontja 7.) alatt.)

Nyugpénzes árvák csak oly atyának törvényes és nem mostoha gyermekei lehetnek, a ki a gyámoldának végig rendes fizető tagja volt. Az ily árvák, habár anyjuk férjhez megy is, húzzák illető nyugpénzeiket, de oly szoros meghatározással, hogy azok egyedül az illető árva javára fordíttassanak. Az összes árvákat illető nyugpénz a nyugdíjintézet igazgatósága részéről kinevezendő gyám által, ki évi jelentéssel az igazgatóságnak tartozik, egyenlően osztatik ki azok mindegyike között, s ha közülök valamelyik meghal vagy nyugpénzképesége megszűnik, annak része a többi nyugpénzképes testvérekre megy által.

Jegyzet: Azon esetben, ha többszöri házasságból felmaradt több rendbeli árvák, az özvegytől elkülönítve volnának nyugdíjazandók. a nyugdíjösszeg $\frac{1}{4}$ -e tisztán az özvegyet, a többi $\frac{3}{4}$ az özvegyet és árvákat fejenként, egyenlő részletekben illeti. (Az 1872-dik évi jk. XXVIII. pontja 4.) alatt.)

Illető nyugpénzét kiki felveheti január és július havában fél-évenként, de mindenkor csak utólagosan. A mely nyugpénzek pedig január és július végeig fel nem vétetnek, azok az intézet tőkéjéhez csatoltatnak. Ha azonban ez iránt valakinek nehézsége lenne, az az igazgatóság előtt igazolhatja magát, s ez esetben letartóztatott nyugpénze neki pótlólag kiadatik.

Jegyzet a 19-dik §-hoz: A 8 és 4 frtos nyugdíjakat húzó özvegyek csak az első félév multával, július hava elsejétől kezdve vehetik fel illetőségeiket. (Az 1867-dik évi jk. XXXI. pontja 6.) alatt.)

Kormányzás. A felügyelés a kerületi nyugdíjintézetre az egyházkerületi közgyűlést illeti. Az egyházkerületi gyűlés választ nyolcz igazgató tagot, u. m. egy világi és egy részvényes egyházi elnököt, azokon kívül két világi tagot, két lelkészt, egy tanárt és egy tanítót, mindenkor három évre, kik jegyzőt maguk közül választanak, s közülök érvényes határozat-hozatalra legalább ötnek jelenléte szükséges. Ezen igazgatóknak leend köteleességek ezen intézetet a fentirt alapszabályok s az alább meghatározandó módon igazgatni s eljárásukról az egyházkerületet értesíteni. Ugyan az egyházkerületi gyűlés választ egy főpénztárnokot is, ki mindenkor az intézet fizető tagja legyen s olyan, ki elegendő erkölcsi s a mennyire lehet, anyagi biztosítékot is nyújtson. A főpénztárnok köteleossége leend a nyugdíjintézeti tagok fizetéseit évenként pontosan beszédni. Ugyan erre nézve: minden egyes esperességnek legyen egy pénztárnoka szinte gyámoldai fizető tag, a ki megyéjében az intézethez évenként járandó pénzeket behajtsa s azokat ellennyugtatóvány mellett, melyben kinek-kinek tartozása, fizetése s hátramarádása világosan kitétessék, február végeig a kerületi gyámolda pénztárnokának kézbesítse, a fizetni vona-

kodókat az igazgatóságnak feljelentse, mely az illető egyháznál intézkedik, hogy a fizetési hátralék a tartozó lelkész vagy tanító egyházi járulékból kifogatván, az év végeig kamatostól a kerületi gyámolda pénztárába befizetessék.

Jegyzet: A nyugdíjintézet szemlélatomásti gyarapodása mellett, a nem várt arányban szaporodó tőkének kezelése, valamint a hivatalos napi foglalkozás s különösen a számvitel is növekedett munkával és bajjal járván, a gyűlés a nyugdíjintézeti pénztárnoknak, az 1870-dik évtől kezdve járó évi fizetését véglegesen 200 forintban állapította meg. (Az 1870-dik évi jk. XXXI. pontja 3.) alatt.)

Kötelessége továbbá a főpénztárnoknak ügyelni arra, hogy a pénzek vagy biztos alappal bíró takarékpénztárakba tétessenek be vagy egyes egyéneknek kellő biztosság mellett adassanak ki s azokat minden kivétel nélkül betábláztassa. A kamatok félévénkénti fizetése a kötvényekben világosan kiteendő, s ha a kamatok pontosan nem fizettetnek, mindjárt az első esetben a tőkét azonnal felmondja; minden kölcsön kiadott pénzekért ő legyen felelős. Lépéseit azért mind a pénzek kiadásánál, mind a tőkék felmondásánál az igazgatóság tudta és beleegyezésével tegye. A pénztári maradékot tartozik a pénztárnok új esztendő után 100 osztrák forintig azonnal biztos helyre kamatra kiadni és 100 osztrák forintnál több soha se heverjen szükség nélkül a pénztárban. Az eredeti kötvények a főpénztárnoknál állanak, a ki azokért felelős. Az alapítványok, valamint az egyes évekről megtakarított s kölcsön kiadott tőkék érinthetlenek s a biztosság által az egyházkerületnek különös rendelése nélkül nyugdpénzekre sohasem fordíthatnak.

Az igazgatóság elnökei együtt vagy külön egy pár igazgatósági tagot vévén maguk mellé, tartoznak évenként bizonytalan időben, a pénztárt legalább kétszer megtekinteni, ha valjon az rendben van-e s az eredeti kötvények nem vesztek-e el? kiknek a pénztárnok minden órán, midőn kívánják, köteles a pénztár állapotát kimutatni s ha ezek úgy találják, hogy az intézet pénzei a pénztárnoknál veszélyben forognának, tartoznak azt azonnal felelősség terhe alatt hivatalától felfüggeszteni s e felől az igazgató választmányt haladék nélkül tudósítani, hogy az addig is, míg a kerületi gyűlés új pénztárnokot választand, a nyugdíjintézeti pénzek rendes kezelése felett intézkedjek.

Számadásait a pénztárnok minden évben január 1-től december 31-éig vezeti; azokat új év első napja után legfeljebb hat héttel egy három tagból álló bizottmánynak nyújtja kezéhez, melyet az igazgató választmány saját köréből nevez ki, ez pedig hat hét leforgása alatt tartozik azokat nem csak szigorúan átvizsgálni, hanem észrevételeit is ugyanazon idő alatt a pénztárnoknak kiadni. A pénz-

tárnok ezen észrevételekre ismét hat hét alatt felelni fog s feleletet a számadásokkal és észrevételekkel együtt az igazgató választmány elnökségének adja át. Az elnökség még a kerületi gyűlés előtt összehívja az igazgató választmányt, mely a számadásokat megbírálja, a pénztárnokot vagy feloldozza, vagy elmarasztalja s eljárásáról a legközelebbi kerületi gyűlésnek számol. Ezen számvevői szék ítéletétől egyedül csak az egyházkerületi törvényszék elébe engedtetik a felelővétel. A nyugdíjintézet pénztárának kezelése, külön választva a kerületi s akármi néven nevezendő más pénztártól, a legnagyobb nyilvánossággal történik s minden esztendő végével a pénztár állapotjáról úgy az évenként kiosztott nyugpénzekről egy külön nyomtatott s minden intézeti tagnak megküldendő lap kimerítő jelentést tesz. A főpénztárnoknak fáradságáért az intézet keletkezésétől számítandó öt évben 50, azontúl 100 forint rendeltetik évenként a nyugpénztárból fizetendő s az igazgatóság tagjainak pedig a gyámolda ügyében tett utazásokra szükséges fuvar költségek megtérítettnek.

Jegyzet a 25-ik §-hoz: Miután mindennemű szállítási költségek viselése a fizetni köteles feleket illeti, az illetőségek beszedésével és beszolgáltatásával megbízott esperességek intézkedjenek úgy, hogy a nyugdíjintézet esperességi pénztárnokai szolgálati készségök mellett károsodást ne szenvedjenek. (Az 1873-dik évi jk. XXVII. pontja 3.) alatt.)

Midőn valaki nyugpénzben először akar részesülni, szükséges, hogy folyamodását az iránt írásban terjeszsze az igazgató választmány elébe s abban kimutassa, melyik osztály szerint s mennyi ideig fizetett legyen. Ehhez kapcsoltsassék az illető lelkész bizonyítványa a felől, hogy a folyamodóban a fentebbi pontokban kitett kivántatóságok megvannak, s ez a gyülekezet pecsétjével erősíttessék meg. Az igazgató választmány az illetőknek a nyugpénzeket megrendeli s eljárásáról a kerületnek a legközelebbi közgyűlésen jegyzőkönyvi jelentést tesz. A nyugdíj kiadása mindenkor azon január vagy július elsejétől veszi kezdetét, mely a fizető részvényesnek halála vagy nyugdíjképessege után következik. Erre nézve az intézet pénztárnoka egy névjegyzéket tart, melybe azokat jegyzi be, kiknek a nyugpénz megrendeltetett, hozzá tévén az osztályt, melybe tartoznak s az évenként huzandó nyugpénz mennyiségét. A ki egyszer ezen névjegyzékbe fölvetetett, azután minden további folyamodás nélkül felveheti a pénztárból évenkénti járandóságát, egy nyugtatvány mellett, melyre az illető lelkész írja reá, hogy a nyugpénzes életben van s benne a fentebbi pontokban kitett nyugdíjképessegi kellékek megvannak s ezt a gyülekezet pecsétjével erősíti meg.

Megszűnik a nyugdíj azon félévben, melyben a nyugdíjas özvegy meghal; de az elhalt özvegynek utolsó félévi nyugdíját, ha maga fel nem vette, részvényes férjétől származott törvényes gyermekei húzzák, habár a nyugdíjképes árvaságból kinőttek is.

Azon esetre, ha minden elővigyázat daczára a részvényes tag rendes fizetését az utolsó évben be nem fizette volna, özvegye illető díját megkapja ugyan, de a be nem fizetett hátralék nyugdíjából lesz levonandó. Azon részvényesnek, ki az egyházi pályáról kilép és ezután lép házasságra, neje és ezen házasságból származott gyermekei nyugdíjra nem tarthatnak igényt. Minden esztendő végén tartoznak az illető lelkészek esperességek útján az igazgató választmánynak azokat följelenteni, a kik egyházaik körében ezen intézettől nyugdíjakat húzván, meghaláloztak vagy díjképességek megszűnt, hogy neveik a nyugpénzesek jegyzékéből kitörültesse.

Mindazon esetekben, melyek ezen szabályokban kitéve nincsenek, az egyházkerületi-gyűlés intézkedik, úgyszinte, ha a most megalapítandó szabályokon idővel valamit változtatni szükségesnek találtnak, azt is csak a kerületi gyűlés teheti.

Az egyházkerület által megalapítandó szabályok kinyomatván, néhány lap tiszta papírral minden ezen egyházkerületbeli anya- és leánygyülekezetnek, nemkülönben minden lelkésznek és tanítónak, a most hivataloskodóknak mindjárt, azoknak pedig, kik ezután fognak hivatalba lépni, azonnal, mihelyt hivatalukba beiktattatnak, bizonyos meghatározandó csekély fizetésért, mely ugyanezen intézet pénztárába lesz lefizetendő, kiadassanak, bejegyeztetvén a tulajdonos neve s a mennyiség, melylyel évenként az intézethez járulni tartozik. A tiszta lapokra pedig az illető esperességi pénztárnok bejegyzendi, a mit a könyvecske tulajdonosa évenként fizetett.

Fel. középiskolák orsz. nyugdíjintézete.

Záradékul közöljük azon munkálatot, mely az összes fel. tanároknak állami nyugdíjintézetbe felvétele iránt az érdekelt felek közt folyt tárgyalások eddigi eredményeül — még csak mint javaslat — közzététetett. E terv szerint eszközözlendő állami nyugdíjazás az ismeretett s számos kisebb autonóm nyugdíjalapokat és segélyzési tőkéket nem érintheti s így a bekövetkezendő állami rendelkezés sérelmet az eddig szerzett jogok és alapok ellen nem formálhat, a középiskolai tanárok nyugdíjigényeit pedig minden eddiginél jobban biztosítandja, — és pedig csak jogositólag s nem kötelezően.

E tervbe vett orsz. nyugdíjintézet kiterjedne mindazon nyilvános középiskolákra, a melyeknél az alkalmazott rendes tanárok és igazgatók, továbbá azoknak özvegyei és árvái az 1885. évi XI. t. cz., vagy pedig más természetű közrendelkezés alapján nyugdíjra vagy végkielégítésre, illetőleg özvegyi ellátásra és nevelési járulékra jogosítva nincsenek. Ily középiskolák azok, a melyeket az autonom felekezetek, a törvényhatóságok, a községek s ugyanezek alapítványai és végre a kormány kezelése alatt nem álló és felekezeti jelleggel nem bíró alapok vagy alapítványok tartanak fenn.

E nyugdíjintézetre nézve mindenben, a miről az alább következőkben külön említés nem tétetik (így tehát a beszámítható szolgálati idő megállapításának, valamint a nyugdíjazási igény beálltának feltételei, továbbá a beszámítható javadalmazás és a fenn megjelölt igényelhető járandóságuk mértékének meghatározása stb. tekintetében is) az imént idézett törvény rendelkezései volnának irányadók. Ennek kimondása főleg azon okból mutatkozik czélszerűnek, mert az ezen törvény alkalmazása folytán létrejött közel egy évtizedes gyakorlat, a felmerülő legkülönbözőbb esetek elbírálásánál, határozott utbaigazításra szolgálhatna alapul, és továbbá, mert ilykép az ezen nyugdíjintézet körébe tartozó s a kormány közvetlen rendelkezése alatt álló középiskolákból való kölcsönös átlépés esetén a nyugdíj szempontjából minden nehézségnek eleje vétetnék.

A tanintézetek belépése a nyugdíjintézetbe, az illető középiskola fentartójának jelentkezése alapján önkéntesen történék.

Ezen nyugdíjintézet felállításának és fentartásának költségeire az eszközölt valószínűségi számítások szerint — a melyeknél az eddig tett bejelentések alapján 62 középiskola 568 tanárral véte-tett számba — évenként mintegy 141.000 frtra. lenne szükség, a mely összeg a következőképen lenne fedezendő:

- a) a tanárok részéről fizetésüknek 300 frton felüli része után, valamint fizetésüknek minden szaporulata után egyszer s mindenkorra befizetendő $\frac{1}{3}$ rész végtelen évi járadékra átszámítva . 14.000 frt;
 - b) a fentartók részéről, tanáraik törzsfizetése után évenként fizetendő mintegy 5%-nyi összeg kerek számban 27.000 frt;
 - c) a tanulók részéről fejenként és évenként fizetendő 3 frtnyi díj kerek számban 40.000 frt;
 - d) az államkincstár részéről adandó évi segély . 60.000 frt;
- összesen 141.000 frt.

A mint e költségszámításból látható, a nyugdíjintézet létesítésénél, a néhol már létező helyi nyugdíj-alapoknak az orsz. intézet

céljaira való igénybevétele nem terveztetik, — miért is ezen helyi nyugdíjalapnak ezen orsz. intézet létesülte után a fentartók által szabad tetszésük szerint vagy az *a)* *b)* és *c)* alatt felsorolt befizetések alapjául szolgáló tőkeként volnának kezelhetők, vagy pedig esetleg más — eredeti rendeltetésükkel rokon — czélokra fordíthatók. Magától értetődik, hogy a fentartók az *a)* és *b)* alatt említett járandóságuknak vagy azok egy részének beszolgáltatását feltétlenül magukra is vállalhatják.

Az orsz. nyugdíjintézet javára befolyó jövedelmek az állam-pénztárban a néptanítói orsz. nyugdíj- és gyámintézeti pénztár eljárása szerint a kormány kezelése alatt álló közalapként volnának kezelhetők.

E nyugdíjintézet kiterjedne az annak kötelékében álló középiskoláknál alkalmazásban levő mindazon rendes tanárookra és igazgatókra, a kik ez orsz. intézet életbeléptetésének idejében még tényleges szolgálatban állanak, vagy annak létesülte után, szabályszerűen rendszeresített rendes tanári vagy igazgatói állomásokra, megfelelő minőségben szabályszerű módon állandóan alkalmaztatnak.

A már szolgálatban levő tanárookra nézve meg volna engedhető, hogy az őket terhelő *a)* alatt fenn megjelölt befizetést 36—48 havi egyenlő részletben teljesíthessék. Azonban a most nevezettek fizetésük és fizetésük szaporulatainak egyszer s mindenkorra beszolgáltatandó $\frac{1}{3}$ részén felül, ezen beszolgáltatandó összeg után most említett javadalmazásuk elnyerésének időpontjától számítva 5% kamatot is volnának kötelesek fizetni.

Ugyan e tanárokat illetőleg a minister, a bekívánandó hiteles okmányok alapján, minden egyénre nézve külön állapítaná meg azt, hogy a multban teljesített szolgálati idejök és élvezett járandóságuk mértéke a nyugdíjba mennyiben számítható be. E megállapítást a minister az 1885. évi XI. t. cz. megfelelő rendelkezési és azok analógiájának alkalmazása alapján eszközölné.

Oly esetben, a midőn a tanároknak nincs természetben lakásuk vagy szálláspénzüik, a nyugdíjba számítható fizetés megállapításánál az összes állandó járandóság $\frac{1}{5}$ része lakbérnek vétetnék.

A most alkalmazásban lévőknél a 24-ik korévet megelőző szolgálat ideje a nyugdíjba semmi esetben sem volna beszámítható; a jövőben alkalmazandóknál azonban a megszorításnak nem volna helye.

Nem rendszeres s ugyanazon középiskolának nem minden tanárára egyenlően kiterjedő, hanem csak egyesekre vonatkozó fize-

tésemelés vagy pótlék a nyugdíjba rendszerint nem volna beszámítható.

A nyugdíjintézet érdekében biztosítékokról kellene gondoskodni arra nézve, hogy a 30-ik szolgálati év, vagy pedig a 65-ik év elérése előtt, a nyugdíjazás elrendelése csakis a legnyilvánvalóbban kényszerítő okok alapján forduljon elő. E cél legegyszerűbben talán úgy volna elérhető, ha a most jelölt esetekben a nyugdíjazás — a melynek mindig csak az iskola illető főhatóságának kezdeményezésére volna helye — a néptanítói nyugdíjtörvényben megszabott mód szerint, egy az illető főhatóság és a minister által kinevezett vegyes bizottság közbenjárása és jelentése alapján eszközöltetnék.

Végül megállapítandó volna, hogy egyrészt a jelen orsz. nyugdíjintézet kötelékébe tartozó középiskolák tanárai, más részről pedig az 1885. évi XI. t. cz. alá eső tisztviselők és tanárok közt, a nyugdíj szempontjából minden tekintetben teljes viszonyosság álljon fenn, s e viszonyosság lehetőleg kiterjesztessék a ministerium közvetlen rendelkezése alatt álló középiskoláknál működő azon tanárookra is, a kik korábban valamely a jelen nyugdíjintézet kötelékébe tartozó középiskolánál voltak alkalmazva, és ezen most jelölt minőségben töltött szolgálatuknak a nyugdíjba való beszámítására az 1885. évi XI. t.-cikk vagy más jogforrások alapján igényt tarthatnának. — (A közokt. ministerium Hivatalos Közlönye, I. évf. 7. sz.)

NEGYEDIK RÉSZ.

A felekezeti középiskolák meglátogatására kiküldött ministeri megbizottak.

A felekezeti középiskoláknak a kir. főigazgatók és az érettségi vizsgálati kormány-képviselők igazgatási és tanulmányi felügyelete mellett, a melyről a II. részben bőven volt szó, befolyásolja míg az államkormány részéről indirekt uton a fel. középiskolák kormányzását a ministeri látogatók és az orsz. közoktatási tanács eljárása.

A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről szóló 1883. évi XXX. tcz. 46. §-a szerint a vallás- és közoktatásügyi minister, a főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából, a felekezeti középiskolákat megbizottjai által bármikor meglátogattathatja. E megbizottak lehetnek akár a vallás- és közoktatásügyi ministerium kebeléből kiküldöttek, akár a tankerületi főigazgatók, akár más szakferfiak, kiket

a minister saját belátása szerint választ. Bármely rendbeliek legyenek, a jelen utasítás szerint kell eljárniok, szemök előtt tartva, hogy a felekezeti iskolákban rendelkezési vagy intézkedési joguk nincsen, és csakis oly célból vannak kiküldve, hogy az állami főfelügyeletet gyakorolják. Megbízatusuk vagy esetről esetre, vagy egész tanévre szól és mindkét esetben csak a megbízatusban megnevezett középiskolákra terjed ki. Megbízatusukról a vallás- és közoktatásügyi minister az iskola felekezeti főhatóságát mindig előre értesíti, azzal a hozzáadással, hogy erről az illető iskola (vagy iskolák) igazgatósága is tudósítandó. Ha a ministeri megbizott kiküldetése csak egy iskolára és egy esetre vagy valamely meghatározott célú megbízatusra szól, megbízatusában haladéktalanul, vagy a kitűzött időben eljár s eljárásáról jelentést tesz a ministernek. Az utóbbi esetben különös megbízást kap, mely neki eljárásában irányadóul szolgál s melyről az intézet felekezeti főhatósága is értesítettik. Ha a ministeri megbizott kiküldése egész tanévre és egy vagy több középiskolának az állami főfelügyelet gyakorlása szempontjából való meglátogatására szól, tartozik a kijelölt intézetet (vagy intézeteket) a tanév folyamában legalább egyszer, leföllebb azonban kétszer, meglátogatni. Hogy a főfelügyelet gyakorlása minden irányban alapos és beható lehessen, a látogatásnak nyolcz osztályú teljes intézetnél legalább két napra, hat osztályúnál legalább másfél napra, négy osztályúnál legalább egy napra kell terjednie.

A ministeri megbizott a látogatás alkalmával mindenek előtt az intézetnek a felekezeti főhatóság által már eleve értesített igazgatóját keresi föl a tanintézetben, tudatja vele látogatása célját s felkéri, hogy ebben segítségére s az intézetben vezetője legyen. A ministeri megbizottak látogatásának, illetőleg a főfelügyeletnek ki kell terjednie az intézet kül- és beléletére s annak összes állapotaira és viszonyaira: az intézet elhelyezésére, épületeire és helyiségeire; a taneszközökre, gyűjteményekre s általában az egész felszerelésre; az oktatás állapotára, folyamatára és sikerére; a fegyelem gyakorlására; az igazgatásra és ügyvitelre; és pedig a következőkben részletezendő módon és határokig.

A mi az intézet elhelyezését, épületeit és helyiségeit s a felszerelést illeti: 1. Megvizsgálandó a tanintézet fekvése, telkének terjedelme és célszerűsége: van-e a tanulóknak tanórák közben elég szabad mozgási terök? tisztán van-e tartva az udvar? van-e az intézetnek kertje vagy befásított tere? stb. 2. A tanintézet épülete, terjedelem és célszerűség tekintetéből: van-e elegendő s tiszta levegője?

minő a fűtés és szellőztetés? elég világos-e minden helyisége? elég tágasak-e a tantermek a tanulók számához képest? jó karban van-e az épület, falak, padlók, ajtók, ablakok? tisztán tartatik-e rendesen minden? gondoskodik-e a fentartó az évenkénti nagyobb tisztogatásról s a szükséges helyreállításokról? Mennyiben javult vagy gyarapodott az intézet legújabbán (esetleg az előbbi látogatás óta), s mi volna még e tekintetben kívánatos? 3. A tisztaság tekintetében különös figyelmet kell fordítani az árnyékszékekre is, és pedig mind egészségi, mind erkölcsfegyelmi szempontból. 4. Meg kell vizsgálni a butorok czélszerűségét és tisztaságát. Különösen: czélszerűek-e a padok, tekintve a tanulók különböző nagyságát. 5. Tüzetesen megvizsgálandó a tanintézet fölszerelése az osztályokban, a könyvtárakban és szertárakban. A fölszerelés elég czélszerű s főleg jó karban van-e? különös figyelmet érdemelnek a szemléltető eszközök s taneszközök: a természettani, vegytani, természetrajzi szertárak kellőleg el vannak-e látva azokkal a taneszközökkel, tárgyakkal és szerekkel, melyek az oktatásnak szemléltetővé s gyakorlativá tételéhez nélkülözhetetlenül megkívántatnak? a földrajzi oktatáshoz szükséges térképek, globusok stb. nem hiányoznak-e? a történelmi és irodalmi oktatáshoz vannak-e rajzok és képek, úgy szintén a rajzoktatáshoz megvannak-e a szükséges rajzok és minták? Van-e téli és nyári tornahelyiség? fel van-e szerelve a szükséges tornaeszközökkel s van-e kellőleg gondoskodva a tornászat rendes és szakszerű tanításáról? kellő gondoskodás tárgyát képezi-e a tanulók egészsége s egyáltalában a testi nevelés? 6. Különös figyelmet érdemel az intézeti, jelesen a tanári könyvtár. Megvannak-e benne legalább azok a tudományos könyvek és folyóiratok, melyek megkívántatnak, hogy a tanárok általános és szakbeli képzettségüket emelhessék s a tudomány fejlődésével lépést tarthassanak? Van-e gondoskodva a könyvtár folytonos gyarapításáról s a gyarapítás czélszerűen történik s nem egyoldalú-e? 7. Figyelmet kell fordítani arra, hogy általában a gyűjtemények és szertárak gyarapíttatnak-e kellőleg s folytonosan? az elromlott vagy felhasznált szerek és eszközök pótolttatnak-e újakkal? s a tanintézet gyűjteményeinek gyarapításához a szaktanárok hozzájárulnak-e saját munkásságukkal is (állatok kitömése, csontvázak, borszeszkészítmények praeparálása, rovarok, növények, ásványok, kőzetek gyűjtése, vegyi anyagok előállítása, térképvázlatok, mértani és jegeczalakok készítése stb. által?)

8. Szemügyre veendő: van-e rend a könyv- és szertárakban? van-e helyes és pontos leltár? bevezetik-e alba az új szerzeményeket?

kitörülnek-e a használtakat vagy elromlottakat? 9. Az államsegélyben részesülő felekezeti intézetekben megtartatnak-e az ez iránt kötött szerződés pontjai?

Az oktatás állapotát illetőleg mindenkéül fölött arról kell meggyőződnie a megbizottnak, tanítják-e az intézetben a köteles tantárgyak (1883. XXX. t.-cz. 3. § a—p; 4. §. a—q, esetleg 1890. XXX. t.-cz. 2. §-a) mindenikét és pedig azon tanmenetben és beosztással, a mint az illetékes hatóság (1883. évi törv. 8. §.) megállapította. A köteles tárgyak alól nem fordul-e elő fölmentés? A tanítás helyességéről és eredményes voltáról pedig a tanítás óráinak meglátogatása és megfigyelése útján kell a ministeri megbizottnak meggyőződést szereznie. E végből különböző osztályokban, különböző tárgyak előadásán kell megjelennie. Látogatását e tekintetben úgy intézze, hogy minden osztályt legalább egy tárgyban s lehetőleg mindenik tanárt valamely osztályban meghallgathasson. Résztint a tanítást, résztint a tanulók feleleteit (a kikérdezést) kísérje figyelemmel. Hogy a tanárok előadását s a tanítás menetét kellőkéül ítélhesse meg, szükséges az iskola illetékes felekezeti főhatósága által megállapított (és a minister által helybenhagyó tudomásul vett) tantervet és tárgybeosztást, úgy szintén a használt tankönyveket és azok tanrendszerét ismernie s ezekkel kell a tanítást — a tanmenet éppen szóban levő pontján — összemérnie. Az államsegélyben részesülő felekezeti középiskolákban azonban az 1883. évi törvény 47. §-ának b) pontja szerint a vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák tanterve levén alkalmazandó, a tanítást és tanmenetet is ezzel kell összemérni. A nem magyar nyelvű iskolákban kellő óraszámban s megfelelően tanítatik-e a magyar nyelv- és irodalomtörténet? A VII. és VIII. osztályban a magyar nyelv- és irodalomtörténet magyarul adatik-e elő? A tanulók feleleteit a ministeri megbizottak általában a figyelem, értelmesség, szabatosság és a tanultakban való biztosság s készség szempontjából kell elbírálnia.

Kérje elő a tanulók írásbeli dolgozatait is s győződjék meg arról, átvizsgálják-e, kijavítják-e, vagy a tanuló által kijavítandókat megjelölik-e a tanárok? Figyelem fordítandó az írásbeli dolgozatok külsejére is, csín s tisztaság tekintetéből. Győződjék meg arról is, olvasnak-e a tanulók iskolai tanulmányaik körében otthon is (házilag)? Van-e ifjusági könyvtár s vannak-e benne a mulattató könyvek mellett ismeretgyarapító komoly és hasznos olvasmányok is? Mekkora az ifjusági könyvtár forgalma? Nem vonja-e el a tanulókat az olvasmány az iskolai tanulmányoktól s házi (föladott) dolgozataik

elvégzésétől? Van-e az intézetben ifjúsági önképző kör s helyes irányban működik-e? Tanár-e annak a vezetője? Megvizsgálandók az intézetben netalán létező többi ifjúsági egyesületek is. Nincsenek-e a tanintézetben a kormány által nem engedélyezett egyesületek, avagy a tanulók nem tagjai-e az intézeten kívül álló egyesületeknek? Megvizsgálandók végre az intézeten netalán fennálló s bennlakással összekötött, vagy a nélküli konviktusok, alumneumok s egyéb e nemű intézmények, az azokban levő rend, tisztaság, élelmezés s általában az egészségügyi, valamint erkölcsi s fegyelmi intézkedések szempontjából.

A tanulók fegyelmét illetőleg győződjk meg a ministeri megbízott, vajjon az 1883. évi törvény 38. §-a értelmében az egyházi főhatóság által megállapított s a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatott s általa tudomásul vett fegyelmi szabályok (és eljárás) szerint kellő gondot fordít-e az iskola általában a fegyelemre, úgy az előadásokon s az intézet falain belől a rend föntartása, mint a tanulók erkölcsisége és jellemképzése tekintetéből. Kérjen felvilágosítást az iránt, mikép gyakorolja a tanári testület a fegyelmet, melyek a leggyakrabban előforduló fegyelmi esetek? Nem túlszigorú, vagy túlságosan enyhe-e a fegyelem az iskolában? Nincsenek-e az intézetben, az ifjúság közt, uralkodó erkölcsi bajok, melyeknek orvoslása vagy elfojtása különös fegyelmi intézkedéseket igényelne.

Az iskola igazgatására s az ügyvitelre a ministeri megbízottnak csakis általánosságban s annyiban kell kiterjeszkednie, vajjon a kormányhoz felterjesztendő statisztikai adatok és kimutatások megfelelők-e, s felterjesztés végett a kellő időben küldettek-e a felekezeti főhatósághoz (1883. évi törv. 48. §. a)? Az anyakönyvek rendesen vezetettek-e és kellőleg őriztetnek-e meg? A más felekezeti, (vagy a minister közvetlen vezetése s rendelkezése alatti) középiskolákból átvő tanulók bizonyítványai (vagy elbocsátó levelei) kellőképen ellenőriztetnek-e? A tanulók fölvétele az 1883. XXX. t.-cz. 10, 11, 12, 13, esetleg az 1890. XXX. t.-cz. 4. §-a értelmében megy-e végbe? Osztályösszevonás s egy év alatt több osztályból való magánvizsgálat nem fordul-e elő ministeri engedély nélkül, s általában a magánvizsgálatoknál nem történik-e visszaélés (1883. évi törv. 14, 15. §)? Hatvannál több tanuló nincs-e egy osztályban (1883. évi törv. 17. §)? A minister által a felekezeti főhatóság útján kiadott körözvények (különösen egyes tanulók kizárására vonatkozók) nyilvántartatnak-e?

A tanárookra vonatkozólag, az évenként beterjesztendő kimutatásokon kívül, a ministeri megbízott is figyelmet fordítson arra: a)

Magyar honpolgárok-e? *b)* Van-e tanári vizsgálatuk, illetőleg oklevelök? s csak azon tárgyakat, vagy azokkal rokonokat tanítanak-e, melyekre vizsgálatuknál s oklevelöknél fogva képesítve vannak? *c)* Nincsenek-e nem okleveles egyének helyettes tanároknak alkalmazva? *p)* Megvan-e a tanárok száma általában s a rendes tanároké különösen, törvényeink értelmében? *e)* A tanárok nem viselnek-e más, fizetéssel járó hivatalt? Mindezekben az 1883. évi XXX. t.-cz. 29, 30, 32, esetleg az 1890. XXX. t.-cz. 6. §-ai irányadók.

Joga lévén az államkormányoknak, az 1883. évi törvény 48. § *d)* pontja értelmében, megvizsgáltatni és megbíráltatni a felekezeti középiskolákban használt tankönyveket abból a szempontból: nem foglalnak-e magukban állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket? valamint e törvény 50. §-a értelmében ellenőrizni: nincs-e az iskolában valamely állam-ellenes irányzat? — ennél fogva a felekezeti iskolák meglátogatására kiküldött ministeri megbízottnak különös kötelessége a használt tankönyveket, legyenek azok nyomtatásban vagy kéziratban, úgyszintén a tanárok előadásait és a tanulók feleleteit is, állami szempontból gondosan megfigyelni s ha e tekintetből valami kifogásolhatót talál, azt jelentésében kiemelni, hogy a minister a szükséges óvó vagy megtorló intézkedéseket teghesse. Látogatása befejeztével kérje föl a ministeri megbízott az intézet igazgatóját, hogy a tanári testületet hívja össze bizalmas értekezletre, a melyen ő észleleteit elmondva, az általa netalán tapasztalt hiányok közül azokat, melyeken az igazgató és a tanárok magok közvetlenül segíthetnek, előadhassa s jóakarólag figyelmökbe ajánlhassa.

Észleleteiről és tapasztalatairól s mindazokról, a miket a fentebbi pontok szerint megvizsgált, a ministeri megbízott részletes jelentést teendő a vallás- és közoktatásügyi ministernek. Jelentésében a fentebb részletezett szempontokat s általában a törvénynek a felekezeti iskolákra vonatkozó összes határozmányait szem előtt tartva, kiterjeszkedik az intézet összes állapotaira, egészben és részletesen; különösen az orvosolni való hiányokra, melyek a ministernek a felekezeti főhatóságnál teendő intézkedését igénylik. Ha valamely intézet általában a törvény követelményeinek meg nem felel, megintése iránt (1883. évi törv. 53. §) előterjesztést tesz a ministernek. Ha a ministeri megbízott látogatása különböző felekezeti főhatóságok alatt álló iskolákra terjed ki, külön jelentést tesz mindegyik főhatóság iskolájáról (vagy iskoláiról); úgyszintén a tanév tartama alatt — melyre megbízatása szól — ismételt látogatásáról mindannyiszor külön jelentést kell tennie.

Az iskoláknak évközi rendes meglátogatásán kívül joga levén a ministeri megbízottnak a felekezeti középiskolák nyilvános vizsgálatain is jelenlehetni (1883. évi törv. 46. §), e végből a ministeri megbízott, a mennyire csak lehetséges, a megbízatásában foglalt iskolák nyilvános vizsgálatain is (ide nem értve az érettségeket, melyekről külön utasítás szól) megjelen, vagy úgy intézi dolgát, hogy évközi látogatásainak egyike a nyilvános vizsgálat idejére essék. A nyilvános vizsgálatok az egész tanfolyam tanítási eredményének feltüntetésére szolgálván, a ministeri megbízott éber figyelemmel kíséri e vizsgálatokon az egész tanítás eredményét, nevezetesen: felkarolták s feldolgozták-e a tanárok a kiszabott egész tananyagot? s a tanítás eredménye, egészben és átlag, megfelel-e a tanterv kitűzte czélnek s a jogos várakozásoknak? A nyilvános vizsgálatokon való részvételtől is külön jelentés teendő a ministernek.

Ha valamely ministeri megbízott ugyanannak az iskolának (vagy iskoláknak) meglátogatására egymást követő két vagy több tanévnyer megbízást, főgondja az legyen, hogy megfigyelje, minő haladás észlelhető az intézetben előbbi látogatásai óta? Figyelemben részesültek-e észrevételei s jóakaró tanácsai, melyeket részint a tanári testülettel közölt volt, részint a ministerhez intézett jelentése útján a felekezeti főhatóság figyelmébe ajánlott volt? Orvosoltattak-e a hiányok s történt-e valami az intézet szellemi és anyagi gyarapodására? És ha nem, vajjon a tanárok és az intézők jó akaratán vagy az anyagi eszközök elégtelenségén múlt-e az? Ez összehasonlító kérdések azok, melyekre a ministerhez intézendő újabb jelentésében felelnie kell: különösen abban az esetben, ha az intézet — az 1883. évi törv. 53. §-a értelmében — már egy vagy két megintést kapott. (1884. évi 33,296. sz. a. kiadott, 1892. évi 4316. sz. rendelettel módosított cult. min. utasítás.

Az országos közoktatási tanács.

Az országos közoktatási tanács feladata: a vallás- és közoktatásügyi ministernek, szakszerű elbírálást igénylő tanügyi kérdésekben, akár külön megkeresésre, akár saját kezdeményezéséből, véleményt adni és javaslatokat készíteni. E feladat sikeres teljesíthetése czéljából éber szemmel kíséri az országos közoktatás állapotát és szükségleteit és az oktatás tudományos és methodikus részei felett való felügyeletben cselekvőleg is részt vesz. Az országos közoktatási

tanács munkaköre a tanügy minden ágára kiterjedhet; de első sorban a középiskolák és népiskolák, úgyszintén az alsó- és középfokú szakiskolák ügyeit öleli fel.

Az országos közoktatási tanács teendői: *a)* Az oktatás tudományos és methodikus részeire vonatkozó általános érvényességű intézkedések előkészítése és azok iránti véleményadás; *b)* a tanítók és tanárok képzése és képesítése módjának szemmeltartása; *c)* a tanintézetek szellemi munkásságának figyelemmel tartása; *d)* a tanítás összes segédeszközeinek megbírlása; *e)* a külföldi tanügyi mozgalmak nyilvántartása.

Ehhez képest véleményes jelentés vagy kidolgozás és javaslat-tétel végett a közoktatásügyi tanács elé terjesztendők: *a)* iskolai törvényjavaslatok, tantervek, iskolai rendtartások és fegyelmi szabályzatok; *b)* az elemi és felsőbb népiskolai, polgári iskolai, valamint a középiskolai tanító-, illetőleg tanárképesítő vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek s ügyiratok; *c)* a főigazgatók és tanfelügyelők, valamint tanítóképző intézetek és felsőbb leányiskolák igazgatóinak jelentései az oktatásügy állapotáról (záró jelentések), a gymnasiumi és reáliskolai érettségi vizsgálatok ügyiratai; *d)* a tankönyvek, melyeknek tárgyilagos és lehető gyors megbírlása végett a tanács az ország különböző jellegű és fokú iskoláinak gyakorlati tanerőiből vett bizonyos számú külső bírálókkal egészíti ki magát. Ez utóbbiakat a tanács ajánlatára meghatározott időtartamra a minister nevezi ki; *e)* a tanszerek, melyeknek megbírlását a tanács az országos tanszer-muzeumi bizottsággal egyetértőleg, illetőleg annak meghallgatásával eszközli.

Hogy a tanács tagjai az iskolai állapotokat személyesen megismerhessék s a helyszínen szerzett tapasztalataikat a közoktatási tanács kebelében kifejtendő munkásságuk közben hasznosíthassák, a miniszternek a tanács ajánlatára az egész tanévre adandó felhatalmazása alapján, — de rendelkezési jog nélkül — meglátogatják év közben vagy a vizsgálatok alkalmával az ország azon tanintézeteit, melyekre felhatalmazásuk szól. A látogatásaikról szóló jelentéseket a tanács felterjeszti a miniszternek, ki, ha szükségét látja, intézkedik.

Az országos közoktatási tanács áll: egy elnökből, két alelnökből, egy titkárból, két előadóból és 30 tagból. Ezeken kívül tanácskozási joggal, de szavazati jog nélkül, tagjai a közoktatási tanácsnak a vallás- és közoktatásügyi ministerium azon tisztviselői. kiket a minister a tanács tagjaivá kinevez, s kik egy meghatározott szakosztály kere-tébe sem tartozván, a közoktatási tanács mindennemű ülésén jelen lehetnek.

Az országos közoktatási tanács elnökének jogában áll, szükség esetén, a tanácson kívül álló szakértőket is bevonni a tanács munkálataiba és a tanács üléseire meghívni, kiknek azonban szavazati joguk nincs. Az elnököt, a két alelnököt s a két előadót hat évre, a titkárt élethossziglan a vallás- és közoktatásügyi minister előterjesztésére Ő császári és apostoli királyi Felsége nevezi ki. Az alelnökök és előadók évi tiszteletdíjban, a titkár rendszeres javadalmazásban részesül. A tanács többi tagjait, figyelemmel a tudományszakok és iskolanemek lehető teljes képviseltetésére, hat évre a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki, és pedig főleg a gyakorlati tanítás terén működő egyének sorából. Első ízben a harmadik év után a tagok fele kisorsoltatik s helyökbe, a tanács kettős ajánlatára, új 15 tag neveztetik ki. Azontúl hat évenként a hat évig már működött tagok lépnek ki. A kisorsoltak illetve kilépettek újra is kinevezhetők.

Az elnök, a két alelnök, a titkár és az előadók képezik az országos közoktatási tanács elnökségét, mely a tanácshoz utalt sürgősebb folyó ügyeket, a mennyiben azok a szakosztályok tárgyalásait nem igénylik, elintézi, a többi ügyet a szakosztályoknak feldolgozás végett kiadja, a tanács összes administratív teendőit végzi s az érintkezést a ministerium s a tanács között közvetíti. A szakosztályok határozatait az elnökség maga nem módosíthatja, csak külön véleménynyel kísérheti, esetleg, igen fontos elvi kérdésekben, az összes ülés elé terjesztheti. A minister által kinevezett 30 tag szakmája, a tanügyi szolgálatban viselt állása és kívánsága szerint besoroztatik egy-egy tudományi és iskolai szakosztályba. A mutatkozó szükséghez képest külön szakiskolai osztály is állítható fel, valamelyik szakosztállyal közös elnöklet alatt.

Tudományi szakosztály kettő van: nyelvészet-történelmi és mennyiségtan-természettudományi; iskolai szakosztály is egyelőre kettő van: a középiskolai, melybe a tanárképzés és tanárképesítés is tartozik, s a népnevelési, mely — esetleg külön szakosztály felállításáig — a szakiskolák érdekeit is szolgálja. A közoktatási tanács két alelnöke egyszersmind elnöke egy-egy tudományi és iskolai szakosztálynak. Ép így az előadók mindegyike egy személyben előadója valamelyik tudományi és egyúttal iskolai szakosztálynak. A tudományi szakosztályok hatáskörébe főleg azon ügyek tartoznak, melyekről az illető szaktudomány szempontjából kívántatik vélemény vagy javaslat: az iskolai szakosztályok pedig azokkal az ügyekkel foglalkoznak, melyek általánosabb, paedagogiai vagy didaktikai elbírálás alá esnek, vagy a szorosan vett iskolai adminisztráció körébe vágnak.

A tanács évenként háromszor összes ülést tart; a mutatkozó szükséghez képest az összes ülés rendkívüli időben is egybehívható; tárgyát az illető szakosztály által már letárgyalt fontosabb szervezeti vagy didaktikai kérdések, úgyszintén a tagajánlások képezik. A szakosztályok és az elnökség annyiszor tartanak ülést, a mennyiszer a szükség megkívánja. Határozat-hozatalra, bármely ülésen, a szavazatra képes tagok legalább felének jelenléte szükséges. A szakosztályok tárgyalásaiban csak az illető szakosztály tagjai vehetnek részt, kivéve a külön meghívottakat, kiknek azonban szavazati joguk nincs. A minister által a tanács tagjaivá kinevezett ministeri tisztviselők minden ülésre meghívandók. Az összes kinevezett és meghívott tagok — ide nem értve az elnökséget — azon ülések után, melyeken megjelennek, a költségvetésben e célra megszavazott összeg keretén belül u. n. jelenléti díjban részesülnek, mely azonban egy ülés után 5 frtot meg nem haladhat.

A részletes ügyrendet maga a tanács állapítja meg és jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi ministernek felterjeszti. Az országos közoktatási tanács a vallás- és közoktatásügyi minister hatósága alatt álló véleményező testület; mint ilyen, más hatóságokkal nem közlekedhetik s a hozzá utalt ügyekre vonatkozó véleményeit s javaslatait további intézkedés végett a vallás- és közoktatásügyi ministerium elé terjeszti. A tanács székhelye: Budapest. Címe: M. kir. országos közoktatási tanács. Pecsétjében: az ország koronás czímerét használja ezen körirattal: «Országos közoktatási tanács. 1871.» (1890. évi 53420 sz. cult. m. szabályzat.)

A m. kir. országos közoktatási tanács a körébe tartozó teendőket részint saját tagjainak, részint külső szakférfiaknak segítségével végzi. A tanács külső közegei: *a)* az esetről-esetre meghívandó szakértők, *b)* a vallás- és közoktatásügyi minister által kinevezett tankönyvbírálok, *c)* az országos tanszer-múzeum állandó bizottsága. A tanács a tárgyalás alá kerülő ügyeket rendszerint testületileg intézi el, és pedig: *a)* az elnökség ülésein, *b)* az iskolai szakosztályok ülésein, *c)* a tudományi szakosztályok ülésein, *d)* a teljes (összes) üléseken.

A tanács tisztviselői: az elnök, a két alelnök, a titkár és a két előadó. (Elnökség.) Az *elnök* képviselője és vezetője a közoktatási tanácsnak, s mint ilyen: *a)* elnököl a teljes üléseken és az elnökségi üléseken; *b)* a ministerium által sürgőseknek jelzett esetekben a tanács utólagos hozzájárulásának fentartásával saját felelősségére intézked-

hetik; *c)* rendelkezik a tanács irodája s ennek ügybeosztása és ügymenete felett; *d)* utalványozza a tanács átalányaira utalt összes kiadásokat; *e)* kiadványozza a tanács összes felterjesztéseit; *f)* a tanácson kívül álló szakértőket esetről-esetre meghívja; *g)* az irnokot és a szolgát — az utóbbit az 1873. évi II. t.-cz. rendelkezéseire való figyelemmel — alkalmazza és elbocsáthatja. Az elnököt a ministerium által az ügyvitellel megbízott alelnök, a teljes üléseken való elnöklésben pedig mindkét alelnök váltakozva helyettesíti. Az *alelnökök*, mint szakosztályi elnökök, az illető iskolai és tudományi szakosztályok ülésein elnökölnek és ezek tárgyalásait vezetik. Az alelnökök minden ügyben helyettesítik egymást.

Az *előadók* teendői: *a)* az elnökség kebelében elintézendő folyó ügyeket feldolgozzák és róluk az elnökség ülésein jelentést tesznek; *b)* az illető szakosztályokhoz utalt ügyekről, — a mennyiben az elnökség egyes ügyekre nézve külön előadót nem rendel ki — az illető iskolai vagy tudományi szakosztály ülésein, s esetleg a teljes üléseken is jelentést tesznek; *c)* az illető iskolai vagy tudományi osztályok, ugyszintén az általuk kiküldött bizottságok minden ülésén részt vesznek; *d)* a külföldi tanügy mozgalmait figyelemmel kísérik és azokról, fontosságukhoz képest, a szakosztályi üléseken időszakonként előterjesztéseket tesznek; *e)* minden egyéb, az elnökség által rájuk bízott ügyben eljárnak.

A *titkár* feladata a tanács összes administratív teendőinek el látása. Nevezetesen: *a)* A tanács irodáját vezeti: a beérkező és kimenő ügydarabokat beiktatja és a legközelebbi elnökségi ülésen bejelenti; a tanács irattárát és könyvtárát kezeli; a tanács helyiségeinek, felszerelésének, épületrészének tisztán és rendben tartásáról pontos leltár vezetése mellett gondoskodik; *b)* teljesíti a tanács levelezését, megfogalmazza az összes felterjesztéseket s megszerkeszti az elnökségi és szakosztályi ülésekről szóló jegyzőkönyveket; *c)* előkészíti az elnökségi ülésekre az összes ügyeket; *d)* teljesíti a könyvbírálattal kapcsolatos nyilvántartási és administrationális teendőket: szétküldi a tankönyveket a bírálóknak, beszedi a bírálatokat, jegyzékbe veszi a tanácstagok bírálati díjait, őrzi a bírálati díjakról szóló adóhivatali nyugtatványokat és gondoskodik kellő időben való érvényesítésükről; *e)* jegyzéket vezet a tanács jelenléti díjairól; felelősség mellett kezeli a tanács átalánypénztárát; összeállítja az évi számadásokat s kiosztja a tagok évi járulékait; *f)* a teljes (összes) üléseken a tanács működéséről összefoglaló jelentést tesz.

Az országos közoktatási tanács tagjai az illető szakosztályok

ülésein és a teljes üléseknek tárgyalásain részt vehetnek, szavazhatnak és indítványokat tehetnek. A tanács tagjai tartoznak az illető üléseken, — ideértve azon bizottságok üléseit is, melyekbe kiküldetnek, — megjelenni, esetleges elmaradásukat bejelenteni, s a testületileg rájuk bízott teendőkben lelkiismeretesen eljárni.

A tanács ülésein részint oly ügyek tárgyaltnak, melyekre nézve a ministerium véleményt vagy javaslatot kíván, részint olyanok, melyekben a tanács saját kezdeményezéséből tesz javaslatot a ministeriumnak. Ha fontos elvi kérdésről van szó, a javaslatra vonatkozó indítvány az elnökségnél írásban benyújtandó. A közoktatási tanács ülésein a határozatokban meg nem nyugvó tag különvéleményét az ülésben bejelenti és felterjesztés végett két nap alatt írásba foglalva benyújtja az elnökségnek. Ha eltérő véleményeknél a szavazatok szám szerint egyenlők, azon vélemény emelkedik határozattá, melyhez az elnök járult. A tanács ülésein lefolyt tárgyalások és hozott határozatok bizalmas jellegűeknek tekintendők és csupán az elnöknek esetről-esetre kikérendő engedélyével hozhatók nyilvánosságra. Szavazati joguk csak a tanács elnökségi tisztviselőinek és a tagoknak van. A minister által a tanács tagjaivá-kinevezett ministeri tisztviselők, valamint az elnökség által esetről-esetre meghívott külön szakértők szavazati jogot nem gyakorolnak. Határozat csak akkor hozható, ha a szavazásra jogosított tagoknak legalább fele van jelen az illető üléseken. A minister által a tanács tagjaivá kinevezett ministeri tisztviselők, és az elnökség tagjai minden ülésre meghivandók. Az összes tagok és meghívott szakértők — ide nem értve a külön díjazott elnökséget — mindennemű ülések után, melyeken megjelennek, a költségvetésben e célra megszavazott összeg keretén belül jelenléti díjban részesülnek, mely egy ülés után 5 frtot meg nem haladhat. E jelenléti díjak évenként utólag fizetendők ki. A tanács teljes és szakosztályi ülései a tárgyalások menetének gyorsítása céljából, esetről-esetre bizottságokat küldhetnek ki, melyeknek megállapodásai folytatólagos tárgyalás végett közvetlenül a kiküldő testületekkel közlendők. Ülések csak a tanév 10 hónapjában (szeptember elejétől június végéig) tarthatók. A nagy szünetidőben érkező ügyek, a mennyiben testületi tárgyalást igényelnek, a tanév megnyíltával tartandó ülésekre maradnak.

Az elnökség ülésein a tanács elnökségének tagjai, továbbá a ministerium részéről a tanács tagjaivá kinevezett tisztviselők vesznek részt. Ez üléseket, melyek rendszerint pénteken tartatnak, a tanács elnöke vezeti. Ez üléseken az elnökség a) a ministeriumtól

leérkezett és a titkár által bejelentett folyó és sürgősebb ügyeket saját kebelében elintézi, illetőleg az előadóknek a következő elnökségi ülésig jelentéstétel végett kiadja; a testületi tárgyalást igénylő ügyeket pedig feldolgozás végett az egyes szakosztályok körébe utalja. A ministerium által sürgőseknek jelzett oly esetek, melyekben az elnökség maga intézkedik, utólagosan tudomására hozandók az illető szakosztálynak is. *b)* Az iskolai és tudományi szakosztályok által letárgyalt ügyeket átveszi és a felett határoz, vajjon ezek még a teljes üléshez utaltassanak-e, avagy közvetlenül a ministeriumnak terjesztendők-e fel. A szakosztályok határozatait az elnökség maga nem módosíthatja, s csak külön véleménynyel kísérheti, ha e határozatokkal nem ért egyet. *c)* A teljes (összes) ülések tárgyalásait előkészíti. *d)* Az új tagok és külső bírálók kinevezése iránt, a tanács tagjainak meghallgatásával és *e)* az országos tanszermúzeum állandó bizottsága tagjainak kinevezése iránt a vallás- és közokt. ministeriumnak javaslatot tesz. *f)* A megbírálás végett leérkezett tankönyveket szavazattöbbséggel meghatározandó bírálóknak kiadja.

Az iskolai szakosztályok ülésein az illető szakosztály tagjain és a ministerium tisztviselőin kívül az elnökség által meghívott szakértők vehetnek részt. Ez üléseket a szükséghez képest meghatározandó időben az illető alelnök hívja egybe. Az elnökletet ez üléseken ugyanő viszi. Az iskolai szakosztályokhoz tartoznak általában mindazon ügyek, melyek az illető iskolai fokozat szempontjából paedagogiai vagy didaktikai elbírálás alá esnek, vagy a szorosan vett iskolai administratio körébe vágnak. Nevezetesen ide tartoznak: *a)* A közép-oktatás köréből: középiskolai törvényjavaslatok, szabályrendeletek, rendtartások és fegyelmi szabályzatok, tantervek, zárójelentések és érettségi vizsgálati ügyiratok. *b)* A népoktatás és szakoktatás köréből: A kisdédóvó-intézetekre, a fiú- és leány-elemi, felső nép, polgári iskolákra, ipariskolákra, kereskedelmi és más hasonló fokú szakiskolákra, felsőbb leányiskolákra és a tanító és tanítónőképző-intézetekre vonatkozó törvényjavaslatok, szabályrendeletek, rendtartások és fegyelmi szabályzatok, tantervek és zárójelentések (a mennyiben ez utóbbiak felterjesztése a nevezett intézetekre nézve a szabályokban el van rendelve), a tanfelügyelők időszaki jelentései; végül az elemi iskolai tanító-képesítő vizsgálati ügyiratok.

A tudományi szakosztályok ülésein az illető szakosztályok tagjain és a ministerium tisztviselőin kívül az elnökség által meghívott szakértők vehetnek részt. A tudományi szakosztályok tárgyalásait az illető alelnök vezeti. A nyelvészet-történelmi szakosztály rendszerint

minden hó első és harmadik, a mennyiségtan-természettudományi szakosztály minden hó második és negyedik keddjén tartják üléseit. Ezenkívül a szükséghez képest külön is összehívhatják az alelnökök a tudományi szakosztályokat. A nyelvészet-történelmi szakosztály a következő szakokat öleli fel: Philosophia és paedagogia, az összes nyelvek és irodalmak (az írás, olvasás, beszéd- és értelemgyakorlatok belefoglalásával), ének és zene, hazai történelem, egyetemes történelem, alkotmánytan (ill. polgári jogok és kötelességek tana). A mennyiségtan-természettudományi szakosztályhoz tartoznak az összes többi szakok: mennyiségtan (számтан és mértan), természettan, vegytan, természetrajz, földrajz, rajzolás és szépirás, torna, — továbbá, a következő különleges szaki tárgyak: Nemzetgazdaságtan, váltó- és kereskedelmi jog, pénzügytan és pénzügyisme, könyvvitel, kereskedelemisme, kereskedelmi levelezés, áruisme, iparműtan, technologia és gazdaságtan, stb. Ehhez képest a nyelvészet-történelmi és mennyiségtan-természettudományi szakosztályok előzetesen mindazon tantervi és methodikai kérdésekkel foglalkoznak, melyek a fenti két pontban felsorolt szakokra vonatkoznak. Továbbá, felsorolt szakmákba vágó tankönyveket és tanszereket a nyelvészettörténelmi szakosztály, illetőleg pedig a mennyiségtan-természettudományi szakosztály bírálja meg. A tudományi szakosztályok mondanak véleményt a tanári, ill. tanítóképesítő vizsgálatok ügyiratairól, a szerint, a mint azok egyik vagy másik felsorolt tudományszakhoz tartoznak, s végül a tudományi szakosztályokban közlik tapasztalataikat az iskolák meglátogatására kiküldött tanácsstagok, kik az egyes szaktárgyak tanításában követett módszert és elért eredményt teszik az ország több hasonlófokú intézeteiben összehasonlító megfigyelés tárgyává. A tanácsstagok kiküldetéséről szóló jelentések csak informatio és javaslatként céljából közöltetnek a szakosztályokkal. A jelentések alapján a vallás- és közoktatásügyi minister teszi meg a szükségeknek mutatózó intézkedéseket.

A közoktatási tanács évenként háromszor teljes (összes) ülést tart, melyekre a tanács összes tagjai meghívandók. A mutatózó szükséghez képest a teljes ülés rendkívüli időben is egybehívható. A teljes ülések tárgyalásait az elnök vezeti. A teljes ülések teendői: 1. A tanács munkásságának összefoglaló és áttekintő feltüntetése, oly célból, hogy az összes tagoknak alkalom adassék a szakosztályi ülések lefolyt működéséről összefüggő képet szerezni. 2. A szakosztályok által már letárgyalt fontos, szervezeti vagy rendszerbeli tanügyi kérdések végleges eldöntése. 3. A tanács szervezetére és

ügyrendjére vonatkozó határozatok hozatala. 4. A tanintézetek meglatogatására a vallás- és közoktatásügyi minister által kiküldendő tanácstagok kijelölése.

Az irodai teendők pontos teljesítéseért a tanács titkára az elnöknek felelős. Ő viszi az elnök megbízásából a szükséges levelezést, őrzi a tanács pecsétjét, czimbélyegzőjét, irattárát, könyvtárát és átalányát. A közoktatási tanácshoz érkező hivatalos ügyiratokat a titkár iktatja be az ügyvezető könyvbe, mely könnyebb kezelés czéljából pontos, betűsoros tárgymutató lajstrommal van ellátva. A tanács minden kiadványa csak az iroda útján bocsátható ki. Magánbeadványok egyáltalán nem fogadtatnak el. A beiktatott ügyiratokat a titkár a rákövetkező elnökségi ülésen bemutatja, mely a megállapított eljárás szerint tárgyalásuk módja felett határoz. A jegyzőkönyvekbe rendszerint csak a konkrét indítványok, hozott határozatok és különvélemények veendőek fel. A szakosztályi ülések jegyzőkönyveit az illető alelnök, az elnökségi és teljes üléseiket az elnök hitelesíti. A jegyzőkönyvek és az előadók jelentései csak egy példányban készítenődök el és a tanács irattárában őrizendők. Ha azonban az ügyek természete megkívánja, az előadói jelentések mellékletképen a jegyzőkönyvek alapján készült felterjesztésekhez csatolhatók. A közoktatási tanács összes felterjesztéseit a jegyzőkönyvi határozatok alapján a titkár fogalmazza meg, s a tisztázatokat az elnök írja alá. Azon ügydarabok, melyek elintézésök után az irományok közt maradnak, és a fogalmazványok évek és iktató könyvi számok szerint rendezve, a titkár felügyelete alatt, az irattárban gondosan őrizendők. A tanácsnak szabályszerűen kiállított kiadványait s a tanács érdekében irt levélbeli értesítéseket a titkár posta-, illetőleg átadókönyv ellenőrzése mellett, késedelem nélkül rendeltetések helyére juttatja. A titkár őrzi és kezeli a tanács könyvtárát, melynek az elnökség határozata szerint történő gyarapításánál a tisztviselőknak, de különösen az előadóknak a munkálataikhoz szükséges művek megrendelése végett nyilvánított kívánságai lehetőség szerint figyelembe veendőek. A tanács tagjai a könyvtár műveit szabályszerű térítvény átadása mellett ki is kölcsönözhetik.

A vallás- és közoktatásügyi ministeriumtól megbírálas végett leküldött új tankönyvek az elnökségi ülésen bejelentetnek és szavazattöbbséggel meghatározandó két bírálónak adatnak ki. A két bíráló azonban úgy választandó meg, hogy a megbírálandó művel azonos tárgyút lehetőleg egyikök sem irt és hogy egyikök mindenesetre az illető iskolai fokozaton működő gyakorlati tanférliú legyen. Tanköny-

veket bírálhatnak, a ministerium részéről a tanács tagjaivá kinevezett tisztviseleket és az elnökség tagjait kivéve, a tanács összes tagjai, továbbá a vallás- és közoktatásügyi ministeriől kinevezett külső bírálók. Indokolt esetekben az elnökség mást is megbízhat a bírálattal. A bírálók kész bírázataikat a kitűzött határidőre a tanács irodájának beküldik. A bírálatok a következő szakosztályi ülésre tárgyalás végett kitűzetnek. Ha a bírálók nincsenek jelen, az előadók vagy a titkár tesznek jelentést a bírálatokról. A szakosztály a bírálatok alapján a tankönyv engedélyezése iránt véleményt nyilvánít, mely, mint a tanács határozata, az elnökség útján a ministeriumba felküldetik. Ha a két bíráló ítélete meg nem egyezik, vagy a szakosztály az egyik bírálatot elfogadhatónak nem tartja, a következő elnökségi ülés a könyvet az előbbi bírálatok csatolása mellett egy harmadik bírálónak adja ki, kinek bírálata beérkezvén, az illető szakosztály újból tárgyalás alá veszi az ügyet s végleges véleményt ad, mely vélemény az elnökség útján a ministeriumnak terjesztetik fel. Jogában áll azonban az elnökségnek, a hol azt célravezetőbbnek tartja, a beérkezett bírálatokat időnkint szakbeli csoportokban a tanács illető szakosztályának tagjaiból alkotott bizottságnak, illetőleg a szakosztály valamely egyes tagjának adni ki szakszerű fölülvizsgálat és véleményadás végett. Ily eljárásnál ellentétes bírálatok esetére elmarad a harmadik bíráló igénybe vétele és a megfelelő szakosztály a kiküldött albizottság vagy fölülvizsgáló tanácstag indítványa alapján határoz.

Az új kiadásban megjelent tankönyvek, ha lényegökben változatlanok s ez a könyv címlapján is fel van tüntetve, rendszerint csak egy bírálónak adatnak ki, a kinek bírálata közvetlenül az elnökség által terjesztendő fel. Ha a kiadás lényegében megváltozott, az eljárás olyan, mint az új könyveknél. A ministerium által az engedélyezés elintézése után a tanácshoz visszajuttatott bírálatok lemásoltatnak és a bírálók nevét is feltüntető ezen másolatok a titkár által történt hitelesítésök után a tankönyviróknak vagy jogutódaiknak két hét leforgása alatt megküldetnek — azzal a figyelmeztetéssel, hogy a bírálat az érdeklettek kizárólag magánhasználatra szolgál és sajtó útján bármilyen célból való közlése tilos. A külső bírálók meghívását illetőleg, tekintettel a tárgyalandó bírálat természetére, a szükséghez képest az elnökség esetről-esetre intézkedik. A bírálati díj teljesen új elemi és felső népiskolai könyvekért 15, az ezeknél magasabb iskoláknak szánt könyvekért 25, — változatlan további kiadásoknál amazokért 10, ezekért pedig 15 frtban állapítatik meg.

Az iskolai tanszerek megbirálását a közoktatási tanács, még pedig jelen ügyrend szerint ennek tudományi szakosztályai eszközlik az országos tanszermúzeum bizottságával egyetértőleg, illetőleg annak meghallgatásával. A tanszerek megbirálása következőleg történik: A vallás- és közoktatásügyi ministerium a hozzá benyújtott s eléggé fontosnak ígérkező tanszereket közvetlenül a tanszermúzeumba, az erre irányuló kérvényeket pedig a közoktatási tanácsnak küldi meg. A tanács elnöksége a kérvényeket a tanszermúzeumi bizottság elnökéhez teszi át, a ki a bizottsággal egyetértőleg az illető taneszköz meghírlátásáról intézkedik, azután a bizottság határozatát magában foglaló jegyzőkönyvi kivonatot a bírálatokkal és a mennyiben kívánatosnak mutatkozik, a tanszerrel együtt átteszi a közoktatási tanácshoz. Az utóbbi a reá következő szakosztályi ülésen, a melyre a tanszermúzeumi bizottság elnöke meghívandó, a tanszer ajánlása iránt határozatot hoz, mely mint a tanács véleménye, az elnökség útján a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz terjesztetik fel. (1891. évi 27.549. sz. kelt min. rendelettel kibocsátott «Ügyrend»).

Tankönyvengedélyezés a középiskolákban.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákban tankönyvül vagy segédkönyvül csupán a minister által különösen e célra engedélyezett könyv használható. A vallás- és közoktatásügyi minister az engedélyezést az országos közoktatási tanács meghallgatásával mondja ki. Az engedélyezés általános, azaz valamennyi gymnasiumra, avagy reáliskolára, vagy az összes középiskolákra szól. E szabály alól csakis oly könyvek tesznek kivételt, melyek nem magyar tannyelvű vagy vegyes tannyelvű középiskolák számára készültek. Más iskolákra engedélyezett tankönyv középiskolákban csak akkor használható, ha a különböző intézetek tantervei az illető osztályok és tárgyak tekintetében azonosak. Az ily engedélyezést külön kell kérelmezni a vallás- és közoktatásügyi ministernél.

Még nem engedélyezett tankönyv vagy segédkönyv iskolai használatra való engedélyezését a szerzőknek vagy jogutódjaiknak kell kérniök. E végből a szerzők vagy jogutódjaik kérvényeiket a könyv 6 példányával és a bírálati díj lefizetését igazoló adóhivatali nyugtatvánnyal együtt a vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak küldik be. A kérvényben feltüntetendő a könyv ára is. Ha a szerző a könyv

engedélyezést már e legközelebbi tanévre kéri, a kérvényt legkésőbb december 15-ig be kell küldeni. Később benyújtott kérvények is tárgyalás alá kerülnek, de megbírálasuk és engedélyezésük a következő tanévig nem várható. A bírálati díj teljesen új könyveknél 25 forintban, lényegileg változatlan további kiadásoknál 15 forintban van megállapítva. Ha a könyv másnemű iskolákra már engedélyezve van, a középiskolák részére való engedélyezés alkalmából a változatlan új kiadások bírálatáért járó díj fizetendő.

Engedélyezésre csak egész mű terjeszthető fel. Az oly művet pedig, melynek ismétlés céljából mindig a tanuló kezénél kell lennie, habár több osztályra szól is, csak egy kötetben vagy füzetben lehet engedélyezés végett bemutatni.

A vallás- és közoktatásügyi minister a beküldött példányokból egyet visszatartván, a többi öt példányt a kérvény kíséretében a közoktatási tanácsnak küldi le. Az országos közoktatási tanács elnöksége a leküldött művet két bírálónak adja ki, kik e megbízatásukat a könyv sorsának végleges eldöntéseig bizalmas jellegűnek tartoznak tekinteni. A két bíráló lehetőleg úgy választandó meg, hogy a bírálat alá kerülő művel azonos tárgyút egyikök sem írt legyen, de mindenestre úgy, hogy egyikök középiskolában működő gyakorlati tanfőnök legyen. Tankönyveket bírálhatnak, a ministerium részéről a tanács tagjaivá kinevezett tisztviselőket és az elnökség tagjait kivéve, az országos közoktatási tanács tagjai, továbbá a vallás- és közoktatásügyi ministertől kinevezett külső bírálók. Indokolt esetekben az elnökség mást is megbízhat a bírálattal.

A tankönyveket főleg a következő szempontokból kell megbírálni: *a)* A tudomány szempontjából nem esik-e a munka kifogás alá? *b)* Tartalom, módszer és előadás tekintetében megfelel-e a középiskolai oktatás, illetőleg a középiskolákra vonatkozó tantervek és utasítások követelményeinek? Terjedelmében megvan-e a kellő mérték? *c)* Mutat-e a felterjesztett könyv az eddig használatban levőkkel szemben haladást? *d)* Helyes-e a nyelve s követi-e a magyar tudományos akadémia orthographiáját? *e)* Nem esik-e erkölcsi és állami szempontból kifogás alá? *f)* Kiállítása az egészségi követelményeknek megfelelő-e, különösen a papír nem kifogásolható-e, s a nyomtatás nem szemrontó-e? Ára nem túlságos-e? A bírálók kifogásai lehető részletezéssel sorolandók föl. A felsorolt hibák azonban soha sem tekinthetők kimerítetteknek s újabb kiadásnál a könyv általános javítása kívántatik.

Segédkönyvül csak oly mű engedélyezhető, mely az iskolai

oktatással szoros kapcsolatban van. De az osztály tananyagát rendszeres tankönyv alakjában tartalmazó munka segédkönyvül nem engedélyezhető.

A bírálók bírázataikat a kitűzött határidőre a tanács irodájának beküldik. A bírálatok előbb az elnökségi ülésen átvizsgáltnak, azután az illető szakosztály rákövetkező ülésén tárgyaltnak, mely ülésre az elnökség a szükséghez képest a külső bírálókat is meghívhatja. Ha a bírálók nincsenek jelen, az illető szakosztályi előadó vagy a tanács titkára tesz jelentést a bírálatokról. A szakosztály a bírálatok alapján a tankönyv engedélyezése iránt véleményt nyilvánít, mely mint a tanács határozata, az elnökség útján a ministeriumba felküldetik. E véleményben világosan fel kell tüntetni azt, hogy vajjon a könyv tankönyvül vagy segédkönyvül, mindkét nemű középiskolákban, avagy csak gymnasiumokban vagy csak reáliskolákban és ez intézetek mely osztályaiban használható? Ha az elnökség a beérkezett bírálatok valamelyikét alaki szempontból vagy nyilvánvaló tévedései miatt nem tartja elfogadhatónak, vagy ha a két bíráló ítélete meg nem egyezik, a könyvet az előbbi bírálatok csatolása mellett egy harmadik bírálónak adja ki s csak azután terjeszti a munkát az illető szakosztály elé. Ugyanez történik, ha az illető szakosztály a beérkezett bírálatok valamelyikét nem tartja elfogadhatónak. Egy előbbeni alakjában visszautasított könyv új javított kiadása a bírálatokban kifogásolt helyek kijavításával csak abban az esetben számíthat engedélyezésre, ha a bírálók világosan kijelentették, hogy a könyvben csakis a felsorolt tévedések szorúlnak kiigazításra. A philosophia, nyelvek s irodalmak, s a történet, úgyszintén az ének és zene körébe vágó tankönyveket és segédkönyveket az országos közoktatási tanács nyelvészet-történelmi, a többi középiskolai szakokhoz tartozókat a tanács mennyiségtan-természettudományi szakosztályai tárgyalják.

A megállapított könyvbírálati eljárás e rendes módjának érintetlenül hagyása mellett s attól függetlenül jogában áll az elnökségnek olyképen is eljárni, hogy az ugyanazon szakmára vonatkozó tankönyveket bírázataikkal együtt összegyűjti s a tanács illető szakosztályának tagjaiból alkotott bizottságnak, illetőleg, a szakosztály valamely egyes tagjának adja ki összehasonlítás, felülvizsgálat és összefoglaló véleményadás végett. Ez eljárás alkalmazásánál ellentétes bírálatok esetére elmarad a harmadik bíráló igénybe vétele és a megfelelő szakosztály a kiküldött bizottság vagy felülvizsgáló tanács tag indítványa alapján határoz. A közoktatási tanács elnöksége a szakosztály határozatát a december 15-éig beérkezett tankönyvekről a bírálatokkal s egyéb a

tárgyra vonatkozó ügyiratokkal együtt, véleménye kíséretében, legkésőbb márczius 15-ig tartozik a közoktatásügyi miniszterhez felterjeszteni. A könyv ügyében a közoktatásügyi miniszter határoz, ki az engedélyezésre vonatkozó határozatát a szerzővel vagy jogutódjával s a közoktatási tanácscsal közli, s időnként az engedélyezett könyvek jegyzékeit is a tanintézeteknek megküldi és közzéteszi.

Az engedély mindig csak egy kiadásra szól. Ha engedélyezett könyv új kiadásban jelenik meg s az új kiadás lényegében változatlan és ez a könyv címlapján is meg van jelölve, a miniszter a benyújtott kérvényt és a könyv öt példányát szintén a közoktatási tanácsnak küldi meg. A könyv ez esetben csak egy bírálónak adatik ki, kinek bírálata alapján maga az elnökség tesz haladéktalanul jelentést a miniszternek. A mennyiben azonban ez alkalommal kiderülne, hogy az új kiadás a tudomány és módszer haladásával szemben visszamaradt, a könyv még egy bírálónak, s ennek eltérő bírálata esetén még egy harmadik bírálónak adatik ki s azután a megfelelő szakosztályban a teljesen új könyvek módjára tárgyalatik. Ha az illető tantárgyra vonatkozólag időközben tantervi változás történt, a változatlan új kiadásban beküldött mű új munkának tekintendő. Ha az új kiadás lényegesen változott, az eljárás olyan, mint az új könyvek-nél, csak hogy az ily könyveket a közoktatási tanács azonnal tárgyalás alá veszi, hogy folytatólagos használatuk fennakadást ne szenvedjen.

Az engedély megadása vagy megtagadása után a miniszter a tanács által elfogadott bírálatokat visszajuttatja a közoktatási tanácshoz, a hol a bíráló nevével együtt lemásoltatnak s e másolatok a titkár által történt hitelesítésök után a tankönyviróknak vagy jogutódaiknak két hét leforgása alatt megküldetnek, azzal a figyelmeztetéssel, hogy a bírálat az érdeklettnek kizárólag magánhasználatára szolgál és sajtó útján bármilyen czélból való közlése vagy felhasználása tilos.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter időnként a közoktatási tanácscsal revisió alá véteti az összes engedélyezett tankönyveket, főleg azoknak a műveknek a kiválasztása céljából, melyek a tudomány vagy a tanterv szempontjából elavultaknak tekinthetők. Különösen e revisió alkalmával alkalmazandó a 18. §-ban megállapított bírálati eljárás. Minden ilyen revisió után gondoskodik a vallás- és közoktatásügyi miniszter az általános könyvjegyzék kiadásáról is.

Minden tanári testület évenként április havában tartandó ülésében egybeállítja a jövő tanévben használandó összes tankönyvek jegyzékét, az engedélyezett könyvek sorából azokat választva, melyeket körülményei közt leginkább megfelelőeknek tart. Oly könyv, mely

több évi tanulmánynak szolgál alapjául, első ízben csak a kezdő évfolyamban változtatható meg s csak a következő években vihető fel folytatólag a magasabb évfolyamokba, úgy hogy a tanulók mindig a megkezdett könyvvvel fejezzék be a megfelelő tanulmányt. A használandó könyvek jegyzékének egyik rovatában világosan fel kell tüntetni az eddig használt könyv címét az engedélyezés keltével és számával, s ha jövőre is megmarad használatban, ezt a második rovatban kell megjegyezni, ha pedig helyébe más könyv lép, a második rovatba az új könyvet kell beírni az engedélyezés keltével és számával. (A könyv címe teljesen kiírandó.) A könyvváltozás csak akkor engedhető meg, ha a fölterjesztő testület kellően igazolja, hogy a választott könyv jobban felel meg, mint az eddig használt; ennelfogva minden egyes könyvváltoztatást (annak megjelölésével, hogy a régi tankönyv mennyi ideig volt használatban) a tanártestületi ülés jegyzőkönyvében külön kell megokolni abból a szempontból, hogy miben áll az új könyv elsőbbsége a régi fölött? A jövő évi tankönyvek jegyzékét a tanári testület május 1-ig tartozik a tankerületi főigazgatónak bemutatni. Az új könyvek csakis a főigazgató jóváhagyása után vehetők használatba.

(1891. évi 54.043. sz. a. kiadott cult. m. szabályzat.)

Ö T Ö D I K R É S Z.

Közé p i s k o l a i t a n á r k é p z é s.

Bár elvben mindegyik felekezet fentartja a tanárképzés jogát, tényleg az új középiskolai törvénybeli minősítést nyújtó tanárképző intézet csupán a két kir. egyetemen áll csak fenn. Minthogy ekként az összes felekezetek képesített tanáraikat a budapesti és a kolozsvári kir. egyetemek bölcsészeti facultásánál szervezett tanítóképzőintézetből nyerik: ennek szervezete lesz itt megismertetendő.

A pesti m. kir. tudomány-egyetem bölcsészeti tanári karának kebelében középtanodai tanárjelöltek számára felállítandó tanárképezdének célja azon egyetemi tanulókat s egyéb tanárjelölteket, kik középtanodai tanárságra készülnek a szükséges előismeretek igazolása után, választott szaktanulmányukban, s annak módszertani kezelésében alaposan kiképezni, s őket tudományos öntevékenységre ösztönözve arra képesíteni, hogy tanári hivatásuknak mind tudomá-

nyos készségük, mind a tudományok módszertanilag helyes kezelése által minél tökéletesebben megfelelhessenek. Ezen tanárképezde öt osztályból áll u. m. *a*) ó-classikai, nyelvészeti és irodalmi, *b*) történelem-földrajz, *c*) mennyiség- és természettani, *d*) természetrajzi és *e*) nevelés-oktatástani szakosztályból.

A képezde élén az igazgató áll, kit a közoktatásügyi minister a képezdei tanári kar meghallgatása mellett három évre nevez ki, mely időszak elteltével az igazgatói teendőkkel újabban három évre ismételve megbizathatik. Az igazgató az intézetnek végrehajtó közege, s mint ilyen, a központi igazgatásra vonatkozó folyó ügyeket saját hatáskörében, a fontosabbakat pedig a tanárokkal időszakonként tartandó tanácskozmányok határozata szerint intézi el, s hajtja végre. Az egyes szakosztályok körébe vágó gyakorlatokat és kísérleteket rendszerint az illető szaktanulmányokra alkalmazott egyetemi tanárok vezetik, a mi ki nem zárja azt, hogy főképp ott, a hol — mint például a paedagogiai szakosztályban — az egyes tanulmányok módszertani kezelésére nézve gyakorlati ismeretek is szükségeltetnek, erre középtanodai gyakorlott tanárok, vagy más szakférfiak is alkalmaztassanak.

A képezdei növendékek rendesek és rendkívüliek. Rendes növendékek azok, kik a mindjárt alább meghatározott kellékeknek megfelelően — a képezdei tagok számára megállapított ösztöndíjakban részesíttetnek, s ezért az összes szakosztályokbeli, s evvel járó egyébkénti gyakorlatokban tetteles részt venni kötelesek. Rendkívüli tagok pedig azok, kik a díj élvezete nélkül vétetnek ugyan fel, de azért a tagsággal járó jogok elvesztésének terhe alatt mindazon gyakorlatokban, melyeket az illető tanár a képezde viszonyaihoz s a tagok minőségéhez képest reájuk nézve kötelezőknek fog kijelölni, tartoznak részt venni, szabadságukban állván a többé nem kötelező gyakorlatokban is részt venni, s általában a kítűzött mindennemű pályamunkáknál versenyezni. Rendes növendékek az *a*, *b*, *c* és *d* alatti szakosztályokban csak azon tanárjelöltek lehetnek, kik a középtanodai tanfolyam sikeres bevégezése után az egyetemen szaktanulmányuk és valamely szorosan vett bölcsészeti tantárgy hallgatásával legalább is már egy évet kellő eredménynyel töltöttek. A paedagogiai szakosztályba rendes növendékként csak az vétethetik fel, ki az egyetemi vagy műegyetemi tanfolyamot már bevégezte, előjoggal bírván az, ki a tanári vizsga követelményeinek is már megfelelt. A rendes tagok felvétele az *a*, *b*, *c* és *d* szakosztályokban vizsgálat alapján eszközöltetik, mely zárthelyi írásbeli dolgozathól s a felveendő növendékekkel

előkészültségének kitudása végett tartandó szóbeli értekezésből (colloquium) áll. E két rendbeli vizsgálat tárgyát az illető szakosztály főtantárgyai képezik. A paedagogiai szakosztályba a rendes növendékek pályázat alapján vétetnek fel. A rendes tagságra előjoggal birnak hasonló minősítvény mellett a rendkívüli tagok, kiknek a képezdei igazgató egyetértőleg az illető szaktanárokkal előkészültségök egyébkénti igazolása esetében a szóbeli értekezést el is engedheti. A rendkívüli tagok az egyetemi rendes hallgatók közül felvételi vizsga nélkül pályázat alapján vétetnek fel. Ezekre nézve elégséges, ha az egyébkénti előkészület mellett csak fél évet is töltöttek az egyetemen. A felvételi vizsgának s a rendkívüli tagok felvétele iránti pályázatnak határideje a képezdei igazgatóság által akként tűzendő ki, hogy a tagok kinevezése az egyetemi előadások kezdete előtt megtörténjék. s a kinevezettek képezdei gyakorlataikat a tanév elején akadálytalanul megkezdhessék. A rendes tagok számában tanév közben beállott üresedések a tanév alatt is betölthetők, ha ezt az illető szakosztály viszonyaihoz képest a tanítás sikere megengedi.

A rendes tagokat a felvételi vizsgálat illetőleg pályázat eredményéhez képest a képezdei igazgató s az illető szakmák tanáranak kijelölése alapján a közoktatásügyi minister nevezi ki, a rendkívüli tagokat pedig az általuk meghatározott számban a pályázat folytán jelentkező tanárjelöltek közül a képezdei igazgató egyetértőleg az illető szaktanárokkal választja ki. A képezdei gyakorlatok- és előadásokért díj nem fizetetik. A képezdébe nem tartozó vendég-hallgatók csak az illető tanárok engedelmével lehetnek jelen a gyakorlatoknál. A rendes tagok mindegyike 400—400 o. é. frtnyi ösztöndíjt élvez, mely utólagos havi részletekben fizetetik ki. Ezen ösztöndíj csak évről-évre engedélyeztetik, s további élvezete a növendék szorgalmától alább meghatározott kötelezettségének pontos teljesítésétől s kellő előmeneteltől feltételeztetik. Ha ezen kellékeknek meg nem felel, megszűnik rendes tagnak lenni, s elesik az evvel összekötött díj élvezetétől. A képezdei rendes tagok ezen ösztöndíj fejében kötelezve minden a képezdében előforduló gyakorlatokban tetteles részt venni, s akadályozás esetében mulasztásaikat az illető tanárnál kellőleg igazolni. Ezenkívül kötelesek szakosztályuk fő- és rokонтantárgyaiból, melyek mindegyik szakosztálynál az alábbi szakaszokban részletesen kijelölve, úgysszinte a paedagogiából kivétel nélkül és pedig ez utóbbiból legalább két féléven át — az egyetemi előadásokat legkevesebb hetenkinti 15 leckeórában hallgatni, megmaradván minden növendéknek azon joga, hogy kiválóbb szorgalma és észte-

helsége szerint ennél több leckeórát is vállalhasson, mire nézve a igazgató a szakosztálybeli tanárok tanácsát kikérni, s erre vonatkozó utasításait pontosan követni tartoznak.

Az ó-classicai nyelvészet és irodalmi szakosztály gyakorlatai írásbeliek és szóbeliek. Az írásbeli dolgozatok a classikai philologia köréből a tagok által választott, vagy ha kívántatnék, a tanár által kijelölt tárgy feletti értekezésből állanak. Az értekezés tárgya olyan legyen, mely a növendék öngondolkozásának és saját beható búvárkodásának jeleit adja, a mi általában a képezdei gyakorlatok egyik fő kelléke. Ily értekezést a tanár által kijelölt határidőnek pontos megtartása mellett a rendes tagok mindegyike félévénként legalább kettőt tartozik bemutatni. A mely rendes tag e munkálatot alapos ok nélkül bemutatni kötszer elmulasztja, megszűnik az intézet tagja lenni, s elveszti az ösztöndíj élvezetét. A szóbeli gyakorlatok latin és görög remekírók szóbeli fordításában és magyarázásában állnak. A fordítandó műveket a tanárok határozzák meg, figyelemmel egyrészt a gymnasiumokban tárgyalni szokott remekírókra, másrészt pedig arra, hogy oly írók vétessenek elő, kiknek műveit a növendékek önmaguk haszonnal nem olvashatják, tehát a nehezebbek, a mely művek magyarázatára még elégséges segédeszközök nem léteznek. Ezenkívül a philologiai osztály rendes tagjai kötelesek az általános történelemre vonatkozó ama gyakorlatokban is résztvenni, melyek tárgyát az ó-kor története képezi, a nélkül, hogy írásbeli értekezés beadására köteleztethetnének. A philologiai szakosztály tagjai köteleztetnek hallgatni minden az ó-classika philológiából tartott egyetemi előadásokat, azonkívül a görög és római műrégészetet, az ó-kori görög és római történetet és az aestheticát. A történelem-, földrajzi szakosztály gyakorlatai az általános s Magyarország történelmére és a földrajzra vonatkoznak, különösen tekintetbe vétetvén: *a)* a történelmi források szoros értelemben, — *b)* a történelmi szaktudományok és a földrajzi gyakorlatoknál a térképek rajzolása rögtönözve a táblán és otthon. E gyakorlatok is írásbeliek és szóbeliek.

Minden rendes tag tartozik minden félévben az általános történelem és földrajzból egy-egy írásbeli értekezést, továbbá Magyarország történelme és földrajzából szintén egy-egy ily értekezést beadni. Ezen kívül a történelmi osztály mindegyik rendes tagja köteles egy éven át philológiai osztályban a latin, vagy görög nyelvre vonatkozó gyakorlatokban is részt venni, itt azonban írásbeli dolgozatok beadására nem köteleztethetik. — Mind az általános történelmet és földrajzot, mind pedig a Magyarországot illető gyakorlatokra hetenként

külön-külön két óra fordíttatik, melyek alatt a növendékek a történelem és földrajz irodalmával is megismertetnek. Ezen szakosztály növendékei az egyetemes és hazai történelmet és ezek segédtudományait, azonkívül a földrajzot tartoznak hallgatni az egyetemen.

A mennyiség- és természettani szakosztály a szerint, a mint a növendék szabad választása és hajlamánál fogva, vagy a mennyiség-tani, vagy a physical irányban leendő kiképzetésére fekteti a fősúlyt, két ágra oszlik, u. m.: I. mennyiségtani, II. természettani és vegytani ágra. A mennyiségtani ágnak gyakorlatai szintén írásbeliek és szóbeliek és céljuk: a mennyiség-tudomány irodalmával ismeretes ügyes középtanodai tanárokat képezni. E mathematicai gyakorlatok az első évekkel hetenként kétszer, a másodévekkel hetenként pedig háromszor tartatnak; ezen utóbbiak számára hetenként legalább egy órában a mennyiségtan történelme és irodalma is előadandó. Ezen ágnak tagjai tartoznak ezenkívül az első évben a természettani és vegytani ág első évi gyakorlataiban résztvenni, s az egyetemen a) a mennyiségtani előadásokat mind a két éven át, és b) a felsőbb természetan, és elemi csillagászatból az előadásokat egy-egy éven át hallgatni.

A természettani és vegytani ág célja, a szükséges természet s vegytani ismeretek megszerzésén kívül, leginkább abban áll, hogy tagjai a középtanodai oktatásnál nélkülözhetetlen természettani kísérletezéshez szükséges kézi ügyességet elsajátítsák, a természet- és vegytan irodalmával megismertessenek, s a képebb növendékeknek önnálló buvárlatokra irány adassék. A tagok az egyetemen a következő előadásokat tartoznak hallgatni: a) a természetan körébe vágó előadásokat mind a két éven át; b) a kísérleti vegytant az első, a felsőbb mennyiségtant a második évben; c) az elemző vegytant a második évnek legalább egyik felében. A természetrajzi szakosztály az ásvány- és földtant és állattant foglalja magában. E képezdének egyik főcélja: hogy a kísérletek és gyakorlatokban való demonstratív oktatás által a növendékek a képzettség azon fokára emeltessenek, melyen a szükséges ügyességgel s elméleti és tapasztalati ismeretekkel bírván, önálló természettudományi vizsgálatok teljesítésére képesek legyenek. Ennélfogva ezen szakosztálybeli gyakorlatok főleg olyanok, melyek által a növendékek a vizsgálatoknál használatos eszközökkel való bánásmódot, a különböző vizsgálatoknál követendő eljárást, szóval a buvárlás módját és tárgyait eltanulják s megismerik, s ezen úton folytonos gyakorolgtatás által a szükséges ügyességet és ismereteket, az önálló buvárkodásra szerzik meg. A természetrajzi szakosztály

tagjai különösen a leíró természettudományokat, u. m.: az ásvány- és földtant, a növénytant és állattant, és ezenkívül segédtudományok gyanánt a mennyiségtant és vegytant tartoznak hallgatni, a mennyiben egyikét vagy másikat e segédtudományok közül már az első egyetemi év alatt nem hallgatták volna. Gyakorlati dolgozatokra csak a fennevezett három főtárgyból szorítandók, s ezek közül legalább egyikét kiváló szorgalommal kell művelniök s dolgozataikban kitünő előmenetelt tanusítaniok.

A nevelés-oktatási szakosztály feladata odahatni, hogy növendékei azon paedagogiai ismereteket és ügyességet megszerezze, melyek a tanítás sikeres kezelésére megkívánatnak. Ezen feladathoz képest a tanítás is ezen szakosztályokban elméleti és gyakorlati. Az elméleti oktatás az egyetemi, s e célra szükség esetében alkalmazott közép-tanodai tanárok, vagy más szakférfiak által tartandó előadásokból áll: a nevelés s általános oktatástanból, az egyes szaktanulmányok módszertanából, a nevelés s oktatásügy történetéből a reformációtól kezdve némely fontosabb nevelészeti rendszerek fejtegetésével, s a mennyire lehetséges, a neveléstudomány irodalomtörténetéből. A gyakorlatok állanak: *a*) írásbeli dolgozatokból, melyekből mindegyik tanuló félvétenként kettőt, és pedig egyet szaktanulmányából, egyet pedig a nevelés-oktatástan köréből tartozik készíteni, melyek azután a többi szakosztályoknál előadott eljárás szerint hírlát és általános vitatás tárgyát képezik. A dolgozat tárgyának választására s annak minőségére, a beadás határidejére s annak pontos megtartására, úgyszintén a rendes tagok kötelezettségére nézve, itt is a többi szakosztályokra vonatkozó szabályok alkalmazandók. A philologiai dolgozatok latin, a többiek magyar nyelven szerkesztendők. A gyakorlatok további részét képezi: *b*) az első félévben a pest-budai közép-tanodák előadásainak látogatása. Ez után következik *c*) a növendékek által a képezdében tartandó előadások a tanár által kijelölt, vagy ennek jóváhagyása mellett a tagok által választott tárgy felett. Az előadásra megteszik azután a többi növendékek észrevételeiket, s a tanár kimondja befejezetül ítéletét. Hogy végre *d*) a képezdei tagok gyakorlati haszonvehetősége s tanítási ügyessége fokoztassék, a növendékek a tanítás módja felőli öngondolkodásra hatályosabban ösztönöztessenek, s tanítási első kísérleteikben szakavatott kezek által vezéreltetvén, hiányaikat alaposan felismerhessék, s ezáltal ezek pótlására s tanári képességük fejlesztésére a legbiztosabb eszközben részesíttessenek; a képezdei rendes tagok mindegyike, s a rendkívüliek közül azok, kik erre vállalkoznak a tanév második felében

a pest-budai középtanodákban az illető osztálybeli tanár felügyelete alatt előadásokat kötelesek tartani. — A képezdének paedagogiai szakosztályát kellő sikerrel végzett növendékek a próbaév alól fel vannak mentve, s a tanári vizsga letétele után azonnal rendszeresen alkalmaztathatnak. (1870. évi 4701. sz. cult. min. rendelettel kiadott szabályzat.)

Szabályzat a középiskolai tanárvizsgálat tárgyában.

Vizsgáló bizottság. A gymnasiumi és reáliskolai tanszékek betöltésére az 1883. t.-cz. 29. §-a értelmében rendes tanároknak csak oly egyének alkalmazhatók, kik ugyanezen törvény (60—70. §§) által előírt tanári vizsgálat alapján tanári oklevelet nyertek. A képesítést a budapesti és kolozsvári tud. egyetemek mellett felállított tanárvizsgáló bizottságok adják. Minden egyes vizsgáló bizottság áll: egy elnökből, egy az elnököt helyettesítő alelnökből s meg nem határozott számú vizsgáló bizottsági tagokból, kik vagy mint felsőbb-iskolai tanárok a vizsgálatok tárgyainak előadásával, vagy egyébként szakszerű művelésével foglalkoznak. Az ezen szabályzat szerint működő vizsgáló bizottságok hatásköre csak a 7. §-ban felsorolt szakcsoportokból való tanári képesítésre terjed ki. A középiskolák többi rendes vagy rendkívüli tárgyaiból (u. m. a vallástanból, rajzoló geometriából és szabadkézi rajzból, tornázásból, gyorsírásból, sat.) való képesítésre külön vizsgáló bizottságok vannak. A vizsgáló bizottság elnökét, alelnökét és tagjait öt-öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. A bizottság elnöke (akadályoztatása esetén az alelnök) elnököl a bizottság értekezletein, a vizsgálatokon s a bizottságnak mindennemű tanácskozásain, vezeti a bizottság administratív ügyeit, s felügyelete alatt van a bizottság irattára. Az elnök minden tanév végén összegező jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a bizottság lefolyt évi működéséről.

A vizsgálat fokai. A tanári vizsgálat a következő három fokból áll: a) alapvizsgálat, b) szakvizsgálat, c) paedagogiai vizsgálat.

A vizsgálati szakcsoportok. Minden vizsgálatot tevő tanárjelölttől az alább felsorolt szakcsoportok szerint legalább is két szaktárgyból az ismeretek oly mértéke kívántatik, mely az ezen szabályzathoz csatolt részletes követelmények szerint az egész középiskolában való tanításra képesít. A szakcsoportok a következők: 1. Classica-philologia (latin és görög nyelv s irodalom). 2. Magyar és latin nyelv s

irodalom. 3. Magyar és német nyelv s irodalom. 4. Magyar és francia nyelv s irodalom. 5. Német és latin nyelv s irodalom. 6. Német és francia nyelv s irodalom. 7. Történelem és latin nyelv s irodalom. 8. Történelem és földrajz. 9. Földrajz és természetrajz. 10. Természetrajz és vegytan. 11. Mennyiségtan és természettan. 12. Mennyiségtan és ábrázoló geometria. Tekintettel az olasz, román vagy szerb nyelvű középiskolákra, a fentebbi csoportokban a magyar nyelv helyébe mint szaktárgy az olasz, román vagy szerb nyelv léphet; sőt e nyelvek bármelyike a magyarral is képezhet szakcsoportot. Azonban, ha ily képesítéssel bíró tanárok oly középiskolákban kívánnak tanítani, a melyekben e nyelvek nem taníttatnak, még egy harmadik tárgyból is kötelesek vizsgálatot tenni. Kíváncos egyáltalában, hogy minden jelölt még egy harmadik szaktárgyból is tegyen vizsgálatot. Harmadik tárggyul főleg rokon tárgy választandó, de választható a bölszészet is. Ha a jelölt a harmadik tárgyból a vizsgálatot az első két tárgy alap-, szak- vagy paedagogiai vizsgálata után teszi, a már teljesített vizsgálati követelmények elhagyásával a vizsgálati fokok összevonhatók. A mennyiben a jelölt harmadik tárggyul olyat választ, a melyből megfelelő egyetemi tanulmányokat nem igazol, abból vizsgálatra — tanári s irodalmi működése alapján — csak ministeri engedéllyel bocsátható.

Jelentkezés a vizsgálatra. A folyamodványok a vizsgálatra való bocsátásért a bizottság elnökéhez nyújtandók be. Szükség esetén a személyazonosság igazolandó. A folyamodványhoz a vizsgálat foka szerint melléklendő: *A)* Az alapvizsgálatra jelentkezéskor: *α)* A születési bizonyítvány. *β)* Orvosi bizonyítvány, mely igazolja, hogy a jelöltnek nincs olyan testi hibája, mely a tanításban akadályozhatná. *γ)* Az érettségi bizonyítvány. Ha a jelölt reáliskolát végzett, s az érettségi vizsgálat után a középiskolai törvény 26. §-a értelmében a latinból, illetőleg a latinból és görögből is tett vizsgálatot, ezen vizsgálatról szóló bizonyítványa is melléklendő. *δ)* Leczkekönyv (index), mely bizonyítsa, hogy a folyamodó valamely egyetemen, illetőleg műegyetemen, mint rendes hallgató a saját szakmájához tartozó tárgyak tanulmányozására már legalább három félévet fordított s a negyedikre beiratkozott, és ezen idő alatt mindenestre a magyar irodalmat s annak történetét, különös tekintettel a magyar nemzet művelődéstörténetére, tanulmányozta. *B)* A szakvizsgálatra jelentkezéskor. *α)* Az alapvizsgálatról szóló értesítő. *β)* Leczkekönyv (index) annak igazolására, hogy a jelölt az alapvizsgálat letétele után mint egyetemi vagy műegyetemi rendes hallgató, már legalább

három félévet fordított szaktanulmányaira s a negyedik félévre is beiratkozott. A ki a bölcészet, vagy magyar, német vagy francia nyelv és irodalom avagy történet tanítására akar képesíttetni, az tartozik még azt is kimutatni, hogy felsőbb iskolai tanpályája alatt a görög és római irodalmat is tanulmányozta. γ) Életrajz (két példányban), mely azon időpontig terjed, midőn a jelölt folyamodványát a vizsgálatért beadja. Az életrajzban leírja a jelölt tanulmányainak menetét, irányát és terjedelmét, nyelvi ismereteit s esetleg irodalmi működését. δ) Nyilatkozat az iránt, hogy tekintettel tanulmányainak különleges irányára, választott szaktudományainak melyik ágából kíván hazi dolgozatokat készíteni. Hogy más felső iskolakon eltöltött tanulási idő akár az alapvizsgálatra, akár a szakvizsgálatra beszámítható-e és mennyiben, azt a folyamodonak leczkekönyve vagy bizonyítványai alapján, a tanárvizsgáló bizottság meghallgatásával az egyes vizsgálatokra megszabott követelmények tekintetbe vételével, esetről-esetre a vallás- és közoktatásügyi minister állapítja meg. C) A paedagogiai vizsgálatra jelentkezőkor: α) A szakvizsgálatról szóló értesítő. β) Leczkekönyv (index) annak bizonyítására, hogy a jelölt a középiskolai törvény 61-ik §-a értelmében 4 évi felsőbb iskolai tanulmányai alatt hallgatta saját szakmáján kívül a magyar irodalmat s annak történetét, különös tekintettel a magyar nemzet művelődéstörténetére, a nevelést és oktatást s ezek történelmét, továbbá a szorosan vett bölcészeti tárgyakból legalább a logikát, psychológiát és a bölcészet történetét. γ) Bizonyítvány annak igazolására, hogy a jelölt a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után még legkevesebb egy évet vagy gyakorlatilag középiskolai tanítással töltött, vagy akár hazai, akár külföldi egyetemen tanulmányai folytatására fordított; azonban minden esetre tartozik igazolni, hogy az egész öt év alatt legalább egy évi sikeres tanítási gyakorlata volt, megjegyeztetvén, hogy a magánygyakorlat csak azon esetben vehető figyelembe, ha az illető magántanulót valamely nyilvános iskolában való vizsgálatátétel céljából önállóan és jó sikerrel tanította. Nyilvános iskolába járó tanulóknak leczkeóráról leczkeórára való előkészítése (correpititorság) ily gyakorlatnak be nem számítható. A tanárvizsgáló bizottság ajánlatára a vallás- és közoktatásügyi minister a középiskolai törvény 62. §-a értelmében vizsgálatra bocsáthat kivételesen oly egyéneket is, kik nem végeztek ugyan el a kiszabott felsőbb iskolai tanfolyamot, de irodalmi munkáikban mint szakképzettségöknek, mind általános műveltségöknek kitűnő bizonyosságát adták s egyszersmind kimutatták, hogy a tanítással gyakorlatilag is

foglalkoztak, vagy a középiskolai törvény életbeléptekor már tanárokkul voltak alkalmazva. A vizsgálatra a jelentkezők az elnökség által hivatnak meg.

Vizsgálati eljárás és általános követelmények: A tanári vizsgálat minden foka két részből áll; a) írásbeli dolgozathoz és b) szóbeli vizsgálatból. Ez utóbbi nyilvános. Minden szóbeli vizsgálatról jegyzőkönyv szerkesztetik, melybe a jelölthöz intézett minden főkérdés beíratik a vizsgáló bizottsági tag által megállapítandó eredmény fokával.

a) Alapvizsgálat. Az alapvizsgálat írásbeli feladványa minden szakcsoportbeli jelöltre nézve magyar nyelven készített dolgozat, melynek tárgya a magyar irodalmi tanulmányok köréből vétetik. Elkészítésére az elnökség által kijelölt napon 10 órai idő engedtetik. A szóbeli alapvizsgálaton megköveteltetik, hogy a jelölt legalább két középiskolai tantárgyban, melyek egy-egy szakcsoportot alkotnak, oly fokú készséget tanúsítson, a melyből kitűnjék, hogy a szoros értelemben vett tananyag alapvető részeinek ismeretében biztos jártassága van, későbbi tanulmányainak sikeres folytatására pedig kellő készséget szerzett. A középiskolai törvény 65-ik §-ának 1. pontja értelmében a szóbeli alapvizsgálaton minden szakcsoport jelöltjétől még megfelelő magyar nyelvi és irodalmi ismeret kívántatik meg, — és pedig a következő részletezés szerint: α) Nyelv. A magyar nyelv eredete, rokonságának és fejlődésének legnevezetesebb vonásai. (A Halotti Beszéd főbb sajátosságai, a nyelvújítás.) A magyar hang-, alak-, és mondat- törvényei. A magyar stílus jellemző sajátosságai. β) Irodalom. A magyar irodalom és műveltség fejlődésének, korszakainak, főbb irányainak és legkiválóbb termékeinek ismerete, tekintettel a jelölt által választott szakok irodalmára. (A kiknek szaktárgyuk a magyar, azokra nézve a magyar nyelvből és irodalomból a szaktárgyaknál alább részletezett követelmények irányadók.) Reáliskolát végzett oly jelöltek, kik a középiskolai törvény 26-ik §-a értelmében a latin nyelvből vizsgálatot nem tettek, a tanári alapvizsgálaton kötelesek az idézett törvény 61-ik §-a értelmében annyi latin nyelvi ismeretről bizonytságot tenni, a mennyi Caesar, Ovidius műveinek, Cicero leveleinek megértésére szükséges. Minden tanárjelölt a szóbeli alapvizsgálaton a német, francia, angol, olasz nyelvek egyikében való jártasságát igazolni tartozik. Mindazok, kik valamely nem magyar (olasz, román, német, szerb) tannyelvű középiskolánál kívánnak tanárokkul alkalmaztatni, tartoznak a magyar nyelven kívül az illető nyelv nyelvtanából és irodalomtörténetéből vagy az alapvizsgálaton, vagy külön pótvizsgálaton a magyar nyelvre alkalmazott követelmé-

nyek értelmében vizsgálatot tenni. A természetrajz-vegytani szakcsoport jelöltjei az alapvizsgálaton, a részletes követelményekben elsorolt elméleti tanulmányokon kívül, az egyszerűbb vegytani és ásványtani laboratoriumi gyakorlatokban való jártasságuknak is tartoznak bizonyítékát adni. (Azért e gyakorlatok főleg az első két év tanulmányai-
val kapcsolandók össze.) Az alapvizsgálat csak abban az esetben tehető le két egyetemi (felsőbb iskolai) tanév után, ha a jelölt a középiskolai törvény 61-ik §-ának 2-ik pontja értelmében már ezen két év alatt legalább egyet valamely hazai egyetemen, műegyetemen (felsőbb iskolán) töltött, s ott a magyar nyelv és irodalom történetét kapcsolatban a magyar nemzet művelődéstörténetével tanulmányozta. A szóbeli alapvizsgálat egyszerre teendő le. A szóbeli alapvizsgálaton az elnökön kívül legalább két vizsgáló bizottsági tag jelenléte szükséges. Az alapvizsgálat eredményét az elnök a vizsgálat után kihirdeti. A sikerült alapvizsgálatról Értesítő állittatik ki, melyből csak azt igazolja, hogy a jelölt annak idején a szakvizsgálatra jelentkezhetik. Sikertelen alapvizsgálat csak egy év múlva ismételhető. Kétszeri sikertelen ismételés után a jelölt csak újabb egyetemi (felsőbb iskolai) tanulmányok kimutatása alapján bocsátható ismét alapvizsgálatra. Csak oly jelöltek, kik az alapvizsgálaton kielégítő előkészületről és képességről tesznek tanúságot, tarthatnak igényt arra, hogy szaktanulmányaik kiegészítése céljából valamely egyetemen (felsőbb iskolán) töltött további két év után szakvizsgálatra bocsáttassanak. Kivételt csupán azok képeznek, kik felsőbb iskolai tanulmányaik első éveit külföldön végezvén, ez okból az alapvizsgálatot a második év után le nem tehték, s kik, a mennyiben csak negyedik évüket végezték a hazában (középisk. törv. 61. §. 2. p.), egymásután bocsáthatók az alap- és szakvizsgálatra. Másoknak a vallás- és közoktatásügyi minister csak különös figyelmet érdemlő esetekben engedi meg — a tanárvizsgáló bizottság ajánlatára — az alapvizsgálat előtt eltöltött hosszabb tanulási idejöknek az alap- és szakvizsgálat között követelt két évi tanulási időbe való kivételes beszámítását.

b) Szakvizsgálat. A tanári szakvizsgálatra minden jelölt minden szaktárgyából egy-egy házi dolgozatot tartozik készíteni, melyre nézve a vizsgáló bizottság előtt ünnepélyesen, becsületszavára ki kell jelentenie, hogy azt önmaga, másnak segítsége nélkül készítette. A kinek dolgozatáról a szóbeli vizsgálatok alkalmával kiderülne, hogy nem a maga erejéből készítette, az a vizsgálatok folytatásától feltétlenül eltiltatik. A házi dolgozatok feladványait a vizsgáló tanárok tűzik ki a jelölt kívánságának tekintetbe vételével. Nyomtatásban

megjelent dolgozat, ha a követelményeknek megfelel, házi dolgozatként elfogadható. A házi dolgozatoknak az a feladatuk, hogy bennük a jelölt tárgyainak szakirodalmában való jártasságát, szakismereteinek színvonalát s fölfogásának önállóságát kimutassa. A dolgozatokban pontosan megemlítendőek a felhasznált források és segéd munkák. A házi dolgozatok elkészítésére öt hónapi idő adatik. Ezen idő alatt dolgozatait mindenki tartozik beküldeni. Betegség vagy egyéb fontos ok miatt az elnök a kitűzött határidőt meghosszabbíthatja, de nyolcz hónapon túl a dolgozatok nem fogadtatnak el. Az elnökséghez beadott házi dolgozatokat azon vizsgáló bizottsági tagok, kik a feladványt kitűzték, bírálat alá veszik s rólok indokolt írásbeli jelentést tesznek. Ha a bíráló bizottsági tag valamely házi dolgozatot nem tart elfogadhatónak, met a dolgozat a jelöltnék hiányos képzettségéről tanúskodik, a jelölt vizsgálata folytatásától eltiltatik s új dolgozat készítésére utasíttatik. Ily határozat mindig csak az elnök hozzájárulásával hozható. Ha a házi dolgozatok a követelményeknek megfelelnek, a jelöltet az elnök a vizsgálatok folytatására, nevezetesen: zárt helyi dolgozatok készítésére és szóbeli vizsgálatokra hívja meg. Zárt helyi írásbeli vizsgálatra mindenik szaktárgyból egy-egy dolgozat készíttendő. E dolgozatokat a vizsgáló bizottság tagjai az egyes tudományok azon köréből adják, a melyek nem voltak tárgyai a házi feladatoknak. Ez alkalommal a latinból latin nyelven, az élő nyelvekből az illető nyelven irandók a dolgozatok. A természettudományokból a zárt helyi feladat a legszükségesebb laboratoriumi munkákban s a kísérletekben való jártasság kipuhatolására is szolgálhat. A zárt helyi dolgozathoz a logaríthmus tábla kivételével semmiféle segéd könyv használata sincs megengedve. Egy-egy zárt helyi dolgozat elkészítésére az elnök által kitűzött napon 10 órai idő engedtetik. A zárt helyi dolgozatok czélja meggyőződést szerezni arról, hogy a jelölt segédeszközök nélkül is képes-e szakcsoportja tárgyaiban s azok egyes részleteiben megfelelő jártasságot felmutatni. Ha a zárt helyi feladat megoldását a bíráló bizottsági tag nem tartaná kielégítőnek, a jelölt a 36. §. utasítása szerint csak egy év mulva tartandó vizsgálatok alkalmával új zárt helyiek készítésére köteleztetik. Az elfogadott zárt helyi dolgozatok alapján a jelölt szóbeli szakvizsgálatokra bocsáttatik. A szakvizsgálatok legalább két tárgyból együtt és egyszerre teendőek le. A szóbeli szakvizsgálaton a jelölttől megkivántatik, hogy szakcsoportja tantárgyaiban a tudomány mai álláspontjának megfelelő tájékozottsága legyen. A szóbeli vizsgálatok czélja ezenfelül: meggyőződést szerezni, mennyiben képes a jelölt az adott kér-

dések tárgyát rögtön helyesen felfogni, és azt szabatosan előadni; továbbá kipuhatolni azt, vajjon szaktárgyainak általa megjelölendő legalább egyik részében van-e oly részletes irodalmi tanulmányon alapuló képzettsége, mely tudományos munkásságra képesíti. A latin, valamint az élő nyelvekből a beszédbeli képesség is kipuhatolandó. A szóbeli szakvizsgálaton az elnökön kívül legalább két vizsgáló bizottsági tag jelenléte szükséges.

A szakvizsgálat eredményét az elnök a vizsgálat után kihirdeti. A sikerült szakvizsgálatról a jelölt Értesítőt kap, melyben a vizsgálat utáni értekezleten megállapított eredmény s annak foka (kitűnő, dicséretes, jó, elégséges) fel van tüntetve. Sikertelen szóbeli szakvizsgálat egy év múlva ismételhető. Kétszeri sikertelen ismétlés után a jelölt legalább egy évi újabb egyetemi (felsőbb iskolai) tanulmányok kimutatása alapján bocsátható ismét vizsgálatra.

c) Paedagogiai vizsgálat. A tanári vizsgálat befejező foka a paedagogiai vizsgálat, melyen a jelölt arról tesz tanúságot, hogy a tudományos ismeretszerzés módjainak áttekintésén kívül képességgel bír a gondolkodás törvényeit és a tapasztalati psychologia útmutatásait a tanításban öntudatos felfogással és czélszerű módon alkalmazni, s megfelelő tájékozottsága van az iskolaügy és a paedagogia újabb történetében. A paedagogiai vizsgálaton az elnökön kívül két bizottsági tag jelenléte szükséges, kiknek legalább egyike a philosophiát és paedagogiát képviseli. A paedagogiai vizsgálat írásbeli része a vizsgáló bizottság által kitűzött zárthelyi dolgozathoz áll; ennek elfogadása után következik a szóbeli vizsgálat, melynek megtörténte után az elnök az eredményt kihirdeti, s ha a vizsgálat sikerült, a jelöltet szakcsoportja tantárgyainak középiskolákban való tanítására képesítettnek nyilvánítja. Sikertelen paedagogiai vizsgálat esetén ugyanazon határozatok érvényesek, mint a szakvizsgálatnál.

A befejezett tanári vizsgálatokról és képesítésről pergamenre irt oklevél állittatik ki a következő szöveggel: Tanári oklevél. Mi, országos középiskolai tanárvizsgáló bizottsági elnök és tagok bizonyítjuk, hogy úr, ki az . . . évben született és felsőbb iskolai tanulmányait végezte, előttünk az 1883. XXX. t.-cz. követelte képesítő vizsgálatot letette, még pedig a következő eredménnyel. Az alapvizsgálaton: a magyar nyelv és irodalomból, (esetleg a német, olasz, román, szerb nyelvből) a mennyiségtanból, a természettanból, a eredménnyel. A szakvizsgálaton: a mennyiségtanból a természettanból a eredménnyel. A paedagogiai vizsgálaton: a philosophia elemeiből a paedagogiá-

ból eredménnyel. E vizsgálatok alapján mi urat a mennyiségtannak és természettannak magyar (és esetleg német, olasz, román, szerb) tan nyelvű középiskolákban való tanítására a m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministertől ránk ruházott hatalomnál fogva képesítettnek nyilatkoztatjuk. Minek hitelére ezen oklevelet kiadtuk és az orsz. középiskolai tanárvizsgáló bizottság pecsétjével és saját aláírásunkkal megerősítettük. Kelt.

(P. H.)

(1888. évi 50,098. sz. cult. min. rendelettel kiadott szabályzat.)

Bölcsészettudori szigorlat.

A középiskolai tanárok bölcsészettudori szigorlata tárgyában következő az Ő cs. és kir. Felségének 1881. évi szeptember hó 14-én kelt legf. elhatározásával megerősített, és a. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1881. évi 27.623. sz. a. kelt rendeletével kiadott szabályrendelet.

A budapesti királyi tudomány-egyetem bölcsészeti karánál, úgy nemkülönben a kolozsvári királyi tudomány-egyetem bölcsészeti-, nyelv-, történettudományi és matematikai természettudományi karainál tudorsági szigorlatok tartatnak, s tudori oklevelek adatnak ki. A kik a szigorlatot letenni óhajtnak, ez iránti folyamodványaikat az illető tudománykar dékánjánál nyújtják be. Ezen beadványhoz melléklendő: a) a folyamodónak főleg eddigi tanulmányait feltűntető életrajza; b) az általa látogatott tudomány-egyetemek vagy egyéb felsőbb tanintézetek leczkelátogatási bizonyítványai; c) a folyamodó kérelmének vagy felhozott indokainak támogatására szolgálható egyéb okiratok. A folyamodványban egyúttal határozottan megjelölendő a szigorlat fő- és melléktárgyai.

A tudorsági szigorlatokra rendszerint oly folyamodók bocsátatnak, kik valamely bel- vagy külföldi tudomány-egyetemet, mint rendes hallgatók négy éven át látogattak. A mennyiségtan-, természet- és vegytanból teendő szigorlatoknál a műegyetemek leczkelátogatási bizonyítványai egyenlő értékűek a tudomány-egyetemek hasonló bizonyítványaival. Ily leczkelátogatási bizonyítványok nélkül is jelentkezhetnek tudorsági szigorlatok letételére azok, a kik az egyetemi tanulmányok hallgatására szükségelt középiskolai előkészültségen kívül kellőképen igazolják azt, hogy legalább is annyi idő alatt, mint a mennyi az illető szigorlat letételére különben kívántatik, az illető

tudományszakokkal oly módon és oly eszközök felhasználásával foglalkoztak, melyeknél fogva feltehető, hogy e tudományszakokban magoknak kellő jártasságot szereztek. Ily esetekben azonban a folyamodóknak szigorlatra bocsáthatása felett az illető tudománykar meghallgatása után a közoktatásügyi minister határoz. E czélból az ily folyamodványok véleményes jelentés kíséretében a közoktatásügyi ministerhez hivatalból felterjesztendők. A tudorsági szigorlat letehetése iránti kérvény tárgyalatván, annak eredményét, esetleg a szigorlatra kitűzött határnapokkal együtt az illető kar dékánja a folyamodónak tudtára adja.

A tudorsági szigorlat két részből áll, u. m. *a)* írásbeli tudományos dolgozathól, és *b)* szóbeli szigorú vizsgálatból. A szigorlatnak mindig egy fő- és két melléktárgya van. Ezeket a szigorlandó szabadon választja. Írásbeli dolgozata tárgyát a szigorló azon tudomány köréből tartozik választani, melyet szigorlata főtárgyául jelölt ki. Ezen tudományos dolgozat czélja: a szerzőnek nemcsak tudományos tájékozottságáról, hanem azon képességéről is tanúságot tenni, miszerint szaktudományát önállólag is képes művelni. Dolgozatát a szigorló köteles kinyomatni, s ötven példányban a kar dékánjánál beadni.

A dékán a benyújtott dolgozatot kellő határidő kitűzése mellett két tanárnak adja ki bírálatra, és pedig az illető szak rendes, vagy ezek hiányában rendkívüli tanárainak, vagy végre azon szak tanárainak, melyhez a bírálendő dolgozat tárgya legközelebb áll. A bíráló tanárok a dolgozat feletti véleményeket írásban adják be, s ennek alapján kijelentik, vajjon a folyamodó szóbeli vizsgálatra bocsátandó-e? Ha a két bíráló véleménye egyező: akkor a dékán azt határozatként közli a folyamodóval; eltérő vélemény esetében a folyamodónak a szóbeli vizsgálatához bocsáttatása vagy nem bocsáttatása iránt az illető tudománykar tanártestülete határoz.

A szóbeli vizsgálat három oly tudományszakból teendő le, melyek az elől megnevezett karoknál rendszeresen előadatnak, s melyeket a szigorló szabadon választott, s melyek egyike a szigorlat fő-, másik ketteje melléktárgyát képezi. A csoportosítást illetőleg a következők tartandók figyelemben: 1. Ha valaki a természettant választja főtárgyul, e főtárgy alatt mind a kísérleti, mind a felsőbb természettan értendő. Ha azonban valaki a természettant melléktárgyul választja, akár szabadságában áll akár a kísérleti, akár a felsőbb természettanból szigorlatot tenni. 2. A kinek főtárgya a mennyiségtan, az mind az elemi, mind a felsőbb mennyiségtanból

vizsgáltatik. Ha ellenben a mennyiségtan csak melléktárgya, akkor akár az elemít, akár a felsőbb mennyiségtant választhatja. 3. Ha valakinek főtárgya a történelem, az köteles mind Magyarország, történelméből, mind az egyetemes történelemből szigorlatot tenni. Ha ellenben a történelem csak melléktárgya, akkor akár az egyiket akár a másikat választhatja. 4. A kinek főtárgya a classica philologia, az mind a görögből, mind a rómaiból vizsgálandó. De ha a classica philologia csak melléktárgya, akkor tetszésétől függ vagy a görögöt, vagy a rómaiakat választani. 5. Minden tudomány, melynek a bölcsészeti, s illetőleg bölcsészeti-, nyelv-, történettudományi, s a matematikai természettudományi karnál rendszeresített tanszéke van, választható akár fő-, akár melléktárgyul. De a mely tudomány fő-tárgyul választatik, azt forrásilag és irodalmilag is kell a szigorlónak ismernie, ellenben ha melléktárgyul választja, meg lehet elégedni a tudomány egész terjedelmét átölelő általános ismeretekkel. 6. A szigorlónak értekezése nyomtatásban nyújtandó be, és csak így adatik ki a bírálóknak. 7. Azon tanár, vagy tanárok, kik a szigorlót a főtárgyból vizsgálták, kötelesek a melléktárgyból netalán külön tartandó szigorlatnál is jelen lenni. A szigorlati díjra csak meg nem jelenésök esetében nem tarthatnak igényt.

A vizsgáló bizottság elnöke az illető kar dékánja, vagy ennek akadályoztatása esetén a prodekan. Ha a szigorló által választott tárgyak két tudománykarnak körébe esnek: azon kar dékánja elnököl, melynek körébe a szigorlat főtárgya tartozik. A vizsgálati bizottság az elnökön kívül legalább két és legföllebb négy vizsgálóból áll, kik rendszerint szigorlati tárgyak rendes tanárai. Ha ezek akadályozva lennének, vagy ha esetleg az illető tanszaknak nem lenne rendes tanára; akkor annak rendkívüli tanára, vagy ha ez sem lenne, a legközelebbi rokon tanszak tanára hivandó meg vizsgálóul. Ha valamely tárgynak több rendes tanára van, ezek a tudori vizsgálatoknál váltakozva működnek. Az elnök megnyitja, vezeti, s a bizottság beleegyezésével bezárja a vizsgálatot; a vizsgálatához kérdéseket intézni jogosítva van, de erre nem köteleztetik. A szigorlatok mindenkor nyilvánosan tartatnak.

A szigorlónak szabadságában áll: a szóbeli vizsgálatot minden tárgyból egyszerre s egy folytában, vagy tetszése szerinti időköz után letenni, szabad választására hagyatván az is, vajjon a fő- vagy a melléktárgyakból akarja-e előbb letenni a szigorlatot? Ha ez iránt előre nem nyilatkozott: a szóbeli vizsgálat minden tárgyból egyszerre tartatik meg. Azon szigorlók, a kik kétszerre teszik le a vizsgálatot,

a második szigorlatot azon egyetemnél kötelesek letenni, melynél az első letették. A szóbeli vizsgálat akár egyszerre akár kétszerre tétessék le, mindig két óráig tart; egy óra a főtárgyra, másik a melléktárgyakra fordíttatik.

A vizsgálat eredményét a vizsgálatoknál részt vett bizottsági tagok szótöbbséggel állapítják meg, s az a következő osztályzati fokozatokkal: «*summa cum laude*,» «*cum laude*» és «*rite*» a tudori oklevélben kitétetik. A szavazatok egyenlő megoszlásakor az elnök szavazata dönt. Ha a szigorló visszavetetik, a vizsgálat ismétlésére csak három hó lefolyta után bocsátható, s ha ekkor sem állja ki a vizsgálatot, annak ismétlése csak még egyszer, és pedig nem előbb mint egy év múlva engedtetik meg. A ki ez alkalommal is megbukott, szigorlatra többé nem bocsájtatik, és annak külföldi egyetemen netán nyert, s hasonló tárgyakra vonatkozó tudori oklevele sem honosítható (*nostrificálható*).

A ki sikerrel letette a szigorlatot, annak a tudori oklevél «*Doctor Philosophiae*» (bölcészettudori) czimmal kiadatik. Ezen oklevélben mindazon fő- és melléktárgyak, melyekből a vizsgálat letétetett, különösen megnevezendők, s a szigorlat összes eredménye a megfelelő fokozatokkal kiteendő. Ha a szigorlat tárgyai két tudománykar körébe esnek, a tudori oklevelet azon kar adja ki, melynek köréhez a főtárgy tartozik, s melynek dékánja a hivatkozott szakasz szerint a szigorlatokon is elnökölt. A szigorlati díjak, melyek mindenkor előre lefizetendők, a következők: az írásbeli dolgozat bírálataért husz forint, mely a bírálók közt egyformán osztatik fel; a szóbeli vizsgálatért, ha ez egyszerre tétetik le, harmincz forint; ha pedig időközönként kétszerre, mindannyiszor husz forint. Ezen díjak visszavételése esetében az ismételt szigorlatoknál újra megfizetendők.

NEGYEDIK KÖNYV.

F ő i s k o l á k.

ELSŐ RÉSZ.

Kir. (kath.) jogakadémiák.

A főiskolai facultások mindegyikére fentartási igényt formálnak ugyan az egyházak, de a fel-felmerülő törekvések dacára nem sikerült eddig a theologiai és jogi akadémiákon kívül más felső iskolát létesíteniök. A lelkészképzésről már az I. kötet második könyvében megemlékeztünk: itt csupán az egyes egyházak főiskola-fentartási codifikált jogának általánosságban bemutatására, tüzetesen pedig jog- és államtudományi tanintézetek szervezetének ismertetésére terjeszkedünk tehát ki.

A kath. jogi főiskolák kétfélék: szorosan vett egyházi fentartási jellegűek, az úgynevezett püspöki (érseki) joglyceumok, melyek közvetlen püspöki fenhatóság alatt állanak; és az úgynevezett kir. jogakadémiák, melyek a tanulmányi alap jövedelméből államilag tartatnak fenn és kormányoztatnak.

A kormány szabályozza az összes kath. és kir. jogakadémiák s lyceumok tanulmányi és fegyelmi rendjét; e-szervezettől csak némely kiviteli részletekben térnek az érseki s illetőleg püspöki joglyceumok igazgatása és fegyelmi rendjei el. Azért az általánosságban minden kath. főiskolára kötelező, s a protestáns akadémiákra is irányadóul szolgáló ama szervezeti szabályzatnak ismertetése szükséges első sorban, melyet a jog- és államtudományi akadémiák számára 1874. márczius 19-én 12,917. szám alatt kelt körrendelettel bocsátott közre a vallás- és közoktatástügyi m. kir. ministerium. E szerint:

A kir. jogakadémiák és az állam közvetlen rendelkezése alatt álló egyéb jogtanintézetek négy évi tanfolyammal ellátott teljes jog- és államtudományi karokká alakíttatnak át, egyedüli kizárával a jogtudorozási és a magántanárrá való képesíttetési jogosítványnak. Az eddig fennállott évi és félévi vizsgálatok megszűnnek s helyükbe a két magyar egyetem jog- és államtudományi karánál előszabott két alapvizsgálat és a jog- meg az államtudományi államvizsgálatok lépnek.

A jogtanulók szabadságában áll akár a jogi-, akár az állam-

tudományi szakpályára tüzetesen készülni és ez esetben csak az egyik vagy másik államvizsgálatra jelentkezni.

E célra a tanszakok a harmadik és negyedik évben a jog- és államtudományi két külön csoportozat szerint vannak beosztva, szabadságában állván a jogtanulóknak, a második év bevégeztével előbb akár a jog-, akár az államtudományi szaktanfolyamot hallgatni. Pályavégzett joghallgatóknak csak azok tekintetnek, kik mind a négy évi tanfolyamot valamelyik jogkarrá átalakult tanintézetben szabályszerűleg bevégezték s ezek úgy, mint az egyetem pályavégzett joghallgatói, szigorlatra is bocsáttatnak a nélkül, hogy az egyetemi pótfolyammal kellene jogtani pályájukat kiegészíteni. Az alap- és államvizsgálatok tárgyait képező és bizonyos rendben, bizonyos óraszámban kitűzött főkollegiumokon kívül, a többi special collegiumnak hallgatása a joghallgatók szabad tetszésére bízatik.

A tanítási szabadság elve ezen tanintézeteken annyiban honosíttatik meg, hogy a kötelezett főtárgyakon kívüli special collegiumokra és oly szakokra, melyekre nincsenek külön rendszeresített tanintézetek, mint például a bányajogra, államszámviteltanra, törvénytudományra nézve stb. a közoktatásügyi m. kir. minister által oly magántanárok is jogosíthatók fel előadásokra, kik a két magyar egyetem valamelyike által magántanári képesítést nyertek. Az előadásra való jogosítvány elenyészik, ha egy tanév folyama alatt nem gyakoroltatik és csak új miniszteri engedély folytán éledhet fel. A magántanároktól hallgatott tanórák az előszabott köteles óraszámba teljesen úgy számíttatnak be, mint a rendes vagy rendkívüli tanároktól hallgatott collegiumok. A magántanárok tanpénzre való jogosítványon kívül, semminemű fizetésre nem tarthatnak igényt. Ha azonban valamely tantárgynak előadása különösen kívánatosnak találtatnék, melyre rendszeresített tanszék nem létezik, a nélkül, hogy valaki a tanárok közül arra ajánlkoznék, a magántanárnak külön évről-évre a közoktatási m. kir. miniszter által engedélyezendő jutalmazás helyezhető kilátásba.

A magántanárok a tanártestületek tagjai, üléseik és tanácskozási munkájukban részt vesznek, de kivéve azon esetet, midőn saját hallgatóik leczkelátogatásáról, vagy tanpénz alóli felmentesítéséről van szó, csak akkor birnak szavazattal, ha a kettős számot meg nem haladják; többen lévén, magok közt kettőt választanak, kik ezen szavazati jogot gyakorolják. A jelenleg fennálló segédtanári állomás megszüntettetik; ha tanárhelyettesítés válik szükségessé, jövőre a tanártestület intézkedik; hosszabb időre, nevezetesen legalább három

hónapnál továbbra terjedő helyettesítés esetében vagy a tanpénz mellett ajánlkozó egyik tanártestületi tag, vagy a helyettesi illetmény mellett alkalmazandó magántanár iránt a kar indokolt felterjesztést intéz a miniszterhez.

A tanártestület élén az igazgató áll, ki a kincstári, vagy tanulmányi alaphól fentartott jogtanintézeteknél egyszersmind ezen intézet tanára is. Az igazgatót a vallás- és közoktatásügyi minister által a tanári kar meghallgatása mellett teendő előterjesztés alapján Ő cs. és ap. kir. Felsége nevezi ki. A magán pártfogók alatt álló tanintézeteknél az igazgatót az illető pártfogó nevezi ki s a vallás- oktatásügyi minister erősíti meg. A kari jegyzőség tisztét, ha arra a tanártestület valamelyik tagja önkényt nem ajánlkozik, mindig a hivatalsenium szerinti legifjabb tagja viszi; a könyvtári tisztet a tanártestület valamelyik tagja teljesíti, kit evvel a tanárikar meghallgatása mellett a vallás- és oktatásügyi minister bíz meg, s ki ezért az e czímen jelenleg is járó javadalmazást élvezi.

A tanpénz-intézmény az újjá alakult jog- és államtudományi karoknál a két magyar egyetemen fennálló mód, és mérv szerint honosítatik meg; minden jogtanuló félvévenként annyi forintot fizet, a hány órát hallgat hetenként. A tanpénz a fél év kezdetén a beíráskor előzetesen fizetendő, s az illető tanuló csak a tanpénz lefizetéséről szóló nyugta előmutatása mellett jegyezhető be az egyes tanárok külön névlajstromába. A szegénysorsú, szorgalmas és jóelőmenetelű ifjakat az egész, vagy fél tanpénz alól a kar menti fel; a kik arra igényt tartanak, addig, míg a kar a felmentés felett nem határozott, csak feljegyeztetnek, formaszerű beíratásuk, vagy beíratásuk csak akkor történik, ha az egész tanpénz alóli felmentés a kar részéről megadatott, vagy ha a fél tanpénz alóli felmentés esetére az illető legfőbb egy hónap alatt a karvégzés kelte után a feldíjt lefizette. A kari tanártestület minden félév kezdetén, tehát október második felében tartozik ez ügyben ülésileg eljárni, és a kar-végzést mielőbb a folyamodókkal tudatni, hogy a jegyzésbe való időleges bevezetés hová előbb rendes beíratással átváltoztassék. Minden rendes és rendkívüli tanár köteles időszakonként egy ingyenes collegiumot hetenkénti egy órában valamely special tárgy felett olyképen tartani, hogy minden félévben legalább két ily publicum forduljon elő a leczkerendben, a sorozatnak megtartása, valamint egyáltalán aziránt gondoskodni, hogy félvévenként két ily publicum helyt nyerjen, a tanártestületnek, illetőleg az igazgatónak tiszte. A publicum után tanpénz nem fizettetik; de az előszabott óraszámra a hallga-

tóknak teljesen beszámíttatik. A tanpénz a magán tanároknak olyképen jár ki, hogy a hallgatóiktól tetteleg befizetett összeg nekik az alább érintett időben s módon kiszolgáltatik. A rendes és rendkívüli tanároknak járó tanpénz commassáltatik, és levonatván ebből legelől azon alap javára, melyből a jogtanintézet fentartatik, az eddig is fenlevő 5%-os illetmény, a többi a tanárok közt elosztatik a hetenként tartott óraszám szerint, úgy azonban, hogy a fejenkénti osztalék-arány a 12-öt meg nem haladhatja, a hetenkinti 12 órán túl elvállalt előadás az illető ingyenes collegium természetével bir. A tanpénzek behajtása, nyugtázása és kezelése az igazgatónak kötelessége, ki a befolyt tanpénz helyes s biztos kezelése iránt felelős, köteles jelesen minden félévben, és pedig a tanév első felében deczember 1-én, a tanév második felében pedig május 1-én az alapnak járó 5%-ot, nyugta és ellennyugta mellett az illető alapba beszolgáltatni, január 1-én és június 1-én pedig az egyes tanároknak kijáró tanpénz-illetményt azoknak nyugta mellett kiszolgáltatni; és az egészről minden tanév végén a számadást a kar elé terjeszteni, mely azt felülvizsgálhatja, és ha helyesnek találja, kiszolgáltatja az absolutoriumot. A zárszámadás kivonata a kincstári vagy közalapokból fentartott jogtanodák részéről minden tanév végével a m. kir. közoktatási minis-ternek felterjesztendő.

Fegyelmi szabályok. A beigtatás, melyért az intézeti könyvtár javára szolgáló, s az igazgató által behajtandó 3 frt fizettetik, valamint a beiratás minden tanév kezdetén október első 8 napja alatt történik és pedig az igazgatónál és az egyes tanároknál, kiktől a beirandó előadásokat hallgat; október hó utolsó napja után a felvételre kivételes méltányossági okokból csak a közokt. m. kir. minis-terium adhat engedélyt.

A jog- és államtudományi karokká átalakult jogtanintézetek szervezete nem semestéri, hanem egész évi tanfolyamok rendszerén alapulván, az igazgatói felvétel az egész tanévre terjed ki, és a tanév második felében a beiratás csak az illető tanárok külön catalogusában történik, és pedig a második félév kezdetétől számított 8 nap alatt, de a tanárok neveiket a leczkekönyvbe csak úgy írhatják be, ha a tanuló az egész járó tanpénz lefizetése iránt magát igazolja; ellenkező esetben e kötelezettség teljesítéséig csak feljegyzésnek lehet helye. A tanév második felére való új felvételnek nem lehet helye, kivéve, ha valamelyik a jelen rendelet értelmében újjá szervezett jogkarból történik az átmenet. Ugyanazért a tanpénz alóli felmentés is az egész évre vonatkozik, jogában áll azonban a tanártestületnek, ha a fel-

mentett nem fejtett ki kellő szorgalmat, kari végzéssel a felmentésnek a tanév második felére egészben vagy felerészben való megszüntetését az első félév végén tartandó tanártestületi ülésben kimondani, a midőn a tanpénz fizetési kötelezettsége iránt ugyanazon szabály áll, mint a többiekre nézve, kik ily felmentést nem is élveznek.

A jogtanulók polgári viszonyaikra, valamint közfenyítés alá eső cselekvényeikre nézve a köztörvények és hatóságok akadémiai viselkedésük és tankötelezettségeikre nézve pedig a kar fegyelmi hatósága alatt állanak. A kari tanártestület hivatása arra törekedni, hogy ezen fegyelmi hatóság segítségével a jogtanuló ifjúságot az akadémiai szabadságnak saját, és a bennök reményét helyező haza javára való józan felhasználására, komoly tudományos törekvésre és fontos életpályájukra kívánt alapos képzettség elsajátítására telhetőleg indítsa. Minden egyes tanár köteles hallgatóinak mind leczkelátogatási szorgalmáról, mind a tanulmányokban való előmeneteléről koronkint tartandó colloquiumok által kellő meggyőződést magának szerezni, és a szorgalmi vagy előmeneteli jegyeket aláíráskor a leczkekönyvben lelkiismeretesen bejegyezni. Tapasztalt leczkelátogatási hanyagság esetében az illető az igazgatónak feljelentendő, ki azt maga elé idézi és szorgalomra komolyan inti; nem használván az intés, a félévnek aláírása karvégzésileg a jövő félévben tanítandó szorgalomtól felfüggeszthető, makacs, és különösen feltűnő hanyagság esetében pedig az aláírás karvégzéskepen egészen megtagadható, mely esetben, miután a jogtanintézet szervezete tanévi folyamok rendszerén nyugszik, az egész tanév elvész, sőt feltűnő, mások elcsábítására, és így a tanfegyelem lazítására vezethető hanyagsági esetekben a következő szakaszban érintett eljárás és fenytésnek lehet helye.

Az akadémiai rendnek botrányt okozó megháborítása a tanárok vagy tanulórsaik irányában tanusított illetlen, megbotránkoztató viselkedés, vagy egyéb, a közfenyítés alá nem eső, de a fegyelem felforgatására szolgáló cselekvények eseteiben, fegyelmi eljárásnak van helye, midőn a tanártestület fenytésül, vagy az igazgató általi, vagy a tanári testület előtti megintést, súlyosabb esetben a megrovást, sőt az intézettől egy évre való elutasítást mondhatja ki végzésileg. A különösen súlyosbító körülmények közt elkövetett kihágás eseteiben a hosszabb időre vagy más intézetektől elutasításra szóló büntetés iránt a kar indokolt és a felvett jegyzőkönyvvel felszerelt felterjesztést intéz a közokt. m. kir. ministeriumhoz, melyhez különben minden karilag kiszabott fenytés ellen 30 nap alatt nyitva áll a felebbezés útja. A tanulók közhelyen az intézeti épületen kívül más mint társas czélokra nem gyülekez-

hetnek; az oktatásra rendelt épület helyiségeiben csak akadémiai ügyeik megvitatására gyülekezhetnek össze, ha erre a tanácskozási tárgyának előleges bejelentése után az igazgatótól engedélyt nyertek, a midőn azok, kik az engedélyt szorgalmazták, a rend fentartása és a fegyelmi szabályzatok pontos megtartása iránt kezességet vállalnak. A joghallgatók segélyezésére vagy egyéb társadalmi és művelődési célokra fennálló vagy ministeri engedély folytán ezentúl alakulandó egyesületek az igazgató felügyelete alatt állanak; az akadémiai fegyelem szempontjából való kötelezettségeiket a felsőbb helyen jóváhagyott alapszabályok határozzák meg.

Ha valamely jogtanuló a fennálló köztörvények áthágása miatt bűnvádi vagy közrendészeti vizsgálat alá vonatik, erről, valamint a netalán kiszabott büntetésről az igazgató hatóságilag értesítendő, ki aszerint, a mint a kihágás az akadémiai rendre, vagy a tanuló ifjuság akadémiai becsületére többet-kevesebbet károsan kihat, a vétkes ellen indítandó fegyelmi eljárás iránt az előbbi szakaszok értelmében intézkedik. A fegyelmi eljárás folytán kiszabott büntetések világlatban tartatnak ugyan, de a többi jogkarokkal és az egyetemekkel csak azon esetre közöltetnek, ha valamennyi jogtani intézetekből való kizáratásra vonatkoznak. Az, hogy valaki ellen fenytés használtatott, sem a leczkekönyvben, sem egyéb tanodai bizonyítványokban ki nem tétetik. A külön végbizonyítványok megszüntettetnek. A jog- és államtudományi tanfolyamnak teljes befejezése az indexbe az igazgató által bevezetett záradékban külön igazoltatik és hivatalos pecséttel láttatik el. Kik azonban valamely külföldi egyetemre kívánnak átlépni, azoknak távozási bizonyítvány latin nyelven állítandó ki, melyben nemcsak az időtartam teendő ki, melyet azon karnál eltöltött, hanem az egyes tanévekben hallgatott tantárgyak is a hallgatott óraszámmal együtt; a tanárok nevei nem jegyeztetnek be, hanem, amennyiben az illető az alap s az államvizsgálatok egyikét s másikat letette volna, ezen körülmény is a távozási okmányban felemlítendő.

A kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendje.

Az alapvizsgálatokról. Az első alapvizsgálat tárgyai: a) a római jog a pandekta jog mellőzésével; b) az európai jogtörténet, különös tekintettel a magyar jogtörténetre. Az első alapvizsgálat két félév igazolása alapján, a második félév végén tehető, de a rákövet-

kező, azaz harmadik félév kezdetén okvetlenül leteendő, különben a harmadik félév s az ezentúl annak sikeres kiállása nélkül eltöltött tanidő, a rendes quadrienniumba be nem számítható. A második alapvizsgálat tárgyai: a) a jogbölcseészet, a történelmi rész mellőzésével, b) a magyar közjog, c) a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal. A második alapvizsgálat a negyedik beszámítható félév végén tehető, de a következő, vagyis ötödik félév kezdetén okvetlenül leteendő, minthogy különben az ötödik félév s az ezentúl a vizsgálat kiállása nélkül eltöltött tanidő, a rendes quadrienniumba be nem számítható. Alapvizsgálati rendes határidő június hónap első fele és szeptember hónap első fele. Kivételes határidő január 5—15. napja, mely kivételes határidőben azok vizsgáltathatnak, a kik január hóval kezdik tanfolyamuk harmadik, illetve ötödik beszámítható félévét; úgyszintén azok is, a kik külföldi egyetemről jöve, a szeptemberi terminuson iratkoztak be, továbbá a tényleg katonai szolgálatból ősszel kiléptettek, végül azok, a kik a megelőző határidők valamelyikén az egészsből vagy a pótvizsgálati tárgyból képesítetteknek nem találtatván, a vizsgálat ismételtsére utasítottak. Pótvizsgálati határidő azok számára, a kik egy tárgyból júniusban függesztettek fel szeptember 1—15., azok számára, a kik szeptemberben függesztettek fel november 1—15., azok számára pedig, a kik január 5—15. közt függesztettek fel, márczius 1—15. napjai közt tűzhető ki. Az e határidőben sikerrel letett pótvizsgálat a tanidő beszámítása tekintetében a felfüggesztés idejében teljes sikerrel kiállott vizsgálatával egyenlő. A kik e határidőben nem képesítettnek ítéltetnek, a pótvizsgálatot még egyszer ismételhetik a legközelebbi (azaz a november, illetőleg januári vagy júniusi) vizsgálati határidőben. Ugyanezen határidőben tehetik a pótvizsgálatot azok is, a kik az első rendes pótvizsgálati határidőt elmulasztották. Az ismételt vagy utólag letett pótvizsgálat azonban a tanidő beszámítás tekintetében nem hat vissza. A kik a pótvizsgálatot a felfüggesztést követő második határidőben sem állják ki sikerrel, már csak a teljes vizsgálat ismételtsére bocsáthatók.

Kik azon időben, midőn valamely alapvizsgálatot letenni kötelesek, beigazolt tényleges katonai szolgálatban valának, azok az e miatt elhalasztott vizsgálatot, illetve elhalasztott pótvizsgálatot még a tartalékba helyzetetésüket követő legközelebbi határidőben a félévek beszámítása tekintetében oly hatálylyal tehetik le, mintha azt a rendes határidőben állották volna ki. Ha pedig az ekkor megkísérlett alapvizsgán egy tantárgyból pótvizsgára utasíttatnának, ezen pótvizsgálatot a következő legközelebbi határidőben a tanidő számi-

tása tekintetében, szintén visszaható hatálylyal tehetik le. Az első alapvizsgálat sikeres kiállása előtt eltöltött tanidőből azonban a rendes quadrienniumba több mint 3 félév, a második alapvizsgálat sikeres kiállása előtt eltöltött tanidőből pedig több mint 5 félév, ezeknek sem számítható be. Hasonló elbírálás alá esnek a külföldi egyetemről átlépők. Az alapvizsgálatokra való bocsáthatás feltétele a félévek kellő számán felül az, hogy a folyamodó minden, a kérdéses vizsgálaton előforduló tárgyakból legalább egy félévi főcollegium hallgatását igazolja. A vizsgálatra bocsáttatás iránti kérvény a kar, dékánhoz intéztetik, ki az arra szükséges kellékeket megvizsgálja, s ha ezek rendben vannak, a jelentkezőt arról az illető bizottság elnökének megnevezése mellett végzésileg értesíti. Elutasító végzés ellen a karhoz lehet folyamodni, mely a vizsgálatra bocsátás kérdésében véglegesen határoz. Belföldi karok hallgatói azon tanintézetnél vizgáznak, a hol a vizsgálatra jogosító félévek utóbbikat hallgatták. A vizsgálatra bocsátottak névsorát a dékán a bizottság elnökével közli a ki ez alapon a két bizottság közt a jelölteket egyenlően megosztja s a vizsgálati helyet, napot és órát kitézi s a táblán kihirdeti. A vizsgálatról való indokolatlan elmaradás esetében, mit a bizottság ítélt meg és jelent be a dékánnak, az elmaradó ugyanazon félévben ama vizgára nem bocsátható, és így esetleg félévét veszti.

Ugyanazon egy vizsgálo-bizottság előtt egyszerre a vizsgálat nem folyhat többel, mint legfeljebb négygyel és annyi idő engedendő, hogy a jelöltnek minden egyes vizsgálati tárgyból való készültsége alaposan megítélhető legyen; a vizsgálat azonban egy tárgyból egy jelölttel, egy negyed óránál tovább ne tartson. A vizsgálati eredmény felett a bizottsági tagok szótöbbséggel vagy egyhangúlag határoznak. Elfogadás esetén a jelölt képesítettnek ítéltetik, készültségéhez képest, szótöbbséggel vagy egyhangúlag, sőt ha a jelölt a vizsgálat minden tárgyából kitűnő eredményt tanusított, kitüntetéssel, nyeri a képesítettést. Ha a jelölt feleletei csak egy tantárgyból nem ütnek meg a mértéket, abból lehetőleg ugyanazon bizottság előtt teendő pótvizsgálatra utasítható, és annak sikerétől függeszthető fel az egész vizsgálatnak eredménye; efféle pótvizsgálat a két alapvizsgálatra nézve a fent kijelölt időben s hatálylyal tehető. Visszaautasítás esetében a két alapvizsgálatnál ismétlésnek a fent kijelölt időben s hatálylyal van helye. A vizsgálati eredmény a két alapvizsgálatnál a jelöltnek leczkekönyvébe jegyeztetik be, a jelölt nevének kitételével és a vizsgálati jegyzőkönyvre való utalással. Az alapvizsgálati díjt (8 frt 40 kr.) nem fizetik, a kik késedelem nélkül vizgáznak, ha

tandíjmentességet élveznek azon félévben, melynek végén a vizsgát tenni kötelesek. Ezen elvnek megfelelőleg a tandíj felétől felmentettek, a vizsgadíj felétől is mentesek. Ezen kedvezménytől elesnek, a kik a vizsgálati határidőt meg nem tartják, még ha tandíjmentesek volnának is, a késedelmezve tett vizsgálatnak idején.

Az elméleti államvizsgálatokról. Két elméleti államvizsgálat tartatik: u. m. a jogtudományi és államtudományi, mely államvizsgálatok az 1883. évi I. t.-cz.-ben megállapított minősítő jelleggel bírnak. A jogtudományi államvizsgálatnak tárgyai: *a)* a magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal, a mennyiben a magyar birodalom területén gyakorlati jelentőséggel bír és tekintettel a házasság kánonjogi elveire; *b)* a büntetőjog és eljárás; *c)* a kereskedelmi és váltó jog; *d)* a polgári törvénykezés; *e)* a magyar közigazgatási jog. Az államtudományi államvizsgálatnak tárgyai: *a)* alkotmányi és kormányzati politika; *b)* magyar közigazgatási jog, tekintettel a perenkívüli eljárásra, azonban a telekkönyvi eljárás mellőzésével és a büntetőjognak a kihágásokról szóló részé s az arra vonatkozó eljárás; *c)* a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei, kiterjeszkedve a jövedéki kihágásokra is; *d)* az egyházjog, mint az egyházak alkotmányi és közigazgatási joga; *e)* a magyar állam statisztikájából a népességi, közmívelődési és közgazdasági rész, tekintettel Ausztriára. Az államvizsgálat a tanfolyamnak az egyetemen vagy jogakadémián befejezése és a végbizonyítvány kivétele után tehető, és pedig a jogakadémiai hallgatókra nézve csak azon jogakadémián, a hol a végbizonyítvány kiérdemeltetett.

Az alapvizsgálatokról szóló pontok az államvizsgálatok tekintetében is irányadók, következő eltérésekkel: *a)* az államvizsgálat iránti kérvényhez csatolandó az index és a végbizonyítvány, melynek kelte és száma az indexbe vezetendő, és a lefizetett vizsgálati díjról szóló nyugta; *b)* az államvizsgálatról való indokolatlan elmaradás esetében, a mit a bizottság ítél meg és jelent be a dékánnak, az elmaradó három hónap előtt új határidőt nem nyerhet és a befizetett vizsgálati díjakat elveszti; *c)* az államvizsgálatoknál ugyanazon egy vizsgáló-bizottság előtt a vizsgálat egyszerre legfeljebb három jelölttel folyhat. Minden egyes jelöltre másfél óra engedhető; *d)* egynél több tárgyból az államvizsgálatnál nincs helye pótvizsgálatnak. Pótvizsgálat nem tehető a felfüggesztést követő 6 hét előtt, mely határidő megtartása céljából a pótvizsgálatra utasító eredeti bizonyítvány a kérvényhez csatolandó. A pótvizsgálat egyszer ismételtetű. Ha a pótvizsgálat másodjában sem sikerűl, vagy ha az a

teljes vizsgálat napjától számítandó hat hó alatt sikerrel le nem tétetik, a jelölt csak az egész vizsgálat ismétlésére nem bocsátható; e) visszautasítás esetében a jelölt két hónap előtt ismétlésre nem bocsátható; f) államvizsgálatoknál az eredményről a bizottság által aláírt bizonyítvány adatik ki, melynek kelte és száma a végbizonyítványra is rávezettetik; g) a nem képesítést vagy felfüggesztést tartalmazó bizonyítvány, mely az új vizsgálati határidő kimérése céljából a kérvényhez csatolandó, a sikeresen kiállott vizsgálatról szóló bizonyítvány átadásakor elnökileg megsemmisítendő; h) az államvizsgálati díj 20 forint, a pótvizsgálati díj 10 forint. Díjmentességnek nincs helye.

Vizsgálati bizottságok. A két alapvizsgára a bizottságot maga a jog- és államtudományi kar évenként alakítja — a rendes, a rendkívüli, a jogosított és azon ténylegesen működő magán-tanárok közül, kik az abban képviselt valamelyik tantárgyat előadják, vagy az előző félévben előadták. Az egyes vizsgálati esetekre kirendelendő külön bizottság három tagból áll, kik közül az első alapvizsgán csak ketten vizsgálnak. A vizsgálati tárgyak rendes, rendkívüli és jogosított tanárain kívül a karnak egyéb nyilvános (rendes és rendkívüli) tanárai csak szükség esetében s csak kisegítőképp vehetők be a vizsgáló bizottságokba, úgy hogy ezek addig, míg a vizsgálati tárgyak rendes, rendkívüli s bár előadást nem is tartó jogosított tanárai és a tényleg előadó tanáraiból a szükséges szám kikerül, az egyes vizsgálati bizottságokba vizsgálókul ki nem rendelhetők.

A két államvizsgálatra a bizottság szintén évenként alakul a rendes, rendkívüli, jogosított tanárok és azon tényleg működő magán-tanárokból, kik az abban képviselt valamelyik szakot tanították vagy tanítják, meg azon szakférfiak, kik a tanártestület javaslatára a vizsgálói bizottság egy-egy tanévre való elvállalására a közoktatásügyi magy. kir. minister által felkéretnek; mi iránt a tanév vége előtt a ministerhez felterjesztés intézendő. Ezen külső tagok az államtudományi államvizsgálatához lehetőleg az állami közigazgatási tisztviselők, a jogtudományihoz pedig a bírói és ügyvédi kar jelesbjei közül szemelendők ki. Az államvizsgálat öt tagú bizottság előtt tétetik, mely öt tagú vizsgáló bizottság akkép alakítandó, hogy az elnök és két tag az egyetem köréből, kettő pedig a kültagok közül vétessék. Az egyetem köréből vett tagokra nézve szabály, hogy a súlypont lehetőleg a szaktanárookra fektetessék. A vizsgálati tárgyak, rendes, rendkívüli s bár előadást nem is tartó jogosított tanárain kívül nyilvános (rendes, vagy rendkívüli) tanárok itt is úgy, mint az alap-

vizsgálatoknál, csak szükség esetén oszthatók be s hívhatók meg vizsgálókul.

Minden bizottságban van egy elnök és alelnök. A tanév multával ez utóbbi lép az előbbinek helyébe, a másodelnökség pedig a seniumban a következő rendes tanárt illeti, ki azon vizsgálat tárgyai egyikének szaktanára — vagy ki azok valamelyikéből abban az évben jogosítvány alapján legalább egy féléven át tandíjfizetéssel járó collegiumot tart. Az elnökség és alelnökség senium szerinti évről évre való váltakozása mind a négy vizsgálati bizottságra akként alkalmazandó, hogy senki egy időben elnökséget két bizottságban nem vihet, minél fogva, ha senium szerint valamely tanárt két bizottságban illetné meg az elnökség, vagy alelnökség, csak egyiket vállalhatja el; továbbá: senki, a ki már egy turnusban elnökséget vagy alelnökséget viselt, azt ugyanabban a turnusban nem viselheti addig, míg azon bizottságnak, melyben az elnöklés sorrend szerint reá következnek, van oly rendes szaktanár tagja, a ki még azon turnusban sehol sem elnökölt. A már eddig megkezdett turnus a jelen szabályzatnak megfelelően tovább folytatattatik. A vizsgálati bizottság két-két (A. B.) bizottságra osztva működik, az elnök és az alelnök vezetése alatt, ha a vizsgálandók száma egy-egy héten háromnál több. A jelöltek a két bizottság közt egyenlően osztandók meg. — Minden tanév vége felé a vizsgálati bizottságok összes tagjai a jogkari dékán által értekezletre hivandók össze, hogy a vizsgálatok folyama alatt szerzett tapasztalatok és azok folytán felmerülő kívánságok iránt eszmecsere indíttassék. Ezen értekezlet megállapodásait a kar legkésőbb a következő tanév elején tárgyalás alá veszi, s ha a maga részéről is helyeseknek találja, saját véleménye és javaslatai kíséretében a vallás- és közoktatásügyi ministerhez felterjeszti.

Általános határozatok. A félév beszámíthatására megkívántatik, miszerint hetenkint legalább 20 óra kimutattassék. Ezen hetenkinti 20 órába az előnyelveken kívül bármely tanulmányi szakban hallgatott leczkék betudandók, a más karban választott ingyenes órák kizárásával. Óraátszámításnak csak egymásra közvetlenül következő félévek között van helye. Az óraátszámítás külön engedély nélkül történik, ha azon félévben, melyre az átszámítás eszközlendő, legalább 15 beszámítható óra van. Öt óránál többre terjedő óraátszámítást csak a kar engedélyezhet.

Hogy valaki pályavégzett joghallgatónak tekintethessék, és az államvizsgálatok- vagy szigorlatokhoz megkívántató végbizonyítvánnyal elláttathassék, nyolcz teljesen beszámítható félévet kell kimu-

tatnia, melynél döntő az, hogy az alapvizsgálatokat a maga idején letette, s 8 félévet a kiszabott óraszám hallgatásával fejezte be, úgy hogy mindazon tantárgyakból, melyek a két alapvizsgán, a két államvizsgálaton és a szigorlatokon mint vizsgálati tárgyak követeltetnek, legalább egy-egy félévi főcollegiumot hallgatott legyen. Megjegyeztetik, hogy a törvénykezési főcollegium után a perenkívüli eljárásból és a büntetőjogi főcollegium után a kihágásokról szóló részből külön collegium nem kívántatik. Főcollegiumnak csak az tekinthető, mely hetenkinti 5 órában tartatik, kivéven a római jogot, a melyből 8, a pénzügytan, közigazgatási jog, pénzügyi jog, statistika, melyből 4—4 és a nemzetközi jog, a melyből 3 órás a főcollegium. A tanárok nagyobb vagy kisebb óraszámú collegiumokat is hirdethetnek, de minden tárgyból évenként legalább egy félévi főcollegium az itt megjelölt óraszámokban tartandó. Magától értetik, hogy a jelen §-ban megállapítottnál magasabb óraszámokban hallgatott collegiumok, a hallgatóra nézve a szabályszerű főcollegiumok érvényével birnak. Azonkívül minden joghallgató, a ki 1882/3. tanévvel kezdte tanfolyamát, köteles tanpályája alatt két félévi collegiumot hallgatni a történelemből, melyek közül legalább az egyiknek az egyetemes történelem legújabb kori részéből kell vétetnie; továbbá köteles egy bölcsészeti collegiumot is hallgatni a bölcsészeti karnál. Úgy a történeti, mint a bölcsészeti collegium hetenkinti 4 órából álló legyen. A köteles tárgyakon kívül hallgatásra ajánltatik: az államszámviteltan, bányajog, törvényszéki orvostan, közegészségtan és nemzetközi magánjog. (1883. évi 28.291. sz. a. kiadott vallás- és közoktatásügyi ministeri rendelet.)

Az egyetemek új vizsgálati szabályzatának a felekezeti jogakadémiákra kiterjesztése.

A jogakadémiák és joglyceumok igazgatóságaihoz 1884. évi 4914. sz. a. következő rendeletet küldött a vallás- és közoktatási m. kir. minister, az egyetemekenél életbeléptetett új vizsgálati szabályzatnak a jogakadémiáknál és lyceumoknál alkalmazása tárgyában.

Az 1883. évi szeptember hó 4-én 28.700. sz. a. kelt rendelettemmel a hazai egyetemekenél életbeléptetett új vizsgálati szabályzat a jogakadémiáknak és joglyceumoknak is megküldetett, a folyó tanév kezdetétől leendő foganatosítás végett. Minthogy azonban az érvényben álló 1874-iki szabályzat értelmében berendezett jogi tanintézetek szervezete az egyetemektől több tekintetben eltér és ennek követ-

keztében az új vizsgálati szabályzatnak minden egyes intézkedései az előbb szervezett tanintézeteknél szigorúan nem foganatosíthatók, hanem némi változtatással lesznek a gyakorlatban alkalmazandók: az ez irányban követendő eljárás egyöntetűségének elérése tekintetéből szükségesnek tartom a következőket szoros miheztartás végett az igazgatóságnak ezennel tudomására juttatni:

1. Minthogy az új szabályzat 3. §-a a pénzügytant a második alapvizsgálat tárgyai közé sorozza, ezen tantárgy ezentúl nem a III., hanem a II-ik évi tanfolyamban leszen előadandó, és pedig nem az eddigi három, hanem az új szabályzat 30. §-a értelmében hetenkinti négy órában. Továbbá, miután a most idézett 30. §. szerint, a főcollegiumok hetenkinti óraszám, tekintettel a különböző tantárgyakra, meg lett változtatva, az eddigi, az 1874-iki szerv. szab. 14. §-ában megállapított kötelező tanrend is annak megfelelőleg következőkép módosítottatik: az 1. évi folyam első és második félévi eddigi tanrendje változást nem szenved; a 2. évi tanfolyam első felében: *a)* a jogbölcseészet hetenkinti nyolcz, *b)* a nemzetgazdaságtan hetenkinti öt órában adandó elő, *c)* a magyar magánjog pedig, úgy mint eddig, öt órában; második felében: *a)* a pénzügytan hetenkinti négy órában, *b)* a magyar magánjog és *c)* a magyar közjog, úgy mint eddig, hetenkinti öt, illetve hat órában; a jogbölcseészet pedig ezen félévben kimarad. A nemzetközi jog azonban, mely az 1875. évi 4756. sz. a. kelt rendelet értelmében, eddig a speciál collegiumok közé tartozott, mind a két tudori szigorlat tárgyát képezvén, ezentúl ugyanezen tanév II-ik felében és pedig a vizsgálati szabályzat 30. §-a szerint mint három óras főcollegium adandó elő.

Az államtudományi szaktanfolyam első felében: *a)* az alkotmány- és kormányzati politika, *b)* a magyar közigazgatási jog és *c)* az egyházi jog előadására eddig kiszabott óraszám ezentúl is változatlanul megmarad, a pénzügytan pedig a II. évi tanfolyam második felébe történt áttétele folytán, itt elmarad; második felében: az eddigi tanrend nem változik.

A jogtudományi szaktanfolyam első és második felében az eddigi tantárgyak és az azok előadására kiszabott óraszám változatlanul megmaradnak.

2. Az 1883-iki szabályzat 8. és 30. §-aiban foglalt intézkedések folytán kérdés merülvén fel az iránt, vajjon az egyetemi semestrális rendszer ezentúl a jogi tanintézeteknél is életbeléptetendő-e? vagy pedig fentartatik-e ezentúl is az eddigi egész évi tanfolyamok rendszere? e tekintetben hivatkozással az 1883. évi 41.196. sz. a. kiadott

rendeletemre megjegyzem, hogy a félévi collegiumok rendszere a jogi tanintézeteknél ezentúl sem alkalmazandó; ezen tanintézetekre nézve az 1874-iki szerv. szab. 14. §-a jövőre nézve is — de a jelen rendelet 1. pontjában foglalt módosításokkal — érvényben marad. Ennek következtében az alapvizsgálati határidők is — tekintettel arra, hogy az akadémiák tanféléveinek kezdete és vége az egyetemek tanféléveinek kezdetével és végével nem esik össze — az ezen eltérések követelte időpontoknak megfelelőleg szintén változnak. Egyetemtől akadémiára való átlépés a II-ik félévre ezentúl sem engedtetik meg.

3. Ezen új vizsgálati szabályzat 11. §-ának azon intézkedése, mely szerint az alapvizsgálatokon a vizsgálat egy tárgyból egy jelölttel egy negyedóránál tovább ne tartson, szorosan csak az egyetemekre vonatkozván, hol a vizsgálatra jelentkezők száma fölötte nagy: a jogi tanintézetek mellett fennálló vizsgálati bizottságok nem kötelesek ezen intézkedéshez alkalmazkodni, hanem feljogosítatnak a vizsgálatra annyi időt engedni, a mennyit szükségesnek tartanak arra, hogy a jelöltnek a vizsgálati tárgyból való készültsége alaposan megítélhető legyen.

4. Ugyanazon szabályzat 13. §-a, mely szerint az alapvizsgálatok eredményének a 16. §. értelmében a leczkekönyvbe történendő beírásánál az is kiteendő, hogy a képesítés egyhangúlag vagy szótöbbséggel történt-e? a mi eddig az 1874. szerv. szab. 40. §-a szerint szükséges nem volt — ezentúl a jogi tanintézeteknél is érvénybe lép.

5. Az 1874. évi szerv. szab. 45. §-a, mely szerint mind az alap, mind pedig az államvizsgálati díj egyformán 8 frttal állapítatik meg, az új vizsgálati szabályzat 16. és 21. §-aiban foglalt intézkedés által annyiban módosítottatik, hogy ezentúl a jogi tanintézeteknél is, az alapvizsgáknál 8 frt 40 kr., az államvizsgáknál pedig 20 frt vizsgadíj lesz fizetendő, és hogy az államvizsgálati díj fizetése alól — mivel ezen vizsgák letétele által, kapcsolatban a jogvégeztséggel hivatalban való alkalmazásra képesítés szerezhető — a tandíjmentes hallgató sem menthető fel.

6. Az 1874. évi szerv. szabályzat 58. §-a és az új szabályzat 20. §-ában foglalt egymástól eltérő, a végbizonyítványok kiszolgáltatására vonatkozó intézkedésekre nézve megjegyzem, hogy a végbizonyítványok kiállítása a jogi tanintézeteknél ismét életbelép. Ezen okmányokban a hallgatott collegiumok, az órák száma, úgy a mint ez a leczkekönyvbe beírva van, kiteendő az egyetemenél használt minta szerint. Továbbá, ugyanezen okmányokba — végbizonyítványokba — az új szabályzat 21. §-ának f) pontja szerint az állam-

vizsgálati bizonyítvány kelte és száma is bejegyzendő, ennek folytán annak a leczkekönyvbe bevezetése ezentúl elmarad.

7. Az új vizsgálati szabályzat 23. §. 4. bekezdésében foglalt abbéli intézkedés, mely az «egyetem» köréből veendő vizsgálati bizottsági tagokra vonatkozik, úgy értelmezendő, hogy ezen tagok a jogakadémiáknál ezek köréből veendők; a vizsgálati bizottságok összeállításánál és ezek elnökeinek kijelölésénél, tekintettel az akadémiák szervezetére, az eddig követett eljárás, feltéve, hogy az a szabályzattól netáni eltérés esetében, itteni rendelettel helybenhagyatott, ezentúl is fentartható. A kettős bizottságok alakítása pedig (26. §.) a mennyiben ez a jogakadémiáknál szükségesnek nem mutatkozik, mellőzhető.

8. Az új szabályzat 28. §-ában említett, a jogi tanintézeteknél eddig meg nem engedett óraátszámítás, ezentúl ezen tanintézeteknél is életbe lép.

9. A vizsg. szab. 30. §-ának intézkedése a mennyiben az egyetemek semestrális rendszerére vonatkozik, a már fentebb mondottak szerint módosítást szenved, minthogy a jogakadémiáknál az eddigi egész évi tanfolyam, ezentúl is fentartatik, melyhez képest a kötelező tanrend már a fentebbi 1. pontban megváltoztatva megállapított.

10. Az új szabályzat 31. §-a értelmében, minden joghallgató, a ki az 1882/3. tanévvel kezdte tanfolyamát, köteles tanpályája alatt két hetenkinti négy órai félévi collegiumot hallgatni a történelemből, melyek közül az egyiknek az egyetemes történelem legújabbkori részéből kell vétetnie; a másakra nézve pedig, a jogi tanintézeteknél az eddigi gyakorlat megmarad, mely szerint az 1874-iki szerv. szab. 18. §-a értelmében a művelődéstörténet köréből veendő; a bölcsészet pedig szintén úgy, mint eddig, egy semesteren át, hetenkinti négy órában adandó elő. Ezen intézkedések jogi tanintézeteknél is kötelezőknek tekintendők.

11. A szabályzat czímében foglalt azon kitétel: a m. kir. tudomány-egyetemek «és kir. jogakadémiák» az iránti kérdést idézett elő: vajjon ezen szabályzat a felekezeti (protestáns) jogi tanintézeteknél is érvénybe lépett-e vagy sem? Ezen kérdésre nézve kellő felvilágosításul megjegyzem, hogy ezen új vizsgálati szabályzat a felekezeti jogi tanintézeteknek is figyelembevétel végett megküldetett.

12. Minden félreértés elkerülése tekintetéből megjegyzem még, hogy ezen új szabályzat több §-aiban említett azon intézkedések, melyek szerint némely teendőket a dékán végez, a jogakadémiakra vonatkozólag akkép értelmezendők, hogy a kérdéses teendőket az igazgató, illetve a tanári testület végzi, különösen pedig a 34. §.

2-ik sorában ezen szó: «egyetemen» után, ezen szavak: «illetőleg jogakadémián» teendők.

Végül megjegyzem még, hogy a rendes időn túl letett alapvizsgálat ismétlő vagy pótvizsgálat sikeres kiállása előtt eltöltött tanidőnek a rendes tanfolyamba való beszámítása iránti intézkedést, esetről-esetre magamnak tartom fenn. — Kelt Budapesten, 1884. évi márczius hó 5-én. *Trefort*.

Az akadémiák és lyceumok «egyéves önkéntes» hallgatóinak adott kedvezmények.

Az 1889: VI. t.-cikk 25. §-ának rendelkezése alapján az egyévi önkéntesek tényleges szolgálati ideje kizárólag a katonai kiképeztetés céljaira lévén fentartva, ezentúl a tényleges szolgálatban lévő egyéves önkéntesek egyúttal valamely felsőbb tanintézetben tanulmányaikat nem folytathatják. A törvény ezen rendelkezésével szemben azon egyetemi, műegyetemi és jogakadémiai hallgatókat, kik katonai szolgálatot kénytelenek teljesíteni, némi kedvezményben kívánván részesíteni, azokra nézve a fennálló egyetemi, illetőleg műegyetemi és jogakadémiai tanulmányi, valamint szigorlati szabályzatok ide vonatkozó szakaszaitól eltérőleg a következő kivételes eljárást állapítja meg a vallás- és közoktatásügyi ministernek 1889. május 19-én 22.749. sz. a. kiadott rendelete.

Azon beiktatott tudomány-egyetemi, illetőleg jogakadémiai hallgatóknál, kik tanulmányaikat az egyéves önkéntesi szolgálat teljesítése miatt 2, esetleg 4 félévre megszakítják, a beiktatás hatálya ezen időre is kiterjed (a nélkül azonban, hogy pusztán e beiktatás alapján bármely tanidő-beszámításról szó lehetne), s az ekként beiktatott hallgatóknak, a mennyiben az önkéntesi szolgálatot követő félév elején tanulmányaik folytatására katonai szolgálatuk igazolása mellett jelentkeznének, újból való beiktatásuk nem szükséges. Azok, kik egyéves önkéntesi szolgálatukat felsőbb iskolai tanulmányaik megkezdése előtt akarják teljesíteni, az egyetemi (műegyetemi vagy jogakadémiai) hallgatók közé való beiktatásukat (fölvételüket) kérhetik, a nélkül azonban, hogy egyúttal az illető kar (szakosztály) egyes tantárgyaira a tanároknál is beiratkozhatnak. Ezen beiktatás (fölvétel) hatálya szintén kiterjed a katonai szolgálat 2—4 félévére, s az ekként beiktatott (fölvett) hallgatók, ha a katonai szolgálatot közvetlenül követő félév elején tanfolyamuk megkezdése végett beiratkozni óhaj-

tanak, magukat újból beiktatni (fölvételni) nem tartoznak. Ezen előzetes beiktatás (fölvétel) megkívántatik azoktól, kik már a középiskolákban elnyert ösztöndíjukat felsőbb iskolai tanulmányaik megkezdése előtt teljesített önkéntesi szolgálatuk egy éve alatt is élvezni kívánják, úgyszintén azoktól is, kik önkéntesi szolgálatuk alatt ösztöndíjért kívánnak folyamodni. Minthogy az új véderő-törvény az egyévi-önkénteseknek nem adja meg többé azon jogot, hogy szolgálatuk helyét szabadon választhassák, s így megtörténhetik, hogy az említettek önkéntesi katonai szolgálatukat azon helytől távol kénytelenek teljesíteni, hol felsőbb iskolai tanulmányaikat megkezdni, illetőleg folytatni kívánják, ezeknek kivételképen szabadságukban áll, hogy előzetes beiktatásukat (fölvételüket), úgyszintén a lent említett folytatólagos beiratásukat is, személyes jelentkezés helyett posta útján helyegtelen folyamodvány alakjában, melyhez a szükséges okmányok és díjösszeg melléklendők, kérhessék. Ily úton azonban csakis a quaesturai beiratkozás teljesíthető, a leczkekönyvnek a katonai szolgálat teljesítése után a tanároknál való bejegyeztetése ezentúl is személyesen eszközlendő ki.

A beiratkozás határidejéül azon egyéves önkéntes hallgatók részére, kik tényleges katonai szolgálatukat szeptember hó végén fejezték be, október hó 1—8. napja tüzetik ki. A tandíjmentességet érintő §§-ok annyiban esnek változás alá, hogy a tényleges katonai szolgálatból ősszel kilépettek ez iránti folyamodványai szintén ezen határidőn belül nyújthatók be.

Az egyetemen, műegyetemen, jogakadémián beiktatott egyéves önkéntesek, a mennyiben valamely ösztöndíjnak birtokában vannak, abban katonai önkéntesi szolgálatuk egy éve alatt is részesülnek. Az egyéves-önkéntesi szolgálatot teljesítő beiktatott egyetemi (műegyetemi, jogakadémiai) hallgatók részére ösztöndíj a tényleges katonai szolgálat idején is adományozható. Azon ösztöndíjas egyéves önkéntesektől, kik az 1889: VI. t.-cz. 25. §-a alapján még egy második szolgálati évre utasítottak, ezen év tartamára ösztöndíjuk élvezete megvonatik ugyan, hátralevő tanpályájuk tartamára azonban ösztöndíjukra való igényüket megtartják, ha a második katonai évnek letelte után közvetlenül tanulmányaikat folytatják. Azon ösztöndíjasok, kik tényleges szolgálatukat a tanulmányaik befejezte utáni időre halasztják, szintén jogosultak arra, hogy katonai szolgálatuk első éve alatt ösztöndíjban részesíttessenek. Az említett ösztöndíjasok ösztöndíjának adományozására, kiutalására és megvonására vonatkozó szabályok olykép alkalmazandók, hogy a megszabott szorgalmi feltételek

az egyévi önkéntesi szolgálatot közvetlenül megelőző időből vizsgálandók meg. Az ösztöndíjnak az önkéntesi tényleges szolgálat egy évére való utalványozásáért az ösztöndíjasok azon tanintézet közvetítésével, melynél a megelőzőt évet végezték, katonai szolgálatban létöknek hiteles igazolása mellett, a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz kötelesek folyamodni s megjelölni azon adóhivatalt, melynél az ösztöndíj ez évre utalványozandó. Az ösztöndíjak a szabályszerű részletekben fognak utalványoztatni s e részletek a közvetlen katonai parancsnokság által láttamozott nyugtákra lesznek fölvehetők. Az ösztöndíjaknak az ú. n. szigorlati évre való meghosszabbítását, úgy, mint eddig, ezentúl is esetről-esetre fogom elhatározni. Ezen, az ösztöndíjasokra vonatkozó rendelkezések csakis annyiban irányadók, a mennyiben azok különös ösztöndíj-alapítványi rendelkezésekkel nem ellenkeznek.

Magántanulás, tanfolyam nélkül vizsgatétel.

A magántanulás a külön jog- és államtudományi karokká átalakult jogtanintézeteknél jövőre megszüntetik. Kivételes esetekben, midőn előhaladott kor, vagy közszolgálatban való sikeres alkalmazás a tanulmányok alóli fölmentést méltányossá teszi, a közokt. m. kir. minister a kar meghallgatása után az illetőknek a tanfolyam elengedése mellett engedélyt ad az előszabott alap, illetőleg államvizsgálatok letételére.

A jogi magántanulás szabályozása tárgyában 1874. márczius 8-án 6017. sz. a. következő körrendeletet adott a vallás- és közoktatási minister ki: A jog- és államtudományi tanintézetek egyhangú jelentése szerint az oktatási eredmény csökkenésének egyik főokát a magántanulás iránti korlátlan szabadság képezi, melynél fogva a magántanulók száma máris majdnem egyenlő a nyilvános tanulókéval, s annál inkább fog növekedni, minél magasabbra csigáztatnak a komolyabb tanulmányozás, alapos szakkészültség és valóságos tudományos igyekezet iránti igények a közintézetek részéről, s minél inkább kötelességöknek tartandják a tanárok maga a tanuló ifjúság saját javára és az abba reményeit helyező ország és nemzet érdekében való tekintettel, a szigor magasb mérvével élni, azok irányában, kik a nyilvános intézetben gyűjtik életpályájuk szellemi kincsét; minthogy annál közelebb fekszik az indok, hogy a kényelmesebb magántanulás útja választassék, mely ebben — ha mint az eddigi tapasztalás

mutatja — ily tömegesen vétetik igénybe: a vizsgálati rendszer egy maga nem képezhet elég óvszert arra nézve, hogy az illetők kellő képessége alaposan megítélthessék.

Vannak ugyan esetek, hol méltányossági fontos okok a magántanulás kivételes megengedését teszik igazolttá; de szabályként azt mindenkinek nem lehet megengedni, minthogy ez a köz-tanintézetek tudományos működését veszélyeztetné, s nem szükséges követelménye, hanem inkább félremagyarázása lenne a tanszabadságnak. Ez oknál fogva minden jog- és államtudományi tanintézetnél csak közokt. min. engedély alapján vétetnek föl magántanulók. Ez engedély csak oly folyamodóknak adatik meg, kik igazolják, hogy különös viszonyaik, mint pl. közszolgálatban rendszeres alkalmazásuk a nyilvános előadások látogatását meg nem engedik, vagy kiknek feltűnően előhaladt kora az ily engedély megadását indokolhatja.

A magántanulás iránti folyamodványok a közokt. ministerhez czímezve a tanév kezdete előtt adandók be azon jog- és államtudományi tanintézetnél, melynél az engedély megnyerése esetében folyamodó a vizsgálatokat letenni óhajtja. A tanév kezdete után beérkező kérvények figyelembe nem vétetnek. A rendes időben beérkezett folyamodványokat a tanártestület javaslata kíséretében fölterjeszti elhatározás végett a közokt. ministerhez. Az engedély elnyerése után köteles folyamodó gondoskodni, hogy az illető tanintézetnél kellőleg bejegyeztessék. Ily engedély és bejegyzés nélkül magántanulók nem bocsáttathatnak vizsgálatra. A magántanulás útján végzett tanulmány nem képesíthet jogszigorlatokra.

A tanfolyam nélkül való vizsgálatokhoz az engedélyt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium adja. (1874. évi szab. 25. §. U. o. 64. §. e) pont.) A kérvény, melyben mindenkor megnevezendő az a jogi tanintézet, melynél kérvényező — az engedély elnyerése esetén — a vizsgálatokat letenni óhajtja, ennek a tanintézetnek az igazgatóságánál a miniszteriumhoz intézetten, vagy pedig a miniszteriumhoz egyenesen nyújtatik be, mely utóbbi esetben ennek részéről, az illetékes tanintézet véleményének kikérése végett, ahhoz leküldetik. A miniszterium ily kérelmek ügyében az illetékes tanintézet tanári karának meghallgatása után határoz. (1874. évi szab. 25. §.) A kérvényhez végzett tanulmányokat igazoló bizonyítványok — s első sorban az érettségi vizsgálati bizonyítvány — mellékelendők. Általános elvként állítható fel az, hogy érettségi vizsgálatot nem tett egyén tanfolyam hallgatása nélkül való vizsgálatokra engedélyt nem nyerhet, mivel — a fennálló tanulmányi szabályzat értelmében —

az ilyenek a jogi vizsgálatok letételéhez megkívánt tanidőt sem végezhetnék rendes hallgatói minőségben, hanem csak rendkívüli hallgatók lehetnének, mely minőségben jogi vizsgálatokhoz úgy sem volnának bocsáthatók. Mellékelendő azután az előhaladott életkor igazolására a keresztlevél és esetleg a közszolgálatban való sikeres alkalmazásban lével igazolására egy, az illető hivatal főnöke által kiállított bizonyítvány. (1874. évi szab. 25. §.) A miniszterium, ha a kérvényt kedvezően intézi el, rendszerint egyelőre az első alapvizsgálatnak a letételét, ennek sikerülte után a második alapvizsgálatnak és ez után az államvizsgálatoknak a letételét szokta, mindig külön-külön benyújtandó kérvényre megengedni. Az államvizsgálatoknak a letételére az engedély az alapvizsgálatoknak sikerülte után együttesen szokott megadni, oly módon, hogy ezekről a bizonyítványok csak mind a két államvizsgálatnak sikeres letétele után együttesen adhatók ki. Ennek az eljárásnak czélja az, hogy meggátoltassék annak a lehetősége, miszerint valaki tanfolyam hallgatása nélkül csupán a jogtudományi, illetőleg csupán az államtudományi államvizsgálati bizonyítvány birtokába jutván, ez által némely állásra képesítést nyerhessen a nélkül, hogy a bifurcatió folytán egymástól elkülönítve levő tudomány-csoportok másikával foglalkoznék. Ugyanezt a czélt részesítette figyelembe egyébként a miniszternek 1875. jan. 11-én 34.512/1874 sz. rendelete is, a mely kimondotta azt, hogy a tanfolyam hallgatása nélkül vizsgázók kötelesek vagy mind a két államvizsgálatot letenni, vagy a jogi tanfolyamnak azt az évét, a melyből vizsgálatot nem tesznek, nyilvános tanintézetnél hallgatni. Ebben az esetben a kérdéses tanév rendkívüli hallgató minőségben töltendő. (Jelenlegi gyakorlat; 34.512/1874. sz. rend. és 24.086/1885. sz. rendelet.) Az engedélyt nyerők az illető tanintézetnél nyilvántartatnak. Rendesen meg szokták tőlük követelni, minden elengedett tanév után, az arra eső tandíjnak és a kisebb iskolai díjnak a fizetését, az utóbbiakhoz tartozó beíratási díjat azonban csak az első ízben. Ők különben sem a rendes hallgatók leczkekönyvét, sem a rendkívüli hallgatók jelentőivét nem kapják meg, csakis a sikerrel letett vizsgálatokról nyernek bizonyítványt. Az ilyenek végbizonyítványt sem kaphatnak és pedig még abban az esetben sem, ha a köteles két államvizsgálat egyikét az illető tanfolyam hallgatásával pótolnák. (P. o. az eperjesi jogakad. szerv. szab. 48. §.; a 9.807/1877. sz. rend. és 24.086/1885. sz. rendelet.) A tanfolyam hallgatása nélkül vizsgázók rendszerint kétszeres, néhol háromszoros vizsgadíjat tartoznak fizetni. (Ez utóbbit mondja ki pl. az eperjesi jogakadémia

1892. január 24-ki határozata, jóváhagyva a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministeriumnak ugyanazon év márczius 15-én 4354. sz. rendeletével.) Az ily módon teendő vizsgálatok között — legkevesebb — három havi időköznek kell lennie. Ez következtethető az 1888. jún. 20-án 24.062. sz. a. kelt min. rend. azon intézkedéséből, hogy az államvizsgálatok legalább három havi időközben tehetők le, a tanfolyam hallgatása nélkül való vizsgálatokra mindenesetre általában kiterjeszthető. Az ily módon vizsgázók jogi vagy államtudori szigorlatokat nem tehetnek, mivel az 1883. évi szigorlati szabályzat 6. §-a szerint tudori szigorlatokra csak azok bocsáttatnak, kik a négy évi jog- és államtudományi tanfolyamot, még pedig felerészben hazai jogtanintézeteken, mint rendes nyilvános joghallgatók, szabályszerűen elvégezték és az eredeti leczkekönyvet s a végbizonyítványt kérvényükhöz csatolják, mely kellekek az ily engedélyvel vizsgázókra nézve hiányzanak. (L. az 1875. január 5-iki legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szigorlati szabályzat 3. §.; 1875. június 2-án 12.690. sz. a. kelt min. rend. és 1885. szeptember 28-án 24.086. sz. min. rendelet is.)

Az előadottakból következik, hogy a tanfolyam hallgatása nélkül miniszteri engedéllyel vizsgázók az ügyvédi vizsgálathoz — melyeknek egyik feltételét az 1874. XXXIV. t.-cz. 5. §-a szerint a jogtudor-ságnak elnyerése képezi — nem bocsáthatók. Másképp áll a dolog a gyakorlati bírói vizsgálatra nézve. E tekintetben az 1869. IV. t.-cz. 7. §-ának 2. pontja — melyre az 1874. XXXIV. t.-cz. 3. §-a is hivatkozik — a gyakorlati bírói vizsgálatra bocsátás tekintetében azt rendeli, hogy kimutatandó, miszerint a «jogi tanulmányokból, valamely felsőbb, akár hazai, akár külföldi nyilvános jogi tanintézetben, a hazai jogból pedig mindenesetre valamely magyarországi ily intézetben a szabályszerű elméleti vizsgákat letette stb.» Kétséget sem szenved tehát, — nézetem szerint, — hogy ennek folytán az, a ki jogi vizsgálatait tanfolyam hallgatása nélkül sikerrel kiállotta és az igazolandó joggyakorlat tekintetében megkívánt feltételeket igazolja, mivel ehhez a tanulmányi időnek szabályszerű elvégzése előfeltételül szabva nincsen: a gyakorlati bírói vizsgálathoz bocsátható. Megvallom, hogy ez a különbség az ügyvédi és a gyakorlati bírói vizsgálat tekintetében mivel sem indokolható, ha csak nem azzal — az alapján hibás — állásponttal, a mely a bírói pályára lépőktől kisebb fokú képesítést kíván meg, mint az ügyvédektől. Olyanoknál, a kik a tanfolyam hallgatása nélkül teszik le a jogi vizsgálatokat, semminemű tanfolyambeszámításnak helye nem lehet. Ebben különbözik főképen

ez az intézmény az 1874-ig létezett magántanulás intézményétől. Ebből a fontos körülményből pedig az következik, hogy mindenütt, a hol a képesítés tekintetében fennálló törvények a jogi tanfolyamok szabályszerű elvégzésének különös kiemelése nélkül — mint fentebb a bírói gyakorlati vizsgára nézve láttuk és mint p. o. az 1883. I. t.-cz. 11. §-ában láthatjuk — csupán az egyik vagy másik államvizsgálatnak a letételét kívánják meg: azok, a kik tanfolyam hallgatása nélkül államvizsgálatot tettek, képesítéssel bíróknak tekintendők. Ellenben a hol — pl. az 1883. I. t.-cz. 8., 13., 14. és 15. §-ai szerint — «valamelyik egyetemi tanfolyamnak», illetőleg «a jogi . . . szabályszerű tanfolyamnak sikeres bevégezése», vagy «a jogvégzettség» kívántatik meg, valamint ott, a hol — mint az 1883. I. t.-czikk 3., 5., 7. és 20. §-ai szerint — «legalább a jogi négyévi tanfolyamnak a fennálló szabályok szerint való bevégezése és az államtudományi államvizsgálatnak sikeres letétele», vagy «a jogvégzettség és jogtudományi államvizsga» van megkívánva, nézetem szerint — eltekintve az 1883. I. t.-cz. 31. §-ának esetétől — a törvény rendelkezésének szó szerinti értelmében a tanfolyam hallgatása nélkül való vizsgálatokat a megkívánt képesítésre elegendőeknek venni nem lehet, annyiival kevésbbé, mivel a tanulmányok elvégzésének igazolására a végbizonyítvány szolgál, illet pedig a tanfolyam hallgatása nélkül vizsgázók nem kaphatnak. (Dr. Horváth Ödön összeállítása.)

Az egri érseki joglyceum tanulmányrende és fegyelme.

A jogtanulók vagy nyilvános rendes hallgatók, vagy nyilvános rendkívüli hallgatók (végzett gymnasisták, kik még nem tettek érettségi vizsgát) vagy vendéghallgatók. (1874. szerv. szab. 64. §.) — Magántanulásnak a hazai jogtanintézeteken nincs helye; de kivétel-kép lehet a jogi vizsgákat letenni a tanfolyam hallgatásának elengedése mellett. (1874. szerv. szab. 25. §.) Egyévi önkényességi joggal bíró tanulók tényleges katonai szolgálatidejük tartama alatt jogi tanulmányaikat a jogtanintézet látogatásával nem folytathatják; de megmaradnak jogtanintézetök kötelékében, illetőleg abba szabályszerű beigtatás útján fölvétethetik magokat, s megtartják, illetőleg megnyerik a joghallgatói állásukkal járó előnyöket. (1889. máj. 19.: 22.749. r. 6. 7. §§.)

A fölvétel a jogakadémiára az anyakönyvbe való beigtatással történik, (1874. szerv. szab. 47. §.) a gymnasiális érettségi, illetőleg

VIII. osztályról szóló osztálybizonyítvány alapján; és szól az egész jogi quadrienniumra, nem zárván ki különben a kilépést, vagy az átlépést időközben más jogtanintézet kötelékébe. (1874. szerv. szab. 59. §.) A főlvetelésért 3 frt beigtatási díj jár a kari könyvtár költség-alapja javára, (1874. szerv. szab. 47. §.) melyre nézve nincs helye elengedésnek vagy visszatérítésnek. Külföldi tanintézetre átlépni szándékozók távozási bizonyítványt tartoznak szerezni az igazgatóságtól. (1874. szerv. szab. 58. §.)

Az anyakönyvi beigtatás a tanév első nyolcz napja alatt (szept. 1—8); az egyes évi tanfolyamokra való beiratás pedig a két félév első nyolcz-nyolcz napja alatt (szept. 1—8 és február 1—8) (1874. szerv. szab. 47. 48. §§. és 1875. december 10.: 30.446. r.) — tényleges katonai szolgálatból kilépő egyévi önkéntesek részéről, kik postán beküldött bélyegmentes kérvény útján is jelentkezhetnek, a beigtatás szintén szeptember 1—8-ig, de a beiratás október 1—8-ig történik. (1889. máj. 19.: 22.749. r. 4. 5. §§.) Később jelentkezőknek külön szabályszerű folyamodásra a hó végéig a kar, azontul a v. és közokt. minister adhat engedélyt a beiratkozhatásra. (1874. szerv. szab. 47. §.) — A beiratás a tandíj lefizetése mellett történik (1874. szerv. szab. 19. §. és 1885. márcz. 23.: 7942. r.) az igazgatóságnál; de csak úgy válik teljes érvényűvé, ha a beiratkozó magát személyesen jelentkezve, — mi a katonai szolgálatból kilépőkre is szabályul áll, (1889. máj. 19.: 22.749. r. 4. §.) — egyes tanárai külön katalogusába is beiratja, minek legfőlebb három nap alatt, vagy közbejött akadály esetén a kar által külön szabályszerű folyamodásra kitűzött újabb záros határidő alatt kell különbeni tanidő-vesztés terhe alatt megtörténnie. (1874. szerv. szab. 48. §.; 1881. jan. 25.: 390. r.) — Az év elején történő beiratás az egész tanévre (mindkét félévre) szól; (1874. szerv. szab. 48. §.) de a második félévre át is lehet menni más jogtanintézetre, és pedig akadémiáról akadémiára vagy akadémiáról egyetemre feltétlenül, egyetemről akadémiára pedig külön ministeri engedély mellett. (1874. szerv. szab. 49. 60. §§.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 2. pont.; 1884. aug. 24.: 22.609. r.)

Az egyes évi tanfolyamokra elő lévén írva a kötelező collegiumok (rendes tantárgyak): e rendtől eltérni nem lehet, (1874. szerv. szab. 14. 15. §§. és 1884. márcz. 5.: 4914. r. 1. és 9. pont.; 1889. júl. 23.: 28.300. r. 4. §.) legfőlebb külön ministeri engedély alapján. E szabály mellett félévenként annyi collegium hallgatandó, hogy a heti leckeórák összes száma legalább is 20-ra üssön ki. Ha tehát

a kötelező collegiumok óraszámainak összege a 20-at ki nem adja: a hiány a nemkötelező (rendkívüli vagy speciál —) collegiumokkal pótlandó szabad választás szerint. (1874. szerv. szab. 15. §.; 1883. szerv. szab. 28. §.) Az első félévi 20 órát haladó óratöbblet a második félévi 20 órába beleszámítható. Ötnél több órai óra-átszámításra azonban a karnak külön engedélyét szükséges indokolt kérvénnyel kieszközölni. (1883. szerv. szab. 28. §.) Önként értetődik, hogy összeütköző collegiumok egyszerre együttesen nem választhatók a hallgatásra, ha csak egy órára nézve forogna is fenn köztük a collisio.

A tandíj félévenként annyi o. é. forint, a mennyi a hallgatott collegiumok heti óraszámainak összege, az ingyenes collegiumok (publicumok) óraszámának levonásával. (1874. szerv. szab. 19. 21. §§.) Szegénysorsú iparkodó nyilvános rendes hallgatók a beiratások tartama alatt benyújtott s kellőleg indokolt és fölszerelt folyamódásukra fölmentethetnek vagy az egész vagy a feltandíj fizetésétől. (1874. szerv. szab. 20. §.) A tandíjmentesség egy-egy tanévre, s illetőleg az egész tanévre (első és második félévre) szól; de utólagosan kiderülő érdemtelenség esetén a második félévre karvégzésileg visszavonható. (1874. szerv. szab. 49. §.) Évközbeni kimaradás vagy kizáratás esetén a tanpénz visszaadásának nincs helye. Az el nem engedett vagy visszavont tandíj vagy tandíjrész a karvégzéstől számítva egy hónap alatt fizetendő le; különben, és mindaddig, míg a fizetés meg nem történik, a hallgató csak előjegyzetnek tekintethetik. (1874. szerv. szab. 20. §. és 1886. deczemb. 10.: 13.681. r.) Alapos okokból a v. és közokt. ministertől kérhetni fizetés-halasztást. (1886. deczemb. 10.: 13.681. r.) A második félévi beiratások alatt csak más tanintézetről jövő hallgatóktól fogadtatik el tandíjmentesség iránti folyamodvány. A tandíj egészben vagy aránylagos részében csak akkor adatik vissza, ha a kimaradás a tanfolyamról vagy egyes collegiumról a beiratási határidő tartama alatt jelentetik be.

Minden nyilvános rendes és rendkívüli hallgató leczkekönyvet (index) kap, a tanpályájára vonatkozó bizonyítványok és egyéb adatok bejegyzésére. (1885. márcz. 23.: 7942. r.) A leczkekönyv gondosan megőrzendő; s ha mégis elveszne, megokolt folyamódásra a kar határozatából másodlat állíttatik ki helyette, a v. és közokt. minister értesítése mellett, ki aztán az elvesztett eredetinek semmis és érvénytelennek nyilvánítása iránt intézkedik. (1875. jún. 3.; 11.162. r.) Egyéb elvesztett bizonyítványok pótlása körül is ez az eljárás. (1882. november 1.: 35.163. r.) A tanárok által tanév köz-

ben tartott colloquiumok minden hallgatóra nézve kötelezők, és senki magát alóluk ki nem vonhatja. Hogy mi a következménye a mulasztásnak, valamint a szorgalomhiánynak is a leczkelátogatásban: a fegyelmi szabályzatban van megírva.

Hogy valaki jogvégzettnek tekintethessék, s végbizonyítványt nyerhessen (absolutorium), ki kell mutatnia: 1. nyolcz (egyévi önkéntességi jog mellett hét) teljesen beszámítható tanfélév hallgatását, minimális 20 heti órával mindeniket, illetőleg minimalis 40 heti órával az egyes tanévek I. és II. félévét együttvéve. Egyévi önkéntesi joggal bíró hallgatóknál a 7 félév óraösszegének legalább 150-et, a három utolsó félév óraösszegének pedig legalább 66-ot kell kitenni. Egy évi önkéntesi joggal bírók alatt értetnek itt az 1889. júl. 23.: 28.300. r. bevezető pontja nyomán: a) azon joghallgatók, kik jogi tanulmányaik előtt, vagy azok megszakításával egyévi önkéntesi szolgálatot teljesítettek; b) vagy mozgósítás folytán katonai szolgálatra behívottak és egy fél évnél hosszabb ideig szolgálatban tartattak; c) úgyszintén azon hallgatók is, kik igazolják, hogy mint egyévi önkéntesek besoroztatván, szolgálati évöket tanfolyamuk befejezésének idejére halasztották. 2. ki kell mutatnia, hogy az alap- és államvizsgálatok, valamint szigorlatok tárgyait képező összes tantárgyakból legalább egy-egy féléves főcollegiumot hallgatott. Főcollegium alatt értendő a római jogból 8 heti órás; a közigazgatási jogból, statisztikából, pénzügytanból és magy. pénzügyi jogból 4 heti órás; az eur. nemzetközi jogból 3 heti órás, a többi tantárgyakból pedig 5 heti órás collegium. A törvénykezési főcollegium után a perenkívüli eljárásból, és a büntetőjogi főcollegium után a kihágásokról szóló részből külön collegium nem kívántatik. 3. ki kell mutatnia, hogy az első évi tanfolyamon egy bölcsészeti 4 heti órás, és egy történelmi ugyancsak 4 heti órás collegiumot —, továbbá a quadriennium bármelyik évi tanfolyamán, a legújabb kor történetéből is még egy 4 heti órás collegiumot hallgatott. Jogakadémiáknál a legújabbkori történelmi collegium mellé megkívánt másik történelmi collegium mint művelődéstörténeti collegium van rendszeresítve. (1874. szerv. szab. 18. §.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 10. §.) 4. ki kell mutatnia, hogy az I. és II. alapvizsgákat a szabályszerű időben letette. (1883. szerv. szab. 29. 30. 31. §§. és 1885. szept. 28.: 24.086. r.: 1889. júl. 23.: 28.300. r. 1—5. §§.) A végbizonyítványt azon tanintézet adja, melyen a hallgató quadrienniumának utolsó beszámítható félévét végezte. A végbizonyítvánnyal ellátott jogakadémiai hallgatók akadálytalanul bocsátandók, valamint az államvizsgákra, úgy a

tudori szigorlatokra is. (1883. szerv. szab. 29. §.; 1889. júl. 23.: 28.300. r. 5. §.)

A nyilv. rendkívüli hallgatók, ha időközben letévén a gymn. érettségi vizsgát, ennek alapján külön folyamódásukra engedélyt kaptak a v. és közokt. ministertől az első alapvizsga letételére, s e vizsgát a quadriennium második félévének végén a ministeri rendeletben kitett időben leteszik: eddigi két félévi rendkívüli hallgatói leczkekönyvük helyébe rendes hallgatói leczkekönyvet kapnak, s továbbra a rendes hallgatókkal teljesen azonos bánásmód alá esnek, tehát a II. évi tanfolyamra folytatólag szabályszerűen fölvehetők, s annak végén a II. alapvizsgára bocsáthatók sat.; végbizonyítványt azonban csak úgy nyerhetnek, ha ezt rendkívüli tanidejük beszámításával a quadriennium alatt kifejtett ernyedetlen szorgalmuk s colloquiumokkal igazolt előmenetelük alapján a minister megengedi, mi iránt utolsó tanfélévök közepe táján a tanárkar útján külön kell folyamodniok. (1889. decz. 10.: 40.395. r.)

A vizsgák nyilvánosak, s azért a kari fekete táblán előre jeleztetnek, illetve kihirdettetnek. (1883. szerv. szab. 10. 21. §§.) Szünnapokon és szünidőkben vizsgák nem tartatnak. Az I. alapvizsga tárgyai: a) a római jog a pandektajog mellőzésével; b) az európai jogtörténet, különös tekintettel a magyar jogtörténetre. (1883. szerv. szab. 1. §.) A II. alapvizsga tárgyai: a) a jogbölcsezet, a történelmi rész mellőzésével; b) a magyar közjog; c) a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal. (1883. szerv. szab. 3. §.) Az alapvizsgáknál a vizsgáló-bizottság 3—3 tanár-tagból áll, kik közül az I. alapvizsgán csak kettő kérdez. (1874. szerv. szab. 34. §.)

A vizsga azon tanintézetben teendő, hol a jelölt az illető tanfolyam második félévét végezte. (1883. szerv. szab. 9.) A vizsgára írásbeli kérvénnyel kell jelentkezni a tanintézeti igazgatóságnál, csatolva a kérvényhez a leczkekönyvet és a vizsgadíj lefizetéséről szóló nyugtatványt. Ha az igazgatóság a jelöltet vizsgára bocsáthatónak találja: átteszi a kérvényt további intézkedés végett a vizsgabizottsági elnökséghez; ellenkező esetben visszaadja azt folyamodónak, ki az igazgatói elutasító végzés ellen a karhoz folyamodhatik, mely az ügyben véglegesen határoz. (1883. szerv. szab. 9. §.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 12. pont.) A vizsgárabocsátás föltétele: 2, illetőleg 4 teljesen beszámítható félévnek, és annak a kimutatása, hogy a jelentkező a vizsga tárgyaiból legalább 1—1 féléves főcollegiumot hallgatott. (1883. szerv. szab. 8. §.) Az I. alapvizsga a második tanfélév (= 1 évi tanfolyam) végével, a II. alap-

vizsga pedig a negyedik tanfélév (= 2 évi tanfolyam) végével, vagy legkésőbb a harmadik, illetőleg ötödik tanfélév kezdetével teendő le. Ha ekkor le nem tételik: az egész quadriennium szabálytalanná válik, melynek beszámításáért a vall. és közokt. ministerhez külön kell folyamodnia, ki végbizonyítványt akar nyerni. Azonban a minis-ternél is elvül áll: az I. alapvizsga sikeres letétele előtt eltöltött tanidőből 3 félévnél többet, a II. alapvizsga sikeres letétele előtt eltöltött tanidőből pedig 5 félévnél többet be nem számítani. A beszámítás föltétele pedig: ernyedetlen szorgalomnak s kellő előmenetelnek igazolása a vizsga utáni összes tanidőről. (1883. szerv. szab. 2. 4. 7. §§.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 12. pont.; praecedens esetek és rendeletek.) A vizsgatételi határidő az egri érseki joglyceumon június 16—30. és szeptember 1—15. Eltéréseket az e pontban kitett határidőktől általában csak a minister engedélyezhet.

Ha a vizsga egy tárgyból nem sikerül: pótvizsgának van helye, (= felfüggesztés); ha pedig több tárgyból megbukik a jelölt (= teljes visszavetés): ismétlő vizsgára utasítatik. (1877. április 25.: 10.394. r.; 1882. január 9.: 36.618. r.) Pótvizsgán a jelölt csak azon egy tárgyból kérdeztetik, melyből fölfüggesztetett; ismétlő vizsgán valamennyi tárgyból, ha nem mindből bukott is meg. A pótvizsga a szerint, a mint a felfüggesztés júniusban vagy szeptemberben mondatott ki: szeptember 1—15. vagy november 1—15; akadályoztatás esetén november 1—15, illetőleg január 5—15. tehető le. Ha a jelölt a pótvizsgán még egyszer felfüggesztetik: másodpótvizsgát tehet még november 1—15, illetőleg január 5—15. De ha a másodpótvizsga sem sikerül: már csak a vizsga teljes ismétlésének van helye.

Az ismétlő vizsga január 5—15. tehető. (1883. szerv. szab. 5. 6. §§.; 1890. jún. 23.: 8975. r.) Ha az ismétlő vizsga teljesen nem sikerül (= kétszeri bukás), annak további ismétlése csak az illető tanfolyam ismételt hallgatása után és alapján engedtetik meg. (1874. szerv. szab. 42. §. és 1882. január 9.: 36.618. r.) A sikerült első pótvizsga a quadriennium beszámítására nézve a teljes sikerrel letett eredeti vizsgával egyenértékűnek vétetik; de a másodpótvizsgánál és az ismétlő vizsgánál még sikerülés esetében is beállnak az előbbi pontban említett hátrányos következmények. (1883. szerv. szab. 6. §.; 1890. jún. 23.: 8975. r.)

A vizsga eredményéről — bármint ütött az ki, — a jelölt leczkekönyvében kap bizonyítványt, kivételével annak, hogy egyhangúlag vagy szótöbbséggel hozatott-e a határozat. Ha a vizsga minden

tárgyból kitűnőleg sikerült, a jelölt «kitüntetéssel» nyeri a képesítést. (1874. szerv. szab. 40. 44. §§.; 1880. december 8.: 53.428.; 1883. szerv. szab. 13. 16. §§.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 4. §.) A vizsgáló bizottságnak joga van több jelöltet együttesen bocsátani a vizsgára; de négynél több jelölttel egyszerre mégsem folyhat a vizsga. Egy-egy tárgy kérdésére pedig annyi idő fordítandó, a mennyit a jelölt készségének alapos megítélhetése szükségesnek mutat ki. (1883. szerv. szab. 11. §. — 1884. márcz. 5.: 4914. r. 3. pont.) A vizsgadíj 8 frt 40 kr. A tandíjmentesség a vizsgadíjmentességet is magában foglalja, — megfelelőleg egészben vagy felerészben; de csak azon esetre, ha a vizsga ugyanazon félévben tétetik, melyre a tandíjmentesség szólt, — vagy legfőljebb a legközelebb arra következő félévben oly időben, midőn az új tandíjmentességi kérvények a kar által még nincsenek elintézve. A pótvizsga díja a rendes vizsgadíj fele; ismétlő vizsgától pedig a teljes rendes vizsgadíj jár. S a pót- meg az ismétlő vizsga díja alól nincs mentességnek helye. Visszalépés, valamint a vizsgáról való elmaradás esetén, ha ez kellőleg igazoltatik, a vizsgadíj visszaadatik. (1881. márcz. 16.: 6466. r.; 1883. szerv. szab. 16. §.; 1884. márcz. 5.: 4914. r. 5. pont.)

A jogtudományi államvizsga tárgyai: *a)* a magyar magánjog. kapcsolatban az osztrák joggal, a mennyiben a magyar birodalom területén gyakorlati jelentőséggel bír, és tekintettel a házasság kanonjogi elveire; *b)* a magy. büntetőjog és eljárás; *c)* a keresk. és váltójog; *d)* a polgári törvénykezés; *e)* a magy. közigazgatási jog. Az államtudományi államvizsga tárgyai: *a)* alkotmányi és kormányzati politika; *b)* magy. közigazgatási jog, tekintettel a peren kívüli eljárásra, azonban a telekkönyvi eljárás mellőzésével, és a büntetőjognak a kihágásokról szóló része, s az arra vonatkozó eljárás; *c)* a magy. pénzügyi jog elvei és főbb intézményei, kiterjeszkedve a jövedéki kihágásokra is; *d)* az egyházjog, mint az egyházak alkotmányi és közigazgatási joga; *e)* a magy. állam statisztikájából a népességi, közművelődési és közgazdasági rész, tekintettel Ausztriára (1883. szerv. szab. 18. 19. §§.).

A magy. közigazgatási jog mindkét államvizsgának tárgya lévén, a ki — mindkét államvizsgát téve — az egyiken már megexamináltatott e tárgyból, a másikon már nem kérdeztetik belőle. (1886. ápr. 8.: 14.378. r.) Az államvizsgáknál a vizsgalóbizottság 5 tagból áll, kik közül 4 jogtanár, 1 pedig kültag. (1883. szerv. szab. 23. §.; 1884. jún. 24.: 21.716. r.) Az 1888. aug. 15-ről 27,728. sz. a. kelt v. és közokt. min. rend. ismét két kültagot említ

ugyan; de az egri érs. joglyceumra nézve fentartatott az egy küliag. — Ha pedig kültag esetleg egyáltalán nem lenne kapható a vizsgáláshoz: a vizsgálóbizottság tisztán tanár-tagokból is megalakulhat. (1875. febr. 12.: 2845. r.)

Az államvizsga letétele nem kötelező; s ép oly kevésbé kötelező, hogy valaki mind a kettőt letegye. (1874. szerv. szab. 30. §.) Határidőhöz sincs kötve az államvizsga letétele. De ha valaki mindkettőnek a letételére vállalkozik: a kettő között legalább három havi időköznek kell közbejőnnie. Ez időköz egyebiránt különös figyelmet érdemlő esetekben, megokolt folyamodásra a tanártestület által leszállítható, de hat hétnél nem rövidebb időre. (1888. jún. 20.: 24,062. r.)

A vizsga azon tanintézetben végzendő, hol a végbizonyítvány kiállítatott. Külön megokolt folyamodásra a minister eltérést is engedhet e szabálytól, főtekintettel azon tanintézetre, hol a jelölt a letenni szándékolt vizsgának megfelelő tanfolyamot hallgatta. (1883. szerv. szab. 20. §.; 1888. aug. 13.: 22,547. r.) A vizsgára való jelentkezésnél az írásbeli kérvényhez a leczkekönyvet, a végbizonyítványt és a vizsgadíj lefizetéséről szóló nyugtátványt kell csatolni. Egyebekben az eljárás épen olyan, mint az alapvizsgáknál. A vizsga-terminusról való megokolatlan elmaradás esetében, a mit a bizottság ítél meg és jelent be az igazgatónak, az elmaradó három hónap előtt új határidőt nem nyerhet. (1883. szerv. szab. 21. §.)

Pótvizsgának az államvizsgáknál hat hét mulva van helye az eredeti vizsga után. A pótvizsga egyszer ismételtető. Ha a pótvizsga másodsorra nem sikerül, vagy az eredeti vizsga napjától számítva hat hónap alatt le nem tétetik: a jelölt csak a teljes vizsga ismétlésére bocsátható. Az ismétlő vizsga rendszerint két hónap mulva tehető azon vizsga után, melyen a visszavetés kimondatott. A szabályszerű időközök ellenőrizhetése és betarthatása tekintetéből a pótvagy ismétlő vizsgára való jelentkezéskor a kérvényhez a nem sikerült vizsgáról szóló bizonyítvány is csatolandó, mely aztán, ha a pótvagy ismétlő vizsga sikerül, a vizsgálóbizottság elnöke által megsemmisítettetik. (1882. április 15.: 10,951. r.; 1883. szerv. szab. 21. §.)

A vizsga eredményéről, bármint ütött az ki, külön bizonyítvány állítatik ki, melyben az, hogy egyhangúlag vagy szótöbbséggel vagy kütüntetéssel fogadtatott-e el a vizsga: szintén kitétetik, ellenben a vizsga pótvagy ismétlő vizsgái minőségének jelzése mellőztetik. (1874. szerv. szab. 44. §.; 1891. szeptember 3.:

37.938. r.) A — sikerült vizsgáról szóló — bizonyítvány száma és kelte a végbizonyítványra is rávezettetik. (1883. szerv. szab. 21. §.)

A vizsgálóbizottságnak joga van több jelöltet együttesen bocssítani a vizsgára; de háromnál több jelölttel egyszerre még sem folyhat a vizsga. Minden egyes jelölt examinálására másfél óra fordítható. (1883. szerv. szab. 21. §.) Az államvizsgadíj 20 frt; ugyanennyi jár az ismétlő vizsga után is. A pótvizsga díja 10 frt. Mentességnek nincs helye. Visszalépés, valamint a vizsgaterminusról való elmaradás esetén, ha ez kellőleg igazoltatik, a vizsgadíj visszaadatik. (1883. szerv. szab. 21. §.)

Fegyelmi szabályok: Minden akadémiai polgár az érs. joglyceumra való felvétele alkalmával megkapja ezen szabályzat egy példányát, a fegyelmi szabályok nem tudásával tehát senki az intézet kötelekében nem mentheti magát. A fegyelmi rend s vele az intézet jó hírneve s a «jogakadémiai polgár» név becsülete első sorban magának az akad. polgárságnak örökődése és oltalma alatt áll. Az akadémiai polgárság maga gondoskodik, hogy semmi ne történjék s el ne tűressék kebelében, a mi az intézetre vagy az «akadémiai polgár» névre homályt vethetne, s az ily esetet erkölcsi kötelessége kellő intézkedés végett az igazgatóságnak tudomására juttatni, különösen akkor, ha ez más hivatalos úton nem értesülhetne róla. Polgári viszonyaikra s közfenyíték alá eső cselekvényeikre nézve az akadémiai polgárok a köztörvények és közhatóságok alatt állanak. A közhatóságok azonban a fennálló törvényes szabályok által utasítvák, ha valamely akad. polgár ellen bűnvádi vagy rendőri eljárást indítanak, az esetről, valamint a bűnvádi vagy rendőri eljárás eredményéről is az intézeti igazgatóságot hivatalból értesíteni, hogy az illető ellen az akadémiai fegyelmi intézkedések is megtétethessenek. Álnevek alá rejtőzködés a fegyelmi felelősséget meg nem szünteti. (1874. szab. 50. 57. §§.)

A tankötelezettségre és akad. viseletre vonatkozó szabályok áthágása az általános joghátrányokon kívül esetleg formaszzerű fegyelmi eljárást és büntetést is vonhat maga után. Csekélyebb szabálytalanságokat saját hatáskörükben a tanárok magok is megróhatnak. Nyomatékosabb esetekben a fegyelmi hatóságot első fokban az igazgató, esetleg a teljes kar, felsőbb s utolsó fokban pedig a vall. és közokt. minister gyakorolja, kihez minden kari határozat, illetőleg büntetés alatt 30 nap ellen lehet felebbezni, — esetleg a büntetés vagy a hátrányos következmények kegyelmi uton való elengedéseért folyamodni. A fegyelmi vizsgálatot, ha külön szükségesnek mutatkozik,

az igazgató vagy megbízottjának elnöklete alatt a tanárszék küldöttsége teljesíti. A vizsgálat a nyilvánosság kizárásával, de a tárgyalás nyilvánosan tartatik, (s ehhez képest a fekete táblán előre jeleztetik,) — s a panaszlottat korlátlan védekezési jog illeti. A kellő módon történt idézésre mentség nélkül való elmaradás a fegyelmi vizsgálatról vagy tárgyalásról, az intézetből való önkéntes kimaradásnak vétetik. (1874. szab. 53. 54. §§.)

Fegyelmi büntetések: 1. megintés, esetleg megrovás az igazgató által négyszem közt; 2. megintés, esetleg megrovás az igazgató által a tanárszék előtt; 3. elutasítás vagy kizárás az intézetből egy évre; 4. elutasítás vagy kizárás az intézetből hosszabb időre, vagy véglegesen; 5. kizárás az összes hazai tanintézetekből. Az utóbbi három büntetés különben csak ministeri megerősítés által emelkedik érvényre és jogerőre, mi végből, ha nem felebbeztetik is az ítélet, a kar hivatalból terjeszti fel az ügyet a vall. és közokt. ministerhez. (1874. szab. 54. §.)

Fegyelmi büntetés természetével bir a leczkekönyv aláírásának az akadémiái viselethől való megtagadása is, a mennyiben ez az előbbi §. 1. pontja alatt említett büntetés sikertelensége folytán a kar által tanárszékieg elhatároztatott. Ennek jogi következménye az, hogy az illető jogtanuló tandíjmentességre, ösztöndíjra s bármilyen efféle személyes kedvezményekre nem tarthat igényt. A végbizonyítvány kiadását azonban e rendszabály magában véne nem gátolja. (24.086/1875. szept. 28. min. rend.)

Leczkelátogatási hanyagság s egyáltalán tetemes óramulasztás esetében az illető akadémiái polgár a tanár által feljelentendő az igazgatónak, ki őt maga elé idézi, és szorgalomra komolyan inti. Nem használván az intés, a félévnek aláírása karvégzésileg a jövő félévben tanusítandó szorgalomtól tétethetik függővé. Makacs és különösen feltűnő hanyagság esetében pedig az aláírás karvégzésileg egészen megtagadható, mely esetben, miután a hazai jogakadémiák szervezete egész-éves tanfolyamok rendszerén nyugszik — : az egész tanév elvész. Mások elcsábítására s így a fegyelem lazítására vihető hanyagsági esetekben a fentebbi 4—5. §§-ban körülírt eljárásnak és büntetéseknek lehet helye. Valamely leczkeóráról elmaradni csak az illető tanárnak előleges engedélyével lehet. Hosszabb elmaradásra az igazgató adhat engedélyt az illető tanárok értesítésével. Sürgős esetekben, ha az engedély előlegesen kieszközölhető nem volna, az elmaradás alapos mentséggel utólagosan igazolandó. A leczkelátogatási szorgalom a tanárok által időnkint katalogus-olvasással ellen-

őriztetik; s a félév végén a leczkekönyvben a colloquiumok által tanusítandó előmenetellel együtt külön érdemjeggyel méltattatik s bizonyíttatik. (1874. szab. 53. §.)

Jegyzet. A jogakad. polgárság buzdítása és szorgalmának fokozása céljából a v. és közokt. minister 1886. évi márcz. 19-iki 46.299. sz. a. elrendelte, hogy terjesztessék fel hozzá minden tanév végével minden jogtanintézetről a kitünő vizsgát tett hallgatók és szigorlók névjegyzéke, melyet ő esetről-esetre a «Budapesti Közlöny» czímű hivatalos lapban, valamint a közoktatás állapotáról az országgyűlés elé terjesztendő évi ministeri jelentésben közzé fog tenni, mire egyéb lapokban is közzé lesz az intézeti igazgatóság által tehető. — 1889. októb. 3-ról 41.398. sz. a. kelt rendeletével pedig a kitünően vizsgázottakon kívül a többi kitünő szorgalmú és jóelőmenetelű hallgatók névjegyzékét is fel rendelte terjesztetni a v. és közokt. minister a mondott időben, és pedig nemcsak magához. hanem az igazságügyministerhez is, ki azt a maga hatáskörében a hivatalnoki állomások betöltésénél különös figyelembe kívánja venni. A szorgalom fokozása képezi czélját és rendeltetését az ösztöndíjnak, jutalmaknak és segélypénzeknek is, a mennyiben mindeme kedvezményeknek csak a kiválóbb szorgalmú akad. polgárok lehetnek részeseivé, illetőleg maradhatnak élvezetében. Ily kedvezmények az egri ér. joglyceum körében (eltekinve a közönséges állami vagy más ösztöndíjaktól,) az intézethez kötött ösztöndíjak, u. m. az egri érsek által adományozott két rendbeli (80 frtos és 50 frtos) Imre-Reseta-féle; meg az egri főképtalan által adományozott két rendbeli (73 frt 50 kros) Rajner Károly-féle ösztöndíj; továbbá az Eger városi tanácstól félvéenkint nyerhető Kovács János-féle 26 frt 25 kros jutalomdíj; a Rajner-féle alapítványból minden tanév végével kiosztás alá kerülő 18 db arany szorgalmi díj; segélypénz a kebelbeli segítő-egyesület pénztárából; tandíjmentesség.

A fegyelmi eljárás útján kiszabott büntetések világlatban tartatnak ugyan, de a többi tanintézetekkel csak azon esetre közöltetnek, (és ugyan a v. és közokt. ministerium által,) — ha valamennyi tanintézetekből való kizárásra vonatkoznak. Hogy valaki ellen fenytés használtatott, sem a leczkekönyvben, sem egyéb iskolai bizonyítványokban ki nem tétetik. De az aláírás megtagadása akár a studiumból, akár a viseletből, a leczkekönyvben feltüntetendő. (1875. szab. 58. §.)

Kötelesek az akad. polgárok mind az intézet körében, mind azonkívül, az erkölcsiség, becsület és köztisztesség kívánalmainak megfelelő, művelt emberekhez illő magaviseletet tanusítani, tiszta,

józan életet élni. A vallási kötelmek miként teljesítése a magaviseletre vonatkozó classificationál különös figyelembe vétetvén: tartoznak az érseki joglyceum katolikus polgárai vasárnapokon a lyceumi kápolnában számukra tartott, egyéb ünnepeken pedig a székes-egyházi közistentiszteleten s alkalmilag az egyházi körmeneteken résztvenni, húsvétkor pedig a sz. gyónás- és áldozáshoz járulni. — Más vallású polgárai a joglyceumnak saját istentiszteletükön vesznek hasonlólag részt, s vallásos buzgalmukat az intézeti igazgató kívánatára saját lelkészök írott bizonyítványával igazolják.

Tiltva van az akadémiai polgároknak az intézeti helyiségekben a csöndet és rendet zajos és botrányos jelenetek által háborítani; az előadásokat későn-jövetel, ki- s be-járkálás, suttogás, vagy más illetlenség, vagy helytelen foglalkozás által zavarni, háborgatni; a tantermekben döhányozni; ugyanott a padokat és más bútorokat bepiszkolni, befirkálni s összevagdolni; az intézeti felszerelvényeket megrongálni, azokkal saját céljaikra visszaélni, s a csin és tisztaság rovására bármit is elkövetni. Az okozott kárt tartozik a kárttevő fegyelmi eljárás esetén kívül is, — mindenesetre megtéríteni. Viszont, ha valami hibát, vagy hiányt vesz észre bármely akad. polgár, mi a jórend vagy közegészség szempontjából meg nem tűrhető, vagy egyébként szemet szúr s az intézet reputatioját sértheti: tartozik azt kellő orvoslás végett az igazgatóságnak haladéktalanul tudomására juttatni. Tiltatik illetlen magaviselet, ellenszegülés vagy durvaság által a tanárkart, annak egyes tagjait, vagy a segédszemélyzetet megsérteni, egymás irányában pedig bármit is elkövetni, a mi a collegialis és barátságos jó viszonyt az akadém. polgárok közt megzavarhatná, s visszavonást, keserűséget nemtelen versengést és gyűlölködést okozhatna. (1874. szab. 54. §.)

Tilos az akadémiai polgároknak párbajt vívni, vagy azt bármi-képen előmozdítani és támogatni. Mindez már az elárult szándéknál vagy hajlamnál fogva is a legszigorúbb fegyelmi eljárásra szolgál alapul, s az összes hazai tanintézetekből való kizáratást is maga után vonhatja. (17.165/1876. aug. 11. min. rend.) Tilos gyülekezete-
ket tartani az intézeten kívül egyéb mint társas célokra, az intézeti helyiségekben pedig más célból, mint az akadémiai ügyek megvita-
tása végett. Ily gyülekezetek mindenesetre csak az intézeti igazgató tudomásával és engedélyével tarthatók, mely a tanácskozás tárgyá-
nak bejelentésével előlegesen eszközlendő ki, midőn azok, kik az engedélyt szorgalmazzák, a rend fentartása és a fegyelmi szabályok pontos megtartása iránt kezességet vállalnak. (1874. szab. 55. §.)

Tilos igazgatói előleges engedély nélkül a jogtanintézet, vagy annak kebelében fennálló bárminemű joghallgatói egyesület, vagy a jog- és államtud. kar, vagy a «jogakadémiai polgárság» sat. czége alatt, vagy akár saját nevökben is privátim, nyilvános mulatságot, tánczvigalmat, műkedvelői előadást, felolvasást vagy efféléket, habár köz- vagy intézeti érdekű jótékony czélra is, rendezni avagy tartani, vagy ünnepélyeken s látványosságokon, (productiokon,) szereplökként föllépni. Gyűjtőívek intézeti vagy bármi köz- vagy magánérdekű jótékony célokra csak az azokra vezetett igazgatói engedély és hitelesítés mellett köröztethetők a közönség közt jogakad. polgárok által. A begyűlt pénz vagy egyéb adományok tömege, valamint jótékonyczélú előadás vagy mulatság után a tiszta jövedelem is, számadás mellett az igazgatónak adandó át, s azt ő juttatja rendeltetése helyére.

M Á S O D I K R É S Z.

Zsinati törvény a ref. főiskolákról.

A főiskolák a tudományok művelésére szolgáló — és egyszersmind bizonyos életpályákra előkészítő tanintézetek. Az ev. ref. egyházban ily főiskoláknak jelöltenek ki ez idő szerint: a theologiai, jogi és bölcsészeti tanfolyamokkal, esetleg az utóbbiban szervezett gymnasiumi tanárképzéssel ellátott intézetek. A hol e három tanfolyam egy főiskolában nem egyesíthető, de már létezik valamelyik ily akadémiai tanfolyam: ott ezek bármelyike külön is fenttartható ezentúl is. Azonban megkívántatik, hogy akár a theologiai, akár a jogtanfolyam mellett, bölcsészeti tantárgyak is rendszeresen taníttassanak. A jelen szabályzat értelmében szervezett főiskolákat tarthatnak fenn: az egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és az egyetemes egyház. Több egyházkerület együtt és közösen is tarthat fenn főiskolát, vagy az egyik egyházkerület egy más egyházkerület főiskoláján tarthat fenn egyes tanszékeket. Sőt egyes tanszékek fentartása iránt kötelezettséget valamely polgári község, sőt egyesek is vállalhatnak. Ily esetekben írásban egyesség kötendő, melyben szabatosan megállapítandók az illető fentartó testületeknek, vagy egyeseknek az intézet iránt gyakorlandó jogai, kötelezései és befolyása.

A főiskolák szervezetének, valamint az egész tudományos felső oktatásnak alapelve, a tanítási és tanulási szabadság. A főlebb elsorolt

theologiai, bölcsészeti és jogi tanfolyamok úgy szervezendők, hogy az egyetemi karokat (fakultások) pótolják. Mindegyik ily tanfolyamon, egyes tudományos gyakorlati szakképezdek (semináriumok) is szervezendők, a tanulónak a tudományos vizsgálódásokba és forrástanulmányokba, úgy a tudományos ismeretek alkalmazásába való gyakorlati bevezetésére. Az egyes tanfolyamok főtantárgyainak mindegyikére külön tanszék rendszeresítendő.

A főiskola személyzetét képezik: *a*) a rendes, rendkívüli, helyettes és magán tanárok, továbbá a tanítók; *b*) a tanulók; *c*) a főiskola kezelő tisztviselői. Rendes tanárok azok, kik vagy tantárgyaikra egyetemen tudorsággal képesített s egyszersmind egyetemi előadásokra jogosított* (habilitált) illetőleg a theologiai tanárságra magántanári (docens) képesítettséggel bíró, vagy a tudományos irodalmi, akár más nyilvános téren, azon tudományokra képzettségöknek kiválóbb bizonyítékát adott egyének közül, élethosszig választatnak meg a rendszeresített tanszékekre s rendszerint a főtantárgyak előadásával bíztatnak meg. A theologiai tanároknak rendes lelkeszi minősítéssel kell bírniok. Rendkívüli tanárok azok, kik e minőségben a rendes tanárokkal egyenlő képesítettség mellett, meghatározott időre, vagy bár meghatározatlan időre, de bizonyos kijelölt időben való felmondhatással választatnak meg, a nem végleg rendszeresített tanszékekre; rendszerint oly tantárgyak előadására, melyek ha nem föltétlenül szükségesek is, de előadatásuk kívánatos. Továbbá a rendkívüli tanárok választhatók valamely fő vagy legalább rendszeresített tantárgy többszörös képviseltetésére; és üresedések esetén ideiglenesen megbízhatók a főtantárgyaknak előadásával. Helyettes tanárok alkalmazhatók vagy akkor, ha valamely rendes vagy rendkívüli tanszék a tanév folyamában megüresedik s szabályszerű betöltése nem eszközölhető; — vagy pedig ha valamely tanár elháríthatlan akadály miatt gátolva van előadásai tartásában, avagy tudományos célból szabadságoltatott. Magán tanárok azok, kik valamely egyetemen nyert tudorság s akadémiai előadásokra képesítés — vagy pedig a tudományos irodalom terén szerzett érdemeik, illetőleg a theologiai karban letett magán tanári vizsgálat alapján, a tanárikar ajánlatára jogosíttatnak az illető főiskolán saját szakjukból előadások tartására, fizetés nélkül vagy tiszteletdíj mellett. Tanítók azok, kik oly tárgy tanításával foglalkoznak, melyekre főleg gyakorlati ügyesség kívántatik (p. o. ének, vívás, tornászat, gyorsírás stb.). Ide tartoznak az előnyelvek tanítói is, a mennyiben tárgyukat nem tudományos szempontból, hanem a gyakorlati elsajátításra és használatra tanítják.

Az akadémiai tanárok s tanítók fizetését, s a magántanárok tiszteletdíját, az egyházkerület állapítja meg a helyi körülmények szerint. A rendes és rendkívüli tanárokat és tanítókat, az illető szakosztály tanári testületének meghallgatásával, a főiskolát fentartó testület választja, a jelen szabályzatban foglalt képesítettség feltétele mellett. A tanárválasztás módozatát és részleteit, az egyházkerületek állapítják meg szabályrendelettel. Minden főiskolának egy a tanárok és tanulók által használható, jól rendezett tudományos könyvtárral kell ellátva lennie. Rendes könyvtárnok alkalmazandó.

A theologiai szakosztályban: 1. a tanfolyam négy év; 2. legkevesebb négy rendes tanár alkalmazandó; 3. a teljes gymnasiumot jó sikerrel elvégzett s érettségi bizonyítványt felmutató ifjak vehetők fel rendes hallgatókúl; 4. a hol a főiskolában nincs bölcsészeti tanfolyam, ott a négy rendes theologiai tanszéken kívül, egy bölcsészeti tanszék is állítandó és legalább a vallásbölcsészet, bölcsészet története és paedagogica előadandó.

A bölcsészeti teljes szakosztályban: 1. a tanfolyam négy év; 2. legalább 12 rendes tanár alkalmazandó; 3. rendes tanulókul a gymnasium nyolcz évi tanfolyamát jó sikerrel elvégzett s érettségi bizonyítványt felmutató egyének vehetők be. A bölcsészeti szakosztályban azon tudományszakok számára, melyeknél az oktatásnak szemléletinek és demonstrativnek kell lenni, a szükséges gyűjtemények, taneszközök és intézetek oly mértékben létesítendők és évről-évre gyarapítandók, hogy a tudományos oktatás a kor színvonalán álló lehessen és a tudományos ismeretek legujabb kifejlődésökig közöltethessenek. A szakgyűjtemények és intézetek az illető tudományszak rendes tanárának felelős igazgatása és kezelése alatt állanak. A mely főiskolánál teljes bölcsészeti szakosztály van, ott a gymnasiumi tanárok kiképezésére tanárképezde állítható. A tanárképezde szervezetét az egyetemes konvent állapítja meg.

A jogi és államtudományi szakosztályban, vagyis jogakadémián: 1. a tanfolyam nyolcz; az egyéves önkéntesekre nézve hét félév; 2. legkevesebb hét (a hol nincs bölcsészeti szakosztály, ott nyolcz) az intézet ezen szakosztályában alkalmazott rendes tanár működjek; 3. legalább is azok a tantárgyak, a melyek a különféle alap- és államvizsgálatokon kötelezők, kellő terjedelemben adassanak elő; 4. rendes tanulókul a gymnasium nyolcz évi tanfolyamát elvégzett s érettségi bizonyítványt felmutató ifjak vétetnek fel. A joghallgatók a bölcsészet, művelődés és legujabb kor történelmét; a protestáns joghallgatók pedig még a magyar protestáns egyház történelmét vagy etikát is

kötelesek levén hallgatni, az oly jogi intézetnél, mely elkülönítve áll, két tanszék is állítandó a jelzett tudományok előadására.

Az egyes szakosztályok összes rendes és rendkívüli tanárai egymástól egészen független és egyenjogú testületek. Az egyes szakosztályok élén maguk által a rendes tanárok közül választott dékánok állanak. A tanár a tantárgyak előadásában azok szellemére, irányára és terjedelmére nézve meggyőződését szabadon követheti, köteles azonban a tananyagot úgy osztani be, hogy a szakpályára készülő hallgatók a párbeszédi vizsgálatokra (colloquiumra) az alap- és államvizsgálatokra készülhetés időszaka alatt, az egész tantárggyal megismerkedhessenek és a szükséges ismereteket elsajátíthassák. A tanulók a számukra a tanfolyam egész ideje alatt hallgatandókul kijelölt köteles tárgyakat is, saját választásuk szerint bármelyik tanárnál és maguk által megállapított sorrendben hallgathatják, s e tekintetben csupán a vizsgálati és szigorlati rend által vannak korlátozva. A tanárok a tanulók szorgalmáról minden félév végén a leczkekönyvekben bizonyítványt állítanak ki. A módozatot, a mely szerint a tanárok a tanulók szorgalmát és előmenetelét megbirálják, a főiskolai tanács, vagy a hol csak egy szakosztály van a tanárikar javaslatára az egyházkerület állapítja meg.

A tanulók rendes vagy rendkívüli hallgatók. Rendes hallgatók azok, kik szükségelt előképzettségüket nyilvános középiskola bizonyítványával igazolják s ennek alapján az illető szakosztály tanfolyamára rendes tanulókul beiratnak. Rendkívüli tanuló bárki lehet, ki életének legalább 18-ik évét túlhaladta s valamelyik szakosztály tanfolyamára, vagy ott előadott akár csak egy tantárgy tanulására is, a megszabott díjak lefizetése mellett magát beiratja. Rendkívüli tanulók nem tartoznak előképzettségüket kimutatni, s ha kívánják, szintén kapnak bizonyítványt az általuk választott előadások látogatásáról és tanúsított szorgalmukról.

A főiskolai hatóságokat képezik: *a)* Az egyes szakosztályok tanártestületei. Elnök mindeniknél az illető szakosztály dékánja. *b)* A főiskolai tanács, élén az összes rendes és rendkívüli tanárok által, időnként a rendes tanárok közül választott igazgatóval (rector professzorral.) A főiskolai tanács tagjai: mindegyik szakosztály dékánja és az egyes szakosztályok tanártestületei által maguk közül egyenlő számmal választott képviselői, úgy, hogy a tanács az igazgatón kívül legalább nyolcz, legfőlebb tíz tagból álljon. — A hol csupán két szakosztály van szervezve, ott ezen szakok valamennyi tanárai, tagjai a főiskolai tanácsnak; a hol csak egy szakosztály van, ott annak

tanártestülete helyettesíti a főiskolai tanácsot. A főiskolai tanács az egész főiskola igazgató hatósága. Hatásköréhez tartozik, a főiskola testületi, közigazgatási és mindazon ügyének tárgyalása és elintézése, — melyek valamennyi szakosztályt közösen illetik. c) Az egyházkerület, a főiskola összes anyagi és szellemi ügyeinek közvetlen felügyelője, mely felügyeletnek módozata a helyi viszonyok szerint állapíttatik meg. d) Az egyetemes konvent.

Az összes tanulók fegyelmi tekintetben a főiskolai hatóságok alatt állanak. Fegyelmi hatóságok: a főiskolai igazgató s a dékánok első fokon, azután a tanári testület, a főiskolai tanács és végre az egyházkerület.

Az egyházkerület intézkedik a körülményekhez képest, a kebelbeli főiskola (vagy főiskolák) vagyonának rendes számadások mellett biztos s pontos kezelése iránt. Ha a tanintézetet ő tartja fenn, annak vagyonát is közvetlenül maga kezelteti, a mennyiben pedig más a fentartó testület, a vagyonkezelés közvetlenül ellenőrzése és felügyelete alatt eszközözlendő. A vagyon állapotáról, a tőkepénzek biztos elhelyezéséről, a jövedelmek pontos beszédéséről évenként részletes kimutatás terjesztendő az egyházkerület által, az egyetemes konvent elé. A tanítás rendjét, rendtartását, a tanulók feletti fegyelmi eljárást, és vagyonkezelést, az egyházkerület szabályrendelettel állapítja meg saját főiskolái számára, a jelen törvény alapján s a szabályrendelet az egyetemes konventnek bemutatandó.

A debreczeni ref. jogakadémia tanulmányrende.

A debreczeni ev. ref. főiskolának jog- és államtudományi kara a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1875. évi július 11-én kelt 15,720. számú leirata és az erre ugyanazon évi július hónapban tartott egyházkerületi gyűlésen 183. sz. a. hozott határozat alapján, mint teljes jog- és államtudományi kar van szervezve, melynél a hazai egyetemek jog- és államtudományi karainál előszabott két alapvizsgálat és a jog- meg az államtudományi államvizsgálatok szintén rendszeresítve vannak. A tanszakok a harmadik és negyedik évben, a jog- és államtudományi két külön csoportozat szerint vannak beosztva, szabadságában állván a jogtanulónak a második év bevégeztével, előbb akár a jog- akár az államtudományi szaktanfolyamot hallgatni. A tantárgyak az egyes évi tanfolyamok közt következőleg oszlanak meg: Első tanév első felében: Bevezetés a jog- és állam-

tudományokba hetenként két óra, Római jog (Institutiók) hetenként nyolcz óra, Magyar alkotmány és jogtörténet hetenként három óra, Bölcsészet hetenként négy óra, és Történelem hetenként négy óra. Második felében: Római jog (Pandekták) hetenként nyolcz óra, Egyetemes európai jogtörténet hetenként öt óra, Magyar alkotmány és jogtörténet hetenként négy óra, és Bölcsészet hetenként négy óra. Második tanév első felében: Jogbölcsészet hetenként négy óra, Nemzetgazdaságtan hetenként öt óra, Magyar magánjog hetenként öt óra, és Nemzetközi jog hetenként három óra. Második felében: Jogbölcsészet hetenként négy óra, Magyar magánjog hetenként öt óra, Magyar közjog hetenként hat óra, Pénzügytan hetenként négy óra.

Államtudományi szaktanfolyam, a tanév első felében: Alkotmányi és kormányzati politika hetenként öt óra, Magyar pénzügyi jog hetenként öt óra, Egyházjog hetenként négy óra, Európai statisztika vagy államszámviteltan hetenként három óra. Második felében: Egyházjog hetenként négy óra, Magyar állam statisztikája, tekintettel Ausztriára hetenként hat óra, Magyar közigazgatási jog hetenként öt óra, Egyháztörténelem hetenként három óra. Az 1884-ik évben tartott e. ker. közgyűlés 109. számú határozatában kötelezőleg van kimondva, hogy a prot. vallású joghallgatók az egyetemes egyháztörténet köréből egy félévi három órás collegiumot hallgassanak. Habár ezen egyháztörténelmi collégium az államtudományi szaktanfolyam hallgatói részére előírt tantárgyak közt van is feltüntetve: ezt a másodéves joghallgatók is hallgathatják.

Jogtudományi szaktanfolyam, a tanév első felében: Büntető jog hetenként öt óra, Peres és perenkívüli eljárás (beleértve a telekkönyvi eljárást), hetenként öt óra, Osztrák polg. magánjog hetenként hat óra, Törvényszéki orvostan hetenként két óra, Bányajog (minden második évben) hetenként két óra. Második felében: Büntető jog hetenként öt óra, Peres és perenkívüli eljárás hetenként öt óra, Magyar keresk. és váltójog hetenként hat óra, és Törvényszéki orvostan hetenként két óra. A joghallgatók kötelesek a fentebbi tantárgyakat az előszabott óraszámban hallgatni, azonkívül a tartandó special-collegiumok közül tetszés szerint annyit választani, hogy minden félévben hetenként legalább 20 órát hallgassanak. Ezenkívül utasításul adatik, hogy a másodéves joghallgatók az európai statisztikát, illetőleg az államszámviteltant az államtudományi szaktanfolyam hallgatóival együtt; az államtudományi szaktanfolyam hallgatói pedig a bányajogot a jogtudományi szaktanfolyam hallgatóival együtt hallgassák. Úgyszinte: a II., III. és IV-ik tanfolyam első felében a kötelezett második négy-

órás történeti collegium s végül: a négy évfolyam bármelyik szakában a közegészségtan is választandó.

A jog- és államtudományi kar rendes hallgatója az lehet, a ki előképzettségét érettségi bizonyítvánnyal igazolja. Rendkívüli hallgatóul felvétethetik mindenki, a ki az előadások sikeres hallgatására szükséges szellemi képzettséggel bír. Kétség merülvén fel a felvétel iránt, a tanárkar végérvényesen határoz. A felvétel, beiktatás és a lecke-könyvnek aláírása az első félévben a nyolcz első nap történik; e határidő eltelte után, egyes rendkívüli esetekre való tekintettel még a tanárkar nyolcz nap alatt intézkedhetik. Azonban ha valaki legyőzhetlen akadály miatt még tovább is késnék, az ilyen az elháríthatlan akadály bebizonyítása esetén püspök úr által október hó közepéig még bevétethetik; de a későbbben történt jelentkezés már figyelembe nem vétetik. Az iskolai év második felében az e végre február hó 11-én belül kitűzött három nap alatt tartoznak a joghallgatók lecke-könyveiket aláírás végett bemutatni. E záros határidő után még nyolcz napig egyedül a tanárkar vehet fel figyelmet érdemlő fontos okok mellett. A tanulói minőség megszerzésére a beiktatási és tandíj lefizetése multhatatlan kellék; a ki ebbeli kötelezettségének a törvényes időn belül eleget nem tesz, tanulónak nem tekintetik. A jótéteményes joghallgatók 6 frt, a nemjótéteményesek 12 frt tandíjat fizetnek félévenként, némi csekély pótlékkal együtt. (Az önkéntesekre vonatkozólag lásd alább.) Ujjonnan jöttek beirási díja 2 frt. Az első nyilvános vizsgakor 3 frt pecsédíj fizetendő. A tandíj a félév kezdetén a beirataskor a háznagyi hivatalban fizetendő s az illető tanulót csak a tanpénz lefizetéséről szóló nyugta előmutatása, illetőleg az igazgató engedélye mellett jegyezhető be az előadó tanárok a névsorba. A szegény sorsú szorgalmas és jó előmeneteli ifjakat, saját kérelmökre, a tanárkar az egész vagy fél tandíj alól felmentheti. Az előadás szorgalmas látogatása minden joghallgatónak egyik legfőbb kötelessége. A ki a félév folyamában annyszor, a mennyiszer az illető tanár párbeszédet tűz ki, arra elő nem áll vagy azon kielégítő sikert nem tanusít, alap- vagy államvizsgára nem bocsáttatik s ha jótéteményes, jótéteményt is veszít. A ki a párbeszédi vizsgát előre bejelentett legyőzhetlen akadály nélkül mulasztja el, díjat fizet. A pótvizsga díja minden félévi tantárgy után 5—5 frt; ezenkívül minden vizsgázó az igazgató részére 5 frt fizetésre köteleztetik. A ki a párbeszédi vizsgán ki nem elégitő osztályzatot nyer, egy hó mulva díj nélküli javító vizsgát tehet. Másodizben javítani csupán püspöki engedéllyel és szabályszerű díj mellett lehet. Önkéntes katonai szolgálatot államköltségen

teljesítő tanulók csak a kisebb tandíj fizetés jótéteményét élvezhetik. A nem államköltségen szolgálók jótéteményt nem élvezhetnek. Az előadásokra az egyéves önkéntesek is eljárni kötelesek. Nagyobb fokú mulasztások mentségéül az önkéntes szolgálat tekinthető nem lévén: azon egyéves önkéntesek leczkekönyve, kik akár azon okból, mert tisztí tanfolyamra más városba távoztak, akár egyéb felhozott állítólagos okból az előadásokat huzamosabb időn át nem látogatták, alá nem iratik.

Az évi tanfolyam két egyenlő részre oszlik, szeptember elejétől január végéig és február elejétől június végéig. A félév beszámíthatására megkiváncsítatik, miszerint hetenként legalább 20 óra kimutatassék. Ezen hetenkénti 20 órába az élő nyelvek be nem számíthatók. Óraátszámításnak csak ugyanazon tanév két felében van helye. Hogy valaki pályavégzett joghallgatónak tekintethessék és az államvizsgálatok vagy szigorlatokhoz megkiváncsítató végbizonyítvánnyal elláttathassék, nyolcz teljesen beszámítható félévet kell kimutatnia, melynél döntő az, hogy az alapvizsgálatokat a maga idején letette s a nyolcz félévet a kiszabott óraszám hallgatásával fejezte be. Az alapvizsgákról a leczkekönyvbe bevezetett bizonyítványok 15 kr.; a miniszteri engedély mellett a tanfolyam hallgatásának elengedésével letett alapvizsgákról külön kiállított bizonyítványok 1 frt; valamint az államvizsgái bizonyítványok szintén 1 frt bélyegilleték alá esnek. A bentlakásra vonatkozólag az 1886. évi májusi egyházkerületi gyűlés által 75. sz. a. megerősített, minden szobában kifüggesztve levő külön-szerű törvények intézkednek. Az évi 8 frt lakbérből 6 frt a beköltözési engedély megnyerése után azonnal s mindenesetre a beköltözés előtt lefizetendő; a hátralevő 2 frt pedig legkésőbb február hó 8-án. A főiskolai könyvtárt minden rendes és rendkívüli hallgató használhatja.

A vizsgálati rendszer: Az első alapvizsgálat tárgyai: a) a római jog, a pandekta-jog mellőzésével; b) az európai jogtörténet; c) a magyar alkotmány és jogtörténet. Az első alapvizsgálat, két félév igazolása alapján, a második félév végén tehető, de a rá következő, azaz a harmadik félév kezdetén okvetlenül leteendő, különben a harmadik félév s az ezentúl annak sikeres kiállása nélkül eltöltött tanidő, a rendes quadrienniumba be nem számítható. A második alapvizsgálat tárgyai: a) a jogbölcsezet, a történelmi rész mellőzésével; b) a magyar közjog; c) a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal. A második alapvizsgálat a negyedik beszámítható félév végén tehető, de a következő vagyis ötödik félév kezdetén okvetlenül

leteendő, minthogy különben az ötödik félév s az ezentúl a vizsgálat kiállása nélkül eltöltött tanidő a rendes quadrienniumba be nem számítható. Alapvizsgálati rendes határidő június hónap második fele és szeptember hónap első fele. Kivételes határidő február 5—15. Ezen kivételes határidőben azok vizsgáltatnak, a kik külföldi egyetemről jöve, a szeptemberi terminuson iratkoztak be, továbbá a tényleg katonai szolgálatból ősszel kilépettek, végül azok, a kik a megelőző határidők valamelyikén az egészből vagy a pótvizsgálati tárgyból képesítetteknek nem találtatván, a vizsgálat ismételtesére utasítottak. Pótvizsgálati határidő azok számára, a kik egy tárgyból júniusban függesztettek fel, szeptember 1—15.; azok számára, a kik szeptemberben függesztettek fel, november 1—15.; azok számára pedig, a kik február 5—15. közt függesztettek fel, április 1—15. napjai közt tűzhető ki. Az e határidőben sikerrel letett pótvizsgálat a tanidő beszámítása tekintetében a felfüggesztés idejében teljes sikerrel kiállott vizsgálatéval egyenlő. A kik e határidőben nem képesítettnek ítéltetnek, a pótvizsgálatot még egyszer ismételhetik a legközelebbi (azaz a novemberi, februári vagy júniusi) vizsgálati határidőben. Ugyanezen határidőben tehetik a pótvizsgálatot azok is, a kik az első rendes pótvizsgálati határidőt elmulasztották. Az ismételt vagy utólag letett pótvizsgálat azonban a tanidő beszámítása tekintetében nem hat vissza. A kik a pótvizsgálatot a felfüggesztést követő második határidőben sem állják ki sikerrel, már csak a teljes vizsgálat ismételtesére bocsáthatók. Kik azon időben, midőn valamely alapvizsgálatot letenni kötelesek, beigazolt tényleges katonai szolgálatban valának, azok az e miatt elhalasztott vizsgálatot, illetve elhalasztott pótvizsgálatot még a tartalékba helyezettéseket követő legközelebbi határidőben, a félévek beszámítása tekintetében oly hatálylyal tehetik le, mintha a rendes határidőben állották volna ki. Ha pedig az ekkor megkísérlett alapvizsgán egy tantárgyból pótvizsgára utasíttatnának, ezen pótvizsgálatot a következő legközelebbi határidőben, a tanidő számítása tekintetében szintén visszaható hatálylyal tehetik le. Az első alapvizsgálat sikeres kiállása előtt eltöltött tanidőből azonban a rendes quadrienniumba több mint három félév, a második alapvizsgálat sikeres kiállása előtt eltöltött tanidőből pedig több mint öt félév ezeknek sem számítható be. Hasonló elbírálás alá esnek a külföldi egyetemről átlépők.

Az alapvizsgálatokra való bocsáthatás feltétele a félévek kellő számán felül az, hogy a folyamodó minden a kérdéses tanévre előszabott tantárgyakat a kellő óraszámban hallgatta s a kötelezett párbeszédi vizsgákat letette. A vizsgálatra bocsáttatás iránti kérvény,

a leczkekönyv, a vizsgadíj, igazoló jegy s azon bizonyítvány csatolása mellett, hogy a jelentkezőnek semminémű iskolai tartozása nincs, az igazgatóhoz adandó be. Belföldi karok hallgatói azon tanintézetnél vizsgáznak, a hol a vizsgálatra jogosító félévek utóbbikát hallgatták. A kik a kitűzött határnapon előleges igazolás nélkül elő nem állanak, csak új díjfizetés mellett tehetnek vizsgát a törvényes határidőn belől. A vizsgáló bizottság előtt egyszerre a vizsgálat nem folyhat többel, mint legfeljebb négygyel. A vizsgálati eredmény felett a bizottsági tagok szótöbbséggel vagy egyhangulag határoznak. Elfogadás esetén a jelölt képesítettnek ítéltetik készültségéhez képest szótöbbséggel vagy egyhangulag, sőt ha a jelölt a vizsgálat minden tárgyából kitűnő eredményt tanúsított, kitüntetéssel nyeri a képesítést; mindezek a leczkekönyvbe is bevezettetnek. Ha a jelölt feleletei csak egy tantárgyból nem ütik meg a mértéket, abból pótvizsgálatra utasítandó és annak sikerétől függesztendő fel az egész vizsgálatnak eredménye; efféle pótvizsgálat a fennebb említett időben s hatálylyal tehető. Ha a jelölt feleletei egynél több tantárgyból nem ütik meg a mértéket, visszautasításnak van helye. Visszautasítás esetében, ismétlésnek az alapvizsgai határ-időkben s hatálylyal van helye. A vizsgálati eredmény a jelöltnek leczkekönyvébe jegyeztetik be a jelölt nevének kitételével és a vizsgálati jegyzőkönyvre való utalással. Az alapvizsgálati díj 8 frt; a javító vizsgáért ugyanennyi, a pótvizsgálatért azonban 4 frt fizetendő. A tanév végén eső alapvizsgát díjtalanul tehetik le azok, a kik az illető tanév kötelezett tantárgyaiból jeles eredménnyel tettek párbeszédi vizsgát.

Az elméleti államvizsgálatokról. Két elméleti államvizsgálat tartatik, u. m. a jogtudományi és az államtudományi, mely államvizsgálatok az 1883-ik évi I. t.-cz.-ben megállapított minősítő jelleggel bírnak. A jogtudományi államvizsgálatnak tárgyai: a) a magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal, a mennyiben a magyar birodalom területén gyakorlati jelentőséggel bír és tekintettel a házasság egyházjogi elveire; b) a büntető jog és eljárás; c) a kereskedelmi és váltójog; d) a polgári törvénykezés; e) a magyar közgazgatási jog. Az államtudományi államvizsgálatnak tárgyai: a) alkotmányi és kormányzati politika; b) magyar közigazgatási jog, tekintettel a perenkívüli eljárásra — azonban a telekkönyvi eljárás mellőzésével — és a büntető jognak a kihágásokról szóló része s az arra vonatkozó eljárás; c) a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei kiterjeszkedve a jövedéki kihágásokra is; d) az egyházjog, mint az egyházak alkotmányi és közigazgatási joga; e) a magyar állam sta-

tisztikájából a népességi, közművelődési és közgazdasági rész, tekintettel Ausztriára.

Az államvizsgálat a tanfolyamnak befejezése és a végbizonyítvány kivétele után tehető és pedig a jogakadémiai hallgatókra nézve csak azon jogakadémián, a hol a végbizonyítvány kiérdemeltetett. Mindazok, kik akár a jogtudományi, akár az államtudományi államvizsgálatot már letették, a másik államvizsgálaton a magyar közigazgatási jogból nem kérdeztetnek. Az alapvizsgálatokról szóló intézkedések államvizsgálatok tekintetében is irányadók, következő eltérésekkel: a) az államvizsgálat iránti kérvényhez az index és a végbizonyítvány csatolandó; b) az államvizsgálatról való indokolatlan elmaradás esetében, a mit a bizottság ítél meg, az elmaradó 3 hónap előtt új határidőt nem nyerhet és a befizetett vizsgálati díjakat elveszti; c) egynél több tárgyból nincs helye pótvizsgálatnak. Pótvizsgálat nem tehető a felfüggesztést követő hat hét előtt. A pótvizsgálat egyszer ismételhető. Ha a pótvizsgálat másodizben sem sikerül, vagy ha az a teljes vizsgálat napjától számítandó hat hó alatt sikerrel le nem tétetik, a jelölt csak az egész vizsgálat ismételésére bocsátható; d) visszautasítás esetében a jelölt két hónap előtt ismételésre nem bocsátható; e) államvizsgálatoknál az eredményről a bizottság által aláírt bizonyítvány adatik ki, melynek kelte és száma a végbizonyítványra is rá vezetetik; f) vizsgálati díj 20 frt; a pótvizsgálati díj 10 frt. Díjmentességnek nincs helye.

Fegyelmi szabályok. A jogtanulók polgári viszonyaikra, valamint közfenyítés alá eső cselekvényeikre nézve a köztörvények és hatóságok; akadémiai viseletük és tankötelezettségeikre nézve az akadémiai tanári kar fegyelmi hatósága alatt állanak. A jogtanulók kötelessége általában: az akadémiai hatóságoknak pontosan engedelmeskedni, magokat illedelmesen viselni, az akadémia jellemét, az egész tanintézet becsületét és méltóságát szigorúan megőrizni. Dorbézolás, mindennemű szerencsejáték, továbbá erkölcs- és jellemrontó helyek látogatása, csendháborítás és botrány előidézése szigorúan tiltatik. Ki az illető tanártól előleges engedély kikérése vagy utólagos igazolás nélkül már két vagy három ízben elmulasztja a tanórát, az illető tanár által névsorolvasás alkalmával megintés gyanánt mint leczkemulasztó jelentetik ki s ha ennek sem lenne kellő eredménye, az igazgató-tanárnak bejelentetik, ki szülőit vagy gyámját a hanyagságról tudósítja. A tanulók az iskolán kívül más mint tisztességes társas összejövetelekben részt nem vehetnek; az iskolai épület helyiségeiben csak akadémiai ügyeik megvitatására gyülekezhetnek, ha erre

a tanácskozás tárgyának előleges bejelentése után az igazgatótól engedélyt nyertek; nyilvános multságok megtartására a közigazgatási hatóságtól csak a tanintézeti igazgatóság előzetes beleegyezése alapján nyerhetnek engedélyt. Elvesztett leczkekönyvek, államvizsgálati bizonyítványok másolata, az elvesztés kellő igazolása mellett, a tanárikar határozata alapján kiadható, a tett intézkedés azonban utólagos jóváhagyás végett feljelenítetik. Tanulónak a városról, illető tanárai s az igazgató engedélye nélkül, szorgalomszak alatt eltávozni tilalmaztatik. A tanulókat kötelező hirdetés, idézés stb., valamint annak tudtuladása, hol és mikor vehetik át a folyamodványaikra hozott végzéseket, a fekete táblán történik. Az ekképen kihirdetett hivatalos közlések nem tudásával magát senkisémm mentheti.

Mindennemű kihágások, panaszok felett intézkedést, biráskodást — mint első folyamodású fegyelmi hatóság — az igazgató gyakorol; az igazgató által kimondott ítélet csak akkor felebbezhető a tanárkari törvényszékhez, ha az a jótéteményektől részben vagy egészben megfosztást tartalmaz, elutasítás vagy kitiltás esetében pedig hivatalból felebbezendő. Azon esetben, ha elutasítást vagy kitiltást kimondó ítélet lett felebbezve, a tanárkari törvényszéken az elnöki tiszt a collégiumi helybeli gondnokot illeti. A fegyelmi büntetések a következők: *a)* megintés az igazgató-tanár által; *b)* megdorgálás, esetleg a szülők tudósításával; *c)* megfeddés a tanárkar előtt; *d)* jótéteményektől megfosztás részben vagy egészben; ideiglenesen, vagy véglegesen; *e)* meghatározott időre való elutasítás; *f)* végleges elutasítás; *g)* kitiltás az akadémiából. E két utóbbi ítélet a vétség mivoltával együtt a tanuló bizonyítványában kitétetik s ezekről a szülők, illetőleg a gyámok, mint a helybeli rendőrhatalóság is értesítettnek.

Akadémiai tanács. Az akadémiát illető minden fontosabb ügy általa intéztetik el. Ehhezképest: *a)* A felette álló törvényes hatóságoktól (püspöki hivatal, egyházkerület) az igazgatósághoz érkezett rendeletek, utasítások és átiratok felett, ha azok a fennálló szabályok értelmében igazgatóilag el nem intézhetők, tanácskozik s azok végrehajtásáról intézkedik; *b)* A tanulókat a fennálló szabályok s az alapítványok természete szerint tápintézetbe, ösztöndíjra, tandíjmentességre fölveszi vagy föl vételre ajánlja; *c)* A tanulók minden más, igazgatóilag el nem intézhető ügyeiben intézkedik, s a tanulók felett az iskolai törvények alapján biróilag ítél. Megjegyzendő, hogy a debreczeni egyház főgondnoka, mint a főiskola helyi gondnoka a fegyelmi ügyekben az iskolai feltörvényszék elnöke; *d)* Rendes tanárválasztáskor a pályázók közül jelölteket ajánl s a tanszékek ideiglenes

betöltése alkalmával szakképzett jelölteket hoz javaslatba püspök úr előtt; *e)* Általában minden, az akadémiát érdeklő ügyben, minő az igazgató-választás, ünnepélyekre, gyűlésekre képviselők küldése, a vizsgálatok idejének megállapítása stb., belkörüleg intézkedik; *f)* Tagja minden rendes akadémiai tanár s az őket érdeklő ügyekben meghívattván a kötelezett tantárgyakat tanító főiskolai rendes tanárok, ők is szavazattal bíró tagjai a tanácsnak; szükség esetén a rendkívüli, helyettes vagy segédtanárok is meghivatnak, kik azonban szavazati joggal a tanács ülésein nem bírnak; *g)* Midőn elemi iskolai tanítók tétetnek, nemkülönben az elemi tanítókat illető minden ügyben az akadémiai tanácsra tartozván az intézkedés, az ilyen gyűlésekre a tanítóképezde igazgatója, mint az elemi iskolák felügyelője, mindenestre meghívandó s szavazattal bíró rendes tag; *h)* Minden rendes tanárnak kötelessége a gyűléseken megjelenni s azok tanácskozásaiiban mindvégig résztvenni; a ki meg nem jelenhet, elmaradásának okát tartozik az igazgatónál írásban bejelenteni; *i)* Egyedül az igazgató vagy az általa fölkért helyettes hívhat össze tanácsülést, melyben az elnöklést ő viszi, a tárgyakat tanácskozás végett előterjeszti, a tanácskozás menetét vezeti, a végzést kimondja s jegyzőkönyvbe véteti. *k)* Az akadémiai tanács jegyzője mindig az ezen tanárkarba legújabbban belépett tanár, ki a jegyzőséget mindaddig vinni tartozik, míg újabb tagtárs által fel nem váltatik; ha pedig egyszerre több tanár foglalná el székét, azok között a jegyzői tiszt teljesítése évenként fölváltva gyakoroltatik, mindaddig, míg új tanár beállítása által föl nem váltatnak. Általános elvképen kimondatik, hogy mindenkinek legalább egy évig vinnie kell a jegyzőséget.

Az akadémiai igazgató addig, míg állandó vagy legalább több évig működő igazgató lenne, az egyházkerület által megállapított szabály értelmében évenként a tanárok között a szolgálati évek sorrende szerint változik. A főiskola szervezetében a főiskola egységének képviselője képviseli az összes főiskolát minden irányban, a vagyoni ügyek kivételével, elnöke úgy az akadémiai tanácsnak, mint a tanárkari közös gyűléseknek; felügyel a főiskola szervezetében működő közegekre, p. o. háznagy, senior stb., hogy kötelességeiket pontosan teljesítik-e, s ha hiányt tapasztal, a tanárkarok, gazdasági tanács, vagy az egyházkerületi elnökség útján javítást vagy helyreigazítást eszközöl. Ha a közvetlen igazgatása alatt nem álló, de a főiskolai épületben létező bármely tanszak vagy iskolánál fedez fel rendellenességet, azt az illető igazgatóval személyesen közli; ha kellő eredményt nem venne észre, írásban teszi át tapasztalatait az illető tanárkarhoz, arra

hasonlóképen írásban kíván választ, hogy megnyugtatta legyen, s ha kellő eredményt még sem tapasztalna, püspök úrhoz tesz jelentést. Az egyházkerületi elnökséghez a szükséges fölterjesztéseket megteszi, az akadémiai tanács és a közös tanárkari gyűlések végzéseit végrehajtja. A gazdasági tanácsnak hivatalból tagja. Az akadémiai tanulókra nézve a bentlakás ügyét saját felelősségére, belátása szerint rendezi és intézi s a tápintézet és általában a bentlakás tekintetében a főfelügyelet őt illeti. Az évkönyvet az akadémiáról elkészíti s intézkedik, hogy az július hó első felében a nyomdából kikerüljön s szétküldhető legyen.

A tanárkarok közös gyűlése. Tagjai a főiskola körében működő akadémiai, gymnasiumi és tanítóképezdei rendes tanárok. Elnöke: az akadémiai igazgató, vagy akadályoztatása esetén a helyettes igazgató; helyettes igazgató nem léteben a gymnasium vagy tanítóképezde igazgatója elnököl. Jegyzője: a hivatalkorra nézve legifjabb, s akadályoztatása esetén helyettese, a hivatal kor szerint hozzá legközelebb álló rendes tanár; minden ujonnan választott rendes tanár tartozik a jegyzőséget legalább egy évig viselni, lehető figyelem fordítatván arra, hogy az ingyenes jegyzőségek egy egyénnél ne halmoz tassanak össze. A tanárkarok közös gyűléséről külön jegyzőkönyv vezetendő.

Gyűlés tartatik annyszor, a mennyiszer a szükség kívánja s a gyűlés jegyzőkönyvében a jelenvoltakon kívül az igazoltan vagy igazolatlanul meg nem jelentek is név szerint fölemlítendőek. Érvényes határozathozatalra: a nyug- és gyámintézeti ügyeken kívül, a tanárok $\frac{1}{3}$ -dának jelenléte szükséges. Tárgyai: a) Az egyházkerületi közgyűléstől vagy elnökségtől, és a gazdasági tanácstól érkezett oly rendeletek vagy átiratok tárgyalása s végrehajtása feletti intézkedés, melyek az egész főiskolára vonatkoznak; b) Az egész főiskolát vagy annak tagjait közösen érdeklő javaslatok tétele s határozatok hozatala; c) Az egyes tanintézetben szándékolt oly nemű változtatások, melyek a többi tanintézetbeli tanárok vagy növendékek ügyeit is érintik. A b) és c) alatti javaslatok és változtatások, ha a közös gyűlés által elfogadtatnak, innen terjesztetnek az illető felsőbb hatósághoz, el nem fogadás esetében azonban szabadságában áll az egyes tanárnak vagy az illető tanárkarnak javaslatát külön terjesztetni fel. d) A megüresedett tanszékek betöltésénél a fennálló egyházkerületi $\frac{254}{1885}$ -ik számú végzéssel hozott pályázati szabályzat értelmében jár el; e) A párbeszédi, zár- és közvizsgák rendje és ideje s a szünidők tartama feletti intézkedés, de csak annyiban, a mennyiben az ezekre nézve fennálló szabályok korlátai közt a szükséges összhangzás és rend

kívánja; úgyszintén az ezek megváltoztatását vagy módosítását illető oly javaslatok feletti határozás, melyek hatása más tanszakokra is kiterjed; *f*) A tápintézet és bentlakás jótéteményeiben való részesülés arányát a főiskolában létező különböző tanintézetek tanuló ifjúságára nézve a szükséghez képest évről-évre a tanárkarok közös gyűlése állapítja meg; *g*) A tanári nyug- és gyámintézetet illető minden ügy. *h*) Azon ösztöndíjak kiosztásáról való intézkedés, melyek az alapítvány természete vagy rendelete szerint ide tartoznak; *i*) Az oly pályakérdések megállapítása és pályaművek megbirálása, melyekre nézve jelenleg az akadémiai tanfolyamokban tanszékek nincsenek; *k*) A főiskolai tanári olvasó-kör részére hirlapok és folyóiratok megrendelése. *l*) A főiskola számára taneszközök, könyvek és múzeumi tárgyak megrendelése s azokra, valamint a kórházra való felügyelet; *m*) Egyházkerületi főtisztviselők választásakor az azokra való szavazás; *n*) Oly ünnepélyek feletti intézkedés, melyek az összes főiskola részvéte mellett tartatnak.

Az eperjesi ág. ev. jogakadémia szervezete.

A teljes jog- és államtudományi karrá kibővített eperjesi jogakadémia az ág. hitv. ev. egyházkerületi collegium kiegészítő része, s a collegiumi igazgató hatósága alatt áll. Kizárólagos tulajdonosa a collegiumi pártfogóság. Ez tehát az akadémia legfőbb kormányzati s igazgatási hatósága, s mint ilyen, maga vagy megbízottja által alkotja vagy módosítja az intézet szervezetét, megállapítja a tananyagokat és tantervet, választja s meghívja a tanárokat, arra hivatott közgei által felügyel rendelkezései végrehajtására, s véglegesen ítél a tanári szék által hozott legmagasb fokú fegyelmi büntetések kérdésében. A jogakadémia saját belügyeit, a szabályok értelmében, önállóan s a többi intézetektől függetlenül intézi, s csak is a collegium többi intézeteit is érdeklő közössügek elintézése tartozik a közös tanácskozmányba.

A jogakadémia közvetlen főnöke a dékán, s akadályoztatása eseteiben a dékán-helyettes, kiket a jogtanári kar saját kebeléből, titkos szavazás útján, évenként választ. A dékán képviseli az akadémiát a collegiumi pártfogóság, a kormány, a hatóságok és minden közintézet irányában. Közvetíti az érintkezést a jogakadémia s a collegium többi intézetei közt. Eszközli a joghallgatók beiktatását, s vezeti az e célra szolgáló akadémiai anyakönyvet, kiállítja a vég-

és a távozási bizonyítványokat, beszedi s kezeli a tan-, a beiktatási s egyéb díjakat. A dékán, mint az intézet sajátképeni vezetője, maga, illetőleg az általa különleges tanácsba egybehívott és vezetett jogi tanári karral egyetemben s egyetértve intézi, vezeti s igazgatja a jogakadémia szoros értelemben vett belügyeit. Ő eszközli a joghallgatók előzetes felvételét, láttamozza a hallgatók leczkekönyveit, s kiállítja, az illető tanárok meghallgatásával, a leczkelátogatási bizonyítványokat. A dékán a joghallgatók fegyelmi ügyeiben vizsgáló s egyuttal első fokú ítélő bíró. Ő a jogtanári kar által hozott határozatok rendszerinti kihirdetője s végrehajtója. Ő a közvetítő a jogtanári kar s a collegiumi igazgató közt.

A kari jegyzői tisztet, ha arra a tanári testület valamelyik tagja önként nem ajánlkozik, mindig a hivatalsenium szerinti legifjabb tagja viszi. A jegyző tartozik az ülésekről felvett jegyzőkönyvek, valamint a jogakadémiát illető beadványok részére szabályszerű iktató- s egyszersmind kiadó-könyvet vezetni, mely könyv, a hozzá tartozó eredeti okiratokkal, a tanév végén, a collegium irattárában leendő elhelyezés és megőrzés végett, az igazgatónak adandó át.

Mindazon jogokat, melyek a tanári kart a jogakadémia ügyei tekintetében megilletik, a jogtanári kar ülésileg gyakorolja. Ezen ülések esetről-esetre a dékán által hivatnak egybe, ő lévén azoknak elnöke is. Minden ülésről szabályszerű jegyzőkönyv veendő fel, melynek másolata, tudomásvétel s esetleges végrehajtás végett, a collegiumi igazgatóhoz esetenként átteendő. A tanári kar fegyelmi ügyekben mint másodfokú bíróság jár el.

Vizsgálati bizottságok. Az alapvizsgálati bizottságok megalakításáról maga a jogtanári kar, az államvizsgálati bizottságok megalakításáról pedig azon kar és a collegium állandó választmánya intézkedik. Az alapvizsgálati bizottságok évenként alakíttatnak azon rendes, rendkívüli, és ténylegesen működő magán-tanárok közül, kik az alapvizsgálatok tárgyát képező valamelyik tanszakot tanítják vagy tanították. Azok elnöke a dékán, s akadályoztatása eseteiben a bizottság legidősb tagja. Az egyes vizsgaesetekre kirendelendő külön bizottság három tagból áll, úgy azonban, hogy abban az illető alapvizsgálati tantárgyak rendes előadó tanárai helyt foglaljanak. A rendes vizsgáló bizottsági tagok valamelyikének akadályoztatása esetében az elnök azon két póttag valamelyikét hívja meg, kiket e végből a tanári kar a bizottságok alakítása alkalmával mindegyik bizottságba külön kijelölt. A két államvizsgálatra a bizottság szintén évenként alakíttatik, még pedig részint azon rendes, rendkívüli, s tényleg

működő magán-tanárok közül, kik az illető vizsgálat tárgyát képező tanszakot tanították vagy tanítják. — részint pedig azon szakférfiakból, kiket a jogtanári kar ajánlata folytán, az állandó igazgató választmány javaslatára, a vizsgáló bizottság egy-egy tanévre való elvállalására, a kir. közoktatási minister felkér. Az államvizsgálati bizottságok elnökeit pedig a jogtanári kar, saját kebeléből, titkos szavazás útján, választja. S az így választott elnök akadályoztatása eseteiben a bizottság legidősb tanártagját illeti az elnöklet. A vizsgáló bizottsági elnök által esetenként összehasonlítandó vizsgáló bizottságnak 5 tagból kell állania, s úgy alakíttatnia, hogy abban az illető államvizsgálati tantárgyak előadó rendes tanárai minden esetre helyt foglaljanak, s hogy a tanárok az abban részt vevő kültagok irányában számbeli többségben legyenek. A tanárok közül választott rendes vizsgáló bizottsági tagok valamelyikének akadályoztatása esetében pedig az elnök azon két póttag valamelyikét hívja meg, kiket e végből a tanári kar a bizottságok alakításakor mindegyik bizottságba külön-külön kijelölt. A vizsgáló bizottságok minden vizsgálatról jegyzőkönyvet vesznek fel; az iskolai év végén pedig azoknak összes tagjai értekezletet tartanak, s abból a vizsgálatoknál szerzett tapasztalataik alapján, a collegium állandó választmányának jelentést s illetőleg javaslatokat terjesztenek elő netaláni további felterjesztés végett. Ezen vizsgálati bizottságok a tanév vége felé, de még annak befejezése előtt minden évben újra megalakítandók, s a tanári kar kebelén kívüli szakférfiak közül a jövő tanévre ministerileg felkérendő biztosok javaslatba hozandók, úgy hogy a jövő tanév elején megejtendő pót- és rendes vizsgálatoknál már ezen új bizottságok kezdhessék meg működésüket.

Pályavégzett joghallgatóknak csak azok tekintetnek, s végbizonyítványnyal csak azok láttathatnak el, kik mind a négy évi tanfolyamot szabályszerűen bevégezték. Az alap- és államvizsgálatok tárgyait képező, és bizonyos rendben, bizonyos óraszámban előszabott kötelező főcollegiumokon kívül a többi special-collegiumok hallgatása a joghallgatók szabad választására bízatik. A magántanároktól hallgatott tanórák az előszabott köteles óraszámba teljesen beszámíthatnak.

Az évi tanfolyam két egyenlő részre oszlik, úgymint: szeptember elejétől január végéig, és február elejétől június végéig. (Lásd 28,300/89. sz. a. min. rend.) A magántanulás általában meg nem engedtetik. Kivételes esetekben azonban, midőn előhaladott kor, vagy közszolgálatban való sikeres alkalmazása a tanulmányok hallgatása alóli felmentést méltányossá teszi, a kir. közoktatási minister, a tanári

kar meghallgatása után, az illetőnek a tanfolyam elengedése mellett engedélyt adhat az előszabott alap-, illetőleg államvizsgálatok letételére. A vizsgálati rendszert az 1883. évi 28,290. sz. min. rendelet szabályozta; a külön utasítások az egri joglyceum rendelkezéseivel egyeznek. Általános elvként áll, hogy mind az alap-, mind az államvizsgálatok csak ott tehetők le, hol az illető az arra képesítő tanfolyamot befejezte. A jelentkezés minden vizsgára a kar dékánjánál beadandó kérvény által, s a vizsgadíjnak ahhoz-csatolása mellett történik. A dékán az arra szükséges kellékeket megvizsgálja, s ha a vizsgát megengedhetőnek találja, a kérvényt a vizsgadíjjal együtt a vizsga határidőjének kitűzése végett, az illető bizottsági elnökhöz teszi át. Ha pedig a vizsgára való bocsáthatás nehézségekbe ütközik, az ügyet a kar elhatározása alá terjeszti. A kitűzött vizsgálati határidőről való indokolatlan elmaradás esetében — mi felett a bizottság határoz — az illető ugyanazon félévben ama vizsgára nem bocsátható, s így, ha az elmaradás valamely alapvizsgálatra nézve a szeptemberi határidőben történt, a tanfolyam ismétlését vonja maga után. Több mint három egyén egy-egy bizottság által egyszerre nem vizsgálható, és arra annyi idő engedendő, hogy a jelöltnek minden egyes vizsgatárgyból való készültsége alaposan megítélhető legyen. A vizsgálati eredmény felett a bizottsági tagok vagy egyhangúlag, vagy szavazattöbbséggel határoznak; egyenlő szavazatoknál döntő azok véleménye, kiknek részén az elnök áll. Az eredmény egyszerű képesítéssel vagy nem-képessítéssel jelöltetik meg, kitüntetéssel csak akkor, ha a vizsgálat minden tantárgyból kitűnő sikerrel történt.

A kik, különös ministeri engedély alapján, a tanfolyam hallgatásának elengedése mellett bocsáttatnak az illető alap- vagy államvizsgálatokra, minden egyes esetben 40 frt tandíjat, és háromszoros vizsgadíjat tartoznak fizetni a jogakadémiai pénzalap, s a kisebb iskolai díjakat a collegiumi pénztár javára, az utóbbiakhoz tartozó beíratási díjt azonban csak az első ízben.

Az akadémiai hallgatók kötelesek az általok választott előadásokat rendszeren és szorgalmasan látogatni. Minden egyes tanár köteles hallgatóinak mind leczkelátogatási szorgalmáról, mind a tanulmányokban való előmeneteléről, koronként tartandó colloquiumok által, kellő meggyőződést szerezni, és a szorgalmi vagy előmeneteli jegyzeteket aláíráskor a leczkekönyvbe lelkiismeretesen bevezetni. Tartós hanyagság miatt az akadémiai hallgatók fegyelmi eljárás alá vonhatók. A leczkelátogatás tanúsítása végett kötelesek az akadémiai hallgatókat, a tanári kar által a félévnek esetről-esetre kitűzött utolsó

napjaiban, úgy az illető tanároknál, mint a kari dékánál személyesen jelentkezni, kik azután a leczkelátogatás bizonyításául a leczkekönyv vagy jelentő-ív illető rovatába neveiket, a jelentkezés napjának megjelölése mellett sajátkezüleg beírják. Ha a hallgató a leczkelátogatás megerősítését minden egyes tanártól, kinek előadásaira be volt írva, kinyerte, s leczkekönyvet vagy a jelentő-ívet a kari dékánnak láttatkozás végett benyújtani tartozik. Ha valamelyik félévnek dékáni láttatkozása az a czélból kitűzött határidő alatt nem eszközöltetett: az utólag csak a tanári karhoz intézendő, s a mulasztást kellőleg igazoló kérvény alapján eszközölhető ki. Ha valamely akadémiái hallgató a kitűzött határidőig a leczkelátogatás tanúsítása végett nem jelentkezik, ez utólagosan csakis a karhoz intézendő s a késedelmet kellőleg igazoló kérvény alapján engedhető meg, különben a késedelmes olyannak tekintetvén, mint a ki az akadémiát a félév folyamán elhagyta, ezen idő az előszabott akadémiái tanidejébe be nem számítatik.

Azon akadémiái polgárok, kik az akadémiát oly czélból hagyják el, hogy tanulmányaikat más hazai tanintézetben folytassák, külön távozási bizonyítványt nem kapnak, mivel az átlépésre alapul a leczkekönyv szolgál. A kik azonban valamely külföldi egyetemre kívánnak átlépni, azok — latin nyelven kiállított — külön távozási bizonyítványt nyernek. A jog- és államtudományi tanfolyamnak teljes befejezése a leczkekönyvbe az igazgató által bevezetett, és a collegium pecsétjével is megerősített záradékban külön bizonyittatik. Ki a távozási és végbizonyítványt, vagy a leczkekönyvet, vagy a jelentő-ívet elveszti, köteles a másodlat kiállításáért a tanári karhoz folyamodni. A tanári kar azonban a másodlat kiadását csak úgy rendelheti el, ha a folyamodó az elvesztés tényét valószínűvé teszi, s egyúttal azt is igazolja, hogy a másodlatban kiállítandó okmányinak elvesztését legalább négy héttel a kérvény beadása előtt, annak rende szerint, a hivatalos lapban közzétette.

A beiktatási díj azon egész időre, mely az akadémián megszakítás nélkül töltetik el, csak egyszer, a többi kisebb díjak ellenben évenként fizetendő. Tandíj-képen minden joghallgató egy-egy tanévre 40 frtot fizet, mely összegnek egyik fele az első, másik fele pedig a második félév kezdetén a beiratáskor előre fizetendő, s az illető joghallgató csak a tanpénz lefizetéséről szóló nyugta előmutatása mellett jegyezhető be az egyes tanárok külön névjegyzékébe. A befizetett beiktatási és többi kisebb díj vissza nem fizettetik, s alóla felmentésnek sincs helye. A befizetett tandíj hasonlólag semmi esetben sem fizettetik vissza. A szegény sorsú, szorgalmas és jó előmeneteli, s

feddhetlen erkölcsi viseletű joghallgatók azonban az egész vagy fél tandíj fizetése alól, az állandó választmány által, a tanári kar ajánlata alapján, felmenthetők. A mentesség iránti kérvények a beiratásra kitűzött rendes határidőn belül a kar dékánjánál nyújtandók be, az illetők előjegyeztetése csak is úgy történhetvén meg, ha a kari dékán igazolványával kimutatják, hogy kérvényüket a tandíj-mentesség iránt kellő időben beadták. Előjegyzés esetében az egyes tanárok nevöket a leczke-könyvbe nem vezetik be, hanem abba csak a jelentkezés napját jegyzik fel. A tanári kar köteles a tandíj-mentesség tárgyában minden félév elején, még pedig a beírási határidőtől számítandó 8 nap alatt, javaslatát megtenni. Az előjegyzettek végleges beíratásukat a tanpénz-mentesség tárgyában hozott állandó választmányi határozat közlésétől számítandó 15 nap alatt tartoznak eszközölni. E végből tehát kötelesek azok, kik a tanpénz fizetése alól teljesen felmentettek, a mentességet igazoló határozat alapján, — azok pedig, kik kérelmükkel elutasítottak, vagy pedig csak a tanpénz fele alól nyertek felmentést, a tanpénznek egészben s illetőleg felerészben teljesítendő lefizetése mellett, azon 15 nap alatt úgy az igazgatónál, mint a tanároknál és a dékánál annál bizonyosabban jelentkezni, mivel különben a folyó félévre be nem írtaknak lennének tekintendők. Az ösztöndíjasok tandíj-mentessége iránt, a tanári kar meghallgatása után, esetről-esetre az állandó választmány határoz. A tandíj fizetése alóli mentesség hatálya mindig csak azon fél tanévre terjed ki. Tanulmányi idejük első félévében csak azok tandíj-mentességi folyamodása vétethetik tekintetbe, kik az érettségi vizsgálatot legalább «dicséretes» sikerrel tették le. A tandíjmenteseknek elengedhetlen köteleességök a colloquiumok által szorgalmukról, előmenetelükről kétségtelen tanúságot tenni, ez lévén irányadó a mentesség megadására, vagy annak további engedélyezésére nézve.

Fegyelmi szabályok. A jogtanulók polgári viszonyaikra, valamint közfenyíték alá eső cselekvényeikre nézve a köztörvények és hatóságok, akadémiai viseletökre s tankötelezettségökre nézve pedig a collegium hatósága alatt állanak. Tapasztalt leczkelátogatási hanyagság a dékán általi megidéztetést s megintést; és ha ez nem használt, az akadémiai tanári szék előtti megrovást s egyszersmind másodszori megintést vonja maga után; makacs és különösen feltűnő hanyagság esetében pedig a leczkekönyv aláírása a tanári kar végzése által megtagadható, mely esetben az illető azon egész évet, mint a négy folyamba be nem számíthatót, elveszíti. Az akadémiai polgárok s hallgatók e viszonyok természetéből folyó illedelmes

magaviseletre, s a fennálló akadémiai törvényeknek és az akadémiai hatóságok e célra kibocsátott külön rendeleteinek megtartására kötelezvék. Azok, kik ezek ellen vétének, különösen, kik az akadémiai rendet és csendet megháborítják, kik folytonos hanyagság vagy illetlen magaviselet, erkölcstelen vagy bosszantást gerjesztő tények által közbotrányul szolgálnak, kik az akadémiai fegyelem felforgatására vagy annak lazítására másokat csábítanak, — kihágásuk mértékéhez képest fegyelmi eljárás alá vonatnak.

A fegyelmi kihágásokra s vétségekre, azok súlyához s a könnynyitó vagy súlyosbító körülményekhez képest, a következő büntetések szabotnak elő: 1. A dékán általi megintés. 2. A tanári szék előtti megrovás a dékán által. 3. Az akadémiától való elutasítás egy évre. 4. Elutasítás az akadémiától örökre. Ez utóbbi esetben az erre vonatkozó indokolt ítélet a kir. közoktatási ministeriumhoz tudomásvétel végett felterjesztetik. Az 1-ső és 2-dik pont alatti esetekben a fellebbezésnek helye nincs; ellenben a 3-dik és 4-dik pontbeli esetekben az illető ügyiratok, a tanári kar ítéletének foganatosítás előtti felülvizsgálása végett, az állandó választmányhoz haladéok nélkül hivatalból felterjesztendők.

Ha valamely joghallgató bűnvádi vagy közrendészeti vizsgálat alá vonatik, s erről vagy az ennek folytán netán már kiszabott büntetésről a collegiumi igazgató hatóságilag értesítetik, s az eset oly természetű, hogy vagy egyúttal az akadémiai rendre is tartozik, vagy az akadémiai hallgatóság becsületére károsan kihat: a jogtanári kar által azonnal a fegyelmi eljárás is megindítandó. A fegyelmi büntetések az erről vezetett külön jegyzőkönyvben nyilvántartatnak, de a leczkekönyvben vagy bizonyítványban nem említetnek.

A joghallgatók segélyezésére vagy egyéb társadalmi vagy művelődési célokra megalakulandó egyesületek csak akkor kezdhetik meg működésüket, ha felterjesztett alapszabályaikat az igazgató elnöklete alatt egybegyűlt akadémiai tanári szék helybenhagyta. Minden ilyen egyesület az igazgató és a dékán, s eshetőleg az ezzel megbízott valamely jogtanár felügyelete alatt áll. Az egyesületek gyűléseinek rendje alapszabályilag határoztatik meg. Egyesületeken kívül csak akadémiai ügyek megvitatása végett gyülekezhetnek a joghallgatók a collegium helyiségeiben. Erre azonban az előleges engedély az igazgatótól, a tanácskozási tárgynak pontos megjelölése mellett írott folyamodványban kérelmezendő. Az ily engedélyekért folyamodók, ha kérésüknek hely adatott, felelősek azon esetre a rend és fegyelmi szabályok pontos megtartásáért. A collegium épületén kívül a joghallgatók csupán társas célokra gyülekezhetnek.

Idézesek, hivatkozások, utalások.

(A félkövér számok az oldalszámot jelentik.)

- Szent István király alapító levele a veszprémi leánynevelődté illetőleg. 7.
- Thuróczy: Hungaria suis cum regibus: a pannonhalmi iskoláról. 4.
1056. évi compestellai zsinat: az iskolaállításról. 3.
- Szent István II. könyv: az egyház és iskolaállításról. 3.
1073. római zsinat: az iskolaállításról. 3.
1179. évi lateráni zsinat: az iskolaállításról. 3.
- III. Ince pápa 1216. évi bullája az iskola-tartásról. 3.
- IV. Ince pápa 1246-iki bullája a Klarisszák kolostoráról. 7.
- IV. Béla király alapítja a Nyulak szigeten 1252-ben fölépült apáczárdát. 7.
- Kun László 1276-iki adománylevele a veszprémi főiskolára vonatkozólag. 4.
- IV. Béla decretuma a zsidó iskolák védelméről. 8.
- 1364-ben Nagy Lajos király megalapítja a pécsi egyetemet. 6.
1367. szept. 1-én V. Orbán pápa megerősíti a pécsi egyetem szervezetét. 6.
- Nagy Lajos király 1374. évi okirata megerősíti a nagyváradi főiskolát. 7.
- 1438-ban püspöki szabályozása a tanítóválasztásnak. 6.
- Mátyás király 1465-ben kiadott pápai bulla alapján szervezi a pozsonyi főiskolát. 7.
- 1467-ben alapja vettetik Mátyás király budai Studium Generale-jának. 7.
1493. évi esztergomi tartományi zsinat a papok képzéséről. 8.
- 1494-iki nyitrai egyházmegyei zsinat a papok képességéről. 8.
- 1515-iki veszprémmegyei zsinat a papok képzettségéről. 8.
- Brassói ev. főiskola szervezete 1543. 14.
- 1546-ban megengedtetik a szász községeknek a kolostori javak iskolaalapításra fordítása. 13.
1548. VII. t.-cz. a tanulók segélyezéséről. 10.
1548. XI. t.-cz. 6. cikkely iskolák állítását rendeli. 10.
1548. XII. t.-cz. az elpusztult zárdák birtokai jövedelmének hitoktatók segélyezésére fordításáról. 10.
1550. XIX. t.-cz. elpusztult egyházak, káptalanok, konventek javai iskolák állítására fordítandók. 11.
- A n.-szombati tanoda 1554-kiszabályzata 9.
1556. XXIII. erdélyi t.-czikk a kolozsvári és vásárhelyi kolostorok helyén főiskolák állításáról. 12.
- 1557-iki gyulahérvári partialis gyűlés intézkedése főiskola felállításáról. 12.
1557. évi tordai országgyűlés Váradon főiskola alapításáról intézkedik. 13.
- 1558-ban Verancsics püspök által alapítatik az egri és sellyei jezsuita iskola. 11.
1560. évi nagyszombati zsinat a népoktatásról. 9.
1560. ápril 10-én kelt kir. rendelet: iskolaalapításra fordított egyházi javak érintetlenül hagyása felől. 11.
- 1560-ban a jezsuitákat behozza Oláh Miklós érsek. 20.
- 1565-iki kolozsvári országgyűlés a főiskolák segélyezéséről. 13.
- 1566-iki gönczi zsinat a tanítókról. 16.
- 1567-iki debreczeni zsinat az iskolai fegyelemről. 16.
1576. hercegszöllősi zsinata tanítókról. 17.
- 1577-iki váradai zsinat XXIV—XXVI. cikkei a tanítók és lelkészek közt levő viszonyról. 16.
- 1578-iki szász egyetemi gyűlés gondoskodik a szegény tanulóknak ellátásáról. 13.
- 1581-ben Báthori István akadémiai rangra emeli a kolozsvári jezsuita iskolát. 11.

- 1587-iki erdélyi országgyűlés felterjesztése az iskolák segélyezése tárgyában. 13.
1587. évi csepregi zsinat a tanításról. 18.
- Ratio atque institutio Studiorum Societatis Jesu 1591. 20.
- 1595-iki «felsőmagyarországi» Articulusok a tanítókról. 18.
- Nagyszombati ev. főisk. szervezete 1598. 14.
- A Ratio Studiorum végleges megállapítása 1599-ben. 20.
- Borsod-gömör-kishonti cikkek (XVI. század végén) a tanítók és lelkészek közti viszonyról. 19.
- 1611-iki rendelet az iskolaképes gyermekeknek jegyzékbe foglalásáról. 10.
- Nagyszombati Convictus nobilium alapítása Pázmán Péter által 1619-ben. 23.
- 1625-iki királyi rendelet a főpapi hagyaték felének papnővelde főtartására fordítása iránt. 25.
1627. évi nagyváradi ref. zsinat XXIV. a tanítónak a lelkészhez viszonyáról. 29.
- 1630-iki kir. rendelet a buda-hévízi prépostság a nagyszombati papnőveldek adományoztatik. 26.
- Nagyszombati egyetem alapítása Pázmány Péter által, 1635. 23.
- Királyi megerősítése a nagyszombati egyetemnek, 1635. okt. 18-án. 21.
1646. évi szatmár-németi ref. zsinat a leánynevelésről. 29.
1647. XIV: 600 magyar forint birság a templom- és iskolafoglalókra. 39.
- Geleji Katona István 1649. évi XCIV. kánona: az erdélyi prot. iskolákban a világi tantárgyaknak is egyenlően gondos tanításáról. 28.
- Geleji Kánon (1649.) XCVII. a leányiskolákról és tanítónokról. 28.
- A. C. I. a tanítókról mint a lelkészek tisztársairól. 29.
- A. C. tit. X. art. 3: az erdélyi prot. iskolák fejedelmi segélyezése. 27.
- I. Lipót a kassai, Kisdí-alapítványi főiskolának arany bullát ad, 1660. aug. 7. 25.
- Leopoldium diploma: az iskola az erdélyi bevett vallások bármelyikétől elválaszthatatlan. 34.
- 1715: XXX. tiltja egyik egyháznak a másik ügyeibe avatkozását. 34.
- 1715: LXXIV. t.-cz. 1. §. az állami felügyeletéről. 30.
- 1723: LXX. az állami felügyeletet a helytartóság gyakorolja. 30.
- 1729: XXI. t.-cz.: a zágrábi papnővelde és iskolák szervezéséről. 31.
1733. márcz. 7-iki kir. leirat a püspököket papnőveldek szervezésén kötelezi. 31.
1741. XLIII. t.-cz. 1. §. iskolai alapítványok kezeléséről. 32.
- 1767-ben Erdélyben alulirott Comunitio catholica. 34.
- 1769-iki erdélyi ref. collegiumi szabályzat. 35.
1771. nov. 30-ki szabályzata az állami nyugdíjazásnak. 349.
1776. aug. 5-iki kir. leirat a főigazgatókat bízta meg a közép- és főiskolák felügyeletével. 32.
- Ratio Educationis (1777.) 32.
1781. márcz. 26-án kelt szabályzata az állami nyugdíjnak. 349.
- Erdélyi iskolák Normája 1782. 34.
1783. Nov. Ján 10553. sz. a. kiadott kir. rendelet a hitoktatásról. 104.
- 1784-iki királyi rendelet a protestáns iskolákra vonatkozólag. 36.
- Erdélyi kath. akadémiákat és convictusokat megszüntető és stipendiumokat alapító 1784. Aug. 28-iki kir. rendelet. 35.
- 1790/91. évi XV. t.-cz. a nemzeti nevelés állami jogának szabályozásáról. 37.
- 1790/91. XXVI. t.-cz. 5. §. a prot. iskolákról. 38.
1791. évi 9414. sz. kir. rendelet a magyar nyelvtanításról. 38.
1791. LV. erdélyi t.-cz. az iskolatartási szabadságról. 39.
1792. márczius 23-án kelt kir. leirat: az erdélyi kath. Status jogairól. 40.
- Ratio educationis (Sign. Pestini. 1793.) 207.
1795. nov. 5-én 12446. sz. kir. udvari rendelet kath. iskolák építése és fenntartása tárgyában. 106.
1795. évi 13881. sz. helyt. tanrendelet:

- rendes tanítói fizetésre csak képesített tanító alkalmazható. 43.
1796. június 7-én kelt kir. rendelet a magyar nyelv gondos tanításáról. 38.
1799. évi 19247. sz. helyt. tan. rendelet: rendes tanítói javadalomra csak képzett tanító választható. 43.
1804. évi 7718. sz. udvari rendelet: szerzetesrend gymnasiumának és szeretetházának közös épülete a rend által tartandó fenn. 279.
1806. évi Ratio Edicationis. 40.
1811. évi 15840. sz. helyt. tan. rendelet: a tankötelesek eltiltatnak a pásztorokdástól. 43.
1813. évi 3424. sz. helyt. tan. rendelet: a nyári iskolázások hatósági kényszerrel biztosításáról. 43.
1817. évi 15196. sz. helyt. tan. rendelet: az iskolák földesúri segélyezéséről. 43.
1819. jan. 19-iki helyt. tan. körrendelet: a prot. iskolák szervezetét csak törvény szabályozhatja. 42.
1824. jun. 11-én 7627. sz. a. kelt udvari rendelet kath. iskolák építése és fenntartása tárgyában. 106.
1824. jun. 21-én 7644. sz. a. kelt udvari rendelet (16542. helyt. tan. sz.) a kath. tanítók nyugdíjazásáról. 209.
1840. VI. t.-cz. 8. §.: a lelkészek magyar nyelv-bírájáról. 117.
1844. II. t.-cz. 9. §. tannyelv a magyar. 43.
1844. évi 2715. sz. helyt. tan. rendelet a magyar nyelvnek kötelező tannyelvvé tétele. 43.
1844. évi jun. 30-án 10433. sz. udvari rendelet a magyar tannyelvről. 43.
1845. 25224. sz. helyt. tan. intézménnyel kibocsátott elemi iskolai szabályok. 43.
1845. évi helytartótanácsi szabályok az elemi iskolák tárgyában. 210.
1848. XX. t.-cz. az iskolák állami gondozás alá vételéről. 44.
- 1848-iki közoktatási törvényjavaslat. 46.
- A Thun-féle népiskolai szervezet (1855. márcz. 23.) 47.
- 1858-iki egyetemes ref. tanügyi bizottsági munkálat. 48.
1861. nov. 2-án 15665 sz. a. kelt, 65269. helyt. tan. számmal jelzett udvari rendelet kath. iskolák építése és fenntartása tárgyában. 106.
- 1864-iki erdélyi reform. egyházfőtanácsi «Szervezet» a középiskolák számára. 319.
1865. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. közgy. XX. pont: a nyugdíjintézet jövedelme. 370.
1866. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. közgy. jegyzőkönyv XX: nyugdíjintézeti jövedelmek. 370.
1867. XVII. t.-cz. a zsidók egyenjogúsításáról. 185.
1867. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. közgy. jegyzőkönyv XXXI 7. 8.: nyugdíjintézeti jövedelmek. 371.
1868. ápril 7-én 5562. sz. a. kiadott cult. min. rendelet a tanintézetekben szorgalomidő alatt átlépésről. 274.
1868. aug. 10-én kelt királyi leirattal megerősített gör. kel. iskolai szabályzat. 118.
1868. nov. 26-án 21.151. sz. alatt kelt cultusministeri rendelet: a kath. hitoktatásról nem kath. tanintézetekben. 105.
- 1868: XXXVIII. t.-cz. 7. §-a a hitoktatásról. 103.
- 1868: XXXVIII. t.-cz. a népoktatásról. 49.
1868. nov. 26-án 21.131. sz. alatt kelt cultusministeri rendelet: a nem katolikus iskolákba járó növendékek hitoktatásáról. 104.
1868. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. jegyzőkönyv XXXII. pont. 2. sz.: nyugdíjintézeti jövedelem. 370.
1869. jan. 28-án 1340. sz. a. kelt cultusministeri rendelet: vegyes tannyelvű középiskolában magyar nyelv tanításáról. 260.
1869. IV. t.-cz.: a bíróságokról. 437.
1869. márcz. 26-án kiadott cultusministeri Utasítás a községek számára. 135.
1869. jul. 14-én kelt legfelsőbb leirattal megerősített congressusi határozatok a zsidó iskolákról. 185.
1869. nov. 11-én 21.717. sz. a. cultusministeri rendelet: 1869-ig község által

- fentartott felekezeti iskola továbbra is községi jövedelemből nyerhet fedezetet. 107.
1869. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. jegyző-könyv XXXVI. pont. 4. sz.: nyugdíj-intézeti jövedelem. 371.
1870. évi ág. ev. egyetemes gyűlési szabályok a fel. iskolának községivé alakítása tárgyában. 172.
- Dunántúli ág. ev. egyházkerület «Rendszere». 174.
- Dunáninneni ág. ev. egyházkerület «Rendtartása». 170.
1870. évi 1635. sz. főtanácsi «Utasítás» a szász iskolákra vonatkozólag. 179.
1870. évi 4701. sz. cult. minist. rend.: a tanárképzésről. 400.
1870. jul. 15-én 17.305. sz. a. kelt cultus-ministeri rendelet: egyházi énektanítás a hitközség gondja. 104.
1870. aug. 16-án 14.125. sz. a. k. cultus-ministeri rendelet: magántanuló tandíjmentességet nem nyerhet. 270.
1870. aug. 23 án 17845. sz. a. kelt cult. min. rend.: 30 évi szolgálat után nyugdíjazásról. 349.
1870. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. jegyző-könyv XXXI. pont. 2. sz.: a nyugdíj-intézet jövedelmei. 371.
1871. jan. 4-én 678. sz. k. cultusministeri rendelet: a nemzeti iskolatanács felelősségéről. 119.
1871. jan. 15-én 275.080/1870. sz. a. k. cultusministeri rendelet: a hitoktatás helyéről. 104.
1871. évi febr. 21-én tartott ülésbeli jelentése a képviselőháznak: áll. középiskolákban hitoktatásról gondoskodás az egyházak joga és kötelessége. 275.
1871. márcz. 8-án 6017. sz. a. kelt cult. minist. rend.: a jogi magántanulás tárgyában. 434.
1871. jun. 7-én kelt cultusministeri rendelettel kibocsátott szabályzata a gör. kel. iskoláknak. 118.
1871. jan. 15-én 27.580/1870. sz. alatt kiadott cultusministeri rendelet: hitoktatók tagjai a tanártestületnek. 276.
1871. nov. 15-én 26.915. sz. a. k. cultus-ministeri rendelettel kibocsátott szervezet az autonom hittörvényhű izraeliták számára. 188.
1872. jan. 4-én 30.444/1871. sz. a. kelt cultusministeri rendelet: a magántanulók tandíjáról. 269.
1872. jul. 2-án kelt királyi leirattal megerősített gör. kel. iskolai szabályzat. 118.
1872. jul. 17-én kelt cultusministeri körrendelettel szabályozása a gör. kel. népiskoláknak. 118.
1872. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. jegyző-könyv XXVIII. pont 6. sz.: a tanári hiványok a püspökhöz betérjesztendők. 349.
1873. évi tiszai ág. ev. egyh. ker. jegyző-könyv XXVII. pont. 4. sz.: nyugdíj-jövedelmek. 371.
1874. XXXIV. t.-cz.: az ügyvédségről. 437.
1874. márcz. 19-én 12917. sz. a. kelt. cult. min. körrendelet a jogakadémiákra vonatkozólag. 417.
1874. évi 34512. sz. cult. min. rend.: a jogi magántanulásról. 436.
1875. évi ápr. 2-án 559. sz. a. k. cultus-ministeri rendelet: külföldi iskolasegély elfogadásának tilalma. 121.
1875. évi 2845. sz. a. kelt cult. min. rend.: az államvizsgálati bizottságokról. 445.
1875. márcz. 22-én 11 939. sz. a. k. cultus-ministeri rendelet a középiskolák tandíjáról. 268.
1875. évi 9063. sz. cultusministeri rendelet kath. iskolák építése és fentartása tárgyában. 106.
1875. évi XXXII. t.-cz. az orsz. tanítói nyugdíjintézetről. 159, 190.
1875. évi 11162. sz. cult. min. rend.: az elveszett leczkekönyvek megsemmisítéséről. 440.
1875. évi 12690. sz. cult. minist. rend.: a szigorlatokról. 437.
1875. évi 13 036. sz. cultusministeri rendelet a nyugdíjintézetbe felvétel adatainak beszerzéséről. 115.
1875. évi 14.574. sz. a. k. cultusministeri

- rendelet a zsidó tankötelesek iskolázatásáról. 189.
1875. évi 15720. sz. cult. minist. rend.: a jog- és államtudományi korról. 454.
1875. júliusban tartott egyházkerületi gyűlés határozata a debreczeni ref. jogakadémiai rendkívüli hallgatókról. 436.
1875. évi 24086. sz. cult. min. rend.: leczekönyv aláíratásának megtagadása. 447.
1875. évi 32.385. sz. cultusministeri Utasítás a nyugdíjlörvény végrehajtása tárgyában. 201., 217.
- 1876: XIV. t.-cz. a közegészségügyről. 159.
1876. évi XXVIII. t.-cz. a népiskolai hatóságokról. 66.
1876. jan. 9-én kelt cultusministeri rendelet: tandíjbeszedési 4%-os jutalomdíj. 269.
1876. évi 297. sz. cultusministeri rendelet: a középiskolai tanszeralapról. 269.
1876. évi 12.787. sz. cultusministeri rendelet: az általános osztályzatról. 274.
1876. évi 17165. sz. cult. minist. rend.: a párbaj tilalma. 449.
1876. aug. 21-én kelt cultusministeri rendelet: a felvételi díjról és tandíjmentességről. 270.
1876. szept. 2-án 20.311. sz. a kibocsátott «Utasítás» a népoktatási intézetekre vonatkozólag. 76.
1876. szept. 14-én 18.401. sz. a. k. cultusministeri rendelet: az osztályzatról. 274.
1877. évi 1895. sz. határozattal megállapított erdélyi szász evang. tanítói nyugdíjintézet. 221.
1877. febr. 22-én 18.748/1876. sz. a. kelt cultusministeri rendelet. a felvételi és értesítvényi díjfizetésről; a tandíjmentességről. 270.
1877. évi 2712. sz. cultusministeri rendelet a zsidó tanulók ünnepnapjairajz- és író munkától mentességéről. 187.
1877. évi 10394. sz. cult. min. rend.: ismétlő vizsga. 443.
1877. márcz. 23-án 12.766. sz. a. k. cultusministeri rendelet: elégtelen osztályzatot nyert tanuló javítóvizsgálatáról. 277.
1877. évi 18.379. sz. cultusministeri körrendelet az osztályösszevonásról. 272.
1877. márcz. 20-án 5716. sz. a. kiadott cultusministeri rendelet a nemokleveles tanítók nyugdíja ügyében. 206.
1877. május 23-án 2717. sz. a. k. cultusmin. rendelet: a zsidó ünnepekről. 276.
1877. évi 9807. sz. cult. min. rend.: a jogakadémiai rendkívüli hallgatókról. 436.
1877. évi jul. 24-én 18.221. sz. a. kelt cultusministeri rendelet: bitoktatásért tandíj nem követelhető. 101.
1877. jul. 27-én a 18.379. sz. körrendelet pótlására kiadott cultusministeri rendelkezés. 273.
1877. évi aug. 24-én 20.521. sz. a. kelt cultusministeri rendelet a talmud-tóra tárgyában. 188.
1877. okt. 16-án kelt királyi leirattal meg erősített szabályrendelet a volt határörvidéki iskolákra voaatkozólag. 126.
1877. évi 14.638. sz. cultusministeri rendelet: tilos a próbatanítás. 108.
1877. évi 18.241. sz. cultusministeri rendelet: fel. ismétlő-iskola felállítása tárgyában. 107.
1877. nov. 27-én 25.801. sz. a. k. cultusministeri rendelet: «felekezetnélküli» növendékek vallásoktatásáról. 106.
1878. évi jan. 25-én 1906. sz. a. k. cultusministeri rendelet a gör. kel. iskolai szünetekről. 122.
1878. évi febr. 17-én 1578. sz. a. k. cultusmin. rendelet: községi lakosok hozzájárulása fel. iskola fentartásához. 106.
1878. évi 67. sz. utasítása az erdélyi ref. egyházkerületnek. 156.
1878. évi 7280. sz. cultusministeri rendelet: a tankötelezettségről. 162.
1878. ápr. 12-én 7686. sz. a. k. cultusministeri rendelet: fél mértföldnél messzebb eső saját felekezeti iskola helyett a más felekezetbeli, de közelebb fekvő iskolába tartozik a növendék járni. 107.
1878. ápr. 18-án 8330. sz. a. k. cultusministeri rendelet: az izr. tanulókról. 188.
1878. évi 9235. sz. közlekedésügyi ministeri rendelet: iskolai kirándulások. 275.

1878. márcz. 5-én 10.802. sz. a. k. cultusmin. rendelet: a hitoktatás felől. 103.
1878. júl. 7-én 11.042. sz. a. k. cultusministeri rendelet: a hitoktatás tárgyában. 103.
1878. júl. 26-án 19.074. sz. a. k. cultusministeri rendelet: az iskolai utitársaságokról. 275.
1878. aug. 3-án 20.503. sz. a. k. cultusministeri rendelet az izr. iskolák tanítási idejére vonatkozólag. 186.
1878. évi «Szabályrendelet» a román gör. kel. iskolákra vonatkozólag. 125.
1878. decz. 24-én 33.375. sz. a. k. cultusministeri rendelet: a tanítói nyugdíj tárgyában. 215.
1879. évi XVIII. t.-cz. a magyar nyelv tanításáról népokt. tanintézetekben. 109.
1879. febr. 6-án 5128. sz. a. k. cultusministeri rendelet: a hitoktatásról. 275.
1879. márcz. 1-én 3777. sz. a. k. cultusministeri rendelet: a rajzoló mértan önálló kötelezett tantárgy. 271.
1879. évi 17.284. sz. cultusministeri szabályrendelet a magyar nyelv tanítási tervéről. 111.
1879. évi XL. t.-cz. 38. §-a a tiltott könyvekről. 121.
1879. decz. 16-án 35,111 sz. alatt kelt cultusministeri rendelet a tanító-nyugdíjazás végrehajtási módoszatai tárgyában 207., 210., 218.
1879. decz. 18-án 28,623 sz. alatt kelt cultusministeri rendelet az ösztöndíjasokra vonatkozólag. 274.
1879. decz. 19-én 34,304 sz. a. kiadott cultusministeri rendelet: igazgatói jelentés az ösztöndíjasokról. 274.
1880. évi jan. 13-án 32.225/1878. sz. a. kelt cultusministeri rendelet gör. kel. tanítók fegyelmi ügyében. 124.
1880. évi 53428. sz. cult. minist. rend.: kitüntetéssel képesíti. 444.
1880. decz. 15-én kibocsátott szabályrendelet a tanítók ötödéves fizetési pótléka tárgyában 230—234.
1881. évi 390. sz. cult. minist. rend.: beiratás a joglyceumba. 439.
1881. febr. 6-án 2900 sz. a. kelt cultusministeri rendelet a tandíjmentességről. 270.
1881. évi 4832 sz. cultusministeri rendelet: nem magyar állampolgár tanítók és külföldi oklevelek honosítása. 115.
1881. évi 6466. sz. cult. minist. rend.: jogi vizsgáról visszalépés. 444.
1881. évi debreczeni zsinat a népoktatási intézetekről. 129.
1881. márcz. 22-én 11,116. sz. alatt kelt cultusministeri rendelet: Tanítószervezetbeli tanárok képesítő vizsgálata. 278.
1881. évi 27623. sz. a. kelt szabályrendelet a bölcsészettudori szigorlatok tárgyában. 413.
1882. évi «egyháztartományi szabályzata» a román gör. kel. iskoláknak. 125.
1882. évi júl. 17-én 13,645. sz. a. kelt cultusministeri rendelet a gör. kel. tanítók fegyelmi ügyéről. 124.
1882. évi 10951. sz. cult. minist. rend.: a pótló államvizsgák tárgyában. 445.
1882. évi 15,863. sz. cultusministeri rendelet: honosítás, nostrificálás. 117.
1882. évi 18,257 sz. cultusministeri rendelet: honosítása külföldi tanítónak vagy tanítói oklevélnek. 117.
1882. évi 36618. sz. cult. miniszt. rend.: ismétlő vizsga. 443.
1882. évi 37,991. sz. cultusministeri rendelet a tanítói nyugdíjazás felől. 218.
1882. decz. 23-án kiadott cultusmin. rendelet a tanítói nyugdíjazás tárgyában. 218.
1883. évi I. t.-cz.: a tisztviselők minősítéséről. 425.
1883. XXX. t.-cz. a középiskolákról. 235.
1883. évi 39. sz. határozata az unitárius egyházi főtanácsnak: a középiskolai rendtartásról 337.
1883. évi 28291. sz. cult. minist. rend.: a jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendje tárgyában. 422.
1883. évi 28700. sz. cult. minist. rend.: a jogakadémiák vizsg. rendjéről. 428.
- Erdélyi róm. kath. Status 1883. évi közgyűlésén a kath. gymnasiumokra vonatkozólag alkotott szabályzat. 294.

- Tiszai ág. ev. egyházkerület 1883. évi «Rendezete» a középiskolákra vonatkozólag. 330.
- Erdélyi róm. kath. Status 1884. évi közgyűlésében a tanárok elleni fegyelmi eljárásra vonatkozólag alkotott szabályzat. 296.
1884. évi ref. conventi rendtartás a középiskolákra vonatkozólag. 304.
1884. ápr. 29-én kiadott cultusministeri «Módosító Utasítások» az orsz. tanítói nyugdíj-illetékek beszédese tárgyában. 218—220.
1884. évi 4914. sz. cult. minist. rend.: a jogakadémiai vizsgálatról. 428.
1884. évi 10,288. sz. cultusministeri Utasítás az érettségi vizsgálat tárgyában. 285.
1884. évi 18,514. sz. cultusministeri utasítás az érettségi vizsgai kormányképviselők számára. 292.
1884. évi 22609. sz. cult. min. rend.: évközben átmenet más jogi tanintézetbe. 439.
1885. évi XI. t.-cz. az áll. nyugdíjról. 379.
1885. évi 7942. sz. cult. minist. rend.: beiratás a joglyceumba. 439.
1885. évi 20,301. sz. cultusmin. rendelet a magyar nyelv tanításáról. 114., 183.
1885. évi jul. 13-án 21,120 sz. a. kelt cultusministeri gör. kel. tanítók fegyelmi ügyéről. 124.
1885. évi 24062. sz. cult. minist. rend.: az államvizsgák idő közeiről. 437.
1885. évi 37,724. sz. cultusministeri rendelet középiskolai bizonyítvány-másolatok kiadása tárgyában. 280.
1885. évi 44,870. sz. cultusministeri rendelet testgyakorlás, mértani rajz és szépírás tanulása alól felmentésre vonatkozólag. 277.
1885. évi 118. sz. unit. egyházi főtanácsai végzés: középiskolai rendtartás. 337.
1886. febr. 27-én 4635. sz. a. kelt cultusministeri rendelet az erdélyi szász iskolaszervezetre vonatkozólag. 182.
1886. márcz. 23-án 479. sz. határozata az erdélyi szász főegyházlanácsnak a magyar nyelvoktatás tárgyában. 182.
1886. ápril 10-én 9377. sz. a. kelt cultusministeri rendelet a szász ev. elemi iskolákra vonatkozólag. 182.
1886. évi 13681. sz. cult. minist. rend.: a jogakadémiai tandíjakról. 440.
1886. jun. 5-én 22,115. sz. a. kelt cultusministeri rendelet az erdélyi szász iskola-rendtartás tárgyában. 182.
1888. évi 24062. sz. cult. minist. rend.: a jogi államvizsgálatok idejéről. 437.
1888. évi 27728. sz. cult. minist. rend.: az államvizsgai bizottságukról. 444.
1888. évi 50093. sz. szabályzat, a tanárvizsgálat tárgyában. 406.
1889. VI. t.-cz. 25. §.: az egyéves önkéntesekről. 432.
1889. évi 28300. sz. cult. minist. rend.: a joglyceumi rendes collegiumoktól eltérni nem szabad. 439.
1889. évi május hó 19-én 22749. sz. cult. min. rend.: az egyéves önkénteseknek nyújtott kedvezmények tárgyában. 432.
1889. évi 40395. sz. cult. minist. rend.: a jogakadémiai végbizonyítványról. 442.
1890. XXX. t.-cz. az 1883. XXX. t.-czikk módosítása tárgyában. 253.
1890. évi 8975. sz. cult. minist. rend.: ismétlő vizsga. 443.
1890. évi 23,583. sz. cultusministeri rendelet az állami kezelés alatt álló felsőbb iskolák rendtartásáról. 255.
1890. 53420. sz. cult. minist. szabályzat. az orsz. közokt. tanács. 386.
1891. évi 27549. sz. cult. minist. rendelettel kibocsátott Ügyrend a közokt. tanács számára. 389.
1891. évi 37938. sz. cult. minist. rend.: államvizsgai bizonyítvány. 445.
1891. évi 54043. sz. cult. minist. rend.: a tankönyv engedélyezés tárgyában. 396.
1892. évi 4316. sz. cult. min. rend. a középiskolai ministeri iskolátogatókról. 386.

Betűrendes tárgymutató.

(A félkövér számok az oldalszámot jelentik.)

- Alapítványok számadásai a kormányhoz
földerjesztendők. **31.**
- Albrecht főherceg uradalmában szolgáló
tanítók nyugdíjintézete. **215.**
- Állami felügyeletről az 1715. LXXIV. t.-cz.
1. §. **30.**
- Állami felügyelet. **75.**
- Állami felügyelet határai. **49.**
- Áll. kezelés alatt álló fel. középiskolák
rendtartása. **255.**
- Áll. megbízatás a fel. iskolajog alapja. **3.**
- Államsegély középiskoláknak. **245.**
- Arad városi tanítók nyugdíjintézete. **216.**
- Autonom hittörvényhű izraelita szerve-
zet. **188.**
- Árvaház. **133.**
- Átlépés más tanintézetbe tanév közben. **274.**
- Bányai ref. iskola alapítása. **11.**
- Bártfai ev. főiskola. **12.**
- Bártfai ág. ev. tanítói nyugdíjintézet. **216.**
- Benczések iskolái. **5.**
- Beregszászi ref. iskola alapítása. **11.**
- Beszéd és értelemgyakorlatok a nem ma-
gyar tannyelvű iskolákban. **111.**
- Besztercebányai ev. iskola. **12.**
- Besztercebányai jezsuita iskola. **26.**
- Bírság a tanítás zavarásáért. **178.**
- Bizonyítvány-másodlatok kiadása. **280.**
- Bölcsészettudori szigorlat. **413.**
- Brassói ev. főiskola szervezete. **14.**
- Budai iskolák a XIII. században. **5.**
- Budapesti tanítók nyugdíjintézete. **215.**
- Czeglédi ref. iskola alapítása. **11.**
- Csepregi ev. iskola alapítása. **12.**
- Compostellai zsinat (1056.) az iskolatar-
tásról. **3.**
- Convictus. **21.**
- Convictus nobilium Nagy-Szombatban. **23.**
- Debreczeni ref. főiskola alapítása. **12.**
- Debreczeni jogakadémia tanulmányrendje
451.
- Dr. philosophiae. **413.**
- Didactrum az erdélyi r. kath. iskolák-
ban. **35.**
- Domokosok iskolája 1221. **5.**
- Dömös apáczaklastrom a Nyulak szige-
tén, Budán (1252.) **7.**
- Dunamelléki ref. egyházkerület népiskolai
szabályzata. **134.**
- Dunamelléki ref. egyházkerület tanári
gyámegyesület. **360.**
- Dunántúli ág. ev. egyházkerület «Rend-
szere». **174.**
- Egri jezsuita iskola. **26.**
- Egri érseki joglyceum tanulmányrendje.
438.
- Egyetemes ref. tanügyi bizottság népos-
tatási szervezete (1858.). **48.**
- Egyetemi vizsgálati szabályzat kiterjesz-
tése felek. jogakadémiákra. **428.**
- Egyéves önkénteseknek nyújtott kedvez-
mények. **432.**
- Egyház és iskola a középkorban **1.**

- Egyházi ének taníttatása a hitközség gondja. 104.
- Egyházi javak secularisatiója, iskolai czélokra 10., 12., 13.
- Egyházkerületi tanfelügyelő. 99.
- Egyházkerületi tanügyi bizottság a reformatusokról. 133.
- Egyházközség terhe a fel. iskola építése és fentartása. 106.
- Egyházmegyei iskolai bizottság mint kerületi hatóság a gör. kel. egyháznál. 118.
- Egyházmegyei tanfelügyelő. 97.
- Elbocsátó-lévé a ref. iskoláknál. 131.
- Elemi népiskolák. 55.
- «Elégtelen» osztályzatot nyert tanulók javítóvizsgálata. 277.
- Elöléptetése a ref. tanítónak. 142.
- Elpusztult zárdák birtokai hitoktatás javadalmasására fordítottak. 10.
- Első apátsági iskola 4.
- Első káptalani iskola 4.
- Eperjesi ág. ev. jogakadémia szervezete. 461.
- Eperjesi jezsuita iskola. 26.
- Erdélyi ág. ev. egyházkerület külön tanítói nyugdíjalapja. 215.
- Erdélyi fel. iskolajogot biztosító 1791. LV. t.-cz.. 39.
- Erdélyi prot. iskolák fejedelmi segélye-lyezése. 27.
- Erdélyi prot. elemi iskolákban világi tan-
tárgyak gondos tanítása (Geleji Katona István 1649. évi XCIV. kánona). 28.
- Erdélyi prot. iskolák kormányzásába a politikai hatóság befolyása. 28.
- Erdélyi ref. egyházkerület népiskolai sza-
bályzata. 156.
- Erdélyi ref. középiskolai rendtartás. 319.
- Erdélyi róm. kath. középiskolák. 244.
- Erdélyi róm. kath. Status gymnasiumai. 291.
- Erdélyi róm. kath. Status jogait biztosító 1793-iki kir. leirat. 40.
- Erdélyi róm. kath. Status tanítói nyug-
díjintézete. 220.
- Erdélyi róm. kath. tanárok. 295.
- Erdélyi róm. kath. tanárok nyugdíjsza-
bályzata. 356.
- Erd. r. k. tanárok fegyelmi szabályzata. 296.
- Erdélyi százsz. ev. egyházkerület tanítói
nyugdíjintézete. 221.
- Erdélyi százsz. evangélikusok iskolái. 178.
- Erdődi prot. iskola alapítása. 11.
- Esküdtszék az unit. iskoláknál. 348.
- Esküje az ev. tanítónak. 174.
- Esperesi iskolavizsgálat a reformatusok-
nál. 132.
- Esperességi tanács mint iskolafelügyelő
a százsz. evangélikusoknál. 179.
- Esperesek mint ker. tanfelügyelők. 43.
- Evang. középiskolák kormányzata. 334.
- Evang. népiskolák. 170.
- Evang. tanítók képviselője egyházkerületi
közgyűlésben. 178.
- Evang. tanítók jogai. 177.
- Érettségi vizsgálat. 240.
- Érettségi vizsgálati utasítás. 285.
- Évről-évre tanítószereződötetés tilos. 188.
- Fárai iskola. 3.
- Fegyelmi intézkedések államilag kezelt
fel. középiskolákban. 257.
- Fegyelmi szabályok a debreczeni jogaka-
demiákon. 460.
- Fegyelmi szabályok a ref. középiskolák-
ban. 313.
- Fegyelmi szabályzata fel. középiskolák-
nak. 244.
- Fegyelmi szabályai a kir. jogakademiák-
nak. 426.
- Fegyelmi szabályok az egri érseki jog-
lyceumban. 446.
- Fegyelmi úton cult. min. jóváhagyás nél-
kül elmozdított tanító hivatalból vissza-
helyezendő. 124.
- Fegyelmi ügye a gör. kel. tanítónak. 124.
- Felebarátintézetek a reformatusoknál. 133.
- Felekezeti iskolai vagyon átadása községi
iskolai czélra. 135.
- Felekezeti iskola fentartásához más fele-
kezetbeliek hozzájárulása 106.
- Felekezeti iskoláknak az állami iskolák-
kal közös közleményei. 77.
- Felekezeti iskolajog forrása 1.
- Felekezeti iskola községivé alakítása. 81.

- Felekezeti középiskolák orsz. nyugdíj-intézete. 377.
- Felek. jogakadémiákra kiterjesztése az egyetemi vizsg. rendnek. 428.
- Felekezeti középiskolákra vonatkozó általános utasítások. 268.
- Felekezeti középiskolák meglátogatására kiküldött ministeri megbízottak. 380.
- Felekezeti középiskolai vagyonállás állami felügyelete. 247.
- Felekezeti népiskolák (az 1868. XXXVIII. t.-cz.). 49.
- Felekezeti népiskolai hatóságok. 83.
- Felekezeti népiskolák bezáratása. 80.
- Felekezeti népiskolák megintetése. 80.
- «Felekezetenlküli» növendékek hitoktatása. 106.
- Felelőssége a nemzeti iskolai tanácsnak és föelőadónak. 119.
- Felsőbb népiskolák. 57.
- Felügyelete a középiskoláknak. 242.
- Felügyelete a ref. iskoláknak. 150.
- Felügyeleti jog az 1886-iki szabályzat szerint. 41.
- Felvételi és értesítvényi díj fizetése alól senki föl nem menthető. 270.
- Felvételi díj középiskolában. 268.
- I. Ferdinánd iskolákat állíttat. 10.
- Ferencz király 1806. Ratio Educationis. 40.
- Fél mértföldnél messzebb fekvő saját felekezeti iskola helyett a közelebb eső más felekezeti iskolába járás kötelezettsége. 107.
- Félnapi tanítás a gör.-kel. román iskolákban. 125.
- Fiumei tanítók nyugdíjintézete. 216.
- Fizetési pótléka a szerb. gör.-kel. tanítóknak. 123.
- Főelőadója a szerb nemzeti iskolai bizottságnak. 119.
- Főfelügyeleti jog a felekezeti középiskolákban. 245.
- Főigazgatók felügyelete a felekezeti közép- és főiskolákra. 32.
- Főiskolák. 411.
- Földesúri segélyezése népiskoláknak. 43.
- Főpapok felelőssége az iskolai alapoknak czéljukra fordítása iránt. 10.
- Galgóczi ev. iskola alapítása. 12.
- Gellért csanádi püspök iskolája. 4.
- Gönczi ref. iskola alapítása. 11.
- Görög kath. iskolaszék. 84.
- Görög kath. iskolaszék teendői az iskola-ügyre nézve. 86.
- Görög kath. iskolaszék teendői az iskolai vagyon kezelésére nézve. 89.
- Görög kath. tanítókra érvényben álló régiebb nyugdíjszabályok. 207.
- Görög kath. ünnepek. 108.
- Görög-kel. felsőbb iskolai hatóságok. 118.
- Görög nyelv a középiskolákban. 243.
- Görög nyelv-pótló tantárgyak. 24.
- Görög nyelv-pótló tantárgyakra vonatkozó körrendelet. 281.
- Gyámolítása kath. tanárözvegyeknek és árváknak. 357.
- Gymnasium. 235.
- Gymnasium a Ratio Educationis szerint 34., 40.
- Gymnasiumi érettségi vizsgálat. 241.
- Gymnasiumok rendes tantárgyai. 235., 236.
- Gyöngyösi jezsuita iskola. 26.
- Győri jezsuita iskola. 26.
- Győri iskola a XVI. században. 11.
- Győri iskolák (1009 és 1221.). 5.
- Gyulafehérvári unit. iskola alapítása. 13.
- Harmincez évi szolgálat után teljes nyugdíj. 210., 349.
- Határörvidéki népiskolák. 45.
- Helyi iskolai bizottság a görög-keleti iskoláknál. 118.
- Helytartótanács az állami felügyelet gyakorlója. 30.
- Héber zugiskolák. 188.
- Hidvégi unit. középiskola alapítása. 13.
- Hitfelekezeti iskolák önkormányzata. 76.
- Hitfelekezeti népoktatási intézetek. 51.
- Hitoktatás az iskolahelyiségben tartandó. 104.
- Hitoktatás kath. növendékek részére nem kath. iskolákban. 104.
- Hitoktatásért tandíj nem jár. 104.
- Hitoktatás középiskolákban. 275.

Hitoktatók a tanártestület tagjai. 275.
 Hitoktatók osztályozása középiskolákban. 275.
 Hittani oktatás. 103.
 Hivatalból nyugdíjazás. 193.
 Hivatalból véglegesítés. 188.
 Hivatalvesztést kimondó fegyelmi ítéletek felterjesztendők a cultusministerhez. 124.
 Hiány el nem fogadása. 174.
 Honosítása a tanítónak vagy oklevelének 115.
 Horkácz 2.
 Hozzájárulási kötelesség más felekezet iskolájának fenntartásához 189.
 Ideiglenes helyettesítés a gör.-kel. iskolában 123.
 Ideiglenes tanító alkalmazása ref. iskolához 120.
 Igazgatása a középiskoláknak. 242.
 Igazgató-tanár. 242.
 Igazgató-tanító a dunamelléki ref. egyházkerületben. 149.
 Inceze (III.) pápa az iskolatartásról (1216.) 3.
 Iskolaalapításra fordított egyházi javak 11.
 Iskolafenntartás a zsidóknál. 189.
 Iskolafoglalók büntetése. 39.
 Iskolaképesgyermeknek jegyzékbe vitele. 10.
 Iskolalátogatás az erdélyi ref. egyházkerületben. 160.
 Iskolalátogatók a reformátusoknál. 133.
 Iskolaszék. 72.
 Iskolaszék a dunamelléki ref. egyházkerületben. 140.
 Iskolaszék az erdélyi ref. egyházkerületben. 156.
 Iskolai bizottságok az ev. egyházban. 171.
 Iskolai segítyt külföldről kérni vagy elfogadni tilos. 121.
 Iskolai jegyzőkönyv az erdélyi ref. egyházkerületben. 163.
 Iskolai színjátékok. 20.
 Iskolai vizsgálatok államilag kezelt felsőbb középiskolákban. 264.
 Iskolamester-választás 1438-ban 6.
 Iskolázási kényszer (1813.). 43.

Iskolajog forrása 1.
 Ismétlő-iskola felállítása fel. iskolánál 107.
 Izraelita iskolák. 185.
 Izr. orsz. iskolaalaphól segélyezés. 190.
 Izraelita zugiskolák. 188.
 Izraeliták ünnepei. 276.

Javító vizsgálata elégtelen osztályzatot nyert tanulóknak. 277.
 Járási biztos a száz év. iskolafelügyeletben. 179.
 Jogakadémiák. 411.
 Jogakadémiákra kiterjesztése az egyetemi vizsgálati rendnek. 428.
 Jogakadémiák egyéves önkéntes hallgatóinak nyújtott kedvezmények. 432.
 Jövedelmei a szerb gör.-ker. iskolának. 120.
 Jövedelmei az orsz. tanítói nyugdíj- és gyámpénztárnak 196.

Kassai ref. iskola alapítása. 11.
 Kassai r. kath. főiskola. 25.
 Kath. jogakadémiák. 411.
 Kath. növendékeknek nem-kath. iskolákban vallásoktatása. 104.
 Kath. püspöki kar népoktatási rendszabályai. 84.
 Kecskeméti ref. iskola alapítása. 11.
 Kedvezmények egyéves önkéntes akadémiai hallgatóknak. 432.
 Képesítése középisk. tanároknak. 250.
 Kinevezése gör.-kel. szerb tanítónak. 123.
 Király rendelkezési joga az elpusztult egyházak, káptalanok és konventek javainak iskolaállításra fordítása iránt. 11.
 Kir. jogakadémiák. 411.
 Kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendje. 422.
 Kir. tanfelügyelő. 67.
 Kisdedóvoda a reformátusoknál. 129.
 Klarissák leánynöveldeje (1246.) 7.
 Koburg főherczeg uradalmaiban alkalmazott tanítók nyugdíjintézete. 215.
 Kolozsvári unit. iskola alapítása. 13.

- Kolozsvári jezsuita-akadémia. 11.
 Kolozsvári jezsuita-gymnasium. 26.
 Kolozsvárt főiskola állítatik. 12.
 Kormányképviselők fel. középisk. érettségi vizsgálatokon. 292.
 Kormányzása a tiszai ág. ev. nyugdíj-intézetnek. 374.
 Kőrmöcbányai tanítói nyugdíjintézet. 215.
 Kőszegi jezsuita-iskola. 26.
 Középiskolák. 235.
 Középiskolák tannyelve. 236.
 Középiskolai tanárképzés. 400.
 Középiskolai tankönyvek engedélyezése. 279.
 Közigazgatási bizottság. 69.
 Közig. bizottság jogköre fel. iskolákkal szemben. 82.
 Közoktatás politicum (XVIII. század.). 30.
 Közoktatási tanács. 386.
 Közoktatási törvényjavaslat 1848-ból. 45.
 Község határoz az általa fentartott fel. iskola további jellege felől. 107.
 Községi népoktatási tanintézetek. 53.
 Köztanító az erdélyi ref. gymnasiumokban. 323.
 Köztanító az unitáriusoknál. 344.
 Kun László a veszprémi főiskoláról (1276.) 4.
 Külföldiek középiskolát nem tarthatnak fenn. 251.
 Külföldi segély kérése és elfogadása tilos. 121.
 Külföldi segélyezése középiskolának sem nem kérhető, sem el nem fogadható. 251.
 Külön papi rend az ősmagyaroknál. 2.
- Lateráni III. zsinat (1179.) az iskola-tartásról. 3.
 Leányiskolák az erdélyi ref. egyházakban (XVII. század.) 28.
 Leánytanítás az 1806-iki Ratio Educationis szerint. 41.
 Lelkészek képzettsége a XVI. században. 9.
 Lelkészek köteleztetése a magyar nyelv elsajátítására. 117.
 Lelkésztanító. 131.
- Lévai ref. egyházmegyei iskola alapítása. 11.
 Losonczy ref. egyházmegyei iskola alapítása. 11.
 Lőcsei jezsuita-iskola. 26.
- Magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetek. 52.
 Magántanítóság az unit. középiskolában. 339.
 Magántanulás középiskolákban. 238.
 Magántanulás jogakadémiákon. 434.
 Magántanuló. 266.
 Magántanulók tandíja. 268.
 Magántanuló tandíjmentességet nem nyerhet. 270.
 Magyar a kötelezett tannyelv (1844.) 43.
 Magyar nyelvtanítás 109., 114.
 Magyar nyelvtanítás ellenőrzése népokt. intézetekben. 110.
 Magyar nyelvoktatás tanterve nem-magyar tannyelvű iskolák részére. 111.
 «Magyarország elemi iskoláinak szabályai» (1845.) 43.
 Maros-Vásárhelyt főiskola állítatik. 12.
 Más felekezet iskolájába-járás kötelezettsége. 107.
 Meghatározott nevelési járulékok. 352.
 Megintése fel. középiskoláknak. 249.
 Mértani rajz tanulása alól felmentés. 277.
 Ministeri megbizottak felek. középiskolák látogatására. 380.
 Miskolczy ref. iskola alapítása. 11.
 Mosonyi ev. iskola alapítása. 12.
 Módosító utasítások a tanítói nyugdíj-illetékek beszedése tárgyában. 218.
- Nagybányai tanítói nyugdíjintézet. 216.
 Nagybányai jezsuita iskola. 26.
 Nagykőrösi ref. iskola alapítása. 12.
 Nagyszebeni ev. főiskola szervezete. 14.
 Nagyszombati főiskola 1554-iki szervezete. 9.
 Nagyszombati papnövelde fentartására a Buda-hévízi prépostság jövedelmei. 26.

- Nagyszombati ref. egyházmegyei iskola alapítása. 11.
- Nagyvárad felső iskola a XIV. században. 6.
- Nagyvárad ref. főiskola átköltözése Debreczenbe. 12.
- Nagyvárad jezsuita iskola. 26.
- Nem magyar állampolgár tanítók honosítási kötelezettsége. 115 •
- Nem okleveles tanítók nyugdíjintézetbe fölvétele. 206.
- Nem szerint elkülönített tanítás csak kivételesen engedtetik a szász evangélikusoknál meg. 179.
- Nemzeti iskolai tanács mint főigazgatóság a gör. kel. felekezetenél. 118.
- Népiskola a Ratio Educationis szerint. 33.
- Népiskolai felsőbb hatóságok és bíróságok a dunamelléki ref. egyházkerületben. 151.
- Népiskolai hatóságok. 62.
- Népoktatási intézetek a reformátusoknál. 129.
- Népoktatási tanintézetek köre és állíthatása. 50.
- Norma a kath. tanító nyugdíjazásához. 209.
- Norma az erdélyi iskolákra. 35.
- Normalis iskolák Erdélyben. 35.
- Nyári iskolázás (1813.) 43.
- Nyári nagy szünidő. 187.
- Nyugdíjazás. 380.
- Nyugdíjfolyamodás felszerelése. 210.
- Nyugdíjilletékek beszédese. 203.
- Nyugdíjintézet felek. középiskolai tanárok részére. 377.
- Nyugdíjintézeti illetékek kezelése. 204.
- Nyugdíjra jogosított tanítók. 190.
- Nyugdíjtörvény végrehajtására vonatkozó utasítások. 201.
- Nyugpénz a tiszai ev. egyházkerületben. 371.
- Orsz. közoktatási tanács. 386.
- Orthodox hitközségek szervezete. 188.
- Oszlatlan ref. iskola. 147.
- Osztálybeosztás a szász evangélikusoknál. 179.
- Osztályösszevonás középiskolákban. 238, 272.
- Osztályvizsgálati díj a magántanulóknak. 276.
- Önképző-kör középiskolában. 261.
- Ösztöndíjasok előmeneteléről jelentés. 274.
- Ötödéves fizetési pótlék. 230.
- Özvegyi kegydíj a dunamelléki ref. egyházkerület iskoláinál. 140.
- Özvegyi segélypénz. 194.
- Papi rend a pogány magyaroknál. 2.
- Papnöveldek a XVII. században. 24.
- Papnöveldek fentartására adóikvetés a XVII. században. 25.
- Papnöveldek szervezése (1733.) 31.
- Páztorkodástól eltiltatnak a tankötelesek (1811.) 43.
- Pátens. 48.
- Patronusok iskolaállítási kötelessége Erdélyben. 35.
- Pazmanaum Bécsben. 23.
- Pécsi egyetem. 6.
- Pécsi ref. iskola alapítása. 12.
- Pécsi tanítói nyugdíjintézet. 216.
- Pécsi jezsuita iskola. 26.
- Piaristák. 27.
- Plebániai iskola. 3.
- Plebános mint hitoktató. 103.
- Plebános mint hitközségi iskolaigazgató. 94.
- Plebános mint hitközségi iskolaszék elnöke 91.
- Plebánosok képzettsége a XVI. században. 8.
- Podolini első piarista-iskola. 27.
- Polgári iskolák. 58.
- Pozsony városi róm. kath. elemi tanítók nyugdíjintézete 215.
- Pozsonyi akadémia (1465.) 7.
- Pozsonyi ev. iskola alapítása. 12.
- Próbaév elteltével hivatalból véglegesítés. 188.
- (O)láh Miklós érsek behozza a jezsuitákat. 20.
- Oláh Miklós rendelkezése az elemi oktatásra vonatkozólag. 9.
- Orphanotrophium. 35.
- Orsz. izr. iskolai alaphól segélyezés. 190.

Próbatanítás tilos. 107.
 Protestansok a Ratio Educationis ellen. 34.
 Protestans iskolák a XVI. században. 11.
 Protestans iskolák szabadsága (1890/91.
 XXVI. t.-cz. 5. §.) 38.
 Prot. isk. alapítványokról az 1890/91.
 XXVI. 10. és 12. §§. 38.
 Protestans tanfelügyelők (1784.) 36.

Ratio atque institutio Studiorum Societatis Jesu. 20.

Ratio educationes 36., 207.

Rajzolómértan önálló kötelezett tantárgy 271.

Reáliskola. 235.

Reáliskolák rendes tantárgyai. 236.

Rendkívüli nevelési járulékok. 352.

Ref. egyházmegyei tanügyi bizottság. 132.

Ref. főiskolák. 450.

Ref. iskolaszék. 132.

Ref. középiskolák. 297.

Ref. középiskolák igazgatása. 301.

Ref. népiskolai hatóságok. 131.

Ref. népoktatási intézetek. 129.

Ref. tanítókra vonatkozó zsinati szabályok a XVI. században. 16—19.

Ref. tanítóválasztás. 130.

Rendes tanítói fizetésre csak képesített tanító alkalmazható (1795.) 43.

Rendtartás a dunamelléki ref. egyházkerület népiskoláinál. 153.

Rendtartás a ref. középiskolákban. 309.

Rendtartása az állami kezelés alatt álló felsőbb középiskoláknak. 255.

Révkomáromi ref. egyházmegyei iskola alapítása. 11.

Rimaszombati ref. iskola alapítása. 11.

Róm. és gör. kath. iskolaszék. 84.

Róm. és gör. kath. iskolaszék teendői az iskolaügyre nézve. 86.

Róm. és gör. kath. iskolaszék teendői az iskolai vagyon kezelésére nézve. 89.

Róm. kath. főiskolák a XVII. században. 25.

Róm. kath. tanítókra érvényben álló régebbi nyugdíjszabályok. 207.

Római zsinat az iskolatartásról (1073.) 3.

Rozsnyói jezsuita iskola. 26.

Sárospataki ref. főiskola. 12.

«Schulordnung» az erdélyi szász evang. egyházkerületben. 178.

Secularisatio iskolai czélokra 10., 12., 13.

Secularisatioja a jezsuita-javaknak. 32.

Segélypénzre jogosított tanítók. 191.

Selmeczbányai tanítói nyugdíjintézet. 216.

Selmeczi jezsuita iskola. 26.

Sopron városi tanítói nyugdíjintézet. 216.

Soproni ev. hitközség tanítói nyugdíjalapja. 215.

Soproni ev. iskola alapítása. 12.

Soproni jezsuita iskola. 26.

Statistikai adatai a felekezeti középiskoláknak. 246.

Strassburgi egyetem (Sturm-féle) szabályzata. 14.

Szabályzat a tanárvizsgálat tárgyában. 406.

Szakolczai jezsuita iskola. 26.

Szathmári jezsuita iskola. 26.

Szász tanítók javadalma a XVI. században. 13.

Szentgotthárdi apátság jövedelmei papnövélde fenntartására rendeltettek. 26

Szent István király a papi rendről. 2.

Szent István rendelete az iskolaállításhoz vonatkozólag. 3.

Szeretetház. 133.

Szerb gör. kel. iskolák jövedelmei. 129.

Szerb gör. kel. tanítói minősítés és javadalmozás. 122.

Szerb nemzeti iskolai tanács. 119.

Szerzetesrendi tanárok képesítő vizsgálata 278.

Szervezete a ref. iskoláknak. 146.

Szépirástanulás alól fölmentés. 277.

Szigeti ref. iskola alapítása. 11.

Szikszói ref. iskola alapítása. 11.

Szolgálatképtelenséget megállapító bizottság. 212.

Szorgalomidő husvétől kezdése tilos. 183.

Szüllőtlen árvák segélyezése. 195.

Tünnapok a gör. kel. iskolákban. 122.

Talmud-tóra. 188.

Tanári szék a ref. középiskolákban. 306.

Tanári tanácskozások. 262.

- Tanárképzés. 400.
 Tanári testület tagjai a hitoktatók is. 275.
 Tanárképesítő vizsga. 406.
 Tanárképesítés. 250.
 Tanárképesítő vizsgálat nyelve. 250
 Tanári létszám középiskolákban. 242., 254
 Tanári nyugdíj. 349.
 Tandíj hitoktatásért nem követelhető. 104.
 Tandíj középiskolákban. 268.
 Tandíjmentesség. 269.
 Tandíjmentesség elvesztése. 271.
 Tanév bezárása. 267.
 Tanévi jelentései fel. középiskoláknak. 247.
 Tanfelügyelet a gör. kel. román iskolák-
 nál. 125.
 Tanfelügyelő. 67.
 Tanfolyam nélkül vizsgatétel jogakadé-
 miákon. 454.
 Tanítók. 64.
 Tanítók a dunamelléki ref. egyházkerü-
 letben. 137.
 Tanítóárvak gyámolítása. 195.
 Tanítók nyugdíjazásának végrehajtási mó-
 dozatai. 207.
 Tanítás kötelezettsége és szabadsága. 50
 Tanítás joga a püspöke a katolikus
 egyházakban. 83
 Tanítófizetés a XVI. század végén. 22.
 Tanítóképesítő ref. egyházkerületi bizott-
 ság. 130.
 Tanítóképezdek. 59.
 Tanítóképzés az 1806-iki Ratio Educationis
 szerint. 41.
 Tanító kötelezései a szász evangéliku-
 soknál. 180.
 Tanítói nyugdíj. 190.
 Tanítói nyugdíjtörvény végrehajtására
 vonatkozó utasítások. 201.
 Tanítói nyugdíjintézetekből átlépés esetén
 viszonyosság. 216.
 Tanítói javadalom a szász földön a XVI.
 században. 13.
 Tanítóözvegyek gyámolítása. 194.
 Tanítónők a XVII. században az erdélyi
 ref. iskoláknál. 28
 Tanítónőképezdek. 61.
 Tanítótestület a dunamelléki ref. egyház-
 kerületbeli iskoláknál. 150.
 Tanítóvisszahelyezés, hivatalától ministeri
 jóváhagyás nélkül elmozdítás esetén. 124.
 Tankönyv-bemutatói kötelessége feleke-
 zeti középiskoláknak. 247.
 Tankönyvbírálat orsz. közoktatási tanács-
 ban. 394.
 Tankönyvek a ref. iskolákban. 133.
 Tankönyvengedélyezés középiskolák ré-
 szére. 396.
 Tankönyvrevizio. 399
 Tannyelv a gör.-kel. román egyház isko-
 láiban. 126.
 Tanítók száma középiskolákban. 239.
 Tanterve a magyar nyelvtanításnak nem-
 magyar tannyelvű iskolákban. 111.
 Tanterv görög nyelvpótló tantárgyakra
 vonatkozólag. 284.
 Tanulmányi bizottság az 1790—91-iki
 országgyűlésből. 37.
 Tanulmányrendje a kir. jogakadémiák-
 nak. 422.
 Tanulmányrendje az egri érseki jogly-
 ceumnak. 438.
 Tanulmányi ügyek államilag kezelt fel.
 középiskolákban. 259.
 Tanulók felvétele államilag kezelt fel.
 középiskolákban. 255.
 Tanulók segélyezéséről az 1518-ik évi
 VII. t.-cz. 10.
 Tanügyi előadó az erd.ref. egyházban. 169.
 Tanvezető tanár az erdélyi ref. gymna-
 siumokban. 321.
 Tatai reform. egyházmegyei iskola alapí-
 tása. 11.
 Táltosok 2.
 Társulatok által felállított népoktatási
 intézetek. 52.
 Templomba vezetése a közs. isk. növen-
 dékeknek. 104.
 Testgyakorlás alól fölmentés. 277.
 Theologia-paedagogiai seminarium a szász
 evangélikusoknál. 179.
 Thun-féle népiskolai szervezet (1855.). 47.
 Tiltott tankönyvek. 121.
 Tiszai ev. egyházkerület nyugdíjintézeti
 szabályzat. 369.
 Tiszai ág ev. egyházkerület «Rendelete»
 a középiskolák tárgyában. 330.

Tiszántuli ref. középiskolák tanári nyugdíjintézet. 365.
 Tisztviselői a római és gör.-kath. iskolaszéknak. 90.
 Tízéves fizetéspótlék a szerb gör.-kel. tanítók részére. 123.
 Tolnai ref. főiskola átköltözése Kecskemétre. 12.
 Tordai unit. iskola alapítása. 13.
 Többfelé pályázata gör.-kel. román tanítónak. 125.
 Történeti áttekintés 1.
 Törzskönyv az erdélyi ref. iskoláknál. 162.
 Trivialis iskolák Erdélyben 35.
 Tudósító könyv 346.

Ungvári jezsuita iskola. 26.
 Unitáriusok iskolái. 178.
 Unitárius középiskolák. 337.
 Unitárius népiskolák szervezete. 184.
 Unit. középiskolai tanulók osztályozása. 337.
 Utasítás a kir. tanfelügyelők számára. 76.
 Ujszigeti ev. iskola alapítása. 12.
 Ügyrendje az orsz. közoktatási tanácsnak. 389.

Vágbeszterczei ev. iskola alapítása. 12.
 Választása gör.-kel. szerb tanítónak. 123.
 Valter mester iskolája 4.
 Veresmarti ref. iskola alapítása. 12.
 Veszprémi egyetem 6.
 Veszprémi ref. egyházmegyei iskola alapítása. 11.
 Veszprémvölgyi nőnevelde. 7.
 Végkielégítés. 191.
 Véglegesítése izr. tanítóknak. 188.
 Viszonosság a tanítói nyugdíjintézetekből átlépés esetén. 216.
 Visszahelyezése elmozdított izr. tanítóknak. 188.
 Vizsga tétel tanfolyam nélkül jogakadémiákon. 434.
 Vizsgálati díja magántanulóknak. 276.
 Vizsgálati rendje a kir. jogakadémiáknak. 422.
 Wittenbergi egyetem (Trotzendorf-féle) szabályzata. 14.

Zágrábi jezsuita-főiskola. 27.
 Zoborhegyi iskola (1009.) 5.
 Zsidó zugiskolák 188.
 Zsinati törvény főiskolákról 450.
 Zugiskola 188.

